

«МИРАС» УНИВЕРСИТЕТИ

«СТУДЕНТТИК ҒЫЛЫМ 2022»

*атты халықаралық студенттік ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ*

МАТЕРИАЛЫ

международной студенческой научно-практической конференции

«СТУДЕНЧЕСКАЯ НАУКА 2022»

IV ТОМ

ШЫМКЕНТ – 2022

«МИРАС» УНИВЕРСИТЕТИ

«СТУДЕНТТІК ҒЫЛЫМ 2022»

*атты халықаралық студенттік ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ*

МАТЕРИАЛЫ

международной студенческой научно-практической конференции

«СТУДЕНЧЕСКАЯ НАУКА 2022»

IV ТОМ

ШЫМКЕНТ – 2022

УДК 378:001
ББК 74.58
С84

Редакция алқасы (*редакционная коллегия*): М.Б.Мырзалиев, А.Б-П.Даниярова, Е.Ю.Ан, И.Ю.Хан, Т.С.Митрошенко, А.В.Роговой, Ж.Манатқызы, Г.П.Коптаева, Д.Б.Ешенкулова, М.Т.Сулейменова, Ж.А.Жуматаева, Д.С.Абдуллина, М.А.Усербаева.

Студенческая наука 2022: Материалы международной студенческой научно-практической конференции. – Шымкент: типография «Әлем», 2022. – Т. 4. – 364 с.

Студенттік ғылым 2022: халықаралық студенттік ғылыми-практикалық конференциясы материалдары. – Шымкент: «Әлем» баспаханасы, 2022. – Т. 4. – 364 б.

ISBN 978-9965-899-69-0

«Студенттік ғылым 2022» атты халықаралық студенттік ғылыми-практикалық конференциясының материалдарында бизнес және басқару, туризм және қонақжайлылықты басқару, ақпараттық және телекоммуникациялық жүйелер, құқықтану, педагогика және психология, филология, дизайн және көркем еңбек, дене шынықтыру және спорт, химия және биология бағыттарының дамуы бойынша ғылыми еңбектер жарияланды.

В материалах международной студенческой научно-практической конференции «Студенческая наука 2022» опубликованы научные труды по развитию следующих направлений: бизнес и управление, туризм и управление гостеприимством, информационные и телекоммуникационные системы, юриспруденция, педагогика и психология, филология, дизайн и художественный труд, физическая культура и спорт, химия и биология.

УДК 378:001
ББК 74.58

ISBN 978-9965-899-69-0

ҚҰҚЫҚТАНУ ЮРИСПРУДЕНЦИЯ

ОӘЖ 342.7

ҚҰҚЫҚ ПРИНЦИПТЕРІ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ

Абдіғаппар Д.Б., Бегман А.Т., Айдарбек Ю.Б
Ғылыми жетекші з.ғ.к., аға оқытушы Жаксылыков Н.Н.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматривается теория прав человека, основанная на идее гражданского общества, и результаты их реализации. Кроме того, будут обсуждены вопросы по утверждению международных стандартов Республики Казахстан в области прав человека за годы независимости и развитию гражданского общества в национальном законодательстве.

Summary: This article examines the theory of human rights based on the idea of civil society and the results of their implementation. In addition, issues on the approval of international standards of the Republic of Kazakhstan in the field of human rights over the years of independence and the development of civil society in national legislation will be discussed.

Адам құқықтары мен азаматтық қоғамның дамуы тұтастай алғанда құқықтың негізгі принциптері болып табылатын принциптерге негізделген. Бұл принциптердің маңызы артып келеді, өйткені олар мемлекеттік, құқықтық және әлеуметтік институттарды жетілдірудің стратегиялық бағыттарын анықтайды. Жалпы немесе жалпы құқықтық принциптер тек құқықтың ғана емес, сонымен бірге адам мен азаматтық қоғамның құқықтарының қалыптасуына, дамуына және жұмыс істеуіне шешуші әсер етеді, өйткені олар бүкіл әлеуметтік жүйенің мақсаттары мен міндеттерінің ортақтығын ашады және баса көрсетеді.

Тиісінше, құқық принциптерін зерттеу тек құқық үшін ғана емес, сонымен бірге Адам құқықтары мен азаматтық қоғам үшін теориялық негіз болатын іргелі идеялардың бүкіл жиынтығын қарастыруға мүмкіндік береді. Қоғам мен мемлекеттің мақсаттары мен міндеттерінің ортақтығы құқықтың, адам құқықтарының және азаматтық қоғамның жалпы принциптерін түсінудің бірыңғай тәсілдерін қалыптастырады деп болжауға болады. Көптеген авторлар құқық принциптеріне әртүрлі көзқарастармен қарайды, осылайша қарастырылып отырған құбылыстың әртүрлілігі мен әртүрлілігін атап көрсетеді.

Мысалы, А.В. Мицкевич құқықтың жалпы принциптеріне мыналар жатады: саяси принцип-халықтың мемлекеттік билігі; экономикалық принцип - экономика жүйесін құру, қорғау; әлеуметтік принцип - гуманизм, еңбек құқығы. Л.С. Явич құқық принциптерін мыналарға бөледі: 1) экономикалық принциптер, ол эксплуатацияға қарсы өндірістік қатынастардың үстемдігін, меншікті қорғауды және оның әлеуметтену деңгейін жоғарылатудың заңды

тенденциясын ынталандыруды және жеке адамдар мен өндірістік ұжымдардың еңбек қызметінің нәтижелеріне материалдық қызығушылықты сақтай отырып, қоғам мүшелерінің мүліктік жағдайын біртіндеп теңестіру тенденциясын сақтауды қамтиды; 2) құқықтың саяси принциптері (халықтың толықтығы, өкілді және тікелей демократияның үйлесімді үйлесімі, мемлекеттілікті нығайта отырып, қоғамдық өзін-өзі басқару рөлін біртіндеп арттыру тенденциясы, азаматтардың, ұлттардың, нәсілдер мен ұлттардың теңдігі; 3) құқықтың әлеуметтік принциптері (әр адамның әл-ауқаты мен қауіпсіздігінің үйлесімі) [1].

Осылайша, ғалымдардың көпшілігі құқықтың жалпы негізгі принциптеріне мыналар жатқызады: халықтың толықтығы, демократия, гуманизм, әлеуметтік әділеттілік, заңдылық. Жалпы принциптер жалпы құқыққа қатысты, оның барлық салаларына қатысты, оларды біріктіретін, қолданыстағы құқық жүйесінің тұрақтылығына ықпал ететін және одан әрі дамуды анықтайтынымен сипатталады. Жалпы құқықтық принциптерді өз кезегінде моральдық-этикалық (моральдық) және ұйымдастырушылық деп бөлуге болады. Олардың біріншісі құқықтың моральдық негізін, оның рухани негізін құрайды. Бұл принциптер құқықтың нормативтік мазмұнына тікелей әсер етеді. Біріншісімен тығыз байланысты жалпы принциптердің екінші тобы оның қоғамдық қатынастардың ерекше, мемлекеттік реттеушісі ретіндегі рөлін қамтамасыз етуге, құқықтың нақты заңды функцияларын орындауға бағытталған құқықтың ұйымдық-процедуралық негізін құрайды[2].

Табиғи және оң құқық бірлігі тұжырымдамасына сәйкес қазіргі қазақстандық құқықтың моральдық-этикалық қағидаттары 1948 жылғы Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясында және одан кейінгі халықаралық және мемлекетішілік құжаттарда, оның ішінде Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген адам мен азаматтың негізгі іргелі құқықтарын бейнелейтін табиғи заңдарды құрайды. Қазақстан Республикасы Конституциясының «адам және азамат» екінші бөлімі мынадай норма-қағидаттарды жариялайды: теңдік (14-бап), өмір сүру құқығы (15-бап), бостандық (16-бап), қадір-қасиет (17-бап). Олардың осы принциптерінің әрқайсысының өзіндік мәні бар. Бостандық қағидаты біздің мемлекетіміздің Негізгі Заңында - Конституцияда бекітілген. Қазақстан Республикасы Конституциясының 16-бабында « әркімнің жеке бас бостандығына құқығы бар» деп бекітілген. Адамның жеке бостандығы-бұл адамның табиғи табиғатына байланысты туындайтын оның ажырамас және абсолютті құқығы. «Барлық адамдар», - делінген 1948 жылғы Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясында, «олар өз қадір-қасиеті мен құқықтары бойынша еркін және тең болып туады». Егер адамның бостандығы олардың нақты толық смислестігі, тарихи өзгерістің сөзсіз болуы және мазмұнының дамуы мағынасында салыстырмалы болса, онда жеке бостандық ең жоғары әлеуметтік құндылық ретінде қарастырылуы керек, бұл қағида адамзат прогресінің критерийі ретінде қызмет етеді, әсіресе мемлекеттік-құқықтық нысандар саласында. Жеке бостандық адамның барлық дерлік құқықтық мәртебесінің

негізін құрайтын ажырамас бірлікті құрайтын құқықтар блогына кіреді, өйткені мұндай құқықсыз кез-келген басқа құқықтар мен бостандықтар мағынасын жоғалтады. Құқықтық мемлекетте жеке бас бостандығы барлығына тең сипатқа ие және мемлекеттік-құқықтық құралдар мен нысандармен қорғалады[3].

Демократиялық құқықтық мемлекеттің басты міндеті-сендіру мен мәжбүрлеудің ақылға қонымды үйлесімін орнату. Сендіру мен мәжбүрлеудің үйлесімі - құқықтың ұйымдастырушылық принциптерінің бірі, демократия, гуманизм және Әділеттіліктің маңызды түрі. Алайда, сендіру мен мәжбүрлеу, сондай-ақ олардың тіркесімі нақты заңды құбылыс емес екенін атап өткен жөн. Бұл қоғамдық биліктің кез-келген түрінің жұмыс істеуінің әмбебап әдістері, әлеуметтік басқарудың барлық түрлерін жүзеге асыру. Мәжбүрлеу-күрделі құқықтық құбылыс. Ол әсердің өте бай арсеналын қамтиды: бұлтартпау шаралары, субъективті құқықтарды қалпына келтіру немесе қорғау, ескерту, заңды жауапкершілік, Санкциялар. Демократиялық қоғамда мемлекеттік мәжбүрлеудің әртүрлі формалары, әдістері мен көріну дәрежесі бар. Біріншіден, жоғарыда айтылғандай, бұл басты емес, екінші, көмекші, сендіруден кейін қолданылатын мемлекеттік басқару әдісі. Екіншіден, мәжбүрлеу озбырлықты болдырмайтын құқық нормаларында нақты белгіленген ерекше рәсімдік нысанда жүзеге асырылады. Қазақстан Республикасы Конституциясының 17-бабында азаптауға, зорлық-зомбылыққа, басқа да қатыгездікке немесе адамның қадір-қасиетін қорлайтын қарым-қатынасқа немесе жазаға жол бермеу туралы айтылады. Бұл норманың кепілдіктері бар: қылмыстық заңнама, егер ол зорлық-зомбылықпен, қару қолданумен немесе жәбірленушінің жеке басының қадір-қасиетін қорлайтын әрекеттермен қатар жүрсе, қызметтік өкілеттіктерін асыра пайдалануға жол берген лауазымды адамдардың жауапкершілігін көздейді. Мемлекеттік мәжбүрлеу өзін-өзі мақсат ретінде емес, түзету құралы ретінде әрекет етеді. Сендіруді бірінші орынға, ал мәжбүрлеуді екінші орынға қою құқықтағы мәжбүрлеудің мәнін бағаламауды немесе төмендетуді білдірмейді. Бұл либералды-демократиялық принциптерге негізделген мемлекеттік басқаруға принципті көзқарасты көрсетеді [4].

Осылайша, қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында адамның қадір-қасиеті мен құқықтарын қорғау мен қамтамасыз етудің жалпы құқықтық қағидаты қалыптасуда, оны біздің ойымызша құқықтық құндылықтар мен қағидаттар жүйесінде базалық деп тану керек. Адам құқықтары құқықтық мемлекет пен либералды-демократиялық мемлекеттік-саяси режимнің негізі бола отырып, мемлекеттік-құқықтық жүйенің қоғамдық қатынастарға әсер ету шектерін және Қазақстан Республикасының Мемлекеттік-құқықтық жүйесін дамытудың негізгі бағыттарын айқындай отырып, бүкіл құқықтық қағидаттар жүйесінің негізі ретінде әрекет етеді. Дәл осы қағиданы құқықтық және әлеуметтік қатынастар жүйесіндегі негізгі принцип ретінде қарастыру қажет. Қазақстан Тәуелсіз мемлекет, әлемдік қоғамдастықтың тең құқылы мүшесі бола отырып, қазіргі заманғы өркениет әзірлеген және әлемдік қоғамдастық іргелі идеялар мен бастамалар ретінде таныған жалпы құқықтық қағидаттарға

бейілділігін белсенді түрде көрсетіп келеді. Тәуелсіздік жылдарында Қазақстан Республикасы Адам құқықтары саласындағы халықаралық стандарттарды бекіту және ұлттық заңнамада азаматтық қоғамды дамыту жөнінде елеулі қадамдар жасады. Бұл ретте азаматтық қоғамды мемлекеттік емес институттардың жиынтығы ретінде жетілдіру жеке адамның бостандығына негізделеді, бұл ретте жеке адамның бостандығы жеке тұлғаның рухани-адамгершілік мүмкіндіктері мен материалдық (экономикалық, саяси, құқықтық) қатынастар саласындағы мүмкіндіктердің дихотомиясы ретінде қарастырылуы мүмкін. Бұл екі бағыт азаматтық қоғамды мазмұны мен формасы ретінде қарастыруға болатын рухани институттар мен ұйымдық институттардың жиынтығы ретінде белгілеуге арналған [5].

Азаматтық қоғамның мәні адамдарды біріктіретін идея болып табылады, оның негізінде мемлекеттік институттар қалыптасады және жеке бас бостандығының өлшемі анықталады. Азаматтық қоғамды біріктіретін идея нақты тарихи сипатқа ие және сол қоғамның мәдениетімен анықталады. Айта кету керек, қазіргі азаматтық қоғам адам құқықтары мен либералды-демократиялық құндылықтар идеяларына негізделген. Қазіргі әлемде әртүрлі өркениеттердің және әлем халықтарының дамуының әртүрлі мәдени деңгейінің болуы адам құқықтарының қазіргі теориясын қарастыруға және сәйкесінше азаматтық қоғамды адамдар арасындағы қарым-қатынас принциптерін, сондай-ақ жеке тұлғаның әлеуметтік және жеке мүдделерін үйлестіру негіздерін анықтайтын жалғыз, әмбебап тұжырымдама ретінде анықтауға мүмкіндік бермейді. Азаматтық қоғамды анықтау тәсілдері сәйкесінше әр түрлі болуы мүмкін және болуы керек, өйткені азаматтық бастаманың әр түрлі белсенділігі, ұйымдастырушылық деңгейі және идеологиялық басымдықтары азаматтық қоғамды бірдей, әмбебап белгілері бар құбылыс ретінде анықтауға мүмкіндік бермейді. Азаматтық қоғам құқықтық мемлекет теориясының категориясы бола отырып, осы мемлекеттің билігін заң арқылы шектеуге арналған.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Шагиева Р. В. Теория государства и права. М: Проспект, 2021. 520 с.
2. Саенко Л. В., Щербакова Л. Г. Актуальные проблемы гражданского права и процесса. М.: Юрайт, 2019. 266 с
3. Қазақстан Республикасының Конституциясы (1995 жылғы 30 тамыздағы республикалық референдумда қабылданған) (19.09.2022 ж. жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен).
4. Об утверждении Концепции развития гражданского общества в Республике Казахстан. Указ Президента Республики Казахстан от 27 августа 2020 года № 390.
5. Белов В. А. Гражданское право. В 4 томах. Том 3. Особенная часть. Абсолютные гражданско-правовые формы. В 2 книгах. Книга 1. Формы отношений принадлежности вещей. Учебник. М.: Юрайт, 2017. 320 с.

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАР АРАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫ АЛДЫН АЛУ

Абдусалы Сымбат Қайырғалиқызы

Ғылыми жетекшісі: оқытушы Курманходжаева Г.Ш.

М.Өтебаев атындағы Жоғары жаңа технологиялар колледжі, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Статья посвящена изучению вопросов профилактики уголовных правонарушений среди несовершеннолетних.

Summary: The article is devoted to the study of the prevention of criminal offenses among minors.

Қылмысқа қатысы бар кәмелетке толмағандар кез келген мемлекеттің ұлттық қауіпсіздігіне қауіп төндіреді. 18 жасқа толмаған, қылмыстық заңды бұзған адамдарға тиімді қылмыстық-құқықтық ықпал ету шараларын қолдану үшін кәмелетке толмағандардың қылмыстық құқық бұзушылығытылығының алдын алуға бағытталған іс-шаралардың отандық жүйесін жетілдіру кезінде пайдалы болуы мүмкін оң нәтижелерді анықтау мақсатында шет елдердің тәжірибесіне жүгінген жөн.

Кең мағынада "кәмелетке толмағандар қылмыстық құқық бұзушылығы" келесі анықтамасын тұжырымдауға болады: кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстық құқық бұзушылық -бұл оның дамуы мен жағдайының сапалық және сандық көрсеткіштерінің ерекшеліктеріне, сондай-ақ мінез-құлқы көбінесе эгоцентристік мотивтер мен тұрақсыз психикаға байланысты қылмыскердің жеке ерекшеліктеріне байланысты тәуелсіз қылмыс түрі [1].

Кәмелетке толмағандардың қылмыстық құқық бұзушылығытық құқық бұзушылығы -бұл белгілі бір жаста, кәмелетке толмаған адамдар белгілі бір кезеңде тиісті аумақта жасаған қылмыстық заңды бұзу жүйесі болып табылатын тарихи шартты, теріс, әлеуметтік қауіпті, салыстырмалы түрде жаппай, тұрақты, әлеуметтік және құқықтық құбылыс [2]. Кәмелетке толмағандардың қылмыстық құқық бұзушылығытық құқық бұзушылығын белгілі бір аумақта белгілі бір уақыт аралығында кәмелетке толмаған (он сегіз жас) адамдар жасаған қылмыстар жүйесі болып табылатын әлеуметтік қауіпті, теріс, әлеуметтік-құқықтық, Тарихи шартты, тұрақты құбылыс ретінде анықтауға болады.

Кәмелетке толмағандардың девиантты мінез-құлқының себептері психологиялық, экономикалық және әлеуметтік процестермен байланысты. Кәмелетке толмағандардың қылмыстық құқық бұзушылығытық құқық бұзушылығы жасауының негізгі себептері: өзімшілдік, қатыгездік, агрессия, сексуалдық, өзімшілдік, еліктеу, ынтымақты мотивтер, өзін-өзі растау мотиві, әлеуметтік жауапсыздық пен жеңілдік мотиві, иеліктен шығару және қарсыласу мотиві.

Негізінен балалардағы ықтимал заңсыз мінез-құлық туралы идеялар қоғамның әсерінен дамиды, бұл оның ең жақсы үлгісі емес, кәмелетке толмаған

адам үшін үлгі. Өкінішке орай, балаларды қоршаған ортаны осындай қабылдаудан қорғау өте қиын, бірақ жақын орта балаға өмірдің басқа жағын көрсете алады және көрсетуі керек және онда моральдық және құқықтық нормаларды дұрыс қабылдауға тәрбиелеуі керек.

Кәмелетке толмағандар ата-аналарымен бірге тұрады және үйдегі жағдай олардың мінез-құлқына әсер етуі орын алады. Өкінішке орай, қолайсыз отбасылардың саны өте көп, жасөспірімдердің ата-аналары әлеуметтік емес өмір салтын ұстанады, жұмыс істемейді, алкогольге, есірткіге ақша жұмсайды, көпшілігі үйлерінен кетіп, қаңғыбас бола бастайды. Көше өмірі әлемді дұрыс қабылдауды қалыптастыруға оң әсер етпейді, керісінше жеккөрушілік сезімін тудырады, бақытты құрдастарына қызғаныш сезімін тудырады және құқық бұзушылықтар жасауға итермелейді. Әлеуметтік қызметкерлер ұсынған деректерге жүргізілген талдау, тергеу органдары мен соттың мұрағаттық материалдарын талдау Кәмелетке толмағандардың қылмыстық құқық бұзушылығы жасауының негізгі себептеріне ата-аналардың және балаларды тәрбиелеу мен күтіп-бағу жөнінде тиісті шаралар қолданбаған кәмелетке толмағандарды тәрбиелеуге жауапты өзге де адамдардың тиісті назары мен қамқорлығының болмауы фактілері жатқызылуы мүмкін деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Ата-аналар тарапынан тиісті бақылаудың болмауына байланысты балалар мектепте және басқа да білім беру мекемелерінде оқудан жалтарып, мүмкін болатын жұмысқа тартылмады, оларға жасына сәйкес мәдени бос уақытқа қол жетімділік ұйымдастырылмады. Қылмыс жасаған жасөспірімдердің көпшілігі мамандардың (балалар психиатрларының; психологтардың) көмегіне мұқтаж болды, өйткені олар бірқатар күрделі психологиялық проблемаларды бастан кешірді [3].

Кәмелетке толмағандардың қылмысының алдын алу үшін қабылданатын шараларды бес топқа бөлуге болады. Алғашқы екеуі бастапқы қылмыстың алдын алуға бағытталған, ал соңғы үшеуі рецидивті. Сонымен, шаралардың бірінші тобы-бұл балаларды отбасылық тәрбиелеудің қолайсыз жағдайларын жою шаралары. Бұл шаралар тек ата-аналарға немесе оларды алмастыратын адамдарға әсер етеді. Бұл шара тәрбиелік және мәжбүрлі болуы мүмкін (мысалы: ата-ана құқығынан айыру). Бұл шаралар тобы кәмелетке толмағандардың қылмыстарының алдын-алу кезеңінде, адамның адамгершілік денсаулығына жеке қауіп төнген кезде қолданылады.

Кәмелетке толмағандардың қылмыстық құқық бұзушылығына қарсы іс-қимыл процесінде, ең алдымен, ерте алдын-алуға баса назар аудару керек. Себебі қылмыстың жасалуын күтіп, жәбірленушіге де, кәмелетке толмаған қылмыскерге де орны толмас зиян келтіргеннен гөрі оның алдын алған дұрыс. Ерте профилактикада білім беру мекемелері маңызды рөл атқарады, олар жасөспірімге белгілі бір білім береді, бұл оның болашақ өмірінің негізін құрайды.

Айта кету керек, кәмелетке толмаған қылмыскерлер заңсыз әрекеттерге барады және жасөспірімдерде бос уақыт жиі ұйымдастырылмайтындығына байланысты теріс әсер етеді. Соңғы жылдары көптеген адамдарда спорттық

және басқа үйірмелерге қатысу мүмкіндігі аталған үйірмелер мен коммерциялық сипаттағы секцияларды сатып алуға байланысты жоқ. Шынында да, белгілі бір бөлімде жаттығуды бастау үшін сізге қомақты сома төлеуге тура келеді, ал ата-аналар (жалғызбасты ана немесе жұмыс істемейтін отбасы) бұл баланы қамтамасыз ете алмайды. Белгілі бір іс-шараларға бару үшін ақы төлеуге мүмкіндігі жоқ кәмелетке толмаған балалар үшін бос уақытты мемлекет қаржыландыруы керек.

Шаралардың екінші тобы-қолайсыз өмірлік жағдайларға тап болған кәмелетке толмағандарға олардың қылмыстық жолға түсу ықтималдығының жоғары дәрежесін көрсететін әрекеттер жасаумен сипатталатын көмек көрсетуге бағытталған шаралар (үйден кету және қаңғыбастық, ұсақ ұрлық және т.б.). Бұл жағдайда тәрбие жұмысын жүргізе отырып, кәмелетке толмағанды түзетуге ықпал ететін немесе ондағы агрессияны қоздыратын және сол арқылы жағдайды уықтыратын уәкілетті органдар маңызды рөл атқарады [4].

Осы екі шараны тиімді қолдану кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың алдын-алу бойынша барлық жұмыстардың сәттілігін анықтайды. Шаралардың үшінші тобы-қылмыс жасаған жасөспірімдерді анықтау, оларды жауапқа тарту, тиісті қылмыстық істерді сотта қарау, бас бостандығынан айыруға сотталмағандарды түзету және қайта тәрбиелеу жөніндегі шаралар.

Кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстық құқық бұзушылыққа қарсы іс-қимыл қылмыс жасау себептерімен және оларға ықпал ететін жағдайлармен күресу шараларын білдіреді. Кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстық құқық бұзушылыққа қарсы іс-қимыл олардың назарын ерте алдын-алуға аударуы керек, өйткені бұл жағдайда болашақта қылмыстың алдын алуға, сондай-ақ құқықтық және адамгершілік тәрбиеге, жеке тұлғаны тәрбиелеуге ықпал етуге нақты мүмкіндік бар. Соңғы онжылдықта кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың басты себептерінің бірі, көптеген криминологиялық зерттеулер көрсеткендей, экономикалық жағдайдың күрт нашарлауы, сондай-ақ әлеуметтік шиеленісті тудыратын қоғамдағы әлеуметтік-таптық стратификацияның артуы болып табылады. Бұл жағдайларды тек кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыс емес, жалпы қылмыстың себептеріне жатқызуға болады. Алайда, кәмелетке толмағандар өмір сүру деңгейінің тез төмендеуіне көбірек ұшырайды, өйткені олар қоғамның ең осал бөліктерінің бірі болып табылады. Заңда көзделген жолмен өзінің материалдық қажеттіліктерін қанағаттандыру мүмкіндігінің болмауы көптеген жасөспірімдерді басқа күштер мен мүмкіндіктер арқылы, көбінесе қылмыс жасау арқылы ақшаны, заттарды, өнімдерді иемденуге итермелейді [Беляева, 2007, 35].

Қазіргі және құқықтық әлемде өскелең ұрпақты тәрбиелеу және кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарының алдын алу басты міндет болып табылады. Бұл өте орынды, өйткені ерте жастан заңсыз әрекеттерді жасаған адамдар кейінірек түзетуге әлдеқайда қиын болады және ересектер мен рецидивтік қылмыстың негізгі резервін құрайды.

Құқық бұзушылықтарға қарсы күресте оларды қолданудың барынша тиімділігіне қол жеткізу мақсатында мемлекеттік-құқықтық мәжбүрлеудің әртүрлі түрлерін дұрыс және шебер пайдаланудың маңызы артып келеді. Бұл әсіресе кәмелетке толмаған адамның жеке басының психофизиологиялық ерекшеліктеріне және оның қоғамдағы әлеуметтік жағдайының ерекшеліктеріне сүйене отырып, кәмелетке толмағандарға үлкен әсер етуі мүмкін әсер ету құралдарын белгілеу үшін өте маңызды болып табылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Наурзалиева С. М. Преступность несовершеннолетних в Республике Казахстан // Вестник института: преступление, наказание, исправление. 2016. № 1 (33).
2. Илюшин Н.Н. Преступность несовершеннолетних: проблемы профилактики и предупреждения // Наука и мир. 2014. № 11 (15). Т. 2. С. 70-72. URL: <http://oaji.net/articles/2015/245-1438244615.pdf>
3. Алауханов Е.О., Зарипов З.С., Тукеев А.Ж. Преступность несовершеннолетних и ее профилактика: Моногр. Алматы, 2009. С. 25–26
4. Болеев Т. К., Гущина В. Д. Психологическое профилирование и коррекция подростков с криминальным поведением // Вестник Московского университета. Сер. 14. Психология. 2013. № 3

УДК -339.543

ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ СТАТУС НЕКОММЕРЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ

Абраров И.Р., Жорабеков Д.Ж., Абсаматова Г.Р.

Научный руководитель - к.ю.н., старший преподаватель Бейсебаева С.Б.

Университет Мирас, г.Шымкент, Қазақстан

Резюме: Адамның беделі мен қадір-қасиеті, сондай-ақ күнделікті өмірде қолданылатын жақсы есімнің мағынасы ұқсас. Қадір-бұл адамның өзін-өзі бағалауы, оның қасиеттері мен қабілеттері, яғни адамның өзін-өзі бағалауы.

Summary: The reputation and dignity of a person, as well as the meaning of a good name used in everyday life, are similar. Dignity is a person's sense of self-worth, his qualities and abilities, that is, a person's self-esteem.

Гражданский кодекс гласит, что лицо, распространяющее информацию, оскорбляющую честь, достоинство и деловую репутацию гражданина или юридического лица, имеет право требовать признания в суде неправдивости лица, распространившего такую информацию [1].

Защиты системы гражданского права Республики Казахстан, чести, достоинства и деловой репутации, защиты чести, достоинства и деловой репутации, развития правовой системы, перспектив развития, реформирования системы [2].

Уголовный кодекс предусматривает уголовную ответственность за клевету и оскорбление [3].

Конституция Республики Казахстан подчеркивает высшие качества человека - честь и достоинство. Честь рассматривается всеми людьми как проявление благородства души.

Конституция Республики Казахстан подчеркивает высшие человеческие качества - честь и достоинство. Честь рассматривается всеми людьми как проявление благородства души.

Потерпевший имеет право восстановить свою репутацию в суде, если посчитает такую информацию недостоверной, а также потребовать возмещения морального вреда взысканию имущественной стоимости. Закон как акт, унижающий честь и достоинство человека запрещает злоупотребления.

Оскорбления - это действия и слова, которые кажутся неприемлемыми с точки зрения негативных универсальных моральных принципов.

Закон, наряду с честью и достоинством, защищает от противоправных посягательств на личную жизнь. Например, информация о гражданине не может собираться, храниться, использоваться или распространяться без его согласия.

Человеческое достоинство - это ценность, охраняемая государством, потому что оно присуще любому человеку, который чувствует себя и свое личное положение в правовом государстве. Достоинство - это человек, который сознательно воспринимается как личность, которая, в свою очередь, впитывает в кровь его личные внутренние и внешние качества, внешнее проявление развития хорошего поведения. Для человека его достоинство ясно и состоит из него: материальных и духовных, физических и религиозных, социальных и культурных качеств, аспектов, групп качеств. «Индивидуальные, врожденные качества» мужчины, достоинство проявляется как во внешнем, так и во внутреннем значении, которое видно и ценится индивидуальным чувством достоинства.

Достоинство рассматривается как совокупность положительных качеств личности, поэтому состояние:

- 1) достоинство одного человека, обязательное для другого;
- 2) достоинство, что каждый является объектом обязательств;
- 3) через институты юридического обязательства, что означает, что «внутреннее достоинство» сочетает в себе право на собственное достоинство и обязанность уважать достоинство других [4].

Честь, достоинство, престиж - означает, что понятия происходят из моральных категорий, которые сами по себе близки друг другу и состоят из схожих понятий. Совесть - это социальная ценность, отражающая моральные и качественные качества человека. Достоинство - это самооценка человека, понимание его личных качеств, взглядов и внутренних способностей, возникающее в результате оказания обществу полезных услуг. Даже в Древней Греции и Древнем Риме честь и достоинство ассоциировались с уважением к личности и ассоциировались с моралью и законом. Честь сыграла важную роль в области этики и волновала многих мыслителей, политиков и философов [5].

Его объект - это, прежде всего, человек, группа людей или коллектив, в самом широком смысле он говорит о нациях. Что касается чести, очевидно, что различают два аспекта:

- 1) объективный и субъективный;

2) индивидуально. Другими словами, честь - это попытка сохранить свое достоинство, но, с другой стороны, это признание и оценка общества. Его содержание социальное, поэтому человеческое достоинство ценится обществом, поэтому он относится к категории оценочных [6].

Честь - это социальная ценность, данная человеку, мера его духовных и социальных качеств. Достоинство - это внутренняя оценка своих качеств, способностей, мировоззрения и значимости в обществе. Деловая репутация - это постоянная положительная оценка делового (производственного, профессионального) достоинства человека. Закон направлен на защиту личности путем опровержения информации, оскорбляющей его честь, достоинство и деловую репутацию. Ее следует понимать как информацию или концептуальную информацию, указывающую на наличие определенных обстоятельств. Поэтому мы не говорим ни о какой информации, которая негативно описывает конкретного человека [7].

Таким образом, защита чести, достоинства и деловой репутации гражданина может осуществляться несколькими способами. Во-первых, это отрицание может быть использовано для получения дискредитирующей информации. Он намерен вовлечь в них людей, распространяя информацию о своем ложном признании. Кроме того, защита достоинства, чести и репутации осуществляется путем взыскания с правонарушителя морального и материального ущерба.

Список использованной литературы:

1. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть) (с изменениями и дополнениями от 09.12.2022)
2. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года (с изменениями и дополнениями от 19.09.2022)
3. Уголовный кодекс республики казахстан (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.09.2022 г.)
4. Бунич, Г. А. Гражданское право. Особенная часть / Г.А. Бунич, А.А. Гончаров, Ю.Г. Попонов. - М.: Дашков и Ко, 2016. - 376 с.
5. Гражданский кодекс Республики Казахстан. - М.: Юридический центр, 2017. - 242 с.
6. Гражданское право / ред. С.П. Гришаева. - М.: ЮРИСТЪ, 2017. - 484 с.
7. Гражданское право. - М.: Юнити-Дана, 2016. - 446 с.

ӘОЖ 347

КӘСПКЕРДІҢ АЗАМАТТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ СУБЪЕКТІСІНІҢ САБАҚТАС ҚҰҚЫҚТЫҚ КАТЕГОРИЯЛАРМЕН АРАҚАТЫНАСЫ

Агинбаева У.М., Абдуразаков Ж.М., Әнет Б.А.
Ғылыми жетекшісі - аға оқытушы Шинтаева Ф.Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Статья посвящена правовой категории «гражданская правосубъектность предпринимателя» и ее соотношению со смежными правовыми категориями. Проведя сравнительный анализ таких правовых категорий, как «субъект предпринимательства», «субъект предпринимательской деятельности», «субъект предпринимательского

отношения», «субъект отношения с участием предпринимателей», автор приходит к следующему выводу: значение пра-восубъектности предпринимателя в том, что исследуемое понятие выступает в качестве сред-ства конкретизации предписаний положений законодательства, где определяется общее юриди-ческое положение субъектов.

Summary: The article is devoted to the "civil legal personality of an entrepreneur" category and its co-relation with contiguous legal expressions. Carrying out a comparative analysis of such legal defi-nitions as "business entity", "perforer of entrepreneurial activities", "perforer of entrepreneurial rela-tions", "subject of the relationship with the participation of entrepreneurs" the author concludes that the value of the legal personality of the entrepreneur is in the folowing. The concept under study concretizes the requirements of the law, where the general legal status of the subjects is determined.

Бүгінгі таңда "Азаматтық құқық субъектісі" термині азаматтық заңнаманың ресми тұжырымдамалық аппаратында болмағанына қарамастан, азаматтық құқық ғылымындағы маңызды құқықтық категориялардың бірі болып табылады, ол азаматтық қатынастар субъектісінің құқықтық жағдайын ғана емес, сонымен бірге оның құқықтық әлеуетін де анықтайды. Бұл термин тек ғылыми құқықтық әдебиеттерде кеңінен қолданылады, дегенмен аталған категорияны анықтау өте қиын, өйткені заңды тұлға көп мағыналы, динамикалық, көп қырлы ұғым болып табылады.

И. А.Михайлованың жеке тұлғаның азаматтық-құқықтық жағдайының объективі арқылы мемлекеттің жеке меншік институтына, шарттық байланыстарды құру принциптеріне, кәсіпкерлік бастамаға және т. б., сондай – ақ тұтастай алғанда "Мемлекет-тұлға" байланыс жүйесі.

А.В.Барковтың пікірінше, заңды тұлға азаматтық құқық ғылымының негізгі әдіснамалық категорияларының бірі болып табылады. Сонымен қатар, автор құқықтық субъектіні құқықтық реттеудің тиімді құралы ретінде анықтай отырып, ол құқық субъектісімен тығыз байланысты және құқық субъектісіз қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеу мүмкін емес деп санайды. Азаматтық-құқықтық тұлға-бұл азаматтық-құқықтық реттеудің құқықтық режимінің өзіндік ерекшелігін білдіретін нақты құқықтық құбылыс [1].

Әдетте, құқықтық әдебиетте азаматтық-құқықтық субъектінің мәнін анықтау мақсатында оның "азаматтық-құқықтық мәртебе", "азаматтық-құқықтық жағдай", "азаматтық-құқықтық қабілеттілік", "азаматтық-құқықтық қабілеттілік" сияқты сабақтас құқықтық категориялармен арақатынасы жүргізіледі. Осы зерттеу шеңберінде кәсіпкердің азаматтық құқықтық субъектісінің ерекшелігін айқындау мақсатында біз "кәсіпкерлік субъектісі", "кәсіпкерлік қызмет субъектісі", "кәсіпкерлік қатынас субъектісі", "кәсіпкерлердің қатысуымен қатынастар субъектісі" сияқты құқықтық категорияларды байланыстырамыз. Аталған санаттарды саралау қажеттілігі кәсіпкерлік қызмет іс-жүзінде кәсіпкерлер қатысатын құқықтық қатынастар арқылы жүзеге асырылатындығымен дәлелденуі мүмкін, бұл бізге оларды жалпы және жеке ретінде байланыстыруға мүмкіндік береді. Азаматтық және сабақтас қатынастар саласындағы кәсіпкердің мәртебесін түсінудегі жүйелік дағдарыс туралы қорытынды жасайтын. К.М. Радковтың пікірімен келісу керек,

бірақ кәсіпкерлік қызмет ұғымы және жеке кәсіпкердің азаматтық-құқықтық мәртебесі [2].

Ең алдымен, азаматтың кәсіпкерлік құқықтық субъектісі оның жалпы азаматтық құқықтық субъектісінен туындайтынын атап өткен жөн, осыған байланысты ол арнайы емес, жалпы болып табылады. Алайда, кәсіпкерлік субъективтілік кәсіпкер болып табылмайтын азаматтың субъективтілігіне қарағанда қатаң заң режимінде жүзеге асырылады және белгілі бір шектеулермен байланысты. Өздеріңіз білетіндей, азаматтық-құқықтық реттеу пәніне кәсіпкерлік қатынастар енгізілген, демек, заң шығарушы кәсіпкерлік субъектілерінің азаматтық құқық субъектісі шеңберінде өз өкілеттіктерін іске асыруын көздейді. Бұл ретте кәсіпкерлік қызмет субъектілері өзінің құқықтық субъектісін кәсіпкерлік құқық шеңберінде де іске асырады, оның мәні азаматтық-құқықтық қатынастармен шектелмейді.

Д.В. Пятковтың пікірінше, тәуелсіз категория ретінде кәсіпкерлік субъектінің болуы теориялық тұрғыдан мүмкін, алайда қолданыстағы азаматтық заңнаманың жалпы бағыты кәсіпкерлік қызметпен айналысу құқығы жеке заңды тұлға емес, азаматтық құқық пен әрекет қабілеттілігінің элементтерінің бірі болып табылады. Бұл мәселе бойынша дау-дамайға бармай-ақ, бір санатты құқықтың әртүрлі салаларына немесе тіпті бір саланың әртүрлі институттарына қатысты қолдану қолданылатын Тұжырымдаманың мазмұнының өзгеруіне әкелуі мүмкін екенін ескереміз. Кәсіпкерлік қызмет ұғымы "кәсіпкерлік құқықтық қатынастар" санатымен салыстырғанда мазмұны жағынан анағұрлым кең болып табылады. Бұл дегеніміз, олармен логикалық өзара байланысты құқықтық анықтамалар көлемі жағынан да ерекшеленеді: "кәсіпкерлік субъектісі" ұғымы "кәсіпкерлердің қатысуымен қарым-қатынас субъектісіне" қарағанда кеңірек. Жоғарыда келтірілген тезис кәсіпкерлік құқық саласындағы әртүрлі авторлардың еңбектерінде баяндалады.

Ең көп таралған санатқа авторлар коммерциялық ұйымдар мен жеке кәсіпкерлерді жатқызады. Авторлар кәсіпкерлік субъектілерінің қатарына мемлекеттік тіркеусіз жұмыстарды орындайтын, қызметтер көрсететін, тауарлар өндіретін, сондай-ақ өз мүлкін пайда табу мақсатында өзге де тәсілдермен пайдаланатын азаматтар жатқызылуы мүмкін екенін атап өтеді. Негізінде сот осындай адамның мәмілелеріне кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыруға байланысты міндеттемелер туралы ережелерді қолдануға құқылы. О.А. Беляева кәсіпкерлік қызметке қатысушылар ұғымын оларды екі негіз бойынша түрлерге жіктеу негізінде ашады: заңды және функционалды. Заңды негіз, аталған автордың көзқарасы бойынша, жіктеудің заңнамалық негізінің болуын болжайды, оған сәйкес жеке кәсіпкерлер, заңды тұлғалар және жария құқықтық құрылымдар бөлінеді. Функционалды негіз заңды өрістен тыс, ол кәсіпкерлерді өндірушілерге, делдалдарға және тұтынушыларға бөлуді көздейді. Жоғарыда айтылғандай, біз ішінара келісуге болады деп санаймыз. Біздің ойымызша, автордың кәсіпкерлік субъектілерін заңнаманың мазмұны тұрғысынан көрсетуінің дұрыстығына күмән келтірмейді. Кәсіпкерлерді жіктеу бөлігінде функционалды негізге сүйене отырып, біз тұтынушылардың кәсіпкерлерінің

дербес санаты ретінде бөлуді қолдай алмаймыз. Көрсетілген ұстаным кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыратын тұлғаға қатысты тұтынушының мәртебесі толығымен дербес бола алмайтындығымен негізделуі мүмкін, өйткені бұл жағдайда оның ерекше қызмет түрін-пайда табуға бағытталған қызметті жүзеге асыратын тұлға ретіндегі ерекшелігі жоғалады. Бұл дегеніміз, кәсіпкер гипотетикалық түрде тұтынушы ретінде әрекет ете алады, бірақ бұл жағдайда оны өндіруші немесе делдал мәртебесімен біріктіру міндетті болып табылады. Бұл тұтынушыларды кәсіпкерлік субъектілерінің дербес түрі ретінде бөлудің кез келген орындылығын жояды [3].

Н.Н. Вознесенская бірлескен авторлармен кәсіпкерлік субъектілерінің алуан түрлілігі туралы айтады. Оларды жіктеуді авторлар әртүрлі белгілерге сүйене отырып жүргізеді:

а) олар жұмыс істейтін меншік түріне байланысты (жеке меншік, мемлекеттік меншік және муниципалдық меншік негізінде әрекет етеді);

б) олардың заңды тұлға құқықтарының болуына немесе болмауына байланысты (заңды тұлғалар, сондай-ақ субъектілер, заңды тұлғалар болып табылмайтын заңды тұлғалар: дара кәсіпкерлер, ұжымдық субъектілер, мысалы, шаруа (фермер) қожалықтары);

в) субъектілер орындайтын функцияларды негізге ала отырып: кәсіпкерлік қызметті тікелей жүзеге асыратын тұлғалар, олардың қатарына жеке кәсіпкерлер, кәсіпорындар, өндірістік кооперативтер, басқа да коммерциялық ұйымдар, ішкі шаруашылық және оқшауланған құрылымдық бөлімшелер жатады.

"Кәсіпкерлік құқық субъектісі-қатынастар" және "кәсіпкерлік құқық субъектісі" құқықтық категорияларын өзара ажырататын В.В. Гуцин және Ю. А. Дмитриевпен келісу орынды деп санаймыз. Кәсіпкерлік құқық субъектісінің мәртебесін жоғалтпай, адам ешкіммен кәсіпкерлік құқықтық қатынастарға түспеуі мүмкін екенін атап өтеді. Басқаша айтқанда, әрбір кәсіпкер кәсіпкерлік құқықтың субъектісі болып табылады, бірақ әрқайсысы кәсіпкерлік құқықтық қатынастардың субъектісіне айналмайды. Сондай-ақ, авторлар Кәсіпкерлік құқық субъектілерін әртүрлі критерийлерге сүйене отырып жіктеуге әрекет жасады:

а) заңды тұлға ретінде тіркеудің болуы – тіркелген және тіркелмеген;

б) меншіктің шығу тегі белгілері – жария және жеке;

в) экономикалық көрсеткіштер бойынша – шағын, орта және ірі.

Баяндалғанды қорытындылай келе, кәсіпкерлік қатынастардың субъектілері, біздің ойымызша, пайда табуға байланысты туындайтын қатынастарға тікелей кіретін адамдар екенін атап өтеміз. Олардың шеңбері қазірдің өзінде "кәсіпкерлік субъектісі", "кәсіпкерлік қызмет субъектісі", "кәсіпкерлік құқық субъектісі" санаттарына жататын адамдар тобына жатады, өйткені олар тек шаруашылық жүргізуші субъектілерді ғана емес, сонымен қатар олар болып табылмайтын, бірақ талданатын түрді ұйымдастыруға тікелей немесе жанама әсер ететін адамдарды біріктіреді [4].

Кәсіпкерлік қатынастар субъектілерінің қатарына пайда табу мақсатында туындайтын құқықтық қатынастарға тікелей кірген және осыған байланысты нақты құқықтар мен міндеттерді атқаратын жеке (жеке кәсіпкер ретінде де, онсыз да тіркеуден өткен) және заңды (коммерциялық және коммерциялық емес) тұлғаларды жатқызамыз. Осылайша, кәсіпкердің азаматтық объективтілігі объективті. Құқықтық қатынастар субъектілері, құқықтық қатынастарға кіру фактісі туындауы да, болмауы да мүмкін құқық субъектілерінен айырмашылығы, субъективті құқықтар мен міндеттерге ие деген қорытындыға келеді. Кәсіпкердің құқықтық субъектісінің рөлі тек азаматтық-құқықтық қатынастарға ғана емес, сонымен бірге басқа да құқықтық қатынастарға қатысудың жалпы алғышарты ретінде қарастырылады, оның мақсаты бойынша құқықтық реттеу тетігінде зерттелетін санат субъектілердің жалпы құқықтық жағдайы анықталған заңнама ережелерінің нұсқамаларын нақтылау құралы ретінде әрекет етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Вармунд, В.В. Правовое регулирование правосубъектности в гражданском праве // Евразийский юридический журнал. – 2012. – № 6 (37).
2. Радьков, К.М. К вопросу о гражданско-правовом статусе индивидуального предпринимателя // Седьмой пермский конгресс ученых-юристов : материалы Всерос. науч.-практ. конф. ; Перм. гос. нац. исслед. ун-т. – Пермь, 2016.
3. Гушин, В.В. Российское предпринимательское право : учеб. / В.В. Гушин, Ю.А. Дмитриев. – М., 2015.
4. Карташов, В.Н. Теория государства и права : учеб. пособие для бакалавров. – Ярославль : ЯрГУ, 2012.

ӘОЖ 347.215

ЗИЯТКЕРЛІК ҚҰҚЫҚТАРДЫҢ МҰРАҒАЛУ ИНСТИТУТЫН ДАМЫТУ

Адилханов И.Д., Ахмет С.Б., Онгарбек М.Қ.
Ғылыми жетекшісі - з.ғ.к., аға оқытушы Жаналиева А.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются вопросы наследования интеллектуальных прав. В современном мире институт наследования не утратил своего значения и продолжает развиваться с переходом к рыночной экономике возникла необходимость регулирования законодательства в части распределения продуктов интеллектуального творчества. В статье перечислены некоторые недостатки закона, возникающие при заполнении тех или иных норм права. Развитие рыночной экономики, появление новых видов интеллектуальной собственности требуют развития законодательной базы.

Summary: The article discusses the issues of inheritance of intellectual property rights. In the modern world, the institution of inheritance has not lost its importance and continues to develop with the transition to a market economy, there is a need to regulate legislation regarding the distribution of intellectual creativity products. The article lists some shortcomings of the law that arise when filling out certain rules of law. The development of a market economy and the emergence of new types of intellectual property require the development of a legislative framework.

Меншік құқығының пайда болуымен жинақталған және құрылған мүлікті мұрагерлерге беру қажеттілігі туындады, мұрагерлік құқық пайда болды. Мұрагерлік құқық азаматтық-құқықтық қатынастар жүйесінде маңызды орынға ие болды. Мұрагерлік құқық қазіргі қоғамда айқын әлеуметтік жолмен дамиды. Мұрагерлік құқық азаматтық құқықты толықтырады. Тұқым қуалайтын құқық мұрагерлік құқықтық қатынастар субъектілерінің шеңберін, заң бойынша мұрагерлікті, өсиет бойынша мұрагерлікті, мұраны сатып алуды, мүліктің жекелеген түрлерін мұрагерліктің ерекшеліктерін және т. б. анықтауға қатысты мәселелерді реттейді.

Мұрагерлік құқық Азаматтық құқықтың кіші саласы ретінде мүліктік қатынастарды реттеу динамикасына қызмет етті-мүліктік тауарлардың бір адамнан екінші адамға ауысуы заттық құқықтар мен міндеттемелік құқық элементтерін қамтиды, бірақ олармен сәйкес келмейді. Өйткені, мұрагерлік қатынастар азаматтың қайтыс болғаннан кейін оның мүлкіне билік ету құқығын реттейді [1].

Зияткерлік құқықтар – бұл мүліктік құқықтар зияткерлік қызмет нәтижелеріне, даралау құралдарына және кейбір басқа материалдық емес объектілерге қатысты туындаған жеке мүліктік емес құқықтар. Ресей Федерациясының Азаматтық кодексінің 4 бөлігі оларға арналған. Бұл тұжырымдама зияткерлік қызмет нәтижелеріне және оларға теңестірілген даралау құралдарына қатысты заңнамада белгіленген құқықтардың кең жиынтығын қамтиды.

Заң әмбебап құқықтық мирасқорлық (мұрагерлік, заңды тұлғаны қайта ұйымдастыру) тәртібімен және құқық иесінің мүлкінен өндіріп алу кезінде шартсыз айрықша құқықтың өтуінің екі ықтимал әдісін нақты белгіледі. Бұл тізімді толық деп санауға болмайды, өйткені заңға сәйкес құқықтардың ауысуының басқа жағдайлары бар-мысалы, кейбір жағдайларда айрықша құқықтар оны тарату кезінде заңды тұлғаның құрылтайшыларына берілуі мүмкін [2].

Заңнаманың дамуын және жетілдірілуін жалғастыруына байланысты заң шығарушы зияткерлік қызмет нәтижелеріне және дараландыру құралдарына айрықша құқықтар мұрагерлікке жататынын көрсетуі керек еді. Айрықша құқықтар мүліктік құқықтар болып табылады, сондықтан олар табыс әкеледі, демек, айрықша құқықтарды мұрагерлік массаға қосу туралы нақты қорытынды жасауға болады. Болашақта заң шығарушы бұл олқылықты қалыпты түрде жояды деп үміттенеміз. Мұрагерлік құқықтарды реттейтін заңнамадағы келесі олқылық, белгілі бір тәртіпте мұрагерлікке ауысатын кейбір құқықтардың мұрагерлік ерекшеліктерін атауға болады. Мысалы, объектілердің кейбір түрлеріне айрықша құқықтарды мұрагерлікке беру бұл даралау құралдары тек заңды тұлғаларға немесе жеке кәсіпкерге ғана мүмкін болады. Заңнамадағы бұл олқылық қазіргі кездегі даудың мәні болып табылады және оны заң қоғамы талқылауды жалғастыруда [3].

Мұрагерлік құқықтық қатынастарды заңнамалық реттеуде тірі қалған жұбайының айрықша құқықтарын мұрагерлікке алу тәртібі сияқты маңызды

проблеманы атап өту қажет. Ерлі-зайыптылардың бірі құрған зияткерлік қызмет нәтижесіне айрықша құқық ерлі-зайыптылардың ортақ мүлкіне кірмейді және осындай нәтиже авторының мүлкі ретінде мұраға қалады. Сонымен қатар, әртүрлі заң әдебиеттерінде сәйкессіздік бар. Сонымен, кейбір авторлар зияткерлік қызмет нәтижесінің объектілері әртүрлі құқықтық анықтамаға ие болуы мүмкін деп санайды: сондықтан зияткерлік қызметтің нәтижесі материалдық объект болуы мүмкін – бұл суретті, сәулеттік объектіні құру. Материалдық объектілер заттар, мүлік болып табылады, егер олар неке кезеңінде құрылған болса және жалпы ереже бойынша мұраға қалдырылса, ерлі-зайыптылардың бірлескен мүлкінің құрамына кіреді. Сонымен қатар, бұл туындылар авторының айрықша құқығы ерлі-зайыптылардың ортақ мүлкіне кірмейді.

Мәселе ерлі-зайыптылардың ортақ мүлкіне авторлық сыйақыны және зияткерлік қызметтен алынған басқа да материалдық игіліктерді қосу сәтін анықтаған кезде туындайды. Заңнамада бұл мәселе реттелмеген және бекітілмеген. Сондықтан бұл сұрақ даулы. Зияткерлік қызмет объектілері қашан құрылғанын нақты анықтауы керек: некеге дейін немесе некеге тұрғаннан кейін. Егер объектілері некеге дейін құрылған болса, онда неке кезеңінде алынған осы объектіден түсетін кірістерді ерлі-зайыптылардың бірлескен мүлкіне жатқызу керек пе. Заң әдебиеттеріндегі басым пікір-бұл зияткерлік меншік объектісінің қашан құрылғаны, некеге дейін немесе некеге тұрғаннан кейін маңызды емес, зияткерлік қызметтен түсетін кірістер ерлі-зайыптылардың ортақ мүлкінің бөлігі болып табылады[4].

Бұл пікір жалғыз дұрыс емес және айтарлықтай сынға ұшырайды, өйткені егер некеге дейін материалдық объект құрылса, оған отбасының бюджетінен емес ақша салынған болса, онда неге бұл жағдайда пайдаланудан түскен кіріс жалпы отбасылық бюджетке түсуі керек. Егер некеге дейін банкке ақша сомасы салынса, онда пайыздар мен соманың өзі ерлі-зайыптылардың бірінің некеге дейінгі мүлкі болып табылады. Сондықтан бұл мәселе пікірталас туындамауы үшін заңнамалық деңгейде шешілуі керек.

Мұрагерлік құқықтағы проблемалардың бірі-мемлекетке айрықша құқықтардың ауысуы, яғни мемлекеттің иесіз мүлік алу құқығы.

Иесіз қалған мүлікке-зияткерлік меншік объектілеріне келетін болсақ, заңнамада айтарлықтай алшақтық бар. Заң шығарушы айрықша құқықтардың мемлекет пайдасына иесіз қалған мүлік ретінде өту тәртібін нақтыламайды. Менің ойымша, бұл заңнамадағы маңызды олқылық, оны шешу қажет, зияткерлік меншік объектілерін иесіз мүлік режиміне, қабылдау мерзіміне қабылдау бойынша арнайы рәсім жасалуы керек [5].

Заңнаманы дамыту және жетілдіру зияткерлік меншік объектілерінің барлық жаңа түрлерінің виртуалды меншіктің жаңа түрлерінің пайда болуына ілесуге тиіс. Зияткерлік құқықтар олардың дамуы мен жетілдірілуін талап етеді. Рим құқығынан мұраға қалған азаматтық заң ұзақ тарихи кезеңде өзінің нақты шешімін тапты. Мұрагерлік құқық, әсіресе зияткерлік меншіктің мұрагері

ретінде жаңа сипатқа ие, жаңа құқықтық қатынастардың көптеген түрлерін қамтиды, олар ерекше сипатқа ие.

Зияткерлік меншіктің пайда болу сәтін, зияткерлік меншік түрін анықтау құқықтық салдарға алып келеді, сондықтан бұл анықтамалар азаматтық заңнаманың нормаларында нақты бекітілуін табуы керек

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Абраменков М. С. Понятие и сущность наследования // Наследственное право, №3,2015.С.23 48.
2. Блинков О.Е. О судебной практике по делам о наследовании / О. Е. Блинков // Наследственное право. – 2019. – № 2.
3. Гришаев С. П. Наследственное право: учебно-практическое пособие / С. П. Гришаев. – М.: Проспект. – 2018. – 182 с.
4. Корнеева И. Л. Наследственное право Российской Федерации: учебное пособие / И. Л. Корнеева. – М.: Юрист, 2017. – 333 с.
5. Телюкина М. В. Наследственное право: Комментарий Гражданского кодекса Российской Федерации: учеб.-практ. пособие / М. В. Телюкина. – М.: Дело, 2019. – 216 с.

ӘОЖ 316.3

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ СТУДЕНТТЕРДІҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖӘНЕ ІШКІ КӨШІ-ҚОНЫНЫҢ СЕБЕП-САЛДАРЫНДАҒЫ ЖАҢА ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

Акберді Р.А., Зұлпыбек А.Д., Қалдыбек А.Ғ.

Научный руководитель – магистр, старший преподаватель Құлшарова Х.Қ.
«Университет Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Статья направлена на выявление новых тенденций международной и внутренней миграции студентов на основе анализа информации. Авторы в рамках темы определяют необходимость изучения краткосрочных и долгосрочных причин международной и внутренней миграции студентов в Казахстане с акцентом на зарубежные и отечественные исследования.

Summary: The article is aimed at identifying new trends in international and internal migration of students based on the analysis of information. Within the framework of the topic, the authors determine the need to study the short- and long-term causes of international and internal migration of students in Kazakhstan with an emphasis on foreign and domestic research.

Қазақстанда көші-қонның негізгі себептері мен салдары жұмыс іздеумен және адамдардың білімін жетілдірумен тікелей байланысты. Әсіресе, осы себептерге байланысты студент жастардың ішкі және сыртқы көші-қонға әсері елде жиі кездеседі. Шетелдік студенттердің демографиялық өзгерістері мен экономикалық өзгерістері жағдайында, әсіресе жоғары оқу орындарының студенттерін жалдау жоғары білікті мамандардың көші-қонын басқарудың кең стратегиясының бөлігі ретінде дамыған елдердің назарын аударады. Студент жастардың халықаралық көші-қон процесіне бейімділігі дамыған елдерде шетелдік студенттер үшін бәсекелесетін әртүрлі бағдарламалардың болуымен және білім берудің үстемдігін алумен байланысты. Сұранысқа ие мамандықтардың иесі болу және жоғары мәртебеге ие университет студенттері болу студент жастардың шетелге көшуіне күшті мотивация болып табылады.

Студенттер шетелде жоғары білімнің кем дегенде бір бөлігін (бакалавр, магистратура, докторантура немесе постдокторантура) алуға көбірек қызығушылық танытады. Студент үшін шетелде оқудың басты артықшылығы-жоғары сапалы білім алу немесе өз елінде қол жетімді емес мамандық алу. Халықаралық білім беру тәжірибесі болашақ еңбек нарығына шығу мүмкіндіктері үшін пайдалы мәдениетаралық құзыреттіліктің маңызды атрибуты болып саналады.

Бүгінгі жаһандық экономика постиндустриалды білім беру экономикасы ретінде сипатталады, мұнда білімді, жоғары білікті және икемді жұмыс күшінің өсуі саласындағы «білімнің артықшылығы» экономикалық өркендеу үшін маңызды актив ретінде танылады. Қазақстан сияқты дамушы елдерде Халықаралық көші-қон процесінде жүрген студенттер оқу бітіргеннен кейін елге келгеннен кейін жұмыспен қамтудың жоғары көрсеткіштеріне (жалақы, мәртебе, құзырет) ие.

Қазіргі уақытта дамыған елдің оқу орнында алынған диплом өз елінде немесе басқа елдерде жұмыс іздеуге инвестиция ретінде қарастырылады. Дәл осы мысал ішкі көші-қонға да тән. Шынында да, Қазақстанның ірі қалаларында мәртебесі ел ішінде жоғары, халықаралық стандарттарға сәйкес келетін және әлемдегі рейтингі жоғары оқу орындарының қатарына кіретін академиялық оқу орындары бар. Тиісінше, студенттер өз болашағына инвестиция салу мақсатында шетелдегі ірі қалалық жоғары оқу орындарында немесе оқу орындарында сапалы білім іздеуде Ел ішіндегі көші-қон процесінің белсенді актерлеріне айналады. Авторлар эмпирикалық зерттеу нәтижесінде осы себептерді анықтау мақсатын негізге ала отырып, қазақстандық студенттердің халықаралық және ішкі көші-қонының себеп-салдарларының қазіргі заманғы үрдісін ашуға бағдарланады.

Соңғы екі онжылдықта жоғары білім беруді интернационалдандыру саясаткерлер, әкімшілер және зерттеушілер арасында айтарлықтай қолдау тапты. Халықаралық перспективаны немесе қызметті жоғары білімге біріктіру әрекеттері студенттермен алмасу, сервистік оқыту және халықаралық филиалдар сияқты бастамаларға әкелді. тиісінше, бұл иммигрант студенттерге және ішкі көші-қонға тікелей әсер етеді.

Интернационалдандыру жағдайында дискурс негізінен студенттердің ұтқырлығына, атап айтқанда орталықта білім алу үшін перифериядан кететін таланттар ағынына бағытталған. Бұл тақырып Қазақстандағы жоғары білім беруді интернационалдандыру болып табылады. Т.Ли мен А. Кужабекованың «Академиялық ұтқырлықтың өзектен шеткі аймаққа кері ағымы: Қазақстанда жұмыс істейтін халықаралық оқытушыларды ынталандыру» мақаласында көрсетілген.

Қазақстан 1991 жылы Кеңес одағынан тәуелсіздік алған сәттен бастап өзінің жоғары білімін белсенді интернационалдандыру тарихына ие. 1993 жылы Үкімет студенттердің ұтқырлығын қаржыландыруды жалғастыратын ауқымды стипендиялық бағдарламаны іске қосты. Студенттердің келу ұтқырлығы төмен болып қала береді: негізінен студенттер Орталық Азиядан келеді. Қазіргі

уақытта Болон процесі жоғары білім беруді интернационалдандыру туралы дискурста басым, сондықтан көптеген саясаткерлер мен әкімшілер осы екі процесті анықтайды.

Мақалада ұсынылған Халықаралық университеттер Қазақстандағы жоғары білім беруді интернационалдандырудың ең батыл стратегияларын ұсынады, өйткені институционалдық құрылысқа және ұзақ мерзімді жоспарлауға қомақты ресурстар салынуда.

2010 жылы Қазақстан Назарбаев Университетін (НУ) елдің флагмандық университеті ретінде құрды және халықаралық университетке ең маңызды инвестициялар жасады. Висконсин-Мэдисон университетімен, Кембридж университетімен және Сингапур Ұлттық университетімен тығыз серіктестікті дамытады. НУ профессорлық-оқытушылық құрамының мүшелері негізінен 40-қа жуық түрлі елдерден келген шетелдіктер.

Қазақстанда жоғары білім беруді интернационалдандыру бойынша жұмыс студенттер арасында ішкі және сыртқы көші-қонды дамытты. Бұл халықаралық білім беру орталықтарының бағдарламалары негізінде қазақстандық студенттер шетелдік жоғары оқу орындарында академиялық бағытта оқуын жалғастыру мүмкіндігін ашқандығына байланысты. Мысалы, осы оқу орындарын бітірген түлектер магистратура немесе докторантура бағдарламалары аясында сапалы білімі бар дамыған елдердің танымал оқу орындарына түсіп, осы елдерге көшті. Немесе жақын шетелден келген студенттер осы университеттердегі білім сапасына қызығушылық танытып, Қазақстанға оқуға келді. Ұқсас мысалдар келесі бөлімдерде ашылады және зерттеу нәтижелері негізінде қарастырылады.

Әлеуметтік-экономикалық тұрғыдан қалалардың қарқынды өсуі ішкі көші-қонның өсуіне әсер ететін Дүниежүзілік құбылыс екені анық. Алайда, оның салдары ауылдық жерлерге тікелей әсер етеді, өйткені бұл танымал проблемаларға, әсіресе адами капиталдың жоғалуына және «ақыл-ойдың ағуы» деп аталатын халықтың қартаюуына әкеледі.

Білім іздейтін жастардың көші-қоны олардың қалада қалуына әкеледі, өйткені олар қаланың жайлылығына үйреніп, туған аймағымен әлеуметтік байланысты әлсіретті. Бұл көші - қон әрекеті ғылымда «оқыту үшін көші-қон» - «көші-қонды оқыту» тізбегі ретінде белгілі.

Қазақстанның ауылдық жерлеріндегі адами капиталдың қартаюуына және тапшылығына жауап ретінде ауылдық аумақтарды дамытуға бағытталған арнайы саясат шаралары ауылдық аудандардан қалаларға көші-қонды бәсеңдету, басқаша айтқанда, ауыл тұрғындарын қолдау үшін құрылды. Сонымен қатар, ауылдық жерлерде білікті кадрларды ұстап тұру үшін Арнайы мемлекеттік стипендиялық бағдарламалар іске қосылды.

Қазіргі уақытта Қазақстанда ауыл жастары ауылдық жерлердегі мемлекеттік мекемелер талап ететін кәсіби саланы зерделеу үшін стипендия ала алады. Сонымен қатар, қала түлектерін ауылдық жерлерге тарту бойынша жалпыұлттық күш-жігер аясында Үкімет жоғары жалақы мен субсидияланған тұрғын үй ұсынады. Осы бағдарламаларға қатысушылар ауылдық жерлердегі

мемлекеттік органдарда 5 жыл жұмыс істеуге тиіс. Сонымен қатар, соңғы уақытта орталықтандырылмаған оқу орындары құрылды. Ақмола облысында бұл аудандық қалаларда колледждердің ашылуына әкелді. Осылайша, жастарға жоғары білім алу үшін туған жерінен кетудің қажеті жоқ. Білім беру мекемелерін орталықсыздандыру жұмыс орындарын ашады және жергілікті деңгейде, мысалы, қызмет көрсету саласында жаңа кәсіпорындарды тартады деп күтілуде. Үй жағдайларын тартымды ету арқылы бұл факторлар тұрғын үйді таңдауға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Alberts, H. C., & Hazen, H. D. (Eds.). (2013). International students and scholars in the United States. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
2. Brooks, R., & Waters, J. (2011). Student mobilities, migration and the internationalization of higher education. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
3. Dufhues, T., Buchenrieder, G. & Sun, Z. Изучение вариантов политики в регулировании миграции из сельской местности в город с помощью байесовской сети: исследование конкретного случая в Казахстане. Eur J Dev Res (2020). <https://doi.org/10.1057/s41287-020-00280-1>
4. GovReKaz. 2018. Employment for graduates, Russian translation. <https://egov.kz>. Astana: Government of the Republic of Kazakhstan (GovReKaz). Accessed September 2018.
5. Harvey, W. S. (2011). British and Indian scientists moving to the United States. Work and Occupations, 38(1), 68–100.

ӘОЖ 342.7

ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ТУРАЛЫ СОТҚА ДЕЙІНГІ КЕЛІСІМ: НОРМАТИВТІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ ЖӘНЕ ҚОЛДАНУ ПРАКТИКАСЫ

Алтынбеков Е.Қ., Ағабек Д.М., Құрманәлі М.Н., Исақ Б.Е.
Ғылыми жетекшісі – магистр, аға оқытушы Алтаева М.О.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье анализируются положения действующего Уголовно-процессуального законодательства по вопросам заключения досудебного соглашения о сотрудничестве. Кроме того, изучен ряд процессуальных проблем, связанных с проведением предварительного следствия по делам о досудебном сотрудничестве с расследованием, даны рекомендации по улучшению законодательства.

Summary: The article analyzes the provisions of the current Criminal procedure legislation on the conclusion of a pre-trial agreement on cooperation. In addition, a number of procedural problems related to conducting a preliminary investigation in cases of pre-trial cooperation with the investigation were studied, and recommendations were made to improve the legislation.

Қазіргі қылмыстық процесстік заңнамасы жеке адамның құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін қорғауға және қылмысқа қарсы іс-қимыл бойынша тиімді шараларды қолдануға арналған. Жаңа институттарды, оның ішінде алқабилер институтын, әлемдік судьяларды, сондай-ақ сот ісін жүргізудің жаңа нысандарын енгізу қылмыстық сот ісін жүргізу мақсаттарына және аталған міндеттерге қол жеткізуге сәйкес келеді. Олардың бірі айыпталушының өзіне тағылған айыппен келіскен жағдайда сот шешімін

қабылдаудың ерекше тәртібі болып табылады. Мұндай жаңалықтың орындылығы туралы көптеген қарама-қайшы көзқарастар айтылды.

Дегенмен, бүгінгі күні аталған институт сот ісін жүргізудің жеткілікті тиімді нысаны болып табылады деп айтуға болады: жыл сайын қылмыстық істердің 40% - дан астамы өзін кінәлі деп таныған айыпталушының жасаған қылмысы үшін көзделген жазаның неғұрлым қатаң түрінің ең жоғары мерзімінің немесе мөлшерінің үштен екісінен астамы жазалауға ұшырамауының арқасында сот талқылауының ерекше тәртібінде қаралады. Мұндай талқылауға ілеспе оң факторлар да анық: жазалаудың гуманизмі мойындауға ықпал етеді; қылмыстық істі ерекше тәртіппен қарау ол бойынша іс жүргізу мерзімдерін қысқартады, кінәліні жауапқа тарту сәтін ол қылмыс жасаған уақытқа едәуір жақындатады; қылмыспен бұзылған жәбірленушілердің құқықтары мен заңды мүдделері тезірек қалпына келтіріледі; қылмыстардың ашылуы ұлғаяды, қылмыстық процестің алдын алу рөлі күшейтіледі. Сонымен қатар, сот ісін жүргізудің осы тәртібі мүшелері, әдетте, қылмысқа қатысушылар мен ұйымдастырушылардың Қылмыстық қызметі туралы айғақтар беруден бас тартатын қылмыстық қоғамдастықтардың қызметін тергеу проблемаларын шешпейді. Статистика қылмыстар санының өсуін, олардың сапалық параметрлерінің өзгеруін куәландырады. Осыған байланысты ұйымдасқан топтар мен қылмыстық қоғамдастықтарда тұратын адамдарды құқық қорғау органдарымен ынтымақтастыққа тарту жолдарын іздестіру қажеттігі пісіп-жетілді. Мұндай адамдарға қылмыстық жазаны едәуір қысқарту және оларға жәбірленушілерді, куәларды және қылмыстық сот ісін жүргізудің өзге де қатысушыларын мемлекеттік қорғау шараларын тарату ынталандыру бола алады.

Ынтымақтастық туралы сотқа дейінгі келісім ұғымының кеңейтілген анықтамасы Т. В. Топчиева берді. Өз ұйғарымында автор ынтымақтастық туралы сотқа дейінгі келісім бірлескен түрде жасалған қылмыстар туралы қылмыстық істер бойынша жасалатынына назар аударады. Бұдан басқа, мұндай келісім кезінде тараптардың іс-әрекетін нақтылау және оның салдарын көрсету ұсынылады [1].

Ынтымақтастық туралы сотқа дейінгі келісім - бұл ҚПК-нің реттелген ұйымдасқан қылмыстық іс-әрекетке, сондай-ақ тергеуші мен прокурор тұлғасындағы айыптау тарабы мен күдікті, айыпталушы және қорғаушы тұлғасындағы қорғау тарабы арасында келісім жасасудан тұратын өзге де ауыр және аса ауыр қылмыстарға қарсы іс-қимыл тәсілін білдіретін іс жүргізу институты, ол бойынша күдікті, айыпталушы жаңа қылмыстарды ашуға және тергеуге, жаңа адамдарды қылмыстық жауаптылыққа тартуға, бірлескен қатысушы адамдардың қылмыстық іс-әрекетін, ал айыптау тарабы қылмыстық істің тиісті материалдарын қылмыстық жауапкершілікті жеңілдетудің негізі ретінде сотқа беруге міндеттенеді.

Сотқа дейінгі келісім құқықтық санат ретінде түсінік ретінде ынтымақтастық туралы сотқа дейінгі келісім институтының нормаларын іске асыру үшін негізгі дефиниция болып табылады. Ынтымақтастық туралы сотқа

дейінгі келісімнің құқықтық институты ретінде жекелеген авторлар оны жеделдетілген және жеңілдетілген сот ісін жүргізу ретінде қарастырады [2].

А.В. Смирновтың ынтымақтастық туралы сотқа дейінгі келісім институтын тағайындау қылмыстық ізге түсуді жүзеге асыратын органдарға көмек көрсету бойынша қылмыс жасаған адамның қызметін жандандыру үшін қосымша ынталандыру жасау үшін ғана емес, бұл қызметке мақсатты және тиімділік беру үшін, ең алдымен басқа тұлғалардың қылмыстарын ашуға немесе тергеуге жәрдемдесуге талап ету жолымен сипатталады деген пікірін атап өтуге болады [3].

Осыған байланысты қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысушы ретінде ынтымақтастық туралы сотқа дейінгі келісім жасалған адамның ережесін оның құқықтары мен міндеттерін заңнамалық регламенттеу мәселесіне назар аударатырып қарау қажет деп санаймыз. В. П. Божьев әділ атап өткендей, қылмыстық іс жүргізу заңымен белгіленген іс жүргізу құқықтары мен міндеттері қылмыстық іс жүргізу қатынастарына қатысушының іс жүргізу жағдайын құрайды [4, 5 б.].

Мәселен, ҚР ҚПК 618-бабына сәйкес, адам күдікті мәртебесін алған (қылмыс жасаған нақты адамға қатысты қылмыстық іс қозғалған кезде) немесе айыпталушы мәртебесін алған (егер адамды айыпталушы ретінде тарту туралы қаулы шығарылған болса) сәттен бастап ынтымақтастық туралы сотқа дейінгі келісім жасасу туралы өтініш бере алады [5].

Күдіктімен сотқа дейінгі ынтымақтастық туралы келісім жасасу мәселесін қарай отырып, қылмыстық әрекеттің саралануына қарамастан, әрбір күдіктіге оған қарсы қылмыстық іс қозғау туралы қаулының көшірмесін тапсыру сәтінде нақты адамға қатысты қылмыстық іс қозғалған кезде осы құқық түсіндірілуге тиіс екенін атап өту қажет. Осыған ұқсас түрде адамға қатысты бұлтартпау шарасын таңдау кезінде де, қылмыс жасады деген күдік бойынша адам ұсталған жағдайда да әрекет ету қажет. Бұған күдіктінің немесе айыпталушының алдын ала тергеудің аяқталғаны туралы хабарланғанға дейін қылмыстық қудалауды жүзеге асыру басталған сәттен бастап ынтымақтастық туралы сотқа дейінгі келісім жасасу туралы өтініш жасау құқығын бекітетін ҚР ҚПК 619-бабының ережелері дәлел болып табылады. Бұл шешім күдіктінің (айыпталушының) бастамасы бойынша ғана қабылданады, ерікті негізде қорғаушының қатысуымен қабылданады, оның өзі өзі шақырады не қорғаушыны сенім білдірілген адамдарға шақыруды тапсырады не қорғаушының қатысуын тергеуші қамтамасыз етеді.

Е. М. Варпаховская өтінішхатты мәлімдеу мүмкіндігі қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысушылардың құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз етудің, қылмыстық істің мән-жайларын толық және объективті зерттеудің, ол бойынша заңды және негізделген шешім қабылдаудың кепілі болып табылады деп негізді пікір білдіреді [6, с. 20].

Күдіктіге немесе айыпталушыға ынтымақтастық туралы сотқа дейінгі келісім жасасу туралы өтінішхат беру құқығы түсіндірілгеннен кейін тергеуші оған сотқа дейінгі келісім жасасудың заңда белгіленген шарттары мен

салдарларын түсіндіру үшін және ынтымақтастық туралы сотқа дейінгі келісім жасасу туралы түпкілікті шешім қабылдау мақсатында консультациялар жүргізу үшін қорғаушымен оңаша және құпия кездесуді қамтамасыз етуге міндетті.

Б. Т. Безлепкиннің пікірінше, күдіктінің немесе айыпталушының ынтымақтастық туралы сотқа дейінгі келісім жасау туралы өтініші қорғаушының алдын ала тергеуге міндетті түрде қатысуы үшін негіз болып табылады, ол осы өтінішке қол қоюға және одан әрі оның негізінде дамып келе жатқан құқықтық қатынастарға қосылуға міндетті. Қорғаушының өзінің қорғаушысының ынтымақтастық туралы келісімге еркін білдіруіне және оны жасасуға кедергі жасауға құқығы жоқ, ол заңды тәсілдермен күдіктінің, айыпталушының құқықтары мен мүдделерін қорғауды жүзеге асыруға және қорғаушының іс жүргізу ұстанымы мен жүріс-тұрыс сызығына қарамастан және осы ұстанымның өзінің өзінің жеке пікірімен арақатынасынан оларға заң көмегін көрсетуге міндетті [7, 688 б.].

Келісім шарттарын орындау барысында оны жасасқан тұлға барлық қатысушылардың құқыққа қарсы қызметі туралы шынайы ақпаратты, сондай-ақ іс жүргізу шешімдерін қабылдау үшін шешуші маңызы бар елеулі мәліметтерді ұсынуға міндетті. Әйтпесе келісім бұзылады. жасалған келісім Тараптардың бірінің өзіне қабылдаған міндеттемелерін орындамау себебі бойынша бұзылуы мүмкін. Мысалы, келісімді бұзуға ұмтылу айыпталушының тарапынан анық әділетсіздік анықталған жағдайда тергеушіде туындауы мүмкін: қылмыс жасаудың мән-жайлары туралы көрінеу дұрыс емес мәліметтер хабарлау; тергеу немесе іс жүргізу әрекеттеріне қатысу үшін шақыру бойынша келуден жалтару; іске қатысушы басқа адамдарға теріс әсер ету; қылмыстық іс бойынша іс жүргізуге кедергі жасауға немесе жасырынуға әрекет жасауды жүзеге асыру.

Күдікті немесе айыпталушы қандай да бір себептер бойынша айыптау тарапымен ынтымақтастықты жалғастыруды қаламаса (мысалы, айыптаушы тарап ынтымақтасушы адамның немесе оның жақындарының қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі міндеттемелерді орындамаған жағдайда) кері жағдай да мүмкін болады. Сонымен қатар, сот-тергеу практикасында жазаны жеңілдету мақсатында ынтымақтастық туралы сотқа дейінгі келісім жасасқан айыпталушылар қылмыстық істі тергеу барысында өзіне алған міндеттемелерді орындаудан бас тартқан жағдайлар орын алады.

Ынтымақтастық туралы келісім негізінде қылмыстық процестегі тараптардың өзара іс-қимылының басқа нысаны болып табылады және қылмыстық топтардың немесе ұйымдардың ішінде орын алған немесе жасанды жасалған жанжалдарды пайдалана отырып, ауыр топтық қылмыстарды ашу және тергеу үшін нақты оңтайлы жағдайлар жасауға бағытталған. Осы келісімдер шеңберінде айыпталушының іс бойынша тағдыры туралы мәселе шешіліп қана қоймай, сондай-ақ рәсім мұндай адамды жауапкершілікке тартылған басқа адамдардың кінәсін дәлелдеуге ынталандыру үшін пайдаланылады. Мұндай іс жүргізу формаларын пайдалану қажеттілігі ұйымдасқан қылмысқа, терроризмге қарсы күрестің криминалистикалық

қиындықтарына және топтық қылмыстық әрекеттегі өзге де түрлеріне байланысты екені анық.

Қылмыстық іс жүргізу заңнамасының нормаларын қолданудың қалыптасқан тәжірибесін негізге ала отырып, сотқа дейінгі ынтымақтастық туралы келісім жасасқан адамға қатысты қылмыстық істі бөлу нәтижесі осы адамның негізгі іс бойынша куә мәртебесін алуы болып табылады, алайда ҚР ҚПК 78-бабында аталған қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысушының құқықтары, міндеттері мен пайда болу негіздері регламенттейтін ештеңе айтылмаған. Осыған байланысты, ҚР ҚПК 78-бабына мынадай мазмұндағы 9-тарауды толықтырып, өзгерістер енгізуді ұсыну орынды деп санаймыз: "осы Кодексте көзделген тәртіппен осы адамға қатысты қылмыстық іс бөлінген қылмыстық іс бойынша ынтымақтастық туралы сотқа дейінгі келісім жасалған күдіктіден немесе айыпталушыдан куә ретінде жауап алынады".

Қорытынды жасай отырып және қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысушы ретінде ынтымақтастық туралы сотқа дейінгі келісімді жасасқан адамның жағдайын талдай отырып, қылмыстық іс жүргізу қатынастарына осы қатысушы мәртебесінің мазмұны заң шығарушы де, құқық бұзушы да ескерілуге тиіс қылмыстық сот ісін жүргізудің құқықтық шындығынан туындайтын көптеген ережелер мен нюанстарға негізделген деген қорытындыға келдік.

Ынтымақтастық туралы сотқа дейінгі келісім рәсімін қолдану практикасын талдау қылмыстық сот ісін жүргізуде ынтымақтастық институтының тиімді жұмыс істеу негіздерін нығайту мақсатында сотқа дейінгі ынтымақтастық туралы келісім жасасқан адамның құқықтық жағдайын реттейтін нормаларды қылмыстық іс жүргізу заңнамасында бекіту қажеттігін куәландырады. Осы олқылықтар келісім рәсімін қолданудың өсу қарқынын баяулататын фактор болып табылады. Ынтымақтастық туралы келісім жасасқан тұлғаның құқықтарын, міндеттерін және кепілдіктерін құқықтық регламенттеу проблемасы оның құқықтық жағдайын нығайту мақсатында заң органдары тарапынан ойластырылған және батыл іс-қимылдарды талап етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Т. В. Топчиева. Досудебное соглашение о сотрудничестве в российском уголовном процессе: монография - Барнаул: Барнаульский юридический ин-т МВД России, 2015. - 130 с
2. А.В. Пиюк. Досудебное соглашение о сотрудничестве: нерешенные вопросы / А.В. Пиюк // Российская юстиция. – 2012. – N№ 11.
3. Смирнов А.В. Особый порядок принятия судебного решения при заключении досудебного соглашения о сотрудничестве // Уголовный процесс. 2009. № 10. С. 5-14
4. Божьев В.П. Предпосылки обеспечения интересов потерпевшего в уголовном процессе // Законность. 2005. № 11.
5. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V ҚРЗ. Ғаламтор- <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231>
6. Варпаховская В.М. Деятельность органов дознания в российском уголовном судопроизводстве: метод.рекомендаций - Иркутск,2006. -250 с
7. Безлепкин Б.Т. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации. М., 2010

АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМДЫ ДАМУДАҒЫ КОНСТИТУЦИЯНЫҢ РӨЛІ

Аманбай А.М., Ибрагим Б.Б., Бекбау С.Ж.
Ғылыми жетекші - з.ғ.к., аға оқытушы Ағайдаров Т.С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье анализируется роль Конституции в развитии фондов гражданского общества и рассматривается гражданское общество в понятии конституционного строя страны.

Summary: This article analyzes the role of the Constitution in the development of civil society foundations and examines civil society in the concept of the constitutional system of the country.

Азаматтық қоғамның қалыптасуы мен жұмыс істеуі мемлекетте және қоғамда нақты демократиялық конституциялық жүйе болған жағдайда ғана мүмкін болады. Алайда, әр түрлі елдердің мемлекетшілік тәжірибесі көрсеткендей, конституциялық жүйе әр мемлекетте бола бермейді. Мемлекетте Конституцияның болуы мұндай мемлекетті Конституциялық, ал қоғамды азаматтық деп санауға болатындығын білдірмейді. «Конституциялық жүйе», «конституциялық жүйенің негіздері» терминдері ғылыми айналымға, 1990 жылдардың басында заңнамалық актілерге енді. Олардың пайда болуы негізінен 1993 жылғы Қазақстан Республикасының Конституциясын әзірлеумен және талқылаумен байланысты. Оның қабылдануымен бұл ұғымдар қоғамдық қатынастар топтарының бірінің ресми атауына айналды [1].

Отандық заң әдебиеттерінде әртүрлі түсіндірулер мен түсіндірулерге қарамастан, «конституциялық жүйе» ұғымы одан әрі теориялық зерттеуді, әсіресе Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамның қалыптасуының қазіргі жағдайында болжайды. Қазіргі заманғы заңгер ғалымдар бұл тұжырымдаманың теориялық негіздемесіне (анықтамасына) екіұшты көзқараспен қарайды. Кейбір авторлар оны Конституциялық формадағы үстем экономикалық және әлеуметтік-саяси қатынастар жүйесі ретінде анықтайды, халықтың егемендігін, бостандығы мен адам құқықтарын бейнелейді және жалпы қоғамның мәнін анықтайды. Басқалары конституциялық жүйе Конституциялық қатынастар жүйесі, конституциялық реттеудің мәні деп санайды. Ю. П. Еременко «конституциялық жүйе» ұғымына басым идеологиялық қатынастар да кіреді деп санайды [2].

Көптеген адамдар конституциялық жүйе - бұл қолданыстағы әлеуметтік жүйенің қоғамдық қатынастарының жекелеген түрлерін реттейтін конституциялық нормалар мен конституциялық қағидалар деп санайды.

1995 жылғы Қазақстан Республикасының Конституциясы реформалар нәтижесінде болған саяси, экономикалық және әлеуметтік өзгерістерді бекітті. Қазақстан Конституциясына сәйкес, бұл құқықтық, демократиялық, әлеуметтік, зайырлы мемлекет, онда халық билігі оны білдірудің әртүрлі нысандарында танылады. Әрине, Қазақстанды қазіргі жағдайда қолданыстағы жүйенің конституциялылығын қамтамасыз ететін барлық кепілдіктер қамтамасыз

етілетін құқыққа бағынатын мемлекет деп санау объективті болмас еді, өйткені оларды іске асыру үшін қажетті жағдайлар әлі жасалмаған.

Конституциялық жүйе Конституцияның болу фактісімен шектелмейді, тек екі шарт болған жағдайда ғана шындыққа айналады: егер конституция сақталса және ол демократиялық болса. Конституциялық құрылысты мұндай түсіндіру бізге өте негізделген болып көрінеді, өйткені конституциялық жүйе, ең алдымен, демократиялық жүйе болып табылады, ол қоғамдағы нақты биліктің жоғары деңгейімен, мемлекеттің құқыққа бағынуымен, саяси және идеологиялық әртүрлілігімен, жеке тұлғаның жан-жақты қорғалуымен, оның құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етуімен, халықаралық құқық негіздеріне сәйкестігімен және т. б. Азаматтардың барлық конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ететін қоғамдық қатынастардың барлық салаларында әділеттіліктің салтанат құруына әкелетін құрал - бұл құқық, ал мемлекеттік органдардағы мемлекет заң шеңберімен шектеледі [3].

Құқықтық аспектіден басқа, «конституциялық жүйе» ұғымы қоғамдағы әлеуметтік нормалардың (мораль, этика, мәдениет, дін салаларында) болуын болжайды, олардың азаматтық қоғамды қалыптастыру үшін маңызы сөзсіз үлкен екенін есте ұстаған жөн.

Жапония, Үндістан, Индонезия, Бразилия, Қытай Халық Республикасы, Польша, Венгрия және Болгарияның конституциялық құрылысының негіздерін зерттеу қорытынды жасауға мүмкіндік береді: олар тарихи, саяси, әлеуметтік-экономикалық және басқа да ерекшеліктерге байланысты объективті ерекшелікке ие. Оларға сайлау жүйесінің демократиясы, жергілікті өзін-өзі басқарудың дамыған институтының болуы тән, ол арқылы мемлекеттік және қоғамдық істерді басқару бойынша халық билігінің тікелей нысандары жүзеге асырылады. Бұл құқықтық мемлекетке тән конституциялық құрылысты қалыптастыру үшін белгілі бір құқықтық базаны қалыптастырады, бұл нақты мемлекетшілік ерекшеліктер мен тенденцияларды ескере отырып, осы мемлекеттерде азаматтық қоғамды қалыптастыру үшін алғышарттар жасайды.

1995 жылғы «жалпы ережелер» Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бөлімінде мынадай қағидаттар: демократизм, мемлекеттің егемендігі, құқықтық мемлекет, билікті тармақтарға бөлу, мемлекеттің әлеуметтік, зайырлы сипаты, республикалық басқару нысаны, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының басымдығы, саяси және идеологиялық плюрализм, мемлекеттің экономикалық негізі, жергілікті өзін-өзі басқару Конституциялық бекітуді тапты және т. б. Бұл конституциялық құрылыстың негіздері, әртүрлі елдердің құқықтық жүйелеріндегі айырмашылықтарға қарамастан, оларда қандай мемлекеттік және әлеуметтік жүйе бар екендігі туралы түсінік береді.

Осы қағидаттардың барлығын заңды түрде бекіту және нақты қамтамасыз ету құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамның қалыптасуына, демек, онда заңдылық пен құқықтық тәртіп режимін орнатуға ықпал етеді.

Осылайша, жоғарыда аталған барлық дерлік аталған елдердің негізгі принциптері (конституциялық құрылыстың негіздері) бір-біріне ұқсас, бұл

олардың жалпыға бірдей танылған сипатын тануға мүмкіндік береді. Аталған мемлекеттердің конституцияларында конституциялық құрылыстың әмбебап қағидаттарын тану және заңды түрде бекіту байланысты: біріншіден, қоғамдық өмірдің барлық салаларын демократияландыру және олардың негізінде құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамды қалыптастыру жолында одан әрі қоғамдық дамудың бағдарын таңдаумен; екіншіден, жеке тұлға мен мемлекет қатынастарын ізгілендірумен; үшіншіден, бір-бірімен, оның ішінде адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау мәселелері бойынша одан әрі саяси әлеуметтік-экономикалық, мәдени ынтымақтастық қажеттілігімен; төртіншіден, сыртқы фактордың (халықаралық құқық, Халықаралық қатынастар және ұлттық-құқықтық жүйелер) ықпалымен [4].

Адамгершілік нормалары және қоғамдағы өз ұстанымдарын нығайтқан, ол мойындаған өзге де әлеуметтік нормалар конституциялық құрылыстың қағидаттарында көрініс табатын құқықтық нұсқамаларды іске асыруға көмектеседі. Көбінесе олар өздерінің құқықтық шоғырлануын императивті сипаттағы нормативтік құқықтық актілерде табады, олардың мақсаты қоғамда (авторитарлық немесе тоталитарлық саяси режимі бар мемлекетте) артықшылықты жағдайға ие азаматтардың (демократиялық, Конституциялық мемлекетте) немесе билеуші топтардың (әлеуметтік топтардың) мүдделерін қорғау болып табылатын құқық нормаларына айналады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Нурмагамбетов Р.Г., Укин С.К. Н90 Конституционное право Республики Казахстан: Учебное пособие. / Р.Г. Нурмагамбетов, С.К. Укин – Костанай: Костанайский филиал ФГБОУ ВО «Челябинский государственный университет» 2018. – 310 с.
2. Краткий курс по конституционному праву России. Учебное пособие. М.: Окей-книга, 2018. 158 с
3. Сергеев А. П. Гражданское право. Учебник. В 3 томах. Том 3. М.: Проспект, 2020. 736 с
4. Қазақстан Республикасының Конституциясы (1995 жылғы 30 тамыздағы республикалық референдумда қабылданған) (19.09.2022 ж. жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен).

ӘОЖ 342.7

ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ТУРАЛЫ СОТҚА ДЕЙІНГІ КЕЛІСІМ: НОРМАТИВТІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ ЖӘНЕ ҚОЛДАНУ ПРАКТИКАСЫ

Амангелді Б.Қ., Қапбар Ә.С., Әбдірахманова А.Қ.
Ғылыми жетекшісі – магистр, аға оқытушы Серик Г.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье анализируются положения действующего Уголовно-процессуального законодательства по вопросам заключения досудебного соглашения о сотрудничестве. Кроме того, изучен ряд процессуальных проблем, связанных с проведением предварительного следствия по делам о досудебном сотрудничестве с расследованием, даны рекомендации по улучшению законодательства.

Summary: The article analyzes the provisions of the current Criminal procedure legislation on the conclusion of a pre-trial agreement on cooperation. In addition, a number of procedural

problems related to conducting a preliminary investigation in cases of pre-trial cooperation with the investigation were studied, and recommendations were made to improve the legislation.

Қазіргі қылмыстық процестік заңнамасы жеке адамның құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін қорғауға және қылмысқа қарсы іс-қимыл бойынша тиімді шараларды қолдануға арналған. Жаңа институттарды, оның ішінде алқабилер институтын, әлемдік судьяларды, сондай-ақ сот ісін жүргізудің жаңа нысандарын енгізу қылмыстық сот ісін жүргізу мақсаттарына және аталған міндеттерге қол жеткізуге сәйкес келеді. Олардың бірі айыпталушының өзіне тағылған айыппен келіскен жағдайда сот шешімін қабылдаудың ерекше тәртібі болып табылады. Мұндай жаңалықтың орындылығы туралы көптеген қарама-қайшы көзқарастар айтылды.

Дегенмен, бүгінгі күні аталған институт сот ісін жүргізудің жеткілікті тиімді нысаны болып табылады деп айтуға болады: жыл сайын қылмыстық істердің 40% - дан астамы өзін кінәлі деп таныған айыпталушының жасаған қылмысы үшін көзделген жазаның неғұрлым қатаң түрінің ең жоғары мерзімінің немесе мөлшерінің үштен екісінен астамы жазалауға ұшырамауының арқасында сот талқылауының ерекше тәртібінде қаралады. Мұндай талқылауға ілеспе оң факторлар да анық: жазалаудың гуманизмі мойындауға ықпал етеді; қылмыстық істі ерекше тәртіппен қарау ол бойынша іс жүргізу мерзімдерін қысқартады, кінәліні жауапқа тарту сәтін ол қылмыс жасаған уақытқа едәуір жақындатады; қылмыспен бұзылған жәбірленушілердің құқықтары мен заңды мүдделері тезірек қалпына келтіріледі; қылмыстардың ашылуы ұлғаяды, қылмыстық процестің алдын алу рөлі күшейтіледі. Сонымен қатар, сот ісін жүргізудің осы тәртібі мүшелері, әдетте, қылмысқа қатысушылар мен ұйымдастырушылардың Қылмыстық қызметі туралы айғақтар беруден бас тартатын қылмыстық қоғамдастықтардың қызметін тергеу проблемаларын шешпейді. Статистика қылмыстар санының өсуін, олардың сапалық параметрлерінің өзгеруін куәландырады. Осыған байланысты ұйымдасқан топтар мен қылмыстық қоғамдастықтарда тұратын адамдарды құқық қорғау органдарымен ынтымақтастыққа тарту жолдарын іздестіру қажеттігі пісіп-жетілді. Мұндай адамдарға қылмыстық жазаны едәуір қысқарту және оларға жәбірленушілерді, куәларды және қылмыстық сот ісін жүргізудің өзге де қатысушыларын мемлекеттік қорғау шараларын тарату ынталандыру бола алады.

Ынтымақтастық туралы сотқа дейінгі келісім ұғымының кеңейтілген анықтамасы Т. В. Топчиева берді. Өз ұйғарымында автор ынтымақтастық туралы сотқа дейінгі келісім бірлескен түрде жасалған қылмыстар туралы қылмыстық істер бойынша жасалатынына назар аударады. Бұдан басқа, мұндай келісім кезінде тараптардың іс-әрекетін нақтылау және оның салдарын көрсету ұсынылады [1].

Ынтымақтастық туралы сотқа дейінгі келісім - бұл ҚПК-нің реттелген ұйымдасқан қылмыстық іс-әрекетке, сондай-ақ тергеуші мен прокурор тұлғасындағы айыптау тарабы мен күдікті, айыпталушы және қорғаушы тұлғасындағы қорғау тарабы арасында келісім жасасудан тұратын өзге де ауыр

және аса ауыр қылмыстарға қарсы іс-қимыл тәсілін білдіретін іс жүргізу институты, ол бойынша күдікті, айыпталушы жаңа қылмыстарды ашуға және тергеуге, жаңа адамдарды қылмыстық жауаптылыққа тартуға, бірлескен қатысушы адамдардың қылмыстық іс-әрекетін, ал айыптау тарабы қылмыстық істің тиісті материалдарын қылмыстық жауапкершілікті жеңілдетудің негізі ретінде сотқа беруге міндеттенеді.

Сотқа дейінгі келісім құқықтық санат ретінде түсінік ретінде ынтымақтастық туралы сотқа дейінгі келісім институтының нормаларын іске асыру үшін негізгі дефиниция болып табылады. Ынтымақтастық туралы сотқа дейінгі келісімнің құқықтық институты ретінде жекелеген авторлар оны жеделдетілген және жеңілдетілген сот ісін жүргізу ретінде қарастырады [2].

А.В. Смирновтың ынтымақтастық туралы сотқа дейінгі келісім институтын тағайындау қылмыстық ізге түсуді жүзеге асыратын органдарға көмек көрсету бойынша қылмыс жасаған адамның қызметін жандандыру үшін қосымша ынталандыру жасау үшін ғана емес, бұл қызметке мақсатты және тиімділік беру үшін, ең алдымен басқа тұлғалардың қылмыстарын ашуға немесе тергеуге жәрдемдесуге талап ету жолымен сипатталады деген пікірін атап өтуге болады [3].

Осыған байланысты қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысушы ретінде ынтымақтастық туралы сотқа дейінгі келісім жасалған адамның ережесін оның құқықтары мен міндеттерін заңнамалық регламенттеу мәселесіне назар аударатырып қарау қажет деп санаймыз. В. П. Божьев әділ атап өткендей, қылмыстық іс жүргізу заңымен белгіленген іс жүргізу құқықтары мен міндеттері қылмыстық іс жүргізу қатынастарына қатысушының іс жүргізу жағдайын құрайды [4, 5 б.].

Мәселен, ҚР ҚПК 618-бабына сәйкес, адам күдікті мәртебесін алған (қылмыс жасаған нақты адамға қатысты қылмыстық іс қозғалған кезде) немесе айыпталушы мәртебесін алған (егер адамды айыпталушы ретінде тарту туралы қаулы шығарылған болса) сәттен бастап ынтымақтастық туралы сотқа дейінгі келісім жасасу туралы өтініш бере алады [5].

Күдіктімен сотқа дейінгі ынтымақтастық туралы келісім жасасу мәселесін қарай отырып, қылмыстық әрекеттің саралануына қарамастан, әрбір күдіктіге оған қарсы қылмыстық іс қозғау туралы қаулының көшірмесін тапсыру сәтінде нақты адамға қатысты қылмыстық іс қозғалған кезде осы құқық түсіндірілуге тиіс екенін атап өту қажет. Осыған ұқсас түрде адамға қатысты бұлтартпау шарасын таңдау кезінде де, қылмыс жасады деген күдік бойынша адам ұсталған жағдайда да әрекет ету қажет. Бұған күдіктінің немесе айыпталушының алдын ала тергеудің аяқталғаны туралы хабарланғанға дейін қылмыстық қудалауды жүзеге асыру басталған сәттен бастап ынтымақтастық туралы сотқа дейінгі келісім жасасу туралы өтініш жасау құқығын бекітетін ҚР ҚПК 619-бабының ережелері дәлел болып табылады. Бұл шешім күдіктінің (айыпталушының) бастамасы бойынша ғана қабылданады, ерікті негізде қорғаушының қатысуымен қабылданады, оның өзі өзі шақырады не қорғаушыны сенім

білдірілген адамдарға шақыруды тапсырады не қорғаушының қатысуын тергеуші қамтамасыз етеді.

Е. М. Варпаховская өтінішхатты мәлімдеу мүмкіндігі қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысушылардың құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз етудің, қылмыстық істің мән-жайларын толық және объективті зерттеудің, ол бойынша заңды және негізделген шешім қабылдаудың кепілі болып табылады деп негізді пікір білдіреді [6, с. 20].

Күдіктіге немесе айыпталушыға ынтымақтастық туралы сотқа дейінгі келісім жасасу туралы өтінішхат беру құқығы түсіндірілгеннен кейін тергеуші оған сотқа дейінгі келісім жасасудың заңда белгіленген шарттары мен салдарларын түсіндіру үшін және ынтымақтастық туралы сотқа дейінгі келісім жасасу туралы түпкілікті шешім қабылдау мақсатында консультациялар жүргізу үшін қорғаушымен оңаша және құпия кездесуді қамтамасыз етуге міндетті.

Б. Т. Безлепкинің пікірінше, күдіктінің немесе айыпталушының ынтымақтастық туралы сотқа дейінгі келісім жасау туралы өтініші қорғаушының алдын ала тергеуге міндетті түрде қатысуы үшін негіз болып табылады, ол осы өтінішке қол қоюға және одан әрі оның негізінде дамып келе жатқан құқықтық қатынастарға қосылуға міндетті. Қорғаушының өзінің қорғаушысының ынтымақтастық туралы келісімге еркін білдіруіне және оны жасасуға кедергі жасауға құқығы жоқ, ол заңды тәсілдермен күдіктінің, айыпталушының құқықтары мен мүдделерін қорғауды жүзеге асыруға және қорғаушының іс жүргізу ұстанымы мен жүріс-тұрыс сызығына қарамастан және осы ұстанымның өзінің өзінің жеке пікірімен арақатынасынан оларға заң көмегін көрсетуге міндетті [7, 688 б.].

Келісім шарттарын орындау барысында оны жасасқан тұлға барлық қатысушылардың құқыққа қарсы қызметі туралы шынайы ақпаратты, сондай-ақ іс жүргізу шешімдерін қабылдау үшін шешуші маңызы бар елеулі мәліметтерді ұсынуға міндетті. Әйтпесе келісім бұзылады. жасалған келісім Тараптардың бірінің өзіне қабылдаған міндеттемелерін орындамау себебі бойынша бұзылуы мүмкін. Мысалы, келісімді бұзуға ұмтылу айыпталушының тарапынан анық әділетсіздік анықталған жағдайда тергеушіде туындауы мүмкін: қылмыс жасаудың мән-жайлары туралы көрінеу дұрыс емес мәліметтер хабарлау; тергеу немесе іс жүргізу әрекеттеріне қатысу үшін шақыру бойынша келуден жалтару; іске қатысушы басқа адамдарға теріс әсер ету; қылмыстық іс бойынша іс жүргізуге кедергі жасауға немесе жасырынуға әрекет жасауды жүзеге асыру.

Күдікті немесе айыпталушы қандай да бір себептер бойынша айыптау тарапымен ынтымақтастықты жалғастыруды қаламаса (мысалы, айыптаушы тарап ынтымақтасушы адамның немесе оның жақындарының қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі міндеттемелерді орындамаған жағдайда) кері жағдай да мүмкін болады. Сонымен қатар, сот-тергеу практикасында жазаны жеңілдету мақсатында ынтымақтастық туралы сотқа дейінгі келісім жасасқан айыпталушылар қылмыстық істі тергеу барысында өзіне алған міндеттемелерді орындаудан бас тартқан жағдайлар орын алады.

Ынтымақтастық туралы келісім негізінде қылмыстық процестегі тараптардың өзара іс-қимылының басқа нысаны болып табылады және қылмыстық топтардың немесе ұйымдардың ішінде орын алған немесе жасанды жасалған жанжалдарды пайдалана отырып, ауыр топтық қылмыстарды ашу және тергеу үшін нақты оңтайлы жағдайлар жасауға бағытталған. Осы келісімдер шеңберінде айыпталушының іс бойынша тағдыры туралы мәселе шешіліп қана қоймай, сондай-ақ рәсім мұндай адамды жауапкершілікке тартылған басқа адамдардың кінәсін дәлелдеуге ынталандыру үшін пайдаланылады. Мұндай іс жүргізу формаларын пайдалану қажеттілігі ұйымдасқан қылмысқа, терроризмге қарсы күрестің криминалистикалық қиындықтарына және топтық қылмыстық әрекеттегі өзге де түрлеріне байланысты екені анық.

Қылмыстық іс жүргізу заңнамасының нормаларын қолданудың қалыптасқан тәжірибесін негізге ала отырып, сотқа дейінгі ынтымақтастық туралы келісім жасасқан адамға қатысты қылмыстық істі бөлу нәтижесі осы адамның негізгі іс бойынша куә мәртебесін алуы болып табылады, алайда ҚР ҚПК 78-бабында аталған қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысушының құқықтары, міндеттері мен пайда болу негіздері регламенттейтін ештеңе айтылмаған. Осыған байланысты, ҚР ҚПК 78-бабына мынадай мазмұндағы 9-тарауды толықтырып, өзгерістер енгізуді ұсыну орынды деп санаймыз: "осы Кодексте көзделген тәртіппен осы адамға қатысты қылмыстық іс бөлінген қылмыстық іс бойынша ынтымақтастық туралы сотқа дейінгі келісім жасалған күдіктіден немесе айыпталушыдан куә ретінде жауап алынады".

Қорытынды жасай отырып және қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысушы ретінде ынтымақтастық туралы сотқа дейінгі келісімді жасасқан адамның жағдайын талдай отырып, қылмыстық іс жүргізу қатынастарына осы қатысушы мәртебесінің мазмұны заң шығарушы де, құқық бұзушы да ескерілуге тиіс қылмыстық сот ісін жүргізудің құқықтық шындығынан туындайтын көптеген ережелер мен нюанстарға негізделген деген қорытындыға келдік.

Ынтымақтастық туралы сотқа дейінгі келісім рәсімін қолдану практикасын талдау қылмыстық сот ісін жүргізуде ынтымақтастық институтының тиімді жұмыс істеу негіздерін нығайту мақсатында сотқа дейінгі ынтымақтастық туралы келісім жасасқан адамның құқықтық жағдайын реттейтін нормаларды қылмыстық іс жүргізу заңнамасында бекіту қажеттігін куәландырады. Осы олқылықтар келісім рәсімін қолданудың өсу қарқынын баяулататын фактор болып табылады. Ынтымақтастық туралы келісім жасасқан тұлғаның құқықтарын, міндеттерін және кепілдіктерін құқықтық регламенттеу проблемасы оның құқықтық жағдайын нығайту мақсатында заң органдары тарапынан ойластырылған және батыл іс-қимылдарды талап етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Т. В. Топчиева. Досудебное соглашение о сотрудничестве в российском уголовном процессе: монография - Барнаул: Барнаульский юридический ин-т МВД России, 2015. - 130 с
2. А.В. Пиюк. Досудебное соглашение о сотрудничестве: нерешенные вопросы / А.В. Пиюк // Российская юстиция. – 2012. – N№ 11.

3. Смирнов А.В. Особый порядок принятия судебного решения при заключении досудебного соглашения о сотрудничестве // Уголовный процесс. 2009. № 10. С. 5-14
4. Божьев В.П. Предпосылки обеспечения интересов потерпевшего в уголовном процессе // Законность. 2005. № 11.
5. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V ҚРЗ. Ғаламтор- <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231>
6. Варпаховская В.М. Деятельность органов дознания в российском уголовном судопроизводстве: метод.рекомендаций - Иркутск,2006. -250 с
7. Безлепкии Б.Т. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации. М., 2010

ОӘЖ342.7

ЖЕКЕ ТҮЛҒАНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МІНЕЗ ҚҰЛҚЫНА ӘСЕР ЕТЕТІН ФАКТОРЛАР

Амангелді Самат

Ғылыми жетекшісі: оқытушы Тургинбаева Л.А.

М.Өтебаев атындағы Жоғары жаңа технологиялар колледжі, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Одной из актуальных проблем в области общей теории права является проблема формирования правосознания и правомерного поведения. В представленной статье рассмотрены основные факторы, влияющие на правосознание, и правомерное поведение а также механизм его формирования.

Summary: One of the urgent problems in the field of general theory of law is the problem of the formation of legal awareness and lawful behavior. The presented article discusses the main factors affecting legal awareness, and lawful behavior, as well as the mechanism of its formation.

Құқық теориясындағы маңызды және іргелі мәселелердің бірі-құқықтық сана мен құқықтық мәдениетті қалыптастыру мәселесі. Бұл мәселенің өзектілігі, шын мәнінде, құқық адамның іс-әрекетінің өнімі болып табылады және оның мазмұны мен орындалуы көбіне адамдарға, олардың санасына байланысты. Осыған байланысты Гегель былай деп жазды: "Екі түрдегі заңдар бар: табиғат заңдары және заң заңдары. Табиғат заңдары абсолютті және күшке ие, өйткені олар: олар шектеулерге жол бермейді... құқықтық заңдар – бұл адамдардан келетін заңдар. Ішкі дауыс олармен соқтығысуы немесе олармен келісуі мүмкін. Адам қолма-қол ақшамен тоқтамайды, бірақ оның ішінде құқықтық ауқымы бар екенін айтады: ол сыртқы биліктің қажеттілігі мен күшіне бағынуы мүмкін, бірақ ешқашан оларға табиғаттың қажеттілігі сияқты бағынбайды, өйткені оның ішкі мәні оған қалай болу керектігін айтады Және ол өзін растайды немесе растамайды. Заңның күші бар " [1]. Жеке тұлғаның қолданыстағы заңдарды бағалауы заң ғылымында құқықтық сана деп аталады.

Құқықтық сана-бұл құқықтық шындықтың көрінісі болып табылатын адам санасының бір түрі, ол жеке адамда, жеке адамдар тобында немесе бүкіл қоғамда қалыптасқан білім, идеялар, ойлар, сенімдер мен сезімдердің жиынтығы, қолданыстағы заңға және құқықтық шындыққа қатысты [2].

Құқықтық сана мен құқықтық мәдениетке қандай факторлар әсер етеді? Бұл сұраққа жауап беру үшін алдымен құқықтық сананың құрылымына жүгіну керек, өйткені тұтастай алғанда құқықтық санаға да, оның жеке құрылымдық

элементтеріне де әсер ететін факторлар бар. Өздеріңіз білетіндей, Құқықтық сана құрылымына екі элемент кіреді: а) құқықтық идеология; б) құқықтық психология. Демек, құқықтық санаға әсер ететін барлық факторларды құқықтық идеологияның қалыптасуына әсер ететін факторларға және құқықтық психологияның қалыптасуына әсер ететін факторларға бөлуге болады.

Құқықтық идеология қолданыстағы құқық пен құқықтық шындық құбылыстары туралы білім мен идеялардың жиынтығы болғандықтан, құқықтық идеологияның қалыптасуына әсер ететін факторлардың қатарына мыналар жатады: құқықтық реттеу тақырыбына кіретін қоғамдық қатынастарды реттейтін нормативтік құқықтық актілердің болуы. Қол жетімділік, атап айтқанда, заңның немесе басқа нормативтік-құқықтық актінің немесе халықаралық шарттың жариялануында көрінеді.

Осылайша, жергілікті нормативтік актілерді қоспағанда, барлық нормативтік-құқықтық актілер, нормативтік шарттар ресми жариялануға жатады.

Құқықтық сананың қалыптасуына әсер ететін келесі фактор-адамның құқықтық ақпаратты қабылдау қабілеті. Психологияда қабылдау "сезім мүшелеріне тікелей әсер ету кезінде олардың әртүрлі қасиеттері мен бөліктерінің жиынтығында шындық объектілері мен құбылыстарын бейнелеудің психикалық процесі" деп түсіндіріледі [3]. Қабылдау-объектілер мен құбылыстарды олардың сәйкестендіру белгілерін білу нәтижесінде тұтас түрде тікелей сезімдік көрініс".

Құқықтық ақпаратты қабылдау туралы айтатын болсақ, біз психологиялық процестердің кешені туралы айтамыз, нәтижесінде жеке адам қолданыстағы құқық туралы белгілі бір білім мен идеяларды қалыптастырады.

Құқықтық сананың қалыптасуына әсер ететін келесі фактор-адамның құқықтық ақпаратты іздеудегі белсенділігі. Осы факторлардың нәтижесінде қолданыстағы құқық (Құқықтық идеология) туралы тиісті білім мен идеяларды қалыптастыру жүзеге асырылады. Құқықтық психологияның қалыптасуына әсер ететін факторларға келетін болсақ (яғни, нанымдардың, сезімдердің, эмоциялардың жиынтығы, қолданыстағы құқықты бағалау және құқықтық шындық құбылыстары), оның қалыптасуына әсер ететін факторлардың қатарына құқықтың құндылығын түсіну жатады. Философияда құндылық "адам өмірі үшін оң маңызы бар әлемнің объектісі немесе процесі" деп түсініледі.

Құқықтың құндылығы-құқықтың осы жолда тұрған кедергілерді жою арқылы құқық субъектілерінің негізгі қажеттіліктерін қанағаттандыруға ықпал ету қабілеті. Құқықтың құндылығы, атап айтқанда, "біреудің озбырлығы жалпыға бірдей бостандық Заңы тұрғысынан екіншісінің озбырлығына сәйкес келетін" жағдайлар жасау арқылы көрінеді [4].

Осылайша, біздің ойымызша, құқықтың құндылығы мынада: құқық Бір құқық субъектісінің қажеттілігін оған еркіндік беру арқылы қанағаттандыруға ықпал етеді, бірақ абсолютті емес, бірақ басқа құқық субъектісінің бостандығына қайшы келмейтін; белгілі бір тәртіпті орнату және әділеттілікті қамтамасыз ету. Демек, құқықтың құндылық-мотивациялық әрекеті

механизмінің бірінші кезеңі-Бостандық, тәртіп, әділеттілік құндылығын түсіну. Мұндай хабардарлық жоқ-және құндылық мотивациялық механизмі жұмыс істемейді. Мәселен, мысалы, егер адам бостандықтың құндылығын білмесе, онда ол құқықтық қатынастарға қатысушылардың ықтимал мінез-құлқының өлшемі болып табылатын субъективті құқықтың құндылығын түсіне алмайды.

Бірақ егер адам субъективті құқықтың құндылығын түсінбесе, онда ол объективті құқықтың құндылығын да түсіне алмайды, өйткені объективті құқықтың негізгі мазмұны субъективті құқықтар мен міндеттер болып табылады. Құқықтық психологияның қалыптасуына әсер ететін екінші фактор-бұл тек өзінің ғана емес, сонымен бірге басқа біреудің бостандығы туралы хабардар болу, яғни "менің еркіндігім басқаның бостандығы сәйкесінше аяқталып, басталатын жерде басталады және аяқталады" принципін мойындау [5].

Үшіншісі-құқықтың бостандықтың, тәртіптің, әділеттіліктің нормативтік нысаны екенін түсіну. Құқықтық психологияға әсер ететін факторлардың қатарына мыналар жатады: жеке тұлғаның алынған құқықтық ақпаратты талдай білуі; жеке тұлға үшін белгілі бір құқықтық норманың маңыздылығын бағалай білуі; жеке тұлғаның қолданыстағы құқыққа, құқық нормаларын түсіндіру жөніндегі қызметке өзінің құқықтары мен міндеттеріне және басқа құқық субъектілерінің құқықтары мен міндеттеріне тиісті қатынасты қалыптастыра білуі.

Осы факторлардың әсерінен адам құқық нормаларын сақтау қажеттілігін түсінеді немесе құқық субъектісінің мінез-құлқы мен қызметінде көрініс табатын әрбір ыңғайлы жағдайда құқықтық ережелерді елемеуге тырысады.

Осылайша, құқықтық санаға көптеген факторлар әсер етеді деген қорытынды жасауға болады, олар жиынтықта келесі элементтерден тұратын құқықтық сананы қалыптастыру механизмін құрайды:

а) идеологиялық элементтер: нормативтік-құқықтық актіні немесе халықаралық шартты жариялау; құқықтық ақпаратты қабылдау, қолданыстағы құқық пен құқықтық шындық туралы тиісті білім мен түсініктерді қалыптастыру;

б) психологиялық элементтер: құқықтың құндылығын түсіну, Осы ақпаратта құқық субъектісінің бостандығын, сондай-ақ тәртіп пен әділеттілікті қамтамасыз ететін ережелерді анықтау мақсатында алынған құқықтық ақпаратты талдау; осы Ережелердің жеке тұлға үшін маңыздылығын бағалау; қолданыстағы құқыққа, құқық нормаларын түсіндіру жөніндегі қызметке, өз құқықтары мен міндеттеріне және оларға тиісті қатынасты қалыптастыру басқа құқық субъектілерінің құқықтары мен міндеттері; құқық нормаларын сақтау қажеттілігін түсіну немесе әр жағдайда құқықтық ережелерді елемеуге деген ұмтылыс және осы элементті құқық субъектісінің мінез-құлқына енгізу.

Құқықтық санаға әсер ететін жалпы факторлардан басқа, нақты факторларды ажыратуға болады: құқықтық процестің белгілі бір субъектісінің құқықтық санасына әсер ететін факторлар. Мәселен, мысалы, заң шығару

субъектісі үшін заң шығару субъектісінің құқықтық санасына әсер ететін нақты факторлар:

- заң шығару субъектісінің құқықтық реттеу нысанасына кіретін қоғамдық қатынастар субъектілерінің құқықтық мәртебесінің айқындылық дәрежесін түсінуі;

- заң шығару субъектісінің құқықтық реттеу нысанасына кіретін қоғамдық қатынастар объектілерінің құқықтық режимінің айқындылық дәрежесін түсінуі;

- заң шығару субъектісінің құқықтық реттеу нысанасына кіретін қоғамдық қатынастарға қатысушылардың субъективті құқықтары мен міндеттерінің айқындылық дәрежесін түсінуі;

- заң шығару субъектісінің құқықтық қатынастардың пайда болуы, өзгеруі немесе тоқтатылуы негіздерінің айқындылық дәрежесін түсінуі;

- заң шығару субъектісінің құқықтық реттеу нысанасына кіретін қоғамдық қатынастарға қатысушылардың субъективті құқықтары мен міндеттерін іске асыру тәсілдері мен мерзімдерінің айқындылық дәрежесін түсінуі;

- заң шығару субъектісінің құқықтық міндеттерді сақтамағаны немесе субъективті құқықтар мен олардың тиімділігін бұзғаны үшін қорғау шаралары мен жауапкершілік шараларының болуы немесе болмауы туралы хабардар болуы;

- заң шығару субъектісінің құқықтық реттеу нысанасына кіретін қоғамдық қатынастардың осы түрін реттейтін өзге де құқық көздерінің болуы немесе болмауы туралы хабардар болуы;

- заң шығару субъектісінің осы көздердің уақыт, кеңістік және адамдар шеңбері бойынша әрекет ету шектерінің айқындылық дәрежесін түсінуі; 3) заң шығару субъектісінің құқықтық нұсқамалардың нақтылық және айқындылық дәрежесін түсінуі;

- заң шығару субъектісінің қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеу жай-күйінің құқықтық реттеу қағидаттарына және оған қойылатын талаптарға сәйкестік дәрежесін түсінуі;

- заң шығару субъектісінің құқықтық реттеудің негізгі функцияларын іске асыру дәрежесін түсінуі;

- заң шығару субъектісінің құқықтық реттеудегі қателіктердің бар-жоғын және оларды жою қажеттілігін түсінуі [6].

Құқық қолдану субъектілерінің құқықтық санасына әсер ететін нақты факторларға келетін болсақ, оларға келесі факторларды жатқызуға болады:

- адамның құқық қолдану процесін қозғауға себеп пен негіз бар екенін түсінуі. Бұл фактор өте маңызды, өйткені егер құқық қолданушы құқық қолдану процесін қозғауға себеп пен негіздің бар екенін түсінбесе, ал егер құқық қолданушы құқық қолдану процесін қозғауға себеп пен негіз бар деп санаса, одан да жаманы, ал іс жүзінде олар жоқ болса, бұл құқық қолданудағы қателіктерге әкеледі;

- құқық қолдану субъектісінің осы іс бойынша құқық қолдану процесін болдырмайтын негіздердің болуы немесе болмауы туралы хабардар болуы;
- құқық қолдану субъектісінің осы істі шешу үшін маңызы бар мән-жайлардың белгілену дәрежесін түсінуі;
- құқық қолдану субъектісінің осы іс бойынша дәлелдемелерді жинау, тексеру және бағалаудың заңды рәсімдерін сақтау қажеттілігін түсінуі;
- құқық қолдану субъектісінің осы нақты істе қолдануға жататын норманың мәні мен мазмұнын түсінуі;
- құқық қолдану процесіне қатысатын адамдардың іс бойынша шығарылған шешімнің, егер ол шын мәнінде заңсыз және негізсіз болса, оның заңсыздығы мен негізсіздігін түсінуі;
- іс бойынша шығарылған шешімді қайта қарау туралы шешім қабылдауға уәкілетті органның шығарылған шешімнің заңсыздығы мен негізсіздігін түсінуі.

Бұл құқықтық санаға әсер ететін негізгі факторлар. Құқықтық санаға әсер ететін факторлардан басқа, заң ғылымында заңды мінез-құлыққа әсер ететін негізгі факторлар бар. Құқық теориясында заңды мінез-құлық деп құқық нормаларына сәйкес келетін құқықтық мінез-құлық түрі түсініледі.

Осылайша, жоғарыда айтылғандардың бәріне сүйене отырып, әлеуметтік белсенді мінез-құлық құқық, әділеттілік және жақсылық нормалары билік ретінде әрекет ететін адамға тән, ол үшін құқық нормалары өте маңызды деген қорытынды жасауға болады. Ол ішкі көзқарастардың, сенімдердің және т.б. әсерінен қалыптасады. Әлеуметтік белсенді мінез-құлықтың қалыптасуына әсер ететін негізгі факторлар психологиялық факторлар болып табылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Гегель Г.В.Ф. Философия права / Пер. с нем.: Ред. и сост. Д.А. Керимов и В.С. Нерсесянц; Авт. вступ. ст. и примеч. В.С. Нерсесянц. – М.: Мысль, 1990. – 524 с.
2. Гранат Н.Л. Правовое воспитание: понятие, методы и формы ее осуществления / Н.Л. Гранат // Общая теория права. Академический курс в 3-х т. Т. 3. – М., 2007. – С. 460-464
3. Современная философия: Словарь и хрестоматия. / Под ред. В.П. Кохановского. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 511 с
4. Кант И. Метафизика нравов // В кн. : Кант И. Основы метафизики нравствен-ности. – М. : Изд-во «Мысль», 1999. – С. 563-909.
5. Общая теория права и государства: Учебник / Под ред. В.В. Лазарева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 1996. – 472 с. 14. Матузов Н.И. Право как мера политико-юридической свободы / Н.И. Матузов // В кн. : Политология для юристов: Курс лекций / Под ред. проф. Н.И. Матузова и проф. А.В. Малько. – М.: Юристъ, 1999. – 774 с.
6. Щербакова Н.В. Правовая установка и социальная активность личности / Н.В. Щербаков. – М. : Юридическая лит., 1986. – 192 с.

ПРИНЦИПЫ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА

Анваржанова М.А.

Научный руководитель: магистр, старший преподаватель Серик Г.
Университет Мирас, г.Шымкент, Казакстан

Аннотация. Бұл мақалада азаматтық, құқықтық, қатынастарға қатысушылардың теңдігі. Азаматтық құқықтың басты қағидаттарының бірі олардың қатысушыларының теңдігіне байланысты келеді. Азаматтық қатынастарға қатысушылардың теңдік принципі қоғамдық қатынастарды азаматтық-құқықтық реттеу әдістемесінің езімен айқындалады. Яғни бұдан азаматтық-құқықтық қатынастарда тараптардың жағдайы тәуелсіз, тең дәрежеде болатындығын көреміз.

Summary. In this article, civil, legal, equality of participants in relations. One of the main principles of civil law comes from the tender nature of their participants. The principle of tenacity of participants in civil relations is determined by the methodology of civil and legal regulation of Public Relations. In other words, we can see that in Civil Law relations, the position of the parties is independent, equal.

Термин "Принцип" - латинское слово, означающее начало, основание. Гражданско - правовые отношения-это основа, носящая нормативный характер, на которой руководствуется инициативой гражданско-правового регулирования общественных отношений [1].

Он отражает наиболее важные аспекты гражданского законодательства Республики Казахстан. Следовательно, понимание гражданского права и его применение возможно только через общие принципы гражданского права. Принципы всегда считаются исходной нормой в системе гражданского права. Поэтому баска нормы проявляются с ним косвенно и приобретают общий характер, а значит, принципы преобладают над другими. Принципы охватывают всю систему гражданско-правовых норм. В Гражданском кодексе закреплены общие основания и сущность гражданского законодательства, принципы теперь приобрели нормативное значение, и его применение стало мідетским. Ранее гражданские принципы не были закреплены в нормах закона как специальный термин или обстоятельная формулировка, ограничиваясь лишь общим понятием "гражданское дело зависит от общих основ и сущности".

О роли и значении принципов гражданского права Профессор Ю. Г. Басин резюмирует следующим образом: "от первого-он встречается в виде норм, действующих непосредственно [2].

Во-вторых, он учитывается при создании нового закона или изменении прежних правовых документов. В-третьих, в случае необходимости применения правосубъектности принципы права приобретаются на руководящие должности. В-четвертых, следует принимать во внимание понимание первоначального содержания правовых норм или соответствующих условий договора. В-пятых, можно найти способы устранения противоречия между нормами зан, опираясь на правоприменительные принципы, что применимо только в том случае, если данная ситуация встречается. По этим вопросам можно было бы добавить к нему два случая: во-первых, принципы не

только подчеркивают характер системы законодательных актов, но и устанавливают полномочия юристов. Во-вторых, принципы гражданского права через свою систему регулирования конкретизируют ряд государственных правовых институтов и норм, то есть, в первую очередь, защиту конституционных прав граждан способами, присущими гражданским правам. Гражданско-правовое право имеет:

- 1) тендер участников гражданско-правовых отношений;
- 2) неприкосновенность собственности и других вещных прав;
- 3) свобода договора;
- 4) недопустимость тиранического вмешательства в личные дела кем бы то ни было;
- 5) беспрепятственное осуществление гражданских прав;
- 6) обеспечение восстановления ущемленных прав;
- 7) судебная защита гражданского права [3].

Вот и все эти принципы закреплены в Гражданском кодексе, которая называется "Основные истоки гражданского права". То есть, тем самым отражаются демократические и добродетельные свойства гражданского права в выполнении поставленной перед государством и обществом цели и задачи. Теперь мы хотим проанализировать эти принципы. Равенство участников гражданско-правовых отношений. Один из главных принципов гражданского права связан с тендерностью их участников. Принцип равенства участников гражданских отношений определяется под влиянием методики гражданско-правового регулирования общественных отношений.

То есть мы видим, что в гражданско-правовых отношениях положение сторон находится в независимом, равноправном положении. Следовательно, один из участников гражданских отношений не должен быть подчинен другому, а его зависимость не должна касаться его поведения, его воли. В системе нравственных и неимущественных отношений, регулируемых гражданским законом, равенство субъектов означает следующее:

1) государство или его административно-территориальное деление участвуют в гражданско-правовых отношениях на общих основаниях, на равных правах с иными участниками. Следует отметить, что специфика ответственности (персональный иммунитет) государства в гражданско-правовых отношениях не отражена;

2) правовой статус физических лиц очень близок к статусу физических лиц. Например, в настоящее время не только граждане, но и физические лица могут устанавливать свои права и обязанности договором, а также добровольно выбирать любые условия договора, не противоречащие закону; граждане, осуществляющие предпринимательскую деятельность без образования юридического лица и юридическое лица, имеют право на заключение трудового договора, в том числе договора;

3) иметь те же права и обязанности, если иное не предусмотрено законодательными документами, иностранные физические и юридические лица, а также лица, не имеющие гражданства, предусматривают в гражданском

праве те же права и требования, что и для граждан РК.

В статье 6 Конституции Республики Казахстан сформулирован принцип права, связанный с защитой прав собственников [4].

Это означает, что в отношении них в нарушение прав субъекты устанавливают средства защиты. Принцип неприкосновенности собственности и иного вещного жилища. Граждане могут спокойно жить только в стране, где никто не посягает на собственность, уважая ее. Также в каждом обществе собственность приобретает особый статус и ценится как нечто священное и неприкосновенное. Для того, чтобы человек обладал определенной вещью, он должен ее воспламенить, создать некий Максат, ягаи, поэтому он в этом отношении ко всему строит смысл служения.

Посягательство на собственность нашло свое отражение и в других нормах Гражданского кодекса, а конкретизирующая его концепция закреплена в пункте 3 статьи 26 Конституции. То есть там говорится: "никто не может быть лишен своего имущества без решения суда. В исключительных случаях, предусмотренных законом, принудительное лишение имущества для государственных нужд может быть произведено при равноценном его праве". Эти статьи Конституции применяются в Гражданском кодексе в отношениях с реквизицией, приобретением культурно-исторических Казин, содержащихся без содержания, и др.

В настоящее время наряду с правом собственности на землю предусмотрены и вещные права лиц, не являющихся собственниками, на которых также распространяется посягательство.

- а) право землепользования;
- б) навыки хозяйственного ведения;
- б) оперативный баскдру правыш;
- в) иные вещные права [5].

В некоторых случаях право собственности может быть ограничено. Но, несмотря на то, что законом в определенной степени налагаются ограничения, право собственности на гражданское имущество занимает особое место, а собственник является главным лицом рынка. Это связано с приходом к жизни новых слоев собственности кокушн Коргау, которых раньше не было. К примеру, к нему относится включение в Государственную специальную регистрацию недвижимого имущества, а также разработаны новые способы надежного и оперативного триединства движимого имущества, например, собственности ценных бумаг. Принцип свободы договора.

Список использованной литературы:

1. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть) (с изменениями и дополнениями от 09.12.2022)
2. Бунич, Г. А. Гражданское право. Особенная часть / Г.А. Бунич, А.А. Гончаров, Ю.Г. Попонов. - М.: Дашков и Ко, 2016. - 376 с.
3. Гражданский кодекс Республики Казахстан. - М.: Юридический центр, 2017. - 242 с.
4. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года (с изменениями и дополнениями от 19.09.2022)
5. Гражданское право / ред. С.П. Гришаева. - М.: ЮРИСТЪ, 2017. - 484 с.

ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ - БҮГІНГІ КҮННІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕСІ

Артиков Ш.Х., Тубетбаева П.Н., Төлеген Н.Қ
Ғылыми жетекшісі - магистр, аға оқытушы Жақыпбек А.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются проблема более глубокого изучения мотивационной готовности студентов к профессиональной деятельности, влияния психологических особенностей студентов на процесс формирования правового сознания и развития дифференцированного подхода к студентам в процессе правовой культуры в молодежной среде.

Summary: This article deals with the problem of a deeper study of students' motivational readiness for professional activity, the influence of psychological characteristics of students on the process of formation of legal consciousness and the development of a differentiated approach to students in the process of legal culture in the youth environment.

Өскелең ұрпақтың құқықтық мәдениетін қалыптастырудағы білім беру мекемелерінің рөлін арттыру қажеттілігі бірқатар мемлекеттік, нормативтік - құқықтық құжаттармен (Қазақстан Республикасының Конституциясы, «Білім туралы», «Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі кәсіптік білім туралы» заңдар, Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі әлеуметтік - экономикалық даму стратегиясы) көрсетілген [1].

Қазақ қоғамының қазіргі даму жағдайындағы жаһандық өзгерістер: нарықтық экономиканың дамуы, құқықтық жүйенің өзгеруі, заңнаманың жаңаруы және білім беруді реформалау өзінің құқықтары мен міндеттерін заңды түрде білетін және қорғай алатын, өзінің нақты мүдделерін түсінетін, басқа адамдардың құқықтары мен заңды мүдделерін құрметтейтін әлеуметтік дамыған тұлғаны қалыптастыруды білдіреді. Алайда, адамдардың санасында заңның үстемдігі, Заңның мызғымастығы идеясының үстемдігі жоқ. Құқық қолдану практикасында қазіргі заманғы заңнама мен университет түлектерінің құқықтық санасының төмендігі арасындағы алшақтық айқын бола түсуде. Әр түрлі кәсіби және әлеуметтік мәселелерді өз бетінше алға жылжытуға және шешуге қабілетті белсенді, заңды сауатты ойлайтын мамандарға деген қажеттілік артып келеді. Бұл жағдай әрбір болашақ маманнан құқық саласындағы белгілі бір білімді, оған оң көзқарасты талап етеді, яғни.оның кәсіби құқықтық санасын қалыптастыру қажет[2].

Жас маман қоғамда болып жатқан өзгерістерді психологиялық тұрғыдан қабылдауы керек және әлеуметтік өмірдегі мінез-құлықтың моральдық және құқықтық жауапкершілігі мен тәуелсіздігінің артуына дайын болуы керек. Қазіргі қоғамда ресейлік жастардың көпшілігінде құқықтық мәдениет деңгейі уақыт талаптарына сәйкес келмейді. Құқықтық мәдениеттің төмен деңгейі, нақты шындықтың нормативтік-құқықтық актілерінің жиі сәйкессіздігі мен қарама-қайшылығы, құқықтық мемлекеттің дамымаған идеологиясы және нәтижесінде халықтың құқықтық нигилизмі Қазақстанда құқықтық мемлекет

пен азаматтық қоғамның қалыптасуына елеулі кедергі болып қана қоймай, сонымен бірге жастар арасындағы қылмысқа айтарлықтай әсер етеді.

Заңды емес университеттегі студенттердің құқықтық санасы құқықтық дайындық жүйесінде қалыптасады. Болашақ маманның кәсіби дайындығының бөлігі ретінде құқықтық дайындықты өз еңбектерінде П. А. Абдусаламов, М. В. Захаров, Г.С. Әбдіраймова және т. б. мамандарды кәсіби-құқықтық даярлаудың кейбір аспектілері С. А. Беличева, Х. Х. Нечаева, В. А. Смирнова және т. б. еңбектерінде қамтылған. Мәселені талдау үшін И. Ф. Исаев, Ж.Наурызбай, Е. Ч. Шияновтың және т. б. еңбектерінің маңызы зор. Олар мамандарды құқықтық даярлау және олардың кәсіби қасиеттерін қалыптастыру мәселелерін талқылайды[3].

Алайда, заңға қайшы емес университеттер мен факультеттердің теориялық көздері мен жұмыс тәжірибесін талдау қазіргі заманғы тәсілдерге негізделген біртұтас, мағыналы, ұйымдық-технологиялық қамтамасыз етудің жоқтығын көрсетті. құқықтық емес университеттер студенттерінің құқықтық мәдениетін қалыптастыру процесі, осыған байланысты бірқатар тұрақты қайшылықтар туындайды: қазіргі қоғамның құқықтық білімге қойылатын талаптары және жоғары мектептің теориясы мен практикасының оларды қанағаттандыруға жеткіліксіз назар аударуы; заңды емес университет студенттерінің құқықтық санасын дамытудың практикалық қажеттілігі және оны қалыптастырудың тұтас моделі мен арнайы ұйымдастырушылық-педагогикалық шарттарының болмауы; болашақ маманның қажеттілігі заңнамада және оның ажырамас құқықтарын іске асыру тетігінде және оларды қорғау тәсілдерінде тез бағдарлану болып табылады.

Зерттеу міндеттері: Жоғары кәсіптік білім берудің педагогикалық теориясы мен практикасындағы проблеманың даму дәрежесін анықтаңыз, зерттеудің тұжырымдамалық аппаратын анықтаңыз; Кәсіби мәдениеттің құрамдас бөлігі ретінде құқықтық сананың мәнін, құрылымын ашу, жеке тұлғаның құқықтық санасының қалыптасу критерийлері мен деңгейлерін анықтау. Студенттердің құқықтық санасын қалыптастыру моделін әзірлеу және оның оқу іс-әрекеті процесінде тиімділігін теориялық тұрғыдан негіздеу. Студенттерді кәсіби даярлау тәжірибесінде олардың құқықтық санасын қалыптастыру технологиясын сынақтан өткізу.

Егер педагогикалық жағдайлар кешені іске асырылса, студенттердің құқықтық мәдениетін қалыптастыру тиімді болады: құқықтық сананы қалыптастырудың рефлексивті-бағытталған құқықтық білім беру ортасын қамтамасыз ету; интерактивті технологиялар негізінде іскерлік қарым-қатынас процесінде студенттердің құқықтық әлеуметтенуін қалыптастыру; сәттілік жағдайын құру және студентті моральдық-этикалық қолдау. Эксперименттің анықтаушы және қалыптастырушы кезеңдері біз ұсынған модель мен педагогикалық жағдайлар кешені өте тиімді екенін көрсетті. Студенттердің құқықтық мәдениетін қалыптастыру процесінің тиімділігін бағалау үшін оның қалыптасуының үш деңгейін бөлуге мүмкіндік беретін критерийлер жасалды: төмен, орташа, жоғары. Студенттердің құқықтық мәдениетін қалыптастыруда

болып жатқан педагогикалық құбылыстар мен процестерді егжей-тегжейлі көрсету қажеттілігіне байланысты осы процестің реттілігінің технологиялық тізбегін көрсететін құрылымдық-мазмұнды модель құрылды. мәдениетін Жүргізілген зерттеу негізінде білім беру жүйесінің қазіргі жағдайында рухани құндылықтардың, адамгершіліктің, патриотизмнің және құқықтық мәдениеттің қалыптасуының жандануы үлкен маңызға ие екендігі дәлелденді. Құндылықтардың жетекші жүйесі адамгершілік-этикалық болуы керек, ол адамның құндылығын, жақсылық, бостандық, әділеттілік, Ар-намыс, азаматтық борыш, Отанға деген сүйіспеншілік идеалдарын жариялайды. Сондықтан студенттік ортада құқықтық сананы қалыптастыру кезінде жоғары білімді жетілдіру мәселелері ерекше назар аударуға тұрарлық.

Субъект өмірінің әртүрлі салаларында құқықтық сананың қалыптасуы адамның басқа адамдармен және топтармен, қоғаммен өзара әрекеттесуі және алынған ақпаратты түсіну нәтижесінде пайда болады. Студенттердің құқықтық мәдениетін оның топтық құқықтық мүдделері көрініс табады. Эмпирикалық деңгейде олар жастардың құқықтық бағыттары мен көзқарастарында, олардың қазіргі құрылымдар мен билік институттарына, Саяси партиялар мен қоғамдық қозғалыстарға қатынасында көрініс табады. Жеке тұлғаның құқықтық санасын қалыптастыру мәселесін талдау отандық заң ғылымында оның педагогикалық теория мен практика үшін сөзсіз маңыздылығын анықтауға мүмкіндік береді. Дамып келе жатқан тұлғаның құқықтық санасы моральдық, әлеуметтік, саяси, экономикалық және басқа аспектілерді қамтитын күрделі құбылыс. Олардың әрқайсысы құқықтық сананың барлық басқа жақтарын анықтайтын маңызды деп жариялануы мүмкін және осыған байланысты бөлу және жіктеу критерийі ретінде таңдалады. Әдеби дереккөздерді талдау заңгер емес университет студенттерінің құқықтық санасы құқықтық білімді, құқыққа деген бағалау қатынастарын, қолданыстағы құқыққа сәйкес мінез-құлықты, оның ішінде танымдық, құндылық-бағдарланған, мінез-құлық компоненттерін жинақтайтын жеке құрылым болып табылады деген қорытынды жасауға мүмкіндік берді. құқық, Құқықтық маңызды жағдайларда құқық қолдану, тұрмыстық өмір және кәсіби қызмет. Жүргізілген диссертациялық зерттеу заңгерлік емес жоғары оқу орнының студенттерін құқықтық мәдениет негіздеріне оқытуды ұйымдастыру қажеттілігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік берді. Теория мен практиканы талдау үш диалектикалық өзара байланысты компоненттерден тұратын тұлғаның құқықтық сана құрылымының теориялық моделін жасауға мүмкіндік берді: когнитивті, құндылыққа бағытталған, реттеуші-мінез - құлық. Зерттеуде сипатталған бұл компоненттер құқықтық сананы талдау критерийлері болды[4].

Қорытындылай келе, «студенттің құқықтық санасы» ұғымының мәні анықталды және құқықтық білім (когнитивті компонент) құқықтық сананы қалыптастырудың технологиялық тізбегі арқылы құқықтық бағыттағы мәтіндермен жаңартылатындығы көрсетілді. Құқықтық құндылықтар студентті арнайы интерактивті технологияларды қолдану арқылы проблемалық кәсіби бағдарланған жағдайларды шешу процесіне қосу арқылы жүзеге асырылады

әлеуметтік-құқықтық белсенділік (мінез-құлық компоненті) - студенттерді кәсіби рөлдік ойындарға қосу және кәсіби өзекті жағдайларды жобалау, студентті оқу және өндірістік практикаға қосу арқылы. Құқықтық емес университеттер студенттерінің құқықтық мәдениетін қалыптастыру процесі ұйымдастырушылық-педагогикалық жағдайлар кешенін құру кезінде сәтті жүреді: құқықтық сананы қалыптастырудың рефлексивті бағытталған құқықтық білім беру ортасын қамтамасыз ету; интерактивті технологиялар негізінде студенттердің құқықтық әлеуметтенуі; жетістік жағдайын құру және студенттің моральдық-этикалық қолдауы, олардың жиынтығы тәжірибелік-эксперименттік кезеңде анықталды және негізделген жұмыс. Зерттеу барысында заңды емес жоғары оқу орындары студенттерінің құқықтық санасын қалыптастыру моделі ұйымдастырушылық-мазмұндық компоненттердің келесі жиынтығын қамтитын құқықтық сананы дамыту технологиясын әзірлеуде тиімді болатындығы анықталды: әдістер (дидактикалық: проблемалық дәрістер, семинарлар, тақырыптық пікірталастар, іскерлік ойындар; проблемалық: проблемалық-іздеу тапсырмаларын орындау; практикалық: өндірістік практика, құқық қорғау саласының қызметкерлерімен кездесулер, ЖОО түлектерімен); құралдар (жалпы кәсіптік цикл пәндері бойынша оқу бағдарламалары, практикалық сабақтарға арналған әдістемелік материалдар, кәсіптік құқықтық сананы қалыптастыру тренингі; оқу процесін ұйымдастыру принциптері (пәнаралық, диалогтық және студенттердің рефлексивті белсенділігі).

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы (1995 жылғы 30 тамыздағы республикалық референдумда қабылданған) (19.09.2022 ж. жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен).

2. «Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімі бар кадрларды даярлауға мемлекеттік білім беру тапсырысын қалыптастыру және бөлу қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің міндетін атқарушының 2018 жылғы 12 қазандағы № 568 бұйрығына өзгерістер мен толықтыру енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің м.а. 2021 жылғы 14 сәуірдегі № 164 бұйрығы

3. Панияз Т.П. Құқық негіздері: оқу-әдістемелік құрал-Алматы: CyberSmith, 2019.-84б.

4. Теория государства и права: учебник для среднего профессионального образования/ А.В.Малько, В.В.Нырков, К.В.Шундигов.- Москва: Норма: ИНФРА- М, 2022.- 432с.- (Ab ovo).

ӘОЖ -347.1

АЗАМАТТЫҚ СОТ ӨНДІРІСІНІҢ САТЫЛАРЫНДА ІСТЕРДІ ҚАРАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Асан Д.Қ., Ақшал Ж.Е., Юлдашева М.А.
Ғылыми жетекшісі – з.ғ.к, аға оқытушы Утаров К.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В настоящее время судебная защита нарушенных прав людей остается эффективной. Право на судебную защиту является конституционным правом. Каждому гарантируется судебная защита прав и свобод.

Summary: Currently, judicial protection of violated human rights is becoming more effective. The right to judicial protection is a constitutional right. Everyone's rights and freedoms are guaranteed to be protected through the courts.

Қазақстан Республикасы Конституциясында және заңдарында көзделген құқықтарына, бостандықтарына және заңды мүдделеріне нұқсан келтіретін заңсыз шешімдері мен әрекеттерінен сот арқылы қорғалуына кепілдік береді [1].

Процессуалдық құқықтар пен міндеттемелер іс жүргізу барысында жүзеге асырылады.

Азаматтық іс жүргізу формасының сипатты белгілеріне мыналар жатады:

а) алдын-ала бекітілген процессуалдық құқық нормаларымен сот істерін қарау және шешу тәртібі;

б) істің шешімін табуына мүдделі тұлғалардың істі қарау кезіндегі сот мәжілісіне қатысуы және өздерінің құқықтары мен мүдделерін қорғауы;

в) азаматтық іс бойынша сот шешімі дәлелдемелердің көмегімен сот мәжілісінде бекітілген фактілерге негізделеді [2].

Азаматтық іс жүргізу жарғысына ХІХ ғасырдың соңы мен ХХ ғ басында сот өндірісіндегі істерді тездету және жеңілдету мақсатында даусыз істерді қарауға байланысты толықтырулар мен өзгертулер енгізілген [3].

Бұйрық өндірісінде іс қозғау Азаматтық процестік Кодексінің 136-бабында көрсетілгендей мүдделі тұлғаның жазбаша нысанда сот бұйрығын шығару туралы беруі арқылы қозғалады. Сот бұйрығын шығару арыз соттылықтың жалпы ережесі сақталына отырып беріледі. Ол дегеніміз арыз борышкер азаматтың тұрғылықты жері немесе борышкер заңды тұлғаның мүлкінің орналасқан жері бойынша сотқа беріледі. Тұрғылықты жері белгісіз борыш-керге байланысты арыз бұйрық өндірісінде қаралмайды.

Бұйрық өндірісінде қаралатын істердің нақты категориясы тікелей Азаматтық процестік кодексінің 135 бабында көрсетілген [4].

Шақыру немесе хабарлау қағаздары тапсырысты хатпен, почта арқылы немесе судья тапсырған адамдар арқылы жеткізіледі. Шақыру қағазын жеткізу тапсырылған адам оны тапсырған күні көрсетілген және адресаттың шақыру қағазын алғандығы жөнінде қолы қойылған шақыру қағазының түбіршегі сотқа қайтаруға міндетті.

Шақыру немесе хабарлау қағазы жіберілген азаматқа табыс етіліп, сотқа қайтарылуға тиісті түбіршегіндегі оның өз қолы қойылады. Ұйымға жіберілген шақыру қағазы оның өкіліне немесе басқару қызметін атқаратын тиісті адамға табыс етіледі, ол алғандығы жөнінде аты-жөнін жазып қол қояды.

Шақырылатын адамды тұрғылықты жерінен немесе жұмысынан таба алмаса, онда шақыру қағазы олардың келісімімен онымен бірге тұратын отбасының ересек мүшелерінің біріне, ал олар болмаса тұрғын үй пайдалану ұйымына, жергілікті өзін-өзі басқару ұйымына, атқарушы органға, немесе оның жұмыс орнының әкімшілігіне тапсырылады. Бұндай жағдайда алған адам өз аты-жөнін, қызметін көрсетіп шақыру қағазын қабылдап алады және мүмкіншілігінше кідіртпей адресатқа тапсыруға міндетті.

Адресат шақыру қағазын немесе өзге хабарлауды, шақыруды қабылдаудан бас тартқан жағдайда оны жеткізуші адам сотқа қайтарылатын шақыру қағазына тиісті белгі соғады. Бұндай белгіні тұрғын-үй пайдалану ұйымы, жергілікті өзін-өзі басқару органы немесе оның жұмыс орны бойынша әкімшілік куәландырады. Шақырылған адамның хабарлаудан бас тартуы істі қарауға кедергі болмайды.

Ғалым Кайгородов В.Д. азаматтық іс жүргізушілік заңдылықтарында «шақыру» және «хабарлау» қос терминінің қатар жүретінін ескеріп екеуінің айырмашылығы былай сипатталады: хабарлау қағазы - сот мәжілісіне немесе жекелеген іс жүргізушілік әрекеттеріне қатысу немесе қатыспау құқығын өзі шешетін тұлғаларға беріледі [5].

Өтініште Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес экстремистік немесе террористік деп танылуы мүмкін қызметті шетелдік немесе халықаралық ұйымның Қазақстан Республикасының және басқа мемлекеттің аумағында жүзеге асыру фактісін не оның өз атауын өзгерту фактісін растайтын мән-жайлар жазылуға тиіс [6].

Прокурордың шетелдік немесе халықаралық ұйымды экстремистік немесе террористік ұйым деп тану туралы, соның ішінде оның өз атауын өзгерткенін анықтау туралы өтінішіндегі материалдар шет мемлекеттердің құзыретті органдарынан алынған нақты деректерді де, соның ішінде халықаралық соттардың және шет мемлекеттер соттарының сот шешімдерін де қамтуы мүмкін.

Сот Қазақстан Республикасының аумағында таратылатын, Қазақстан Республикасының заңнамалық актілеріне қайшы келетін ақпараты бар шетелдік бұқаралық ақпарат құралының өнімін заңсыз деп танып, шетелдік бұқаралық ақпарат құралының өнімін Қазақстан Республикасының аумағында таратуды тоқтата тұру не тоқтату туралы шешім шығарады. Соттың шешімі тиісті мемлекеттік органға жіберіледі.

Президент Нұрсұлтан Назарбаев Қазақстанды жақын уақытта әлемдік озық дамыған мемлекеттер қатарына қосу міндетін қойғаны мәлім. Алайда жетілмеген сот жүйесімен бұл мақсатқа жету қиын [7].

Сот жүйесін қазіргі заман талабына, яғни халықаралық үлгіге сәйкестендіру мақсатында 2010 жылдың 1 қаңтарынан бастап азаматтық іс жүргізу кодексіне үлкен өзгерістер енгізілді. Өзгерістерге сәйкес барлық азаматтық істерді тек қана аудандық және оған теңестірілген соттар ғана қарап, ал облыстық сот бүкіл республика бойынша тек қана күшіне енген, шағым берілген сот шешімдерін ғана қарайтын еді.

Сонымен бірінші және апелляциялық сатыдағы соттардың заңды күшіне енген шешімдеріне, қаулыларына және ұйғарымдарының заңдылығын және негізділігін тексеру қарап шешу кезіндегі әрекеттерді реттейтін іс-жүргізу нормаларының жиынтығы кассациялық іс жүргізу деп аталады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыз (2022.19.09. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)

2. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім) (2022.12.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
3. Анисимов А. П., Козлова М. Ю., Рыженков А. Я. Гражданское право. Особенная часть. Учебник для СПО. В 2-х томах. Том 1. М.: Юрайт, 2019. 352 с.
4. «Саяси партиялар туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 15 шілдедегі № 344-ІІ Заңы (2022.07.02. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)
5. Қоғамдық-саяси құқықтық газет «Заң газеті» 2013.-24б теориясы: Оқулық. – Астана; «Фолиант»
6. Мемлекеттік қызмет туралы Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 23 шілдедегі № 453-І Заңы (2014.28.11. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)
7. Авакьян, С. А. Конституционное право России. Учебный курс. Учебное пособие. В 2 томах. Том 1 / С.А. Авакьян. - М.: Инфра-М, Норма, 2017 - 330 с.

ОӘЖ342

МЕМЛЕКЕТ ПЕН АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ АРАҚАТЫНАСЫ

Асқар Камила

Ғылыми жетекшісі: оқытушы Бөгенбаева Р.Н.

М.Өтебаев атындағы Жоғары жаңа технологиялар колледжі, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Статья посвящена изучению основ гражданского общества как особой сферы деятельности различных участников правоотношений относительно политических процессов, происходящих в современном государстве.

Summary: The article is devoted to the study of the foundations of civil society as a special sphere of activity of various participants in legal relations in relation to the political processes taking place in the modern state.

Саяси коммуникация мәселелерін зерттеу көбінесе әлеуметтік коммуникацияның қазіргі теориясының теориялық-әдіснамалық базасына және әлеуметтік және философиялық антропология мәселелері бойынша бірқатар пәнаралық зерттеулерге және әлеуметтік қатынастардың әртүрлі көріністерінің мәнін ашатын мәселелердің кең ауқымына сүйенеді. Алайда, мемлекет пен азаматтық қоғам коммуникациясының түрлі аспектілерін талдауға байланысты көптеген жарияланымдарға қарамастан, бүгінгі күнге дейін әлеуметтік-саяси (қоғамдық) диалогтың өзі де, сондай-ақ қоғам мен биліктің диалогтық өзара іс-қимылының институционалдық тетіктерін қалыптастыру да, сондай-ақ қоғамның әлеуметтік-саяси институтына диалогты біртіндеп трансформациялау проблемалары зерттелмеген.

Қазіргі отандық заң әдебиетінде мемлекет пен азаматтық қоғамның арақатынасы туралы мәселе пікірталас болып табылады. Кейбір ғалымдар мемлекет пен азаматтық қоғам қарама-қарсы жүйелер болып табылады деп санайды. Бұл тәсіл азаматтық қоғамды емес, қоғамды басқарылатын жүйе ретінде түсінуді білдіреді. "Мемлекет қоғам өмірін реттейді (нақты, ойдан құрастырылған "азаматтық" емес)" [1]. Қоғамның қызмет етуінің осы түсіндірмесіне сәйкес, оның беріктігі мен тұрақтылығы тепе – теңдікті сақтай отырып, бір жағынан, мемлекет азаматтық қоғамның құрылымын бәсеңдетпейді және сіңірмейді, ал олардың қызметінің жағдайын жасау мен

еркіндігін қорғауды, азаматтар мен олардың бірлестіктерінің құқықтарының кепілдігін қамтамасыз етеді; екінші жағынан-азаматтық қоғамдардың құрылымдары мемлекет заңдарын сақтайды және жалпы мемлекеттік мақсаттарды іске асыруға белсенді қатысады.

Азаматтық қоғамды бір жағынан мемлекеттік саяси биліктің тежеуші күші мен бақылаушысы, екінші жағынан азаматтық қоғамның мүдделеріне қайшы келмейтін қызметтегі оның көмекшісі ретінде қарастыруға болады. Бұл тәсілді жақтаушылар мемлекет пен азаматтық қоғам арасындағы теңдестірілген қарым-қатынастардың қажеттілігін әділ көрсетеді, алайда бұл теңгерімнің мәні қарсы күресті, тепе-теңдікті шешуден емес, бір мақсаттарға қол жеткізуден, бір функцияларды іске асырудан тұрады [2].

Екінші тәсілдің мазмұны азаматтық қоғам мен мемлекетті өзара байланыстыратын және өзара кірігетін институттар ретінде қарау болып табылады, бұл ретте азаматтық қоғам құқықтық мемлекеттің құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады.

Мемлекет пен азаматтық қоғам өзара іс-қимыл мен ынтымақтастық ұстанымында бола отырып, өз қызметін қатаң ажыратады. Мемлекеттің дамуы азаматтық қоғамды басуға міндетті емес. Азаматтық қоғам мен мемлекеттің қарама-қарсылығы мемлекет өзіне тән емес функцияларды монополиялаған, ал оның аппараты қоғамнан ажыратылған корпорацияға айналғанда туындайды.

Азаматтық қоғам мен мемлекеттің өзара қарым-қатынасы мәселесін зерттеудің маңыздылығы - ол адамның саясатын анықтауға, адамды мәдени-тарихи және саяси-мәдени феномен ретінде анықтауға мүмкіндік береді.

Классикалық либерализм азаматтық қоғам саласына мемлекеттің ең төменгі функцияларына мемлекеттің араласуын жеңеді. Ең аз мемлекет өзін-өзі реттеу тетіктеріне азаматтық қоғамды толығымен ұсынатын "түнгі күзет" бейнесінде бейнеленген.

Этатизм аясында мемлекеттің қоғамға реттеуші әсерінің екі нұсқасы – авторитарлы және демократиялық этатизм.

Бірыңғай қоғамдық жүйенің өзара байланысты элементтері ретінде азаматтық қоғам мен мемлекет бір-бірін негіздейді. Азаматтық қоғамның жай-күйі, оның қажеттіліктері мен мақсаттары мемлекеттің негізгі белгілері мен әлеуметтік мақсатын айқындайды. Азаматтық қоғам құрылымындағы, оның қызметінің негізгі салаларының мазмұнындағы сапалық өзгерістер мемлекеттік биліктің сипаты мен нысандарының өзгеруіне әкеп соқтырады [3].

Сонымен бірге мемлекет азаматтық қоғамға қатысты салыстырмалы дербестікке ие бола отырып, оның жай-күйіне айтарлықтай әсер етуі мүмкін. Бұл әсер, әдетте, позитивті, тұрақтылықты қолдауға және азаматтық қоғамның прогрессивті дамуына бағытталған. Тарих қарама-қарсы мысалдар біледі. Мемлекет пен азаматтық қоғам арақатынасының неғұрлым ұтымды тұжырымдамасына сәйкес мемлекет пен қоғам өзара тұрақты әрекеттестікте болатын әлеуметтік өмірдің дербес элементтері ретінде әрекет етеді.

Мемлекет пен азаматтық қоғамның өзара іс-қимылының тарихи тәжірибесі қазіргі заманғы қоғамға тән екі жақты құрылымды монолитті құрылыммен ішкі алмасудың қарсы нәтижелілігін куәландырады.

Осыған байланысты "өзара іс-қимыл" ұғымын басқа немесе басқаларды не істеуіне байланысты өз қызметіне өзгерістер енгізетін субъектілердің өзара іс-қимылдарының динамикалық өзгеріп отыратын бірізділігі ретінде түсіндіру қажет. Гуманитарлық ғылымдарда өзара іс – қимыл-бұл "саясат субъектілерінің бірігуі немесе ажыратылуы, идеялармен, көзқараспен, ресурстармен (әсермен, ақпаратпен, біліммен және т.б.) алмасу, бір субъекіден (бірінші немесе белсенді) басқа субъекіден (екінші немесе пассивті) ерік ниетін беру болатын саяси қатынастары".

Мемлекет пен азаматтық қоғамның өзара іс-қимылының нысандары ретінде функциялар мен міндеттерді тиімді орындау, өзара көмек көрсету, өзара бақылау, өзара жауапкершілік, құқықтық, әлеуметтік, экономикалық және басқа да проблемаларды шешудегі ынтымақтастық, азаматтық қоғамның саяси билікті жүзеге асыруға қатысуы сияқты белгілі бір араласу шегінде олардың бір-біріне өзара мақсатты ықпал ету болып табылады. Өзара іс-қимылдың аталған нысандарын жетілдіру кезінде мемлекет пен азаматтық қоғамның өзара қарым-қатынастарында тепе-теңдік болуы мүмкін.

Азаматтық қоғам мен мемлекет бір-бірімен ажырамайтын, бұл ретте "азаматтық қоғам мемлекетке дейін және мемлекеттен тыс жерде жоқ. Осы азаматтық қоғам бар мемлекет, егер олар заңдарға қайшы келмесе, азаматтардың әл-ауқаты мен олардың ерекше мақсаттарына жататынын қорғау береді; мемлекеттен азаматтық қоғам өмірді, денсаулықты, қауіпсіздікті және т. б. қорғауды талап етуге құқылы» [4].

Өз мақсаттарына қол жеткізу үшін мемлекет азаматтық қоғамға сүйенуі тиіс, бұл ретте соңғысының қызметіне жаппай бақылау жасамайды. Азаматтық қоғам институттарымен тығыз ынтымақтастықта ғана мемлекет функцияларын жүзеге асырудың тиімділігі артуы мүмкін.

Азаматтық қоғам мен мемлекеттік билік органдарының өзара іс-қимыл моделін талдай отырып, өзара қарым-қатынастардың қандай да бір сипатының басым болуы нақты мемлекет пен қоғамға тән демократияның өзіндік моделін айқындайды және өзара іс-қимылдың неғұрлым ұтымды үлгісі тең құқықты өзара іс-қимылды болжайтын сындарлы ынтымақтастық моделі болып табылады. Мұндай ынтымақтастықтың моделі заң жобаларын және басқа да басқару шешімдерін талдау, мемлекеттік аппаратты реформалау және әкімшілік реформаны жүзеге асыру кезінде талап етілуі мүмкін азаматтық қоғамның сараптамалық және сыни әлеуетінің ролін тануды көздейді.

Мемлекет пен азаматтық қоғамның арақатынасы мәселесі өте өзекті. Қарастырылып отырған тақырып қоғамдық өмірдің түрлі аспектілеріне үндеуді талап етеді, олардың арасында мемлекет пен қоғамның өзара байланысы проблемасы ерекше орын алады, өйткені мемлекет пен қоғам көпжақты құбылыстар. Мемлекет пен қоғамның өзара қарым-қатынасын қарастырмас

бұрын, атап айтқанда, мемлекеттің қоғамдағы рөлі мен тағайындалуы туралы мәселеге қатысты кейбір жалпы ережелерге жүгіну қажет деп санаймыз.

Мемлекет пен құқықтың даму заңдары табиғат пен материалдық әлемнің табиғи заңдарына қарағанда өзге сипатқа ие. Табиғи табиғат заңдарына қарағанда, тұтас объективті болып табылатын, мемлекет пен құқықтың даму заңдары объективті және субъективті факторларды біріктіреді. Әлбетте, меншік қатынастары, экономика деңгейі және өндірістің өзге де компоненттерінің жай-күйі, қоғамның әлеуметтік-саяси құрылысы, сыныптар, элита және халық топтары, халықтық менталитет сияқты объективті факторлардың басымдылығы жалпыға танылған. Сонымен қатар сыныптардың, халықтың әлеуметтік топтары мен топтарының, элита мен кландардың тілегі мен ұмтылыстары, олардың өз мүдделері мен қажеттіліктерін бағалауы, ірі мемлекеттік қайраткерлердің ниеті мен әрекеттері және т. б. сияқты субъективті факторларды ескеру қажет.

Осылайша, мемлекет пен құқықтың даму заңдарына объективті, олардың жиынтық әрекетіне субъективті факторлар салу тән. Объективті және субъективті факторлардың үйлесімі және олардың осы заңдардағы көріністері тұрақты емес, қозғалмалы, уақыттың сол немесе басқа кезеңінде жағдайдың ерекшеліктерін көрсетеді.

Мемлекет пен азаматтық қоғам бір-біріне қатысты салыстырмалы дербестікке ие, бұдан басқа, бұл ұғымдар қарама-қайшылықтардан айырылмаған біртұтас ұғымды құрайды. Айта кету керек, азаматтық қоғам мен мемлекет өз бетінше өмір сүре алмайды. Мемлекет-қоғамның заңды дамуының өнімі, бұл "өнім" белгілі бір қоғамның жер қойнауында мемлекет сияқты білім берудің қажеттілігі немесе қажеттілігі объективті түрде піскен кезде пайда болады.

Мемлекет-бұл бірқатар саяси және әлеуметтік қатынастарды іске асыру тәртібін қамтамасыз ететін адамдар арасындағы байланыстың саяси нысаны. Әрбір азамат өз әрекеттерімен мемлекеттің әл-ауқатының деңгейін анықтайды.

Азаматтық қоғамның диалектикасын зерттеу кезінде Гегель философиясына назар аудару қажет. Ол бүкіл дүниежүзілік тарихты философиялық-құқықтық талдау тұрғысынан, яғни еркіндік санасындағы прогресс және оның саяси-құқықтық формалар мен институттардағы объективациясы ретінде түсіндіреді. Гегельдің пікірінше, құқық философиясының басты міндеті - "мемлекетті өзіне ақылға қонымды нәрсе ретінде түсіну және бейнелеу... мемлекет, бұл адамгершілік универсум ретінде танылуы тиіс".

Қазіргі мемлекет-бұрындан гөрі күрделі құбылыс. Оның қоғаммен, ұжыммен (әлеуметтік сипаттағы әртүрлі ұжымдармен) және жеке тұлғалармен өзара байланысы, егемендіктің басқа элементтері, қоғамдағы реттеуші және төрелік рөлдің басқа сипаты бар. Қазіргі мемлекет-бұл демократиялық, зайырлы, құқықтық мемлекет, бұрынғы жалпыадамзаттық құндылықтарға (мысалы, еркіндік) және ХХІ ғ. жаңа құндылықтарға сәйкес келеді (мысалы, әлеуметтік әділдік). Ол қоғамның өзін-өзі дамытуының принципті бағыттарына

кедергі келтірмейді, сонымен бірге анархия мен қоғамның ыдырауына қауіп төндіретін шектерге дейін өзін-өзі дамытуға мүмкіндік бермейді. Қазіргі мемлекет әртүрлі формада болуы мүмкін – республиканың әртүрлі түрлерінен парламенттік монархияға дейін. Осы нысандардың барлығы заманауи мемлекеттің ортақ мақсатын біріктіреді – адамға ең жақсы қызмет ету, еркін плюралистік, постиндустриялық, ақпараттық қоғам жағдайында тұлғаның жан-жақты дамуы.

Бүгінгі таңда әлемде ұлттық қауіпсіздікке қауіп төндіретін әртүрлі шеткі діни ағымдар пайда болған кезде заң ғылымы ең алдымен Қазақстан мемлекетінің зайырлылығын дәл және анық негіздеуі тиіс.

Біз қарастырған барлық көзқарастар мемлекеттің қоғамдық құбылыс ретінде қаншалықты қиын екенін, қазіргі мемлекеттің дамуына бір мәнді баға беру қаншалықты қиын екенін көрсетеді. Біз қазіргі заманғы мемлекеттердің көпшілігіне демократияға, әлеуметтік мәселелерді шешуге және қоғамды топтастыруға, ортақ мүдделерді білдіруге ұмтылу тән деп санаймыз. Бұл мақсаттар демократиялық мемлекеттердің конституцияларында қаланады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Изменения в обществе: ответы национального или регионального права? Сравнительные перспективы Европы и Азии : Материалы междунар. науч.конф. (9-10 июня 2016 г., Гавр. Франция) / Отв. ред. Айдарбаев С.Ж., Сайрамбаева Ж.Т., Шабаль П. - Алматы, 2016. - 220 с.
2. Өміржанов Е. Мемлекет және құқық теориясы. Оқулық. - Алматы: Жеті Жарғы, 2015. -176 б.
3. Грудцына Л.Ю. Государство и гражданское общество / под ред. С.М. Петрова. М., 2010. С. 95–99.
4. Когамов М.Ч. Азбука законотворчества / М. Ч. Когамов , О. С. Бектибаева, Ж. З. Косыбаев ; Университет КАЗГЮУ; НИИ уголовно-процессуальных исследований и противодействия коррупции. - Алматы : Жеті Жарғы, 2015. - 88 с.

ӘОЖ -347.1

ҚР АЗАМАТТАРЫНЫҢ НЕГІЗГІ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН БОСТАНДЫҚТАРЫНЫҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ КЕПІЛДІКТЕРІ

Асқаров Ж.Н., Абдималик А.С., Шыныбек А.Р.
Ғылыми жетекшісі – з.ғ.к, аға оқытушы Утаров К.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В Конституции РК предусмотрено, что такие ограничения должны быть в строго определенных условиях и вводятся впервые для изучения основ конституционного строя страны.

Summary: The Constitution of the Republic of Kazakhstan stipulates that such restrictions will be introduced in strictly defined cases, for the first time, in order to clarify the foundations of the constitutional order of the country.

Конституциялық ережеден елдегі мемлекеттік әкімдік халықтан туындайды, оған сыбаға әлі оны тіке жүзеге асыра алады, я оны қауым мемлекеттік органдарға береді. Отанымыздың асаси заңында бекітілген

халықтық егемендік қағидаты жалпы адамзаттық құндылығы баршылық әрі әзіргі заманауи демократиялық Конституциялардың көпшілігіне тұлға бесаспап қағидаттарға жатады [1].

Мемлекеттік егемендіктің үстемдігі- едің әуелі, мемлекеттік әмірдің Конституция пен отанымыздың заңнамасынан бөлек ештеңемен шектелмеуі. Мемлекет билігінің үстемдігі отанымыздың аумағында заңдар шығара алатын тағы азаматтардың құқықтары пен бостандықтарын реттей алатын бөгде бәсекелес қожалық жоқ әрі бола алмайтынынан көрінеді.

Мемлекеттік әмірдің тәуелсіздігі отанымыздың ішінде әлі одан шеткері ешқашан саяси тағы бөгде та күштердің мемлекеттік құзырдың жарғыны органдарының өздерінің конституциялық-құқықтық өкілеттіктері шегінде іс-қимыл жасауына ересен құқығына араласа алмайтынын білдіреді.

Конституция идеологиялық әртүрлілікті мойындай әлі орната отырып, идеологиялық әсер жасау құралы боп табылады;

- Экономикалық функция. Конституция мемлекеттегі меншік нысандарын, олардың еңбек жасау тәртібін айқындайды. Жанның әлі сабаздың құқықтық дәрежесі деп оның құқықтары пен міндеттерінің жиынтығы түсініледі [2].

Пенденің қоғамдағы орны үшін жарғы бен сот алдындағы еркіндік қағидаты күре:

1. Жарғы пен сот алдында жұрттың мұқым теңдес.

2. Тегіне, әлеуметтік, лауазымдық әрі мүліктік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге көзқарасына, нанымына, жергілікті жеріне байланысты яки аршын келген қаймана жағдаяттар бойынша ешқайсын өмірі кемсітуге болмайды. Конституциялық негіздерде ҚР азаматтарының құқықтары пен бостандықтарының толықтығы рәуішті қағидат бекітілген [3].

Феодализм кезеңінде сандаған табиғи-құқықтық идеялар діни қабыққа айналды. Кейіннен олар Локк, Монтескье, Руссо, Кант, Бентам әлі жат ойшылдардың жазбаларында елес тапты әрі одан және дамыды [4].

Жоралғы бойынша ғылымда құқықтар бен бостандықтар үш топқа бөлінеді:

1. Дара;

2. Саяси;

3. Экономикалық, әлеуметтік әрі мәдени [5].

Азаматтардың маңызды құқықтарын, бостандықтарын, міндеттерін, мемлекеттің дене алдындағы міндеттерін конституциялық тұрғыдан кілттеу, оларды ағымдағы заңнамада егжей-тегжейлі регламенттеу ҚР-дағы бөлек тұлғаның құқықтық мәртебесін дамыту тағы жетілдіру үшін, азаматтардың құқықтары пен бостандықтарын қоштау, камтамасыз қылу тетігін дамыту үшін, азаматтардың өз міндеттерін нақтылы орындауы үшін сом маңызға қожа. ҚР Президенті Парламент палаталарының бірлескен отырысында конституциялық реформаның жұма бағытын айқындады. Осы бағыттардың бірі азаматтардың құқықтары бен бостандықтарын мақұлдау жүйесін арттыру боп табылады.

Бірақ өз құқықтарын жүзеге асыра отырып, сабаздар міндеттерді ұмытпауы қажет, мұңсыз құқықтарды шынайы жұмсау әрі қоғамның демократиялық дамуы бәлкі емес. Ілгеріде айтылғандай, қауметтің әрі жігіттің басты құқықтары бен бостандықтары оның құқықтық мәртебесінің маңызды мазмұнын құрайды.

Қылмыстық кодекс бойынша тіркелмеген қоғамдық бірлестіктердің еңбегі, ұрықсат етілмеген митингілер, демонстрациялар пен жиналыстарды ұйымдастыру құқық бұзушылық боп саналады [6].

Қоғамда болған кісі бөгде адамдармен үзбей қарым-қатынас жасай отырып, өз отандастарына байланысты міндеттер атқара алмайды. Сондықтан қарыз жанның құқықтық мәртебесінің құқықтар бен бостандықтар іспетті басты тағы керекті элементі боп табылады. Олар бір-бірімен тығыз таян қатысты тағы бір-біріне қарамастан ғұмыр сүре алмайды. Бұндай тәуелділік жандар арасындағы моральдық өзді-өзі әрекеттесуді тудырады. Қаумет құқықтарының жалпыға барабар декларациясында: «бар жандар ерікті әлі пара-пар құқықтарда туады. Олар ес бен ар-ожданға қожайын әрі бір-біріне сыйластық рухында әрекет жасауы қажет». Қатынас құқықтары пен міндеттерін - категория қана емес, құқықтық емес, моральдық, енгізуші қаумет кеңістік қайырым бен бостандықтары. Азаматтардың міндеттерін пар жолмен қарастыруға болады.

Біріншіден, жамиғы қоғамның ауқымында. Азаматтардың құқықтары бен міндеттер жиынтығы шамамен пара-пар болуы тиіс. Өш қоғамда сарық құқықтарды пайдалануға гәне зерде аударылса тағы міндеттерді орындауға месел бөлінбесе, қоғам там-тұмдап дамып, прогресс жолымен жүруі неғайбіл.

Екіншіден, субъектілердің нақтылы құқықтық байланыстары ауқымында құқықтар бен міндеттер бір-бірін теңдестіруі қажет.

Мемлекет және құқық теориясы бойынша ірі кеңестік маман С. Ф. Кечекян: "кейде кеңес азаматтарының құқықтарына баса назар аудару олардың міндеттерін көрсетуден гөрі маңызды екенін естиміз [7].

Мұндай пікірлерден қате ештеңе жоқ. Азаматтардың құқықтары барлық мемлекеттік және қоғамдық ұйымдар, барлық лауазымды адамдар мен азаматтар өздерінің құқықтық міндеттерін қатаң сақтаған жағдайда ғана тиісінше қамтамасыз етілуі және бекітілуі мүмкін".

Басты құқықтар пен бостандықтардың кепілдіктері - олардың жұмысқа асырылуын қамтамасыз ететін шарттар пен саймандар. Пенденің тағы жігіттің құқықтары пен бостандықтарына мемлекеттік гарантия демократиялық құқықтық мемлекет жағдайында қана кәдік болады. Конституцияда еліміздің мұндай мемлекет бекітеді. Конституцияға сәйкесті құқықтар пен бостандықтарды тану қағидаты - кісі бен сабаздың құқықтары пен бостандықтарына мемлекеттік гарантия берудің көстек түбегейлі шарты. Жан пен жігіттің құқықтары бен бостандықтарының басты мемлекеттік кепілі олардың жарғы шығарушы әрі атқарушы құзырдың, тұрғылықты өзін-өзі басқарудың қызметін анықтайтын конституциялық нормалардың тіке қолданылуы арқасында танылуы боп табылады.

Құқықтар бен бостандықтарды қуаттау - пенденің құқықтары пен бостандықтарын бұзудың құқықтық әлі ұйымдастырушылық жолдары пен құралдарына бағдар бермеу я бұзылғандарды қалпына келтіру.

1. Құқықтар бен бостандықтардың басты низамды кепілі-бұл өзін-өзі құптау.

2. Азаматтардың құқықтары бен бостандықтарын қорғаудың әкімшілік-құқықтық жолдары кеңінен қолданылады. Бұндай қорғаудың кепілдіктері ҚР Конституциясында бекітілген, онда ҚР азаматтарының «бөлек өзі жүгінуге, сондай-ақ дербес әлі ұжымдық қарым-қатынастарды мемлекеттік органдар бен тұрғылықты өзін-өзі билеу органдарына жіберуге құқығы барлық».

Азаматтардың құқықтары бен бостандықтарына нұқсан келтіруге қатысты арыздары бен шағымдары өтіл нысандарының бірі боп табылады.

3. Елімізде әрбір қауметке білгіш жарғы көмегін шегеру құқығына гарантия беріледі. Жарғыда көзделген жағдайларда жарғы көмегі тегін көрсетіледі.

4. Сот билігін ұйымдастыру мәселелеріне арналған ҚР Конституциясының нормаларында сот ісін жүргізудің көстек түбірлі қағидаттары елес тапты. Олардың ішінде кінәсіздік презумпциясы, ешбіреуді теңдес айып үшін қайтара соттауға болмайды деген қағида, заңсыз жолмен алынған дәлелдемелердің жарғыны күшінен ажырату.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыз (2022.19.09. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)

2. Бойко Н. С., Иглин А. В., Чуканов И. А. Конституционное право зарубежных стран. Учебник. М.: Юрайт, 2017. 464 с.

3. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім) (2022.12.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)

4. Конституционное право. Общая часть. Учебно-методическое пособие / под ред. Богданова Н. А. М.: Зерцало, 2019. 372 с.

5. Клишас А. А. Конституционный контроль и конституционное правосудие зарубежных стран. Сравнительно-правовое исследование. 2-е изд., доп. Клишас А.А.; Международные отношения - М., 2020. - 560 с.

6. Актуальные проблемы теории государства и права. Учебное пособие / под ред. Шагиева Р. В. М: Норма, Инфра-М, 2015. 576 с.

7. Альбов А. П., Горохова С. С., Гуков А. С. Теория государства и права. Учебник и практикум. В 2 томах. Том 1. Общая часть / под ред. Николюкин С. В. М: Юрайт, 2016. 136 с.

ӘОЖ 316.4

АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ: ӘДЕБИ ШОЛУ

Ахметалиев Д.Д., Оңалбаев Н.О., Әмірхан Ә.Н.
Ғылыми жетекшісі – қ.ғ.к., аға оқытушы Жаналиева А.Ж.
«Мирас университеті», Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В этой статье авторы рассматривают литературу из разных источников, чтобы выделить и понять различия между ключевыми игроками, связанные с восприятием

природы и роли гражданского общества в исследованиях в различных литературных потоках.

Summary: In this article, the authors review literature from various sources in order to identify and understand the differences between key players related to the perception of nature and the role of civil society in research in various literary streams.

Азаматтық қоғам идеясы қазіргі заманғы саяси идеялар арасында кең таралған идеялардың бірі болып табылады, дегенмен бұл тұжырымдаманың қалыптасуы ғасырлар бойы қалыптасқан. Азаматтық қоғам принциптерін жүзеге асыру посткеңестік кеңістікте салыстырмалы түрде кеш басталды – ХХ ғасырдың аяғында ғана. Түсініксіздігі мен қарама-қайшылығы үшін сынға қарамастан, бұл тұжырымдаманы алғаш рет жеке бостандықты қорғауды қоғамдық институттардың құндылығына деген күшті сеніммен байланыстыруға тырысқан Батыс либералдары қабылдады. Қазіргі қоғамды атомизациялау жағдайында елді жаппай азаматтық қоғамның мүдделері мен әлеуметтік дамыған мемлекеттің мүмкіндіктері негізінде ойластырылған түрде шоғырландыру қажет.

Б. Лепти атап өткендей, қала немесе аймақ талдаудың кеңістіктік категориялары ғана емес, сонымен қатар экономикалық және әлеуметтік қатынастар барысында табиғи және мәдени ландшафттың ерекшеліктерінде шектелген, құрылымдалған және жүзеге асырылатын географиялық шындық. Сондықтан оларды толық негізде өздері үшін зерттеуге болады. Бұл ретте өңірлік азаматтық қоғамды зерттеуге бірыңғай тәсілдер жоқ. Азаматтық қоғамның дамуына, сондай-ақ оның жекелеген институттарына танымал шетелдік ғалымдардың жұмыстары арналған: А.Селигмен, Дж. Л. Коэн, Э. Арато, Ф. Фукуяма, П. Стомпки және басқалар. Соңғы жылдары зерттеушілердің өңірлер деңгейінде азаматтық қоғамның даму проблемаларын зерттеуге қызығушылығы артты.

Азаматтық қоғамның қалыптасу үдерісіндегі маңызды проблема – аймақтық деңгейде бірегейліктің қалыптасуы. Өтпелі типтегі қоғам өз мүшелерінің барабар ұлттық және азаматтық сәйкестігін қажет етеді. Елдің тұрақты дамуына көшу мақсатында азаматтық бірегейлік және оның санасы мен мінез-құлқы ерекше сұранысқа ие болады. Жеке тұлғаның практикалық маңыздылығы мен құндылығы олардың елде болып жатқан оқиғаларға деген көзқарасы адамдардың жеке басын қалай қабылдайтынына байланысты. Өзін-өзі сәйкестендіру әртүрлі әлеуметтік топтар арасындағы жанжалды жағдайларды жеңу мақсатында әртүрлі әлеуметтік ғылымдар зерттейтін «өз-өзінен тыс» мәдени диспозициямен байланысты.

Мемлекет пен азаматтық қоғам арасындағы өзара іс-қимыл нысандарының санының артуы мен күрделенуіне бірқатар институционалдық және әлеуметтік-мәдени кедергілер, соның ішінде азаматтардың тұлғааралық деңгейде де, азаматтық қоғамның құрылып жатқан институционалдық нысандарына да төмен сенімі айтарлықтай кедергі келтіреді.

Бірлескен іс-әрекеттің негізгі кедергілерінің қатарында адамдардың бір-біріне және азаматтық қоғам құрылымдарына деген сенімінің тапшылығы, өзін-

өзі ұйымдастырудың әлсіздігі, қоғамның негізгі бөлігінің атомизациясы, тәуелсіз БАҚ-тың аздаған саны. Тұлғааралық сенім неғұрлым жоғары болса, азаматтық қоғам өз функцияларын соғұрлым тиімді орындайды. Сенім белгісіздік, тұрақсыздық, тұрақсыздық күшейген сәтте өзекті болады.

Қазіргі заманғы азаматтық дискурстың бастапқы нүктесі Т.Х. Маршаллдың бірқатар еңбектері болды, оның алғашқы және ең резонансы 1950 жылы «Азаматтық және әлеуметтік тап» эссе ретінде жарияланған дәрісі болды. Біздің алдымызда тұрған міндеттер тұрғысынан Т. Х. Маршаллдың осы жұмысының ең маңызды сәттері келесідей. Азаматтық тұжырымдамалық тұрғыдан жеке тұлғаларға берілген саяси қоғамдастықтың толыққанды мүшелері ретінде берілген мәртебе ретінде анықталады, бұл олардың осы қоғамдастықта «қалыпты» деп танылған құқықтар жиынтығының болуын болжайды. Бұл құқықтар тиісті институттар арқылы жүзеге асырылады. Сондықтан «құқықтардың жарамдылығы» - талаптар немесе идеялар ретінде құқықтардың болуынан айырмашылығы – олардың институционализациясымен сәйкес келеді. Тиісінше, Т. Х. Маршаллдың азаматтық формуласы «құқықтар жиынтығы + әлеуметтік институттар» болып табылады.

Құқықтар мен олардың констеляциялары – таза тарихи құбылыстар. Қазіргі Батыс (либералды-демократиялық, капиталистік) қоғамында құқықтардың үш негізгі түрі қалыптасты: азаматтық, саяси және әлеуметтік. Т. Х. Маршаллдың көзқарасы бойынша олар белгілі тарихи дәйектілікпен пайда болды. Бірақ бұл алдын-ала анықталмаған («тарих заңдары», «адам табиғаты», «капитализмнің мәні» немесе басқа нәрсе), ол жоқ және олардың әртүрлі және өзгеретін саяси-экономикалық мазмұнын және көбеюдегі функциялардың айырмашылығын ескере отырып, қазіргі уақытта құқықтардың осы түрлерінің өзара әрекеттесуі қалай жүреді және қоғамның эволюциясы.

Т. Х. Маршаллдың орталық тезистерінің бірі (кез келген жағдайда, әлеуметтік құқықтар дами бастағаннан бері) «азаматтық және капиталистік таптық жүйе соғыс жағдайында». Бұл «соғыстың» ең жалпы түсіндірмесі. Азаматтық теңдік қағидатына негізделген (бұл белгілі бір қоғам шеңберіндегі жеке тұлғаларды біртұтас саяси тапқа біріктіруді көздейді), ал өзіне тән таптық құрылымы бар капитализм теңсіздікті қажетті түрде тудырады. Негізгі міндеті Т.Х. Маршалл және болып табылады азаматтықтың қалай және қаншалықты терең өзгергенін және болашақта капитализмді өзгерте алатынын анықтау. Оның басты тұжырымы – өзара бейімделу арқылы қарама-қарсы принциптердің үйлесуі және «татуласу» мүмкін-азаматтық және капитализммен қайталанатын таптардың болуы, әлеуметтік әділеттілік пен экономикалық қажеттілік, нарық және қоғамдық өмірді мемлекеттік реттеу және т. б.

Т. Х. Маршаллдың азаматтығы – бұл жеке адамдар мен мемлекет арасындағы белгілі бір қатынас. Оның либералды ізбасарлары (мысалы, А. Маршалл) тұжырымдамаларының кемшілігі ол «жеке тұлғаларға құқықтар беру жауапкершілігі мемлекеттің иығына тікелей және ашық түрде жүктелуі керек» деген түсініксіздікті, азаматтығы адамның ішкі әлемінен өсетін өмір салты емес, оған сырттан келетін нәрсе деп санады.

Азаматтық құқықтар үшін күрес тақырыбы, жоғарыда айтылғандай Т.Х. Маршаллдың пайымдауында ерекше орын алады. Бірақ мұндай күрес азаматтық режимдерін белгілейтін және дамытатын мемлекет әрекеттерінің катализаторы ғана. Жеке адамдар өздерінің «субъектілерінен» гөрі реципиенттер мен құқықтарды тасымалдаушылар ретінде әрекет етеді. Нәтижесінде Т. Х. Маршаллдың азаматтығы пассивтілік коннотацияларын алады, егер клиентелизм болмаса. Айта кету керек, олар оны алаңдатады, бірақ ол пассивті-тұтынушылық азаматтығын «жандандыруға» нақты рецепт ұсынбайды. Айта кетейік, Т. Х. Маршаллдың азаматтығы туралы «азаматтық қоғамға» орын жоқ: оны жеке адамдар мен мемлекет арасындағы тікелей қатынас ретінде анықтайтын «мәртебе» азаматтық тұжырымдамасында артық.

Азаматтық белсенділікті қалыптастырудың басты шарты айналасында болып жатқан барлық нәрсеге өз қатысуын сезінетін әлеуметтік жауапты азаматтарды жан-жақты қолдау болуы тиіс. Сектораралық әріптестік саласына өңірдің әлеуметтік мәселелерін шешу үшін әлеуеті бар жаңа қоғамдық бірлестіктер мен олардың өкілдерін тарту қажет.

Қорытындылай келе, қоғамдық бақылаудың тиімділігін арттыру үшін, бір жағынан, билік құрылымдары басшыларының еркі қажет, олар әрқашан қоғамның толық ашықтығы мен бақылауына мүдделі емес. Екінші жағынан, азаматтардың азаматтық белсенділігі мен бастамашылығын тәрбиелеу, оларды әлеуметтік жобаларды іске асыруға тарту бойынша мақсатты жұмыс қажет. Азаматтық қоғам институттарының ашықтық дәрежесін арттыру, атап айтқанда азаматтардың қоғамдық кеңестерді қалыптастыру рәсіміне қатысуын көздеу маңызды. Кандидатураларды бекіту кезінде кандидаттың қызмет саласындағы кеңестің бейініне сәйкес сіңірген еңбегін, сондай-ақ оның азаматтық белсенділік дәрежесін ескеру қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Heater D. Citizenship: The Civic Ideal in World History, Politics and Education. L.: Longman, 1990. P. 163.
2. Marshall T.H. Citizenship and Social Class // Class, Citizenship and Social Development, with an introduction by S.M. Lipset. Garden City, N.Y.: Doubleday, 1964
3. Гужавина, Т. А. Гражданское общество: вопросы самоорганизации на региональном уровне / Т. А. Гужавина // Вестник Поморского государственного университета. Серия «Гуманитарные и социальные науки». – 2010. – № 3. – С. 42–47.
4. Ильин, В. А. На трудном пути к гражданскому обществу [Текст] / В. А. Ильин // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. – 2012. – № 6. – С. 9–29.

ПРАВОВОЕ ВОСПИТАНИЕ В СЕМЬЕ

Бағланқызы Аруна

Научный руководитель: преподаватель Беркулова Ф.Т.

Высший колледж новых технологий им. М. Утебаева, г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада құқықтық тәрбиенің, құқықтық мәдениеттің және құқықтық сананы түсінудің негізгі тәсілдері қарастырылады, сонымен қатар балалар мен жастарды құқықтық тәрбиелеудегі отбасының рөлі талданады.

Summary: The article examines the main approaches to legal education, legal culture and understanding of legal consciousness, as well as analyzes the role of the family in the legal education of children and youth.

В процессе своего становления человек испытывает не только специально организованное воспитательное воздействие, но и спонтанное, неконтролируемое, а иногда даже бессознательное. На его развитие влияет множество факторов, характер которых может не соответствовать целям специально организованного учебного процесса, а порой прямо противоречить им [1].

В соответствии со статьей 27 Конституции РК брак и семья, мать, отец и ребенок находятся под защитой государства. На основании настоящего положения необходима дальнейшая реализация правовых идей и принципов Конституции Республики Казахстан, которые должны быть реализованы в законодательных, организационных и других мерах государства [2].

Основой для построения правового государства является воспитание гармонично развитой, социально и экономически защищенной, культурной, образованной личности. Одной из основ развития является правовое воспитание, обеспечение и защита прав и интересов подрастающего поколения. В погоне за развитием экономического потенциала, вопросы воспитания ребенка отошли на второй план, что подтверждается ростом преступности среди несовершеннолетних.

Испокон веков, у всех племен и народов смыслом жизни, будущей опорой являлись дети. Каждый родитель с момента рождения ребенка мечтал о наилучшей жизни для своих детей, отдавая им все лучшее. ожидая что дети будут их опорой и защитой в старости. Цель и мечта у всех родителей одинаковы, но к осуществлению мечты каждый подходит по-разному, и поэтому результат, увы, не у всех одинаков. Ни один родитель не воспитывает своего ребенка преступником, ни один родитель в своих мечтах не видит ребенка на скамье подсудимых И поэтому когда ребенок становится преступником для всех это как удар молнии, неожиданность. И когда родители задумываются над причиной такого поведения, мало кто винит себя. Винят государство, экономику, окружение ребенка, школу, забывая, что воспитание, основы жизненного уклада закладываются в семье и немаловажную роль здесь играет правовое воспитание. Испокон веков азы правового воспитание

закладывались семье: нельзя брать чужого, нельзя обманывать, нельзя драться, нельзя говорить плохие слова. Почему же сейчас, вырастая, ребенок нарушает эти правила.

Может быть, ребенку не говорили этих слов, не учили правилам поведения, не ставили запретов и не хватало времени? Многие дети не всегда знают, что некоторые моральные запреты санкционированы законом, и многие поступки не только не допустимы с точки зрения нравственности, но и влекут за собой ответственность по закону.

Может быть корень зла мы поищем в себе, во взрослых. С перестройкой экономических отношений в связи с безработицей, материальной неопределенностью может быть в нас не хватает времени на воспитание детей с рождения и мы теряем шанс уберечь подростка от негативного воздействия всех социально-экономических факторов. В итоге сломанной оказывается не жизнь взрослых, а нашей вчерашней надежды, опоры. Оказывается, что мы не заметили, что подросток употребляет алкоголь, наркотики, что у него появились новые вещи, которые мы не покупали, деньги на карманные расходы.

Проблемы правового воспитания это не только проблемы правоохранительных органов, учебных заведений, общества, государства, но и в первую очередь родителей. Работа по формированию правовой культуры должна проводиться не эпизодически, а чтобы представляла собой систему взаимосвязанного воспитания, начинающегося в семье с правовым воспитанием в учебных заведениях, должна проводиться непрерывно

Законодательством Республики Казахстан- Конституцией Республики Казахстан . Законом «О браке и семье» обязанность воспитанию ребенка в первую очередь возложена на семью, на родителей. А ведь где обязанность там должна быть и ответственность. Законодательством не определена конкретно ответственность родителей за достойное и соответствующее воспитание детей. Ведь основной причиной неправомерного поведения детей являются неправильно сложившиеся отношения в семье. Получается, что дети ищут ответы на интересующие их вопросы на стороне, воспитание получают на улице. Педагог у которого на уроке сидят по 20-30, а то и боле учеников не успевает дать материал по теме, не говоря уже о правовом воспитании.

Тем более что системе образования отсутствует единая целостная система правового воспитания, тем более что получение знаний без параллельно идущего воспитательного процесса навряд ли принесет пользу. Использование полученных знаний должно направляться в нужное русло, с учетом норм нравственности человечности, во благо окружающего мира, а не так как подскажут личные потребности или улица. Особенно, если ребенок видит в пьянство ругань, ссоры. В итоге к безответственности родителей прибавляются недостатки школьного воспитания и ребенок оказывается на учёте в полиции. И здесь уже встает не проблема воспитания, а проблема перевоспитания. Но мы нигде не встречали на практике, чтобы за совершенное подростком преступление привлекали к ответственности родителей. Обычно увольняют с

работы директора школы, классного руководителя, завуча и т.д. Оказываются виноватыми все, кроме родителей. И здесь уже школа, как – «Родитель» пытается избавиться себя от ребенка в ПТУ или колледж. К сожалению это неписанный но, закон. Но, средне-техническое, средне-специальное образование не является обязательным, и такие подростки снова оказываются на улице. Здесь уже можно поставить вопрос об ответственности школы. Получается иерархическая лестница ответственности: ответственность родителей, ответственность школы, ответственность средне-специальных заведений и вузов. Причём ответственность родителей пересекается со всеми последующими и должна являться основной, но на практике этого, к сожалению, не прослеживается.

А как же тогда соблюдение норм Конституции РК, брачно-семейного законодательства. Что же это - пробел в законодательстве, отсутствие единой целостной государственной политики по правовому воспитанию подрастающего поколения, наверное и то, и другое. Законы издаются на основе и во исполнение Конституции. Но между самими законами нет взаимосвязи, нет единой системы, регулирующей эту область взаимоотношений.

Законами установлены цели и задачи государства в воспитании достойного гражданина правового общества, но сам порядок достижения этих задач не отстроен.

Определена компетенция комиссий по делам несовершеннолетних, органов образования, местных исполнительных и представительных органов, органов внутренних дел, органов здравоохранения, специальных организаций образования и нигде в работе этих органов не указана связь с родителями, совместная работа с семьей, направленная на устранение, выявление причин девиантного поведения подростка [3].

Поэтому, видимо назрела объективная необходимость в создании единой целостной структуры, объединяющей и направляющей, координирующей работу всех вышеперечисленных органов - ювенальной юстиции. Причем, работа всех государственных органов, связанных с работой с несовершеннолетними должна проводиться совместно с семьей, учитывая и моральные и этические и национальные устои нашего общества.

Современное подрастающее поколение проходит своё становление в очень сложных условиях трансформации ранее сформированных ценностей новых социальных отношений. И, если нарушается эта закономерность, то они вступают в конфликт с законом, т.е. у них появляется склонность к девиантному поведению. Рост подростковой преступности увеличивается темпами, заметно опережающими темпы роста правонарушений в других возрастных группах. Подростки пытаются самоутвердиться, избавиться от неуверенности в своих силах, удовлетворить свои социальные потребности, получить признание в обществе путем буллинга, травли, преследования и т. п. Причем отметим- что участились случаи групповых правонарушений. Одним из необходимых условий решения данной проблемы, на наш взгляд, является знание психологических особенностей подростков правонарушителей. В связи

с этим, необходимо изучение психологических особенностей подростков с девиантным поведением.

Для осуществления психологической диагностики респондентов с девиантным поведением используются следующие экспериментально психологические методики: Шкала самооценки - для измерения самооценки уровня тревожности в данный момент (реактивная тревожности, как состояние) и личной тревожности (как устойчивая характеристика человека). Личная тревожность характеризует устойчивую склонность воспринимать большой круг ситуаций как угрожающие реагировать на такие ситуации состоянием тревоги. Реактивная тревожность характеризуется напряжением, беспокойством, нервозностью. Очень высокая реактивная тревожность вызывает нарушения внимания, иногда нарушения тонкой координации. Очень высокая личностная тревожность прямо коррелирует с наличием невротического конфликта, с эмоциональными и невротическими срывами и психосоматическими заболеваниями. Если добавить еще к этому отношения в семье, складывающиеся не совсем благополучно, когда родители не уделяют должного внимания своим детям и необязательно, что это социально неблагополучные семьи, или даже жестоко либо грубо обращаются с своими детьми, то естественно ребенок оказывается у опасной черты и не знает к кому обратиться за помощью.

Тревожные подростки при всех различиях их личностных характеристик и особенностей поведения, отличаются некоторыми общими чертами. К таким чертам относятся бедность ценностных ориентаций, личная примитивность, отсутствие увлечений, неустойчивость интересов, порой и физическая слабость, что приводит к поиску себе подобных и организаций асоциальных групп. Легкость, с которой несовершеннолетние вовлекаются в мир отклоняющегося поведения, в привлекательности криминальной субкультуры, предоставляющей подростку широкое поле деятельности, возможности для самоутверждения и компенсации неудач, постигших их в обществе. В ней присутствует деятельность, включающая риск, экстремальные ситуации, снятие всех моральных ограничений, пренебрежение общечеловеческими ценностями. И если упустить этот период в жизни ребенка, вернуть его в нормальное русло развития будет очень сложно и порой даже невозможно.

Правовое воспитание и обучение призвано сформировать у несовершеннолетних детей современное правовое мышление, помочь новому поколению стать достойными участниками гражданского общества, войти в жизнь более терпимыми, миролюбивыми, с устоявшимися идеями и воззрениями.

Список использованной литературы:

1. Психология и педагогика : учебное пособие / О.М. Фархитдинова.— Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2015. — 68 с
2. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.09.2022 г.)
3. Кодекс Республики Казахстан от 26 декабря 2011 года № 518-IV «О браке (супружестве) и семье» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 14.07.2022 г.)

ҚҰҚЫҚТЫҚ САЯСАТ ТЕОРИЯСЫНЫҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ МАҢЫЗЫ

Балтабай М.Б., Раисбоева Н.У., Есбол А.С.
Ғылыми жетекшісі - аға оқытушы Құрбанбаева С.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Рассмотрены два основных подхода к пониманию сущности правовой политики. Показано, что подходы не противоречат друг другу в силу многоаспектности понятия «правовая политика». Предложено авторское понимание правовой политики. Обосновывается понимание правовой политики как научной теории и ее методологическое значение.

Summary: Two basic approaches of the essence of legal policy comprehension are considered in the article. It is shown that the approaches do not contradict each other due to complexity of the concept of "legal policy". The author gives his own understanding of legal policy as well as the understanding of legal policy as a scientific theory and its methodological significance.

Қазіргі Қазақстан Республикасында құқықтық саясат теориясының дамуы эмпирикалық, салалық зерттеулер арқылы жүзеге асырылады, әсіресе қарқынды әлеуметтік динамика жағдайында өзекті. Сонымен қатар, заң шығару және құқық қорғау саласындағы практикалық мәселелерді шешудің объективті қажеттіліктері, құқықтық доктринаны жаңарту қажеттілігі бар. Осы және басқа жағдайлардың барлығы құқықтық саясаттың өзін де, оның рөлін де жаңа әдіснамалық түсінуге, құқықтық зерттеулерде қолданылатын әдіснамаға категориялық әсер етуге әсер ететіні анық. Әдістемелік құралдарды іздеу жалғасуда. Қазіргі уақытта құқықтық саясат ғылыми термин ретінде келесі категориялық қатарға енеді: құқықтық даму, құқықтық идеология, құқықтық доктрина, құқықтық мәдениет. Зерттеушілердің күш-жігері құқықтық саясаттың байланысты құбылыстармен байланысын, алдын-ала болуын анықтауға және сонымен бірге оның тәуелсіз мәртебесін қамтамасыз ететін ерекше белгілерді іздеуге бағытталған. Біздің ойымызша, құқықтық саясаттың қазіргі түсінігі оның күрделілігі мен біртектілігіне байланысты бір презентацияда ұсынылуы мүмкін емес. Құқықтық саясат туралы түсінігімізді оның төрт инкарнациясында ұсынамыз [1].

Біріншіден, құқықтық саясатты құқықтық шындық құбылысы деп түсінуге болады. Бұл жағдайда ол жеке тұлғаның, қоғамның, мемлекеттің құқық, оны дамыту және іске асыру саласындағы практикалық және теориялық мәселелерін шешудің құралы, тәсілі, құралы ретінде әрекет етеді. Саяси компонент оның субъектілерінің Стратегиясын, іс-әрекеттерінің бағытын, болжамды нәтижелерін және олардың маңыздылығын анықтайды.

Екіншіден, құқықтық саясат құқықтық категория ретінде заң ғылымы ұғымы болып табылады. Ол ұғымдар, ұғымдардың анықтамалары, жалпы заң ғылымының категориялары арасындағы қалыптасқан қатынастарды көрсетеді. "Құқықтық саясат" термині "заң шығару", "құқық қолдану", "құқықтық

мәдениет", "құқықтық доктрина", "Құқықтық тұжырымдама" сияқты ұғымдармен байланысты екені анық.

Үшіншіден, құқықтық саясат ғылыми теория ретінде ғылыми білімді ұйымдастыру және молайту формасын және құқықтық даму бағдарламаларын қалыптастыруға бағытталған ғылыми принциптер, категориялар, идеялар жүйесін білдіреді. Ғылыми теория ретінде құқықтық саясат құқық саласындағы стратегиялық міндеттерді іске асыру бойынша іс-шаралар, ғылыми негізделген іс-шаралар жиынтығын қамтиды. Құқықтық ғылыми негізделген саясатты іске асыру стратегиялары практикалық тәжірибені жалпылауға негізделген және сайып келгенде, құқық жүйесінің, заңнама жүйесінің, құқықтық жүйенің әртүрлі элементтерін дамыту мен жетілдірудің ұтымды жолдарын ұсынады [2].

Төртіншіден, құқықтық саясат қызмет ретінде келесідей түсініледі: бұл табиғи құқықтың құндылықтарына, идеалдарына және қазіргі ғылымның жетістіктеріне негізделген және жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғау мақсатында жүзеге асырылатын, қоғамдық, динамикалық, болжамды сипатқа ие қызмет. Бұл құқықтық құндылықтарды сақтауға және оларға қол жеткізуге бағытталған және аймақтық деңгейдегі мемлекеттік органдар, жергілікті өзін-өзі басқару органдары, азаматтық қоғам институттары құқықтық әдістер мен құралдарды қолдана отырып, құқық саласында жүзеге асырылатын қызмет түрі екенін нақтылаймыз. Бұл жағдайда құқықтық саясатты қалыптастыру және іске асыру мемлекет тарапынан табиғи құқықты, оның мұраттары мен құндылықтарын ресми заңды және нақты тану жағдайында ғана мүмкін болатындығын атап өткен жөн. Осындай тану арқылы мемлекет оң құқықты табиғи құқыққа бағындыруға келіседі. Осыған байланысты заңнама жүйесі, құқықтық жүйе тұтастай алғанда құндылық негіздері мен жұмыс істеу өлшемдеріне ие болады. Адам мен мемлекеттің өзара іс-қимылының заңды шекаралары айқындалады және белгіленеді. Жеке тұлғаның құқықтары мен бостандықтарының қорғалуы мен кепілдіктері, оның қадір-қасиеті мен құрметтелуі нормативтік құқықтық актілер түріндегі құқықты молайтудың мәні идеалы және басты өлшемі болып табылады. Құқықтық саясаттың барлық төрт анықтамасы тек осы құбылыстың түсініксіздігін көрсетеді және оның әртүрлі көріністері туралы негізсіз дауларды жояды. Құқықтық саясаттың әдіснамалық әлеуетін өзектендіру оны ғылыми теория ретінде түсінумен байланысты. Жалпы, оны зерттеудің екі негізгі бағыты бар, олар зерттеушілердің әртүрлі әдіснамалық түсіндірмелерін ұсынады. Оларды теориялық-идеологиялық (доктриналық) және праксеологиялық (іс-әрекеттік-практикалық) тәсілдер ретінде белгілейік [1].

Теориялық-идеологиялық тәсіл зерттеушілердің назарын Құқықтық саясаттың идеялық-доктриналық деңгейіне аударады. Оған тән белгілердің бірі- А. В. Поляков ұсынған Құқықтық саясаттың анықтамасы: "құқықтық саясат (құқық саясаты) - бұл қоғамдағы құқықтық жағдайға қандай жолдармен және құралдармен әсер етуге болатындығы туралы идеялардың жиынтығы" . Идеялар жиынтығы белгілі бір дүниетанымға, идеологиялық көзқарастарға, құқықтық саясат құбылысының аксиологиялық құрылымын көрсететін

теориялық ережелерге негізделген, көбінесе белгілі бір тарихи кезеңде өзекті. К. В. Шундигов атап өткендей, ғылыми әлемде құқықтық саясатты идеялық абстракция, негізінен құқықтық форманың тиісті күйін, оның идеалды моделін көрсететін тұжырымдама ретінде түсіну қалыптасты. Осыған байланысты құқықтық саясат қоғамның құқықтық дамуын ұйымдастырудың тарихи қалыптасқан нысаны болып табылады, соның арқасында идеологиялық мақсаттарды тұжырымдау, құралдарды іздеу, оларды қолдану және қол жеткізілген нәтижені бағалау дәйектілігіне қол жеткізіледі. Тұтастай алғанда, идеологиялық бағыт шеңберінде құқықтық саясат құқықты дамытудың тұжырымдамалық негіздерін анықтау ретінде әрекет етеді. Бұл тәсілдің эвристикалық әлеуеті құқықтық саясатты объективтендіру сипатымен анықталады: зерттеушіге негізінен нормативтік құқықтық актілерде қолданылатын мақсаттарды, принциптерді, ұғымдарды тұжырымдау арқылы қол жетімді [2].

Праксеологиялық (іс-әрекеттік) тәсіл құқықтық саясатты заң шығару және құқықтану субъектілері үшін маңызды құбылыс ретінде сипаттауға баса назар аударады және оны құқықтық өмірде жүзеге асыруды, заңнаманың принциптері мен мақсаттарында көрсетуді көздейді. Осы тұрғыдан алғанда, құқық саясаты құқықтық кеңістіктегі нақты міндеттерді шешуге бағытталған шаралар жиынтығы ретінде көрінеді. А. В. Малько осындай көзқарасты ұстанады. Берілген мақсаттарға қол жеткізуде "заң құралдарын өркениетті пайдалану бойынша құқықтық реттеудің тиімді тетігін құру жөніндегі мемлекеттік органдар мен азаматтық қоғам институттарының ғылыми негізделген, дәйекті және жүйелі қызметін" құқықтық саясат деп түсінуді ұсынады [1].

Құқықтық саясаттың бұл түсінігін көптеген зерттеушілер ұсынады. Алайда, теориялық-идеологиялық (доктриналық) және праксеологиялық (іс-әрекеттік-практикалық) тәсілдер бір-біріне қайшы келмейтінін ескеріңіз. Олардың әдіснамалық мақсаты зерттеу объектісінің анекдоттық аспектісінен зерттеу талдауына қол жетімділікті қамтамасыз ету және ғылыми білімді дамытудың ішкі қажеттіліктерін түсіндіру болып табылады. Сонымен қатар, қолданыстағы ғылыми әдебиеттерде екі тәсілдің де элементтерін біріктіретін құқықтық саясаттың анықтамалары сирек емес. Құқықтық саясатты құқықты (ішкі және халықаралық) дамыту саласындағы мемлекеттік саясат, қоғамды, мемлекетті, елді дамытудың құқықтық жолының стратегиясы мен тактикасы ретінде анықтайды; қоғамдық және мемлекеттік өмірде құқықтың үстемдігі талаптарын тану, жүзеге асыру және дамыту идеяларының, принциптерінің, нормаларының, нысандары мен рәсімдерінің жүйесі. Бұл анықтамада мемлекеттің құқықтық идеялардың белгілі бір жүйесіне негізделген құқықтық саладағы нақты қызметі жазылады [3].

Н. И. Матузов бізге ұсынғандай, құқықтық саясаттың анықтамасын оның құқық саласындағы маңыздылығы мен іске асырылуын көрсету арқылы және оның көмегімен: "құқықтық саясат-бұл құқық саласында іске асырылатын мақсаттар, шаралар, міндеттер, бағдарламалар, көзқарастар кешені. құқықтар".

Мұнда құқықтық саясат пен қызметті сәйкестендіру жоқ, бірақ мақсаттар, міндеттер және т.б. жүзеге асырылады, яғни. құқық саласында және оның көмегімен міндетті түрде жүзеге асырылады. Қалыптасқан тәсілдер толық емес. Олар жаңа әдістемелік әзірлемелерге деген қажеттілікті жоймайды [2].

Біріншіден, қоғамдық өзгерістердің, прогрестің, заңның жетілдірілуінің және адамдардың өмірін ұйымдастырудың мемлекеттік формаларының сөзсіз күрделенуіне байланысты, белгілі бір жағдайларда заңмен реттелген, құқықтық саясаттың екі негізгі компоненті де өзгереді. Әлеуметтік құрылымның жалпы күрделенуі, әлеуметтік қызметтің мамандануы мен саралануы аясында жаңа идеялар, ілімдер, тұжырымдамалар, теориялар пайда болады. Тиісінше, әлеуметтік, оның ішінде құқықтық дамудың, оның мүмкін болатын өзгерістерінің жалпы мәнмәтінің ескеру қажет.

Екіншіден, құқықтық саясат теориясы өзінің дамуының белгілі бір деңгейінде зерттелетін құбылысты бейнелейтін тұтас суретті әзірлеуі керек, онда оның пайда болуы, дамуы, қазіргі жағдайы және ең бастысы-құқықтың дамуындағы болжамды және оның дамуының мүмкін жолдарын бағалауды қамтуы керек. Басқаша айтқанда, онда теориялық жалпылаудың диахрондық және синхрондық деңгейі ұсынылуы керек. Біз белгіленген талаптарға жауап беретін құқықтық саясатты зерттеудің жаңа әдіснамалық тәсілін ұсынамыз.

Осылайша, құқықтық саясат теориясының эвристикалық әдіснамалық әлеуетін пайдалану өзекті және негізделген болып көрінеді. Ұсынылған тәсіл пәнаралық болып табылады және құқықтық саясат теориясын салалық зерттеулердің әдіснамалық платформасына айналдыруға қызмет етуі мүмкін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Малько, А.В. Теория правовой политики : моногр. – М., 2012.
2. Матузов, Н.И. Понятие и основные приоритеты российской правовой политики // Правове-дение. – 2017. – № 4.
3. Правовая политика как научная теория в историко-правовых исследованиях / под ред. О.Ю. Рыбакова. – М. : Статут, 2013.

ӘОЖ: 347

АЗАМАТТЫҚ – ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК ҚАҒИДАТТАРЫ

Баратов Қ.Қ.

Ғылыми жетекшісі - аға оқытушы Шинтаева Ф.Е.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Данная статья посвящена вопросам исследования принципов гражданско-правовой ответственности.

Summary: This article is devoted to the study of the principles of civil liability.

Құқық принциптері құқық қорғау, құқық қолдану және заң шығару қызметі үшін өзіндік нұсқаулық ретінде қызмет етеді. Оларда құқықтық реттеудің мазмұны мен бағытын анықтайтын негізгі идеялар, принципті ережелер бар. Оларды басшылыққа ала отырып, мемлекет әлеуметтік — экономикалық, саяси, жеке бас бостандықтары мен азаматтардың құқықтарын

қамтамасыз етеді, заңды міндеттердің орындалуына кепілдік береді. Белгілі бір құқықтық институттың принципті ережелері оның реттелетін қатынастарының сипаты мен сипатына байланысты. Азаматтық-құқықтық жауапкершілік қағидаттары азаматтық құқықтың ерекшелігін ескере отырып, құқықтық институттың мәні мен мақсатын білдіретін негізгі идеяларды қамтиды. Қызыл жіппен олар барлық құқықтық нормаларға еніп, өзара байланысты. Алайда, осы уақытқа дейін азаматтық-құқықтық жауапкершілік қағидаттарын айқындау мәселесі ашық күйінде қалып отыр. Оларды анықтауға бірыңғай, жалпы қабылданған тәсіл жоқ.

Егер азаматтық-құқықтық жауапкершілік құқық бұзушыға субъективті азаматтық құқықтардан айыру немесе жаңа немесе қосымша азаматтық-құқықтық міндеттер жүктеу түрінде теріс салдар туғызатын құқық бұзушылық үшін санкция болып табылатындығына негізделсе, онда О. С. Джоффын көзқарасы бойынша зиянды өтеу жауапкершілігімен азаматтық-құқықтық жауапкершілікті анықтайтын мыналарды бөліп көрсетуге болады азаматтық-құқықтық жауапкершілік қағидаттары:

- 1) заңдылық қағидаты,
- 2) зиянды толық өтеу қағидаты және

3) кінә үшін жауапкершілік қағидаты. Поляк цивилисті кеңестік ғалым Варкалло В. тұжырымдаған принциптерді біршама дәл емес деп санайды, мұны заңдылық принципі құқықтың барлық салалары үшін әмбебап болып табылады, ал зиянды өтеу және кінәлі жауапкершілік принципі азаматтық-құқықтық жауапкершілік институтының негізгі принциптері емес, зиянды өтеу жауапкершілігін реттейді [1].

Камышанский В. П. азаматтық-құқықтық жауапкершілікті келесідей анықтайды [2]:

- Бұлтартпау принципі. Бұлтартпаушылық принципінің негізінде құқық бұзушы құқық бұзушылық жасаған жағдайда оның жауапкершілігінің бұлтартпаушылығы жатыр. Алайда, бұл принциптің шектеулері бар. Бұл ескіру мерзімі және азаматтық-құқықтық жауапкершілікті қолданудың диспозитивті сипаты.

- Жауапкершілікті даралау. Даралау принципі құқық бұзушылыққа сәйкес келетін жауапкершілік дәрежесінде (қоғамдық қауіптілік дәрежесі, азаптаудың зияндылығы, құқық бұзушының кінәсінің нысаны және т.б.) жатыр.

- мүліктік шығындарды өтеудің толықтығы қағидаты. Кредитор келтірген мүліктік шығындар мен мүліктік емес зиянды өтеудің толықтығы – құқық бұзушыға салынған санкцияның өзі жасаған құқық бұзушылықтың сипаты мен ауырлығына пропорционалдығы. Бұл принципті әділеттіліктің жалпы құқықтық принципінің көріністерінің бірі ретінде сипаттауға болады.

- азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің бұлтартпастығы. Осы қағидаттың негізінде талап қою мерзімі шегінде азаматтық құқық бұзушылық жасалған жағдайда тиісті жауапкершілік шарасының бұлтартпастығы жатыр. - азаматтық-құқықтық жауапкершілікті айрықша даралау: азаматтық-құқықтық

қатынастардың әрбір субъектісі өз міндеттемелері бойынша азаматтық-құқықтық жауаптылықта болады.

- меншіктің әртүрлі нысандарына және заңды тұлғалардың әртүрлі ұйымдық-құқықтық нысандарына азаматтық – құқықтық жауапкершілік шараларымен тең дәрежеде қорғау;

- азаматтық-құқықтық жауапкершілік мөлшері бойынша бірдей азаматтық құқық бұзушылықтар үшін құқық субъектісі бойынша әртүрлі құқық бұзушыларға тең;

- жауапкершілікті жою немесе шектеу туралы келісімнің маңызсыздығы;

Азаматтық құқық ғылымы, кез келген басқа құқықтық ғылым сияқты, тұрақты динамикада. Бұл осы мәселені шешудің көптеген тәсілдерін анықтайды және сонымен бірге өз шешіміңізді ұсынуға мүмкіндік береді: заңдылық принципі. Құқықтың негізгі қағидаты бола отырып, бұл қағида кез-келген құқықтық институттың негізін қалауға міндетті. Егер біз мәселені азаматтық құқық тұрғысынан қарастыратын болсақ, онда жауапкершілік нормалары тек заңда ғана емес, сонымен бірге Шарттың талаптарында да қарастырылуы мүмкін, бұл қағида әсіресе өзекті: "Заңның императивті нормасы кезінде тараптардың одан бас тартуға құқығы жоқ, ал диспозитивті жағдайда олар заңға қайшы келмейтін басқа шешім қабылдай алады". Бұл қағидаттың мәні келесідей: - жауапкершілік шараларын тек заңсыз әрекеттерді жасаған адамға қолдануға болады; - жазаны қолдану туралы ретроспективті жауапкершілікке тарту туралы мәселелерді тек зардап шеккен Тарап және арнайы уәкілетті органдар өз құзыреті шеңберінде борышкер тарапынан есепті (түсіндірмелерді) алғаннан кейін шешеді [3];

- жауапкершілікке тарту заңда немесе шартта белгіленген тәртіппен, яғни жауапкершілікке тарту жөніндегі қызмет рәсімін регламенттейтін белгіленген ережелерді сақтай отырып жүргізілуі тиіс. Жауапкершіліктің еріксіздігі принципі. Бұл тартпаушылық принципін негізінде құқық бұзушы құқық бұзушылық жасаған жағдайда оның ескіру мерзімдерін белгілеумен және субъектілердің мінез-құлқының диспозитивтілігімен шектелген жауапкершілігінің бұлтартпаушылығы (қорғау үшін сотқа жүгіну немесе бұзылған немесе даулы субъективті құқықты қорғаудан бас тарту мүмкіндігі) жатыр. Жауапкершілікті даралау принципі. Бұл қағида азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің пропорционалдылығына, қоғамдық қауіптілік дәрежесіне, азаптаудың зияндылығына (қосымша борышкер), құқық бұзушының кінәсінің нысанына негізделген. Жауапкершілікті даралау тараптардың қосылу шарттарын жасасуы кезінде ішінара шектеледі, мұнда жауапкершілік туралы шарт және шарттың басқа талаптары стандартты нысандарда тұжырымдалған және талқылауға жатпайды. Зиянды толық өтеу принципі. Принцип құқық бұзушының мүлкі есебінен жәбірленушінің мүлкілік жағдайын қалпына келтіруді көздейтін қалпына келтіру функциясына негізделген. Бірақ міндеттемелердің жекелеген түрлері бойынша, белгілі бір қызмет түріне байланысты міндеттемелер бойынша, сондай-ақ белгілі бір жағдайлар туындаған кезде залалдарды толық өтеу заңмен шектелуі мүмкін [4]. Әділдік

принципі. Борышкер несие берушіге келтірілген барлық залалды, оның ішінде нақты залал мен жоғалған пайданы толығымен өтеуге міндетті болатын нақты міндеттемені бұзғаны үшін жауапкершіліктің әділ шарасында жасалған. Принцип мынада: кімге зиян келтірілгеніне қарамастан, жауапкершілік тек нормативтік актіде көрсетілген адамға, нақты зиян келтірушіге қарамастан, сирек жағдайларды қоспағанда, мысалы, Тараптар арасында осы мәселе бойынша арнайы келісім болған кезде ғана жүктеледі. Бұл қағида жауапкершілік субъектісінің мәселесін шешуге мүмкіндік береді. Мысалы, зиянды өтеу міндеті меншік құқығында, шаруашылық жүргізу құқығында немесе жедел басқару құқығында жоғары қауіптілік көзін иеленетін заңды тұлғаға немесе азаматқа не өзге де заңды негізде жүктеледі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Варкалло В. // Об ответственности по гражданскому праву. — М.: Прогресс, 1978г.- 328 с.
2. Камышанский В. П., Коршунова Н. П., Иванова В. И. // Гражданское право. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2012г. — 543 с.
3. Кушнир И. В. // Гражданское право. — 2010г. // Режим доступа: <http://www.konspekt.biz/index.php?text=36652>
4. Иоффе О. С. // Ответственность по советскому гражданскому праву. — Л., 1955г. — 310 с.

ӘОЖ 316.6

ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ КСЕНОФОБИЯ ӘЛЕУМЕТТІК МӘСЕЛЕ РЕТІНДЕ

Бейсенбай Б.Н., Жамбул Ә.А., Балтабаев И.У.

Ғылыми жетекшісі – магистр, аға оқытушы Құрбанбаева Саулеш Аділханқызы
«Мирас университеті», Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье в ходе анализа основных теоретико-методологических аспектов исследования нетерпимости в социальном образовании рассматривается и анализируется не только психологический, но и социокультурный феномен ксенофобии в молодежной среде. Авторы, проводя литературный обзор различных теоретических анализов, связанных с ксенофобией в молодежной среде, представляют ее как актуальную социальную проблему.

Summary: In the article, during the analysis of the main theoretical and methodological aspects of the study of intolerance in social education, not only the psychological, but also the socio-cultural phenomenon of xenophobia in the youth environment is considered and analyzed. The authors, conducting a literary review of various theoretical analyses related to xenophobia among young people, present it as an urgent social problem.

Әлемнің көптеген елдері халықаралық және мемлекеттік деңгейлерде ксенофобия көріністеріне қарсы тұруға ұмтыла отырып, халықаралық шарттар мен жобаларға қатыса бастады. Бұл қызмет әсіресе ХХ ғасырдың екінші жартысында белсенді болып, кейіннен ХХІ ғасырдың басында өте өзекті мәселеге айналды.

Адамзат ксенофобияның көңіл-күйін бірнеше рет жеңуге тырысты. Халықаралық қауымдастық адам құқықтарын қорғау және кемсітушілікке жол

бермеу контексінде ксенофобияға қатысты көптеген декларацияларды қабылдады. Алайда бұл мәселе бүгінге дейін өзінің өзектілігін жоғалтпауда.

Ксенофобияның жоғары деңгейі жалпы әлем үшін ғана емес, біздің еліміз үшін де маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Қазақстандық қоғамда болып жатқан посткеңестік өзгерістер халықтың өмірінің барлық салаларында ұзаққа созылған дағдарыс жағдайына әкелді [1].

Мұндай жағдайда халықтың деструктивті белсенділігі арта бастайды. Әлеуметтік наразылық сезімінің әсерінен немесе өмірдің мағынасын іздеуде халықтың бір бөлігі экстремистік саяси ұйымдардың қатарын толықтырады немесе стихиялық топтарға түсіп, жағдайға кінәлілерді іздей бастайды. Идеологиялық вакуум және болашаққа деген бұлыңғыр перспективалар бүгіннің өзінде тұрақсыздық жағдайын тудырады, ал болашақта олар әлеуметтік даму бағытының алдын-ала болжанбауына қауіп төндіреді.

Бұрынғы кеңестік идеологиялық стереотиптердің жойылуы және жаңа құндылық көзқарастарының болмауы ксенофобияға негізделген ынтымақтастықтың теріс механизмін жандандырады. Ксенофобиялық көңіл-күй қазақстандық қоғамының санасында өте тұрақты үрдіс болып табылады. Ксенофобия экспоненциалды түрде өседі, бұл әсіресе дағдарыс жағдайында жастар арасында кең байқалады [2].

Қазақстан үшін жастар арасындағы ксенофобия мәселесі бүгінгі күн үшін өте маңызды. Себебі жасатар елдің болашағы мен бүгіні. Олардың көзқарастары елдегі тыныштық пен бейбітшілікке тікелей әсер етеді.

Өкінішке орай, жастардың пікірінше, бүгінгі күнгі ксенофобия жеке басының бейімделу және қорғаныс механизмі ғана емес, сонымен бірге қанды қақтығыстарды тудыру үшін қолданылатын әлеуметтік топтарды (этникалық, діни, ұлттық және т.б.) саяси жұмылдырудың тиімді құралы да бола алады. Жастардың бұлай ойлауы жастар арасындағы ксенофобия мәселесіне теориялық және тәжірибелік талдаулар мен арнайы эмпирикалық зерттеулердің саны мен сапасының артуын талап етеді [3].

Ксенофобия көріністердің мәні мен ерекшелігі гуманитарлық білімнің әртүрлі салаларының, соның ішінде психология, педагогика мен әлеуметтік-мәдени қызметтің назарында. Әлеуметтік-психологиялық білім аясында ксенофобия көбінесе «этноцентризм» ұғымымен бір контексте қарастырылды. Бұл тұжырымдаманы алғаш рет американдық әлеуметтанушы У.Самнер қолданған. Оның пікірінше, этноцентризм бір уақытта өз тобына қатысты жағымды көзқарастарды да, басқаларға, бөтен адамдарға, яғни өз топтарынан өзгеше әлеуметтік топтарға қатысты жағымсыз көзқарастарды да қамтиды.

Ксенофобияның алдын алу және этникалық толеранттылықты қалыптастыру мәселелері А. Г. Асмолов, Г. М. Андреева, Т. Адорно, В. Н. Гуров, И. Б. Гришпун, Л. М. Дробижева еңбектерінде талданады. Сонымен қатар, толеранттылықтың жеке және әлеуметтік феномені мәселелеріне А. Г. Асмолов, Г. М. Андреева, С. К. Бондарева, Р. Р. Валитова, В. В. Глебкин, И. Б. Гриншпун еңбектері бағытталған [4].

Әлеуметтік психологияда ксенофобия «топ ішіндегі фаворитизм» ұғымымен тығыз байланысты қарастырылды. Шетелдік зерттеушілер И. Амир, М. В. Бруэр, Д. Кэмпбелл, Р. Браун, П. А. Левин, Г. Тэджфел және Дж. Тернер қоғамдағы топшілік шоғырланудың көріністері, әдетте, топтар арасындағы дұшпандықпен бірге жүретінін атап өтті. Г. Тэджфелдің тәжірибелері топтар арасындағы дұшпандық, топ ішіндегі фаворитизм және топтар арасындағы дискриминация сөзсіз топтық бөлінудің таза шартты қағидасы жағдайында да пайда болатындығын көрсетті [4].

Ксенофобияның себептері негізінен әлеуметтік сипатқа ие, өйткені біріншіден, ксенофобия объектілері әлеуметтік-мәдени контекстке байланысты өзгереді, екіншіден, ксенофобия субъектілері өздерінің санасы мен мінез-құлқын анықтайтын әлеуметтік қатынастардың күрделі жүйесіне енеді. Мұны түсіну ксенофобияны зерттеудің теориялық-әдіснамалық мүмкіндіктерін ашады.

Ксенофобияны зерттеу оған ұқсас құбылыстарды зерттеу арқылы жүрді: топтар арасындағы дұшпандық, этноцентризм, алалаушылық, топ ішіндегі фаворитизм. Әлеуметтік-психологиялық білім аясында ксенофобия көбінесе «этноцентризм» ұғымымен бір контексте қарастырылды. Бұл тұжырымдаманы алғаш рет американдық әлеуметтанушы У. Самнер қолданған. Оның пікірінше, этноцентризм бір уақытта өз тобына қатысты жағымды көзқарастарды да, басқаларға, бөтен адамдарға, яғни өз топтарынан өзгеше әлеуметтік топтарға қатысты жағымсыз көзқарастарды да қамтиды. Зерттеушінің көзқарасы бойынша, бұл топ ішіндегі және «бейтаныс адамдарға» қатысты мінез-құлықты бағалауда қос моральдық стандарттың қалыптасуына әкеледі [5].

Зерттеушілер арасында этноцентризмнің рөлін және оның жеке адам үшін де, жалпы қоғам үшін де маңыздылығын бағалауда бірауыздылық жоқ. Кейбір ғалымдар этноцентризм – бұл ұлтшылдыққа және тіпті нәсілшілдікке тең келетін теріс әлеуметтік құбылыс деп санайды, ал басқалары этноцентризмді этникалық өзін-өзі танудың ажырамас белгісі деп санайды, оған оң топ ішіндегі психологиялық климатты сақтау үшін қажет өз тобын жоғары бағалау тән. И. С. Коннің пікірі бойынша, ксенофобия этноцентризмнің тікелей салдары емес және, ең алдымен, кез-келген этникалық топқа қатысты теріс пікірге байланысты. Жеке адамның жеке тәжірибесі теріс пікірдің себебі болмағандықтан, бұл тәжірибе, әдетте, бұрын болады және көп жағдайда оны әлеуметтік стереотип анықтайды [2].

Отандық және шетелдік әдебиеттердегі этникалық көзқарастардың табиғатын ғылыми зерттеу нәтижелері жалпыланған көзқарасқа негізделеді, ол басқа топтың барлық мүшелеріне дұшпандық көзқарас идеясына негізделген, олар ұтымды емес, эмоционалды. Бұл «алалаушылық» терминдерінің этимологиясымен ерекшеленеді. Алалаушылық – бұл ақыл мен саналы сенімнің алдындағы нәрсе. Жоғарыда аталған себепке байланысты бұл құбылыс өте тұрақты, ұтымды дәлелдерге әсер етпейді және оны ғылыми зерттеу өте қиын.

Ш. Тейлор, Л. Пипло сияқты зерттеушілер тікелей этникалық және ар-ождан мен стереотиптерді зерттеді. Алайда, ксенофобияны теріс пікірлермен,

стереотиптермен, көзқарастармен қарапайым сәйкестендіру, біздің ойымызша, бұл мәселенің әлеуметтік білімде жеткіліксіз дамуының дәлелі болып табылады. Алайда, әлеуметтік психологиялық зерттеулердің нәтижелері ксенофобияның әлеуметтік табиғатын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді [6].

Әлеуметтік білімде «ксенофобия» термині салыстырмалы түрде жақында қолданыла бастады және терминнің этимологиясы негізінде, атап айтқанда, қорқыныш, сенімсіздік, басқа адамдарға деген жеккөрушіліктің көрінісі ретінде түсіндірілді. Сондықтан төзімсіздікті әлеуметтік табиғатын зерттеу аясында қорқыныш табиғаты қызығушылық тудырады. Қорқыныш табиғатын зерттеу саласында жүргізілген барлық зерттеулер әдіснамалық тәсілдер мен мектептерге байланысты үш негізгі бағытта ұсынылған: философиялық, психологиялық және социологиялық. Философиялық бағыт шеңберінде қорқыныш феноменін зерттеумен Эпикур, С. Кьеркегор, Ф.Ницше, Н. Бердяев, М. Хайдеггер, Ж.-П. Сартр айналысты [5; 6; 7; 8; 9]. Оларар қорқыныштың адам өміріне оның өмірлік бағдарлары тұрғысынан әсерін қарастырды. Психологиялық бағыт белгілі бір психикалық күй ретінде қорқыныштың әсерінен адамның мінез-құлқын зерттеуге күш салды. Бұл құбылыстың психологиялық зерттеулері қорқыныш пен мазасыздық, агрессия жағдайлары арасындағы тәуелділікті анықтауға ықпал етті (З. Фрейд, Э. Фромм, А. Маслоу) [1].

Психоанализ қорқыныш пен фобияны ажыратады, өйткені соңғысы әрқашан бір мәнді нысандарға ие және қорқыныш белгісіз сипатқа ие болуы мүмкін. Қауіпті объектіні еске түсіретін фобиялардан айырмашылығы, қорқыныш ешқандай оң, Қорғаныс немесе сақтық функцияларын орындамайды. Қазіргі нео-фрейдизмде (Э. Фромм) «қорқыныш» ұғымы ерекше мәнге ие болады: қорқыныш адамның иррационалды, бірақ қазіргі қоғамда өмір сүруімен байланысты ғаламдық иррационалды күйге айналады және невроздың негізгі көзі болып табылады [3].

Ксенофобияның мәнін зерттеу үшін М.Вебер мен П. Сорокиннің социологиялық ой классиктерінің еңбектері нәтижелі болды, онда қорқыныштың әлеуметтік табиғаты жаңа мағынада түсінілді. Олардың пікірінше, қорқыныш мінез-құлықтың белгілі бір стратегиясын анықтайды және әлеуметтік жағдайға ие. Соңғысы әлеуметтену процесінде адамдар тек нормаларды, құндылықтарды ғана емес, сонымен бірге олардың мәдениетіне тән қорқыныштарды да игеретіндігінде көрінеді. Қорқыныш таратудағы сабақтастықты түсіну, олардың әлеуметтік-мәдени контекстке тәуелділігі, біздің ойымызша, ксенофобияны зерттеу үшін өте маңызды [6].

Қазіргі әлеуметтанулық теориялар төзімсіздіктің себептерін зерттеуде кең әдіснамалық мүмкіндіктерді ашады, өйткені олар бір жағынан биологиялық және психикалық тұрғыдан әлеуметтік шындықтың автономиясын, екінші жағынан, әлеуметтік адамды «шығару» мүмкіндігінде қоғамның басымдылығын жақтайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Самнер У.Г. О происхождении и сущности этноцентризма. URL: www.bim-bad.iWbiblioteka/article_full.php?aid=546
2. Кон И.С. Психология предрассудка. О социально-психологических корнях этнических предубеждений // Психология национальной нетерпимости. Минск: «Харвест», 1998; Поришев Б.Ф. Социальная психология и история. М.: Наука, 1979; Солдатова Г.У
3. Тейлор Л., Пипло Л., Сире Д. Социальная психология. СПб.: Питер, 2004.
4. Кельберг А.А. Ксенофобия как социально-психологический феномен (опыт теоретической экспликации) // Вестник СПбГУ. Сер. 6. 1996. Вып. 2 (13);
5. Ницше Ф. Сочинения в двух томах. М.: Прогресс, 1990.
6. Taras, R. (2009). Transnational Xenophobia in Europe? Literary Representations of Contemporary Fears. The European Legacy, 14(4), 391-407.

ӘОЖ 347.9

СОТ ҰСТАНЫМДАРЫ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ: ФУНКЦИОНАЛДЫҚ БАЙЛАНЫСТАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Бекен К.Б., Тағабаев Б.З., Насарбай Н.Н.
Ғылыми жетекшісі - аға оқытушы Жаксылыков Н.Н.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Особое значение в правовой системе имеют позиции судов, их правовая природа, роль и взаимосвязь с правовым регулированием являются предметом изучения не только научного сообщества, но и органов законодательной и исполнительной власти, на основе которых они конкретизируют свои законодательные решения. Разработанные позиции суда регулярно анализируются органами законодательной и исполнительной власти с целью обеспечения эффективного правового регулирования и единообразного правоприменения.

Summary: The positions of the courts are of particular importance in the legal system, their legal nature, role and relationship with legal regulation are the subject of study not only by the scientific community, but also by the legislative and executive authorities, on the basis of which they clarify their legislative decisions. The developed positions of the court are constantly analyzed by the legislative and executive authorities in order to ensure effective legal regulation and uniform law enforcement.

Қазіргі заң ғылымында соттың ұстанымдары қандай құқықтық сипатқа ие екендігі туралы мәселе толық шешілмеген, дегенмен олардың реттеуші маңызы үнемі артып келеді, өйткені бір жағынан қазіргі заманғы құқықтық қатынастардың қарқынды динамизмі, екінші жағынан, заңнаманың жетілмегендігі, бұл объективті және субъективті себептер соттардың ұстанымдарының болуын анықтайды және оларды анықтайды. Заңның қайнар көзі ретінде отандық сот төрелігі мен сот практикасы доктринасын тереңірек және жан-жақты зерттеудің жаңа қырлары мен мүмкіндіктерін ашатынын атап өтті [1].

Соттардың ұстанымдары ғалымның көзқарасына сәйкес сот төрелігін жүзеге асыру және жеке сот актілерін қабылдау процесінде соттардың қызметінің нәтижесі болып табылады және онымен байланысты емес сот

төрелігін жүзеге асыру. Ғалым соттың ұстанымы құқықтық реттеуге қатысты емес, құқықтық реттеуді толықтыратын жеке реттеудің нәтижесі деген қорытындыға келді. Демек, құқықтық және жеке реттеуді саралайтын профессор В.В. Ершовтың пікірінше, соттың ұстанымы құқықты авторлық түсіну мағынасында "заңды" бола алмайды. Айта кету керек, құқықтық түсінудің басқа тұжырымдамаларын ұстанатын ғалымдар, сондай-ақ билік "соттың құқықтық ұстанымы" ұғымын қолданады.

Құқықтық ұстаным – бұл Конституциялық соттың қандай да бір маңызды мәселе бойынша пікірі. Авторлардың пікірінше, конституциялық соттың шешімі мен оның құқықтық ұстанымы форма мен мазмұнға байланысты. Бұл жағдайда авторлар бірінші жағдайда соттың ұстанымы-бұл пікір, содан кейін бұл доктриналық құқықтық жағдай деген қорытындыға келеді. Мен қарсылық білдіргім келеді, өйткені соттың нақты іс бойынша әрбір ұстанымы оның "доктриналық құқықтық жағдайға" айналуына мүмкіндік беретін принципті мәнге ие емес. Мысалы, атқарушы органдардың "анықтаушы" ұғымын қолдануы кездейсоқ емес құқықтық позициялар" [2]. Біздің ойымызша, бұл принципті сипатқа ие қолдану құқығы және қолданыстағы құқықтық реттеуді жетілдіруге негіз болатын оларды талдау. Осылайша, ғалымдардың көпшілігі соттың ұстанымы қорытынды деп санайды, сонымен бірге бұл түпкілікті қорытынды емес, шешімнің негізі деген көзқарас бар. Сонымен қатар, біз тек жоғары сот органдары өз ұстанымын тұжырымдай алады деп санаймыз. Соттардың құқықтық позицияларын зерттеу кезінде, олардың келесіге қатынасы қызығушылық тудырады. Айта кету керек, шын мәнінде соттардың ұстанымдары мен сот доктриналары бірқатар ұқсас қасиеттерге ие, сонымен бірге соттың нақты іске қатысты ұстанымы, ал сот доктринасы қалыптасады. Сот доктринасы, біздің ойымызша, реттелетін қатынастардың бір түрімен біріктірілген соттардың бірнеше ұстанымдарын жалпылау болып табылады. Айта кету керек, сот доктринасын зерттеу енді ғана басталды, сондықтан осы құқықтық категорияға тиісті зерттеулер жүргізу қажет, ал болашақта сот ұстанымдары мен сот доктриналары құқық теориясының тұжырымдамалық-категориялық аппаратында лайықты орын алады деп сенеміз. Әрі қарай, соттардың позициясы мен сот прецедентінің арақатынасына тоқталу керек, қазіргі заманғы құқықтық әдебиеттерді талдау осындай қатынасқа әртүрлі көзқарастар туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Осыған байланысты М.В. Кучиннің көзқарасы назар аударуға тұрарлық, ол жоғарғы соттардың нормативтік бақылау тәртібімен қабылданған актілерінде қабылданған шешімді негіздейтін нормативтік ережелер (құқықтық позициялар) бар деп жазады. дәлелді бөлімде тұжырымдалған [3].

Сонымен қатар, автор бұл құқықтық позициялар прецеденттік қасиеттерге ие деп санайды. Мұнда авторға қарсылық білдіру керек, біріншіден, соттардың ұстанымдары прецедент емес, олар ерекше сипатқа ие, сонымен қатар олар объективті және субъективті себептерге байланысты өзгеруі мүмкін, осыған байланысты олардың прецеденттік сипаты туралы өте шартты түрде айтуға болады.

Осы зерттеуді қорытындылай келе, келесі тұжырымдар жасауға болады. Біріншіден, соттың ұстанымын талдау кезінде құқықты түсінудің әртүрлі тұжырымдамаларымен байланысты терминологиялық сипаттағы пікірталас орын алады, осыған байланысты ғылыми әдебиеттерде "соттың құқықтық ұстанымы", "соттың ұстанымы", "сот ұстанымы" терминдері қолданылады. Сонымен қатар, мазмұнды аспектіде сот ұстанымының мәні әр түрлі анықталады [4].

Соттың ұстанымы – бұл заңның тиісті нормаларын және істің нақты мән-жайларын талдауға, сондай-ақ сот практикасын жалпылауға негізделген жоғары сот сатысының пікірі деп санаймыз. Соттың ұстанымы құқықтық қатынастарды жеке реттеудің бір түрі болып табылады, оның көмегімен қолданыстағы құқықтық реттеу толықтырылып, түзетіледі. Бұл ретте сот құқық жасамайды, тек пікір қалыптастырады, бұл нақты іс бойынша позицияда да, сот доктринасында да көрінуі мүмкін. Соттың әзірленген ұстанымдарын тиімді құқықтық реттеуді қамтамасыз ету мақсатында заң шығарушы және атқарушы билік органдары үнемі талдап отырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Сидоренко А. И., Ибрагимова Ю. Э. Итоги общероссийского собрания теоретиков права, посвященного 80-летию профессора В. В. Лазарева // Журнал российского права. 2021. Т. 25. № 2. С. 183–201.

2. Сидоров О.А., Сафин А. И. Понятие и значение правовых позиций Конституционного Суда Российской Федерации // Марийский юридический вестник. – 2019. – № 4 (31). – С. 19–22.

3. Судебная практика в современной правовой системе России: монография / Т. Я. Хабриева, В. В. Лазарев, А. В. Габов и др.; под ред. Т. Я. Хабриевой, В. В. Лазарева. М.: Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве российской Федерации: Норма: ИНФРА-М, 2018. – 432 с.

4. Судебные доктрины в российском праве: теория и практика: монография / П. П. Серков, В. В. Лазарев, Х. И. Гаджиев и др.; отв. ред. В. В. Лазарев, Х. И. Гаджиев. – Москва: ИЗиСП: Норма: ИНФРА-М, 2021. – 344 с.

ӘОЖ 347.1(574)

АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТАРДЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ - ҚҰҚЫҚТЫҚ МІНДЕТТЕМЕЛЕРДІ ОРЫНДАУ ТҰЖЫРЫМДАМАСЫ МЕН ӘДІСТЕРІ

Бостандық Т.М., Лесхан А.Б., Төлеген Д.М.
Ғылыми жетекшісі: магистр, аға оқытушы Серик Г.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В этой статье рассматривается реализация прав граждан, а также их прав. Равенство граждан перед законом предоставляет реальные возможности для реализации и защиты гражданских прав и законных интересов.

Summary: This article considers the realization of civil rights, as well as their rights. Equality of the citizen before the law provides real opportunities for the implementation and protection of civil rights and legitimate interests.

Азаматтық құқықтарды жүзеге асыруға және міндеттерді орындауға нақты мүмкіндік беру - бұл мемлекеттің құқықтық саясатын жүзеге асырудың өзекті бағыттарының бірі. Осы саладағы құқықтық саясат - бұл Қазақстан Республикасының Конституциясына және ұлттық құқықтық доктринасына негізделген, мемлекеттік және муниципалдық органдардың азаматтық құқықтар мен құқықтарды жүзеге асыру мен қорғаудың тиімді механизмін қалыптастыру үшін жүйелі, дәйекті және тұрақты қызметіне негізделген заңнамалық тұрғыдан бекітілген міндеттерді орындау. Оның мақсаты - жүйелі түрде ұйымдастырылған заңдық құралдардың көмегімен субъективті азаматтық құқықтар мен заңды мүдделерді жүзеге асыру мен қорғаудың нақты мүмкіндігін қамтамасыз ету, осы қатынастарды құқықтық реттеудің ажырамас жүйесін құру. Оның үстіне, егер объективті (позитивті) азаматтық құқық - бұл заңды түрде тең, мүліктік және ұйымдық жағынан бөлек субъектілер арасындағы мүліктік және жеке мүліктік емес қатынастарды реттейтін нормалар жүйесі болса, онда субъективті азаматтық құқық белгілі бір уәкілетті тұлғаның мүмкін болатын мінез-құлқының түрі мен өлшемін көрсетеді.

Субъективті азаматтық заңға сәйкес келеді, сонымен қатар объективті қажеттілікпен субъективті азаматтық борыш құқықтық қатынастардың мазмұнына кіреді. Міндет міндетті тұлғаның тиісті мінез-құлқының түрі мен өлшемін білдіреді. Тараптардың субъективтік құқықтары мен міндеттері өзара байланысты ғана емес, сонымен бірге бір-біріне өзара шартты. Сонымен, егер сатушы тауарға төлемді толық көлемде және белгіленген мерзімде талап етуге құқылы болса, онда сатып алушы бұл әрекеттерді орындауға және оларды тиісті тәртіпте жүзеге асыруға міндетті [1].

Субъективтік құқық құқығы бар адамға қажетті нәтижеге (жақсылыққа) жету үшін белгілі бір заңды мінез-құлықты таңдау мүмкіндігін ұсынады, яғни «тек заңмен бекітілген, әлеуетті мүмкіндік». Осы мүмкіндіктер іске асырылған сәттен бастап – нақты іс-әрекеттерді орындау - субъективтік заңды жүзеге асыру басталады (пайда болады). Демек, субъективтік құқықтарды жүзеге асыру және міндеттерді орындау дегеніміз - бұл құқық қатынастары тараптарының белгілі бір мінез-құлық мүмкіндігі мен қажеттілігін шындыққа айналдыру арқылы жүзеге асыру.

Дәстүр бойынша, азаматтық құқық ғылымында «азаматтық құқықтарды жүзеге асыру» ұғымы заңда немесе келісімде өз құқығын өз қалауы бойынша пайдалану мүмкіндіктерін жүзеге асыру ретінде анықталады. Яғни, оны жүзеге асыру деп уәкілетті тұлғаның өзіне тиесілі субъективті азаматтық құқықтың мазмұнын құрайтын мүмкіндіктерді жүзеге асыруы түсініледі [2].

Алайда, бүгінде құқық жүйесінің «ауыртпалықтарының» бірі - құқықтарды жүзеге асыру мен міндеттемелерді орындаудың тиімді кепілдіктері. Кепілдік принципін іргелі қағидат деңгейіне дейін көтере отырып, доктрина іске асыру механизмін ұйымдастырудың осындай құралдары мен әдістерінің жүйесін қалыптастыруға ықпал етеді, онда заңды мақсатқа жету сөзсіз нәтижеге айналады. Қазақстан Республикасының заң ғылымдарының жетістіктеріне, сот практикасы материалдарына, азаматтар мен заңды

тұлғаларға тиесілі құқықтарды олардың көмегімен иеліктен шығарудың құқықтық табиғаты туралы қазіргі заманғы ғылыми түсінікке негізделген тұжырымдама іске асыру, сондай-ақ міндеттерді орындау; азаматтық құқық бұзушылықтың құқықтық табиғатын анықтауға байланысты теориялық және практикалық мәселелерді анықтау, тұжырымдау және шешу; сот практикасы материалдары негізінде азаматтық құқықтарды қорғау институтының мәнін ашу.

Азаматтар құқықтық қатынастардың қатысушылары ретінде субъективті құқықтарға ие және оларды жүзеге асыруға құқылы, яғни кез-келген субъективтік құқық субъектісінің қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жүзеге асырылуы мүмкін. Азаматтық құқықтар конституциялық құқықтардың бөлігі болып табылады, сондықтан азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтары тең және олардың заң алдында азаматтық құқығы толық қолданылады деген конституциялық ереже. Құқықтарды жүзеге асыруға кепілдік берудің ерекше түрі міндеттеменің тиісті түрде орындалуы деп танылуы керек. Міндеттемені орындау тиісті құқықты жүзеге асыруға әкеп соқтыратындықтан, заңды түрде оның уақтылы және дұрыс орындалуына назар аудару қажет [3].

Кепілдіктердің жекелеген түрлерін көптеген мамандар сәтті зерттеген, бірақ кепілдендірілген құқықтар мен міндеттемелерді орындау доктринасын қалыптастырудың осы кезеңінде бұл мәселені кешенді түрде шешу қажеттілігі айқын. Біздің ойымызша, құқықтарды жүзеге асырудың және міндеттемелерді орындаудың ең маңызды шарты құқықтық жүйенің жеке элементтерін реформалау емес, қолайлы құқықтық ортаны құру болып табылады. Бұл доктриналық негізді - құқықтарды жүзеге асыру және міндеттемелерді орындау қағидаларын, жекелеген құқықтық институттарды, құқықтарды жүзеге асыру механизмі мен заңға тән міндеттерді орындау механизмін, құқықтарды қорғаудың нысандары мен әдістерін қамтитын күрделі құқықтық құбылыс.

Сонымен, қолайлы құқықтық орта дегеніміз - бұл субъективті құқықтарды жүзеге асыруға және міндеттерді орындауға оң әсер ететін және азаматтық айналымды ынталандыратын жүйелік құқықтық байланыстардың оңтайлы жағдайы (шарттар мен заңдық құралдар жиынтығы). ондықтан, аталған факторлардан басқа, сот жұмысының сапасына тікелей тәуелді болатын заңды адекватты түсіндіру, сондай-ақ субъективті азаматтық құқықтарды қорғаудың тиімді тетіктері кепілдік берудің маңызды негізі болып табылады. Сонымен, кепілдендірілген іске асыру қағидасы дегеніміз - бұл құқықтарды жүзеге асыру және міндеттемелерді орындау үшін экономикалық, құқықтық, материалдық, ұйымдастырушылық кепілдіктерге қол жеткізуге бағытталған шараларды іздеу, оның ішінде барлық кедергілерді жою.

Азаматтар, құқықтық қатынастарға қатысушылар субъективтік құқықтарға ие және оларды жүзеге асыруға құқылы, яғни кез-келген субъективтік құқық субъектісінің қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жүзеге асырылуы мүмкін. Азаматтық құқықтар конституциялық құқықтардың бөлігі болып табылады, сондықтан азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтары тең

және заң алдындағы теңдік азаматтардың құқықтарына толық сәйкес келеді. Ешкімді құқықтармен шектеуге болмайды, бірақ ешкім басқалардан артық құқықтарға ие бола алмайды.

Алайда абсолютті меншік бостандығы болуы мүмкін емес, өйткені мемлекет пен қоғамда да еркіндік бар. Жеке тұлғаның көп мөлшердегі құқықтарға ие болу үшін абсолютті еркіндікке ұмтылуы осы құқықтардың теріс пайдаланылуына әкеледі. Сондықтан құқықты адамның іс жүзінде жүзеге асыруы үшін заңдармен кепілдендірілген құқықтар мен бостандықтарға кейбір шектеулер бар [4].

Кез-келген субъективтік құқық, субъектінің мүмкін болатын мінез-құлқының өлшемі ретінде, оның мазмұны және оны жүзеге асыру сипаты бойынша белгілі бір шекараларға ие. Бұл шекаралар кейбір әрекеттерді жасаудың субъективті құқығының басқа әрекетке таралмайтындығына назар аударуға мүмкіндік береді. Субъективті азаматтық құқықтарды жүзеге асыру бостандығының кепілдіктерін қамтамасыз ететін құқықтық нормалар, осы бостандықты мақсатсыз пайдалану мүмкіндігін шектейтін нормалар бар. Заңнама азаматтық құқықтарды жүзеге асырудың кейбір шектеулерін белгілейді, дегенмен бұл тізім азаматтық құқықтарды жүзеге асырудың әлеуметтік жағымсыз тәсілдерінің, құралдары мен мақсаттарының барлық мүмкін көріністерін түгелдей алмайды, оны нарықтық қатынастардың дамуы мен пайда болуына байланысты толықтыруға болады.

Жоғарыда айтылғандармен қатар, қалыпты азаматтық айналым субъектілер үшін белгілі бір азаматтық құқықтарды мойындауды ғана емес, сонымен бірге олардың сенімді құқықтық қорғалуын қамтамасыз етеді. Бұзылған құқықтардың азаматтық қорғанысы дегеніміз - бұл құқықты қалпына келтіруге, бұзылған мүддені өтеуге, заңның орындалуына немесе заңдылық пен тәртіпті қамтамасыз етуге кедергі келтіретін заңсыз әрекеттердің алдын алуға бағытталған нормалардың қорғаушы әсері. Заң шығарушы қорғаудың үш түрін бөледі: сот, әкімшілік, өзін-өзі қорғау [5].

Жалпы, азаматтық құқықтарды жүзеге асыру және міндеттерді орындау институтын зерттеу бүгінгі күні бұл тақырыптың нашар зерттелгендігін көрсетті, бұл ғалымдар арасында көптеген пікірталастар мен проблемалар тудырады. Қалыптасқан жағдай мақала жазуыма үлкен перспективалар ашады және осы жұмыста қолға алынған мәселелерді шешуге тырысады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1.Төлеуғалиев Ғ.И. ҚР азаматтық құқығы. Жалпы бөлім. Академиялық курс. 2000ж.
- 2.Алимбаева Г. Возмещение морального вреда, возникшего из деликта //Гражданское законодательство. Статьи. Комментарии. Практика. /Под ред. К.А.Мами, А.Г.Диденко. – Алматы: Раритет, Институт правовых исследований и анализа,201 4 Вып.29 (стр. 176-187)
- 3.Алимбаева Г. Исполнение договоров банковского займа //Гражданское законодательство. Статьи. Комментарии. Практика. Үлгі: Договорные споры /Под ред. К.А.Мами, А.Г.Диденко.отв. за выпуск М.А.Әкетай – Алматы: Раритет, Институт правовых исследований и анализа,201 7 Вып.49 (стр. 4-22.)
- 4.Базарбаев Б.Б. Возмещение морального вреда по законодательству РК // Гражданское законодательство. Статьи. Комментарии. Практика.Избранное. Под ред.

А.Г.Диденко. –Алматы: Раритет, Институт правовых исследований и анализа, 2008.с Т.2 (стр.738-754)

5.Басин Ю.Г. О необходимости концептуальных изменений Гражданского кодекса актика.Избранное. ТомII. (Выпуски 11-20) Под ред. А.Г.Диденко. –Алматы: Раритет, Институт правовых исследований и анализа, 2018г(стр.133-148)

УДК 342

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ НОТАРИАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Величко К.Л., Таласбай Н.А., Алимжанов А.И.

Научный руководитель - магистр, старший преподаватель Алтаева М.О.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада ҚР нотариаттық қызметтің қалыптасуы мен дамуы қарастырылады.

Summary: This article examines the formation and development of notary activity in the Republic of Kazakhstan.

Последние несколько лет характеризовались растущим интересом теоретиков и практиков к реформе казахстанского нотариуса.

Объективная необходимость реформирования в основном объясняется наличием ряда нерешенных вопросов, которые не устраняются доступными средствами, а также качественно новым пониманием нотариуса как одного из важнейших отечественных институтов. справедливость.

В Концепции правовой политики Республики Казахстан на 2010-2020 годы говорится, что установление верховенства закона требует дальнейшего совершенствования специализированных учреждений, работающих в сфере защиты прав и свобод граждан. При этом в Концепции подчеркивается необходимость определения роли нотариусов как части правовой инфраструктуры, обеспечивающей дополнительную стабильность и правовую безопасность гражданско-правовых отношений, качественную защиту их прав и законных интересов граждан и организаций, а также дальнейшее совершенствование нотариального института в правовой системе, а также совершенствование системы нотариальных услуг.

Возникновение нотариуса тесно связано с развитием гражданского оборота, необходимостью оказания помощи его субъектам в совершении сделок и юридическом отстаивании приобретенных прав.

Нотариусы возникли как институт гражданского права для защиты частной собственности и обеспечения неприкосновенности имущественных прав, прав всех участников гражданского оборота.

Исторически нотариус является неотъемлемой частью правовой системы любой страны, поскольку выполняемые нотариусом функции объективно необходимы и востребованы обществом.

Роль нотариуса в отношении гражданско-правовых сделок заключается в облегчении их совершения, а также обеспечении их надлежащей юридической

формы, в результате чего они имеют гарантию законности и высокого уровня надежности. Эти транзакции могут быть восстановлены в случае утери указанного документа, что невозможно в случае простой записи и регистрации.

Современный нотариус - это система государственных органов и должностных лиц, отвечающих за удостоверение неоспоримых прав и фактов, удостоверение документов, получение выписок из них, передачу в исполнительную власть и других нотариальных действий в целях обеспечения защиты прав и законных интересов граждан, юридические лица.

Термин «нотариус» имеет два значения, его можно рассматривать следующим образом:

- 1) система органов и должностных лиц, обеспеченных правом совершения нотариальных действий в соответствии с законом;
- 2) отрасль права как совокупность правовых норм, регулирующих общественные отношения в сфере нотариусов;
- 3) предмет изучения, которым является изучение вопросов нотариального судопроизводства и деятельности его участников в нотариальной сфере [1].

Нотариус как система органов имеет следующие характеристики:

- 1) назначение нотариуса - оказание квалифицированной юридической помощи гражданам и юридическим лицам;
- 2) нотариальный акт носит юридический характер, а его результат влечет за собой юридические последствия (например, если нотариально удостоверенные документы имеют юридическую силу);
- 3) сущностью нотариального действия являются неоспоримые гражданские права и юридические факты. Если спор о праве возникает в ходе нотариального производства, нотариальное производство приостанавливается до разрешения спора;
- 4) предметом нотариальной деятельности является юридическое закрепление гражданских прав и обязанностей с целью предотвращения их возможного нарушения в будущем.

Признаком, определяющим правовую природу современной нотариальной деятельности, является юрисдикционная, правоохранительная деятельность [2].

С одной стороны, это продолжение функций Министерства юстиции по организации юридических услуг и юридической помощи. Подчеркивается, что реестр государственных нотариальных контор и нотариальных контор, занимающихся частной практикой, ведет Министерство юстиции Республики Казахстан.

С другой стороны, нотариус и суд выполняют единую функцию предварительного и последующего контроля законности гражданского оборота.

Таким образом, их деятельность тесно взаимосвязана: суд рассматривает жалобы на нотариальные действия или отказ в их совершении, нотариальные действия оспариваются в суде или арбитражном суде, при совершении определенных действий, таких как суд, нотариальный орган, Гражданский процесс Российской Федерации. Республика Казахстан регулируется

положениями Исполнительного кодекса, исполнение осуществляется в соответствии с правилами исполнительного производства и др.

В отличие от суда, рассматривающего гражданско-правовые споры, нотариус выполняет функции, направленные на юридическое закрепление гражданских прав и предотвращение их возможного нарушения в будущем. Таким образом, деятельность нотариуса носит профилактический характер.

Нотариально заверенное соглашение облегчает заинтересованной стороной доказательство своих прав, таких как содержание соглашения, подлинность подписей сторон сделки, время и место ее заключения и другие условия, официально зарегистрированные нотариусом. ясно и убедительно.

Предметом нотариальной деятельности является отсутствие гражданских споров. Если такой спор возникает в процессе совершения нотариальных действий, он должен быть рассмотрен в суде, а само нотариальное действие в этом случае приостанавливается.

Нотариус - это установленная законом система органов, осуществляющих нотариальную деятельность, направленная на юридическое закрепление интересов физических и юридических лиц путем бесспорного удостоверения гражданских прав и юридических фактов.

Задача нотариуса - защита субъективных прав граждан и организаций. В отличие от суда, нотариус не расследует и не разъясняет споры. Нотариус основывает свои выводы только на фактах, наличие которых может быть проверено напрямую или на основании документов, предусмотренных законом.

Согласно закону, нотариальные действия от имени государства совершают нотариусы, работающие в государственных нотариальных конторах или частной практике, а также должностные лица органов исполнительной власти и консульских учреждений в соответствии со своей компетенцией.

В отличие от нотариуса, работающего в государственной нотариальной конторе, нотариус, занимающийся частной практикой, несет личную имущественную ответственность в случае ущерба, причиненного решением суда и в результате нотариальных действий, противоречащих действующему законодательству [3].

Эта ответственность вполне законна, так как источником финансирования деятельности частного нотариуса являются средства, которые он получает за совершение нотариальных действий и оказание юридических и технических услуг. После уплаты налогов и других обязательных платежей они переходят в собственность нотариуса.

Таким образом, одна из основных функций нотариуса - защита прав участников гражданских правоотношений.

Защита прав осуществляется нотариусом, который осуществляет предварительные нотариальные действия, предусмотренные законом. Законодательство о нотариате предусматривает 18 видов нотариальной деятельности. Их количество и список не полный. Законодательными актами Республики Казахстан могут быть предусмотрены иные нотариальные действия. Нотариальные действия классифицируются по своему назначению:

- нотариальные действия, направленные на удостоверение неоспоримого права;
- нотариальные действия, направленные на удостоверение неоспоримых фактов;
- нотариальные действия по оформлению ссудных и платежных документов;
- защитные нотариальные действия. К ним относятся: принятие мер по защите унаследованного имущества, запрет отчуждения и прием документов на хранение.

Эта классификация в некоторой степени условна, потому что все нотариальные действия в самом широком смысле являются правоохранительными в самом широком смысле.

Как правило, нотариальные действия, входящие в компетенцию нотариуса, если эти действия совершаются в соответствии с их заранее установленными правилами, эффективно обеспечивают защиту и охрану неоспоримых прав и интересов. Между участниками нотариального производства возникают взаимные права и обязанности, которые составляют содержание нотариального производства или, точнее, процессуальных правоотношений. Права и обязанности участников этих правоотношений, с одной стороны, гарантируют защиту прав и интересов граждан и охраняемых законом организаций при совершении нотариальных действий, с другой стороны, обеспечивают осуществление нотариальных действий. Функция [4].

Нотариальные органы выполняют свои функции путем совершения определенных нотариальных действий, предусмотренных законом. Их список приведен в главе 6. Закона «О нотариате». Однако раздел 2 касается других нотариальных действий, совершаемых нотариусами.

В соответствии с компетенцией нотариальных органов нотариальные действия подразделяются:

- по содержанию;
- по назначению;
- по теме;
- территориальный.

Компетенция нотариальных органов по содержанию:

1. удостоверение неоспоримых фактов;
2. Свидетельство о бесспорном праве.

В компетенцию нотариальных органов входят:

1. оперативность документов;
2. защитные нотариальные действия.

В соответствии со статьей 35. Согласно Закону «О нотариате» они могут совершать только следующие нотариальные действия:

1. Добровольная сертификация
2. Свидетельство о доверенности.
3. Заверение копий документов и выписок из них, за некоторыми исключениями.

4. Проверка подлинности подписей в заявках.

Законодательные акты Республики Казахстан могут обязывать этих должностных лиц совершать иные нотариальные действия.

Территориальная компетенция нотариальных органов в отношении отдельных нотариальных действий предусматривает их совершение на определенной территории. Их местонахождение четко определено законом, и возможность их производства в другом месте исключена.

Таким образом, следует отметить, что нотариальная деятельность в Республике Казахстан имеет целый пласт регулирующих ее или иных нормативных актов.

Список использованной литературы:

1. Пиепу Ж., Ярг Ж. Профессиональное нотариальное право: Учебно-практическое пособие. – М.: Юрист, 2011. - 214 с.
2. Бегичев А.В. Нотариат: Учебник для бакалавров: "Проспект". - 2018. - 427 с.
3. Баранкова В.В. Нотариальная деятельность как правовая форма / В.В. Баранкова // Юстиция. - 2012. - Вып.31. - С. 187-188.
4. Нотариальное право: Учебное пособие // Allpravo.ru. - 2003 <http://www.allpravo.ru/library/doc75p/instrum116/>

ӘОЖ 342.1

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МЕМЛЕКЕТІНІҢ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫН ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ

Ғаниқызы А., Рысбек С.Е., Шыныбек Ж.О.
Ғылыми жетекшісі - аға оқытушы Шинтаева Ф.Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье дается определение понятия "стабильность государства", рассматриваются вопросы, касающиеся роли Конституции Республики Казахстан в обеспечении безопасности государства, дается представление о некоторых конституционных нормах, обеспечивающих суверенитет Республики Казахстан.

Summary: The article defines the concept of "stability of the state", considers issues related to the role of the Constitution of the Republic of Kazakhstan in ensuring state security, gives an idea of some constitutional norms that ensure the sovereignty of the Republic of Kazakhstan.

Мемлекеттің тұрақтылығы - бұл ғылыми айналымда жақында пайда болған, бірақ заң теоретиктерімен ғана емес, сонымен қатар саясаттанушылармен, экономистермен, әлеуметтанушылармен және тарихшылармен танымал болған ұғым. Білімнің әр саласында аталған тұжырымдаманың өзіндік семантикалық мазмұны бар екеніне қарамастан, оны түсіндірудің кейбір жалпы тәсілдерін бөліп көрсетуге болады. Мемлекеттік басқарудың тұрақтылығы ұғымын жалпыға бірдей танылған және қатаң анықтамасы жоқ метафоралық деп санайды. Мемлекеттің тұрақтылық факторларына түсінікті, негізделген, дәйекті және тұрақты экономикалық заңнамаға, сондай-ақ мүмкін болатын салықтарға және тым жоғары емес әкімшілік кедергілерге негізделген экономикалық жүйе. Жемқор емес, жоғары

кәсіби, салыстырмалы түрде арзан, өз ісіне берілген мемлекеттік аппарат, дені сау, бала кезінен егілген, халықтың кең таралған патриотизмі, өз еліне адалдық, оның әлемдегі жоғары мәртебесі үшін мақтаныш, ол үшін жанқиярлыққа дайын болу, өз елінің мүдделерін әртүрлі салалар мен қызмет бағыттарында қорғау және т. б. сияқты материалдық емес факторлар [1].

Мемлекеттің құқықтық саясатының жүйелілігі мен болжамдылығы оның тұрақтылығы мен тиімділігінің маңызды шарттары болып табылады. Заң шығару жобасының барлық қатысушыларының келісілген өзара іс-қимылын, оның жүйелілігі мен жүйелерін қамтамасыз ету өте қиын міндет, бірақ оны шешу қажет. Өйткені заңнаманың жүйелілігі-бұл бүкіл мемлекеттің орнықтылығының маңызды шарты, ал құқықтық саясаттың болжамдылығы – еліміздің тиімді дамуының кепілі. Осылайша, "мемлекеттің тұрақтылығы" ұғымының біртұтас түсіндірмесі жоқ және оны ав-лар өз қалауы бойынша қолданады деп айтуға болады. Заңды контексте бұл қолайсыз, сондықтан біз осы анықтаманың анықтамасын ұсынамыз. Мемлекеттің тұрақтылығы оның дамуының саяси, экономикалық, әлеуметтік және құқықтық аспектілерінде көрінеді, ұзақ мерзімді және қысқа мерзімді перспективаларға арналған нормативтік құқықтық актілермен, тұжырымдамалармен, бағдарламалармен және стратегиялармен бекітіледі, ішкі және сыртқы саяси жағдайға және қалыптасқан саяси конъюнктураға, сондай-ақ азаматтық қоғам институттарының дамуына байланысты деп санаймыз. Қазіргі жағдайда мемлекетінің тұрақтылығы көптеген қауіптерге, ең алдымен геосаяси сипатқа байланысты. Гибридті соғыс, террористік шабуылдар, санкциялық шантаж мемлекетінің тұрақтылығына тұрақсыздандырушы элементтер ретінде әсер етеді, ал елдің саяси өміріне идеологиялық және нақты араласу әрекеттері мемлекеттің қалыптасқан негіздерін бұзады және оның құқықтық ортасын теңгерімсіз етеді [2].

Халықаралық құқық пен халықаралық шарттардың құқықтық жүйесіне әсерін шектеу мәселесінен бастайық. Жоғарыда айтылғандай, халықаралық құқықтың жалпыға бірдей танылған принциптері мен нормалары және халықаралық шарттары оның құқықтық жүйесінің ажырамас бөлігі болып табылады. Егер халықаралық шартында заңда көзделгеннен өзгеше ережелер белгіленсе, онда халықаралық шарттың ережелері қолданылады.

Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғау туралы конвенцияның орындалуын қамтамасыз етуге бағытталған жеке және жалпы сипаттағы шараларды қабылдауға қатысты.

Құқықтық жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін сот прецедентінің пайда болуын айтуға болады. Деидеологизацияға және мемлекеттік цензураға тыйым салуға келетін болсақ, бұл мәселеде белгілі бір даулы ұстанымдар бар (Қазақстан Республикасының Конституциясының 20-бабы). Конституциялық нормаға сүйене отырып, мемлекет нақты экономикалық, саяси, әлеуметтік, құқықтық немесе өзге де міндеттерді шешу үшін идеологиялық бағдарларды айқындай алмайды. Сонымен бірге,

идеологиялық негіздемесіз кез-келген саяси доктрина түсінбеушілікке, сәйкесінше орындалмауға мәжбүр болады [3].

Шын мәнінде, заң шығарушы идеологияны жақшадан шығарды, ол мемлекеттің ішкі және сыртқы саясатындағы басымдықтарды белгілейді, дегенмен идеологияға байланысты мәселелер ауқымы әр түрлі. Идеологиясыз саясат болмайды, ал мемлекеттік идеологияға конституциялық тыйым салуды ескере отырып, тыйым шеңбер пайда болады. Бұл ережеден шығу тек біреуі болуы мүмкін жоғарыда аталған конституциялық норманың мазмұнын өзгерту, бұл мемлекетке идеологиялық бағдарлар мен басымдықтарды анықтауға мүмкіндік бермейді. Біртұтас семантикалық (идеологиялық) кеңістікті сақтау-құқықтық біртектілікке қол жеткізуден немесе егемендіктің монета соғу құқығына монополияны сақтаудан кем емес күрделі және маңызды міндет. Ол идеологиялық әртүрлілікке институционалдық көзқарас оны конституциялық принцип – конституциялық құрылыстың негізі ретінде ғана емес, сонымен бірге конституциялық құқық саласының жүйесіне органикалық түрде жазылған құқықтық қауымдастық ретінде қарастыруға мүмкіндік береді" деген пікір білдірді.

Басқа ғалымдар мемлекеттің бақылауынсыз өз көзқарастарын, идеяларын бұқаралық ақпарат құралдары арқылы, сондай-ақ монографиялық және ғылыми-көпшілік шығармалар шығару арқылы кедергісіз насихаттау ішкі жағдайдың тұрақсыздығына әкелуі мүмкін деп санайды. Абсолютті идеологиялық еркіндік қоғам мен мемлекеттің мүдделері үшін жат және қауіпті идеологиялық тұжырымдамаларды құруды ынталандырады. Бұл мемлекеттің тұрақтылығын төмендетеді және оның негіздерін бұзады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1.Раянов Ф.М. Гражданское общество и правовое государство: проблемы понимания и соотношения : моногр. М. : Юрлитинформ, 2015. С. 237
2. Матвиенко, В. Правовая система страны должна опираться на национальные традиции и ценности // Парламентская газета. – 2016. – 15 авг. – 4 сент.
- 3.Қазақстан Республикасының Конституциясы: 1995 жылғы 30 тамызда жалпы халықтық дауыспен қабылданған(17.09.2022ж өзгерістер мен толықтыруларымен).

УДК -339.543

ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ СТАТУС НЕКОММЕРЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ

Голиков С.А., Юнусов С.И., Голотов Ю.Е., Арыстанбекова Ж.С.
Научный руководитель - к.ю.н., старший преподаватель Бейсебаева С.Б.
Университет Мирас, г.Шымкент, Казакстан

Резюме: Мемлекеттік кәсіпорындардың мүлкі оған меншік иесі берген мүлік, оның қызметі нәтижесінде сатып алынған мүлік (оның ішінде ақшалай кірістер) және заңмен тыйым салынбаған басқа да көздер есебінен қалыптастырылады.

Summary: The property of state-owned enterprises is formed at the expense of property transferred to it by the owner, property acquired as a result of its activities (including monetary income), and other sources not prohibited by law.

Республика Казахстан, гражданское право и честь, вопросы защиты деловой репутации и перспективы развития [1].

Сметное финансирование - предоставление средств из государственного бюджета на покрытие расходов организаций и учреждений, не имеющих собственных доходов. Размер бюджетных ассигнований на содержание непроизводственных объектов, целевое направление и его распределение определяются сметой расходов. Учреждения образования, здравоохранения, социальной защиты, органов государственной власти, государственного управления и обороны, часть научных, творческих и культурных учреждений финансируются в соответствии с бюджетом. Дополнительные источники обеспечения затрат, взносов и платежей потребителей услуг могут быть использованы при расчетном финансировании ряда учреждений.

Защиты системы гражданского права Республики Казахстан, чести, достоинства и деловой репутации, защиты чести, достоинства и деловой репутации, развития правовой системы, перспектив развития, реформирования системы [2].

В непроизводственной сфере, помимо жилищно-коммунальных, страховых, банковских и других предприятий (организаций), действующих на коммерческой основе, действует большое количество некоммерческих организаций.

Практическая необходимость - отношения, возникающие в процессе защиты и функционирования гражданских прав и чести, достоинства и деловой репутации Республики Казахстан.

В соответствии с формированием первоначальных производственных резервов выделяются и используются следующие финансовые результаты хозяйственной деятельности: валовой доход, процентный доход, дивиденды, паевой доход, возвратность расходов бюджета (бюджетные ссуды) и внебюджетных фондов.

Теоретической и методологической основой дипломной работы являются научные работы отечественных и зарубежных авторов, законодательные и нормативные материалы, относящиеся к теме исследования и статистике.

Способы ведения хозяйственной деятельности некоммерческих организаций - это расчетное финансирование (в случае безвозмездных услуг и льгот) и основа хозяйственного учета и самовозмещение (в случае возмещения). В рыночной среде большинство организаций движется на коммерческой основе - продавая услуги по ценам спроса, создавая достаточные резервы для саморазвития [3].

Действия правительства по финансированию общественных потребностей через некоммерческие организации объясняются их большой гибкостью и эффективностью в предоставлении услуг населению. Финансовый механизм для получения прибыли или получения прибыли от некоммерческой деятельности, например, в США, определяет, что они не распределяются между членами организации. Прибыль или доход направляются либо на развитие

организации, либо на тех, кто пользуется их услугами (пациенты, студенты, нуждающиеся граждане и т. д.) [4].

Источники финансирования организаций и учреждений, осуществляющих коммерческую деятельность, можно сгруппировать по степени участия государства в работе этих структур [5].

Затраты на содержание организаций в том месте, где государство полностью выполняет свои функции, осуществляются за счет государственного бюджета. К ним относятся государственное управление, правоохранительные органы, оборона, частичное образование и здравоохранение. В остальных сферах государство играет контролирующую и координирующую роль, а источниками финансирования являются обязательные переводы средств, передаваемых всеми субъектами централизованного управления в государственные специальные внебюджетные фонды.

Политическое движение нестабильно. Он развивается и изменяется и состоит из следующих этапов:

1. Потребность в движении и ее возникновение:
2. Пропаганда, этап действия:
3. Разработанный период работы:
4. Этап угасания политического движения [6].

Кооперативный сектор экономики - одно из звеньев единого народнохозяйственного комплекса. В период становления рыночных отношений развитие форм собственности открыло путь для перестройки этой демократической формы управления в новые сферы деятельности и ее расширения в традиционных сферах.

Потребительские кооперативы собственников квартир - кондоминиумы представляют собой иную организационно-правовую форму, которая должна регулировать отношения, связанные с содержанием, содержанием и использованием жилья.

Расходы некоммерческих организаций и учреждений направлены на обеспечение их функциональной деятельности, предусмотренной правилами, уставом или иным утвержденным документом. Состав и структура расходов определяются аффилированностью (участием) участников организации или учреждения в одном из видов деятельности, а также способом, используемым при осуществлении этой деятельности.

Организации и учреждения, занимающиеся некоммерческой деятельностью, разрабатывают собственные финансовые планы. Кроме того, учреждения, финансируемые только из бюджета, составляют смету расходов, которая включает характеристики учреждения и распределение средств по подразделениям классификации, а также организациям и учреждениям, которые удовлетворяют свои потребности не только из бюджета, но и других типов. финансовые ресурсы.

Список использованной литературы:

1. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть) (с изменениями и дополнениями от 09.12.2022)

2. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года (с изменениями и дополнениями от 19.09.2022)
3. Бунич, Г. А. Гражданское право. Особенная часть / Г.А. Бунич, А.А. Гончаров, Ю.Г. Попонов. - М.: Дашков и Ко, 2016. - 376 с.
4. Гражданский кодекс Республики Казахстан. - М.: Юридический центр, 2017. - 242 с.
5. Гражданское право / ред. С.П. Гришаева. - М.: ЮРИСТЪ, 2017. - 484 с.
6. Гражданское право. - М.: Юнити-Дана, 2016. - 446 с.

ОӘЖ 340.14

ДӘСТҮРЛІ БИЛЕР СОТЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУДЕГІ ОРНЫН ЗЕРТТЕУДЕН КЕЙІНГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ділдабекұлы А., Ақшал Ж.Е., Әбдібек Н.Т.
Ғылыми жетекші - з.ғ.к., аға оқытушы Ағайдаров Т.С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается становление отношений между судом традиционных биев и государством в казахстанском обществе.

Summary: The article examines the formation of relations between the court of traditional biys and the state in Kazakhstan society.

Қазақ құқығында шешендік (шешендік), риторика логикасы (сөз қисынын тапқан) дәлелдеу және сендіру құралдарына кірді. Қазақ орта ғасырларындағы, тіпті соңғы уақытқа дейін де сөздің күші соншалықты беделді болды, сондықтан пікірталастардағы жеңіс, әсіресе би сотында, сөйлеу өнерін меңгерген адамдарға жиі жеткізіліп, көбінесе оның алдында фактілер өз позицияларын тапсырды. Сөйлеу дәлелі лайықты сөйлеусіз дәлелге қарағанда әлдеқайда күшті болды. Дала мәдениетінің бұл ерекшеліктері қазақ заңында бедерленген. «Ердің құнын екі ауыз сөзбен айтып жеткізер би» - «шебер би кісі өлтіру ісін бір ғана қысқа сөзбен шеше алады»[1].

Т.И. Сұлтанов былай түсіндіреді: қазақ ұлыстарының билері кейбір ерекше құқықтарға ие болды: оларға бағынатын рулардың шегінде тек билер (хандардан басқа) «Жеті жарғы» бойынша соттау құқығына ие болды. Осы міндеттердің барлығы билердің кенеттен туындаған дауларды немесе аяқталмаған мәселелерді дайындықсыз шеше алатындай үлкен ақыл-ой қабілеттерін қажет етті. Тайпа басшысы ретінде би екі тарапты біріктіріп, жағдайдың күрделенбеуі үшін ауылдар арасындағы ұсақ түсінбеушіліктерді, жанжалдарды, реніштерді шешті. Сонымен қатар, би әдет-ғұрыптар мен салт-дәстүрлерді сақтаушылардың міндеттерін орындады. Зерттеушілер мынадай пікірге келді: би сотты жүргізгендіктен, олар қолданыстағы құқықтарды жадында сақтауға тиіс болатын, ал бұл қазақ қоғамында «касталардың» заңды орнатулардың кәсіби сақтаушылары және олардың рөлінде би болған әдеттегі құқықтың аудармашыларының болуын болжайды. Барлық осы міндеттер Ішкі даулармен айналысуға себеп болды. Билер мүлік, жер және басқа даулар арасында шешім қабылдады. Олар қазақ қоғамының барлық әдет-ғұрыптарын,

салт-дәстүрлерін және құқықтарын жатқа біле отырып, ескі дәстүрлерді ұрпақтан-ұрпаққа беріп отырды [2].

Сонымен қатар, құрметті билер жыл сайын ханның шақыруымен құрылтайға қатысты. Бұрын бұл құрылтайларды «тағанақ» және «тұрымтай» деп атаған, кейін оны «Билер Кеңесі» немесе «Хан Кеңесі» деп атаған. «Билер кеңесі» қазақтар қоғамында дәстүрлі заңдарды бұзып, қабылдады. Мысалы, «Қасым ханның қасқа жолы», «Есім ханның ескі жолы», «Жеті жарғы» тарихи құқығында олар ой қозғап, өмір жолын алды. Егер «Жеті Жарғы» заңын алатын болсақ, бұл жерде біз билер дәстүрлі заңдардың маңызды рөлін атқарғанын және «Жеті жарғыға» заңдардың билер арқылы үлгілі және лайықты шешілуіне енгізілгенін байқаймыз. Қазақ қоғамында ең қиын болды - баға туралы дау.

Ұзақ уақыт бойы адам өлтіру ең ауыр қылмыс болып саналды, өйткені адам өмірге бір рет келетінін ұмытпауымыз керек. Ешкімнің мерзімінен бұрын өмірден кетуге құқығы жоқ. Сондықтан билер мұндай қылмыстарға үлкен жауапкершілікпен қарады. Бұл жағдайда олар жазалап қана қоймай, мұндай қылмыстың қайталанбауы үшін жол іздеді. Би адамды өлтіруді тергеу және бағаны белгілеу кезінде көптеген себептер алды. Оларға мыналар жатады: адамды абайсызда немесе арнайы немесе ерекше қатыгездікпен өлтіру, адамды өлтіру аз немесе көп. Билер бұл жағдайларға көп көңіл бөлді. Аңшылықта немесе жарыстарда адамды абайсызда өлтірді, бұл үшін олар оның жерлеу рәсіміне ақы төлемеді. Егер адам өлтіру абайсыздық жағдайында орын алса, онда бағаның жартысы ғана төленеді. Егер адам ерекше қатыгездікпен өлтірілген болса, онда өлтіруші міндетті түрде өлім жазасына кесіліп, бағаны қосымша төлейді.

Сонымен қатар, билер халық арасында басқа да жағдайларды қарастырды. Мысалы, біреу ауылдан айырылып, аштықтан, не суықтан, не суға батып кетті, егер оның өлімінде зорлық-зомбылық болмаса, онда туыстары кінәліге шағымданып, бағаның жартысын талап етті. Дәстүрлі заңдарды зерттеуші П. Маковецкий бір құжаттаманы келтіреді: спикерлер жиналысында Төле би суықтан қатып, қайтыс болған адам туралы айтты. Борандағы шешендік сөздерімен қатар тұрған немесе суықтан өліп бара жатқан адамның қасынан өтіп, қасқыр жүні бар, көмек қолын созған жоқ. Бұл адам суықтан қайтыс болған адамға осы сыртқы киімнің жартысын төлеуі керек.

Қазақ соты би қазақ даласындағы сот төрелігі институты ретінде ғана емес, қарапайым құқық нормаларын жетілдіруде де маңызды рөл атқарды.

А. Кудьтеев осыған байланысты «билер сотының тәжірибесі немесе прецедент деп аталатын, сондай-ақ билер съезінің ережелері немесе «сирек» деп аталатындар қолданыстағы құқықтық әдет-ғұрыптарды үнемі толықтырып, өзгертіп отырды» деп жазды [3].

Кәдімгі құқық нормаларын мұндай толықтыру және жетілдіру түсіндіру, судьялардың қалауы, құқықтағы олқылықтардың орнын толтыру процесінде жүзеге асырылды. Заң әдебиеттерінде әдеттегі заң үнемі реттеуші мазмұнды алып, әдет-ғұрып нормалары есебінен байытылатындығы, әдет-ғұрыптарды қалыпты құқықтық нормаларға үздіксіз құю сияқты болатындығы атап өтілді.

Осы факті бойынша академик С.З. Зиманов «қазақтың әдеттегі құқығы» – жазылмаған құқық. Ол бірқатар негізгі нормативтік институттарға және іргелі материалдық және іс жүргізу нормаларын қамтитын көптеген қысқа, есте сақтау оңай және сонымен бірге мәнерлі сөздерге негізделген. Соңғылары, әдетте, нақты өмірлік жағдайларға сәйкес келетін логикалық есептеу, түсіндіру арқылы нақты нормаларды шығарудың бастапқы бастаулары болып табылады. Осылайша, әдеттегі құқық нормаларының жалпы ережелерін түсіндіру нәтижесінде билер-судьялар жалпы нормаларды нақты жағдайларға, құқық нормаларының мазмұнынан логикалық қорытындыға түсіну мен қолданудың нәтижесі болып табылатын ережелерді шығарды.

Әдет-ғұрып нормалары «қатып қалған», өзгермейтін институт емес, уақыттың талаптарына жауап беретін динамикалық құбылыс Майқы бидің «Адет адет ем, жон-адет» немесе «әдет-ғұрыптарда әдет-ғұрып нормалары құнды емес, әділ жол құнды» деген тұжырымдарында байқалады. Билер соттарының нормативтік белгілеулерді қалыптастыруы туралы әйгілі билер тұжырымдаған және кейіннен Қазақ құқығының қайнар көзі ретінде қолданылатын көптеген нормалар-қағидаттар, нормалар-ережелер айтады: Ана-баласын қызғышы, озын кисада ол пен олимге кимайдадан " - " ана өз баласын отқа және өлімге опасыздық жасаған бірінші болып өледі "(Қазыбек би), «Көрген алмайды, білген алады» - «көргендер емес, білгендер ұрлап кетеді» (Әйтеке би).

Белгілі билер әдет-ғұрыптың, әділеттіліктің, адамгершіліктің, парасаттылықтың жалпы қағидаларынан шығарған құқық нормалары жеңіл, әсем, қысқа, бірақ мағыналы сөздермен киінген. Олар өз кезегінде логикалық операция ретінде қарастырылуы мүмкін интерпретацияға ұшырады, ал эпистемологиялық тұрғыдан жанама таным әдісі ретінде, оның барысында құқық қолданушы нақты қатынастар, өмір формалары және шындық әлеміндегі норма принциптерінің көріністері туралы білімді қолдана отырып, әдеттегі құқық нормаларының шынайы мазмұнын белгіледі [4].

Кәдімгі және сот практикасы нормаларын көрсетудің осы формалары туралы білімге ие бола отырып, би-судья олардың көмегімен қарапайым құқық нормалары туралы шынайы білімді іздеді және орнатты. Ал шындық-бұл құқық нормасының қасиеті, ол оның мазмұны мен формасының шындықтың, әлеуметтік болмыстың көрінісі ретінде қызмет ету қабілетінің өлшемін білдіреді. Билер сотының құқық қолдану қызметінің нәтижелерінің ақиқат критерийін ғалымдардың көпшілігі әділеттіліктен көреді

Академик Зиманов С. З. бұл мәселе бойынша ол кез-келген әлеуметтік-мәдени қоғамда әділеттілік пен шындық сияқты ұғымдар адамдардың, топтардың және қоғамдастықтың қарым-қатынасында негіз болатындығын жазады. Алайда, басқару мен билік қатынастарында бұл ұғымдар көбінесе декларативті және ресми болуы мүмкін. Билердің соттары әділеттілік ұғымдарын олар ұстанатын және сот процесінде және шешім шығаруда басшылыққа алатын негізгі критерийлер деп жариялайды. Сонымен қатар, әділдік қағидаты билердің диктумдарында құқықтық белгілердің нысанын

алады, осылайша әдеттегі құқық нормаларын қолданудың бүкіл процесіне әсер ететін үстем институт ретінде қарапайым құқық жүйесіне енеді: «ақ пен қараны шындық айыр» - «тек шындық қара және ақ нәрсені ажырата алады», « шынын тоқтайды, пышақ қанын тоқтайды» - «егер шындық табылса, сөздер өз жолын аяқтайды» немесе «сөз шындықты білдіруге қызмет етеді».

Билердің құқықтық және құқықтық-трансформациялық қызметі сирек кездесетін кодекстерді, әдетте, құқықтық нормаларды талдау кезінде өте айқын байқалады. Заң әдебиеттерінде жазылмаған принциптер мен жекелеген ежелгі кодекстер мен сот шешімдеріне сүйене отырып, билердің төтенше съезі заң күші бар нақты нормативтік ережелерді жазбаша түрде көрсетуі керек еді. Сирек құрастыру қамтамасыз етілді: жүйеге әдетте құқықтық нормаларды енгізу; үкіметтің ресми органдарының жаңа шарттары мен саясатына сәйкес кейбір әдетте-құқықтық нормаларға қажетті өзгерістер енгізу; қажет болған жағдайда ауылдардағы қоғамдық қатынастардың жаңа салаларын реттейтін жекелеген нормаларды, әдетте-құқықтық нормаларды біркелкі қолдануды қазақтың әдеттегі құқығының жалпы қағидаттарына сәйкес әзірлеу. Билер сотының мұндай қызметі құқық белгілейтін нақтылау болып табылады, өйткені әдеттегі құқық нормалары нақтыланып, жүйеленіп қана қоймай, жаңа жағдайларға, қоғамдық қатынастардың жаңа салаларының пайда болуына сәйкес өзгерді. Алайда, бұл жаңадан пайда болған нормалар қазақтың әдеттегі құқығының жалпы қағидаттарына сәйкес жасалды. Интерпретациялық акт ретінде олар әдеттегі құқық нормаларын қолдануда біркелкілікті орнатуға сирек ықпал етті, қарапайым құқықтың жалпы және дерексіз нормалары мен принциптерінің мағынасын түсіндірді [5].

Қоғамдық қатынастарға қатысушылардың алдын ала дербестендірілмеген шеңберіне өз әсерін кеңейтетін әдеттегі құқық нормалары мен қағидаттарынан шығарылатын құқық ережелері нормаларының жиынтығы ретінде қазақтың әдеттегі құқығының қайнар көзі ретінде сирек әрекет етті. Бүгінде билер съезі қызметінің нәтижесін зерделей отырып, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының нормативтік қаулыларымен параллель жүргізуге болады, олар республика аумағында қолданылып жүрген құқық бола отырып, оларды қолдану мәселелері бойынша заңнама нормаларын түсіндіреді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Алқабилер туралы» 2006 жылғы 16 қаңтардағы Заңы (2020.07.07. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
2. Қазақстанның қазіргі заманғы тарихы: дәрістер курсы / жалпы ред. басқ. Б.Б. Кәрібаев. – Алматы: Қазақ университеті, 2018. – 324 б.
3. Т.М. Культелеев - член Верховного Суда Казахской ССР (по архиву Верховного Суда) // Право и государство (Астана). 2015. № 1. С. 46-50.
4. Мақұлбеков Б. Билер соты – қазақ ұлттық сот жүйесінің негізі // Заңгер. –16.2015. – №6 (167). – б. 8-12.
5. Әкетай М. Қазақ халқының дәстүрлі сот жүйесінің ерекшеліктері // Заңгер. – 2015. – №6 (167). – Б. 10-12.

ОСОБЕННОСТИ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА В СУДЕ – АДВОКАТОМ

Дүйсембеков Ә.И., Алиева Н.И., Полатов Т.К.
Научный руководитель – магистр, старший преподаватель Абылова К.А.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада құқықтық прецедент және оның құқық көзі ретіндегі рөлі қарастырылады.

Summary: This article examines the features of representation in court by a lawyer.

Адвокатура занимает одно из ключевых мест в системе институтов защиты прав граждан и организаций. Это адвокатура, которая помогает человеку и гражданину в реализации права на квалифицированную юридическую помощь, гарантированного государством и закрепленного в Конституции Республики Казахстан. Поэтому основными задачами, возлагаемыми государством на адвокатуру, являются защита прав, свобод и законных интересов граждан и организаций в уголовном судопроизводстве, представительство в гражданских, административных, уголовных и иных делах, а также в других видах судебных дел.

В правовом пространстве сущность адвокатуры определяется прежде всего деятельностью некоммерческих, независимых, профессиональных, самоуправляющихся и самофинансируемых юристов, которые способны обеспечить более квалифицированное и эффективное соблюдение установленных правил. государственный. Конкретными организационными формами адвокатуры являются советы, ассоциации, союзы юристов и т.д.

Основной организационно-правовой формой адвокатуры в Казахстане является коллегия адвокатов. Так, Закон Республики Казахстан от 5 июля 2018 года № 176-VI «Об адвокатской деятельности и юридической помощи» гласит, что правление является фундаментальной организацией юристов.

Однако это положение не исключает существования других видов адвокатуры, таких как Союз адвокатов Республики Казахстан, Казахстанское отделение Международного союза адвокатов (Содружество), Коллегия адвокатов. уровень решения общих вопросов, с которыми сталкивается общая коллегия в своей деятельности, в частности, юристом. Дальнейшая демократизация казахстанского общества, развитие рыночных отношений, либерализация законодательства не исключают возможность создания в будущем других форм коллегий адвокатов с определенными функциями в рамках задач Коллегии адвокатов.

Важную роль в системе оказания юридической помощи физическим и юридическим лицам играют различные профессиональные организации и квалифицированные юристы, оказывающие юридические услуги, не связанные с защитой уголовного судопроизводства. Например, деятельность юридических фирм осуществляется путем оказания гражданам и организациям платных

юридических услуг, не связанных с адвокатской деятельностью. Однако, в отличие от этих организаций, Коллегия адвокатов является прежде всего некоммерческой, независимой, профессиональной, самоуправляемой и самофинансируемой организацией [1].

Юридические консультации будут созданы для организации деятельности юристов по оказанию правовой помощи гражданам и организациям в городских и других населенных пунктах.

Большинство юристов работают.

Юристы, оказывающие юридическую помощь:

1) давать устные и письменные консультации и информацию по правовым вопросам;

2) составлять заявления, жалобы, ходатайства и другие документы правового характера;

3) участвовать в качестве представителя доверителя в гражданском процессе;

4) участвовать в уголовном и административном производстве в качестве защитника или представителя доверителя;

5) участвовать в арбитражном суде, международном коммерческом арбитраже (суде) и иных органах по разрешению споров в качестве представителя процедуры;

6) представляет интересы доверителя в государственных органах, общественных объединениях и иных организациях;

7) представляет интересы доверителя в государственных органах, судах и правоохранительных органах зарубежных стран, международных судах, негосударственных органах иностранных государств, если иное не предусмотрено законодательством иностранных государств, уставными документами международных судебных органов; другие международные организации или международные договоры Республики Казахстан;

8) участвовать в исполнительном производстве в качестве представителя доверителя, а также в исполнении уголовного наказания.

Юристы оказывают иную юридическую помощь, не запрещенную законом.

Юрист независим в своей профессиональной деятельности. Он может включать решения в соответствии с законом, в зависимости от средств и методов выполнения конкретной задачи, без ущерба принципам профессионального долга и без влияния независимых третьих сторон. организации любого ранга и статуса, в том числе органы адвокатуры [2].

Одной из наиболее востребованных категорий представителей судов является статья Закон об адвокатской деятельности и юридической помощи, которая предусматривает идентификацию, предварительное расследование и защиту физических и юридических лиц в судебной системе и правительстве. и в отношениях с другими органами, организациями и гражданами.

Отношения с представителем (доверителем) строятся на основании договора, заключенного в установленном законом порядке. Это договорная

форма представительства, более подробная информация о регистрации полномочий содержится в статье 62 Гражданского процессуального кодекса.

Этот вид представительства предоставляет услуги на платной основе, но может также освобождать определенные категории лиц от оплаты юридической помощи в соответствии со статьей 18 Гражданского процессуального кодекса для лиц с ограниченными возможностями по их просьбе. доступ к таким услугам. Например, когда суды первой инстанции оказывают правовую помощь истцам в случаях взыскания алиментов, смерти кормильца, травмы или другого ущерба здоровью, связанного с работой; Участники Великой Отечественной войны и приравненные к ним люди и др. Этот перечень устанавливается законом, а порядок оказания адвокатам бесплатной юридической помощи определяется уставом коллегии адвокатов. В соответствии со статьей 1 Закона адвокатура призвана содействовать судебной защите гарантированных государством прав и закрепленных в Конституции Республики Казахстан прав и свобод человека, права на квалификацию. юридическая помощь.

Это осуществляется путем участия юриста в гражданском процессе на любой стадии, а также с момента обращения доверителя в суд для защиты его нарушенных прав и охраняемых законом интересов.

Адвокат в пределах своих полномочий участвует в личном сборе персональных данных, необходимых для оказания юридической помощи, и имеет право получать доказательства, в том числе путем подачи ходатайств в суд, направлять запросы и получать ответы, что регулируется статьей 14 Закона и Гражданским процессуальным кодексом. В этом случае адвокат предоставляет доказательства по делу, что, по его мнению, помогает обеспечить правильный правовой статус представляемого лица. Конечно, планируется совместить такую помощь с предлагаемой.

В последнее время в юридической литературе было много споров о правиле, согласно которому адвокат может помочь суду установить истину по делу. Предположительно, для выполнения этой задачи адвокат не может занять юридическую позицию, которая ухудшила бы положение лица, обращающегося за помощью в установлении истинности дела. Этот запрет также содержится в законе. Если это происходит в судебной практике, это может быть связано с нарушением прав уполномоченного лица и нарушением закона [3].

Сознательное отношение юриста к своей работе, от юридических консультаций до соблюдения ими правил профессионального поведения и конфиденциальности юриста. Обязанности юриста четко прописаны в статье 15 Закона. Однако, если будет установлено или будет установлено в будущем, что обращение за юридической помощью в качестве требования при предоставлении юридической помощи является незаконным, адвокат обязан разъяснить закон лицу, обращающемуся за такой юридической помощью.

Согласно стандартам профессионального поведения, адвокат не должен допускать юридической помощи, мошенничества, незаконных методов формирования и ограничения своего профессионального поведения в соответствии с правами и законными интересами лица, обращающегося за

помощью. Судебной практике известны обстоятельства, при которых к представителю был предъявлен ошибочный иск о возмещении ущерба. Однако иногда бывает трудно определить, четко ли реализована такая тонкая грань между предлагаемыми полномочиями и не реализована ли она должным образом.

ГПК РК предусматривает возможность назначения представителя судом, и если у ответчика нет представителя и его местонахождение неизвестно, суд назначит адвоката. Это правило прогрессивное, так как права подсудимого защищены на всех этапах процесса, препятствий к рассмотрению дела нет. Однако мы не исключаем ошибок. Можно принять неправильное решение, допустив ошибку в определении пределов представительства, не зная правового статуса и возможных возражений ответчика, конкретных обстоятельств дела, известных ответчику.

Участие квалифицированного законного представителя в процессе предполагает, что процесс сопротивления обеспечен и истинность дела определена для того, чтобы в идеале правильно разрешить спор. Однако основной целью института законного представителя является оказание юридической помощи представителю в выборе правильной должности, предоставление достаточных доказательств в поддержку его требований и возражений в соответствии со статьей 65 Гражданского процессуального кодекса, соревноваться с противной стороной, участвовать в судебном разбирательстве, обеспечивать надлежащую защиту прав и интересов представителя в суде. Аксиома - любое представление является недобросовестным и не направлено на нарушение прав лица представлено, но есть факты злоупотреблений.

Деятельность адвоката не регулируется только законом и нормами адвокатской этики. Также он должен придерживаться общепринятых правил поведения в конкретном обществе, которые так или иначе отражаются в его творчестве [4].

Деятельность юриста характеризуется следующими основными чертами:

- профессиональная деятельность объединяет юристов в объединение людей с общими ценностями и интересами;
- приоритет юридической помощи над получением дохода;
- квалифицированные юридические знания и практический опыт;
- высокая профессиональная этика.

Основными критериями здесь являются не только профессионализм, квалификация, опыт и знания, но и доверие, совесть, честь, престиж и т.д. моральные категории. Следовательно, человек, желающий стать юристом, должен соответствовать требованиям закона и моральным принципам при оказании юридической помощи гражданам и организациям.

У юристов могут быть помощники. Помощник юриста - это лицо, которое работает в юридической консультации, адвокатской конторе или на основании трудового договора (договора) с юристом, занимается индивидуальной

адвокатской деятельностью без регистрации юридического лица и выполняет определенные задачи юриста и под его ответственность.

Стать помощником юриста может любой желающий, независимо от образования.

Сегодня в основном квалифицированная юридическая помощь связана с профессией юриста. Здесь можно вспомнить Постановление Правительства 1999 года о предоставлении бесплатной юридической помощи. Этого недостаточно. В частности, отсутствует квалифицированная юридическая помощь по гражданским и административным делам. Основные проблемы, с которыми сталкиваются получатели юридической помощи, - это низкое качество предоставляемых юридических услуг, а также своевременный и недостаточный доступ к нуждающимся.

На мой взгляд, нам нужна государственная программа, в которой используется международный опыт оказания юридической помощи, установленный на законодательном уровне, а основная координирующая роль отводится Министерству юстиции Республики Казахстан [5].

Программа должна включать информационно-пропагандистскую деятельность, а также другие существующие системы юридической помощи, включая механизмы представительства, консультационные бюро, услуги посредничества, юридическое обучение и, что наиболее важно, средства массовой информации для повышения правовой культуры и образования населения.

Список использованной литературы:

1. Барщевский М.Ю. Организация и деятельность адвокатуры в России: Научно-практическое пособие. – Москва, 2017. - 279 с.
2. Абдрасулов Е.Б. Судебная власть: совершенствование и развитие текущего законодательства. – Алматы, 2011. - 72с.
3. К.А.Мами, М.Т. Алимбеков Комментарий к Гражданскому процессуальному кодексу Республики Казахстан. – Астана, 2011. – 571 с.
4. Баймолдина З.Х. Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан: проблемы применения и совершенствования. – Алматы, 2016. - 87с.
5. Комментарий к Гражданскому процессуальному кодексу Республики Казахстан. – Астана: Библиотека Верховного Суда Республики Казахстан, 2016. – 808 с.

ОӘЖ 101

ҚАЗІРГІ ҚОҒАМ ЖӘНЕ АБАЙ ФИЛОСОФИЯСЫ

Ерман А.Х., Сабитхан А.Ө., Жамсап Ж.М.

Ғылыми жетекшісі – философия ғылымдарының докторы, профессор Қосанбаев Қ.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматривается актуальность становления проблемы необходимости модернизации общественного сознания, и в этом смысле важность и признание образа и учения наших исторических личностей.. Конечно, это имеет прямое отношение к личности Абая.

Summary: The article systematizes Abai's reflections on raising the Kazakhs' philosophy of life to the level of wise teaching and his philosophical views on scientific progress and the ideas of educating the population.

Біздің тарихта Абай - философ, ақын, ағартушы, жаңа ұлттық әдебиеттің негізін қалаушы, аудармашы, сазгер ретінде жарқын із қалдырды. Оның өлеңдерінде, әндерінде және тәрбие сөздерінде ұлттық дәм айқын сезіліп, өмір салты мен тұрмысы, сенімі мен тілі көрініс тауып, ұлттың рухы нәзік сезіледі. Сондықтан оның шығармашылығы ерекше құбылыс ретінде бағаланды, «Абай әлемі» сияқты ұғым пайда болды. Қазақстан халқы Абайды жаңа қырынан танып, оның шығармашылық мұрасына жүгінді. Бұл Абайға деген құрметтің көрінісі және сонымен бірге жас ұрпақты тәрбиелеудің тиімді тәсілі болды. Соңғы уақытта қоғамдық сананы жаңғырту қажеттілігі проблемасы өзекті болып отыр, осы тұрғыдан өзіміздің тарихи тұлғаларымыздың бейнесі мен ілімін жаңа реформалық сипаттан тану да маңызды. Әрине, бұл Абай тұлғасына тікелей қатысы бар.

Ұлттық бірегейлікті сақтау және оны қазіргі шындыққа бейімдеу мемлекеттік маңызы бар мәселе. Біз санамызды жаңғырту арқылы ғана ХХІ ғасырда елдің дамуына жаңа мүмкіндіктер ашамыз. Бұл мәселеде Абайдың шығармашылық мұрасы үлкен көмек бола алады деп санаймын. Ұлы ақынның шығармалары өзектілігін жоғалтқан жоқ. Абайдың философиялық толғаныстары мен тұжырымдары бәрімізге рухани азық болып қала береді. Ұлтты жаңғырту мәселесінде оның шығармаларын негізге алу керек [1]. Қазақтың ұлы ойшылы Абай 25-інші қара сөзінде былай деп жазды «Қазақ балаларына білім берсе жақсы болар еді, оларға ең болмағанда түрік сауатын ашса жеткілікті болар еді. Бірақ біздің жеріміз Дар-ал-Харб, сонымен қатар балаларды оқуға жіберу үшін байлық жинауыңыз керек, парсы және араб тілдерін білуіңіз керек. Аш адам санасын таза ұстап, намысқа қамқор болу керек пе, мұғалімге мұқият болу керек пе? Байлықтың тапшылығы, ұрпақтар аралық қақтығыстар адамдарда ұрлық, зорлық-зомбылық, ақша жымқыру сияқты жаман бейімділіктің дамуына ықпал етеді. Егер мал болса, онда қарны тоқ болады. Білім мен қолөнерге деген құштарлық пайда болады. Адамдар қалай білім алу керек немесе ең болмағанда балаларға бір нәрсе үйрету туралы ойлана бастайды. Орысша сауат ашу керек. Рухани байлық, білім, өнер және басқа да көптеген құпиялар орыс тілінде сақталады. Орыстардың зұлымдықтарын болдырмау үшін, олардың жетістіктерін қабылдау үшін олардың тілін үйрену керек, олардың ғылымын түсіну керек. Себебі орыстар өзге тілдерді үйрене отырып, әлемдік мәдениетке ену арқылы өздерін дамытады. Орыс тілі әлемге көзімізді ашады. Адам басқа халықтардың тілі мен мәдениетін зерттей отырып, олардың арасында теңеседі, өзін пайдасыз өтініштермен қорламайды. Ағарту дінге де пайдалы.. Балаларға адал және ақылға қонымды еңбекпен нан табуға үйрету ұмтылыңыз. Сізге басқа халықтар білетін нәрсені үйренуді, олардың арасында тең құқықты болуды, өз халқыңыздың қорғанысы мен тірегі болуды үйрену керек.» [2].

Абайдың тілді үйрену адам адамды теңестіретін құрал ретінде көруі айқын.

Адамның жанын, халықтың жанын, демек оның ұлттық ерекшелігін қалыптастыратын философтар мен ақындар бар. Абай олардың қатарына жатады. Абайдың этикалық ілімінде қазақ философиясы өзінің жетілген кезеңіне жетеді, онда қазақтардың әлемді философиялық түсінуінің мәнін анықтауға және ашуға болады. Бұл ойды Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев өз мақаласында "ұлы ақынның шығармалары бүгінгі күнге дейін өзектілігін жоғалтқан жоқ. Абай философиясы әрқашан бәрімізге рухани қолдау бола алады".

Абайдың рухани ізденістерінің орталығында-Әлем мен адамның түбегейлі жаңаруы, адамның шығармашылық күштерін оятуға, оны адамгершілікпен көтеруге, басқа мәдени әлемдермен қарым-қатынас жасауға ынталандыруға қабілетті жаңа құндылықтар мен бағдарларды іздеу бәселесі ерекше орын алады.

Абайдың туындылары біздің дәстүрлі мәдениетіміздегі барлық нәрселерден түбегейлі ерекшеленеді. Ол жаңа ойлау мен дүниетанымды негіздеді, өзге де этикалық және эстетикалық құндылықтарды әзірледі, қазақтар үшін өмірдің, болмыстың және жаңа мұраттардың жаңа қағидатының қажеттілігін дәлелдеді.

Президент Қасым-Жомарт Тоқаев өз мақаласында ғалымдардың назарын "толық адам" – тұтас, адамгершілік, әмбебап адам мәселесіне аударады. Шынында да, қазақ философының бүкіл шығармашылығы тұтас адам туралы терең ойларға толы, ал оның басты мақсаты адам болу үшін не істеу керектігін және не істемеу керектігін үйрету болды. Адамның мәні, оның этикалық және эстетикалық келбеті, өмірінің мақсаты мен мәні, сезімдері мен интеллектінің әлемі ойшылды қатты алаңдатты.

Абайдың іргелі жалпыадамзаттық құндылықтарға – ақиқатқа, сұлулық пен жақсылыққа деген ішкі тартымдылығы адамның ол үшін бәрінен бұрын екенін көрсетеді. Абай үшін адам кез-келген философиялаудың мәні мен шегі болды, өйткені ол адам әлемнің фокусы, жаратылыстың шыңы, қоғамның негізі мен тамыры деп есептеді. Абай оны жаңарту жолдарын іздеді, оған жақсылық әкелуге тырысты, адамгершілікті жетілдіруге шақырды, оның күші мен мүмкіндігіне шексіз сенді. Адам өмірінің жалғыз фактісін жалпы өмір туралы философиялық жалпылау сатысына жеткізе білген ойшыл өзінің барлық шығармашылық күштерін гуманизмнің жоғары мақсатына, шынайы адамзатты іздеуге берді"[3].

Жоғарыда айтылғандай, өз халқын ағарту идеясы ойшылдың барлық шығармалары арқылы қызыл жіппен өтеді. Абай үшін білім-бұл кез – келген игілікке жетудің құралы емес, адамның дамуының негізгі негізі. Қазақ ағартушысының пікірінше, білім адамның жан дүниесін ағартады, оның рухани мәдениетін байытады. Абайдың идеясында адамгершіліктің, білімнің, таза еңбектің байлық пен биліктен артықшылығы мынада: егер билік пен байлық

адам өмірінің шектеулі, уақытша құндылықтары болса, онда білім, еңбек, махаббат, мейірімділік – адамды көтеретін Мәңгілік құндылықтар.

Абай басқа мәдениеттердің дәстүрлерін шынайы және терең түсінудің, Ресей мен Батыстың мәдениетіне қайырымды және қызығушылық танытудың, сондай-ақ елдің шығыс және батыс желдерінің түйіскен жерінде орналасуының маңыздылығын мойындаудың мысалы болды. Этикалық ілімі қазақ философиялық ойының квинтэссенциясы болып табылатын және шығармашылық мұрасында шындықты философиялық тұрғыдан түсінудің сапалы жаңа деңгейі жүзеге асырылған Абай халық тарихында тұңғыш рет Шығыс пен Батыс идеяларының синтезін жүзеге асырып, іске асырды, бұл қазақтардың ішкі тілектерін, ойлары мен ой-өрістерін білдірді. Оның толеранттылық рухымен қаныққан барлық туындылары арқылы мәдениетаралық диалог идеясы қызыл жіппен өтеді.

Қазіргі жағдайда ағартушылықтың ұлы идеяларын бойына сіңіріп, орыс және батыс мәдениетін өзінің әлемдік маңыздылығында шығармашылықпен өзгерткен Абай бізге басқа қырынан қызмет етеді. Абай бізді ұлттық оқшауланудан және Ұлттық өзімшілдіктің соқырлығынан сақтайды. Абай таза ұлттық құбылыс ретінде және сонымен бірге әлемдік тәртіпте Шығыс пен Батыстың бастауы мен тәжірибесін үйлестіре отырып, Еуразиялық мәдениеттердің тоғысында әсерлі және айқын тұр.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Ахан Бижанов Абай в современном мире Казахстанская правда 2020
2. К. Бейсембиев О философских взглядах Абая Кунанбаева 2015
3. Раушан Сартаева Учение Абая «толық адам» и современные тенденции в решении проблемы целостного человека Том 89 № 3 (2021), философия. Общество. Культура

ӘОЖ 347.921.

АЗАМАТТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУДЕГІ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ИНСТИТУТТАРЫН ДАМУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСУІ

Есенкулов Д.Ж., Сапарбек Д.Д., Естаев А.С.
Ғылыми жетекшісі: магистр, аға оқытушы Серик Г.
Мирас Университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассмотрены содержание, правовая природа, место принципа состязательности в гражданско-процессуальном законодательстве Республики Казахстан, его реализация в осуществлении правосудия по гражданским делам и взаимосвязь между другими принципами гражданского процессуального права.

Summary: This article examines the content, legal nature, place of the adversarial principle in the civil procedural legislation of the Republic of Kazakhstan, its implementation in the administration of justice in civil cases and the relationship between other principles of civil procedural law.

Азаматтық процесс өзара шарттасқан, гармониялық бірлігі негіздегі бірін-бірі толықтыратын және бір-біріне кепілдік беретін негізде құрылады.

Н.А.Чечинаның пікірінше, қағидалардың ішіндегі кез келгенін

басқаларынан, жалпы алғандағы жүйеден бөліп қарастыру оның орнын анықтамастан қоғамдық қатынастарды реттеудегі шынайы мәні мен оның рөлін анықтауға мүмкіндік бермейді. Қандайда бір қағидалардың жүйесінен шығарып тастағанда, қалған қағидалардың әрқайсысының мазмұнына, сол сияқты олардың өзара әрекеттесуіне тікелей ықпал етеді. Шеттетілген бола тұра, қағида не теріс рөлде, не оң рөлде ойнай алмайды, өйткені бір қағида іс жүргізу құқығының сипатын айқындай алмайды. Жарыспалылық қағидасының мағынасын анықтау үшін, азаматтық сот ісін жүргізу қағидаларының жүйесіндегі оның орнын түсіндіру керек. Ал бұл барлық қағидалар белгілері ретінде, сол сияқты олардың әрқайсысының жеке ерекшеліктері ретінде де, аталған жұмыста азаматтық сот ісін жүргізу қағидаларын салыстыру пәні болып жарыспалылық қағидасы қызмет атқаратындығын ескере отырып, көрсету қажеттілігін болжамдайды. Тек қағидалар жүйесінен шыға отырып, олардың әрқайсысының жеке қағидаларымен мағыналарының арасында байланыс орнатуға болады [1].

Азаматтық сот ісін жүргізудің барлық қағидалары бірыңғай жүйе құрайтындығы күмәнсіз, сондықтан да біртұтас элемент ретінде олардың барлығы өзара байланысты және өз арасында бір-бірімен өзара әрекеттеседі. Сондықтан аталған жүйедегі бір элементтің өзара байланысы мен өзара әрекеттесуін тереңірек ашу жеткілікті деп санаймыз. Жарыспалылық қағидасының азаматтық сот ісін жүргізудегі тараптардың тең құқықтығы қағидасымен өзара әрекеттесуімен өзара байланысының құқықтық табиғатын қарастырудан бастаймыз. Тараптардың тең құқылығының бір мәнді түсінігі тараптардың тең іс жүргізу құқығын пайдаланатындығын және тең іс жүргізу міндеттерін алып жүретіндігін бекіткен ҚР АПК 15-бабымен қамтамасыз етіледі. Бұл «азаматтық процесте тараптар ғана өздерінің субъективті құқығымен заңды мүдделерін сақтап қалу үшін тең мүмкіндікті ұсынады» дегенді білдіреді [2].

Өз кезегінде, азаматтық процестегі жарысудың тиімді жағдайын жасайды. Аталған ережені бұзу сол немесе басқа тараптардың бағыттарына сөзсіз алып барады.

Олар процесс үшін мазмұны жағынан да, мағынасы жағынан да әр түрлі. Егер тараптардың тең құқылығынсыз процестің мәні жоқ болса, ал жарыспалылықсыз ол мүмкін болады. Басқаша айтар болсақ, егер тараптардың тең құқылығы қағидасының баламасы жоқ болса, жарыспалылық үшін ол мүмкін бола алады, яғни аталған жағдайда бұл тергеу қағидасы. Азаматтық процесте тараптардың «теңдігі» термині кең түрде қолданылуымен қатар, тараптардың «теңдігі»-жарыспалылықтың міндетті шарты текендігі де атап өтіледі. Ол жарыспалылық қағидасының құрамына жиі қосылады. Тараптардың тең құқылығы қағидасы барлық заңмен сот алдындағы теңдік қағидасымен тығыз байланысты. Ол мынадай жағдайлармен шарттасқан дербес мазмұнға ие: біріншіден, заң мен сот алдында жұрттың бәрі тең және тегіне, әлеуметтік, лауазымдық және мүліктік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге көзқарасына, нанымына, тұрғылықты жеріне байланысты

немесе кез - келген өзге жағдаяттар бойынша ешкімді ешқандай кемсітуге болмайды (ҚР Конституциясының 14-бабы) және екіншіден, дау туындататын материалдық-құқықтық қатынастарға қатысушыларының теңдігі (мысалы, ҚР АҚ2-бабы, 1-бөлімі) [3].

Азаматтық процестегі жауап берушінің мүддесін қорғауға арналған өзінің жұмысында И.М.Пятилетов «тараптардың материалдық-құқықтық мүдделерінің бірдей болмауы іс-жүргізу құқығындағы тараптардың теңсіздігін тудырмайды. Заң арызданушы мен жауапкердің тең дәрежедегі іс-жүргізу құқығы мен міндеттерін бекіте отырып, тараптарды іс-бойынша өзінің құқықтық ұстанымын сақтап қалудағы, сот арқылы қорғаудағы тең дәрежедегі мүмкіндікпен қамтамасыз етеді» деп көрсетеді.

Азаматтық сот ісін жүргізуде тараптардың тең құқылығы қағидасы тараптардың тең құқылығы тұрғысынан қарастырылады, яғни жеке тұлғалардың материалдық диспозитивтік құқығына олардың басшылық етуі: арызданушы арызынан бас тартуға, арызының негіздемесін өзгертуге құқылы, жауапкер арызданушыға қарсыарыз беруге, арызды толықтай немесе жартылай мойындауға құқылы, тараптар әлемдік келісім жасауға құқылы, өндіруші төлетуден бас тартуға құқылы. Мұндай құқықтар басқарушы деп аталады: тек тараптарға материалдық мүдделі тұлғалар бола тұра, процесс объектілерінде басқара алады: өзінің құқығы мен заңды мүдделерін қорғау көлемін анықтау, сондай-ақ, айтылған талаптарға өзгеріс енгізу. Бұл басқа авторлар айтып кеткендей, «жарыспалылық қағидасын тарату жағдайы ретінде тараптардың іс-жүргізудегі тең құқылығы түседі, өйткені өздерінің субъективті құқығымен мүдделерін қорғау үшін жарысуда тараптар тең іс жүргізу әдісін қолдану арқылы тек бірдей жағдайда бола алады» деп санауға негіз болады.

Тараптардың жарыспалылығына қарай, басқада көптеген ғалымдар айтып өткендей, іс барысында мүдделерін қорғау үшін заңда көрсетілген тең құқылық іс-жүргізу әдісінің теңдігіне қарағанда соңында түсіндіріледі. Аталған ереже өзінің заңнамалық қорытындысын АПК 15-бабының 2-бөлімінен табады: «тараптар азаматтық сот ісін жүргізу барысында өз айқындамасын таңдап алады, оны қорғау әдісі мен амалдарын дербес және соттан, басқа органдар мен адамдардан тәуелсіз түрде таңдап алады. Сот істің нақты мән-жайын анықтау мақсатында өз бастамасымен айғақтар жинаудан босатылған, алайда тараптың дәлелді өтініші бойынша оған осы Кодексте көзделген тәртіппен қажетті материалдарды алуға жәрдемдеседі». Бұл туралы заң әдебиеттерінде айтылады: «жарыспалылық қағидасы өзінің заңды мүдделерін қорғау үшін тең іс-жүргізу құқығын пайдаланушы тараптардың іс-жүргізу функцияларын межелеудің азаматтық істі қарастыру кезіндегі сот отырысында қамтамасыз етілетін осындай сот процедурасының құрастырылуын білдіреді».

Мемлекет сот (судья) тұлғасында тараптардың қайсысы жеңетіндігіне қызығушылық танытпайды, сонысымен істі қарастыруда объективтілікті, алаламауды сақтайды. Іске қатысушы адамдар, орындалмауы азаматтық сот ісін жүргізу туралы заңдарда көзделген салдарларды туғызатын жағдайда, өздерінің іс-жүргізу міндеттерін атқарады (ҚР АПК47-бабы). Тек тараптардың әрқайсысы

нақты бірдей іс-жүргізу құқығына ие болғанда және бірдей іс-жүргізу міндеттерін алып жүргенде ғана азаматтық сот ісін жүргізу қағидалары болып табылатын тараптардың тең құқылығы туралы толықтай айтуға болады. Е.В.Васьковскийдің пікірі бойынша, бұл екі жағдайға алып барады: біріншісі «сот жауапкердің түсінігін тыңдамастан шешім шығара алмайды (audiatur alter pars) немесе, нақтырақ айтар болсақ, оның түсіндіруіне мүмкіндік берместен шешім шығара алмайды, өйткені егер жауапкердің айтқысы келмесе, оны бұған мәжбүрлеуге болмайды» деп тұжырымдалады; екіншісі «әрбір тарапқа күрестің бірдей іс-жүргізу құралдары берілуі керек және оларды қолдануға да бірдей мүмкіндік берілуі тиіс: жауапкерге рұқсат етілмейтіндер арызданушыға да рұқсат етілмейді және керісінше» (pop debet actori licere, quod reo popo permittitur)». «Олар соғысатын қару тең дәрежеде болуы керек, түсі мен көлеңкесі де бірдей болып берілуі керек» [4].

Осылайша, жарыспалылық қағидасының азаматтық сот ісін жүргізудегі тараптардың тең құқылығы қағидасынан бөлінбейтіндігі ҚР АПК 15-бабында заңнама орналасуымен тұжырымдалады. Азаматтық сот ісін жүргізу тараптардың айтысуымен тең құқықтылығы негізінде жүзеге асырылады. Тараптар бірдей іс-жүргізу құқықтарын пайдаланады және бірдей іс-жүргізу міндеттерін көтереді (АПК 15-бабы, 1-бөлімі). Тең іс-жүргізу құқығы мен міндеттерін үлестірудің өзі тараптарға сот алдында жарысуға мүмкіндік береді. Азаматтық сот ісін жүргізудегі тараптардың тең құқылығымен жарыспалылық қағидасының өзара әрекеттесуі тараптарға іс бойынша өзінің ұстанымын дәлелдеу және қорғап қалу үшін тең іс-жүргізушілік құқықтық мүмкіндікті көрсетеді. Қарастырылып жатқан қағидалардың құқықтық мәні ҚР Конституциясының 77-бабында көрсетілген конституциялық қағидалар құрылымына өзгерту енгізу және толықтыру жолымен жалпы әлеуметтік, сол сияқты құқықтық жоспарда барлық негіздемесін береді деп болжамдаймыз. Азаматтық сот ісін жүргізуде жарыспалылық қағидасының қызметі тараптардың диспозитивті өкілеттіліктерінің көлемімен байланысты. Диспозитивтілік қағидасы тараптар дау-дамай заты бойынша да, процестің туындауы, дамуы және аяқталуы жөніндегі іс-жүргізу құқығы бойынша да субъективті материалдық құқық ретінде басшылық етуге құқылы болатын азаматтық сот ісін жүргізуде кең түрде қолданылады.

Атақты ресейлік ғалым-процессуалист М.К. Треушников қарастырылып жатқан қағидалардың өзара байланысын айта отырып, «егер диспозитивтілік қағидасы дау-дамай объектісінің және процесс қозғалысының басшылығы бойынша тараптар мен іске қатысушы басқа тұлғалардың мүмкіндігін анықтайтын болса, онда жарыспалылық қағидасы өзінің құқықтық ұстанымын қорғап қалу жөніндегі айтылған талаптармен мүмкіндіктер негіздемесінің дәлелі бойынша олардың мүмкіндіктері мен міндеттерін анықтайды» деп жазды [5].

Азаматтық сот ісін жүргізуде қолданылатын тараптардың автономия (диспозитивтілік) қағидасында Еуропалық одақтың мүшесі - мемлекет өзіне

тараптардың билікқұқығын қосыпалатындығын айтып кетуге болады, біріншіден, яғни аталған құқық қақатысты айтылған сол талаптармен бірге процесс объектiсiн (resinjudiciumdeducta) және екiншiден, қорғау мен шабуылдың iс жүргiзу құралдарын (Rechtsmittel, Beweismittel). Диспозитивтiлiк қағидасының мұндай ережесi туралы Қазақстан Республикасының азаматтық iс-жүргiзу заңнамасында да атап көрсетуге болады. Ол заңнаманың бiрнеше баптарында ашылған. Бiрiншiден, Л.Привман атап өткендей, аталған қағиданың маңыздылығына сүйене отырып, соттың практикалық қызметi үшiн «жеке және заңды тұлғалар өз беттерiнше өздерiне тиесiлi құқықтарды иеленедi, оның iшiнде бұзылған құқығын қорғау әдiсiн таңдау құқығын, сондай-ақ, соттық қорғау құқығын да иеленедi». Ғалым, сонымен қатар, екiншi аспектiнi де атап көрсетедi, нақты айтар болсақ, «арызданушыарызының негiздемесiн өз бетiнше анықтайды, арызынна бас тартуға, жауапкермен бейбiт келiсiм жасауға, арызының бұйымтайын көбейтуге немесе азайтуға құқылы». Бұл ереже өте маңызды, өйткенi тура осындай жағдайларда азаматтық сот iсiн жүргiзуде жарыспалылық қағидасын iске асыру туралы мәселе шешiледi.

Қорыта айтқанда, жарыспалылық қағидасы бiрден-бiр маңызды азаматтық сот iсiн жүргiзу қағидаларын құрайтын жүйе ретiнде азаматтық процестiң барлық қағидаларымен өзара әрекеттесiп, тығыз байланыс орнатады. Қарастырылып жатқан әрбiр қағидалардың мазмұны жарыспалылық қағидасының әрекетi арқылы ашылады. Сонымен, жарыспалылық қағидасы тек дәлелдеу туралы ережеге ғана алып бармайды, сонымен қатар, ол диспозитивтiлiк қағидасымен өзара әрекеттесуi және өзара байланысуында iске асуы мүмкiн. Осы қағидалардың бiрлiгiнде, сонымен бiрге басқаларын да ескере отырып, объективтiлiк қағидасын iске асыру мен тараптардың тең құқылығы қағидасын жүзеге асыру қамтамасыз етiледi. Осы қағидалардың әрқайсысы азаматтық сот iсiн жүргiзу қағидаларының жүйесiнде дербес және нақты орыналады.

Қарастырылған қағидалардың өзара байланысы бiрыңғай мақсатты, яғни әрқайсысының заңды мүдделерiмен құқығын қорғау және сақтауға кепiлдiк берудi орындауға ұмтылуымен айналынады. Қарастырылып жатқан әрбiр қағидалардың мазмұны дамудың қазiргi кезеңiндегi әдiл соттың ортақ мiндеттерiнен гiзделген.

Пайдаланылған әдебиеттер тiзiмi:

1. Азаматтық iс-жүргiзу құқығы: оқу құралы/А.А.Урисбаева., А.Т.Муксинова – Алматы: Қазақ университетi, 2018.-132б.
2. Қазақстан Республикасының азаматтық процестiк кодексi. Қазақстан Республикасының кодексi- Алматы: ЮРИСТ, 2016.-212б.
3. Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейiнгi кезеңге арналған Құқықтық саясат тұжырымдамасы.-Алматы: Жетi-Жарғы, 2002.-56б.
4. Е.В.Васьковский. Учебник Гражданского право.-Статут. 2016гг.
5. Гражданский процесс: Учебник(5-е издание, переработанное и дополненное)/Под ред. М.К.Треушников.-М: Статут, 2014

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР ҮШІН АЗАМАТТЫҚ – ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІКТІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Әбдіғасыр Е.Й.

Ғылыми жетекші - магистр, аға оқытушы Айтеке К.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются вопросы гражданско-правовой ответственности за экологические правонарушения, приводятся примеры судебных решений по гражданским и административным делам.

Summary: The article discusses the issues of civil liability for environmental offenses, provides examples of court decisions in civil and administrative cases.

Экологиялық құқық бұзушылықтар үшін заңды жауапкершілік мәселесі қазіргі уақытта да өзекті болып қала береді. Табиғи ресурстарды оңтайлы пайдалануды және қоршаған ортаны қорғауды заңды түрде ұсыну экология және табиғатты пайдалану саласындағы құқық бұзушылықтар үшін жауапкершілікті белгілейтін жалпыға бірдей танылған мінез-құлық ережелерін қамтиды. Заңсыз әрекеттер үшін жауапкершілік салалық көрсеткіш бойынша ерекшеленеді, әртүрлі себептерге сәйкес жүйеленеді және құқық бұзушыға заңды жауапкершілік тағайындауға негіз болатын заңсыз әрекеттер (әрекетсіздіктер) мен әрекеттер үшін туындайды.

Жазаны сот қоғамдық қауіптілік дәрежесі негізінде немесе жалпы қоғамға немесе жеке азаматтарға, жеке және заңды тұлғаларға зиян келтірген зиян негізінде тағайындайды. Экологиялық құқық бұзушылықтар үшін лауазымды адамдар, әскери қызметшілер мен азаматтар тәртіптік, әкімшілік, азаматтық-құқықтық немесе қылмыстық жауапкершілікке тартылады, ал кәсіпорындар, мекемелер, компаниялар әкімшілік және азаматтық — құқықтық жауапкершілікке тартылады. Қолданыстағы заңнамаға сәйкес заңды тұлғалар қылмыстық жауапкершілікке тартылмайды. Осы зерттеудің мақсаты экологиялық құқық бұзушылықтар үшін азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің ерекшеліктерін зерттеу болып табылады.

Азаматтық-құқықтық жауапкершілік-бұл құқық бұзушыға үшінші тұлғаның немесе мемлекеттің мүддесі үшін заңда немесе шартта белгіленген, ол үшін мүліктік, материалдық сипаттағы қолайсыз, экономикалық тиімсіз зардаптарға әкеп соғатын мәжбүрлеу сипатындағы шараларды (залалдарды өтеу, тұрақсыздық айыбын төлеу, зиянды өтеу) қолданудан тұратын заңды жауаптылықтың бір түрі. Қоршаған ортаға зиян келтіру, дейді А. В. Питрюк, біріншіден, табиғат функцияларының жоғалуында, оның қалыпты өмір сүруі үшін қажетті қоршаған орта сапасының бұзылуында, екіншіден, жоғалған пайдада, қоршаған ортаның немесе табиғи объектінің күйін қалпына келтіру шығындарында көрінеді. Сондықтан жауапкершілікті тағайындау келтірілген зияннан туындайды [1]. Жауапкершілік оқиға болған кезде, яғни ластану, табиғи ресурстардың сарқылуы, табиғи объектілердің ақауы немесе жойылуы

түріндегі материалдық объектілерге (қоршаған ортаның сапасына, экологиялық жүйелерге, жануарлар әлеміне және т.б.) зиян келтіру фактісі туындаған кезде туындайды. Боголюбов экологиялық құқық бұзушылықтар үшін азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің келесі сипаттамаларын анықтайды:

- қорғалатын экологиялық объектілерге мүліктік зиян келтіру оның объективті қолданыстағы негізі болып табылады; - азаматтық және еңбек заңнамасы осы жауапкершілікті білдіру және бекіту нысаны болып табылады; - құқықтық қатынастардың субъектілері жеке және заңды тұлғалар, мемлекеттік билік органдарының уәкілетті тұлғалары, сондай – ақ соттар болып табылады; - жауапкершілікті тағайындау тәртібі азаматтық-құқықтық және төрелік-процестік қызметте әрекет етеді; - жауапкершілік құқық бұзушыға азаматтық азаптаудың салдары ретінде көрсетілген материалдық Санкциялар салудан тұрады; - жалпы юрисдикция соттары азаматтық-құқықтық жауапкершілікті анықтау және тағайындау бойынша нақты өкілеттіктерге ие [2]. Қоршаған табиғи ортаға немесе табиғи ресурстарға келтірілген залал үшін азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің ерекшелігі-табиғат пайдаланушылардың тиісті табиғи ресурстарды қалпына келтіруге жұмсайтын болашақ шығындары да, қоршаған табиғи ортаның сапасын қалпына келтіруге жұмсалатын мемлекеттік шығындар да өтелуі керек.

Экологиялық құқық бұзушылықтар, әдетте, шарттан тыс қатынастар шеңберінде жасалатындығымен сипатталады. Шарттық қатынастар кезінде мүліктік жауапкершілік шарттарға сәйкес келеді, оның талаптарын сақтамағаны үшін айыппұл санкциялары көзделуі мүмкін, яғни бұл жағдайда Тараптар жасалған құқық бұзушылықтар үшін мәжбүрлеу шараларын өздері белгілейді. Экологиялық қатынастарда, егер олар нәзік болса, жауапкершілік жалпы ереже бойынша әкімшілік тәртіппен белгіленеді, бұл ретте Тараптардың уағдаластық шарттарына назар аударылмайды. Демек, экологиялық бақылауды жүзеге асыратын органдар үшін заңды және заңсыз шығын келтіруді, яғни заңнама нормаларын бұзу салдарынан ажырата білу маңызды. Залалдарды өтеу мөлшері туралы дау туындаған жағдайларда, егер олар шарттық болса, яғни қолданыстағы заңнаманы бұзу анық байқалмаған жағдайларда, жалпы ережеден алып тастауға жол беріледі, яғни залалдарды толық көлемде өтеуге болмайды. Шарттан тыс залалдар келтірілген кезде алып тастауға жол берілмейді. Бұл жағдайда шығындар заңға сәйкес толық көлемде өтелуі керек. Экологиялық заңнама саласында құқық бұзушылық жасаған адамдар, яғни қоршаған ортаның деградациясына кінәлі адамдар азаматтық жауапкершілік субъектілері болып табылады.

Осылайша, азаматтық-құқықтық жауапкершілікті кінәлі адамның экологиялық құқық нормаларын сақтамауына немесе тиісінше орындамауына немесе үшінші тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделерін бұзуына байланысты өзіне жағымсыз материалдық және мүліктік зардаптарға ұшырауы ретінде анықтауға болатындығын айтуға болады. азаматтық-құқықтық жауапкершілікке тарту үшін азаматтық құқық бұзушылық құрамының болуы қажет (азаптау). Белгілі бір жағдайларда жауапкершілік үшінші тұлғалардың

әрекеттері үшін туындауы мүмкін, сондықтан азаматтық жауапкершіліктің негізі ретінде құқық бұзушылықтың өзіне ғана емес, сонымен бірге заңмен тікелей анықталған немесе шартта көзделген басқа жағдайларға да назар аудару керек. Азаматтық жауапкершілік екі функцияны жүзеге асырады: – қоршаған ортаның сапасына кепілдік береді; – келтірілген экологиялық зиян үшін материалдық жауапкершілік институтының мәртебесін арттыруға айтарлықтай әсер етеді [3]. Осы міндетті шешу бойынша нақты анықталған бастамалар ретінде мынадай шешу жолдарын ұсынуға болады: -экологиялық зиян проблемасын шешу үшін жүйелендірілген және нақты Нормативтік – құқықтық базаны қалыптастыруды, оны өтеудің тәсілдері мен нысандарын, оның ішінде жауапкершілікті басқа тұлғаларға бөлуді және беруді бастау; - экологиялық залалдың белгілі бір жағдайларына қолдану үшін ұтымды және оңтайлы бағалау тәсілдері мен тәсілдерін әзірлеу; залалды және оларды жою жөніндегі жоспарлы іс-шараларды; - келтірілген экологиялық зиянды жоюды және өтеуді ақшалай қаржыландырудың маңызды қажетті тетіктерін әзірлеу. Қандай жағдай болмасын, экологияның құқықтық жүйесін жан-жақты қайта құру талап етілмейді, бірақ мемлекеттік органдардың қоршаған ортаны қорғау және табиғатты пайдалану саласына араласуының айқын қажеттілігі айқын көрінеді. Мұны істеу керек-бақыланбайтын салдарлар мен қоршаған ортаға орны толмас зиян келтірмеу үшін. Егер экономикалық зиянды материалдық құралдармен өтеуге немесе бүлінген объектілерді ішінара сақтауға болатын болса, онда экология тұрғысынан мұны істеу өте қиын. Өйткені, көп нәрсе қалпына келтірілмейді немесе ең жақсы жағдайда оларды қалпына келтіру үшін үлкен уақыт пен күш қажет болады. Бүгінгі таңда ғалымдар әсіресе Арктика аумағын дамытуда белсенді. Өздеріңіз білетіндей, ондағы барлық нәрсе өте нәзік және нәзік. Тіпті автомобиль көліктерінің іздері көптеген жылдар бойы бетінде қалады. Сұрақ туындайды, егер кенеттен экологиялық құқық бұзушылықтар орын алса. Заңмен қорғалатын мүдделерге келтірілген зиянды қалпына келтіру мүмкін болмайтын қылмыстармен қалай күресуге болады? Қоршаған ортаға зиян келтіру көбінесе қайтымсыз, өйткені көптеген табиғи ресурстар қалпына келмейтін (мысалы, топырақ) немесе оларды қалпына келтіру үшін айтарлықтай уақыт қажет (ормандар, жануарлар әлемі). Бүгінгі таңда әлемдік қоғамдастық өзіне төніп тұрған қауіпті толық түсінген кезде, халықаралық деңгейде де, ұлттық деңгейде де антропогендік қызмет арқылы қоршаған ортаға зиян келтіргені үшін жауапкершілік тұжырымдамасын әзірлеуге үлкен мән беріле бастады. Жоғарыда айтылғандардың негізінде экологиялық құқық бұзушылықтар бойынша кінәлі тұлғалар азаматтық-құқықтық жауапкершілікке салыстырмалы түрде аз тартылады және келтірілген залал өтелгеннен бірнеше есе жоғары болады деген қорытынды жасауға болады. Егер пәрменді шаралар қабылданбаса, онда жақын арада адамдар қоршаған ортаға, демек, өздеріне және балаларына орны толмас зиян келтіреді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Астафьева О. Е., Питрюк А. В. Правовые основы природопользования и охраны окружающей среды. — М.: Академия, 2013. — 272 с.

2. Бринчук М. М. Экологическое право. — 2-е изд. — М.: Вентана-граф, 2014.—670с.
3. Боголюбов С. А. Экологическое право. — 2-е изд. — М.: Юрайт, 2011. — 472 с.

ОӘЖ 342.7

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ИНСТИТУТТАРЫН ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Әбдіраим А.С., Утеп Д.К., Құдиярұлы Н
Ғылыми жетекші - з.ғ.к., аға оқытушы Жаксылыков Н.Н
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются права, свободы и законные интересы личности в гражданском обществе. Автором предлагается концепция понимания гражданского общества как средства или инструмента самозащиты граждан от прямого вмешательства государства и его органов, с одной стороны и института эффективного воздействия на государственный механизм с целью превращения его в демократически ориентированный, основанный на праве, служащий обеспечению правового статуса личности, ее достойного и достаточного уровня жизни и свободы - с другой.

Summary: This article discusses the rights, freedoms and legitimate interests of the individual in civil society. The author proposes the concept of understanding civil society as a means or instrument of self-defense of citizens from direct interference of the state and its bodies, on the one hand, and the institution of effective influence on the state mechanism in order to turn it into a democratically oriented, law-based, serving to ensure the legal status of the individual, its decent and sufficient standard of living and freedom - with other

Қазақстанда идеалды да, нақты да азаматтық қоғамды қалыптастыру мемлекет пен қоғам тарапынан адам мен азаматтың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін қамтамасыз етпестен мүмкін емес. Қазақстан қоғамының тіршілік әрекетінің барлық салаларын реформалау жағдайындағы түбегейлі қайта құрылуы Қазақстан Республикасының конституциялық құрылысының ең жоғары құндылығы (қағидаты) ретінде адам құқықтары идеясын жалпыға бірдей танумен және конституциялық бекітумен сүйемелденеді (1995 жылғы Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бабы) [1].

Бұл идея қоғамда азаматтық қоғамның қалыптасуына жағдай жасайтын жаңа моральдық-этикалық, саяси, құқықтық және идеологиялық негіздерді бекітеді. Өркениеттің дамуы барысында қоғамның бір формациясынан екіншісіне ауысқан кезде құқықтық қатынастар мен құқық нормалары барған сайын дами бастады. Бұл, ең алдымен, дамыған демократиялық мемлекеттерде болды, олар «құқықтық мемлекеттер» деп аталды.

Құқық мемлекеттің тікелей қатысуымен қалыптасады және дамиды, бұл заңдық нормаларға жалпыға бірдей міндетті күш пен қауіпсіздікті береді. Мемлекеттің сипаты, оның саяси режимі құқықтың ерекшеліктерін ақтайды. Әлеуметтік даму процесінде құқық құқықтық мемлекетте жүзеге асырылатын мемлекетке қатысты шешуші факторға айналуы мүмкін [2].

Мемлекет дамудың белгілі бір кезеңдерінде әлеуметтік прогрестің жалпы сызығына сәйкес демократияның тасымалдаушысы болуы керек, оған құқық

саласындағы прогресс тікелей байланысты. Бұл жағдайда мемлекет қалыптастырушы (кепілдік беретін) фактор ретінде әрекет етеді. Мемлекеттің құқыққа қатысты миссиясының бастысы-белгілі бір нормаларға, принциптерге, ережелерге ерекше құқықтық сапа туралы хабарлау, содан кейін олар өз бетінше әрекет ете бастайды және бұл әрекетті мемлекетке қарсы қоюға болады. Тағы бір сурет қоғамға тән, онда демократия, нақты халықтық билік режимі бекітілген. Бұл режим тек құқықты ғана емес, сонымен бірге өз ресурстарын, өзінің құқықтық дамуын ашуды талап етеді. Ол үшін төмендегідей үш тармақты бөліп көрсетуге болады:

Біріншіден, демократия, авторитарлық бұйрықтардан айырмашылығы, саяси билікті шектеуге негізделген, нәтижесінде ол өзін-өзі қамтамасыз ететін саяси күшке айнала алмайды. Демократия режимі - бұл өзін - өзі реттейтін механизм, ең алдымен экономикада-сенімді жеке меншік. Демократия жеке құқық жетекші және үстем мәнге ие болатын құқықтық жүйенің құрылысын болжайды.

Екіншіден, демократия саяси режим ретінде рұқсат ету режиміне, көпшіліктің күшіне немесе авторитарлық, тоталитарлық режимге төгілуге мүмкіндік бермейтін осындай барабар құқықтық нысандарды қажет етеді.

Үшіншіден, демократия режимі адамды, оның құқықтары мен бостандықтарын бірінші орынға қояды және бұл құқықтық жүйеде бекітілуі керек. Сондықтан бұл ойлар қоғамның құқықтық дамуының принциптері болып табылады.

Экономикамен, табиғи, тікелей әлеуметтік құқықтарда көрсетілген басқа факторлармен анықталған осы дамудағы мемлекеттің рөлін атап өтіп, құқықтың екінші жағын да атап өту керек: ол мемлекетке қарсы дамиды. Бұл әсіресе демократиялық режимде айқын көрінеді. Құқық мемлекетті "тежеуге" қабілетті өркениеттің негізгі институты ретінде әрекет етеді және әлеуметтік реттеу функциясын орындайды. Құқықтық даму құқық салаларында мемлекеттік органдардың қызметі шектелген, қатаң рұқсат беру тәртібімен қатаң реттелген кезде басталады. Құқықтық мемлекет-бұл құқықта қалыптасқан оң әлеуеттің бейнелі тәжі [3].

Осылайша, құқықтық мемлекет-бұл конституциялық басқару режимі жұмыс істейтін, дамыған және дәйекті құқықтық жүйе мен тиімді сот жүйесі бар, биліктің нақты бөлінуімен және саясат пен биліктің тиімді өзара әрекеттесуі мен өзара бақылауымен бірге мемлекеттің түрі.

Дамыған демократиялық қоғамда халықтық өкілдік институттары бірінші орынға шығады. Қазақстанда мұндай институттарға мыналар жатады: парламентаризм Институты (Мәжіліс және Сенат); президенттік институт, өйткені президент жалпыға бірдей дауыс беру арқылы сайланады; жергілікті өкілді билік органдары - мәслихаттар арқылы жүзеге асырылатын муниципалды өзін-өзі басқару. Қазақстанда демократияның тиісті дамымағанының айқын мысалы-жергілікті өзін-өзі басқару органдарының рөлі барынша азайтылды. Әкімдердің сайлануы туралы жақында қабылданған түзету олардың сайлануын ғана болжайды, ал менің ойымша, мұндай сайлауды

және арнайы заңның қабылдануын егжей-тегжейлі реттеу қажет. Мәслихаттар әкімді Президенттің алдына шығару туралы мәселені ғана қоя алады. Олардың іс жүзінде атқарушы органдары жоқ, билік өкілеттіктерінен айырылған және оларды Сенат мерзімінен бұрын таратуы мүмкін. Сондай-ақ, Парламент депутаттары Президентке Конституцияға өзгерістер енгізу туралы ұсыныстар енгізе алатынын және оны өз бетінше жасай алмайтынын атап өткен жөн [4].

Сондықтан әр адамның табиғи құқықтарын пайдаланудың қоғамның басқа мүшелеріне бірдей құқықтарды пайдалануды қамтамасыз ететіндерден басқа шекаралары жоқ. Бұл шекараларды тек заңмен анықтауға болады. Басқаша айтқанда, еркіндік абсолютті және шектеусіз емес. Оның шекаралары, яғни бостандықты пайдалану тәртібі заңмен анықталады. Сонымен бірге, табиғи құқық ретінде танылған Бостандық адамды өз өміріне ерікті араласудан қорғайды. Адам мен мемлекет арасындағы бұл қатынас екі түрде көрінеді: адамға заңмен тыйым салынбағанның бәріне рұқсат етіледі; мемлекет пен оның органдарына заңмен рұқсат етілмеген барлық нәрсеге тыйым салынады.

Азаматтық қоғам табиғи құқық презумпциясына сүйенеді, жеке адамдардың бостандығын жүзеге асыруды белгілі бір институционалдық ережелермен байланыстырады және жүзеге асырылады: жеке (жеке) құқықтар; саяси институттар; мемлекет.

Бұл күндері егеменді қоғамға артықшылық беріледі. Тек заңды мемлекет жеке тұлға мен қоғамды теңестіре алады. Дауласқан егемендік тек мемлекетке ғана емес, сонымен бірге табиғи құқық позитивті құқықтан жоғары және заңды болатын еркін және тең құқықты адамдардан тұратын азаматтық қоғамға тиесілі. Бұл логикадан үкіметтік билік міндеттер сияқты құқықтармен қамтамасыз етілмейді. Т. Пейн өзінің "Адам құқықтары" кітабында азаматтық қоғам екінші дәрежелі емес және Конституция мен сотқа Үкіметтің міндетіне кіретін дәрежеде бағынуы керек деп жазды.

Неліктен Қазақстанда азаматтық қоғамның тез қалыптасуы үшін қажетті заңдарды әзірлеу және қабылдау бірінші кезектегі міндет болып табылады. Бұл заңдарды үш түрге бөлуге болады:

1) адам құқықтарының мемлекеттік кепілдіктерін және азамат пен мемлекеттің негізгі қатынастарын анықтайтын заңдар: адам құқықтары жөніндегі уәкілдің қызметі туралы заң, Адвокатура туралы Заң және т. б.;

2) азаматтардың сайлау, сайлану, мемлекеттік саясаттың қағидатты мәселелері бойынша өз еркін тікелей білдіру және басқару процестеріне қатысу құқықтарын іске асыруды қамтамасыз ететін заңдар (оның ішінде халықаралық құқық нормаларына сәйкес "сайлау туралы" Заңды жетілдіру, "жергілікті өзін-өзі басқару қағидаттары туралы" заңды қабылдау және т. б.);

3) азаматтық қоғам құрылымдарының еркін қалыптасуы мен қызметінің мемлекеттік кепілдіктерін, сондай-ақ азаматтардың азаматтық акцияларды өткізуге құқықтарының кепілдіктерін айқындайтын заңдар: "бірігу құқығы туралы" (жаңа заң), "Саяси партиялар туралы" (жаңа заң), "кәсіптік одақтар туралы" (жаңа заң), "қайырымдылық туралы" заңдар туралы", "Коммерциялық емес ұйымдар туралы", "жария іс-шаралар туралы" (азаматтар мен олардың

бірлестіктерінің өз еріктерін көрсететін жария акциялар өткізуге құқықтарының кепілдіктері туралы: митингілер, демонстрациялар, шерулер, пикеттер және т.б.).

Сонымен қатар олардың барлығы дамыған қоғамның келесі принциптеріне бірдей негізделуі керек:

1. Адам құқықтарының жалпыға бірдей Декларациясына және халықаралық құқықтық актілерге сәйкес келетін адам құқықтарын толық көлемде қамтамасыз ету.

2. Бұқаралық ақпарат құралдарының мемлекеттік билік органдарынан тәуелсіздігін және азаматтардың ақпаратты еркін бөлу және алу құқықтарын сақтауды көздейтін толыққанды қоғамдық диалогты қамтамасыз ету.

3. Азаматтық қоғамның қарсыластарынан - азаматтық қоғамның құндылығы мен принциптерін жоққа шығаратын ұйымдар мен жеке азаматтардан да, шенеуніктерден де қорғалуы [5].

Осылайша, Қазақстан Жергілікті өзін-өзі басқарудың нақты органдары, дамыған саяси институттары, тәуелсіз сот жүйесі, атқарушы, заң шығарушы және сот билігі арасындағы тежеу мен тепе-теңдік жүйесі болған кезде ғана құқықтық мемлекет деп санауға болады. Онда адамның құқықтары мен бостандықтары, соның ішінде меншік құқығы және мемлекетті басқаруға нақты қатысу сақталуы керек. Құқықтық мемлекеттің негізгі шарттарының бірі дамыған азаматтық қоғам деп атауға болады, онда әр адам өзін өзі өмір сүретін мемлекеттің азаматы ретінде сезінеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы (1995 жылғы 30 тамыздағы республикалық референдумда қабылданған) (19.09.2022 ж. жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен).

2. Богданова Е. Е., Богданов Д. Е., Василевская Л. Ю. Гражданское право. Учебник. В 2 томах. Том 2. М.: Проспект, 2020. 448 с.

3. Дробышевский С. А. История политических и правовых учений: основные классические идеи. Учебное пособие. М.: Норма. 2018. 688 с.

4. Венгерова А. Б. Теория государства и права. Учебник. 14-е изд., стер. М.: Дашков и К, 2021. 607 с.

5. Мухаев Р. Т. Политология в 2 частях. Часть 2. Учебник для академического бакалавриата. М: Юрайт, 2017. 326 с.

ОӘЖ 340

ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТ

Әлжан Б.И.

Ғылыми жетекші - магистр, аға оқытушы Айтеке К.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье излагается профессионально-правовая культура и ее значение в современном обществе.

Summary: The article describes the professional and legal culture and its importance in modern society.

Құқықтық, оның ішінде кәсіби-құқықтық, заңгерлердің мәдениетін екі аспект бойынша қарастыруға болады: бағалау (аксиологиялық) категория және мазмұнды. Бірінші жағдайда, бұл оның дамуының әр кезеңінде қоғамның құқықтық өмірінің сапалы жағдайы ретінде түсініледі. Бұл жалпы құқықтық өмірді және оның қызметінің негізгі салаларын қамтуға және бағалауға мүмкіндік береді. Құқықтық мәдениет адамның сыртқы әлеммен және адамдармен қарым-қатынасын "қалыпқа келтіру" қасиетіне негізделген. Тар мағынада-бұл адамдар немесе олардың ұйымдары арасындағы әлеуметтік өзара әрекеттесу процесінде қалыптасқан, орындалуы міндетті және мемлекет қорғайтын белгіленген нормалармен реттелетін нормативтік қатынастар жүйесі. Кең мағынада-бұл еңбек, қарым-қатынас, мінез-құлық процесінде жүзеге асырылатын жеке тұлғаның құқықтық білімі, сенімдері мен көзқарастарының жиынтығы, сонымен қатар қоғамның материалдық және рухани құндылықтарына деген көзқарас.

Құқықтық мәдениеттің мамандандырылған деңгейі құқық, құқықтану, қоғамдық тәртіпті сақтау және құқықтық қатынастарды реттеу жүйесімен ұсынылған, қарапайым – адамгершілік, қоғамдық пікір. Құқық пен мораль адамның қоғамда өмір сүруі үшін өте маңызды. Олар, саясат сияқты, мемлекет, әлеуметтік топтар және жеке адамдар арасындағы қатынастарды реттейді, сондықтан олардың әрекеті қоғамдық өмірдің барлық маңызды салаларына таралады. Құқықтық мәдениет, құқықтық сана, құқықтық қатынастар, заңдылық пен тәртіп, заң шығару, құқық қолдану және қоғамдағы құқықтың жұмыс істеуі саласындағы басқа да қызмет сияқты элементтерді қамтиды және әлеуметтік институттардың кең жүйесі бар – заң шығарушы органдар, сот, прокуратура, полиция, пенитенциарлық мекемелер. Құқық әдет-ғұрыптан өсіп, адамгершілік пен дінмен тығыз байланыста болады. Әр түрлі дәуірлерде құқықтық мәдениеттің әртүрлі формалары болған. Қазіргі құқықтық мәдениет теңдік, бостандық және әділеттілік принциптеріне негізделген. Осылайша, барлық адамдарды бір әлеуметтік өлшеммен өлшеу, олардың құқықтары мен міндеттерін теңгерімді үйлестіру талаптары туындайды. Бұл жағдайда өзін-өзі басқару мен ерік-жігер алынып тасталады, дегенмен әр адам өз еркін білдіруге және өзінің мінез-құлқын жүргізуге құқылы [1]. Бұл сіздің бостандығыңызды басқа адамдардың бостандығын мойындаумен байланыстырған кезде ғана мүмкін болады. Құқықтық мәдениеттің ерекшелігі кез – келген мәдениет-ең алдымен өркениетті өмір салты, адамның, әлеуметтік топтардың және жалпы қоғамның интеллектуалды, рухани, психологиялық және мінез-құлық құндылықтарының жүйесі. Құқықтық мәдениеттің жалпы мәдениеттің ерекше саласы ретіндегі ерекшелігі мемлекет пен барлық мемлекеттік қызметшілердің, сондай-ақ барлық құқық субъектілерінің өмірінің ерекше формасында жатыр. Басқаша айтқанда, бұл қоғамның жалпы мәдениетінің құқықтық жүйеге қатысы бар және құқықтық процесті басқаратын бөлігі. Құқықтық мәдениеті жоқ құқықтық жүйе жұмыс істемейді. Мемлекет пен құқықтың қоғам өміріндегі рөлін білу және терең түсіну, Осы білімді ұстануға дайын болу, күнделікті мінез – құлқыңызды қолданыстағы құқықпен түсіну, жинақталған құқықтық

құндылықтарды құрметтеу-бұл құқықтық мәдениеттің сипаттамалары. Кез-келген қоғам, кез-келген мемлекет, адамдардың кез-келген қауымдастығы өздерінің құқықтық мәдениетіне ие. Құқықтық мәдениет, бір жағынан, бұрын болған және осы кезеңде болған елдің мемлекеттік-құқықтық шындығын көрсетеді, екінші жағынан, бұл шындыққа әсер етеді. Егер ол шынайы мәдениет болса, онда ол саяси-құқықтық салада прогрессивті, құнды, әлеуметтік негізделген барлық нәрсені бейнелейді, мемлекеттің ұйымдастырылуы мен қызметін жетілдіруге, қолданыстағы құқықтың сапасы мен тиімділігін арттыруға, тәртіпті, құқықтық тәртіп пен заңдылықты нығайтуға, әр адамның құқықтарын, бостандықтарын мен заңды қорғалатын мүдделерін қорғауды күшейтуге көмектеседі.

Типтік және неғұрлым толық, осы тәсілге қатысты, қоғамның құқықтық мәдениеті ұғымын қоғамның құқықтық өмірінің сапалы жағдайы ретінде анықтау, құқықтық актілердің жетілуінің, құқықтық және құқық қолдану қызметінің, жеке тұлғаның құқықтық санасы мен құқықтық дамуының қол жеткізілген деңгейінде, сондай-ақ оның мінез-құлқының еркіндігі және мемлекет пен жеке тұлғаның өзара жауапкершілігі дәрежесінде оң әсер етеді әлеуметтік даму және қоғамның өмір сүру жағдайларын сақтау. Қарастырылып отырған аспектідегі әрбір азаматтың жеке басына қатысты құқықтық мәдениет – бұл құқықты білу және түсіну, оның ережелерін саналы түрде орындау. Кәсіптік-құқықтық мәдениет-бұл заңдар мен заңға тәуелді актілерді, сондай-ақ құқық көздерін терең, көлемді және формальды түрде білу, құқық принциптері мен құқықтық реттеу міндеттерін дұрыс түсіну, заңға және оны қолдану практикасына кәсіби қатынас, құқықтық ережелерге немесе заңдылық қағидағтарына қатаң және дәл сәйкестікте, яғни. пәндік-практикалық қызмет. Тиісінше, әр заңгер үшін бұл кәсіпті меңгеру дәрежесі, арнайы дайындық деңгейі. Құқықтық мәдениеттің мағыналы талдауы оны құқық саласына және олардың адамдардың санасы мен мінез-құлқында көрінуіне қатысты нақты және идеалды элементтер жүйесі ретінде түсінуді қамтиды. Белгілі бір социологиялық аспектідегі құқықтық мәдениеттің құрылымы сәйкесінше кәсіби заңгерлердің өзіндік мазмұны мен сапалық деңгейі бар келесі үлкен элементтерді қамтиды: - құқықтық сана барлық құқықтық шындықты рухани бейнелеу жүйесі ретінде; - құқықтық мекемелер құқықтық бақылауды, құқықты іске асыруды қамтамасыз ететін мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымдар жүйесі ретінде; - құқықтық мінез-құлық, қызмет [2]. Құқықтық мәдениет мәдениеттің басқа салаларымен немесе салаларымен өзара әрекеттесуде жұмыс істейді: саяси, моральдық (этикалық), эстетикалық, діни және т. б. Сонымен қатар, құқықтық мәдениеттің нақты мазмұнында осы қоғамның үстем мәдениетіне де, оның жекелеген салаларына да тән белгілер мен ерекшеліктер міндетті түрде көрінеді. Құқықтық мәдениеттің барлық элементтері арасындағы барынша өзара сәйкестікті қамтамасыз ету-қоғамдағы заңдылық пен құқықтық тәртіпті нығайтудың магистральдық желісі. Осыған байланысты құқықтық және адамгершілік мәдениет элементтерінің және тұтастай алғанда мәдениет салаларының өзара іс-қимылы, өзара қызмет көрсетуі ерекше маңызды болып

табылады. Демократиялық мемлекет жағдайында адамның әлеуметтік адекватты, заңға бағынатын мінез-құлқын бір уақытта моральдық және құқықтық сана арқылы ғана қамтамасыз етуге болады. Бұл моральдық сана моральдық мәдениеттің элементі ретінде құқықтық позицияны анықтаудың тікелей ішкі (жеке) механизмі ретінде қызмет етеді (мінез-құлықтың заңды немесе заңсыз нұсқасын таңдау). Сондықтан кәсіби-құқықтық мәдениеттің негізгі компоненттерін кәсіби-құқықтық және кәсіби-адамгершілік салалар немесе мәдениет салалары деп санаған жөн. Құқықтық тәртіп саласында өз ісінің шебері болу-кәсіби мәдениеттің жоғары деңгейіне ие болу. Қарастырылып отырған аспектідегі әрбір азаматтың жеке басына қатысты құқықтық мәдениет – бұл құқықты білу және түсіну, оның ережелерін саналы түрде орындау. Қазіргі нарықтық экономикада әр азаматтың жоғары мәдениетін нығайту мәселесі ерекше өзекті. Бұл біздің қоғам азаматының жеке басының дамуының басты нәтижесі болуы керек іс-әрекеттер мен әрекеттердің, сезімдер мен импульстардың жоғары мәдениеті. Құқықтық мәдениеті жеткіліксіз дамыған адам, әдетте, заң бұзушылықтың ең өрескел жағдайларына, мысалы, қылмыстарға назар аударады, ал құқықты елемудің басқа да көптеген жағдайлары олардың назарынан тыс қалады. Бұл қабылдауда құқық Айсберг түрінде пайда болады, оның аз бөлігі көрінеді, ал үлкен бөлігі су бағанының астында жасырылады. Құқықтық мәдениетті қалыптастыру үдерісіндегі кемшіліктерді еңсеру қоғам дамуының қазіргі кезеңінде, құндылықтардың қайта бағдарлануы және азаматтардың санасының өзгеруі орын алған кезде ерекше маңызға ие болады. Бұл жұмыстың сәтті өтуі және қажетті нәтиже беруі үшін осы кемшіліктер туралы және қоғамға және осындай кемшіліктерден туындаған жеке адамдарға тигізетін зияны туралы идеялардың болуы маңызды [3].

Тұлғаның құқықтық мәдениеті қоғам мүшесінің құқықтық әлеуметтену деңгейін, оның мемлекеттік және әлеуметтік өмірдің құқықтық принциптерін, Конституцияны және басқа заңдарды игеру және пайдалану дәрежесін сипаттайды. Жеке тұлғаның құқықтық мәдениеті құқықты білу мен түсінуді ғана емес, сонымен бірге ол туралы әлеуметтік құндылық ретінде құқықтық пайымдауды да білдіреді, ең бастысы – оны жүзеге асыру, заңдылық пен құқықтық тәртіпті нығайту бойынша белсенді жұмыс. Басқаша айтқанда, жеке тұлғаның құқықтық мәдениеті – бұл оның іс-әрекеттегі оң құқықтық санасы. Ол жеке тұлғаның өзінің қабілеттері мен әлеуметтік қасиеттерін құқықтық тәжірибеге сүйене отырып өзгертуді қамтиды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Айзин С., М., Тихомиров М.Ю. Юридическая служба на предприятии: настольная книга юрисконсульта. – М.: 2003.
2. 3 Ахметов А., Ахметова Г. Трудовое право Республики Казахстан. Учебник. – Алматы: «Юридическая литература», 2011. – 455 с.
3. Айман Т. О. Трудовое право. Учебное пособие. — М.: РИОР, Инфра-М, 2016. 176 с.

ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІҢ ЖЕҢІЛДЕТІЛГЕН САНАТТАРЫНЫҢ ТИІСТІ НЕГІЗДЕРІ БОЙЫНША ЕҢБЕК ШАРТЫН БҰЗУ ҚҰҚЫҒЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Әлібек Б.Н., Жортанова А.Б., Ағабаев Қ.Ж
Ғылыми жетекшісі - з.ғ.к., аға оқытушы Имашев Б.Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Статья посвящена вопросам реализации конституционного права на свободу труда, на равноправие полов, а также возможному расторжению трудового договора с социально незащищенными категориями работников (беременные женщины, лица с семейными обязательствами, предпенсионеры). В работе рассматриваются актуальные вопросы права на расторжение трудового договора льготных категорий работников по инициативе работодателя.

Summary: The article is devoted to the implementation of the constitutional right to freedom of labor, gender equality, as well as the possible termination of an employment contract with socially unprotected categories of workers (pregnant women, persons with family obligations, pre-retirees). The paper deals with topical issues of the right to terminate the employment contract of preferential categories of employees at the initiative of the employer.

Кәрілік бойынша зейнетке шығу жасының ұлғаюына байланысты "зейнеткер алдындағы" еңбек құқығының жаңа субъектісі пайда болды. "Қазақстан Республикасында зейнетақымен қамсыздандыру туралы" Заңы 11-бабына сәйкес, қартайған кезде зейнетақы тағайындау құқығын беретін жасқа қызметкер болып табылады және оның ішінде мерзімінен бұрын [1].

Зейнетақы кезінде заң шығарушы қызметкерлердің белгілі бір жеңілдікті санаттары үшін, оның ішінде төрт және одан да көп бала туған әйелдер үшін мерзімінен бұрын зейнетке шығу мүмкіндігін сақтай алды [2].

Зейнеткерлердің еңбек құқықтарының сақталуына кепілдік беруге тырысып, заң шығарушы жұмысқа қабылдаудан негізсіз бас тартқаны немесе зейнеткерді негізсіз жұмыстан шығарғаны үшін қылмыстық жауапкершілікке тартылады. Қылмыстық жауапкершілікті енгізу, ең алдымен, еңбек заңнамасын сақтайтын жұмыс берушілерді жұмыс берушінің бастамасы бойынша зейнеткеді жұмыстан босату туралы шешім қабылдаудан шектейді деп болжауға батылым бар, өйткені қызметкерлердің басқа да іскерлік қасиеттері тең болған жағдайда, тек зейнеткерлерге қатысты негізсіз жұмыстан босату үшін де, жұмысқа қабылдаудан негізсіз бас тарту үшін де қылмыстық жауапкершілік белгіленеді. Демек, жұмысшылардың саны немесе штаты қысқарған кезде, зейнеткерлер жаңа жеңілдікті құрайды.

Жұмыс берушінің бастамасы бойынша қосымша шектеулер көзделетін еңбек күшін бұзу санаты. Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексінің 12 – тарауына сәйкес қолданыстағы еңбек заңнамасы жұмыс берушінің бастамасы бойынша әйелдердің белгілі бір санатымен еңбек шартын бұзуға жол бермейді [2].

Жұмыс берушінің бастамасы бойынша жұмыскерлердің жеңілдікті (әлеуметтік қорғалмаған) санаттарын негізсіз, заңсыз жұмыстан шығаруға, еңбек құқығына кепілдіктер бөлігінде қолданыстағы заңнаманың кемшіліктері неде деп болжауға болады. Қызметкер еңбек қатынастарының субъектісі ретінде әрекет ете отырып, өзінің құқықтық мәртебесін қалыптастырады, өзінің құқықтары мен міндеттерін жүзеге асырады, бірақ қызметкерлердің әрбір санаты тиісті негіздер бойынша жұмыстан босату құқығын жүзеге асыра алмайды. Әрине, еңбек барлық байлықтың қайнар көзі болып табылады және жұмысшыларды жұмыстан шығарудың салдары жалғыз өмір сүру көзінен айырылған адаммен ең қайғылы жағдай болуы мүмкін.

Зейнеткер жасына жетті және неғұрлым қолайлы жағдайға көшуге ұмтылды. Өмір сүруге арналған климаттық жағдайлар. Заң шығарушы жұмыс берушінің жергілікті құқықтық актілерінде белгіленген түпкілікті есеп айырысу және ықтимал төлемдер сомасынан басқа қандай да бір қосымша өтемақы (бонустар) төлемей, кез-келген уақытта, өз бастамасы (өз қалауы бойынша) бойынша мұндай қызметкердің жұмыстан босату құқығын шектемеді. Жұмыс берушінің бастамасы бойынша қызметкерлердің жеңілдетілген санаттарын жұмыстан шығаруға тыйым салу кемсітушілік болып табылады және конституциялық құқықтар мен бостандықтар қағидаттарын бұзады деп санаймын, атап айтқанда: еңбек бостандығы қағидаты, жынысына қарамастан адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарына кепілдік беру, сондай-ақ ерлер мен әйелдер үшін тең құқықтар мен бостандықтар мен тең мүмкіндіктерді іске асыру қағидаты. Жұмыс берушінің бастамасы бойынша еңбек шартын бұзу әрдайым жұмысшылардың белгілі бір санатына қатысты абсолютті зұлымдық бола бермейді. Кепілдіктер мен өтемақыларды сақтай отырып, адамдар үшін қысқартуға байланысты жұмыстан босатылған кезде заң шығарушы материалдық пайда және соның салдарынан қызметкердің еңбек шартын бұзуға мүдделілігі көрсетілген негіз бойынша қарастырылған [3].

Ерекше климаттық жағдайлары бар жерлерде жұмыс істейтін жұмысшылардың еңбегі аудандық коэффициенттер мен жалақыға пайыздық үстемелерді қолдануды ескере отырып, жоғары мөлшерде төленеді.

Демек, жұмыс берушінің бастамасы бойынша жұмысшылардың жеңілдетілген санаттарын жұмыстан шығаруға тыйым салынбаған, тек кәсіпорынның жойылуына байланысты жұмыстан босату негіздері шектеулі. Қосымша ақша төлеу құқығынан айырылады, бұл отбасылық міндеттемелері бар адамдар сияқты жұмысшылар тобына қатысты кемсітушілікті дәлелдейді.

Мысалы, қызметкер мен оның отбасы мүшелері тұруға қолайлы аудандарға кеткен жағдайда ғана жұмыс берушінің бастамасы бойынша жұмыстан босатуға келіскен жағдайда, орташа жалақыны біржолғы төлеу мүмкіндігін қарастыру. Адам мен азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын сақтаудан басқа, жұмыс берушінің бастамасы бойынша жұмыскерлердің жеңілдікті санаттарын жұмыстан босату құқығын іске асыру мүмкіндігі осындай перспективалы құқықтарды іске асыруға ықпал етуі тиіс. Жұмыскерлердің әлеуметтік қорғалмаған санаттарын қосымша материалдық

ынталандыру; мемлекеттік азаматтық қызмет кадрларын ротациялау; өндірісті роботтандыру; жұмысқа жас мамандарды тарту және жалақыны заңдастыру.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1."Қазақстан Республикасында зейнетақымен қамсыздандыру туралы" Қазақстан Республикасының Заңы (12.09.2022 өзгертулермен толықтыруларымен)
- 2.Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексі 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V ҚРЗ.(04.09.2022 өзгертулермен толықтыруларымен)
- 3.Совершенствование досудебного порядка рассмотрения индивидуальных трудовых споров в Республике Казахстан // Международный научно-популярный журнал «Наука и жизнь Казахстана». 2016. - №4 (39). – С.82-85

ӘОЖ 342.7

МЕМЛЕКЕТ ПЕН АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМНЫҢ АРАҚАТЫНАСЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Әуезова Л.М., Бекбай Е.Ұ., Әзрет И.А., Қыдырбаева Г.Ә.
Ғылыми жетекшісі – магистр, аға оқытушы Серик Г.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются проблемы соотношения гражданского общества и государства, их взаимного функционирования.

Summary: This article deals with the problems of the relationship between civil society and the state, their mutual functioning.

Саяси коммуникация мәселелерін зерттеу көбінесе әлеуметтік коммуникацияның қазіргі теориясының теориялық-әдіснамалық базасына және әлеуметтік және философиялық антропология мәселелері бойынша бірқатар пәнаралық зерттеулерге және әлеуметтік қатынастардың әртүрлі көріністерінің мәнін ашатын мәселелердің кең ауқымына сүйенеді. Алайда, мемлекет пен азаматтық қоғам коммуникациясының түрлі аспектілерін талдауға байланысты көптеген жарияланымдарға қарамастан, бүгінгі күнге дейін әлеуметтік-саяси (қоғамдық) диалогтың өзі де, сондай-ақ қоғам мен биліктің диалогтық өзара іс-қимылының институционалдық тетіктерін қалыптастыру да, сондай-ақ қоғамның әлеуметтік-саяси институтына диалогты біртіндеп трансформациялау проблемалары зерттелмеген.

Қазіргі отандық заң әдебиетінде мемлекет пен азаматтық қоғамның арақатынасы туралы мәселе пікірталас болып табылады.

Кейбір ғалымдар мемлекет пен азаматтық қоғам қарама-қарсы жүйелер болып табылады деп санайды. Бұл тәсіл азаматтық қоғамды емес, қоғамды басқарылатын жүйе ретінде түсінуді білдіреді. "Мемлекет қоғам өмірін реттейді (нақты, ойдан құрастырылған "азаматтық" емес)" [1]. Қоғамның қызмет етуінің осы түсіндірмесіне сәйкес, оның беріктігі мен тұрақтылығы тепе – теңдікті сақтай отырып, бір жағынан, мемлекет азаматтық қоғамның құрылымын бәсеңдетпейді және сіңірмейді, ал олардың қызметінің жағдайын жасау мен еркіндігін қорғауды, азаматтар мен олардың бірлестіктерінің құқықтарының кепілдігін қамтамасыз етеді; екінші жағынан-азаматтық қоғамдардың

құрылымдары мемлекет заңдарын сақтайды және жалпы мемлекеттік мақсаттарды іске асыруға белсенді қатысады.

Азаматтық қоғамды бір жағынан мемлекеттік саяси биліктің тежеуші күші мен бақылаушысы, екінші жағынан азаматтық қоғамның мүдделеріне қайшы келмейтін қызметтегі оның көмекшісі ретінде қарастыруға болады. Бұл тәсілді жақтаушылар мемлекет пен азаматтық қоғам арасындағы теңдестірілген қарым-қатынастардың қажеттілігін әділ көрсетеді, алайда бұл теңгерімнің мәні қарсы күресті, тепе-теңдікті шешуден емес, бір мақсаттарға қол жеткізуден, бір функцияларды іске асырудан тұрады.

Екінші тәсілдің мазмұны азаматтық қоғам мен мемлекетті өзара байланыстыратын және өзара кірігетін институттар ретінде қарау болып табылады, бұл ретте азаматтық қоғам құқықтық мемлекеттің құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады.

Мемлекет пен азаматтық қоғам өзара іс-қимыл мен ынтымақтастық ұстанымында бола отырып, өз қызметін қатаң ажыратады. Мемлекеттің дамуы азаматтық қоғамды басуға міндетті емес. Азаматтық қоғам мен мемлекеттің қарама-қарсылығы мемлекет өзіне тән емес функцияларды монополиялаған, ал оның аппараты қоғамнан ажыратылған корпорацияға айналғанда туындайды.

Азаматтық қоғам мен мемлекеттің өзара қарым-қатынасы мәселесін зерттеудің маңыздылығы - ол адамның саясатын анықтауға, адамды мәдени-тарихи және саяси-мәдени феномен ретінде анықтауға мүмкіндік береді.

Дін қоғамы мен мемлекеттің өзара іс – қимылының екі негізгі моделін-либерализм мен этатизмді бөліп көрсетуге болады.

Классикалық либерализм азаматтық қоғам саласына мемлекеттің ең төменгі функцияларына мемлекеттің араласуын жеңеді. Ең аз мемлекет өзін-өзі реттеу тетіктеріне азаматтық қоғамды толығымен ұсынатын "түнгі күзет" бейнесінде бейнеленген.

Этатизм аясында мемлекеттің қоғамға реттеуші әсерінің екі нұсқасы – авторитарлы және демократиялық этатизм [2].

Бірыңғай қоғамдық жүйенің өзара байланысты элементтері ретінде азаматтық қоғам мен мемлекет бір-бірін негіздейді. Азаматтық қоғамның жай-күйі, оның қажеттіліктері мен мақсаттары мемлекеттің негізгі белгілері мен әлеуметтік мақсатын айқындайды. Азаматтық қоғам құрылымындағы, оның қызметінің негізгі салаларының мазмұнындағы сапалық өзгерістер мемлекеттік биліктің сипаты мен нысандарының өзгеруіне әкеп соқтырады.

Сонымен бірге мемлекет азаматтық қоғамға қатысты салыстырмалы дербестікке ие бола отырып, оның жай-күйіне айтарлықтай әсер етуі мүмкін. Бұл әсер, әдетте, позитивті, тұрақтылықты қолдауға және азаматтық қоғамның прогрессивті дамуына бағытталған. Тарих қарама-қарсы мысалдар біледі. Мемлекет пен азаматтық қоғам арақатынасының неғұрлым ұтымды тұжырымдамасына сәйкес мемлекет пен қоғам өзара тұрақты әрекеттестікте болатын әлеуметтік өмірдің дербес элементтері ретінде әрекет етеді.

Мемлекет пен азаматтық қоғамның өзара іс-қимылының тарихи тәжірибесі қазіргі заманғы қоғамға тән екі жақты құрылымды монолитті құрылыммен ішкі алмасудың қарсы нәтижелілігін куәландырады [3].

Осыған байланысты "өзара іс-қимыл" ұғымын басқа немесе басқаларды не істеуіне байланысты өз қызметіне өзгерістер енгізетін субъектілердің өзара іс-қимылдарының динамикалық өзгеріп отыратын бірізділігі ретінде түсіндіру қажет. Гуманитарлық ғылымдарда өзара іс – қимыл-бұл "саясат субъектілерінің бірігуі немесе ажыратылуы, идеялармен, көзқараспен, ресурстармен (әсермен, ақпаратпен, біліммен және т.б.) алмасу, бір субъектіден (бірінші немесе белсенді) басқа субъектіден (екінші немесе пассивті) ерік ниетін беру болатын саяси қатынастары".

Мемлекет пен азаматтық қоғамның өзара іс-қимылының нысандары ретінде функциялар мен міндеттерді тиімді орындау, өзара көмек көрсету, өзара бақылау, өзара жауапкершілік, құқықтық, әлеуметтік, экономикалық және басқа да проблемаларды шешудегі ынтымақтастық, азаматтық қоғамның саяси билікті жүзеге асыруға қатысуы сияқты белгілі бір араласу шегінде олардың бір-біріне өзара мақсатты ықпал ету болып табылады. Өзара іс-қимылдың аталған нысандарын жетілдіру кезінде мемлекет пен азаматтық қоғамның өзара қарым-қатынастарында тепе-теңдік болуы мүмкін [4].

Азаматтық қоғам мен мемлекеттік билік органдарының өзара іс-қимыл моделін талдай отырып, өзара қарым-қатынастардың қандай да бір сипатының басым болуы нақты мемлекет пен қоғамға тән демократияның өзіндік моделін айқындайды және өзара іс-қимылдың неғұрлым ұтымды үлгісі тең құқықты өзара іс-қимылды болжайтын сындарлы ынтымақтастық моделі болып табылады. Мұндай ынтымақтастықтың моделі заң жобаларын және басқа да басқару шешімдерін талдау, мемлекеттік аппаратты реформалау және әкімшілік реформаны жүзеге асыру кезінде талап етілуі мүмкін азаматтық қоғамның сараптамалық және сыни әлеуетінің ролін тануды көздейді.

Мемлекет пен азаматтық қоғамның арақатынасы мәселесі өте өзекті. Қарастырылып отырған тақырып қоғамдық өмірдің түрлі аспектілеріне үндеуді талап етеді, олардың арасында мемлекет пен қоғамның өзара байланысы проблемасы ерекше орын алады, өйткені мемлекет пен қоғам көпжақты құбылыстар. Мемлекет пен қоғамның өзара қарым-қатынасын қарастырмас бұрын, атап айтқанда, мемлекеттің қоғамдағы ролі мен тағайындалуы туралы мәселеге қатысты кейбір жалпы ережелерге жүгіну қажет деп санаймыз.

Мемлекет пен құқықтың даму заңдары табиғат пен материалдық әлемнің табиғи заңдарына қарағанда өзге сипатқа ие. Табиғи табиғат заңдарына қарағанда, тұтас объективті болып табылатын, мемлекет пен құқықтың даму заңдары объективті және субъективті факторларды біріктіреді. Әлбетте, меншік қатынастары, экономика деңгейі және өндірістің өзге де компоненттерінің жай-күйі, қоғамның әлеуметтік-саяси құрылысы, сыныптар, элита және халық топтары, халықтық менталитет сияқты объективті факторлардың басымдылығы жалпыға танылған. Сонымен қатар сыныптардың, халықтың әлеуметтік топтары мен топтарының, элита мен кландардың тілегі мен ұмтылыстары,

олардың өз мүдделері мен қажеттіліктерін бағалауы, ірі мемлекеттік қайраткерлердің ниеті мен әрекеттері және т. б. сияқты субъективті факторларды ескеру қажет [5].

Осылайша, мемлекет пен құқықтың даму заңдарына объективті, олардың жиынтық әрекетіне субъективті факторлар салу тән. Объективті және субъективті факторлардың үйлесімі және олардың осы заңдардағы көріністері тұрақты емес, қозғалмалы, уақыттың сол немесе басқа кезеңінде жағдайдың ерекшеліктерін көрсетеді.

Мемлекет пен азаматтық қоғам бір-біріне қатысты салыстырмалы дербестікке ие, бұдан басқа, бұл ұғымдар карама-қайшылықтардан айырылмаған біртұтас ұғымды құрайды. Айта кету керек, Азаматтық қоғам мен мемлекет өз бетінше өмір сүре алмайды. Мемлекет-қоғамның заңды дамуының өнімі, бұл "өнім" белгілі бір қоғамның жер қойнауында мемлекет сияқты білім берудің қажеттілігі немесе қажеттілігі объективті түрде піскен кезде пайда болады.

Қазіргі мемлекет-бұрындан гөрі күрделі құбылыс. Оның қоғаммен, ұжыммен (әлеуметтік сипаттағы әртүрлі ұжымдармен) және жеке тұлғалармен өзара байланысы, егемендіктің басқа элементтері, қоғамдағы реттеуші және төрелік рөлдің басқа сипаты бар. Қазіргі мемлекет-бұл демократиялық, зайырлы, құқықтық мемлекет, бұрынғы жалпыадамзаттық құндылықтарға (мысалы, еркіндік) және ХХІ ғ.жаңа құндылықтарға сәйкес келеді (мысалы, әлеуметтік әділдік). Ол қоғамның өзін-өзі дамытуының принципті бағыттарына кедергі келтірмейді, сонымен бірге анархия мен қоғамның ыдырауына қауіп төндіретін шектерге дейін өзін-өзі дамытуға мүмкіндік бермейді. Қазіргі мемлекет әртүрлі формада болуы мүмкін – республиканың әртүрлі түрлерінен парламенттік монархияға дейін. Осы нысандардың барлығы заманауи мемлекеттің ортақ мақсатын біріктіреді – адамға ең жақсы қызмет ету, еркін плюралистік, постиндустриялық, ақпараттық қоғам жағдайында тұлғаның жан-жақты дамуы.

Бүгінгі таңда әлемде ұлттық қауіпсіздікке қауіп төндіретін әртүрлі шеткі діни ағымдар пайда болған кезде заң ғылымы ең алдымен Қазақстан мемлекетінің зайырлылығын дәл және анық негіздеуі тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Захарова М.В. Сравнительное правоведение: вопросы теории и практики: монография / М. В. Захарова. – М: Проспект, 2015. - 160 с.
2. Кашанина Т.В. Происхождение государства и права : учеб. пособие / Т. В. Кашанина. - 4-е изд., перераб. и доп. - М. : "Проспект", 2015. - 304 с.
3. Марченко М.Н. Государство и право в условиях глобализации : научное издание / М.Н. Марченко ; МГУ им. М.В. Ломоносова. - М. : Проспект, 2015. - 400 с. - 30.
4. Малько А.В. Основы правовой политики : учеб. пособие / А. В. Малько, А. Ю. Саломатин. - 2-е изд. - М. : РИОР: Инфра-М, 2015. - 170 с.
5. Өміржанов Е. Мемлекет және құқық теориясы. Оқулық. - Алматы: Жеті Жарғы, 2015. -176 б.

ШАРТТЫҚ МІНДЕТТЕМЕНІ БҰЗУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ САЛДАРЫ

Жаркынбек Б.Т., Болатқызы И., Батырбек Ә.Ж.
Ғылыми жетекшісі - з.ғ.к., аға оқытушы Бейсебаева С.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Статья посвящена вопросу расторжения договорного обязательства и последствиям такого нарушения. В данной статье автор рассматривает общие положения обязательственного и договорного права об обязательствах и договорах, принцип исполнения обязательств, описывает основания нарушения обязательств.

Summary: The article is devoted to the issue of termination of a contractual obligation and the consequences of such a violation. In this article, the author examines the general provisions of the law of obligations and contracts on obligations and contracts, the principle of fulfillment of obligations, describes the grounds for breach of obligations.

Қазіргі қоғамдағы шарттар коммерциялық қатынастарға қатысушылардың өзара әрекеттесуінің негізгі нысаны болып табылады. Экономика мен кәсіпкерлікті дамыту, қоғамда қабылданған тиісті мінез-құлық бағдарлары бизнесті жүргізу тәсілдерінің дамуына, сондай-ақ азаматтық айналымға қатысушылардың қолайлы және қолайсыз мінез-құлқының санаттары мен критерийлерін анықтауға және белгілеуге әкеледі. Азаматтық заңнаманың іргелі негіздері кез-келген құқықтық қатынастарға қатысушы қабылдаған міндеттемелерді тиісінше орындаудың нақты белгіленген ережесін қарастырады. Азаматтық құқықтық қатынастарға түскен адамдар өзін адал көрсетуге және ұстауға міндетті. Тек заңның нормаларына ғана емес, сонымен бірге азаматтық айналымға қатысушылардың мінез-құлқына да сүйенеді, ол зиян келтірмеуі немесе басқа адамның шектеулерімен жүзеге асырылмауы керек. Сонымен қатар іс- жүзінде ол жиі кездеседі. Шарттың еркіндігі, пайда алуға нысаналы бағыттылығы, міндеттемені орындау мүмкіндігінің жай-күйін бағалау, сондай-ақ құқық бұзушылықтар үшін санкцияларды бағалау кәсіпкердің бизнесті жүргізу процесінде міндеттемелерді мақсатты түрде орындамауына әкеп соғуы мүмкін. Мысалы, компания ұзақ уақыт бойы жеткізілген тауарға ақы төлеу бойынша міндеттемелерді орындаудан жалтаруы мүмкін, өйткені компанияның ақшалай қаражаты айналымда қажет. Мұндай теріс қылық үшін санкция жоғары емес, ал жеткізушілер тапсырыстарды алуға тәуелді болғандықтан, міндеттемені орындамаудың пайдасы ықтимал салдарлардан едәуір үлкен. Ю. В. Рогова "қазіргі қоғамда мүдделер бәсекелестігі және экономикалық айналымның жекелеген субъектілері үшін заң талаптарын немесе шарт талаптарын сақтамау есебінен де барынша пайда алуға деген ұмтылыс сөзсіз пайда болады" деп дұрыс айтады [1].

Осылайша, кәсіпкерлік қызметте көбінесе міндеттемені дұрыс орындау және адал мінез-құлық емес, коммерциялық қызығушылық басты назарда болады. Бұл кезеңде міндеттемені бұзғаны үшін жауапкершілік- тиімді ынтымақтастық және міндеттемелерді орындау мақсаттары үшін қажетті шамада заңнамамен жинақтау жеткіліксіз болып табылады.

Шарт-кредитор мен борышкер арасындағы бір тарап белгілі бір әрекеттерді орындауға немесе белгілі бір әрекеттерден бас тартуға (бас тартуға) міндетті, ал екінші тарап мұндай орындауды қабылдауға немесе борышкердің пайдасына белгілі бір әрекеттерді жасауға немесе олардан бас тартуға міндетті деген келісім нысаны бар. Тараптар арасында жасалған шарттар негізінде шарттық міндеттемелер туындайды. Олардың шарттары заңмен немесе шартпен реттеледі. Әдебиетте "міндеттеме" және "келісімшарт" ұғымдары жиі кездеседі. Мінез-құлық шеңбері және ықтимал бұзушылықтар үшін жауапкершілік. Әрине, бұл бостандық құқықты теріс пайдалануға жол бермеу, құқыққа қайшы мінез-құлық және мемлекет қоғамдық мүдделерді қорғау үшін белгілеген тыйымдардың (шектеулердің) болуы нормаларымен шектеледі [2].

Шарттық міндеттемені өзіне қабылдаған кезде қатысушы міндеттемені өз еркімен орындау міндетін өзіне жүктейді деп болжанады. Шарт жасасу сәтінде әрбір тарап өздеріне сенімді болуы керек. Егер несие беруші борышкердің міндеттемені орындауына күмәнданса, ол мұндай мәміледен бас тартуы мүмкін. Алайда, жағдайлар әр түрлі және байланысты бірқатар жағдайлар, Тараптар өз еркімен бастапқыда оны тиісті түрде орындау мүмкін емес екенін біле отырып, міндеттемеге қатысыңыз. Кез – келген, соның ішінде келісімшарттық міндеттемені орындаудың негізгі қағидасы-тиісті түрде, яғни міндеттеменің шарттары мен заңға дәл сәйкес, ал реттелмеген жағдайда-осындай міндеттемеге қолданылатын әдет-ғұрыптармен орындау. Шарт тарапы ішінара орындау орын алған кезде (мысалы, жеткізуші тауарды жеткізу шартында көрсетілгеннен аз мөлшерде жеткізген), тиісінше емес адамға орындау (мысалы, цессия шартын жасасқаннан кейін борышкер бастапқы кредиторға міндеттемені орындады), орындау мерзімін бұза отырып орындау (мысалы, мердігер жұмысты тапсыру мерзімін бұзған), орындауды бұза отырып орындау орындары, затты тиістіліксіз беру, сондай-ақ шартта белгіленген нәтижеге әкелмеген орындау [3].

Осылайша," шарттық міндеттемені бұзу " деп бұзушы тарап шарт жасасу кезінде өзіне жүктеген міндеттерді орындамау немесе тиісінше орындамау деп түсіну керек. Тараптардың шарттық міндеттемелерді бұзуының себептері қандай? Көбінесе орындаудың мүмкін приведстігіне әкеп соқтыратын объективті жағдайлар орын алады, мысалы, ақша қаражатының жетіспеушілігі, басқа контрагенттердің әрекеттерінен туындаған бұзушылықтар, өз ресурстарын дұрыс бағаламау, қарсы орындамау, мемлекеттік органдардың әрекеттері немесе әрекетсіздігі, жасалған шарт талаптарының белгісіздігі, еңсерілмейтін күш жағдайлары және т. б.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, мыналарды атап өту керек. Азаматтық заңнама шарттық міндеттемелерге кірген азаматтық құқықтық қатынастарға қатысушыларға шартты орындау кезінде өзін-өзі ұстау ережелерін, сондай-ақ оны орындамағаны үшін жауапкершілік шараларын дербес белгілеу құқығын берді. Мұндай жағдайда шарттың екі тарабы да оны тиісінше орындауға мүдделі деп болжанады [4].

Алайда, бұл әрдайым бола бермейді. Туындаған мән-жайлар немесе өзге де коммерциялық мүдделер, сондай-ақ шартта немесе заңда қатаң санкциялардың болмауы тараптың шарттық міндеттемені ықтимал бұзуға жол беруі үшін шарттар болуы мүмкін [5].

Әрине, бір тараптың өз міндеттемелерін орындамауы немесе тиісінше орындамауы зардап шеккен тарап үшін жағымсыз салдарға әкеп соғады. Заң бұзушылықтың осындай жағымсыз салдарын азайтуға бағытталған бірқатар азаматтық-құқықтық жауапкершілік шараларын қарастырады. Мұндай шараларды тараптар да ақылға қонымдылықты ескере отырып, шартта өз қалауы бойынша белгілеуге құқылы. Азаматтық-құқықтық жауапкершілік шараларын қолдану, ең алдымен, зардап шеккен тараптың шығындарын өтеуге бағытталған, сондай-ақ ықтимал бұзушылықтардың алдын алу шарасы болып табылады. Бұл ретте заңда көзделген шаралар тараптардың міндеттемені тиісінше орындауға мүдделілігін қаншалықты қамтамасыз ететіні және шартты жосықсыз орындамаған кезде мемлекет тарапынан неғұрлым қатаң реттеу талап етілмейтіні туралы мәселе пікірталас мәселесі болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Рогова Ю. В. Договор как средство обеспечения стабильности гражданского оборота. М.: Статут, 2015. С. 144.
2. Юридическая ответственность. Современные вызовы и решения: Материалы для VIII Ежегодных научных чтений памяти профессора С. Н. Братуся. М.: Инфра-М, 2013. С. 82–84.
3. Гражданское право: Учебник. В 3 т. Т. 1 / Под ред. И. В. Елисеева, Н. Д. Егорова, В. В. Байбак. 7-е изд. М.: Проспект, 2012. С. 83
4. Гражданское право: Учебник. В 3 т. Т. 1 / Под ред. А. Н. Гуева. М.: Экзамен, 2016. С. 112.
5. Богданов Е. В. Договоры в сфере предпринимательства: монография. М.: Проспект, 2018. С. 304.

ӘОЖ 316.3

АДАМНЫҢ ҚАДІР ҚАСИЕТІНІҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚАҒИДАТЫ САЛАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТАРДЫҢ КЕПІЛІ РЕТІНДЕ

Жолдасбекова Ж.К., Турабайева Г.А., Абдисадық А.Б.
Ғылыми жетекшісі- магистр, аға оқытушы Алтаева М.О.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Статья посвящена рассмотрению и раскрытию конституционного принципа достоинства человека, являющегося гарантом реализации прав и свобод человека и гражданина. Автор обосновывает принцип человеческого достоинства как комплексное универсальное правило-требования к правовому регулированию, правоприменительной деятельности, поведению государства, человека и других субъектов права. Результаты исследования сделали выводы о наличии тенденции к еще более широкому пониманию принципа достоинства в свете Конституции Республики Казахстан.

Summary: The article is devoted to the consideration and disclosure of the constitutional principle of human dignity, which is a guarantee of the realization of human and civil rights and freedoms. The author substantiates the principle of human dignity as a complex universal rule-

requirements for Legal Regulation, law enforcement activities, behavior of the State, person and other subjects of law. The results of the study concluded that there is a tendency to an even broader understanding of the principle of dignity within the framework of the Constitution of the Republic of Kazakhstan.

XXI ғасырда ғылыми-техникалық прогрестің, пандемияның, экологиялық апаттардың, әскери және әлеуметтік қақтығыстардың, террористік қауіптердің, экономикалық дағдарыстардың, жасанды интеллекттің дамуының, қоғамның жаһандық цифрлануының салдары жаңа тәуекелдерге алып келеді және адамның қадір-қасиетін қамтамасыз ету мен қорғау міндеттерін қиындатады.

Бір қарағанда, адамның қадір-қасиеті тұжырымдамасы өте бұлыңғыр және дерексіз болып көрінеді, бұл осы құбылысты құқықтық түсіндіру мүмкін бе, әлде адамның қадір-қасиеті мәні бойынша философиялық категориялар ма деген пікірталас тудырады. Құқықты дамытудың қазіргі кезеңінде терең философиялық мағына болған кезде адамның қадір-қасиеті тұжырымдамасы халықаралық құқықта, мемлекеттердің конституциялары мен заңдарында "адамның қадір-қасиеті қағидаты", "адамның қадір-қасиетіне құқықтық кепілдіктер" және т. б. сияқты құқықтық категорияларға дәйекті түрде өзгеретіні айқын дәлелденді, оның ішінде сот практикасы. Бүгінгі таңда конституциялық бақылау органдарының отандық және шетелдік Конституциялық доктринасы мен практикасында "қадір-қасиет" құқықтық категориясының мәні неде екендігі туралы бірыңғай көзқарас жоқ. Халықаралық құқықтық актілер мен мемлекеттердің Конституциялары "адамның қадір-қасиеті" құқықтық категориясын бекітеді: іргелі құндылық, принцип (принциптер тобы) және жеке құқық объектісі ретінде. Бұл санаттар бір-бірімен тығыз байланысты және бір қарағанда оларды ажырату қиын. Алайда, олар бірдей емес және өзіндік ерекшеліктері бар [1].

Сонымен, қадір-қасиет іргелі (конституциялық) құндылық ретінде нормативтік құқықтық актілер мен мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалардың қызметін қабылдау үшін негіз, органикалық негіз ретінде қызмет ететін белгілі бір қоғам шеңберіндегі әрбір адамның құндылығын білдіреді. бұл құндылық әрбір қоғам мен мемлекет Конституциясына ғана тән және белгілі бір қоғамдағы қоғамның негізгі құқықтық, діни, моральдық және этикалық идеяларын көрсетеді тарихи даму кезеңі. Осы құндылықтан қадір – қасиеттің аттас қағидасы туындайды-күрделі әмбебап ереже-құқықтық реттеуге, құқық қолдану қызметіне, мемлекеттің, адамның және басқа да құқық субъектілерінің мінез-құлқына қойылатын талап. Өз кезегінде, адамның құқықтық мәртебесіне қойылатын талаптар қағидасынан қадір-қасиетке субъективті құқық және одан қадір-қасиетті қорғауға, қадір-қасиетті қорғауға және т. б. еркін құқықтар туындайды. Осылайша, адамның қадір-қасиеті әр адамның бірегейлігін көрсететін әртүрлі элементтерді біріктіретін қалыптасқан жүйе құраушы құқықтық категория болып табылады.

Халықаралық және конституциялық құқықтың жалпыға бірдей танылған қағидаттары жүйесінде адамның қадір-қасиетіне шешуші рөл беріледі. Адамның қадір-қасиетінің құқықтық категориясын принцип ретінде қарастыра

отырып, құқық принциптері ұғымы ғылыми қоғамдастық арасында кең пікірталас тудыратынын ескеру қажет. И.А. Умнова (Конюхова) атап өткендей, жаңа заманауи доктриналар аясында заң ғылымы заң принциптері туралы ілімді реттеуші ретінде қалыптастыруы керек, құқықтық табиғаттың ерекшеліктерін, негізгі қасиеттерін, жіктелуін анықтайтын теориялық құрылым құруы керек [2].

Отандық сот-құқық қолдану практикасында конституциялық қағидаттар "нормативтік жалпылаудың жоғары дәрежесіне ие, адамның конституциялық құқықтарының мазмұнын алдын-ала анықтайды, әмбебап сипатқа ие және осыған байланысты қоғамдық қатынастардың барлық салаларына реттеуші әсер етеді" деген көзқарас қалыптасты. Халықаралық құқықтағы және мемлекеттердің конституцияларындағы адамның қадір - қасиеті қағидаты "құрмет", "қорғау", "сақтау" және т. б. қоса отырып, таза түрде де, әртүрлі мақсатты конструкцияларда да тұжырымдалады. Ол өзінің мазмұнына қорлаусыз өмір сүру мүмкіндігін ғана емес, яғни адамның "физикалық" қадір-қасиетін төмендетудің жоқтығын: азаптаудан, зорлық-зомбылықтан, басқа да қатыгездіктен немесе адамның қадір-қасиетін қорлайтын қарым-қатынастан немесе жазадан қорғауды ғана емес, сонымен бірге басқа да қадір-қасиет түрлерін: адамның психикалық, рухани-мәдени, әлеуметтік, жеке қадір-қасиетін төмендетпеуді де қамтиды. Материалдық жайлылықтың белгілі бір деңгейі адамға өзін лайықты сезінуге, өмірінің барысын бақылауға және белгілі бір дәрежеде өзін мемлекет немесе басқа адамның қанауынан қорғауға мүмкіндік береді, бұл адамға өзін қоғамға біріктіруге және өзін және саяси тұрғыдан бекітуге мүмкіндік береді. А.В. Должиков жеке тұлғаның қадір-қасиетін құрметтеуді принцип ретінде тану, оның іргелі және интеграциялық сипаты бүкіл конституциялық жүйеге қатысты құқықтар конституциялық доктрина мен практикада бірауыздан қолдау табады [4.].

Құқықтық жүйеде жеке тұлғаның қадір-қасиеті әр түрлі салалық құқықтық реттеушілерге ие болғанымен, құқықтық реттеу құралдары мен жеке тұлғаның құқықтары мен бостандықтарын салалық қамтамасыз ету, мемлекеттік әлеуметтік саясат және мемлекетінің әлеуметтік мемлекеттілік функцияларын жүзеге асыруы туралы келісу критерийіне айналғанға дейін. Адамның қадір-қасиетін қорғау мен қорғаудың кепілдігі Қазақстан Республикасының Конституциясының 17-бабының ережелерімен бекітілді, оны бұзғаны үшін заңды жауапкершілік шараларының кең тізімінің болуымен көрінеді [3].

Тек қадір-қасиет принципінің жекелеген элементтері және мемлекеттің, соның ішінде әлеуметтік, қоғам мен адамдар алдындағы негізгі міндеттемелерінің тізімі белгіленеді. Бұл ретте бардың көп саны шешілмеген әлеуметтік проблемалар, еліміздің нақты табысының төмендеуі және жалпы азаматтардың өмір сүру деңгейінің төмендігі жеке адамның қадір-қасиетіне қосымша конституциялық кепілдіктерді бекіту қажеттілігін туғызды. Айта кету керек, Қазақстан Республикасының Еңбек кодексінде құқықтық реттеудің негізгі принциптері бар. Еңбек қатынастары және олармен тікелей байланысты

өзге де қатынастар. Олардың ішінде адамның қадір-қасиетін құрметтеу принципі де бар [5].

Қазақстан Республикасына Конституциясының 24-бабына сәйкес еңбек қатынастарын және басқа да тікелей байланысты қатынастарды құқықтық реттеудің негізгі принциптері танылады: әрқайсысының құқығын қамтамасыз ету. Қызметкердің өзіне және оның отбасына лайықты өмір сүруін қамтамасыз ететін әділ жалақыны уақтылы және толық көлемде төлеуге және заңда белгіленген ең төменгі жалақы мөлшерінен төмен емес; жұмысшылардың еңбек қызметі кезеңінде өзінің қадір-қасиетін қорғау құқығын қамтамасыз ету [4].

Осыған байланысты тәсілдерді жүйелеу және адамның қадір-қасиеті қағидатының негізгі мазмұнына айқындық енгізу ең маңызды ғылыми және практикалық мәнге ие. Осы міндеттерді шешу осы тақырып бойынша одан әрі зерттеуді жалғастыруға және адамның қадір-қасиетіне жаңа қатерлер мен сын-қатерлерді уақтылы ескеруге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Әлдибеков, Ж.С. Шетелдердің мемлекет және құқық тарихы [Мәтін]: Оқу құралы / Ж.С. Әлдибеков. - Алматы: Жеті Жарғы, 2016. - 264б.
2. Мухамеджанов, Э.Б. Конституционное (Государственное право) зарубежных стран [Текст]: Учебное пособие / Э.Б. Мухамеджанов. - Алматы: Жеті Жарғы, 2014. - 356
3. Кемали, М.С. Конституционное право зарубежных стран [Текст]: учебное пособие / М.С. Кемали, Журсимбаев С.К. - Алматы: NURPRESS, 2020. - 360 б. Каженов Е.Е.
4. Қазақстан Республикасының Конституциясы: 1995 жылғы 30 тамызда жалпы халықтық дауыспен қабылданған (17.09.2022ж өзгерістер мен толықтыруларымен).
5. Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексі 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V ҚРЗ. (04.09.2022 өзгерістер мен толықтыруларымен).

ОӘЖ 343.132.1

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСІНДЕ ТЕРГЕУ СУДЬЯСЫНЫҢ ӨКІЛЕТТІКТЕРІН КЕҢЕЙТУ

Жүсіпхан Б.С.¹, Нұралым Н.Б.¹, Тіленші Қ.Е.¹, Жуман Н.Қ.²

Ғылыми жетекші - з.ғ.к., аға оқытушы Ағайдаров Т.С

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан¹

ОАИУ, Шымкент қ., Қазақстан²

Резюме: В статье исследованы теоретические и прикладные проблемы правового положения следственного судьи в уголовном процессе Республики Казахстан.

Summary: The article examines the theoretical and applied problems of the legal status of the investigating judge in the criminal process of the Republic of Kazakhstan.

Қазақстан Республикасының Конституциясы мен қолданыстағы қылмыстық іс жүргізу заңнамасы сотқа тиісті билік өкілеттіктерін бере отырып, алдын ала тергеудің заңдылығын сот бақылауының аясын едәуір кеңейтті. Азаматтардың өз құқықтары мен бостандықтарын сотта қорғау құқығын бекітетін ҚР Конституциясының 13-бабының 2-бөлігінің және 16-бабының 2-бөлігінің ережелері және соттың алдын ала тергеу органдары мен прокурордың

іс-әрекеттеріне шағымдарды шешу тәртібін айқындайтын ҚР ҚПК 12, 105-111-баптарының нормалары алдын ала тергеудің заңдылығын соттық бақылау институтын құрайды [1].

Тәжірибе көрсеткендей, Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасында қылмыстық процеске қатысушылардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қозғайтын тергеушілердің іс-әрекеттері мен шешімдерін прокурордың санкциялауының заңдылығына қатысты шағымдарды тексерумен шектелетін сотқа дейінгі іс жүргізуді сот бақылауы мәселесінің неғұрлым оңтайлы шешімі табылды. Бұл жағдайда сот бақылауы прокурордың санкциясын талап ететін тергеу әрекеттері мен іс жүргізу мәжбүрлеу шараларының заңдылығының қосымша кепілі болып табылады.

Сонымен бірге қоғамда және ғылыми ортада прокуратураны ұйымдық-құқықтық тәуелсіздіктен айыру және оны атторней қызметінің түрі бойынша қарсылас қылмыстық процесс жағдайында және англо-саксондық құқық жүйесінің елдеріне тән басқа элементтермен ғана қылмыстық қудалаумен айналысатын органға айналдыру туралы пікір күшейе түседі. Сот билігінің өкілдері соттың өкілеттіктерін одан әрі кеңейту туралы, атап айтқанда: тінту жүргізуге рұқсатты оның құзыретіне жатқызу, бұлтартпау шарасы ретінде қамауға алу және азаматтардың құқықтарын қозғайтын басқа да тергеу әрекеттері туралы мәселені белсенді түрде талқылауда. Алдын ала тергеуде сот бақылауын енгізу мен кеңейтуді жақтаушылар "прокурор айыпталушыны бас бостандығынан айыру туралы мәселені шешуде объективті бола алмайды, өйткені ол айыптаудың өкілі... Сот прокурорға қарағанда алдын ала тергеуде жеке құқықтардың сенімді кепілі болып табылады" [2].

Басқаша айтқанда, "ҚР сот жүйесін дамыту тұжырымдамасы" жобасының авторлары іс жүзінде прокурордың конституциялық өкілеттіктерін едәуір шектеуді және алдын ала тергеу мен анықтаудың заңдылығын прокурорлық қадағалауды сот қадағалауымен ауыстыруды ұсынады. Осыған байланысты соттың қылмыстық ісін жүргізудің сотқа дейінгі кезеңдеріндегі екі мүмкін функциясын: сот бақылауы мен сот қадағалауын және олардың прокурорлық қадағалаумен арақатынасын қарау қажет деп санаймыз. Сондай-ақ, осы институтты енгізудің оң сәті айыптау және қорғау тараптарының сотында шағымды қарау кезінде қатысу болып табылады, бұл процестің теңдігі мен бәсекелестігі негізінде сот қабылдайтын шешімнің объективтілігіне ықпал етеді. Сонымен бірге, қорғаушы тараптың шағымдарын сот арқылы тексеру, ең алдымен, тергеуді ұйымдастыруда белгілі бір қиындықтарға әкелді, өйткені біріншіден, сотқа материалдарды ұсыну мен дайындаудың қысқартылған мерзімдері қылмыстық қудалау органдарының жоспарлы жұмысын бұзады; екіншіден, материалдарды және қамауға алынғандарды шалғай аудандағы сотқа жеткізуде қиындықтар бар; үшіншіден, істерді сотта қарау іс бойынша іс жүргізуді сөзсіз тоқтатады және іс бойынша іс жүргізу мерзімдерін ұзартады. «Алдын ала тергеуге жауапты Судья, - деп атап өтті Рудич В.В. - сот шешімдері өзі басқарған тергеушілердің бағалауына қалай әсер ететіні туралы ерікті түрде немесе еріксіз ойланатын болады, демек, оның осы учаскедегі жұмысы. Бұл сот

төрелігі үшін қауіпті және соттың беделін түсіретін тенденцияны күшейтуге ықпал етеді-айыптау»[3].

Вилкова Т.Ю., Насонов С.А. пікірінше «процестің бастапқы кезеңдеріндегі судьялық тұжырымдардың алдын-ала және шартты болуына қарамастан, олар қандай да бір жолмен кінәлілік мәселесінде жабылады. Олармен байланысты ол қылмыстық қудалауға қатысады. Сондықтан сот бақылауын сот төрелігі тікелей жалғастыра алмайды, өйткені бұл бәсекелестікті іздеуге айналдырады»[4].

Қамауға алу және қамауға алу мерзімдерін ұзарту құқығын сотқа беру қылмыстық сот ісін жүргізуде жеке тұлғаны қорғау құқықтары кепілдіктерінің қалыптасқан жүйесін айтарлықтай әлсіретеді, өйткені жоғарыда айтылғандай, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын бақылау мен кепілдіктердің үш деңгейлі жүйесі осы тергеу әрекеттерін соттық тексерудің бірыңғай кезеңімен ауыстырылатын болады.

Мұндай сот бақылауының жағдайында тергеуді сот басшылығына айналдыру қауіп бар, өйткені сот іс жүзінде алдын-ала тергеудің көлемі мен мерзімдерін, тергеуді аяқтауға негіздердің болуын және іс жүргізу мерзімдерін ұзартудың заңдылығын анықтайды.

Құқық қолдану практикасы сот қателіктерінің мысалдарына толы және "Тұжырымдама" жобасының ережелерін жүзеге асырған кезде қателіктер де болатынына күмән жоқ. Сонымен қатар, сот жүйесі бірқатар объективті себептерге байланысты нақты уақыт режимінде заң бұзушылықтарды тез арада жоя алмайды, бұл қазіргі уақытта соттардың қызметіне жеткілікті Әлеуметтік және кәсіби бақылаудың болмауына ықпал етеді

Сот өзінің құқықтық мәртебесіне байланысты қамауға алуға санкция беру туралы мәселені шешу кезінде жиі анықталатын заң бұзушылықтарға тексеру жүргізу және жедел ден қою құқығынан айырылады. Көбінесе қамауға алуға санкция беру немесе беруден бас тарту туралы мәселені шешу осы тексерудің нәтижелеріне байланысты. Өзінің табиғаты бойынша төреші бола отырып, сот мұндай фактілерді тексеруді прокурорға тапсырады. Алайда, бұл ретте заң бұзушылықтарды жою бойынша да, қамауға алуға санкция беру туралы мәселені шешу бойынша да шаралар қабылдаудың жеделдігі мен уақтылығы жоғалады. Бұл жағдайда прокурордың құқық қорғау функциясын жүзеге асырудың неғұрлым кең және демократиялық әлеуеті бар, өйткені прокуратураға жүгінген кезде азаматтар олардың шағымдарын қараудың сот рәсімінің нысаны мен мазмұнына қойылатын талаптарды сақтаудан құтылады.

Бүгінгі таңда ұсынылған өзгерістер олардың қылмыстық процестегі сот пен прокуратура қызметінің функционалдық-құқықтық аспектілерімен арақатынасы тұрғысынан қолайсыз.

Сот үшін негізгі функция істі мәні бойынша шешу болып табылады, оған қатысты сот бақылауы функциясы қосымша функция ретінде әрекет етеді.

Прокуратура органдары үшін бұлтартпау шарасын қолданудың заңдылығы мен негізділігі мәселелерін шешу оның конституциялық функцияларының бір бөлігі болып табылады: алдын ала тергеу және анықтау

органдарының заңды қолдануын жоғары қадағалауды жүзеге асыру, сондай-ақ қылмыстық қудалау функциясын жүзеге асыру. Прокурордың сотқа дейінгі кезеңдердегі бұл аралас қадағалау-айыптау функциясы оның бір жағынан алдын ала тергеу арқылы басшылық функцияларын, екінші жағынан құқық қорғау функцияларын орындауын қамтамасыз етеді.

Сот рәсімі мен төрешінің іс жүргізу нысаны шеңберінде шектелген сот қазіргі уақытта прокуратура органдарының мамандандырылған аппараты үлкен шиеленіспен шешетін міндеттерді шеше ала ма: а) істің барлық мән-жайларын олардың жиынтығында жан-жақты, толық және объективті қарауға негізделген өзінің ішкі сенімі бойынша заң талап еткендей дәлелдемелерді бағалау; б) заң нормаларының дәл және толық қолданылуын қамтамасыз ету; в) құқық қорғау функцияларын орындау және анықталған заң бұзушылықтарды жою жөнінде шаралар қабылдау; г) алдын ала тергеу мен анықтауды басқаруды қамтамасыз ету; д) қамауға алуға санкция берілген сәттен бастап сотқа берілгенге дейін қылмыстық істі тергеп-тексеруді тұрақты қадағалауды жүзеге асыру.

Елдегі қылмыстық іс жүргізу қатынастары мен қылмыстық саясатты қалыптастыру теориялық конструкцияларға және басқа адамдардың тәжірибесін механикалық ауыстыруға емес, қалыптасқан құқық қолдану практикасы мен ұлттық құқықтық дәстүрлерге негізделуі керек.

Ұсынылған өзгерістер Қазақстанда аралас қылмыстық процесті қарсылас процеске ауыстыруға бағытталған қылмыстық іс жүргізу құқығын реформалау жолындағы алғашқы қадам болып табылады, сондықтан бұл үшін практикалық және теориялық алғышарттардың болмауына байланысты отандық қылмыстық сот ісін жүргізу үшін қолайсыз[5].

Сотқа дейінгі іс жүргізуге сот бақылауын кеңейту үрдісі Қазақстандағы қылмыстық процестің қолданыстағы аралас моделімен келісуге және қылмыстық сот ісін жүргізуде прокурордың Конституциялық рөлімен ұштасуға міндетті. Қылмыстық процестегі сот бақылауының шектері мен нысандары қылмыстық істің қозғалысына және істің мән-жайларын зерттеудің толықтығы, жан-жақтылығы мен объективтілігі қағидатын жүзеге асыруға кедергі келтірмеуге тиіс. Осыған байланысты сотқа дейінгі кезеңдердегі соттық бақылау және жарыс институттары алдын ала тергеудің міндеттері мен мақсаттарын іске асыру шеңберімен шектелуге тиіс, бірақ қылмыстық процестің орбитасына тартылған жеке тұлғаның құқықтарын қорғауды қамтамасыз ету үшін жеткілікті болуға тиіс.

Прокуратураның сот билігі органдарымен өзара қарым-қатынасын заңнамалық реттеу, сот пен прокурордың қылмыстық процестегі өкілеттіктерін саралау қылмыстық процестегі сот пен прокуратура қызметінің функционалдық-құқықтық аспектілерін ескере отырып, конституциялық қағидаттарға негізделуге тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыз (2019.23.03. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)

2. Қазақстан республикасының қылмыстық-процестік кодексі (2022.12.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
3. Рудич В.В. Организационно-правовой механизм избрания мер пресечения в уголовном процессе. - М.: Юрлитинформ, 2018. - 416 с.
4. Вилкова Т.Ю., Насонов С.А. - Принцип участия граждан в осуществлении правосудия в уголовном судопроизводстве. Монография - М.: Издательство – 2019 - 351с
5. Казахстан Республикасынын сот және құқық қорғау органдары: оқулық / Е.С. Кемали, С.К. Журсимбаев. - Алматы: «NURPRESS» баспасы, 2016. - 267 б.

ОӘЖ 342

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТ ПЕН АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Зуппарова У. М., Оңғарбек Қ. Р., Білісбек Н. Р.
Ғылыми жетекші - магистр, аға оқытушы Мырзалипов Б.М.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается значение представлений о правовом государстве как государстве, основанном на верховенстве права и равенстве прав на современном этапе.

Summary: The article examines the significance of the ideas about the rule of law as a state based on the rule of law and equality of rights at the present stage.

Заңның үстемдігі мен құқықтардың теңдігіне негізделген мемлекет ретінде құқықтық мемлекет туралы идеялар ежелгі дәуірден және Рим құқығының қалыптасу кезеңінен басталады. Құқықтық мемлекеттің негізгі принциптері XVII-XVIII ғасырларда тұжырымдалған. либерализм теоретиктерінің еңбектерінде Дж. Локк, Ш. Монтескье, Т. Джефферсон. "Құқықтық мемлекет" терминінің өзі алғаш рет неміс заңгерлері Т. К. Велкер, Р. Фон Моль және т. б. еңбектерінде қалыптасты. Құқықтық мемлекет теориясының негізінде азаматтарды билік тарапынан диктат пен озбырлықтан қорғауға, жеке бостандықты, жеке тұлғаның негізгі құқықтарын, атап айтқанда өмір, қауіпсіздік, меншік құқықтарын қамтамасыз етуге деген ұмтылыс жатыр. Бұл, біріншіден, мемлекет пен қоғамның бөлінуі жағдайында, екіншіден, мемлекеттің қызмет саласын заңмен, ең алдымен Конституциямен, халық пен билік арасындағы қатынастарды реттейтін негізгі заңмен шектеу кезінде ғана мүмкін болады[1].

Осылайша, құқықтық мемлекет-бұл құқықтың басымдығы, заңның үстемдігі қамтамасыз етілетін, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтары танылатын және кепілдендірілетін демократиялық мемлекет. Құқықтық мемлекеттің жалпыға бірдей танылған қағидаттары: халықтық егемендік, Конституцияның үстемдігі, барлығының заң алдындағы теңдігі, мемлекеттік және жеке мүдделердің теңдігі, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының мызғымастығы. Құқықтық мемлекеттегі жоғары билік органдарының қызметі оларды заң шығарушы, атқарушы және сот болып бөлу қағидаты негізінде жүзеге асырылады. Қазіргі уақытта құқықтық мемлекет идеал, ұран, конституциялық принцип ретінде әрекет

етеді. Сондықтан кез-келген мемлекетте құқықтық мемлекеттің принциптері толық іске асырылды деп толық сеніммен айтуға болмайды. Құқықтық мемлекеттің қалыптасуы оның негізгі принциптерін іске асыру процесі ретінде қарастырылуы керек. ҚР Конституциясында: "Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде бекітеді, оның ең жоғары құндылықтары адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары болып табылады" деп жазылған. Осы сөздермен мемлекет құқықтық мемлекет идеалдарына өзінің адалдығын және оның негізгі принциптерін жүзеге асыруға ұмтылысын мәлімдейді. Халық егемендігі қағидаты сөзбе-сөз халық билігінің үстемдігін білдіреді және ҚР Конституциясының 3-бабында көрініс табады, ол "биліктің жалғыз көзі-халық. Халық билікті тікелей республикалық референдум және еркін сайлау арқылы жүзеге асырады, сондай-ақ өз билігін жүзеге асыруды мемлекеттік органдарға береді... Халық пен мемлекет атынан сөз сөйлеу құқығы президентке, сондай-ақ ҚР Парламентіне тиесілі". Конституцияның үстемдігі қағидаты 4-бапта бекітілген, онда "Қазақстан Республикасында қолданыстағы құқық Конституцияның нормалары, оған сәйкес келетін заңдар болып табылады... Конституцияның ең жоғары заңдық күші және республиканың бүкіл аумағында тікелей қолданылуы бар" делінген. Заң алдында барлығының теңдігі қағидаты ҚР Конституциясының 14-бабында бекітілген: "заң алдында барлығы тең. Ешкімді тегіне, әлеуметтік, лауазымдық және мүліктік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге көзқарасына, нанымына, тұрғылықты жеріне немесе кез келген өзге мән-жайларға байланысты қандай да бір кемсітуге болмайды". Мемлекеттік және жеке мүдделер теңдігі қағидатын іске асыру мемлекеттік және жеке меншікті қорғау кезінде теңдікті тану нысанына ие (ҚР Конституциясының 6-бабы): "Қазақстан Республикасында мемлекеттік және жеке меншік танылады және бірдей қорғалады". Адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының мызғымастығы қағидаты 12-бапта: "Қазақстан Республикасында Конституцияға сәйкес адамның құқықтары мен бостандықтары танылады және оларға кепілдік беріледі" және ҚР Конституциясының 39-бабында: "адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтары тек заңдармен ғана шектелуі мүмкін және бұл мақсатта қаншалықты қажет болса конституциялық құрылысты қорғау, қоғамдық тәртіпті, адамның құқықтары мен бостандықтарын, халықтың денсаулығы мен имандылығын қорғау" [1].

Осылайша, Қазақстан Республикасының Конституциясында құқықтық мемлекеттің негізгі қағидаттары көрініс тапты, бұл Қазақстанның оны нақты құруға ұмтылысын айғақтайды. Адамдардың өміріндегі барлық нәрсе мемлекетке бағынбайтынын есте ұстаған жөн. Өркениетті мемлекет құрған жоқ, өркениет өзінің дамуының белгілі бір кезеңінде мемлекетті қоғамның саяси ұйымы ретінде тудырды. Сондықтан мемлекеттік билікпен қатар азаматтық қоғам ұғымымен белгіленетін арнайы ұйымдастырушылық құрылым бар.

Азаматтық қоғам дегеніміз-адамға өзінің экономикалық және саяси болмысының формаларын еркін таңдауға кепілдік беретін, адамның жалпыға бірдей құқықтарын бекітетін және саяси плюрализмді қамтамасыз ететін әлеуметтік құрылым. Басқаша айтқанда, азаматтық қоғам-бұл әр түрлі әлеуметтік топтардан, қозғалыстардан, бірлестіктерден, мәдени, ұлттық, аумақтық және басқа қауымдастықтардан тұратын және жеке тұлғаның әр түрлі мүдделерін білдірудің маңызды нысаны ретінде қызмет ететін мемлекеттен тәуелсіз және онымен бірге өмір сүретін қоғамдық өмірдің ерекше саласы.

Азаматтық қоғам идеясы XVII ғасырдың ортасынан бастап (Т.Гоббстан) ұзақ эволюциядан өтті және Ұлы француз буржуазиялық революциясы кезеңінде кеңінен таралды. Азаматтық қоғам буржуазиялық революциялардың өнімі болып табылады және негізінен "төменнен" жеке тұлғаларды босату, олардың мемлекет субъектілерінен еркін меншік иелеріне айналуы нәтижесінде қалыптасады. Азаматтық қоғам күрделі құрылымға ие, оған экономикалық, экономикалық, діни, этникалық, отбасылық, моральдық және құқықтық қатынастар, сондай-ақ биліктің бастапқы субъектілері, мүдделер топтары, партиялар және т. б. ретінде жеке адамдар арасындағы мемлекет делдалсыз саяси қатынастар кіреді. Азаматтық қоғамда үстемдік пен бағынудың тік қатынастары емес, көлденең – бәсекелестік пен ынтымақтастық қатынастары басым. Сондықтан азаматтық қоғам дегеніміз-бұл қоғамдық өмірдің негізінен мемлекеттік емес және саяси емес әдістермен олардың қажеттіліктері мен мүдделерін қанағаттандыруды қамтамасыз етуге шақырылған табиғи адамдардың жиынтығы деп санауға болады.

Азаматтық қоғам институттарына саяси партиялар, кәсіптік одақтар, діни бірлестіктер, шығармашылық, қоғамдық және ғылыми одақтар мен бірлестіктер, бұқаралық ақпарат құралдары, сондай-ақ қоғам үшін қызметтердің кең спектрін іске асыратын, мемлекеттік емес қорлар, коммерциялық емес мекемелер, заңды тұлғалар одақтары (қауымдастықтары) түрінде құрылған әртүрлі қызмет түрлерін жүзеге асыратын үкіметтік емес ұйымдар, қоғамдық пайдалы міндеттерді шешу мақсатында басқа ұйымдар мен бастамашыл топтар. Азаматтық қоғам туралы қазіргі түсінік жалпыадамзаттық құндылықтарға негізделген. Оның негізгі сипаттамалары-меншік формаларының әртүрлілігі мен теңдігі, Еңбек және кәсіпкерлік еркіндігі, идеологиялық әртүрлілік пен ақпарат бостандығы, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының мызғымастығы. Азаматтық қоғамның саяси негізі-адамның бостандығын, әл-ауқатын және қауіпсіздігін қамтамасыз ететін құқықтық мемлекет.

Азаматтық қоғамның маңызды белгісі-оның жеке басының экономикалық және әлеуметтік бостандығы. Бұл еркіндік жеке тұлға меншіктен алшақтамаған жерде ғана болуы мүмкін, бірақ оның толыққанды субъектісі ретінде әрекет етеді. Азаматтық қоғамның саяси іргетасы-бұл жеке тұлғаның барлық құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету, қоғамда тұрақтылық, қауіпсіздік, әділеттілік және ынтымақтастық ортасын құру мақсатында оны дамыту үшін қажет құқықтық мемлекет пен демократия. Азаматтық қоғамның

экономикалық негізі тең тану мен қорғаудың заңнамалық кепілдіктері қамтамасыз етілген жеке меншік иелерінің меншігі мен егемендігінің алуан түрлілігі болып табылады. Азаматтық қоғамның өмір сүруінің негізгі негізгі шарттарының бірі-тәуелсіз БАҚ арқылы қамтамасыз етілетін жариялылық. Азаматтық қоғамның маңызды белгісі-ол адамның табиғи, бөлінбейтін құқықтарына жүгінеді, жеке тұлғаның, әлеуметтік топтардың қажеттіліктерін олардың мүдделерін сенімді қорғау үшін барынша толық қанағаттандыру үшін қажетті жағдайлар жасайды.

2006 жылы Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамды дамытудың 2006-2011 жылдарға арналған тұжырымдамасы қабылданды. Ол Қазақстан Республикасы Президентінің 2006 жылғы 1 наурыздағы ел халқына Жолдауында белгіленген демократиялық реформалардың жалпыұлттық бағдарламасына және Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті елу елдің қатарына кіру стратегиясына сәйкес әзірленді. Бұл негізгі құжат азаматтық қоғам институттарын дамытудың негізгі бағыттарын және азаматтық бастамаларды іске асыру мүмкіндіктерін айқындады[2].

Бұл Тұжырымдаманың мақсаты азаматтық қоғам институттарын жан-жақты дамыту және олардың адам құқықтары мен адами өлшем саласындағы халықаралық шарттар мен пактілер шеңберінде халықаралық-құқықтық құралдарға сәйкес мемлекетпен және бизнес-сектормен тең құқылы әріптестігі үшін заңнамалық, әлеуметтік-экономикалық және ұйымдастырушылық-әдістемелік базаны одан әрі жетілдіру болды.

Ол алға қойылған мақсатқа жету үшін күш-жігерді мынадай негізгі міндеттерге шоғырландыру қажет екенін айқындады:

1) адам, оның құқықтары мен бостандықтары басты құндылықтар болып табылатын демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет құру; үкіметтік емес мемлекет арасында үйлесімді, тең құқылы және әріптестік қатынастар жүйесін құру; ұйымдар, бизнес-сектор және

2) ҮЕҰ жобаларына бизнес-сектордың қатысуы үшін экономикалық ынталандыру, қайырымдылық пен меценаттықты дамыту;

3) азаматтық қоғамның барлық институттарын дамыту үшін қолайлы құқықтық базаны қалыптастыру;

4) өмір сапасының жоғары стандарттарына қол жеткізу, еңбек қатынастарын үйлестіру, халықтың бай және кедей топтарының табыс деңгейлері арасындағы айырмашылықты қысқарту. Осы тұжырымдама оның мақсаттары мен міндеттерін іске асыру үшін адам құқықтары мен демократиялық бостандықтардың сақталуын қамтамасыз ететін азаматтық қоғамның осындай моделін іске асыру; азаматтық қоғам институттарының тұрақты дамуы үшін қолайлы жағдайлар жасау; адамның қоғам алдындағы жауапкершілігімен құқықтар мен бостандықтардың үйлесімді үйлесуі; қоғамның мемлекеттік билік қызметін тиімді бақылауын жүзеге асыру қажет екенін айқындады. Билік органдары мен азаматтық қоғам ұйымдары арасындағы әріптестік қағидаттары негізінде ынтымақтастық мәдениетін қалыптастыру; әлеуметтік қорғаудың тиімді жүйесін құру; қоғам мен биліктің

мүдделерін үйлестіру жүйесін қалыптастыру.Қабылданған шаралардың нәтижесінде елде демократиялық мемлекеттің басты қағидаты – азаматтық қоғамның басты құндылығы ретінде адам құқықтарын қамтамасыз ету іске асырылуы тиіс. Кәсіпкерлік, шағын және орта бизнес азаматтық қоғамның экономикалық негізін, ал орта тап оның әлеуметтік базасын құруы керек.

Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамды дамытудың 2006-2011 жылдарға арналған тұжырымдамасы Азаматтық қоғам институттарының жұмыс істеуі үшін қолайлы жағдайлар жасауға бағытталған нысаналы бағдарламаларды, заңнамалық және басқа да нормативтік құқықтық актілерді әзірлеу үшін негіз болды.

Қазіргі уақытта Қазақстанда барлық әлеуметтік маңызы бар салаларда жұмысты жүзеге асыратын 5 мыңға жуық үкіметтік емес ұйым жұмыс істейді. ҮЕҰ өз қызметімен іс жүзінде барлық қоғамдық маңызы бар салаларды қамтиды. Бұл экология, білім беру, мәдениет, денсаулық сақтау, гендерлік қатынастар, адам құқықтарын қорғау және т.б. мәселелер. Барлық облыстардың әкімдерінің жанынан билік пен үкіметтік емес ұйымдардың өзара іс – қимылы жөніндегі кеңестер, орталық атқарушы органдардың жанынан-ҮЕҰ қатысатын консультативтік-кеңесші органдар құрылып, жұмыс істейді.

Осылайша, азаматтық қоғамның қалыптасуы мен елдегі демократияның дамуы тығыз байланыста: азаматтық қоғам неғұрлым дамыған болса, мемлекет соғұрлым демократиялық болады. Сондықтан Қазақстанның өмір сапасының жоғары стандарттары бар серпінді, қазіргі заманғы мемлекет ретінде дамуы адами әлеуетті жандандыру, азаматтардың іскерлігі және азаматтық қоғамның одан әрі қалыптасуы негізінде ғана мүмкін болады[3]. Ол үшін Республикада қажетті объективті алғышарттар қалыптасты.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамыз (2022 жылы 19 қыркүйектегі өзгерістер мен толықтырулармен)
2. Концепция развития гражданского общества в Республике Казахстан на 2006-2011 годы // Казахстанская правда, 2006, 26 июля.
- 3.Марченко М. Н. Правовое государство и гражданское общество(теоретико-правовое исследование):учебное пособие. – М.: Проспект, 2015.

ҚАЗІРГІ ЗАМАНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚТАҒЫ «ГЕНОЦИД» ҰҒЫМЫ

Иджанова Шахноза Розахуновна

Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы, Кенжеғали Сағадиев атындағы Халықаралық Бизнес Университеті (UIB), әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар кафедрасының «Халықаралық экономикалық құқық» оқу бағдарламасының 4 курс студенті.

2003shahnoz@gmail.com

Пән: Халықаралық қылмыстық құқық

Ғылыми жетекші: Жұмабаева Құралай Жұмабаевна

«Геноцид қылмысының алдын алу және ол үшін жазалау» Конвенциясы - соғыс және бейбіт уақытта жасалған халықаралық құқықпен айыпталатын

қылмыстар жөніндегі 1951 жылы күшіне енген конвенция. Тарихқа үңілетін болсақ, "геноцид" ұғымын халықаралық заңгер Рафаэль Лемкин адамзатқа қарсы бағытталған аса сорақы қылмыстарды бірінші дүниежүзілік соғыс кезінде фашистік Германия жасаған апат (оқиға) үшін қолданды. Поляк заңгері "геноцид" терминінің және геноцид қылмысының алдын алу және жазалау туралы БҰҰ Конвенциясы жобасының авторы болып табылады [1].

Геноцидпен күрес - бұл жазасыздықты анықтау және онымен күресу. Алайда, тікелей жанжалды немесе болып жатқан зорлық-зомбылықты тоқтату қатыгездіктің келесі толқынын тоқтату үшін жеткіліксіз.

Бас хатшының орынбасары және оның геноцидтің алдын-алу жөніндегі арнайы кеңесшісі Адам Диенг айтқандай, геноцид жалғасуда және жиі айтылатын "ешқашан" деген сөз "қайта-қайта" сөзіне айналды. Мәселенің бір бөлігі БҰҰ-да әлі де осы конвенцияны 45 мүше мемлекеттер ратификацияламаған.

Конвенцияның мәтініне сәйкес геноцид – бұл "кез-келген ұлттық, этникалық, нәсілдік немесе діни топты толығымен немесе ішінара жою ниетімен жасалатын әрекеттер". Бүгін, 74 жылдан кейін, адамдар кез-келген этникалық немесе діни топқа жатқаны үшін өлтірілуде, бұл дегеніміз 1948 жылы 9 желтоқсанда қабылданған Бас Ассамблея геноцид қылмысының алдын алу және ол үшін жазалау туралы БҰҰ Конвенцияның бұзылуы.

Соңғы қайғылы мысалдар - Мьянмадағы рохинджа мұсылмандарының тағдыры, Ирактағы езидтерге қатысты ИГИЛ-дердің қатыгездігі және Қытайда мұсылман халықтарына жасалып жатқан геноцид.

Ұйғырлардың геноциді — Қытай үкіметі ұйғырларға, қазақтарға және Шыңжаң-Ұйғыр автономиялық ауданындағы басқа этникалық және діни азшылықтарға қатысты адам құқықтарының бірқатар бұзылуы. Бұл әрекеттер Шыңжаң мен этноцидті немесе мәдени геноцидті мәжбүрлеп ассимиляциялау ретінде сипатталды [2].

Соңғы қайғылы болған мысалдарға сәйкес мен әлеуметтік желіде «Геноцид сөзін естіген кезде көз алдыңызға не келеді? “Геноцид” сөзімен ассоциацияңыз қандай?» деген сұрақтарды өз аудиторияма қойған болатынымын. Кері байланыс ретінде мен өте нақты, қысқа әрі қызықты жауаптарды ала алдым. Сіздермен ең қызықтыларымен бөлісіп кететін болсам: “Адамды өз құқықтарынан күштеп айыру” - оқырман barzamtjan_saba жауабы болды. Сонымен бірге, “Утрата (жоғалту)” a.kozhebekov - тың жауабы менің ойымша бір сөзбен бәрін елестете алды. Тағы да бір әдемі сөйлем: “Тарихты өшіру, жоқ қылу” - ttattius оқырманым жазған өте орынды сөз деп сеніммен айта аламын. Сонымен бірге, қазақ, ұйғыр, татар оқырмандарымның көбісі “Геноцидті естісем көзіме Қытай елестейді”, “Менің халқыма жасалған қылмыс”, “Расизмнанда жаман нәрсе”, “Мұсылман халықтарына жасалып жатқан геноцидті дүниежүзілік аренада есту керек, өте өзекті мәселе” деген сияқты жауаптарды алдым.

Антониу Гутерриш 2018 жылдың 9 желтоқсан күні БҰҰ-да «Геноцид қылмысының алдын алу және ол үшін жазалау» Конвенциясының

қабылдануына 70 жыл толуына орай арналған іс-шарада атап өткендей, бүкіл әлемде нәсілшілдік, ксенофобия, антисемитизм және исламофобия көріністері жиі байқалады. "Біз білетіндей, мұндай риторика тек зұлымдық емес", - деді ол. "Бұл геноцидті қоса алғанда, әлдеқайда ауыр қылмыстарға әкелуі мүмкін". Ол адамдарды діни, этникалық немесе нәсілдік белгілері бойынша қудалаудың кез-келген әрекетінен бас тартуға шақырды. "Бұл дегеніміз - бұған қарсы тұру, батылдық пен саяси ерік - жігер таныту, батыл әрекет ету және зұлымдық көріністеріне жауап ретінде әрекет ететіндерге қолдау көрсету", - деді БҰҰ басшысы. Оның айтуынша, заманауи өмір сүру жағдайлары мен цифрлық технологиялар адамзатты жана геноцидтен қорғамайды: "Біздің құндылықтарымыз бен қағидаттарымызға негізделген іс-әрекеттер ғана геноцидтің алдын алуға көмектеседі, ал Конвенция осындай күш-жігерге заңды негіз береді" [3].

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. «Поляк заңгері Рафаэль Лемкиннің өмірбаяны», Москва, 2020 жыл.
2. «Геноцид уйгуров», сілтеме:
<https://ru.wikipedia.org/wiki/>.
3. «Как предотвратить геноцид: человечество не всегда реагирует на тревожные сигналы» БҰҰ жаңалықтары 7 желтоқсан 2018 жыл, сілтеме:
<https://news.un.org/ru/story/2018/12/1344481>

ӘОЖ 347.7

ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР НАРЫҒЫН ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Исаев А.М., Биббут Ә.П., Баяз Е.Д.

Ғылыми жетекшісі-з.ғ.к., аға оқытушы Бейсебаева С.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Статья посвящена особенностям правового регулирования рынка цифровых технологий. В статье автором дана краткая характеристика рынка цифровых технологий, определена цель цифровой трансформации как необходимая для дальнейшего развития правового регулирования антимонопольного законодательства.

Summary: The article is devoted to the peculiarities of the legal regulation of the digital technology market. In the article, the author gives a brief description of the digital technology market, defines the purpose of digital transformation as necessary for the further development of legal regulation of antimonopoly legislation.

Цифрлық технологиялар салалар мен кәсіпорындарды өзгертті, сонымен қатар адамдардың рөлдерін өзгертті, қаржы, көлік, туризм, логистика, денсаулық сақтау, білім беру, ауыл шаруашылығын қоса алғанда, экономиканың негізгі секторларындағы өнімдер мен платформалар экономика және басқалар. Сандық платформалар халықаралық өзара іс-қимыл мен транзакциялардың құнын төмендету арқылы шекаралар арқылы бизнес жүргізу экономикасын өзгертті. Олар жаһандық ауқымда нарықтар мен

пайдаланушылар қауымдастығын құрып, бизнеске үлкен әлеуетті клиенттер базасын және оларға жетудің тиімді жолдарын ұсынады [1]. Сонымен қатар, адамдар ақпаратқа қол жеткізу, оқыту, жұмыс іздеу, өз талантарын көрсету және әлеуметтік желілерді құру үшін цифрлық платформаларды қолдана отырып, жаһандануға тікелей қатысады. Қатысушылар электрондық үкімет қызметтерінен әлеуметтік жеңілдіктер алады, қаржылық қолдауға ие, онлайн сатып алулар жасайды, онлайн білім беруден пайда көреді немесе шалғайдағы денсаулық сақтау мекемелерінен көмек алады. Біздің күнделікті өмірімізде қолданылатын деректерді, деректерді пайдаланатын цифрлық технологияларды және цифрлық платформаларды пайдалану мен құндылығы артады деп күтілуде, өйткені барған сайын күрделі технологиялардың арқасында деректердің үлкен көлемін өңдеу және талдау оңайырақ болады. Бейнеконференцияларды, электрондық коммерцияны, қашықтықтан және қашықтықтан оқытуды, байланысты жеткізу тізбектерін, онлайн төлемдер мен қаржыны және бұлтты есептеулерді пайдалану. Бұл олардың бірнешеуі ғана, олар экономиканың, бизнесті жүргізу тәсілдерінің және әлеуметтік мінез-құлықтың қалыптасқан және барлық жерде кездесетін ерекшеліктеріне айналуы мүмкін [2].

Бұл өзгерістер жұмыспен қамту, экономикалық өсу және әлеуметтік мүмкіндіктер тұрғысынан экономикаға құрылымдық әсер етеді; сонымен қатар дәстүрлі жаңалықтар, коммуникациялар, сауда және ойын-сауық арналарын, сондай-ақ экономикалар ішіндегі және олардың арасындағы сауда үлгілерін алмастыратын немесе толықтыратын цифрлық платформалардың бизнес үлгілерін дамыту тұрғысынан. Бұл саясаткерлер мен реттеушілер үшін ландшафтты өзгертеді. Салалар, нарықтар және баға стратегиялары өзгерген сайын саясатты орнатудың дәстүрлі салалық тәсілі күтілетін экономикалық өсу мен әлеуметтік даму нәтижелерін қамтамасыз ете алмайды. Реттеушінің жұмысы одан да күрделі міндет болып табылады, өйткені тәуекелдерді басқаруға бағытталған дәстүрлі тәсіл күтілетін реттеуші бақылауды немесе тұтынушыларды тиісті қорғауды қамтамасыз етпейді. Мысалы, Uber, Grab және Go-Jek - бұл такси компаниялары немесе бағдарламалық жасақтама компаниялары ма?

Сонымен қатар, пандемияға байланысты интернетке тәуелділіктің артуы жағдайында цифрлық платформалардың тауарлар мен қызметтерге, сондай-ақ оларға қол жеткізудегі шешуші рөлі айқынырақ болды. Нарықтар мен пайдаланушылар үшін шлюз ретінде әрекет ететін негізгі тарату арналарын бақылау. Бұл реттеушілерге бәсекелестікке, сондай-ақ қауіпсіздікке, құпиялылыққа және тұтынушылардың құқықтарын қорғауға, сондай-ақ әртүрлі саясат пен ережелердің қиылысуына байланысты жаңа міндеттер қояды [3].

Нәтижесінде цифрлық платформалар бизнесін басқару, есеп беру және ашықтық мұқият зерттеледі. Бұл проблемалар бір экономикаға ғана тән емес. Даму мақсаты цифрлық трансформация ретінде. Цифрлық экономика және оны құқықтық реттеу мәселелері соңғы жылдардағы ғылыми пікірталастардың маңызды тақырыбына айналғанын атап өткен жөн.

COVID-19 пандемиясы оны жүзеге асыруды жеделдетті мақсаттары: пандемияның басында цифрлық технологияларды енгізу қарқыны сегіз аптаның ішінде бес жылға алға көтерілді, өйткені кәсіпорындар, мектептер және мемлекеттік сектор ұтқырлық шектеулеріне жауап ретінде өз қызметтерін, өзара әрекеттесулерін және қызметтерін онлайн режиміне ауыстырды. COVID-19 жеделдеткен цифрлық байланысты секторлар бейне конференцияларды, электрондық коммерцияны, қашықтықтан және қашықтықтан оқытуды, байланысты жеткізу тізбегін, онлайн төлемдерді және қаржыны пайдалана отырып, қашықтан жұмыс істеу, сондай-ақ есептеу және бұл тек олардың кейбіреулері, бәлкім, экономиканың қалыптасқан және барлық жерде кездесетін ерекшеліктеріне, бизнес жүргізу тәсілдеріне және әлеуметтік мінез-құлыққа айналуы мүмкін [4].

Бұл өзгерістер жұмыспен қамту, экономикалық өсу және әлеуметтік мүмкіндіктер тұрғысынан экономикаға құрылымдық әсер етеді; сонымен қатар дәстүрлі жаңалықтар, коммуникациялар, сауда және ойын-сауық арналарын, сондай-ақ экономикалар ішіндегі және олардың арасындағы сауда үлгілерін алмастыратын немесе толықтыратын цифрлық платформалардың бизнес үлгілерін дамыту тұрғысынан. Бұл ландшафтты өзгертеді саясатшылар мен реттеушілер үшін. Салалар, нарықтар және баға стратегиялары өзгерген сайын саясатты орнатудың дәстүрлі салалық тәсілі күтілетін экономикалық өсу мен әлеуметтік даму нәтижелерін қамтамасыз ете алмайды. Реттеушінің жұмысы одан да күрделі міндет болып табылады, өйткені тәуекелдерді басқаруға бағытталған дәстүрлі тәсіл күтілетін реттеуші бақылауды немесе тұтынушыларды тиісті қорғауды қамтамасыз етпейді.

Сонымен қатар, тәуелділіктің артуы жағдайында интернеттен пандемияға байланысты Цифрлық платформалардың тауарлар мен қызметтерге қол жетімділікті қамтамасыз етудегі шешуші рөлі, сондай-ақ оларды нарықтар мен пайдаланушылар үшін шлюз ретінде әрекет ететін негізгі тарату арналарын бақылау айқынырақ болды. Бұл реттеушілерге бәсекелестікке, сондай-ақ қауіпсіздікке, құпиялылыққа және тұтынушылардың құқықтарын қорғауға, сондай-ақ әртүрлі саясат пен ережелердің қиылысуына байланысты жаңа міндеттер қояды.

Нәтижесінде цифрлық платформалар бизнесін басқару, есеп беру және ашықтық мұқият зерттеледі. Бұл проблемалар бір экономикаға ғана тән емес.

Цифрландыру цифрлық нарыққа қатысудың әртүрлі аспектілерін кім реттеуі керек, есеп беруді кім қамтамасыз етуі керек (және орындау) және бұл өкілеттіктер қалай тиімді жұмыс істейтінін зерттеуді талап етеді. Бәсекелестік заңнамасы мен саясатынан бастап деректерді басқару талаптары мен туындайтын саяси ойларға дейін реттеуші органдардың қиылыстары және көптеген жағдайларда қайталануы барған сайын зерттеліп, күмән келтірілуде. Осы қиылыста болу – және бәсекелестік саясаты мен кеңірек цифрлық реттеу арасындағы интеграция цифрлық нарықтар үшін тиімді және сәйкес саясатты әзірлеу мақсатын қамтамасыз ету үшін өте маңызды болады. Осыған байланысты цифрлық технологиялар нарығының не екенін анықтау керек.

Нарықтың анықтамасы монополияға қарсы өнімдердің тиісті нарығын анықтауға көмектесетін өзара алмастыру сынақтарына негізделгенін және бұл сынақтар статикалық нарықтар аясында орнатылғанын атап өткен жөн. Цифрлық нарықтардың динамикалық сипаттамалары сәйкес нарықты анықтауды ерекше қиындатады [5].

Сандық нарықтар дәстүрлі статикалық нарықтардан айтарлықтай ерекшеленетін бірқатар сипаттамаларға ие.

Цифрлық нарықтардың спецификалық сипаттамалары монополияға қарсы өнімдердің тиісті нарығын ажырату, нарықтық билікті бағалау үшін күрделі проблема болып табылады, бәсекелестікке қарсы келісімдер мен зұлымдық туралы түсініктер, сондай-ақ бірігуді бақылау мәселесі. Бүкіл уақытта атап өтілгендей мақалалар, бұл бәсекелестік мәселелері жөніндегі ұлттық органдар, монополияға қарсы қызметі бәсекелестік туралы заңнаманың сақталуын қамтамасыз ету үшін күнделікті жұмысында кездесетін мәселелер. Бәсекелестік туралы заңнама цифрлық нарықтарға заңды өзгертпестен бейімделу үшін жеткілікті икемді деп мәлімдейтін дауыстар шығарылғанымен, бұл өте прагматикалық тәсілді шарттарға өзгерістер енгізу қаншалықты ауыр екенін түсіну керек. Кейбір аспектілерде бәсекелестік заңнамасының икемділігі өз шегіне жетуі мүмкін және цифрлық нарықтардың қажеттіліктерін ескере отырып, бәсекелестік заңнамасын дәл баптаудың балама жолдарын табу қажет болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Baye, Michael R. (2008): Market Definition and Unilateral Competitive Effects in Online Retail Markets. *Journal of Competition Law & Economics*, p. 639–653.

2. Bourreau, Marcand de Streel, Alexandre (2019): Digital Conglomerates and EU Competition Policy. // [Электронный ресурс]: URL: <http://www.crid.be/pdf/public/8377.pdf>/(дата обращения 20.03.22).

3. Tom Coughlin. 175 Zettabytes By 2025 // [Электронный ресурс]: URL: <https://www.forbes.com/sites/tomcoughlin/2018/11/27/175-zettabytes-by-2025/>/(дата обращения 25.03.22).

4. McKinsey Digital (2020) The COVID-19 recovery will be digital: A plan for the first 90 days, // [Электронный ресурс]: URL: <https://www.mckinsey.com/business-functions/mckinsey-digital/our-insights/the-covid-19-recovery-will-be-digital-a-plan-for-the-first-90-days> /(дата обращения 20.03.22).

5. OECD (2014): Data-Driven Innovation for Growth and Well-Being. // [Электронный ресурс]: URL: <https://www.oecd.org/sti/inno/data-driven-innovation-interim-synthesis.pdf> /(дата обращения 20.03.22).

АҚПАРАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ СУБЪЕКТІЛЕРІ ЖҮЙЕСІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Исламбаева У.Н., Тұрарқызы Ұ., Маналы Н.Қ.
Ғылыми жетекшісі-аға оқытушы Шинтаева Ф.Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Целью статьи является исследование проблем системы субъектов информационного права. Методологической основой работы выступают системный подход, методы анализа и син-теза, сравнительного правоведения. Рассмотрены понятия субъекта информационного права, субъекта информационного правоотношения.

Summary: The purpose of the article is to study the problems of the system of subjects of information law. The methodological basis of the work is a systematic approach, methods of analysis and synthesis, comparative jurisprudence. The concepts of the subject of information law, the subject of information legal relations are considered.

Қазіргі уақытта заңнамада ақпараттық құқықтық қатынастардың көптеген жаңа субъектілерінің пайда болуына байланысты құқықтық өмірінің субъектілерінің жүйелік ұйымдастырылуы, олардың функционалдық сипаттамалары мен өзара байланысы туралы жалпы теориялық ережелерді әзірлеу, олардың функционалдық ерекшеліктерін нақтылау қажеттілігі туындады. Ақпараттық құқық субъектілерінің мазмұнын талдауда ақпараттық құқық пәні ұғымы және ақпараттық құқық субъектісі мен ақпараттық құқықтық қатынас пәнінің өзара байланысы ұғымдар.

Ақпараттық құқық субъектілерінің жалпы теориялық тұжырымдамасын қалыптастыру мақсатында олардың қолданыстағы заңнамада қалыптасуы мен құқықтық бекітілуінің жалпы заңдылықтарын анықтау, сондай-ақ ақпараттық қоғамның қазіргі жағдайында субъектілердің құқықтық мүмкіндіктері көлемінің сапалы өзгеруін қарастыру қажет.

Дәл осы себепті, бір жағынан, Қазақстандық ақпараттық құқықтың жаңа субъектілерінің — ақпарат иесі мен ақпараттық делдалдың құқықтық мәртебесінің негіздерін қалыптастырудың ең жалпы тенденцияларын зерттеу, екінші жағынан, мемлекеттің өзін, мемлекеттік органдарды қоса алғанда, дәстүрлі құқықтық қатынастар субъектілерінің жағдайын құқықтық ресімдеу мәселелерін қайта қарастыру өте маңызды болып көрінеді [1].

Отандық заң ғылымында құқық субъектілерінің жетістіктері мемлекет пен құқықтың жалпы теориясы шеңберінде де, салалық ғылымдар деңгейінде де дамиды.

Құқық субъектісі теориялық-құқықтық категория ретінде көп қырлы құбылыс болып табылады. Белгілі жұмыста "құқық субъектісі: теориялық зерттеу", оның авторы С.И. Архипов оны әр түрлі жағынан қарастыра отырып: тұлға ретінде (заңды келбеті); құқықтық ерік; құқықтық қатынастар жиынтығы, құқықтық қатынастар; құқықтық сана ретінде; құқықтық қайраткер ретінде; ретінде әлеуметтік-құқықтық құндылығы; заңды тұлға ретінде [2].

Сонымен қатар, барлық ерекшеленген аспектілер құқық субъектісі туралы ұғымдарды толық сарқып алмайды. Арнайы әдебиеттерде құқық субъектісі, мысалы, құқық бұзушылық субъектісі ретінде, тарап ретінде, құқықтық процеске қатысушы ретінде, құқықтық мәдениеттің тасымалдаушысы (субъектісі) ретінде және т. б. қарастырылады.

Құқық субъектілерін ғылыми түсіндірудің әртүрлі аспектілерін зерттеу олардың үздіксіз әлеуметтік даму процесінде екендігі туралы қорытындыға әкеледі, олар үнемі жаңа қасиеттерді игере алады, сондықтан олардың теориялық түсінігінің жаңа аспектілерін бөліп көрсетуге әрқашан мүмкіндік бар.

Көптеген заңгерлер заң субъектісі мен құқықтық қатынастар субъектісі ұғымдарын олардың көрінетін ұқсастықтары мен шартсыз органикалық байланыстарына қарамастан сәйкестендіруді қолайсыз деп санайды [3].

Құқық субъектісі категория ретінде жоғары ретті абстракция ретінде әрекет етеді. Құқық қатынастары субъектісі-бұл құқық субъектісі, бірақ тек құқық субъектісі бола отырып, өзінің құқықтары мен міндеттерінің бір бөлігін ғана жүзеге асыратын құқықтық қатынастардың қатысушысы болды. Бұл жағдайда нақты құқықтық қатынастар субъектісі оны абстрактілі құқық субъектісінен ажыратуға мүмкіндік беретін бірқатар белгілерге ие [4].

Мұндай белгілердің қатарына мыналар жатады: адамның оқшаулану қасиеті (нақты құқықтық қатынастар субъектісінің нормативтік-белгіленген нысаны болуы қажет); субъектінің белгіленуі, оның қатысу мақсаттары үшін құқықтың атауы сияқты даралау белгісі. Ерік білдіру қабілеті мен мүмкіндігі (субъект өзі жасаған әрекеттердің сипаты мен салдарын түсініп, жауапкершілікке тартылуы керек олар үшін, яғни заңды тұлғаға ие болу) құқықтық қатынастар;

Құқық субъектісі "құқық субъектісі" ұғымын сіңірмейтін және субъектінің құқықтары мен міндеттеріне ие болу, құбылыстың кез келген сатысында олардың тасымалдаушысы болу (сатып алу, жүзеге асыру, өзгерту немесе тоқтату), сондай-ақ заңсыз іске асыру және орындау үшін жауап беретін құқықтық қабілеттілігін куәландыратын дербес құқықтық категория ретінде әрекет етеді.

Ғылыми категория ретінде заңды тұлғаның ортақтығын растай отырып, ғалымдардың көпшілігі заңды тұлға нақты құқықтық құбылыс ретінде салалық сипатқа ие екенін мойындайды [5].

Бұл ретте құқық субъектісінің нақтыланған салалық сипаты құқық субъектісінің құқықтық мәртебесі арқылы көрсетіледі. Салалық құқық субъектісі-бұл адамның белгілі бір құқық саласының құқықтық қатынастарына қатысушы болу қабілеті. Адам салалық құқықтар мен міндеттердің белгілі бір кешенін, егер ол олардың мазмұнын саналы түрде түсіне алатын болса ғана иеленіп, жүзеге асыра алатыны анық. Басқаша айтқанда, салалық құқықтық субъективтіліктің әлеуметтік негізі адамның саналы қызметтің белгілі бір түрлеріне қабілеттілігі болып табылады, бұл оның физикалық, интеллектуалдық, психикалық және басқа физиологиялық қабілеттері мен

ерекшеліктерінің жиынтығына байланысты. Сонымен қатар, құқықтық субъектіні құру кезінде мемлекет саналы қызметке қабілеттілікті ғана емес, сонымен бірге экономикалық, саяси, рухани, мәдени және басқа факторларды да ескереді. Салалық құқықтық субъектінің бір түрі ретінде ақпараттық құқықтық субъектілік проблемасының қазіргі даму жағдайы қанағаттанарлық деп таныла алмайды.

Іс - жүзінде барлық ғылыми еңбектер мен оқулықтарда ақпараттық қатынастарға қатысушылардың құқықтық субъектілігі туралы ақпараттық құқық туралы не айтылады, не мүлдем айтылмайды. Құқықтың бірқатар салаларындағы заңды тұлға біртұтас құқықтық қабілеттілік ретінде өмір сүреді, бір уақытта екі тармақты қамтиды: құқықтар мен міндеттерге ие болу мүмкіндігі және оларды өз бетінше жүзеге асыру мүмкіндігі.

Құқықтың кейбір басқа салаларында (ең алдымен азаматтық құқықта) құқық субъектісі салыстырмалы түрде оқшауланған құрылымдық элементтерге - құқық қабілеттілігі мен әрекет қабілеттілігіне бөлінеді.

Ақпараттық құқықта құқық категориясы да тәуелсіз мәнге ие. Ақпараттық құқықтық қатынастар субъектісі құқықтық қабілеттілікке ие, яғни белгілі құқықтар мен міндеттердің болуы, бірақ сонымен бірге әрекет қабілеттілігінен айырылуы мүмкін. Субъектінің әрекетке қабілеттілік құқығы болмаған кезде оны әрекетке қабілеттілігі бар басқа адам (ата-аналар, қамқоршылар және т. б.) алмастыра алады.

Ақпараттық құқық субъектісі қолданыстағы заңнамаға сәйкес оларға ақпараттық құқықтық қатынастардың қатысушылары (тараптары) болуға құқық беретін тұлғаның осындай қасиеттерін болжайды.

Ақпараттық заңды тұлғаға факторлардың келесі топтары әсер етеді: жеке тұлғаның физикалық қасиеттері: (мысалы, жас-балаларды денсаулығына және дамуына зиян келтіретін ақпараттан қорғау құқығы, құқық бұзушылыққа кәметке толмаған қатысушы туралы ақпараттың құпиялылығы құқығы; денсаулық жағдайы-мемлекеттік құпияға рұқсат); әлеуметтік-демографиялық, моральдық-этикалық жеке тұлғаның дүниетанымдық қасиеттері (ұлты – тілді қолдану құқығы; дін құпиясы); мемлекеттік мәжбүрлеу шараларын қолдану [6].

Ақпараттық құқықтық субъектінің мазмұнына ақпараттық құқықтық қатынастар субъектісінің нақты Ақпараттық құқықтары мен міндеттері емес, нақты ақпараттық құқықтық қатынастарға түскен кезде ақпараттық құқық субъектісінде туындайтын осы құқықтарға ие болудың және міндеттерді атқарудың заңды мүмкіндігі (немесе қабілеті) кіреді. Ақпараттық құқықтық қатынастарға қатысушылардың құқықтары мен міндеттері ақпараттық-құқықтық құқықтың әртүрлі көздерінде қамтылған ақпараттық-құқықтық ұйғарымдармен белгіленеді. Демек, ақпараттық заңды тұлға құқықтық категория ретінде салыстырмалы түрде тәуелсіз, тәуелсіз сипатқа ие. Ол нақты пәндік мазмұнмен толтырылған және заң шығарушы белгілеген ақпараттық саланың шекарасымен анықталады-ақпараттық қызметті жүзеге асыру саласы. Бүгінгі таңда ақпараттық құқықтың ерекше теориялық мәселесі ақпараттық делдалдың ақпараттық-құқықтық мәртебесі болып табылады.

Ақпараттық құқық тұрғысынан, ақпараттық делдалды пайдалану белгілі бір ақпараттық өкілеттікті іске асырумен байланысты болуы керек: пайдаланушыларды сәйкестендіру, ақпараттық ресурстарға қол жеткізу құқығын қамтамасыз ету және ақпаратты тарату [7].

Біріншіден, біз ақпараттық делдалды таңдау құқығы туралы айтып отырмыз. Ақпаратты пайдаланушылар көрсетілетін қызметтердің ыңғайлылығына, сапасы мен құнына қарай ақпараттық делдалды таңдау құқығына ие болуы тиіс. Әлбетте, белгілі бір ақпараттық информациялық делдалды қолдану қажеттілігі тек заңда белгіленуі керек, өйткені бұл құрылымға конституциялық құқықты шектеу туралы.

Екіншіден, заңнамада ақпараттық делдалдардың құқықтары мен міндеттері бекітілуі керек, олар ақпарат іздейтін немесе тарататын адамдардың құқықтары мен міндеттеріне сәйкес келуі керек.

Жоғарыда айтылғандар ақпараттық құқықтың барлық субъектілерін кешенді жүйелеу және жіктеу әлі жүргізілмеген деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Ақпараттық ғылымның одан әрі дамуы Қазақстандық ақпараттық құқық субъектілері туралы тұжырымдаманы әзірлеуге, әр субъектінің құқықтарын іске асыру және міндеттерін орындау ерекшеліктеріне негізделген ақпараттық-құқықтық мәртебенің мазмұнын түсінуге, ақпараттық заңнаманы қолданумен байланысты мәселелерді талдауға және оларды шешу жолдарын анықтауға байланысты құқықтар.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Полякова Т.А. Совершенствование информационного законодательства в условиях перехода к информационному обществу / Т. А. Полякова. // Журнал российского права. 2018. № 1. С. 62-69.
2. Архипов С.И. Субъекты права: теоретическое исследование / С. И. Архипов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2019. – 469 с.
3. Нерсисянц В.С. Общая теория права и государства / В. С. Нерсисянц. М: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 2019. – 552 с.
4. Мальцев Г.В. Социалистическое право и свобода личности: (Теоретические вопросы). / Г. В. Мальцев. – М., 2018. – 143 с.
5. Витрук Н. В. Общая теория правового положения личности / Н. В. Витрук. – М.: Норма, 2020. – 448 с.
6. Бачило И.Л. Информационное право: учебник для вузов / И.Л. Бачило. – М.: Высшее образование, Юрайт-издат, 2019. – с.
7. Рассолов И.М. Теоретические проблемы Интернет-права / И. М. Рассолов. – М., 2020. – 383 с.

ЖЕКЕ КӘСІПКЕРДІҢ АЗАМАТТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Канатбаев З.А., Жамбул Ә.А., Махсут А.Б.
Ғылыми жетекшісі – з.ғ.к., аға оқытушы Бейсебаева С.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Субъект предпринимательской деятельности преследует цель получения прибыли, при этом его деятельность направлена на удовлетворение социальных потребностей в производимой им продукции, выполненных работах, оказанных услугах.

Summary: The subject of entrepreneurial activity pursues the goal of making a profit, at the same time, his activity is aimed at satisfying social needs in the products produced by him, the work performed, the services provided.

Кәсіпкерліктің құқықтық мәселелері, жеке кәсіпкер мәртебесі заңгер ғалымдардың назарын аударады.

Оларды құқық теоретиктері де, азаматтық және кәсіпкерлік құқық ғылымдарының өкілдері В.С.Анохин де, В.В. Витрянский, О.С. Иоффе, В.Ф. Попондопуло, Е.А. Суханов, Ю.К. Толстой, В.Ф. Яковлева және басқалар [1].

Бұл негізгі құқықтық категориялар әр түрлі құқық салаларында (азаматтық, жер, салық, еңбек, әкімшілік, қылмыстық және т.б.), сондай-ақ мемлекеттік органдар мен әкімшіліктердің, соттардың, заңды тұлғалардың, жеке кәсіпкерлердің практикалық қызметінде біркелкі қолданылуы керек, оған уақыт жете қойған жоқ. Қазақстан Республикасы Конституциясының 26-бабында көрсетілген [2].

Алғаш рет кәсіпкер ұғымы құлдықтың пайда болу тарихы аренасында кездеседі, сол кезде құл еңбегін пайдалану мүмкін болды, ал соғыс экономикалық кәсіпорынның қозғалтқышына айналды: жаулап алушылардан кейін - генералдар, жеңімпаздар - іскерлік басқарушылар ерді. Тарих іс-әрекеті жауынгерлік рейдтермен, қарақшылықпен және сауда-саттықпен тығыз байланысты көптеген кәсіпкерлердің жадын сақтады. Алғашқы өндірістік кәсіпкерлер әскери істермен байланысты болды. Атақты афиналық шешен Демосфеннің әкесі қылыш шығаратын фабриканың иесі болған, онда 32 құл жұмыс істеген. Римде кәсіпкерлік негізде ұйымдастырылған гладиаторлар мектептері болды [3].

Банк ісінің заманауи принциптерінің көпшілігі Англияда пайда болды. 18 ғасырдың аяғы мен 19 ғасырдың басында. банктік қызметті ұйымдастырудың акционерлік формасы көптеген елдерде кең дамыған.

Трансұлттық корпорациялар (ТҰК), оның ішінде General Motors, Ford, Chrysler (АҚШ), Toyota (Жапония), Volvo (Швеция) сияқты танымал автомобиль алпауыттары, электроника индустриясының көшбасшылары, ІВ - Em, Motorola, Цифрлық (АҚШ), Хитачи, Сони (Жапония), Сименс (Германия), кәдімгі сөздің мағынасында бизнес шеңберінен әлдеқашан өтіп кеткен. ТҰК іс жүзінде іскери мемлекеттер болып табылады, олар үшін олар орналасқан елдің қаржылық жағдайында да, мемлекеттік саясат саласында да, жалпы әлемдік

экономика алдында тұрған проблемалар шеңберінде де екінші деңгейлі мәселелер жоқ [4].

Функциясы дәл жаңа комбинацияларды жүзеге асыру болып табылатын және оның белсенді элементі болып табылатын кәсіпкерлік субъектілерін кәсіпкерлер деп атаймыз. Ағылшын экономисі, 1974 жылғы экономика саласындағы Нобель сыйлығының лауреаты бұл мәселеге жаңаша көзқараспен қарады. Фридрих фон Хайек (1899-1984). Оның пікірінше, кәсіпкерліктің мәні - бұл іс-әрекеттің түрі емес, мінез-құлыққа тән жаңа экономикалық мүмкіндіктерді іздеу және зерттеу [5].

Иосиф Шумпетер мырза: Кәсіпкер - бұл жаңа технологияларды дамытатын инноватор. Дэвид МакЛелланд мырза: Кәсіпкер - бұл орташа қауіпті ортада жұмыс істейтін жігерлі адам. Питер Дракер мырза: Кәсіпкер - бұл барлық мүмкіндікті пайдаланатын адам. Альберт Шапиро мырза: кәсіпкер - бұл әлеуметтік-экономикалық механизмдерді ұйымдастыра отырып, бастамашылық танытатын адам. Орташа тәуекел жағдайында әрекет ете отырып, ол мүмкін сәтсіздікке толық жауапкершілікті алады. Роберт Хизрич мырза: кәсіпкерлік дегеніміз - құндылығы бар жаңа нәрсе жасау процесі, ал кәсіпкер дегеніміз - бұл үшін барлық уақыт пен күш-жігерін жұмсайтын, ақшалай сыйақы ретінде барлық қаржылық, психологиялық және әлеуметтік тәуекелдерді өз мойнына алатын адам [6].

Кәсіпкердің энциклопедиялық сөздігінде «кәсіпкерлік» ұғымы осылай түсіндіріледі: «кәсіпкерлік» (фр. Enterprise) - бұл азаматтардың өз атынан жүзеге асырылатын, пайда немесе жеке табыс табуға бағытталған бастамашыл тәуелсіз қызметі, олардың мүліктік жауапкершілігінде немесе заңды тұлғаның атынан және заңды жауапкершілігінде [7].

Кәсіпкерлік - бұл жеке меншікке (жеке кәсіпкерлікке) негізделген немесе шаруашылық жүргізу құқығындағы тауарларға (жұмыстарға, көрсетілетін қызметтерге) сұранысты қанағаттандыру арқылы таза табыс алуға бағытталған, меншік нысанына қарамастан азаматтар мен заңды тұлғалардың бастамашылық қызметі. мемлекеттік кәсіпорынның (мемлекеттік кәсіпкерліктің). Кәсіпкерлік қызмет кәсіпкердің атынан, тәуекелге және мүліктік жауапкершілікке байланысты жүзеге асырылады.

Мемлекет кәсіпкерлік қызмет бостандығына кепілдік береді және оның қорғалуы мен қолдауын қамтамасыз етеді.

Заңмен тыйым салынбаған қызметті жүзеге асыратын кәсіпкерлердің құқықтары:

- лицензияланатын қызмет түрлерін қоспағанда, ешкімнің рұқсатын алмай кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру мүмкіндігі;

- экономиканың барлық салаларында кәсіпкерліктің барлық түрлерін бір тіркеуші органда тіркеуге алудың алдын-ала қарапайым рәсімі;

- мемлекеттік органдар жүргізетін кәсіпкерлік қызметті тексеруді заңнамалық актілермен шектеу;

Коммерциялық (іскерлік) құпия заңмен қорғалады. Коммерциялық құпияны құрайтын мәліметтерді, оларды қорғау құралдарын, сондай-ақ

коммерциялық құпияның құрамына кіруге жатпайтын мәліметтер тізбесін анықтау тәртібі заңмен белгіленеді.

Тұтынушылардың құқықтарын қорғау Азаматтық кодексте немесе басқа заңнамалық актілерде көзделген тәсілдермен жүзеге асырылады. Әр тұтынушының, атап айтқанда, құқығы бар: тауарларды сатып алуға, жұмыстар мен қызметтерді пайдалануға келісім-шарттарды ақысыз жасау; тауарлардың (жұмыстардың, қызметтердің) тиісті сапасы мен қауіпсіздігі; тауарлар (жұмыстар, қызметтер) туралы толық және сенімді ақпарат; тұтынушылардың қоғамдық ұйымдарындағы қауымдастық.

Тарихи даму процесінде экономикалық өзара іс-қимылдың нысандары бизнес жүргізу тәсілдеріне көбірек енгізілді, меншік қатынастары және капиталды біріктіру мен толып кету механизмдері күрделене түсті, кірістер мен тәуекелдерді бөлу жолдары, шешуге бағытталған шаралар барған сайын дамып келеді жауапкершілік, капиталды басқару түрлері пайда болды. Кәсіпкерлік құқық азаматтық және коммерциялық құқықтың маңызды элементі ретінде қалыптасты. Әлемнің аймақтары бойынша кәсіпкерліктің нормаларын белгілі бір саралау болды - континентальды (еуропалық) құқық, англосаксондық құқықтық нормалар, дамыған нарықтық және өтпелі экономикасы бар американдық кәсіпкерлік моделі және т.б.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Азаматтық құқық / Алексей П. В., Рассолов М.М., Кузбагарова А. Н., - 3-ші басылым. - М.: бірлік-ДАНА, 2015. - 895 Б.
2. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыз (2022.19.09. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)
3. Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы 1996 ж. 10 маусымдағы № 6-І Қазақстан Республикасының Заңы (2020.13.05. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
4. Никитина, Т.В. қаржы нарықтары мен институттары: қолданбалы бакалавриатқа арналған оқулық пен практикум / Т. В. Никитина, а. в. Репета-Турсунова. — 2-ші басылым., испр. және доп. — М.: Юрайт Баспасы, 2019. — 139 Б.
5. "Қазақстан – 2050" Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты". – Астана, 2012 жылғы 14 желтоқсан. // <http://adilet.zan.kz/>
6. Азаматтық құқық / Рассолова Т. М. - м.: ЮНИТИ-ДАНА, 2015. - 847 Азаматтық құқық. Ерекше бөлім / Павлова И. Ю. - М.: бірлік-ДАНА, 2016. - 136 б.
7. Азаматтық құқық. Шарттық міндеттемелер: дәрістер курсы / Асмандияров В. М. - ФСИН России, 2016. - 213 б.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҰЛТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАҒИДАТТАРЫ

Қанжарбеков А.Н., Асан Е.Ұ., Султонов Б.А
Ғылыми жетекші - з.ғ.к., аға оқытушы Рахметова Г.Р.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены вопросы обеспечения национальной безопасности и конституционно-правовые принципы в Республике Казахстан

Summary: The article discusses the issues of ensuring national security and constitutional and legal principles in the Republic of Kazakhstan

Жаһанданудың негізі ретінде ғылыми-техникалық революция әлеуметтік саяси процестің сипаттамаларына ие болды, оның интеграциялық күші адамның өзін, оның эмоционалды, интеллектуалды және адамгершілік әлемін, оның құндылықтарын, мүдделерін, уәждері мен қажеттіліктерін дамыту, өзгерту болды. Интеллектуалды және рухани революция өндіріс пен қоғамның негізін өзгертетін адамдардың өзін қалыптастырады.

Өздеріңіз білетіндей, құқық принциптері-жетекші идеялар, құқықтық жүйе негізделетін принциптер. Құқық қағидаттары қоғамдық даму заңдылықтарын, қоғамның нормативтік реттеу қажеттіліктерін, сондай-ақ құқықтың нақты өмірлік жағдайларға әлеуметтік шарттылығы мен тәуелділігін көрсетеді, мемлекеттік органдардың барлық заң шығару, құқық қолдану, құқық қорғау қызметі үшін негізгі бағдар болып табылады. Тұтастай алғанда мемлекеттің құқықтық жүйесінің тиімділігі мен тұрақтылығы құқық қағидаттарының сақталу дәрежесіне байланысты. Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуде принциптер ерекше рөл атқарады. Құқықтың негізгі принциптерін көрсетейік: әділеттілік, теңдік, гуманизм, демократия, құқықтар мен міндеттердің бірлігі, заңдылық, адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың басымдығы. Сонымен бірге, ұлттық мүдделерді қамтамасыз ету - мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымдардың осындай ерекше қағидаттарға негізделетін ерекше қызметі: мемлекет мүдделерін теңестіру және адам құқықтары мен бостандықтарын сақтау қағидаты; жеке адамның бостандығы мен мемлекет қауіпсіздігінің арақатынасы принципі; азаматтардың, қоғам мен мемлекеттің өмірлік маңызды мүдделерін, сондай-ақ ұлттық құндылықтар мен өмір салтын сыртқы және ішкі қатерлердің кең ауқымынан қорғау қағидаты; елдегі қоғамдық келісім мен саяси тұрақтылықты сақтау қағидаты; ҚР конституциялық құрылысының, оның ішінде мемлекеттік тәуелсіздіктің, біртұтас құрылымның және президенттік басқару нысанының мызғымастығы, мемлекеттік шекараның тұтастығы, қол сұғылмаушылығы және ел аумағының бөлінбейтіндігі қағидаты; мемлекеттік институттардың тұрақты жұмыс істеуі, олардың қызметінің тиімділігін нығайту және арттыру қағидаты [1].

Осы қағидаттардың барлығын сақтау мемлекеттің, қоғамның және жеке тұлғаның тұрақты және қауіпсіз дамуының міндетті шарты болып

табылады. Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жүйесіндегі жалпы принциптердің сыну ерекшеліктерін қарастырыңыз. Осылайша, әлеуметтік әділеттілік қағидаты заңдарда құқықтық қатынастардың барлық болжамды қатысушыларының тең құқықтары мен міндеттерін бекіту, заңды мінез-құлық үшін көтермелеу және жасалған құқық бұзушылықтар үшін жазалау шаралары арқылы заңда көрініс табады. Тиісінше, ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің барлық субъектілерінде, яғни мемлекетке, қоғамға, ұйымдарға, тұлғаларға құқықтар мен міндеттер болуы керек. Заңдылық қағидаты барлық азаматтардың, мемлекеттік органдардың, яғни мемлекет қорғайтын құқықтық қатынастардың барлық субъектілерінің құқықты мүлтіксіз сақтауын талап етуді білдіреді. Ұлттық қауіпсіздік объектілері жеке тұлға, қоғам және мемлекет болып табылады. Мұнда қоғам мен мемлекеттің бастапқы ұяшығы және жоғары әлеуметтік құндылық ретінде жеке тұлға басымдықты қорғауды қажет етеді. Осыған байланысты «Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздігі туралы» ҚР Заңының 4-бабында басты қағида ретінде адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету көрсетіледі. 16-бабында ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету кезінде азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының кепілі ретінде ҚР ұлттық заңнамаға және халықаралық шарттарға сәйкес өз аумағында әрбір адам мен азаматтың қауіпсіздігін қамтамасыз ететіні бекітілді. Қазақстан Республикасынан тысқары жерлердегі Қазақстан азаматтарына мемлекет қорғау мен қамқорлыққа кепілдік береді. «Ұлттық қауіпсіздік туралы» Заңның 3-бабында Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз етудің басты қағидаты ретінде ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі қызметті жүзеге асыру кезінде заңдылықтың сақталуы көрсетілген [2].

Адам зерттелетін қарым-қатынас жүйесінде орталық буын болып табылады. Егер адамның мүдделері қорғалса және қанағаттандырылса – бұл мемлекет пен қоғамның тұрақты және тиімді жұмыс істеуіне, демек, біз көрсеткен кең мағынада түсінілетін ұлттық қауіпсіздікке негіз болады. Адамның, қоғамның және мемлекеттің мүдделерін қорғау қажеттілігі адамның қауіпсіздікке деген қажеттілігімен байланысты. Мемлекет қандай да бір жақсы мақсатта адамның құқығын, бостандығын өз еркімен шектеуге құқылы емес. Құқықтық тұрғыдан жеке тұлғаның мүдделерін басым қорғау адамды елдің негізгі заңында ең жоғары құндылық ретінде тануды көздейді. Адам, оның құқықтары мен бостандықтары мемлекет пен қоғамның ең жоғары құндылығы болып танылады. Қоғам мен мемлекет адамды, оның құқықтарын, бостандықтарын мен мүдделерін қорғау үшін бар. Ең алдымен, адам құқықтарын қорғау мемлекеттің бірінші міндеті болып табылады, яғни құқықтар мен бостандықтар мемлекеттің қоғамдық мүдделері саласына жатады. Адамды жоғары құндылық деп тану сонымен қатар адамның толыққанды тұлға ретінде қалыптасуына ықпал ететін адамның құқықтары мен бостандықтарының осындай каталогын мемлекеттік тануды және қамтамасыз етуді білдіреді. Адам құқықтары мен ұлттық қауіпсіздік – бір-бірімен тығыз байланысты құбылыстар. Негізінде, бір нәрсе екіншісіне қарсы тұрмауы керек. Қазіргі

уақытта адамзат өркениетінің алдында барлық елдер бірлесіп шешуі тиіс жаһандық проблемалар – қоршаған ортаның нашарлауы, Табиғи ресурстар қорларының азаюы, сондай-ақ бүкіл адамзат қауымдастығына соғыс пен қауіп, жекелеген халықтардың терроризм мен жаппай қырып-жою қаруларынан қауіпсіздігі болды. Сондықтан бүгінгі таңда ең маңызды ұжымдық құқықтарға салауатты қоршаған ортаға құқық жатады [3].

Өткен ғасырдың соңғы онжылдығында жаппай қырып-жою құралынан, қауіпсіздіктен және халықаралық қылмыс пен терроризмнен қауіпсіздік құқығы өзекті болды. Бұл күндері терроризм мәселесі өзекті болып отыр. Қазіргі заманда адам бостандығын қамтамасыз етумен қатар адам мүдделерінің, құқықтары мен бостандықтарының, қоғам мен мемлекет мүдделерінің тепе-теңдігін қамтамасыз ету мәселесі өзекті болып отыр. Қазақстанның қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін, ең алдымен, жеке тұлғаның, қоғамның және мемлекеттің мүдделерін теңестіру қажет. Жеке тұлға, қоғам және мемлекет мүдделерінің өзара әрекеті көп деңгейлі және күрделі жүйе екені белгілі. Жеке тұлғаның мүдделері деңгейінде оларды тұлғааралық қатынастарда үйлестіру қажет. Азаматтық бейбітшіліктің кепілі-бір адамның басқа адамның құқықтарын, бостандықтары мен мүдделерін құрметтеуі және сақтауы. Осы тұрғыда жеке тұлғаның қоғаммен және мемлекетпен қарым-қатынасы реттелуі тиіс. Бұл жерде мүдделерді өзара құрметтеу қажет. Қоғамда әртүрлі әлеуметтік топтардың, ұлттық және діни топтардың мүдделері мен қажеттіліктері әртүрлі және қарама-қайшы. Бір әлеуметтік қауымдастықтың мүдделерін екіншісінің есебінен қанағаттандыруға жол берілмейді. Жалпыұлттық қызығушылық қоғам мен мемлекет арасындағы, мемлекеттік билік пен белгілі бір әлеуметтік-саяси және басқа да қоғамдық құрылымдар мен қозғалыстар арасындағы қатынастардағы қайшылықтарды жеңу арқылы дамиды. Өмірлік маңызды мүдделердің деңгейі мен ауқымын төмендетпеу және асыра алмау, оларды қанағаттандыру қажеттіліктерін оларды жүзеге асыру мүмкіндіктерімен байланыстыру маңызды. Қауіптерді анықтау кезінде дәл осындай тәсіл болуы керек [4].

Нақты өмірлік мүдделерді жете бағаламау қауіпі, шындыққа жанаспайтын және асыра бағаланған мүдделерді алға жылжыту, нақты қауіптерді жете бағаламау және қиял мен маңызды емес қауіп — қатерлерге қарсы тұруға күш салу-мұның бәрі қауіпсіздік доктринасы мен саясатын деформациялайды және оны тиімсіз етеді. Қоғам мен мемлекет ішіндегі өмірлік маңызды мүдделердің, сондай-ақ басқа мемлекеттердің өмірлік маңызды мүдделерінің тепе-теңдігін сақтау, қорғаныс шаралары арасындағы сәйкестік және нақты және ықтимал қауіптерге қарсы тұру Стратегиялық жоспарлау мен қауіпсіздікті қамтамасыз ету саясатының маңызды элементі болып табылады.

Ұлттық ақпараттық ресурстарды қорғау және әлемдік ашық желілер бойынша ақпарат алмасудың құпиялылығын сақтау қажеттілігі туындайды, өйткені осы негізде мемлекеттердің саяси және экономикалық қақтығыстары, халықаралық қатынастардағы жаңа дағдарыстар туындауы мүмкін. Сондықтан ақпараттық қауіпсіздік, ақпараттық соғыс және ақпараттық қару қазіргі уақытта

көпшіліктің назарында болды. Қоғамдық ағзаның қалыпты қызметі толығымен даму деңгейімен, жұмыс істеу сапасымен және ақпараттық ортаның қауіпсіздігімен анықталады. Өндіріс және басқару, қорғаныс және байланыс, көлік және энергетика, қаржы, ғылым және білім, бұқаралық ақпарат құралдары ақпарат алмасудың қарқындылығына, ақпараттың толықтығына, уақтылығына, сенімділігіне байланысты [5].

Бұл қоғамның ақпараттық инфрақұрылымы-ақпараттық қарудың нысаны. Бірақ, ең алдымен, жаңа қару Қарулы Күштерге, қорғаныс кешенінің кәсіпорындарына, елдің сыртқы және ішкі қауіпсіздігіне жауап беретін құрылымдарға бағытталған. Ақпараттық қаруды жетілдіру қарқыны (шабуылдаушы қарудың кез-келген түрі сияқты) қорғаныс технологияларының даму қарқынынан асып түседі. Сондықтан ақпараттық қаруды бейтараптандыру, оны қолдану қаупін жою міндеті елдің ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі басым міндеттердің бірі ретінде қарастырылуы керек. Қазіргі уақытта бүкіл әлемде Интернет типіндегі ашық ақпараттық желілер арқылы оларға қолжетімділікті кеңейтуге байланысты Ұлттық ақпараттық ресурстарды қорғау мәселесі тұр. Сонымен қатар, компьютерлік қылмыстардың саны кеңейіп келе жатқандықтан, саяси және экономикалық мақсаттарға жету үшін жоғары деңгейдегі ақпараттық шабуылдар қаупі нақты болды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жедел-іздістіру қызметі туралы Қазақстан Республикасының 1994 жылғы 15 қыркүйектегі № 154-ХІІІ Заңы (2020.19.12. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)
2. «Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі туралы» Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 6 қаңтардағы № 527-ІV Заңы (2022.14.07. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
3. Дубоносков, Е. С. Оперативно-розыскная деятельность / Е.С. Дубоносков. - М.: Юрайт, 2018. - 416
4. Смирнов, М.П. Комментарии оперативно-розыскного законодательства РФ и зарубежных стран: Учебное пособие / М.П. Смирнов. - М.: Экзамен, 2020. - 544 с.
5. Сундиев, И. Ю. Введение в оперативно-розыскную терминологию / И.Ю. Сундиев. - М.: Юнити-Дана, 2018. - 192 с.

ОӘЖ343.3

ПРЕСТУПЛЕНИЯ, СОВЕРШАЕМЫЕ В ОТНОШЕНИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Каныбекова Фатима

Научный руководитель: магистр права Турдиева К.Б.

Высший колледж новых технологий им. М. Утебаева, г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақала кәмелетке толмаған азаматтарға қатысты жасалған қылмыстарды талдауға арналған. Мақаланың мақсаты-қылмыстың осы түріне қандай тенденциялар тән екенін талдау.

Summary: The article is devoted to the analysis of crimes committed against citizens who have not reached the age of majority. The purpose of the article is to analyze what trends are characteristic of this type of crime.

Жестокое обращение с детьми – это плохое обращение по отношению к ребенку до 18 лет и отсутствие заботы о нем. Преступление против несовершеннолетних включают физическое и эмоциональное насилие, пренебрежение и тому подобное. Преступления, связанные с детьми, часто совершаются родителями, родственниками, опекунами и другими лицами, которым поручена их забота и руководство. Школьные должностные лица, врачи, полицейские и другие подобные представители власти обязаны сообщать о любых признаках жестокого обращения или эксплуатации в отношении ребенка.

Последние годы все более актуальной становится проблема насилия над детьми. Насилие над ребенком дома или на улице, в школе или в любом другом детском учреждении, в социальной сети – преступления, для которых нет оправданий. Насилие не только несет прямую угрозу для жизни и здоровья ребенка, оно оказывает разрушительное воздействие на будущее общества и государство. Зачастую жестокое обращение носит скрытый характер. Уровень развития государства всегда оценивается через отношение к детям, женщинам, пожилым людям и людям с инвалидностью. Недостаточно только принимать хорошие законы и наказывать виновных. Необходимо, чтобы общество и каждый гражданин проявляли нетерпимое отношение к любым проявлениям насилия. Только объединив усилия, мы сможем добиться безопасного общества для наших несовершеннолетних [1].

Совершение преступлений против несовершеннолетних способствует росту подростковой преступности. Установлено, что этому способствуют такие явления, как: вовлечение несовершеннолетних в совершение антиобщественных действий, наркоманию, отрицательный пример членов семьи, их аморальный образ жизни, пьянство, разборки, ссоры, скандалы, переходящие в драки, порождают у несовершеннолетних такое поведение в будущем.

Исследования показывают, что дети которые росли в полной и благополучной семье, чаще всего формируются такие качества, как доброжелательность, дружелюбность, способность к сопереживанию, самостоятельность, умение разрешать конфликты, не применяя силу и тому подобные действия. И наоборот, психологическое отчуждение родителями ребенка, отсутствие заботы о нем, ласки и тепла в отношениях могут стать причиной криминального поведения. Высокая степень общественной опасности посягательств влияет на формирования личности несовершеннолетнего [2].

Ежегодно совершается около 2 тысяч преступлений в отношении несовершеннолетних, это побои, вымогательства, оставление в опасности и треть из них связана с посягательствами на половую неприкосновенность, и более 70% таких преступлений совершаются людьми из близкого окружения, лицами осуществляющими уход за ними. Согласно статистике, представленной ниже, в Казахстане жертвами преступлений в 2019 году стали 2 115 несовершеннолетних, что значительно меньше по сравнению с 2015 годом, когда количество жертв преступлений среди несовершеннолетних составляло 3

820 несовершеннолетних. 7 месяцев 2020 года в отношении несовершеннолетних было совершено 1 182 правонарушения, за тот же период 2019 года было совершено 1 405 правонарушений.

Несмотря на снижение числа преступлений, связанных с половой неприкосновенностью несовершеннолетних, их число все равно остается высоким. В большой степени росту насилия над детьми способствует не только неготовность общества открыто обсуждать эту проблему, но и нежелание жертв насилия придать сам факт огласке. Иногда такие преступления делятся годами родственники жертвы предпочитают умалчивать. Иногда родитель жертвы обвиняет ребёнка в провоцировании. Это же характерно и для физического насилия, когда родитель ответственность за то, что «сорвался», перекладывает на ребенка – «сам заработал». Это приводит к стойким личностным изменениям и эмоциональным прорывам то есть ему будет сложнее реализовать себя в будущем. Последствиями пережитого в детстве насилия могут быть: чувство вины, самообвинения, ночные кошмары, бессонница, страхи, связанные с воспоминаниями о насилии, низкая самооценка и тому подобное [3].

Ещё одним направлением профилактики преступлений против половой свободы и неприкосновенности несовершеннолетних, совершенных и использованием сети Интернет, является консультационная помощь несовершеннолетним, а также родителями и педагогам. Она необходима в тех случаях, когда ребёнок уже столкнулся с преступником в виртуальном пространстве и не имеет стандартного набора знаний о необходимой модели поведения в такой ситуации.

Для этих целей организуются специальные виды центров безопасного Интернета – линии помощи. На линии помощи профессиональную психологическую и информационную оказывают поддержку. Следует отметить, что Интернет для несовершеннолетних таит в себе множество опасностей, и вот основные из них: запугивание, преследование, издевательство, насмешки и другие действия, которые способны напугать, унижить и иным образом негативно воздействовать на ребёнка; вхождение в доверие к ребёнку с целью использовать его в дальнейшем для распространения и использование детской порнографии или материалов, которые могут нанести психологический вред здоровью ребёнка. Чтобы несовершеннолетнее лицо не стало жертвой преступления, нужно попросить его никому не сообщать личные данные: имя, возраст, номер телефона, домашний адрес, номер школы. Нужно объяснить, что не следует высылать свои фотографии людям, с которыми он познакомился по Интернету. Если ребёнок все-таки подвергся преступному воздействию в сети Интернет, нужно сохранять спокойствие, от реакции родителей во многом зависит, как ребёнок воспримет и переживёт эту ситуацию. Нужно внимательно отнестись к словам ребёнка, не отбрасывая их как нечто невероятное. Даже если эти факты не имели места, очень важно понять истоки его фантазии. Надо поговорить с ребёнком, постараться узнать точные факты, но не давить и не вымогать информацию насильным образом у

ребенка. Внимательно вслушиваться в то, что ребёнок говорит сам, добровольно. Успокоить ребёнка, дать ему понять, что вы ни в чем не обвиняете его, избавьте его от чувства стыда и вины. Объясните ребёнку, что о случившемся факте необходимо рассказать специалистам – психологу, врачу так же необходимо обратиться в полицию. Объяснить, что эти люди помогут сделать так, чтобы он чувствовал себя в безопасности. Необходимо дать ребёнку понять, что вы понимаете, что он чувствует, но вы не должны оставлять ему выбора [4].

Таким образом, преступность несовершеннолетних требует решительных, энергичных и целенаправленных мер по ее предотвращению в критическом масштабе ее распространения. Для этого необходимо постоянно совершенствовать формы и способы работы правоохранительных органов, надлежащим образом обеспечивать их приоритетное кадровое наполнение и материально-техническое оснащение. Принципиальная роль в решении этих задач принадлежит мерам общей и индивидуальной профилактики, применяемым правоохранительными органами с целью устранения обстоятельств и условий, способствующих преступлениям несовершеннолетних. Эффективность этой деятельности во многом зависит от того, как эти меры обоснованы в действующем законодательстве, связанном с психологией и педагогикой.

Список использованной литературы:

1. Наурзалиева С. М. Преступность несовершеннолетних в Республике Казахстан // Вестник института: преступление, наказание, исправление. 2016. № 1 (33).
2. Илюшин Н.Н. Преступность несовершеннолетних: проблемы профилактики и предупреждения // Наука и мир. 2014. № 11 (15). Т. 2. С. 70-72. URL: <http://oaji.net/articles/2015/245-1438244615.pdf>
3. Алауханов Е.О., Зарипов З.С., Тукеев А.Ж. Преступность несовершеннолетних и ее профилактика: Моногр. Алматы, 2009. С. 25–26
4. Болеев Т. К., Гущина В. Д. Психологическое профилирование и коррекция подростков с криминальным поведением // Вестник Московского университета. Сер. 14. Психология. 2013. № 3

ӘОЖ 347.1

АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТАҒЫ ШАРТТЫҚ ЖАУАПҚЕРШІЛІК ИНСТИТУТЫН ДАМУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕСІ

Кеңес Ә.Л., Орнықбай А., Бекмұрат С.Н.
Ғылыми жетекшісі - магистр, аға оқытушы Жақыпбек А.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются проблемы применения преддоговорной ответственности в гражданском обороте на основе анализа правоприменительной практики. Исследуются перспективы совершенствования законодательного регулирования института преддоговорной ответственности с элементами сравнительно-правового анализа. В результате проведенного исследования предлагается внести ряд изменений в действующее законодательство о преддоговорной ответственности.

Summary: The article deals with the problems of applying pre-contractual liability in civil turnover based on the analysis of law enforcement practice. The prospects of improving the legislative regulation of the institution of pre-contractual liability with elements of comparative legal analysis are studied. As a result of the research, it is proposed to make a number of changes to the current legislation on pre-contractual liability.

Қазақстан Республикасының азаматтық заңнамасында келісім-шарт алдындағы жауапкершілік институты ресми түрде бекітілген, бірақ практикалық тұрғыдан алғанда, бұл институттың нормалары контрагенттер арасында келісім-шарт жасасу кезеңінде туындайтын қатынастарға айқындық енгізу қиынға соғады. Осыған байланысты келісімшарт алдындағы жауапкершілікті практикада қолдану мүмкіндігіне байланысты көптеген проблемалар туындайды. Келісімшарт алдындағы жауапкершіліктің пайда болу мүмкіндігін болдырмаудың негізгі қағидаты адал келіссөздер жүргізу принципі [1].

Оның мәні болашақ мәміленің шарттарына қатысты серіктеске ақпараттық ашықтық, мерзімдерді сақтау болып табылады. Тараптар олар туралы міндеттемеде уағдаласты келіссөздерді жеткілікті себептерсіз тоқтатуға немесе тоқтатуға болмайды, бұл ретте өзінің контрагентіне хабарланбайды. Осындай шарттарға сүйене отырып, келіссөздер процесіне кірген кезде тараптардың адалдық презумпциясы қолданылады. Контрагенттердің бірінің құқықтарына немесе заңды мүдделеріне нұқсан келген жағдайда, жәбірленуші тарап өз ұстанымын нақты дәлелдемелермен нығайта отырып, жосықсыз келіссөздер жүргізу фактісін дербес дәлелдеуге тиіс [2].

Заң шығарушы тізімді ашық түрде белгілей отырып, жосықсыз белгілерге жататын әрекеттерді нақтылауға тырысты. Осындай әрекеттердің бірі тарапқа толық емес немесе дәйексіз ақпарат беру, оның ішінде шарттың сипатына байланысты екінші тараптың назарына жеткізілуі тиіс мән-жайлар туралы үнсіздік болып табылады. Бұл фактіні дәлелдеу кезінде туындайтын негізгі мәселе-жәбірленуші тарапты жаңылыстыруға қарсы агенттің қасақана немесе өрескел абайсыздығын дәлелдеудің қиындығы [3].

Сот практикасындағы пікір-таластар аз емес тараптың келіссөздердің екінші тарабы оны ақылға қонымды түрде күте алмайтын жағдайларда келісімшарт жасасу туралы келіссөздерді кенеттен және негізсіз тоқтатқандығын дәлелдеу проблемасы.

Тараптың адал фактестігі фактісін дәлелдемейді және келіссөздерді кенеттен және негізсіз тоқтату туралы болжам жасауға негіз жоқ, өйткені талапкер тараптардың жазбаша уағдаластығын құжаттай алмаса. Соттың мұндай тұжырымы жәбірленуші тарап үшін келіссөздерді. Егер әділетсіз келіссөздер жүргізілсе, кінәлі тарап жәбірленуші тарапқа шарт жасасу туралы келіссөздер жүргізуге адал тарап шеккен шығындарды, сондай-ақ үшінші тұлғамен шарт жасасудың нақты мүмкіндігін жоғалтуға байланысты шығындарды өтеуі керек. Шын мәнінде, соңғы жағдайда біз жәбірленуші тараптың шығындары туралы емес, жоғалған пайда туралы айтып отырмыз. Дегенмен, бұл мәселе бойынша сот практикасы қазірдің өзінде дами бастады, бірақ бұл өте түсініксіз [4].

Азаматтық заңнамасында келісімшарт алдындағы жауапкершілік институтын бекіту заң шығарушының объективті қажетті шешімі болды, өйткені нарықтық қатынастарды дамыту келісім-шарт жасау мақсатында келіссөздер процесін егжей-тегжейлі реттеуді қажет етті. Алайда, сот практикасын талдау осы институттың құқықтық құрылымының жеткіліксіз пысықталғандығын айқын көрсетеді. Келісімшарт алдындағы жауапкершіліктің құқықтық сипатының белгісіздігі, осы институтта негіз болатын принциптердің қақтығысы, негізгі ережелердің мағынасын екі ұшты түсіндіруге мүмкіндік беретін "ашық" терминология, сондай-ақ әлсіз заң техникасы осы институтты одан әрі реформалау қажеттілігі туралы айтуға негіз береді[5].

Осылайша, жүргізілген зерттеу негізінде алдын-ала жауапкершілік туралы қолданыстағы заңнамаға келесі өзгерістер енгізу ұсынылады:

1. Басқа мемлекеттердің тәжірибесін ескере отырып, сот практикасында шарт еркіндігі қағидатын түсінудің екі ұштылығын жою мақсатында олардың біріне басым ереже бере отырып, шарт еркіндігі және адал келіссөздер жүргізу қағидаттарының маңызын неғұрлым егжей-тегжейлі көрсету;

2. Келіссөздер жүргізу кезінде тараптың жосықсыз мінезқұлқы ретінде түсінілетін әрекеттерді нақтылау,

3. Тараптардың бірінің жосықсыз мінез-құлқы кезінде үшінші тұлғамен шарт жасасу мүмкіндігін жоғалтқан жағдайда туындайтын залалдардың құқықтық сипатын белгілеу, өйткені мұндай залалдардың (іс жүзінде жоғалған пайданың) мөлшерін дәлелдеу тетігін айқындау, сондай-ақ тараптардың бірі ұйымдастыру шартының ережелерін орындамаған жағдайда залалдарды өтеу мүмкіндігі туралы құқықтық нормалардың қақтығысын жою осыған тікелей байланысты ретімен келіссөздер жүргізу.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Демкина А.В. К вопросу об объеме возмещения при преддоговорной ответственности /

А. В. Демкина // Российская юстиция. – 2015. – № 11. – С. 14–17.

2. Демкина А.В. О преддоговорной ответственности в гражданском праве / А. В. Демкина // Гражданское право. – 2016. – № 1. – С. 31–34.

3. Комарицкий В. С. Реализация принципа свободы договора в регулировании преддоговорной ответственности / В. С. Комарицкий // Юрист. – 2015. – № 5. – С. 18–22.

4. Степанищева А. М. Culpa in contrahendo в праве Европейского союза: содержание, проблемы квалификации, регулирование / А. М. Степанищева // Российский юридический журнал. – 2015. – № 5(104). – С. 112–121.

5. Шепель Т. В. Новое в правовом регулировании условий преддоговорной ответственности / Т. В. Шепель // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. – 2016. – № 8(75). – С. 78–81.

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА И ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ В КАЗАХСТАНЕ

Кулмуродов Х.Б., Абдурашидов Ж.Б., Жураева Н.С.
Научный руководитель – магистр, старший преподаватель Абылова К.А.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада Қазақстанда азаматтық қоғам мен құқықтық мәдениетті қалыптастыру ерекшеліктеріне қатысты мәселелер қарастырылады.

Summary: This article discusses issues related to the peculiarities of the formation of civil society and legal culture in Kazakhstan.

Нет единого мнения о том, как образовалось человеческое общество, каковы его причины. Но эта концепция была впервые введена в науку Адамом Смитом, Давидом Рикардо, а Гегель дал ей политическое описание. По мнению мировых ученых, политиков и мыслителей, общество - это добровольное сосуществование сознательных людей. Основная причина этого объединения - общие интересы и дружба людей. Без этого невозможно объединиться. Есть два типа интересов: интересы личности и интересы общества. Общество объединяет и развивает эти два интереса и цели. В процессе этого объективного развития сформировалось человеческое сотрудничество. Таким образом, у человека появляется возможность делать то, что еще невозможно. Общественный интерес - это цель, общественное желание должно формироваться в окончательном, конкретном, объективном смысле, а не временно. Только тогда у общества появится шанс развиваться и укрепляться. Потому что общество - это добровольный союз сознательных людей. Если бы этот союз, этот союз был организован невольным и произвольным, такой союз был бы неэффективным и быстро распался бы.

Человек - первая ячейка общества. Общество - сложное социальное объединение. Эту ассоциацию, это общество нужно было регулировать и управлять, чтобы развиваться должным образом и хорошо. Он регулируется и управляется самими людьми через социальные нормы, основанные на законах объективного развития общества. Таким образом, возникли государство и закон. «Люди создают свою собственную историю, - писал Маркс, - но они не могут сделать ее по-своему, они должны использовать то, что у них есть, и наследие прошлого».

Основные черты исторически объективно сложившегося общества:

- добровольное совместное формирование сознательных людей;
- формирование окончательного, ясного, объективного общественного интереса и цели;
- формирование взаимного сотрудничества, единства людей;
- появление государственного аппарата, который управляет обществом, охраняет общественный порядок, регулирует отношения через общественный интерес-цель, желание [1].

Общество - это сознательное объединение сознательных людей для достижения одних и тех же интересов, одних целей. Есть обязательный добровольный условный элемент: формирование интересов и целей и сознательное объединение сознательных людей.

В процессе объективного исторического развития и повседневных человеческих отношений выделяются несколько типов общества: индустриальное общество, экономическое общество, социальное общество, гражданское общество и т. Д. Самый сложный из них, самый фундаментальный - это гражданское общество, развивающееся вместе с человеком. Другие типы обществ формируются и быстро развиваются. Их жизнь, сферы деятельности, космос мало распространены, длятся недолго [2].

Для развития институтов гражданского общества государство должно создавать и поддерживать необходимые условия для творческого развития этого процесса, политической активности граждан. В связи с этим в соответствии с поручением Президента Казахстана в Послании народу была разработана Государственная концепция поддержки неправительственных организаций в Республике Казахстан. Учитывая, что формирование гражданского общества в Казахстане является предпосылкой демократизации общества и верховенства закона, кажется, что пришло время поднять его до уровня государственной политики. Другими словами, следует разработать не только государственную концепцию поддержки неправительственных организаций, но и расширить полномочия Национальной комиссии по демократии и гражданскому обществу при президенте, а также формирование гражданского общества и его институтов. стать отраслью государственной политики. Верно, что такие комплексные меры окажут положительное влияние на развитие независимой Республики Казахстан в соответствии с идеалами, закрепленными в Конституции. Гражданское общество важно для демократизации политической системы Казахстана, создания цивилизованной рыночной экономики и верховенства закона. Сегодня в Казахстане есть необходимая институциональная база для становления гражданского общества. В результате многие добровольные сообщества и организации Сектора III действуют на законных основаниях. Однако недостаточно создать необходимые институциональные условия для эффективного функционирования гражданского общества. Причины незрелости гражданского общества в Казахстане связаны с полноценным развитием его культурных и социальных условий.

Социальная эволюция необходима для развития гражданского общества в Казахстане. Конечно, это не означает, что гражданское общество ждет культурного и социального развития. Культурное и социальное развитие зависит не только от времени, но и от активных усилий государства, общества и его институтов [3].

В гражданском обществе уважаются права и свободы граждан, и верховенство закона преобладает в соответствии с международно признанными правилами. Гражданское общество становится правовым государством, когда

оно высоко развито в материальном, социальном, политическом и культурном отношении. Верховенство закона - это государственная структура с конституционным порядком, реальным разделением властей, их эффективными отношениями и взаимным контролем, социальным контролем над политикой и властью, развитой правовой системой и эффективной судебной системой [4].

Верховенство закона признает равенство всех членов общества перед законом, принятым демократическим путем, выражение воли народа законом и гарантию индивидуальных прав и свобод. В этой стране широко распространено разногласие. Республика Казахстан связывает перспективы своей политической системы с формированием и развитием правового государства. В этом направлении ведется большая работа. Казахстанцы привыкли жить в правовом пространстве. Однако в формировании верховенства закона в Казахстане есть существенные противоречия. Д. Аргимбаев отметил четыре основных противоречия.

Первое противоречие состоит в том, что представители правящей элиты и простые граждане допускают нарушения или несоблюдение закона. В результате законы перестают действовать.

Второе противоречие проистекает из следования западным стандартам правового общества в Казахстане.

Не учитываются исторический опыт и корни политического мировоззрения казахстанского общества.

Третье противоречие связано с отделением политической и правовой культуры народа Казахстана от национальных традиций, прежде всего, от познавательного пространства казахского этноса.

Четвертое противоречие - низкая правовая культура казахстанцев. Влияние искусственной коммунистической идеологии народа, господства лжи и обмана ослабило уважение граждан к закону и их готовность руководствоваться им.

Мы не сможем построить гражданское общество в Казахстане без учета и устранения этих противоречий в процессе создания гражданского общества и перехода от него к верховенству закона. В гражданском обществе и верховенстве закона Конституция, имеющая высшую юридическую силу, имеет первостепенное значение, если гражданин, его права и свободы в первую очередь защищены законом. Соответственно, Конституция Республики Казахстан 1995 года закладывает основы правовых условий, необходимых для построения демократического общества, и правовых гарантий автономии каждого человека. К ним относятся конституционная защита прав и свобод граждан, разделение властей, верховенство независимого конституционного контроля, верховенство закона, развитие идеологического и политического разнообразия и многое другое. В конституции закреплены принципы развития гражданского общества и верховенства закона.

Внедрение демократической формы общественно-политической жизни - одно из верных направлений в обосновании и обеспечении основных предпосылок и принципов становления гражданского общества и верховенства

закона в обществе Казахстана. Становление гражданского государства и правового государства - сложный, длительный и противоречивый процесс. Они не появляются в соответствии с постановлениями законодательного органа общественно-политического государства. Эти структуры основаны на высоком уровне естественного развития политической системы в течение определенного периода времени. Поэтому формирование правового государства в Казахстане должно сопровождаться лучшими образцами исторического сознания и политической культуры казахского народа [4].

Таким образом, резюмируя вышеперечисленные вопросы, можно сказать, что Казахстан переживает сложный процесс построения гражданского общества и верховенства закона. В частности, оценка ценностей, обретение новых смыслов духовных ориентаций, трансформация общественного сознания формируют отношение к власти, обществу и политической системе. В этом случае система политического управления Казахстана, которая отошла от авторитарного правления к гражданскому обществу и верховенству закона, должна руководствоваться демократическими нормами и принципами. Это связано с тем, что сегодня в Казахстане, несмотря на права и свободы граждан, разделение властей, формирование и провозглашение новой конституции, форма правления в виде народной власти или демократии еще не сформировалась в нашем обществе.

Наше общество сейчас развивается по двум системам. С одной стороны, межэтнический мир, согласие и доверие народа к власти, которое отражается во всех политических силах, а с другой - коррупция во всех сферах жизни общества, жесткая централизация, недоверие к власти, и недовольство обществом. Мы делаем вывод, что гражданское общество в стране все еще находится в зачаточном состоянии, и в стране все еще нет силы, которая могла бы бороться за реальную политическую власть, обеспечивать равенство политических сил и контролировать деятельность правительства. Этому мешает общественное сознание, привыкшее к прежнему тоталитарному порядку и системе номенклатуры. Следует отметить, что развитие демократии в Казахстане - это не воля народа, а политическая ориентация правительства. Западные страны вышли на демократическое направление в результате развития новых отношений, в частности, уважения прав и свобод, ограничения государственной деятельности, длительного процесса стремления к местному самоуправлению. Соответственно, Казахстан только что усвоил необходимые ценности и встал на путь гражданского общества. И этот процесс будет долгим и трудным для Казахстана [5].

На протяжении всей истории человеческого развития мыслители всегда были очарованы поисками идеальной модели социальной структуры, в которой человеческий разум, свобода, успех, эффективность и справедливость являются справедливыми.

Государственная политика по развитию правосознания и правовой грамотности граждан - это сложная и масштабная работа, в которой задействованы не только все органы государственной власти и местные

исполнительные органы, но и профильные юридические сообщества, общественные объединения юристов, все структуры гражданского общества. Открытое и эффективное взаимодействие направлено на создание незыблемой основы для реализации конституционных прав и свобод граждан. Необходимо устранить барьеры в реализации государственной политики, с одной стороны, «прояснить» диалог между государственной властью и ее структурами, негосударственными органами и организациями, с другой стороны, гражданами.

Список использованной литературы:

1. Марченко М.Н. Государство и право в условиях глобализации : научное издание / М.Н. Марченко ; МГУ им. М.В. Ломоносова. - М. : Проспект, 2015. - 400 с. - 30.
2. Булгакова Д.А. Теория государства и права : учеб. пособие / Д. А. Булгакова. - Алматы : NURPRESS, 2016. - 130 с.
3. Лейст О.Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права: учеб.пос. М., 2011.
4. Радько Т.Н. Теория государства и права : в схемах и определениях / Т. Н. Радько. - М. : Проспект, 2017. - 176 с.
5. Алексеев С.С. Собрание сочинений в 10-ти т. Т.6. Восхождение к праву: научн.изд. М., 2011.

ӘОЖ 316.7

ҚАЛАЛАРДАҒЫ ҚОҒАМДЫҚ АУМАҚТАР МЕН АРТ-КЕҢІСТІКТЕРДІҢ ҚАЛЫПТАСУЫМЕН БАЙЛАНЫСТЫ ТҰЖЫРЫМДАМАЛАРҒА ӘДЕБИ ШОЛУ

Кунгратбаев Н.К., Аманжол А.Қ., Барат М.И.
Ғылыми жетекшісі – магистр, аға оқытушы Құлшарова Х.Қ.
«Мирас университеті», Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье авторы подробно анализируют информацию, используя методы литературного обзора и теоретического анализа в рамках темы, научно-методическую литературу и информацию из открытых интернет-источников, связанных с проблемой общественных территорий и арт-пространств. Авторы также раскрывают актуальность проблемы, делая литературный обзор на различных концепций роли и особенностей общественных территорий и арт-пространств в культурном развитии города.

Summary: review and theoretical analysis within the framework of the topic, scientific and methodological literature and information from open Internet sources related to the problem of public territories and art spaces. The authors also reveal the relevance of the problem, making a literary review on various concepts of the role and features of public territories and art spaces in the cultural development of the city.

Бүгінгі таңда мегаполисте арт-орталықтар, шығармашылық кластерлер, мұражайлар, мәдениет мекемелері, театрлар, саябақтар, жағалаулар, тұрғын үй кешендерінің аула аумақтары және т. б. сияқты қоғамдық креативті кеңістіктер бар, олар көпфункционалды және қаланың қажетті сәулеттік және ландшафтық элементтері ғана емес, сонымен қатар тұлғааралық коммуникация, іскерлік белсенділік, әлеуметтік-мәдени өзара іс-қимыл орындары болып табылады.

Жеке тұлғаның бос уақытын ұйымдастырудың жаңа тәсілін қалыптастыру: бос уақыттың мүдделерін анықтайтын жеке шығармашылық әлеуеттің еркіндігі.

Егер біз қоғамдық кеңістікті зерттеу мәселесінің ғылыми дамуына жүгінетін болсақ, онда бұл құбылыстың мәні мен ерекшелігін әр түрлі түсіндіретін бірнеше негізгі тәсілдерді бөліп көрсетуге болады: біріншілен, семиотикалық тәсіл (Н. П. Анциферов, Ю. М. Лотман, Д. Л. Спивак, А. С. Мухин, Е. В. Николаева және басқалар) қоғамдық кеңістікті қамқоршы ретінде қарастырады және мәдени ақпараттың аудармашысы; өзіндік белгі жүйесі (үйлер, кварталдар, көшелер, алаңдар, саябақтар, әдеби-қалалық мәтін) [1].

Екіншіден әлеуметтанулық тәсіл (М. Вебер, Э. Дюркгейм, Дэвид Б. Кларк, Г. Симмель, А. Лефевр, Л. және басқалар) қоғамдық кеңістікті адамдардың әлеуметтік өзара әрекеттесуі үшін орта ретінде қарастырады [1].

Үшіншіден, сәулет-эстетикалық тәсіл (Я.Гейл, Д. Фризби, Н. А. Масталерж, У. Митчелл және басқалар) қоғамдық кеңістікті қатынастардың ерекше әлемі ретінде ұсынады яғни, әр түрлі урбанистік орта негізінде белгілі бір сәулет ортасын ұйымдастыратын зияткерлік, тілдік, коммуникативті кеңістіктер ретінде [].

Төртінші, антропологиялық тәсіл – коммуникативтік әрекет тұжырымдамасы (Ю.Хабермас), «үшінші орын» (Р. Ольденбург). тұжырымдамасы арқылы сипаттайды. Бірінші орын – бұл үй, екінші орын – жұмыс, үшінші орын – қоғамдық орындар (дүкендер, дәмханалар, скверлер, саябақтар, сұлулық салондары, дәріханалар және т.б.), онда адамдар әлеуметтену мен салауатты азаматтық қоғамды қалыптастырудың негізі болып табылатын бейресми әңгімелесуге жиі мүмкіндік алады [2].

Қала халқының бос уақыт құзыреттілігінің дамуына қарай мәдени-шығармашылық өзін-өзі көрсету, қоғам жинақтаған мәдени құндылықтарды игеру және соның салдарынан әртүрлі шығармашылық қоғамдастықтардың инновациялық әлеуметтік-мәдени мұраларына деген қажеттілік өсуде). Плейсмейкинг технологиясы мыналарды қамтиды:

- белгілі бір қалалық кеңістіктегі қоғамдық белсенділіктің мониторингі;
- кластердің/локацияның орналасқан жерін таңдау;
- креативті қоғамдық кеңістіктің тұжырымдамасын әзірлеу;
- айналасында креативті индустриялар саласындағы мамандарды шоғырландыратын пассионарлық топтарды қалыптастыру үшін арнайы оқиғалар ұйымдастыру;
- бірнеше белсенділік орталықтарын құру;
- инвестициялар, резиденттер тарту және туристік тартымдылықты дамыту мақсатында креативті қоғамдық кеңістіктерді ілгерілету;
- креативті қоғамдық кеңістіктер үшін жағдайлар жасау;
- креативті креативті кеңістіктерді дамытуға инвестициялар;
- креативті кеңістіктер резиденттерін жобаларға инвестициялар тарту және өнімді өткізу мақсатында қолдау [3].

Плейсмейкинг технологиясын пайдалану мақсатты аудитория талап ететін шығармашылық қоғамдық кеңістік құруға мүмкіндік береді, ол барлық

келушілердің бос уақытының максималды санын қанағаттандыруға бағытталған. Сонымен, қорыта айтқанда, әлеуметтік-мәдени көзқарас тұрғысынан қоғамдық кеңістікті жобалау кезінде:

- 1) локацияның тарихи және мәдени ерекшеліктерін;
- 2) азаматтар, ең алдымен – осы сұрау салудың нақты субъектісі (белгілі бір ауданның, округтің тұрғыны) сұрау салуының векторын, әлеуметтік-демографиялық құрамды және т. б.;
- 3) ұсынылатын әлеуметтік-мәдени практикалардың интерактивтілігін ескеру қажеттіліктеріне сәйкес келетін жағдайлар;
- 4) локацияның ықтимал экономикалық тиімділігі;
- 5) креативті индустрия саласында шағын бизнесті дамыту үшін жағдайлар;
- б) туристік құрамдас бөлік болып табылады. Бұл, сөзсіз, инфрақұрылымды дамытуға, қала тұрғындарының жұмыспен қамтылуын арттыруға, олардың шығармашылық белсенділігін жүзеге асыру үшін жаңа мүмкіндіктердің пайда болуына, қалалық ортаны безендіруге және қала кеңістігінің әлеуметтік-мәдени әлеуетін іске асыруға ықпал етеді [4].

Енді арт-кеңістіктердің қалыптасу ерекшеліктеріне келсе, өнер арқылы рухани өмірді жақсартуға деген ұмтылыс коммуникативтік алмасу мен әлеуметтенуге деген ұмтылыс сияқты адамның табиғатына тән. Ұзақ адамзат тарихында қаланың қоғамдық кеңістігі өнер мен қоғамның кездесуінің осындай алаңы болды. Алайда, ХХ ғасырдың екінші жартысынан бастап, қаланың ашық кеңістіктеріне және қаладағы өнер орнына деген көзқарасты қайта қарау туралы мәселе туындады.

ХХ ғасырдың басына тән жариялылық мәдениеті қазіргі уақытта адамдардың жаппай «нәтижесіне» байланысты. Жеке өмірге кету үрдісі дәстүрлі ашық кеңістіктер жаңа типтегі жабық кеңістіктерге, мысалы, сауда және ойын-сауық орталықтарына ауысатын кездесу және қарым-қатынас, қоғамдық қызмет орындары болуды тоқтатады.

Бұл өзгерістердің себептерінің бірі қоғамның әлеуметтік-мәдени өмірінің жаңа формаларының пайда болуы болды. Бұл туралы аталған мәселеге арналған отандық және шетелдік зерттеушілердің ғылыми жарияланымдары айтады [5].

Қалалардың өзгеруін зерттеумен айналысатын әлеуметтанушылар, урбанистер, мәдениеттанушылар, географтар қазіргі уақытта қоғамдық қызметтің дәстүрлі формаларының әлсіреуін және әлеуметтік белсенділіктің жаңа түрлерінің қалыптасуын атап өтті. Бұл дағдарыс құбылыстарына ХХ ғасырдың сәулеті мен қала құрылысында функционалистік көзқарастың орнатылуы да ықпал етті: қоғамдық кеңістікті қалыптастыру кезінде көркемдік құралдарды пайдаланудан бас тартуға дейін шектеу, оның сыртқы келбетін қарапайым функционалды «дискке» дейін төмендету, эмоционалды қабылдауды рационализациялау және бейтараптандыру.

Көркемдік тәсіл қалалардағы депрессиялық немесе постиндустриалды аумақтарды қалпына келтіру мәселелерін шешуде де сұранысқа ие болады.

Әлеуметтанушы К.Макарова бұл туралы былай деп жазады: «қаладағы жеке орындар мен кеңістіктердің бірегейлігі мен құндылығы тек қандай-да бір сурет немесе тақырып арқылы ғана емес, сонымен қатар мәдениет пен тұтыну төңірегінде ұйымдастырылған осы кеңістіктерді пайдаланудың белгілі бір формалары арқылы артады. Мәдениет арқылы гентрификацияның мысалдарын бүкіл әлемнің көптеген қалаларында кездестіруге болады, және мұндай бастамалар тиімді деп танылуы керек, өйткені олар одан әрі даму жобалары үшін тартылыс орталықтарына айналып, жағымды, танымал имиджге ие болады» [6].

Бірқатар мәдени аудандарды талдау, әр орынды сипаттау, ол үшін ерекше нәрсені анықтау, әртүрлі қала кеңістіктері арасындағы ұқсастық нүктелерін белгілеу және қандай-да бір сабақ алып, оларды басқа пайда болған немесе дамып келе жатқан қала кеңістіктеріне қолдануға болатындығын қарастыру маңызды. Сонымен қатар, қалаларда мәдени аудандарды құрудағы қажетті жағдайлар мен сәттілік факторларының жиынтығын анықтауға болады, оларды әртүрлі қалалық әдебиеттерден едәуір дәрежеде шығарады. Кантер сәтті қалалық орындар үш элементтен тұрады дейді:

1. Қызметі – экономикалық, мәдени, әлеуметтік;
2. Формасы – ғимараттар мен кеңістіктер арасындағы байланыс;
3. Мағынасы – орын сезімі, тарихи және мәдени [7].

Осының аясында мәдени кеңістіктердің салыстырмалы сәттілігін бағалау үшін қолдануға болатын көрсеткіштер жиынтығын жасауға болады. Олардан жақсы мәдени аудандардағы «белсенділік» бөлімінде – жалпы қалалық аудандар сияқты – бастапқы және қайталама қосымшалардың әртүрлілігі күтіледі. Бұған мыналар кіруі мүмкін:

- жерді пайдаланудың негізгі түрлерінің, соның ішінде тұрғын үйлердің алуан түрлілігі;

- жергілікті немесе жалпы алғанда тәуелсіз кәсіпорындардың, әсіресе дүкендердің пропорциялары;

- жұмыс кестесі, оның ішінде кешкі және түнгі белсенділік;

- көше базарларының болуы және мөлшері, сонымен қатар мамандандыру түрлері;

- кинотеатрлар, театрлар, шарап барлары, кафелер, пабтар, мейрамханалар және басқа да мәдени және конференц-орындар әр түрлі бағамен және әр түрлі сапада қызмет көрсетеді;

- адамдарды бақылау және мәдени анимация сияқты басқа да іс-шаралар үшін бақтар, алаңдар мен бұрыштарды қоса алғанда, кеңістіктердің болуы;

- өзін-өзі жетілдіруге және жылжымайтын мүлікке шағын инвестициялар салуға мүмкіндік беретін аралас жер иелену модельдері;

- шағын бизнестің тоқтап қалуы және жалға алу және / немесе мүлік салығы кенеттен көтерілуіне жол бермеу үшін әр түрлі деңгейдегі жылжымайтын мүлік бірліктерінің әр түрлі өлшемдерінің болуы;

- мүмкін болған жерде ғимараттардың, стильдердің және дизайнның әр түрлі болуы үшін инновациялар мен жаңа архитектураға деген сенімділік деңгейі;

- белсенді құрылыстың болуы көше өмірі мен белсенді көше қасбеттері [8].

Қорыта айтқанда, қалаларды дамытудың қазіргі кезеңі қалыптасқан және жаңа қоғамдық кеңістіктерді құру үшін көркемдік тәжірибелер мен тәсілдерді кеңінен қолдану қажеттілігін көрсетеді. Оларды қалыптастыру кезінде әр түрлі өнер, сәулет және ландшафт дизайнының құралдары тығыз өзара әрекеттесуде қолданылады, ол көркемдік әдістер мен тәсілдерді өзара байланыстыруда, кесіп өтуде, қайта қарастыруда, басқаша айтқанда, көркемдік будандастыру түрінде көрінеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Лэндри Ч. Креативный город / Ч. Лэндри. М.: Классика-XXI, 2006. 399с.
2. Флорида Р. Креативный класс: люди, которые меняют будущее. М.: Классика-XXI, 2007, 421с.
3. Акунина Ю. А., Ванина О. В. Проектирование креативных общественных пространств: социально-культурный подход // Вестник Московского государственного университета культуры и искусств. 2019. No 3 (89). С. 167–174. DOI: 10.24411/1997-0803-2019-10317
4. Московские сезоны: Официальный сайт городского уличного фестиваля [Электронный ресурс]. URL: <https://moscowseasons.com/ru/event/kalendar-festivalei-2019>
5. Шарковская Н. В. Культурологические смыслы парка как общественного пространства активного досуга // Вестник Московского государственного университета культуры и искусств. 2018. No 5 (85). С. 104–110.
6. Шептухина Л. И. Творческие индустрии и городское развитие в XXI веке // Экономика, управление, финансы : материалы III Международной научной конференции (г. Пермь, февраль 2014 г.). Пермь : Меркурий, 2014. С. 174–176.
7. Ярошенко Н. Н. Индустрия развлечений в пространстве современных культурных практик // Международный журнал исследований культуры. 2017. No 1 (26). С. 112–122.
8. Акунина Ю. А., Ванина О. В. Протестное искусство в молодежной среде: социально-культурный анализ // Вестник Московского государственного университета культуры и искусств. 2016. No 5 (73). С. 76–83.

УДК 343

ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ БОРЬБЫ С ПРЕСТУПНОСТЬЮ

Курманов А.Т.

УНПК «Международный Университет Кыргызстана»

г.Бишкек, Кыргызская Республика

Түйін: Аннотация: мақала қылмыспен күресудің құқықтық мәселелерін қарастырады. Ұлыбритания мен Қырғыз Республикасының қылмыстық заңнамасына талдау жасалды. Қылмысқа қарсы күрес саласындағы негізгі мәселелер аталып, тиісті ұсыныстар берілді

Summary: the article deals with the legal issues of combating crime. An analysis of the criminal legislation of Great Britain and the Kyrgyz Republic was carried out. The main problems in the field of combating crime are outlined and appropriate proposals are given

Ввиду увеличения количества преступлений на территории Кыргызской Республики (КР) и роста уровня преступности в регионе в целом, посредством данной статьи будут рассмотрены и предложены различные методы, приемы борьбы с преступностью, методы предупреждения преступлений на примере зарубежного опыта. Главными аспектами преступности являются преступления против личности и преступления против собственности, которые бросают вызов безопасности общества и государства.

По данным Национального статистического комитета КР в 2021 г. было зарегистрировано 37 784 преступлений по стране, где на г.Бишкек пришлось 17 843 преступлений [1]. В тоже время если сравнить статистические данные по преступности за 2020 г., общее количество преступлений по стране составило 31 211, а по г. Бишкек 12 770, что говорит о значительном приросте преступности по стране в размере 6 573 случаев, по г.Бишкек в размере 5073 случаев. Следовательно, преступность растет и существует необходимость принять определенные меры воздействия. Для этого был изучен уголовный опыт борьбы с преступностью на примере Великобритании.

Российский правовед Бакаева Е.К. отмечает, что в Великобритании в 2002 г. началась реформа органов полиции (Акт о реформе), где основными целями стали следующие направления:

- необходимость повышения авторитета полиции;
- борьба с преступностью (включая уличную преступность, насильственную преступность);
- повышение правового сознания граждан (через проведение постоянных публичных и информационных мероприятий);
- усиление роли суда, с возможностью ускорить судебные процедуры по определенным категориям уголовных дел и повысить эффективность судопроизводства [2].

В 2005 г. был принят отчет Правительства Великобритании в области реформы органов полиции, где на 2008 г. были поставлены следующие задачи :

1.Сформировать в каждом районе Англии и Уэльса полицейские группы быстрого реагирования.

2.На приграничных районах и на постоянном дежурстве должно быть около 12 тыс. человек, способных противостоять различного рода преступным группировкам.

3.Увеличить численность офицеров полиции до 24 тыс. человек, способных охватить все районы Англии и Уэльса.

При этом видение реформы органов полиции было сконцентрировано больше на локальном характере, а не на глобальном. Увеличение численности штатных единиц полиции Великобритании – это только первый шаг. Нужна координационная модель, способная осуществить взаимодействие полиции с другими государственными органами власти и с обществом целом. Поэтому было принято направление по постоянному взаимодействию полиции с обществом и государством. Отдельно произошло усиление производительности раскрытия преступления посредством совершенствования методик

раскрываемости, где важным методом становится «постоянное присутствие» на выделенных районах несения правоохранительной службы. Важным моментом должно быть классическое наблюдение за происходящим в городе [3].

КР имеет такие же подходы по борьбе с преступностью, включая постоянные милицейские патрули, проводится информационная работа с населением, но главной проблемой остается эффективность данных методов. На практике не везде можно встретить милицейские патрули. Преступный элемент должен испытывать страх. На практике обычно применяются следующие формы деятельности милиции, в частности ежедневное патрулирование территорий, оперативно-розыскная деятельность. Стратегической целью милиции должна стать деятельность, направленная на борьбу с профессиональной преступностью. Кроме того существуют и другие проблемы в данной сфере. Ученые-правоведы Зайцев О.А., Шамурзаев Т.Т. отмечают, что одной из важных проблем по борьбе с преступностью в КР является низкая эффективность использования розыскной и доказательной информации, а также отсутствие должной аналитической работы, что отражается на качестве раскрываемости преступлений и борьбы с преступностью [4].

В Великобритании особое внимание уделяется профессиональной подготовки правоохранительных кадров, в том числе повышение квалификации по работе с населением, знание психологии человека, прикладных дисциплин (криминалистика, криминология) и т.д. Акт о реформе полиции в 2002 г. расширил полномочия начальников полицейских участков по набору профессиональных сотрудников по узким направлениям (борьба с киберпреступностью, борьба с этнической преступностью и т.д.), которые способны повысить качественные показатели раскрываемости преступности. Главным подходом в Великобритании стало осознание и принятие принципов партнёрства и взаимодействия местных общин городов и сельских районов с полицией.

Важным нормативным правовым актом является Стратегия по борьбе с преступностью, в которой делается акцент на борьбе с насильственной преступностью (включая оказание помощи жертвам насильственных преступлений), внедрение новых технологий, позволяющих противодействовать современному виду технологической преступности, что отражается в виде блокировки мобильных телефонов преступников, установление камер слежения в общественных местах, формирование информационных баз данных правонарушителей и т.д.

КР тоже имеет свои наработки в данном направлении. Например: В 2018 г. реализуется компонент «Безопасный город», который направлен на установку камер по регистрации нарушений правил дорожного движения[5]. В 2019 г. была принята «Дорожная карта» по реализации Концепции цифровой трансформации «Цифровой Кыргызстан 2019-2023», где в пп. 24, 25, 26 были заложены направления по технологическому подходу, позволяющему оперативно реагировать на совершение преступлений, в частности - создание

«Единого реестра преступлений и проступков», формирование автоматизации учетов по нарушениям, внедрение информационной системы «Розыск» (способной в электронном формате вести уголовные дела по лицам объявленных в розыск) [6].

Важным актом служит Концепция государственной политики в сфере профилактики правонарушений на 2022-2028 гг., которая по ч.3 устанавливает необходимость профилактики правонарушений через взаимодействие с гражданским обществом и различными субъектами права; совершенствование системы анализа и прогнозирования правонарушений; внедрение новых технологий, позволяющих повысить раскрываемость преступности [7].

Таким образом, опыт Великобритании полезен и важен для КР. Основные методы по борьбе с преступностью одинаковы. Видение проблем по борьбе с преступностью совпадает. Любое государство заинтересованно в стабильности и безопасности своих граждан, для этого должны быть приняты необходимые меры, способные сократить уровень криминогенной ситуации, создать превентивные механизмы предотвращения преступности. Соответственно имеются следующие предложения по совершенствованию национального уголовного законодательства КР:

1. Усилить роль правоохранительных органов в общественной деятельности и жизни граждан.

2. Рассмотреть возможность введения института гражданской милиции, способного осуществлять поддержку правоохранительных органов власти на улицах городов и сел.

3. Повысить уровень правосознания граждан посредством информационной работы через СМИ, проведение лекций и семинаров на рабочих местах и т.д.

4. Разработать и принять систему поощрения от государства для общественных помощников правоохранительных органов и так же лиц содействующих органам по поддержанию правопорядка.

Список использованной литературы:

1. Число зарегистрированных преступлений, число зарегистрированных преступлений по территории. Национальный статистический комитет Кыргызской Республики. URL: <http://www.stat.kg/ru/statistics/prestupnost/> (дата обращения 14.11.2022 г).

2. Бакаева Е. К. Совершенствование уголовной политики Великобритании на современном этапе / Е. К. Бакаева // Российский следователь. – 2008. – № 24. – С. 33-36.

3. Police reform. The Government reply to the fourth report from the home affairs committee session 2004-05 HC 370. URL:

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/272146/6600.pdf (дата обращения 14.11.2022 г).

4. Зайцев О. А. Организованная преступность в Кыргызской Республике: вопросы законодательства и правоприменительной деятельности / О. А. Зайцев, Т. Т. Шамурзаев // Актуальные проблемы судебной, правоохранительной, правозащитной, уголовно-процессуальной деятельности и национальной безопасности : Материалы Международной научно-практической конференции, Краснодар, 02 апреля 2021 года. Ч. 1. – Краснодар: Кубанский государственный университет, 2021. – С. 132-139.

5. Регламент межведомственного взаимодействия участников компонента «Безопасный город» проекта «Умный город». Утвержден Постановлением Правительства Кыргызской Республики от 4 декабря 2018 г. № 563. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/12769> (дата обращения 14.11.2022 г).

6. «Дорожная карта» по реализации Концепции цифровой трансформации «Цифровой Кыргызстан 2019-2023». Утверждена Распоряжением Правительства Кыргызской Республики. Утратила силу в соответствии с Распоряжением Кабинета Министров КР от 12 января 2022 г. №2-р. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/216896> (дата обращения 14.11.2022 г).

7. Концепция государственной политики в сфере профилактики правонарушений на 2022-2028 гг. Утверждена Постановлением Кабинета Министров Кыргызской Республики от 23 августа 2022 г. № 469. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/159464> (дата обращения 14.11.2022 г).

ӘОЖ 347.965

ҚОРҒАУШЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ІСТЕРДІ ДӘЛЕЛДЕУГЕ ҚАТЫСУЫ: ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕНІ ЖАЛПЫЛАУ

Қалдарбек Б. С., Сырымбетов А. И., Мырзалы Р.Д.
Ғылыми жетекшісі-з.ғ.к.,аға оқытушы Мейркулова Г.Д.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.,Қазақстан

Резюме: Статья посвящена сравнительно-правовому анализу подходов, существующих в практике ряда стран относительно участия защитника в доказывании уголовных дел. В рамках отечественного судопроизводства будут рассмотрены возможности заимствования отдельных юридических структур в целях практической реализации принципов конкуренции и процессуального равенства сторон. В частности, дается оценка основных подходов, распространенных в зарубежном правоприменении.

Summary: The article is devoted to a comparative legal analysis of the approaches existing in the practice of a number of countries regarding the participation of a defender in proving criminal cases. Within the framework of domestic legal proceedings, the possibilities of borrowing certain legal structures are considered in order to implement the principles of competition and procedural equality of the parties in practice. In particular, the main approaches to the widespread use of foreign law are evaluated.

Тараптардың бәсекелестігі мен тең құқықтылығы қағидатын бекіту отандық заңнаманы демократияландыру бағытында реформалаудағы елеулі қадам болды. Алайда, бұл нормаларды практикалық іске асыру үшін ешқандай іс-жүргізу мүмкіндіктерін бекітпестен жариялаудың өзі реформалаудың бастапқы нүктесі деп санауға болады. Келесі кезең, қисынды, қылмыстық сот ісін жүргізуші тараптарға өздерінің іс жүргізу функцияларын орындау үшін жеткілікті құқықтар мен міндеттер беру мәселесін шешу болуы керек.

Осыған байланысты дәлелдеу процесінің жеке тәуелсіз қатысушысы ретінде қорғаушының құқықтық мәртебесі туралы пікірталас маңызды мәселе болып қала береді. Қорғау және айыптау тараптарының мүмкіндіктерін сот процесінде ғана емес, сонымен бірге алдын-ала тергеуде де практикалық теңестіру [1].

Бұл заң шығарушының өзі қолданыстағы құқық нормаларында жанама түрде белгілейді. Ал қылмыстық іс жүргізу заңының ережелерінен қылмыстық

сот ісін жүргізу қылмыстық іс бойынша сотқа дейінгі және сот ісін жүргізуді де қамтиды.

Қазіргі проблеманы шешудің ең айқын нұсқаларының бірі-шет елдердің тәжірибесін зерттеу.

Біріншіден, жаһандануды және жалпыға бірдей цифрландыруға байланысты ашылған халықаралық қылмыс үшін мүмкіндіктерді ескере отырып, халықаралық ынтымақтастықтың рөлі артып келеді. Ал дәлелдемелерді жинаудың өзі халықаралық-құқықтық көмектің бір түрі болып табылады және жалпы іс жүргізу талаптарына, соның ішінде бәсекелестік критерийлерін сақтауға сәйкес келуі керек.

Екіншіден, шет елдердің тәжірибесін зерттеу – бұл "басқалардың қателіктерінен сабақ алу" мүмкіндігі. Салыстырмалы-құқықтық талдау барысында отандық заңнама ғана емес, басқа мемлекет ішінде нормаларды іске асырудың тиімділігі де сыни бағалауға ұшырайды.

Үшіншіден, Қазақстанның демократиялық әлдеқайда ұзақ өмір сүрген және әлемдік қоғамдастықта адам құқықтары мен бостандықтарын сақтаудың үлгісі ретінде танылған шет елдердің құқықтық даму деңгейіне ұмтылуы керек екені анық. Айта кету керек, халықаралық тәжірибеге сүйене отырып, бәсекелестікке көзқарасты өзгерту идеясының өзі жаңа емес, бірақ бүгінгі күнге дейін бұл мәселе пікірталасқа айналады. Бұл, ең алдымен, құқықты дамыту бойынша көптеген ұсыныстар отандық қылмыстық процестің моделін өзгертуді, оны "жалпы құқық" елдерімен жақындастыруды көздейтіндігімен байланысты. Атап айтқанда, бұл параллельді адвокаттық немесе қорғаушы тарап алған дәлелдемелердің процессуалдық нысанына қойылатын талаптарды жою [2].

Іс жүзінде мұндай тәсіл сот ісін жүргізу барысында тараптардың танымдық теңдігін және олардың дәлелдемелерді алу мен ұсынудағы құқықтарын теңестіруді жариялайды. Алайда, бұл жағдайда біз дәлелдемелерді алу туралы емес, дәлелдемелік ақпаратты Жинау мүмкіндіктерін теңестіру туралы айтып отырмыз деп санаймыз. Қолданыстағы отандық заңнама дәлелдемелер деп қатаң белгіленген процестік нысанда бекітілген дәлелдеуге жататын мән-жайлар туралы мәліметтерді түсінеді.

Бұл ретте дәлелдемелердің басым бөлігі тергеу әрекеттері барысында сотқа дейінгі кезеңде қалыптастырылады. Ал сот ісін жүргізу моделі, "жалпы құқық" елдеріне тән, алдын-ала тергеу барысында "дайын дәлелдемелер" құруды мүлдем білдірмейді. Дәлелді қалыптастыру сәті оның романо-германдық құқықтық отбасы елдерінің сот ісін жүргізуге тән процессуалдық шоғырлану сәті емес, керісінше жауап алу кезінде оның тікелей сот тексерісінен өтуі болып табылады. Алайда, бұл дәлелді ақпаратты алу және бекіту ережелерінің болуын жоққа шығармайды [3].

Осылайша, тараптардың практикалық бәсекелестігі қорғаудың белсенді танымдық ұстанымына жол беру арқылы, өзінің дәлелдемелік ақпаратын алу барысында да, айыптау ақпаратын сот арқылы тексеру барысында да қол

жеткізіледі. Өз кезегінде айыптау тарапына ақтау ақпаратын табу бойынша міндеттер жүктелмеген.

Сипатталған жағымсыз салдардың пайда болу мүмкіндігін жоққа шығармай, оларға басқа қырынан қарау керек. Сонымен, қорғаушының ақтайтын ақпаратқа "таңдамалы" назары барабар және оның процессуалдық функциясының тікелей салдары болып табылады. Ал айыптаушы тарап қылмыстық қудалаудың бастамашысы бола отырып, жалған айыптау үшін және күдікті мен айыпталушының теріс салдарға әділетсіз ұшырауы үшін жауап береді. Осыған байланысты айыптаудың өзі қылмыс оқиғасының барлық жағдайлары ретінде белгілеуге және бекітуге мүдделі [4].

Қорғаушының ақпаратты ақтау және айыптау әлеуетіне қарай бағалау мүмкіндігі туралы, бұл мәселе тек кәсіби адвокаттардың қорғаушыларына параллель тергеу жүргізу құқығын бекіту арқылы шешіледі. Көбінесе тергеушілер мен адвокаттардың білімі бірдей, сәйкесінше, заң шығарушының ойынша, бір және басқа кәсіпте жұмыс істеу үшін қажетті және жеткілікті кәсіби білімнің бір деңгейі бар. Осыған байланысты, кәсіби адвокат үшін, тергеуші сияқты, дәлелдемелерді бағалау және ондағы ақпараттың мәнін түсіну қиын болмауы керек. Сонымен қатар, "параллель" тергеу – күдікті мен айыпталушының құқықтарының жалғыз кепілі емес және ешқандай жағдайда қылмыс жасау мән-жайларын анықтау жөніндегі мемлекеттік органдардың қызметін алмастырмайды [5].

Сондай-ақ, процедуралық нормаларды қабылдау кезінде олар тән екенін атап өткен жөн. Англо-саксондық құқықтық отбасы үшін оларды ресейлік шындыққа және қылмыстық іс-жүргізу жүйесінің объективті мүмкіндіктеріне бейімдеуге жол беріледі және тіпті айналып өтпейді. Мысалы, С. А. Шейфер тараптардың дәлелдеуге тең құқығын қамтамасыз ететін нормаларды алуға мүмкіндік бере отырып, алайда ол "мұндай қарыз алу процесс түрінің өзгеруіне тең болмайынша, белгілі бір шектерге дейін" рұқсат етілгенін атап өтті [6].

Роман-герман құқықтық жүйесі елдерінен сот ісін жүргізуді ұйымдастыру тәжірибесін алу идеясы ғылымға әлдеқайда адал. Бұл, ең алдымен, отандық құқық континентальды Еуропа елдеріне тартылатындығымен негізделген, дегенмен оның кейбір ұлттық ерекшеліктері бар. Егер Франция мен Германия сияқты роман-германдық құқықтық отбасы елдерінде қолданылатын сот ісін жүргізу моделі үлгі ретінде сайланса, бәсекелестікке деген көзқарас отандық құқықта айтарлықтай өзгереді.

Атап айтқанда, біз тараптардың функцияларын бөлудің нақты жүйесі туралы айтып отырмыз. Қорғаушы тарап айыптаушы тараппен теңестіріледі, өйткені соңғысы да дәлелдемелер жинау өкілеттігінен айырылады. Дәлелдеуді мақсаты нақты қылмыстық іс бойынша шындықты белгілеу болып табылатын тараптардан тәуелсіз субъект жүзеге асырады. Франция мен Германияда бұл процесстік рөлді тергеу судьясы жүзеге асырады, ол сотқа дейінгі іс жүргізу сатысында "дайын" дәлелдемелерден дәлелдемелік базаны дербес қалыптастырады. Мұндай тәуелсіз қатысушы тергеудің объективтілігі мен жан – жақтылығының кепілі болып табылады деп болжанады, бұл өз кезегінде ол

алған дәлелдемелердің рұқсат етілгендігін, салыстырмалылығы мен ақиқаттығын көрсетеді.

Осылайша, тараптарға тергеу судьясына дәлелдеме ретінде тексеруге және заңдастыруға тиісті дәлелдемелік ақпаратты беруге бірдей мүмкіндік беріледі [3].

Алайда, бұл тәсілмен мұндай процедуралық фигураның практикалық тәуелсіздігі мен объективтілігіне күмән туындайды. Біріншіден, ол айыптаушы тарап сияқты мемлекет пен Бірыңғай құқық қорғау жүйесін білдіреді. Екіншіден, сот ісін жүргізудің осындай моделімен қорғаушының белсенді танымдық іс-әрекетінің мүмкіндігі толығымен алынып тасталады, демек, қорғауды жүзеге асыру мүмкіндігі шектеулі, өйткені ол сот ісін жүргізудің басқа қатысушысы субъективті түрде қажетті, рұқсат етілген және жеткілікті деп бағалайтын дәлелдерге негізделуге мәжбүр. Бұл мағынада бәсекелестік тараптардың сот ісін жүргізу барысына нақты әсер ету элементін жоққа шығарады. Көрсетілген кемшіліктерді ескере отырып, қылмыстық сот ісін жүргізудің қолданыстағы модельдерінің ешқайсысы оны отандық заңнаманы реформалаудың бағдары ретінде қабылдау үшін толықтай қолайлы емес деген қорытынды жасауға болады. Алайда, бұл олардың негізінде әртүрлі құқықтық жүйелерге тән белгілерді қамтитын белгілі бір синтетикалық идеалды модель құру мүмкіндігін жоққа шығармайды: сот ісін жүргізудің сотқа дейінгі сатысында тараптардың белсенді танымдық теңдігі мен қажетті сот бақылауын біріктіру. Осы факторлардың жиынтығы Ресей заңнамасында жарияланған демократиялық принциптерді жүзеге асыруға негіз болады, сонымен қатар айыптаушы тараптың да, қорғаушы тараптың да қажетті кепілдіктерін қамтамасыз етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Карякин Е. А. К вопросу о судебных доказательствах в состязательном уголовном судопроизводстве / Е. А. Карякин. – Текст: непосредственный // Российская юстиция. – 2016. – № 4. – С. 31–33.
2. Проблемы доказывания в современном уголовном процессе России. Учебное пособие / Лазарева В. А. – Самара: Самарский университет, 2017. – 303 с.
3. Уголовно-процессуальное право (Уголовный процесс): Учебник для вузов / Под ред. проф. Э. К. Кутуева; науч. ред. и вступительное слово проф. В. П. Сальникова; 2-е изд., перераб. и доп. – СПб.: Санкт-Петербургский ун-т МВД России; Фонд «Университет», 2019. – 583 с.
4. Доля Е. А. Проект Общей части УПК Российской Федерации: критический анализ // государство и право. 2015. № 5. С. 84–85.
5. Состязательный процесс / Смирнов А. В. – С.-Пб.: Альфа, 2013. – 320 с.
6. Шейфер С. А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования. – М.: НОРМА, 2019. – 240 с.

ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТ: ӨЗАРА БАЙЛАНЫС ЖӘНЕ ӨЗАРА ТӘУЕЛДІЛІГІ

Қалыбай С.Б., Рысқұлбеков Ф.М., Қангелді М.О.
Ғылыми жетекшісі-з.ғ.к.,аға оқытушы Жаналиева А.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье дается характеристика соответствия правового и неправильного государства, роль и значение правовой культуры в государственно-организованном обществе, основанном на праве. Специфической правовой культуры, отличающей ее от других проявлений культуры вообще, является то, что правовая культура формируется в процессе государственно-правового развития общества и становится одновременно условием и основой формирующегося правового государства.

Summary: In the article are described the relations between legal and non-legal state, the role and importance of legal culture in state-organized society based on law. The specificity of the legal culture that distinguish it from other manifestations of culture in General, is that legal culture is formed in the process of state-legal development of society and becomes both the condition and the basis for the emerging state of law.

Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес, біз ғалымдар арасында үнемі даулар болып жатқанына қарамастан, құқықтық мемлекетте өмір сүріп жатырмыз. Келіспеушіліктер туындайды, өйткені заңды мемлекет деген не деген ортақ пікір жоқ; бұл типологиялық құбылыс па, жоқ па; және т. б. Сонымен бірге, бұл даулар құқықтық мемлекеттің шынайылығының, оның қалыптасу және өмір сүру мүмкіндігінің дәлелі болып табылады, өйткені біздің мемлекетіміздің құқықтық екендігін растау немесе жоққа шығару процесінде жалпы құқықтық мемлекеттің тән белгілері мен функционалдық ерекшеліктері белгіленеді және нақтыланады. Құқықтық мемлекет мәселелерімен түбегейлі айналысатын ғалымдар бұл "типологиялық өлшемде әлеуметтік дамудың белгілі бір кезеңінде жаңа шындықтар негізінде пайда болған тәуелсіз мемлекет түрі" деп тұжырымдайды [1].

Мемлекет және құқық теориясында құқықтық мемлекет жалпыланған түрде саяси биліктің ұйымдастырылуы мен қызметінің құқықтық нысаны және оның адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын алып жүретін құқық субъектілері ретінде жеке адамдармен қарым-қатынасы ретінде түсініледі.

Құқықтық мемлекет, бір жағынан, мемлекеттік биліктің құрылымында және оның функцияларында құқықты іске асырудың нәтижесі, екінші жағынан, құқықты тиімді қолдану, оны өмірге енгізу шарты болып табылады. Адамдардың мінез-құлқы мен іс-әрекеттерінде жүзеге асырылған сайын, құқық олардың күнделікті өмірі мен мәдениетінде міндетті құбылысқа айналады. Бұл жағдайда құқықтық мәдениет адамдардың өміріне енгізілген құқық ретінде белгіленуі мүмкін. "Өркениетті қоғамдардың даму тәжірибесі көрсеткендей, өз қоғамдық міндеттерін ерікті және саналы түрде орындау Демократияны одан әрі дамытудың шарты болып табылады, адамның қоғамға, мемлекет алдындағы өз азаматтарына деген жауапкершілігін сезіну құқықтық

сананың маңызды элементтерінің бірі, адамның құқықтарын, бостандықтары мен міндеттерін жоғары іске асырудың шарты болып табылады, өйткені құқықты, заңды құрметтеу әркімнің жеке сеніміне айналуы және айналуы керек тұлғалар, әдетке айналады, дағдыға айналады " [2].

"Құқықтық мәдениет" ұғымы, ең алдымен, мәдениеттің белгілі бір элементтерінің құқықтық қатынастарға делдалдығын білдіретіні сияқты, "құқықтық мемлекет" ұғымы бастапқыда мемлекет пен құқықтың өзара тәуелділігін, құқық пен мемлекеттің өзара тәуелділігін баса көрсетеді. Осыған байланысты Ф.М. Раянов "құқықтық мемлекет" ұғымы қай жеке мемлекеттің ерекшелігінің көрінісі емес екенін атап көрсетеді. Бұл бағалау критерийі және сонымен бірге көптеген нақты мемлекеттердің ұйымдастыру тәжірибесі мен қызметін жан-жақты түсінудің нәтижесі болып табылады [3].

Құқықтық мемлекет-бұл қазіргі заманғы мемлекет, оның қалыптасуы кейбір елдерде енді ғана басталып жатыр, ал кейбір елдерде ол нақты ерекшеліктерге ие болды". Ф. М. Раянов қоғамдық өмірдегі құқықтың рөлі мен маңыздылығын арттыру құқықтың басқа құндылықтардан үстемдігін орнатуға әкелуі керек деп жазады, бұл қоғамдағы құқықтың рөлі мен маңыздылығын ғана емес, сонымен бірге қазіргі заманғы құқықтық сананың қалыптасуымен де байланысты. Соңғысы қалыптасқан немесе қолданыстағы құқық сыни тұрғыдан бағаланатын, оның ішінде парасаттылық, адамгершілікпен қарым-қатынастың оңтайлылығы тұрғысынан бағаланатын инстанция болып табылады [1]. Сонымен бірге, құқықтық сананың ерекшеліктері жеке адамдардың және жалпы қоғамның құқықтық мәдениетінде көрінеді. Осыған байланысты құқықтық мәдениет құқықтық мемлекеттің қалыптасуында негізгі рөл атқарады. Құқықтық мәдениет-адамзаттың қалыптасуының нақты нәтижесі болып табылатын мәдениеттің құрамдас бөліктерінің бірі. Оны мәдениеттің басқа көріністерінен ерекшелендіретін ерекшелігі-құқықтық мәдениет қоғамның мемлекеттік-құқықтық даму процесінде қалыптасады және сонымен бірге қалыптасып келе жатқан құқықтық мемлекеттің шарты мен негізіне айналады.

Біздің ойымызша, қазіргі заңсыздықтан гөрі құқықтық мемлекет болып табылады, өйткені адамдардың өмірінде көп нәрсе құқықтық нормалар мен принциптермен реттеледі. Бұл ретте құқықтық қағидаттарды халық құқықтық нормаларға қарағанда тезірек игереді. Біздің ойымызша, бұл құқықтық мемлекетте жұмыс істейтін және белгілі бір "энергетикалық өріс" болып табылатын құқықтық реттеу жүйесі елдің бүкіл аумағын қамтып, адамдардың санасы мен мінез-құлқына құқықтың әсер ету процесін оңтайландыруға ықпал ететіндігіне байланысты. Бір қызығы, "әлеуметтік жүйенің жұмыс істеуі екі жақты процеспен байланысты: бір жағынан, адамның осы жүйенің заңдарына, екінші жағынан, әлеуметтік жүйенің адамның қажеттіліктеріне бейімделуі жүреді [4].

Бұл ретте "кез келген ұлттық құқықтық жүйе өзінің қағидаттарында, базалық нормаларында ол белгілі бір елдің, ұлттың тарихи қалыптасқан саяси, экономикалық, әлеуметтік, мәдени, рухани-адамгершілік құндылықтарының

құқықтық ресімделуі болып табылса ғана тұрақты және тиімді болатыны анық. Біз бұл шындықты үнемі есте ұстауымыз керек: біз заңдарды қабылдаған кезде де, оларды қолданған кезде де. Біз бұл туралы айтуымыз керек, өйткені мемлекетімізге құқықтық көзқарастарды, басқа, кейде бізге жат құндылықтарды қарастыратын тәсілдерді енгізу әрекеттері тоқтамайды [5].

Жоғарыда айтылғандардан қорытынды жасауға болады.

Әлеуметтік-мәдени бірегейлік, моральдық, діни, этикалық нормалар, сондай-ақ дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар, салттық мәдениет құқықтық мемлекеттің құқықтық мәдениетіне және жақын болашақта тікелей немесе жанама әсер етеді және әсер етеді, сондықтан мұндай мемлекетті білдіретін қоғамның құқықтық мемлекетінің ерекшелігі мен құқықтық мәдениетінің функционалдық ерекшеліктері өзара байланысты және өзара тәуелді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Раянов Ф.М. Гражданское общество и правовое государство: проблемы понимания и соотношения : моногр. М. : Юри-тинформ, 2015. С. 237
2. Матвиенко, В. Правовая система страны должна опираться на национальные традиции и ценности // Парламентская газета. – 2016. – 15 авг. – 4 сент.
3. Васильев, А.В. Новое в современном понимании права // Модернизация правовой системы России : сб. науч. ст. / под ред. Г.В. Мальцева. – М. : Изд-во РАГС, 2011.
4. Галиев, Ф.Х. Правовая культура в цифровых показателях // Юридическая мысль. – 2012. – № 4 (72).
5. Комаров, С.А. Общая теория государства и права : учеб. – 8-е изд., испр. и доп. – СПб. : Изд-во Юрид. ин-та, 2012.

ӘОЖ 342.9

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ӘКІМШІЛІК ІСТЕРДІ СОТТАН ТЫС ЖӘНЕ СОТҚА ДЕЙІНГІ ҚАРАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қуанышбек Б.Б., Нұрахман Д.Г., Айтүре Ә.Т.

Ғылыми жетекшісі- магистр, аға оқытушы Алтаева М.О.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются сущность и содержание институтов внесудебного и досудебного порядка рассмотрения административных дел, деятельность государственных органов, уполномоченных соответствующим законодательством по рассмотрению и разрешению административных.

Summary: The article examines the essence and content of the institutions of the extrajudicial and pre-trial procedure for the consideration of administrative cases, the activities of state bodies authorized by the relevant legislation to review and resolve administrative cases.

Әкімшілік істер сот органдары қарайтын істерден ерекшеленеді, сондықтан оларды шешу әкімшілік– іс жүргізу заңнамасының ережелерімен анықталады. Істердің ерекшелігі, ең алдымен, азаматтық дауларға ұқсамайтын әкімшілік немесе билік мазмұнында. Әкімшілік даудың мазмұнында Тараптардың азаматтық сот ісін жүргізуге ұқсас іс жүргізу құқықтары бар диспозитивтілік принципі қолданылады: талапты тану, оны кері қайтарып алу

және бітімгершілік келісім жасасу. Әкімшілік сот ісін жүргізудің мәні жария құқықтың болуымен, сот ісін жүргізудің негізінде талапкердің құқықтары мен заңды мүдделері ғана емес, сонымен бірге қоғамдық мүдделер де көрінеді. Әкімшілік іс жеке немесе заңды тұлға және билік өкілеттіктері бар мемлекеттік басқару органы ретінде тең емес жағдайы бар екі тараптың қатысуын көздейді. Әкімшілік сот ісін жүргізудің ерекшелігі-сот органы қаралып жатқан іс бойынша дәлелдемелік базаны қарастыра отырып, осы дәлелдемені процесте пайдалану туралы мәселені көтермейді. Процестегі тараптардың теңсіздігін белсенді өтейді [1].

Әр түрлі әкімшілік әрекеттер болған жағдайда азаматтар өздерінің құқықтары мен бостандықтарын қорғауға құқылы, олар заңсыз салдарды жою немесе жою үшін тиімді шешімдер қабылдауға ықпал етуі керек. Әкімшілік соттар әкімшілік органдар мен азаматтық құқықтық қатынастар субъектілері арасындағы қақтығыстар мен қайшылықтарды шешеді, бұл мүдделер қақтығысы ұзақ уақыт алуы мүмкін. Әкімшілік сот органдарының тиімділігі әкімшілік істерді шешудің балама әдістерін қолдану арқылы азайтылатын жүктемеге байланысты. Әкімшілік сот жүйесінде қаралатын істердің саны оның мүмкіндіктерінен асып түседі. Мемлекеттік органдардың жауапкершілігін арттыру мақсатында әкімшілік келіспеушіліктерді қараудың өзге де тәсілдерін қолдану қажет. Істерді шешудің әкімшілік тәртібі соттан тыс және сотқа дейінгі тәртіппен жүргізілуі мүмкін.

Әкімшілік істерді шешудің соттан тыс және сотқа дейінгі тәртібін қолдану мынадай міндеттерді іске асырады::

- ох үшін тиімді жүйені қалыптастыру- субъектілердің құқықтары мен мүдделерінің жаралары- ең аз шығындармен;
- сот жүйесі органдарының уақытын үнемдеу;
- жұмысты орындау кезінде тиімділік пен кәсібилікті жақсарту, халықтың мемлекеттік органдарға деген сенімін арттыру;
- құқықтық камтамасыз етуді жетілдіру

әкімшілік істерді қарау кезінде жоғарыда аталған рәсімдерді іске асыру.

Істі соттан тыс қарау істі әкімшілік дау-дамайсыз шешу бойынша немесе азаматтардың және өзге де құқықтық қатынастар субъектілерінің өтініші бойынша тиісті заңнамамен уәкілеттік берілген мемлекеттік органның қызметін қамтиды. Бұл тәртіп істі кейіннен сот органдарында қарауға мүмкіндік береді. Қазақстанда ол жеке құқықтарға, сайлау құқықтарына, кәсіпкерлік қызметке, коммерциялық қызметке, салық төлеуге, энергия үнемдеуге, сәулет-құрылыс қызметіне қатысты қолданылады.

Әкімшілік істі сотқа дейінгі қарау істі сотта одан әрі қарау үшін құқықтық қатынастар субъектілерінің мемлекеттік органына міндетті түрде жүгіну кезеңін білдіреді. Қоғам дамуының кез келген саласында жетілдіру және реформалау мемлекеттің менталитеті мен басқа елдердің практикалық тәжірибесін есепке алған жағдайда тиімді болады. Азаматтардың мемлекеттік

органдарға жүгіну құқығы туралы конституциялық ереже ұзақ уақыттың іске асыру механизмі болған жоқ [2].

Әкімшілік істерді қараудың әкімшілік тәртібі (соттан тыс, сотқа дейінгі тәртіпті іске асыру арқылы) әкімшілік сот ісін жүргізу қызметін іске асырумен тең жүргізіледі. Осы процедураларды қолдану не азайды, не өсті, дегенмен біреуін шектеу және екіншісінің өкілеттіктерін ұлғайту иілуді білдіреді, демек, әкімшілік жүйе деңгейінде адам құқықтарының бұзылуы. Сондықтан әкімшілік істерді шешу екі процедураны да жүзеге асыруда тиімді. Сотқа жүгіну жеке және заңды тұлғалардың жария құқықтық қатынастардағы құқықтары мен мүдделерін қорғаудың әмбебап тәсілі болып табылады. Бұл ретте өкілеттіктеріне халықтың өтініштері мен шағымдарын қарау кіретін әкімшілік органдар жүйесі жұмыс істейді. Әкімшілік актінің заңдылығына қатысты Әкімшілік дауды қарау тәртібін таңдау оған қатысты шығарылған адамда қалады. Сондықтан құқықтық қатынастар субъектілері Әкімшілік дауды шешудің сотқа дейінгі тәртібінің қатысуынсыз сот органдарына қорғауға жүгінеді. Мұндай құбылыстың себебі даулы әкімшілік актіні жоғары тұрған мемлекеттік органның немесе лауазымды адамның күшінде қалдыруы болып табылады.

Шенеуніктер мемлекетпен байланысты және бір-бірінен толық тәуелсіз бола алмайды. Осының салдарынан мемлекеттік орган не лауазымды адам шығарған әкімшілік актінің заңдылығына дау айту туралы Әкімшілік істі қарау кезінде әкімшілік істі қараудың тәуелсіздігі мен объективтілігі қағидатын сақтамауы тиіс. Бұл ереже артық құжаттамаға және әкімшілік істің шешілуін кешіктіруге әкеледі, негіз жасайды. Мемлекеттік органдардың актілеріне шағымдануда әкімшілік жауапкершілікке тарту үшін әкімшілік істі сотқа дейінгі тәртіппен қарауды белгілеу қажет [3].

Сот билігі органдары әкімшілік органдардың міндеттерін кішігірім сипаттағы және құқық туралы дауды қамтымайтын шығарылған әкімшілік актілердің заңдылығы туралы Әкімшілік істерді қарауда жүзеге асырады. Әкімшілік істердің мұндай санаттары жол қозғалысы ережелерін сақтау, көліктегі құқық бұзушылықтар болуы мүмкін. Әкімшілік істерді шешу тәртібі-бірақ шешілді. Істерді қараудың сотқа дейінгі, соттан тыс тәртібі міндетті болады және сот органдарына жүгінгенге дейін құқықтық қатынастар субъектілерінің құқықтарын қорғау тетіктерін айқындайды.

Дауды сотқа дейінгі қарау процесінде мемлекеттік органдар мен жеке және заңды тұлғалар арасындағы құқықтық қатынастарды жетілдіру жақсы мән-жайға айналады. Атап айтқанда, салық дауын сотқа дейінгі қарау негізінде қарауға болады.

Құқық бұзушылықтың нақты мән-жайларын талдауға қатысты бақылаушы органмен өзара іс-қимыл сот органдарына жүгінбей-ақ дауды шешуге мүмкіндік береді [4].

Салық төлемдерін кейінге қалдыруды, бөліп төлеуді қолдану әкімшілік дауда нақты шешім болуы мүмкін. Мұндай шығу салық төлеушіге мемлекеттік органның тексеруі кезінде белгіленген салық төлемдерінің мөлшерімен

келіскен жағдайда әр түрлі негіздер бойынша белгіленед. Әкімшілік дауларды шешудің қолданыстағы сотқа дейінгі тәртібі келіспеушіліктер мен істерді шешудің әртүрлі тәсілдерін талап етеді. Әкімшілік істерді шешудің сотқа дейінгі тәртібін бағытталған дәйекті әрекеттерді жүзеге асыру тәртібі ретінде анықтауға болады.

Осылайша, дауды шешудің баламалы тәсілдері негізінде істерді әкімшілік тәртіппен шешу іске асырылатын, сот органдарына талап қою талаптарын беру арқылы сот қорғауына құқықты іске асырудың құқықтық кепілдіктері сақталатын әкімшілік істерді қарау тетігін ғылыми әдіснамалық түсіндіру және қалыптастыру қажеттілігі пісіп-жетілді [5].

Әкімшілік актілер мен мемлекеттік органдардың әрекеттерінің заңдылығына қатысты Әкімшілік дауларды шешудің сотқа дейінгі тәртібін жетілдіру әкімшілік сот ісін жүргізуді жақсартуға бағытталған. Сондықтан әкімшілік істерді қараудың қолданыстағы тетігі жеке және заңды тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделерін, сондай-ақ мемлекеттің жария мүдделерін қорғаудың құқықтық ережелерін әзірлеуді және іске асыруды құқықтық бағалауды талап етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ. (12.09.2022 өзгерістер мен толықтыруларымен).

2. Панова И. В. Административный порядок рассмотрения дел // Вестник СГЮА. – № 6 (95), 2016.

3. Аракелова М. Альтернативные формы досудебного урегулирования споров, вытекающих из налоговых правоотношений // диссер. на соиск. уч. степ. к. ю. н. // Москва, 2017.

4. Аржанов, В. В. Административно-правовые способы обеспечения законности в деятельности органов местного самоуправления: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14, 12.00.02 / В. В. Аржанов. — Саратов, 2018. — 236 с.

5. Балдина, А. С. Административно-правовое регулирование кадрового обеспечения федеральных контрольно-надзорных органов исполнительной власти в России: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14 / А. С. Балдина. — Нижний Новгород, 2018. — 245 с.

ӘОЖ 342.7

ҚАУІПСІЗДІК ҚҰҚЫҚТЫҚ ПРИНЦИП РЕТІНДЕ

Құралбай Ә.Ж., Төлебек А. Т., Алшароз Д.Ш.
Ғылыми жетекшісі-аға оқытушы Шинтаева Ф.Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Вопросы безопасности и права неразрывно связаны между собой, поскольку право является важнейшим инструментом для обеспечения национальной безопасности в единстве ее компонентов. В статье представлено теоретико-правовое исследование безопасности как правового принципа. Категория «безопасность» анализируется с точки зрения характеристики действующего права и его регулятивного воздействия.

Summary: Security issues and rights are inextricably linked, since law is an essential tool for ensuring national security in unity of its components. The article presents a theoretical and legal research of security as a legal principle. Category "security" is analyzed from the point of view of the characteristics of the existing law and its regulatory impact.

Құқық, сөзсіз, ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің негізгі құралы болып табылады. Мемлекет өзінің ұлттық мүдделерін қорғауды қамтамасыз ете алады. Ұлттық қауіпсіздік-мемлекеттік, қоғамдық, экологиялық, экономикалық, ақпараттық, азық-түлік, көлік, өрт қауіпсіздігі және т. б. сияқты түрлерді қамтитын күрделі, жан-жақты және көп қырлы категория. Ұлттық қауіпсіздік туралы заманауи кеңейтілген түсінік бұл азаматтардың қауіпсіздігі мен мемлекеттік қауіпсіздіктің синтезі, сонымен қатар мемлекеттің халықаралық және жаһандық қауіпсіздікке қосқан үлесі. Ұлттық қауіпсіздіктің әртүрлі аспектілерін құқықтық құралдармен қамтамасыз ету құқықтың әртүрлі салаларының – конституциялық, әкімшілік, қылмыстық, азаматтық және т.б. нормаларымен жүзеге асырылады. Көбінесе құқықтың белгілі бір саласының нормалары арқылы қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелері қарастырылады [1].

Алайда, осы уақытқа дейін қауіпсіздікті құқықтық категория ретінде кешенді іргелі теориялық-құқықтық зерттеу жүргізілген жоқ. "Қауіпсіздік" категориясы кешенді, пәнаралық сипатқа ие және бүгінгі күні қауіпсіздік туралы ғылымның жалпы теориясын әзірлеуде пәнаралық жүйелік тәсілді қолдану қажет. Мәселенің болжамды тұжырымының жаңалығы анықтайтын әдістеменің ерекшелігі қауіпсіздікті түрлерге (қоғамдық, мемлекеттік, экологиялық, азық-түлік және т. б.) және қауіпсіздікті басқа қырынан біртұтас ұғым ретінде қарастыру – қолданыстағы құқықтың сипаттамасы және оның реттеуші әсері тұрғысынан. Екі Мәңгілік категорияның – құқық пен қауіпсіздіктің өзара байланысын зерттеуге теориялық және әдіснамалық көзқарастың өзі ерекше маңызды. Құқық-қоғамдық қатынастардың ең маңызды, әмбебап және ежелгі реттеушісі. Құқықтың қоғам өміріндегі рөлін асыра бағалау қиын, оның ішінде заңмен орындалатын функциялардың жиынтығын (оның ішінде реттеуші, күзетші, тәрбиелік, коммуникативті және идеологиялық) ескере отырып.

Қауіпсіздік-бұл биологиялық та, әлеуметтік та әр организм ұмтылатын әмбебап құндылық. Осылайша, іргелі теориялық-құқықтық деңгейде адам мен қоғам үшін екі жаһандық және мәңгілік құбылыстарды-құқық пен қауіпсіздікті синтездеуде зерттеу жоспарлануда. Қауіпсіздік құқықтың қажетті қасиеті, оның негізгі сипаттамаларының бірі ретінде қарастырылуы керек. Осыған байланысты құқықтық принцип сияқты категорияны зерттеуге болмайды.

"Принцип" сөзі француз тілінен шыққан *principe* (негіз, бастапқы) – жетекші идея, мінез-құлықтың, іс-әрекеттің негізгі ережесі. Философиялық сөздік принципті орталық ұғым, жүйенің негізі ретінде анықтайды, ол жалпылауды және осы принцип абстракцияланған саланың барлық құбылыстарына қандай да бір позицияның таралуын білдіреді. Құқық принциптері құқықтағы басты, негізгі нәрсені, оның даму тенденцияларын, құқыққа не бағытталуы керек, нені білдіреді. Принциптері-құқықтың қаңқасы, оның негізі. Кез-келген құқықтық норма құқықтық принциптерге сәйкес келуі керек: Конституция нормалары, заңдар мен заңға тәуелді актілер нормалары. Құқықтық принциптер заңға бағдар жасайды: олар барлық құқықтық материяға еніп, заң шығару, құқық қолдану және түсіндіру қызметін қалыптастырады[2].

Ғылыми әдебиеттерде "құқықтық принцип" және "құқық принципі" категориялары жиі бөлінеді. Атап айтқанда, М. Г. Тирский мен Л. Ю. Черняк, құқық принциптеріне қатысты құқықтық принциптер кеңірек ұғым болып табылады, өйткені ол құқық принциптерін ғана емес, сонымен бірге құқықты түсіндіру принциптерін де қамтиды (нормативтік құқықтық актілерді түсіндірудің негізгі ережелерін анықтайтын бастапқы принциптер ретінде), құқықты қолдану принциптері (құқықты қолданудың негізгі ережелерін анықтайтын бастапқы принциптер ретінде), заң шығару принциптері (заң шығарудың негізгі ережелерін анықтайтын бастапқы принциптер ретінде басшылық идеялар, заң шығару қызметі негізделуі керек және оның негізгі мазмұнын құрауы керек бастамалар, сол басшылық бастапқы принциптер мен ережелер сияқты, жоғары сапалы нормативтік актілерді құруды қамтамасыз ететін), сот төрелігі қағидаттары (сот төрелігін жүзеге асырудың негізгі, маңызды мәселелерін анықтайтын, сот төрелігін жүзеге асыру туралы нормалардың барлық жиынтығын және онымен айналысатын органдарды байланыстыратын және байланыстыратын бастапқы ережелер ретінде) және т.б. Соңғыларының қатарына, заңдылықтан басқа, құқық саласындағы моральдық, экономикалық және басқа да іргелі қатынастар кіреді. Қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі құқықтың сипатталған рөлін және құқықтық реттеу механизміндегі қауіпсіздіктің орнын ескере отырып, қауіпсіздікті қамтамасыз ету құқығының принциптеріне сенімді түрде жатқызуға болады. Басқаша айтқанда, бірде-бір нормативтік құқықтық акт, оның деңгейі мен мақсатына қарамастан, өз бетінше қауіпсіздікке қауіп төндіре алмайды және бар немесе ықтимал қауіптердің алдын алуға бағытталуы керек [3].

Мұнда біз соңғы уақытта белсенді түрде зерттеліп жатқан құқықтық (құқықтық) қауіпсіздік мәселесіне тоқтала алмаймыз. Құқықтық қауіпсіздік деп құқықтық жүйенің маңызды сапасы, оның негізгі әлеуметтік мүдделердің қорғалуы мен сақталуын қамтамасыз ету қабілетінің көрсеткіші түсініледі. Мұны құқық-шығармашылық қауіпсіздігінің принципі деп түсінуге болады. Осылайша, "қауіпсіздікті қамтамасыз ету" санатын қауіпсіздіктің маңызды адами құндылық ретіндегі рөлін, сондай-ақ қолданыстағы құқықтың негізін құрайтын негізгі идеялар, бағыттар ретіндегі құқықтық принциптерді ескере отырып, жалпы құқықтық принцип ретінде пайдаланудың орындылығы көрінеді. "Қауіпсіздік" категориясы құқықтық материяға органикалық түрде біріктірілген, оны құқық принципі ретінде қарастыруға болады. Бүгінгі таңда қауіпсіздік қоғамдық өмірдің барлық салаларын қамтиды. Құқық-бұл қоғамдағы белгілі бір тұрақтылыққа және оның тұрақты дамуына кепілдік беретін қоғамдық қатынастардың әмбебап реттеушісі [2].

В. В. Ершовтың пікірінше, "принцип" категориясы "заңдылық" және "мәні" жалпы категорияларымен тығыз байланысты. А. И. Бобылев құқықтың принциптері объективті және қоғамдық қатынастардың жай-күйіне байланысты екенін, олардың даму деңгейі көбінесе қоғамның алдында тұрған мақсаттар мен міндеттермен анықталатынын атап өтті. Осылайша, құқық принциптері оның мәнін білдіреді және оның әлеуметтік мақсаты мен мақсаттарымен анықталады.

Егер біз құқық қағидаттарының функцияларын қарастыратын болсақ, онда оларға, атап айтқанда, құқықтық жүйенің тұрақтылығын қамтамасыз ету функциясы кіреді, бұл өз кезегінде қоғамдағы тұрақтылық пен қауіпсіздікті жанама түрде қамтамасыз етеді.

Сондай-ақ, құқықтық принциптерде құқық кепілдіктері көрсетілуі мүмкін. Атап айтқанда, бұл ережені субъективті қауіпсіздік құқығының кепілдігіне жатқызуға болады [3].

Қорытындылай келе, келесідей қорытынды жасауға болады. "Қауіпсіздік" категориясы құқықтық материяға органикалық түрде интеграцияланғандықтан, құқықтық түсінудің белгілі бір тұжырымдамаларында философиялық негізге ие болғандықтан, қауіпсіздікке деген қажеттілік құқықтың мәні мен мақсатын көрсетеді, қауіпсіздікті құқық принципі ретінде қарастыруға болады (оны "қауіпсіздік принципі" деп атауға болады). Бұл қағида оны практикалық іске асыру шеңберінде заң шығарушының қалау шегін шектеуге және заң шығару қауіпсіздігін, сондай-ақ құқық қолдану қауіпсіздігін қамтамасыз етуге қызмет етуге арналған, оның ішінде қауіпсіздікке субъективті құқықтың кепілдігі көрсетіледі.

Егер біз қауіпсіздікті қамтамасыз ету қағидатын негізгі жалпы құқықтық қағидаттардың қатарында қарастыратын болсақ, бұл құқықтың белгілі бір "қауіпсіз" қасиетін және кешенді құқықтық ықпал ету процесінде оның құрамдас бөліктерінің бірлігінде ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету қабілетін анықтауға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Кашанина, Т.В. Структура права : моногр. – М., 2013.
2. Кискин, Е.В. Правовые принципы и свобода усмотрения законодателя // Вестник ЯрГУ. Серия «Гуманитарные науки». – 2010. – № 4.
3. Лапаева, В.В. Российская философия права в контексте западной философско-правовой традиции // Вопросы философии. – 2010. – № 5.

ӘОЖ 342.5

МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТ ІШКІ БАҚЫЛАУ ОБЪЕКТІСІ РЕТІНДЕ

Құрманғалиұлы Қ., Султанбаев Ш.Ю., Абдуллаева А.Ж.
Ғылыми жетекшісі - аға оқытушы Құрманбаева С.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается государственная служба как объект внутреннего контроля. Авторы приходят к выводу о том, что в сфере государственной службы в настоящее время целостная система внутреннего контроля не сложилась, нет и единого методического центра, координирующего такую работу, не создан единый орган центрального управления системой государственной службы, что не позволяет осуществлять полноценный контроль за исполнением законодательства по вопросам государственной службы.

Summary: The article considers the state service as an object of internal control. The authors come to the conclusion that in the sphere of public service there is currently no complete internal control system, there is no single methodological center that coordinates such work, there

is no single central authority for the management of the public service system, which does not allow full control over the im-plementation legislation on civil service issues.

Мемлекеттік қызмет қоғамдық қызметтің ерекше түрі бола отырып, оны мемлекет тарапынан да, қоғамдық институттар, сондай-ақ Қазақстан Республикасының азаматтары тарапынан да толық бақылауды қажет етеді. Бақылауды жүзеге асыру басқару қызметінің функциясы ретінде қарастырылуы мүмкін, оны іске асыру мемлекеттік аппарат қызметкерлерін тәртіпке келтіреді, құқық бұзушылықтардың, әсіресе мемлекеттік қызметтегі сыбайлас жемқорлық көріністерінің алдын-алудың маңызды құралы болып табылады. Заңдылық, заң алдындағы жауапкершілік пен теңдіктің принциптерін іске асырудың индикаторы ретінде қызмет етеді [1].

Тиімді бақылау мемлекеттік органдағы жағдай туралы, Мемлекеттік қызмет саласындағы заңнама талаптарының сақталуы туралы дұрыс ақпарат алуға, мемлекеттік қызметшілердің лауазымдық (қызметтік) міндеттерін атқару кезінде жасаған тәртіптік теріс қылықтарын, әкімшілік құқық бұзушылықтарын, қылмыстарын уақтылы анықтауға мүмкіндік береді. Бірде-бір лауазымды адам оның қызметін (мінез-құлқын) бақылау аймағынан тыс жерде болмауға тиіс, ол қызметкерге деген сенімін жоғалту, қызметшінің регламенттеуші құжаттарда көзделген құқықтарына нұқсан келтіру ретінде қарастырыла алмайды. Мемлекеттік қызмет туралы қолданыстағы заңнаманы және оны іске асыру практикасын талдау мемлекеттік қызмет институтына қатысты бақылауды жүзеге асыруға тиісті көңіл бөлінбейтіндігін көрсетеді. Мемлекеттік аппарат жұмысында, негізінен, азаматтардың шенеунікпен қарым-қатынасында құқыққа қайшы әрекеттер, лайықсыз мінез-құлық және әдеп нормаларын өрескел бұзу болмауы керек деген нақты шындықпен тексеруге төтеп бере алмайды. Демек, қызметтік қызметті толыққанды және әр түрлі (нысаны мен мазмұны бойынша) бақылау мәселесі құқықтық мемлекет бекіту кезеңінде де өзекті болып табылады [2].

Сонымен қатар, мемлекеттік, парламенттік, ведомстволық, қоғамдық, медиалық бақылауды олардың лауазымды тұлғаларының мемлекеттік құрылымдарының жұмысындағы демократиялық принциптер барынша қамтамасыз етеді, бұл сайып келгенде мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттырады.

Сонымен қатар, мемлекеттік қызметке, бақылауды жүзеге асырудың теориясы мен практикасы мәселелеріне арналған басылымдарда елеусіз орын бөлінген, ең жақсы жағдайда бұл мәселенің жекелеген аспектілері ғана талданады. Мемлекеттік қызметшілердің қызметін бақылаудың әртүрлі нысандарының қажеттілігіне дау айтпастан, аталған жұмыс авторларының жекелеген бекітулерімен біз олардың белгілі бір қайшылықтары себебінен келісе алмаймыз. Белгіленген жұмыста бақылаудың демократиялық тұжырымдамасы сипатталады, онда ең алдымен парламент пен соттардың мемлекеттік институттары арқылы жүзеге асырылатын мемлекеттік қызметке қоғамның бақылауы әлдеқайда тиімді деп танылады. Алайда, парламент те, соттар да мемлекеттік – билік өкілеттіктерін жүзеге асыратын мемлекеттік

аппараттың элементтері екенін нақтылау қажет, сондықтан бұл құрылымдар азаматтардың күнделікті санасында қабылданады, олар, мысалы, соттың жұмысына әсер ете алмайды және әсер етпеуі керек [3].

Біздің ойымызша, парламенттік бақылау және әлеуметтік бақылау-бұл мемлекеттік бақылаудың бір түрі, ал егер белгілі бір үлесі бар өкілді органның жұмысын халықтың мемлекет істерін басқаруға қатысу құқығын іске асыру нысаны ретінде қарастыруға болатын болса (бұл жағдайда бақылау түрінде), онда сот билігін тек сот жүзеге асырады, ал судьялар, өздеріңіз білетіндей, тәуелсіз және ауыстырылмайды⁴. Судьялардың жұмысындағы жариялылықты азаматтар мен қоғамдық бірлестіктердің сот төрелігін жүзеге асыру жөніндегі жұмысын бақылау нысаны ретінде қарастыруға болмайды. Тағы бір жұмыс авторларының ұстанымы неғұрлым сенімді болып көрінеді, онда қоғамдық бақылау, демократияны жүзеге асырудың, азаматтардың мемлекет істерін басқаруға қатысуға конституциялық құқығын іске асырудың бір түрі ретінде қарастырылады⁵. Бақылаудың бұл түрінің басты ерекшелігі, осы басылымда әділ атап өтілгендей, оны азаматтардың әртүрлі қоғамдық бірлестіктері, тұтынушылар қоғамдары және басқа ұйымдар, қоғамдық әуесқойлық органдар, еңбек ұжымдары, сондай-ақ жекелеген азаматтар жүзеге асыра алады. Бақылаудың осы түрінің субъективті құрамы қоғамның негізгі топтарын ұсынады, сондықтан бұл форманы қоғамдық бақылауға жатқызуға барлық негіз бар деп айтуға мүмкіндік береді. Талданатын жұмыста елде бақылау органдарының тұтас жүйесінің болмауы туралы негізделген пайымдау байқалады. Бұл ғалым саланы бақылау органдарын тиісті министрліктерге тапсыруды ұсынады, бұл біздің ойымызша жасалмауы керек [4].

Құқықтық әдебиеттерде бақылау-қадағалау әкімшілік рәсімі дербес ретінде қарастырылады. Бақылаудың мәні мен нысандарын ерікті түсіндіру әдіснамалық олқылықтар, заң ғылымында осы санаттың толық дамымауы, қолданыстағы терминологиялық белгісіздік себебінен пайда болады.

Қазіргі уақытта ішкі бақылаудың біртұтас жүйесі қалыптасқан, бірақ мұндай жұмысты үйлестіретін бірыңғай әдістемелік орталық жоқ, әлі күнге дейін мемлекеттік қызмет жүйесін орталық басқарудың бірыңғай органы құрылмаған, бұл мемлекеттік қызмет, кәсіби қызметтің осы саласындағы құқық бұзушылықтардың алдын-алу мәселелері бойынша заңнаманың орындалуына толық бақылауды жүзеге асыруға мүмкіндік беретін еді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Государственная служба: комплексный подход / отв. ред. А.В. Оболонский. – М., 2014.
2. Грждан, В.Д. Государственная гражданская служба. – М., 2015.
3. Российская юридическая энциклопедия. – М., 2019.
4. Тихомирова, Л.В. Юридическая энциклопедия / Л.В. Тихомирова, М.Ю. Тихомиров. – М., 2016

ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК ҰҒЫМЫ

Мамиров Б.Қ.

Ғылыми жетекші - магистр, аға оқытушы Абылова К.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье излагается основа понятия юридической ответственности. Показано, что для того, чтобы понять, что такое юридическая ответственность, необходимо обратиться к теории права.

Summary: The article outlines the basis of the concept of legal responsibility. It is shown that in order to understand what legal responsibility is, it is necessary to turn to the theory of law.

Қазақстан заңнамасында заңды жауапкершіліктің бірыңғай анықтамасы жоқ. Шетелдік заңнамада да жоқ. Заңды жауапкершілікті анықтау жауапкершіліктің барлық түрлері үшін негіз болып табылады және азаматтық-құқықтық жауапкершілікті анықтау заңды жауапкершілікті анықтаудан туындайды. Құқықтық жауапкершіліктің не екенін түсіну үшін құқық теориясына жүгіну керек. Енгибарян Р. В. заңдық жауапкершілікті былайша түсінеді: "заңдық жауапкершілік — құқық бұзушыға заң нормаларының санкциясында көзделген айыру түрінде көрінетін мемлекеттік мәжбүрлеу шараларын қолдану" [1]. Ол сондай-ақ заңды жауапкершілік белгілерін береді.

Ол тек бесеуін береді: олардың біріншісі - мемлекеттік мәжбүрлеу шарасы. Сөз өлшем анықтауда маңызды рөл атқарады. Мемлекеттік мәжбүрлеу мемлекеттік органдар қандай да бір жауапкершілікті жүктей алатындығын және ол заңды жауапкершіліктің екінші белгісі болып табылады, ол тек жасалған құқық бұзушылық үшін, яғни санкциялармен тыйым салынған адамның заңсыз әрекеті үшін келеді. Тек құқық бұзушылық заңды жауапкершілікке негіз бола алады. Заңды жауапкершілік өз мәні бойынша азаматтарды құқық бұзушылардан, жазықсыз адамдардан қорғайды. Үшінші белгі - кез-келген айыру, құқық бұзушы үшін заңсыз әрекеттер үшін жағымсыз салдар. Төртінші белгі-жауапкершілікті мемлекет, яғни құзыретті органдар жүзеге асырады, олардың қолында қолдану өкілеттіктері шоғырланған, яғни дайындалған қатысушылармен арнайы дайындалған аппарат.

Бесінші белгі-құқық бұзушыны мемлекеттік мәжбүрлеу, бұл құқық қолданушының субъективті шешімінің нәтижесі емес. Бұл шешім заңды норманың санкциясы негізінде қолданылады, яғни олар адами фактордың араласуы және құзыретті органдар мен лауазымды тұлғалардың жеке мүдделері туралы заңда алдын-ала қарастырылған, бұл мүмкін емес. Сонымен қатар, өзін-өзі тексеру алынып тасталады. Бұл белгілер заңды жауапкершілікті ұқсас құбылыстардан ажыратады. Барлық кейінгі анықтамалар ұқсас элементтерге ие болады, назар айырмашылықтарға аударылады. Енгибарян Р. В. заңды жауапкершіліктің келесі анықтамасын береді: "заңды жауапкершілік — бұл заңды бұзған қабілетті адамдарға қатысты жеке, ұйымдастырушылық немесе

мүліктік сипаттағы айыру түріндегі мемлекеттік мәжбүрлеу шараларын қолдану" [1].

Тұтастай алғанда, бұл анықтама бұрынғыға ұқсас, бірақ мұнда авторлар заңды жауапкершілікке тартылған бұл тұлғалардың әрекет қабілеттілігі болуы керек екенін көрсетеді. Сонымен қатар, Мен мұндай заңды жауапкершілікті тек заңды қабілеті бар жеке тұлғалар ғана емес, сонымен бірге ұйымның, яғни заңды тұлғалардың қатысуы мүмкін екенін нақты көрсетемін. Венгеров А. Б. заңды жауапкершіліктің мынадай анықтамасын береді: "заңды жауапкершілік — бұл құқық бұзушыға мемлекеттік органдар мемлекет белгілеген тәртіппен қолданатын, ол үшін қолайсыз салдарларды қамтитын заңмен белгіленген ықпал ету шаралары". Бұл анықтама бұрынғыға ұқсас болар еді, бірақ мұнда автор арнайы процедуралық тәртіпті көрсетеді.

Радько Т.Н. екі аспект бойынша заңды жауапкершілікті түсінеді:

1) "заңды жауапкершілік — бұл құқық субъектісінің құқық бұзушылықтың өзіне қолайсыз салдарларына ұшырау құқығының құқықтық нормаларда көзделген міндеті.

2) заңды жауапкершілік — кінәлілердің жеке (ұйымдастырушылық) немесе мүліктік сипаттан айырылуына байланысты жасалған құқық бұзушылық үшін мемлекеттік мәжбүрлеу шарасы". Анықтамалар бірінші жағдайда кінә туралы айтылмайтындығымен ерекшеленеді, ал екінші жағдайда субъект кінәлі деп аталады және бұл өте дұрыс, өйткені заңды жауапкершілік бастапқыда кінә үшін емес, заңнамада осындай норманың немесе санкцияның болуы үшін туындайды. Т.Н.Радько заңды жауапкершілікті былай түсінеді: "заңды жауапкершілік — бұл құқық субъектісінің бұзылған норманың санкциясында көзделген тиімсіз салдарға ұшырауынан тұратын және қорғау құқықтық қатынастары түрінде жүзеге асырылатын мемлекеттік мәжбүрлеудің ерекше түрі". Сонымен қатар, бұл автор белгілі бір құқықтық қатынастардың субъектісіне өзіне белгіленген құқықтық нормалар мен нұсқаулар шеңберінде өзін ұстауға және оларды сақтауға нұсқау берілгенін көрсетеді. Сондай-ақ, оның анықтамасында заңсыз әрекет олардың құқықтық қатынастарға түсуіне себеп болатынын түсінуге мүмкіндік береді [2].

Алексеев С.С. құқықтық жауапкершіліктің келесі тұжырымдамасын береді: "заңды жауапкершілік-бұл құқық бұзушыға құқықтық мәжбүрлеу шараларын қолдану және мемлекеттің құқық бұзушылық пен құқық бұзушыны теріс бағалауы" [3]. Автор заңды жауапкершілік осы күнге дейін заңды күші бар заңдарға сәйкес келетінін көрсетеді. Жоғарыда аталған барлық авторлардың заңды жауапкершілігін түсіну туралы әртүрлі пікірлер бар. Жоғарыда аталған көптеген авторлар және басқа да бірқатар ғалымдар заңды жауапкершілікті анықтауда "қылмыскерге жағымсыз салдарлар" деп жиі жазады. Құқық бұзушы қандай да бір айыруға ұшырауы керек. Бұл заңды мінез-құлыққа жақсы ынталандырады және моральдық нормалардан басқа, құқық бұзушылық жасамауға немесе олардың санын азайтуға итермелейді. Ақша немесе мүлік, табыс және жеке бас бостандығы әркім үшін құнды. Алексеев С.С. анықтаманы құру үшін не қажет екенін жазады: "бұл үшін логикалық операция қажет, оның

нәтижесі заттардың мәні мен тәртібін барабар білдіретін ауызша формула болып табылады [3]. Осылайша, жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, заңды жауапкершіліктің келесі анықтамасын беруге болады: заңды жауапкершілік — бұл адамның заңда көзделген әрекеттері үшін жауап беру қабілеті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Енгибарян Р. В. Теория государства и права: учеб. Пособие / Р. В. Енгибарян — М: Норма, 2015. — 576 с. Венгеров, А. Б. Теория государства и права: учеб. / А. Б.
2. Радько Т. Н. Теория государства и права: учебник для бакалавров. — М: Проспект, 2012. — 423 с.
3. Алексеев С.С. Теория государства и права / С.С. Алексеев. - М.: ОМЕГА, 2010. - 757с.

ӘОЖ 342.9

ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚТАҒЫ МАТЕРИАЛДЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК

Мамырбек Р.М., Сағандық М.А., Рабат Б.С.
Ғылыми жетекшісі-магистр, аға оқытушы Алтаева М.О.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Экономика Казахстана на этапе развития инфраструктуры несет ответственность за новое видение профессии.Административное законодательство должно уделять этому больше внимания. В настоящее время акимат вправе привлекать материальную ответственность, т. к. промыслы являются предметом публичной и научной литературы.Некоторые авторы в научной литературе не выделяют материальную ответственность как самостоятельность юридической ответственности.В случае причинения вреда государственному учреждению отдельные категории материалов несут материальную ответственность за дисциплину и наличие артистов показывает.

Summary: At the stage of infrastructure development, the economy of Kazakhstan will be responsible for the new vision of the profession.Administrative legislation should pay more attention to this.Currently, the akimat has the right to attract material responsibility, because. fishing is the subject of public and scientific literature.Some authors in the scientific literature do not allocate material responsibility as the autonomy of legal responsibility.In case of damage to a state institution, certain categories of materials bear material responsibility for discipline and are indicated by the presence of artists.

Құқықтық жауапкершілік мәселелері заң ғылымындағы іргелі мәселелердің бірі болып табылады. Азаматтың, лауазымды адамның жауапкершілігі оның құқықтары мен міндеттерін іске асыру, заң бойынша тыңдау тәртібін қалыптастыру үшін үлкен маңызға ие. Материалдық жауапкершіліктің маңыздылығы оның арқасында заңды мінез-құлық ынталандырылатындығымен, сондай-ақ адамның, мемлекеттің және қоғамның маңызды мүдделері, оның ішінде өмір мен денсаулықты, мүлікті қорғау және т.б. қорғалатындығымен анықталады, ал әкімшілік құқықтағы материалдық жауапкершілік ерекше қызығушылық тудырады, ол классикалық еңбек жауапкершілігінен ерекшеленеді [1].

Әкімшілік құқықтағы материалдық жауапкершілік институты, көптеген заңнамалық олқылықтарға ие. Әкімшілік құқықтағы материалдық жауапкершілік субъектілері туралы айта отырып, заңды жауапкершіліктің бұл түріне қатысуға болатындығын атап өтуге болады. Тек мемлекеттік қызметшілердің жекелеген санаттары және олардың қызметін реттейтін жауапкершіліктің осындай нұсқасы көзделген жағдайда ғана. Бұл адамдардың заңды мінез-құлқының маңыздылығы оларға азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын бекіту, қылмысқа қарсы тұру және қоғамдық тәртіп пен қауіпсіздікті қамтамасыз ету міндеті жүктелгендігімен байланысты.

Арнайы әдебиеттерді зерттегеннен кейін, бірнеше авторлар әкімшілік құқықтағы материалдық жауапкершілікті, біріншіден, жауапкершіліктің тәуелсіз түрі ретінде бөледі, Екіншіден, көптеген авторлар материалдық жауапкершілікті еңбек құқығы саласымен байланыстырады, бірақ әкімшілік емес.

Бірақ әкімшілік құқықтағы материалдық жауапкершілік институтын қалыптасқан, тәуелсіз және дамып келе жатқан деп бөлуге болады деп санаймын.

Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқығындағы материалдық жауапкершілікті бөлудің қолданыстағы тәсілдерін заңды жауапкершіліктің тәуелсіз түрі ретінде қарастыра отырып, оның мазмұны мен формаларының ерекшелігіне байланысты оның объективті өзіндік ерекшелігі бар деген қорытынды жасауға болады. Мұндай жауапкершіліктің ерекшелігі оның мақсаты мен процедуралық режимінде көрінеді. Оның тәуелсіздігі, ең алдымен, мемлекетке тікелей нақты залалдың болуын болжайды, екіншіден, мұндай зиян субъектіге жүктелген белгілі бір міндеттердің бұзылуына байланысты туындайды. Заң шығарушы жоғалған пайданы нақты залалға жатқызбайды, тек мүліктің нақты төмендеуі немесе нашарлауы. Субъект кінәлі түрде келтіретін мүлікке залал заңсыз әрекеттермен келтірілуі керек. Заңға қайшы әрекеттер – бұл заңнамалық және заңға тәуелді актілерде, нұсқаулықтарда, ережелерде немесе жергілікті актілерде анықталған нормаларды, мінез-құлық ережелерін бұзатын әрекеттер.

Адамның іс-әрекеті мен залалдың арасында себеп-салдар ретінде анықталатын байланыс болуы керек. Тиісінше, заңсыз әрекеттер себеп болуы керек, ал зиян осы әрекеттердің салдары болуы керек. Бұдан шығатыны, уақыт бойынша әрекеттер бастапқы болып табылады, ал залал олар жасалғаннан кейін пайда болады (немесе әрекетсіздік жағдайында жасалмайды). Заң шығарушы кінә санатын ғана емес, сонымен бірге материалдық жауапкершілік шарттарын реттеу кезінде оған сілтеме жасағанына қарамастан, себеп-салдарлық байланыс санатын да анықтамайды. Бұл факт құқық қолдану сипатындағы қиындықтардың себебі болып табылады, ол сот практикасында да көрінеді [2].

Әскери қызметші сот отырысында жол-көлік оқиғасына өзінің қатысуын жоққа шығармады, алайда оның қасақана емес, абайсыз әрекеттерге әкеп соқтырғанын атап өтті. Сот отырысында әскери қызметшінің өкілі мәлімделген талаптарды қанағаттандыруға қарсылық білдіріп, оның сенімгеріне қатысты

әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс қозғаудан осы жол-көлік оқиғасында әкімшілік құқық бұзушылық құрамының болмауына байланысты бас тартылғанын түсіндірді. Тиісті тұжырымдарға жалпы құқық теориясы саласындағы теориялық көзқарастар ғана емес, сонымен қатар кейбір салалық құқықтық тұжырымдамалар, мысалы, әкімшілік (тек қоғамдық) құқық және еңбек (негізінен жеке, бірақ билікті реттейтін императивті мемлекеттік араласу түріндегі ең күшті қоғамдық компоненті бар) құқық салаларында қалыптасқан тұжырымдамалар итермелейді [3].

Негізінен осы құқықтық доктриналардың өзіндік көрінісі болып табылатын салалық заңнама аппараттық сипаттағы мемлекеттік-қызметтік қатынастар жүйесінде материалдық жауапкершілікке баса назар аударады.

Бірақ әкімшілік құқықтағы материалдық жауапкершілік мүлікті сот арқылы емес, әкімшілік тәртіпте мәжбүрлеп айыруды көздейді. Кейбір авторлар ережелер деп санайды.

Бірақ мұндай пікірмен келесі жағдайлар бойынша толық келісуге болмайды. Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтары заңмен конституциялық құрылыстың негіздерін, адамгершілікті, денсаулықты, басқа адамдардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау, елдің қорғанысы мен мемлекеттің қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында қажет болған жағдайда ғана шектелуі мүмкін [4].

Яғни, елдің қорғанысы мен мемлекеттің қауіпсіздігін қамтамасыз ету кезінде әскери қызметшілердің мүліктік құқығы шектелуі мүмкін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ. (12.09.2022 өзгерістер мен толықтыруларымен).

2. Аржанов, В. В. Административно-правовые способы обеспечения законности в деятельности органов местного самоуправления: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14, 12.00.02 / В. В. Аржанов. — Саратов, 2018. — 236 с.

3. Балдина, А. С. Административно-правовое регулирование кадрового обеспечения федеральных контрольно-надзорных органов исполнительной власти в России: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14 / А. С. Балдина. — Нижний Новгород, 2018. — 245 с.

4. Қазақстан Республикасының Конституциясы: 1995 жылғы 30 тамызда жалпы халықтық дауыспен қабылданған (17.09.2022ж өзгерістер мен толықтыруларымен).

УДК 343

ПОНЯТИЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРОТИВ ОБЩЕСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ И ИХ КЛАССИФИКАЦИЯ

Мансурова Н.С., Хамракулов Д.С., Анарметов М.Д.

Научный руководитель магистр, старший преподаватель Мырзалыпов Б. М.

Университет Мирас г. Шымкент Казахстан

Түйін: Мақалада автор қоғамдық қауіпсіздікке қарсы қылмыстар деп көп жағдайда белсенді әрекеттермен және кінәнің қасақана түрімен сипатталатын, қоғамдық қатынастарға қол сұғатын, жалпы қауіп-қатерге жол бермеу және жою, сондай-ақ қоғам мүшелерінде сезім қалыптастыру қамтамасыз етілетін қоғам мен мемлекеттің қорғалу

ортасын құруға байланысты қалыптасатын қоғамдық қауіпті әрекеттерді түсіну керек деп қарастырады қауіпсіздік, қоғамның әлеуметтік байланыстарына толық қатысу, өмірдің артықшылықтарын пайдалану мүмкіндігі, жеке тұлғаны, қоғамды және мемлекетті одан әрі прогрессивті дамыту мақсатында.

Summary: In the article, the author considers that crimes against public safety should be understood as socially dangerous acts, characterized in most cases by active actions and an intentional form of guilt, encroaching on public relations, developing about the creation of an environment of protection of society and the state, in which prevention and elimination of general danger are ensured, as well as the formation of a sense of security, the opportunity to fully participate in the social ties of society, enjoy the benefits of life, in order to further the progressive development of the individual, society and the state.

К основным элементам безопасности государства относится обеспечение общественной безопасности. Наиболее сильным и жизнеспособным государство может стать только при наличии общенациональной идеи, поддерживаемой всем народом, основанной на единстве и межнациональном согласии. Поэтому проведение единой национальной политики является залогом обеспечения общественной безопасности.

Общество, где не уважают права и свободу человека, где дозволены беспредел в отношении прав и свобод человека, то общество не будет существовать или его нельзя будет назвать человеческим обществом. Поскольку человек живет в обществе и, главное, называет себя "Человеком" с большой буквы, он должен соблюдать правила общества и быть достойным этого имени. Поскольку человек является основой общества и будущего, на первое место ставится жизнь и здоровье человека.

Конечно, человечество еще не достигло идеального ранга, поэтому в его действиях встречаются ошибки. Они совершают общественно опасное деяние. Он может подтолкнуть других людей к преступлению или воспитать человека преступником, которого он сам не замечает. Наша задача не допустить этого, не допустить правонарушений, воспитать человека как творца общества. Многие отрасли вносят свой вклад в достижение этой цели. Среди них можно отметить политическую, социальную, экономическую, правовую сферы. При изучении преступлений против людей, прежде всего, целесообразно рассмотреть способы их предупреждения, предотвращения таких преступлений. А если преступление уже совершено, то важно правильно квалифицировать его уголовным законодательством и назначить справедливое наказание. Для этого нам необходимо знать, какие действия относятся к числу преступлений против общества, их состав, признаки. Их следует правильно дифференцировать, лишая других общественно опасных деяний. Только после полного их изучения можно продумать и рассмотреть способы, эффективные средства борьбы с ними и профилактические меры. Уголовное право как отрасль частного права регулирует общественные отношения, направленные на защиту человека, его прав и свобод, общества и государства от преступных посягательств. Определение того, какой из конфликтов между индивидом и обществом является преобладающей степенью общественной опасности, и урегулирование преступных мер по отношению к нему в данном вопросе

является одна из основных задач уголовного закона. Права и свободы человека и гражданина охраняются государством. Раздел II Конституции Республики Казахстан непосредственно посвящен этому вопросу. Статья 1 Конституции провозглашает, что "самым ценным достоянием является человек, его жизнь, права и свободы". В связи с этим все отрасли права в Республике Казахстан, в том числе Уголовный кодекс, считают своей обязанностью защищать человека. В статье 2 УК Республики Казахстан в качестве главной задачи выступает защита прав, свобод и законных интересов человека и гражданина. В Республике Казахстан все законы всегда отдают предпочтение защите личных свобод. В повседневной жизни часто можно услышать фразу о том, что совершают преступления, нарушают общественный порядок. Следовательно, такие действия, совершаемые безведома или умышленно, нарушают законность, правопорядок. В результате этого возникает правонарушение.

Правонарушение - это противоправное, антиобщественное, вредное, опасное для здоровья деяние или бездействие, которые признаются виновными и наказываются. Преступление может совершаться путем объединения нескольких лиц, а не через одного человека. В результате совершения преступления несколькими лицами возникает необходимость определения предмета совершенного преступления, а также размера и вреда, вытекающего из него, лиц, несущих ответственность за содеянное. Также важно сопоставить границы ответственности этих лиц с основаниями, со значением и степенью вины каждого из них в совместном совершении преступления, выявить особенности личности каждого преступника.

Только институт соучастия в преступлении дает полную возможность выявить эти проблемы. Известно, что в уголовном праве многих западноевропейских стран, где имело место толкование формальных определений преступления, традиционно имело место деяние, присущее уголовным правам нашей Родины, в уголовном праве, в материально-формальном определении, запрещенном под угрозой наказания. Если понятие преступления, комментируя формальное определение, ссылается на противоправные формальные признаки посягательства, то в материальном определении формальными признаками в обязательном порядке являются материальная общественная опасность, действие или бездействие.

Понятие преступления дано в статье 10 Уголовного кодекса Республики Казахстан. Преступлением признается виновное общественно опасное действие (действие или бездействие), запрещенное настоящим Кодексом под угрозой наказания. Согласно данному определению, преступление характеризуется обязательными признаками. Это общественная опасность, ее противоправность, виновность и наказуемость. Преступлением может являться посягательство, связанное только с наличием совокупности указанных признаков. Первый признак преступления его общественная опасность. Общественная опасность - объективный признак преступления (действия или бездействия), создающий реальную опасность или причиняющий вред охраняемым законом общественным отношениям. Общественная опасность является качественным

признаком преступления в конкретном виде, то есть закон доказывает, что действие или бездействие, связанное только с определением признаков опасности для данного общества, можно отнести к числу преступлений. Обществу свойственны признаки причинения вреда или угрозы причинения вреда общественным отношениям. Закон не всегда относит действительное действие или бездействие, создавшее угрозу, к числу преступлений, если исполнитель находит запрещение посягательств. Нельзя сказать, что общественная опасность это только преступление. Административное право признает также противоправные поступки когда, например, наносится вред обществу или государству в отношении личности. Но их общественная опасность значительно ниже.

Признаки, характеризующие результаты последствия наступающих в процессе посягательства, законодатель указал в диспозиции статей Особенной части УК, чтобы различить преступление от другого правонарушения.

Общественная опасность может быть различной в зависимости от непосредственной специфики поведения в обществе, от времени, места, способа его совершения, обстоятельств. Например: охота в несанкционированных или запрещенных местах либо в отношении запрещенных животных является незаконной. (статьи 337, 338 Уголовного кодекса РК)[1].

Под общественной безопасностью понимается совокупность общественных отношений, регулирующих безопасное проживание, умеренную деятельность людей, безубыточное использование радиоактивных материалов, надлежащее и безопасное использование оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ или взрывных устройств, а также безопасное ведение горных или строительных работ.

Это является групповым видовым объектом преступлений против общественной безопасности. Непосредственным объектом преступлений против безопасности общества являются отдельные сферы общественной безопасности (условия безопасности жизни человека и его деятельности; использование предметов, являющихся источником особой опасности, проведение работ, которые могут привести к смертельному исходу и т.д.). Дополнительным непосредственным объектом некоторых преступлений, относящихся к данной группе, может быть жизнь, здоровье человека.

С объективной стороны, большинство преступлений, относящихся к общественной безопасности, осуществляются через действия (статьи 255 и другие УК); а некоторые в состоянии действия или бездействия (например: статьи 277, 278 УК). Нормы некоторых составов преступлений основаны на бланкетной диспозиции (ст. 276, 277, 281 УК)[1].

Специфика преступлений против общественной безопасности заключается в том, что они вредны для широких слоев общественных отношений (для безопасности функционирования личности, предприятий, учреждений, организаций и других социальных структур). При совершении преступлений данной категории причиняется вред не только интересам

отдельного лица, но и безопасным условиям жизни общества в целом, т. е. общественно значимым интересам. В связи с этим социальные ценности, такие как нормальные и безопасные условия жизни всего общества, общественный порядок, безопасность при проведении различных работ и применении опасных предметов и веществ, могут подвергаться прямому преступному воздействию. Новый Уголовный кодекс Республики Казахстан рассматривает всеобщую безопасность как составную часть большой группы общественных отношений, обеспечивающих общественную опасность не только в узком ее смысле, но и общественную нравственность и т.д. Вся совокупность этих общественных отношений образует родовый объект преступлений, входящих в Главу 10 Уголовного кодекса Республики Казахстан, именуемый в Уголовном кодексе общественной безопасностью (в широком смысле) и общественным порядком. Согласно закону, объектом преступлений, составленных нормами главы 10 Уголовного кодекса, являются общественная безопасность и общественный порядок, т. е. совокупность общественных отношений, обеспечивающих безопасность интересов личности, общества или государства при проведении различных работ и в процессе применения опасных веществ и предметов, безопасность условий жизни каждого члена общества.

Преступления против общественной безопасности, в свою очередь, можно классифицировать следующим образом:

1) преступления против общей безопасности:

- терроризм (ст. 255 УК РК); Пропаганда терроризма или публичные призывы к совершению акта терроризма(ст. 256 УК РК);
- создание, руководство террористической группой и участие в ее деятельности (ст. 257 УК РК);
- захват заложника (ст. 261 УК РК);
- создание и управление организованной преступной группой или преступным сообществом (преступной организацией), участие в преступном сообществе (ст. 264 УК РК);
- организация незаконного военизированного формирования (ст. 267 УК РК);
- бандитизм (ст. 268 УК РК); нападение на здания, сооружения, средства сообщения и связи или их захват (ст. 269 УК РК);
- угон, равно как и захват воздушного или водного транспорта либо железнодорожного подвижного состава (ст. 270 УК РК);
- морское пиратство (ст. 271 УК РК);
- массовые беспорядки (ст. 272 УК РК);
- заведомо ложное сообщение об акте терроризма (ст. 273 УК РК).

2) преступления, связанные с нарушением специальных правил безопасности:

- незаконный экспорт технологий, научно-технической информации и услуг, используемых при создании оружия массового поражения, вооружения и военной техники(ст. 275 УК РК);

- нарушение правил безопасности на объектах атомной энергетики (ст. 276 УК РК);

- нарушение правил ведения горных или строительных работ нарушение правил безопасности при вождении (ст. 277 УК РК);

- нарушение правил безопасности на взрывоопасных объектах (ст. 281 УК РК);

- нарушение правил пожарной безопасности (ст. 292 УК РК).

3) преступления, связанные с нарушением установленных правил обращения с опасными веществами:

- незаконное обращение с радиоактивными материалами (ст. 283 УК РК);

- хищение или вымогательство радиоактивных материалов (ст. 284 УК РК);

- нарушение правил обращения с радиоактивными материалами (ст. 285 УК РК);

- незаконное обращение с радиоактивными материалами или ограниченное обращение контрабанда предметов (ст. 286 УК РК);

- незаконное приобретение, передача, сбыт, хранение, перевозка или ношение оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ и взрывных устройств (ст. 287 УК РК);

- незаконное изготовление оружия (ст. 288 УК РК);

- неосторожное хранение огнестрельного оружия (ст. 289 УК РК);

- ненадлежащее исполнение обязанностей по охране оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ или взрывных устройств (ст. 290 УК РК);

- хищение либо вымогательство оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ и взрывных устройств (ст. 291 УК РК)

В отличие от ранее действовавшего Уголовного кодекса КазССР, в современном уголовном кодексе Республики Казахстан значительно расширены пределы ответственности за нарушение специальных правил безопасности и установленных общих правил обращения с опасными веществами, что свидетельствует о том, что законодатель наконец то обратил внимание на вопросы обеспечения безопасности граждан и нормальной жизнедеятельности общества как основы социальной жизни[2].

С объективной стороны общественная безопасность и общественный порядок совершаются, как правило, путем действия, например, бандитизма (ст. 268 УК РК), массовых беспорядков (ст. 272 УК РК), хулиганства (ст. 259 УК РК). Некоторые преступления совершаются исключительно бездействием, например, неосторожное хранение огнестрельного оружия (ст. 289 УК РК), ненадлежащее исполнение обязанностей по охране оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ или взрывных устройств (ст. 290 УК РК).

Отдельные преступления могут совершаться как действием, так и бездействием, например, нарушение правил безопасности на взрывоопасных объектах (ст. 281 УК РК), нарушение правил обращения с радиоактивными материалами (ст. 283 УК РК).

Состав преступлений сложен следующим образом, часть из них относится к формальному составу преступлений. Например, организация незаконного военизированного формирования (ст. 267 УК РК), бандитизм (ст. 268 УК РК), хулиганство (ст. 293 УК РК) и другие. Некоторые составы в главе 10 УК РК составлены как материальные, например, хищение или вымогательство радиоактивных материалов (ст. 284 УК РК), нарушение правил безопасности при ведении горных или строительных работ (ст. 277 УК РК), нарушение правил пожарной безопасности (ст. 292 УК РК) и другие.

Для большинства преступлений против общественной безопасности характерна умышленная форма вины. Отдельные преступления совершаются по неосторожности, например, неосторожное хранение огнестрельного оружия (ст. 289 УК РК).

Субъектом большинства преступлений, предусмотренных главой 10 УК РК, является вменяемое, физическое лицо, достигшее 16-летнего возраста. Согласно ч. 2 ст. 15 УК РК субъектом некоторых преступлений являются подростки, достигшие на момент совершения преступления возраста 14 лет. Например: прохождение террористической или экстремистской подготовки (статья 260 УК РК); захват заложника (статья 261 УК РК); заведомо ложное сообщение об акте терроризма (Статья 273 УК РК); хищение либо вымогательство оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ и взрывных устройств (статья 291 УК РК); отягчающие обстоятельства хулиганство (ч. 2 и 3 ст. 293 УК РК); хулиганство (ст. 293 УК РК).

В отдельных случаях для признания субъектами преступлений против общественной безопасности и общественного порядка такие лица должны иметь специальные признаки, например, ненадлежащее исполнение обязанностей по охране оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ или взрывных устройств (ст. 290 УК РК), нарушение правил пожарной безопасности (ст. 292 УК РК) и другие[3].

Список использованной литературы

1. Уголовный кодекс Республики Казахстан 2014года 14 июль (с изменениями и дополнениями 12.09.2022)
2. Лунеев В. В. - Криминология. Учебник для академического бакалавриата - М.:Издательство Юрайт - 2019 - 686с.
3. А.О. Шакенов О криминалистической характеристике уголовных правонарушений Право 2020, 2(78)

ӘОЖ 342.7

ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІҢ НЕГІЗГІ ТАБИҒАТЫ

Мизамидин З.Б., Көшекбаева А.М., Жүнісбай Д. Ә.
Ғылыми жетекшісі: Абдрасилова Г.З.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Идея и феномен правового государства стали неотъемлемой частью правовой дискуссии, хотя иногда формируется представление о том, что мы не до конца

понимаем, что такое правовое государство. Чаще всего он воспринимается через набор знаков. Иногда это мешает нам понять его истинную сущность. В статье автор пытается обратить внимание на некоторые особенности правового государства как государства. Вместо закона, в широком смысле этого термина, акцент делается на явлении правового государства.

Summary: The idea and phenomenon of the rule of law has become an integral part of the legal debate, although sometimes there is an understanding that we do not fully understand what a rule of law is. Most often, it is perceived by a set of signs. This sometimes interferes with understanding its true essence. In the article, the author tries to pay attention to some features of the rule of law as a state. Instead of law, in the broad sense of this term, attention is paid to the phenomenon of the rule of law.

Құқықтық мемлекет құру мәселесі бүгінгі күнге дейін өзектілігін сақтап келеді. Заң ғылымында бұл құбылыстың мазмұны туралы пікірлер қалыптасты. Осы автор атап өткендей, тарихи деректерге, қоғамдық және мемлекеттік тәжірибеге және қазіргі ғылыми білім тұрғысынан олар құқықтық мемлекеттің келесі принциптерін ажыратады:

1. Авторлар құқықтың басымдығы туралы дәл айтуды ұсынады, өйткені олардың пікірінше, бұл құқықты басу және зорлық-зомбылық құралы ретінде, ал басқа фетишизациямен құқықты өзін-өзі ұстайтын және өзін-өзі басқаратын құбылыс ретінде түсіндіруден аулақ болуға көмектеседі. Құқық басымдығы қағидаты мыналарды білдіреді:

- а) мемлекеттік өмірдің барлық мәселелерін құқық, заң тұрғысынан қарау;
- б) жалпыадамзаттық адамгершілік-құқықтық құндылықтар мен құқықтың формальды реттеуші құндылықтарын қоғамның ұйымдық аумақтық бөлінуімен және заңды қоғамдық билік күшімен байланыстыру;
- в) қажеттілік мемлекеттік және қоғамдық органдардың кез келген шешімдерінің идеологиялық-құқықтық негіздемесі;
- г) мемлекетте құқықты білдіру және әрекет ету үшін қажетті нысандар мен рәсімдердің болуы.

2. Адам мен азаматтың құқықтық қорғалу принципі.

3. Құқық пен заңның бірлігі принципі.

4. Мемлекеттік биліктің әртүрлі тармақтарының қызметін құқықтық ажырату принципі [1].

Басқа оқулықтың авторлары: "құқықтық мемлекет жеке адамдармен және олардың әртүрлі бірлестіктерімен құқық нормаларына негізделген қатынастарда құрылатын мемлекеттік биліктің ұйымдастырылуы мен қызметінің түрін білдіреді. Бұл ретте құқық, егер ол баршаның және әркімнің бостандығының өлшемі ретінде әрекет етсе, егер қолданыстағы заңдар халық пен мемлекеттің мүдделеріне нақты қызмет етсе ғана басым рөл атқарады". Бұл ретте тоталитарлық мемлекеттегі құқықтық реттеу құқықтық мемлекетте жүзеге асырылатын нәрсенің антиподы болып табылатыны атап өтіледі. Құқықтық мемлекеттің әртүрлі негіздерін, атап айтқанда экономикалық (экономиканың көп құрылымдылығынан және мүліктің тікелей өндірушіге және тұтынушыға тиесілі болуынан тұрады), әлеуметтік (өзін-өзі реттейтін азаматтық қоғамның болуымен сипатталады) және моральдық (гуманизм мен

әділеттіліктің, жеке тұлғаның теңдігі мен бостандығының, оның ар-намысы мен қадір-қасиетінің жалпыадамзаттық принциптері қалыптастыратын) құқықтық мемлекеттің негізгі белгілері көрсетілген мемлекет:

Халықаралық құқықтың жалпыға бірдей танылған нормалары мен қағидаттары. Жоғарыда келтірілген тізімдер әрең талап етеді алайда, сөзсіз әмбебаптық-бұл заңында құқықтық мемлекеттің табиғаты, принциптері мен белгілері туралы кең таралған пікірлердің кейбір жалпылауы [2].

Осылайша, мұндай тізімдерге сәйкес келетін кез-келген мемлекет деп болжауға болады. Алайда, жоғарыда аталған барлық параметрлерге сәйкес келуіне байланысты заңды деп санауға болатын мемлекеттерді бөліп көрсетуге тырысу парадоксалды жағдайға әкелді. Мұқият талдау кезінде мемлекеттердің басым көпшілігі тізімдердің ешқайсысына толық сәйкес келмеді. Сотта немесе саяси процесс арқылы өз құқықтарын қорғауға ең аз қабілетті - нәсілдік және этникалық азшылықтардың мүшелері, кедейлер, иммигранттар, балалар мен тұтқындар - теріс пайдаланудан зардап шегетін адамдар. Олай болса, қандай құқықтық қауіпсіздік немесе шындық туралы жеке адамның құқықтары мен оның қорғалуы мүмкін. Бірақ тек осы ұйымның баяндамасында көптеген мемлекеттердегі бұзушылықтар туралы айтылады.

Құқықтық мемлекеттің сипаттамасы көбінесе ұстануға немесе ұмтылуға тиіс мемлекеттің идеалды моделіне дейін азаяды немесе мемлекетте болуы керек нәрселердің ресми тізімі арқылы анықталады деген түсінік қалыптасады. Оны заңды деп санау үшін. Сонымен қатар, біз әрдайым билеуші органдардың жиынтығы және олар жүзеге асыратын қызмет және оның қоғаммен қарым-қатынасы ретінде мемлекеттің моделі туралы сөйлесеміз. Шын мәнінде, егер мұндай термин заңдылық күйі, заңдылық күйі, дұрыстық күйі, әділдік пен адалдық күйі және қоғамға деген қажеттілік соншалықты жоғары болатын барлық басқа күйлерді қамтыса және қамтыса дұрыс болар еді. Сонымен қатар, бұл құбылыстардың барлығы құқықпен тығыз байланысты, мыналарға негізделген құқыққа енгізілген және тек әсер етпейді. Мемлекет, қарым-қатынастың негізі қанша қоғамда және қоғамдағы қатынастардың жай-күйі, бұл мемлекетке байланысты бөлігінде [3].

Сонымен қатар құқық бұл заңдар жиынтығы және заңға тәуелді актілер немесе осыған ұқсас нәрсе. Құқық кең мағынада қарастыру керек және оған құқықты түсінумен, түсінумен және іс-әрекетпен байланыстыратын барлық нәрсені артықшылықты және әділ әлеуметтік норма ретінде қосу, соның ішінде біздің құқықты қабылдауымыздың өзі және оны қоғам мәдениетінде көрсету. Мемлекеттің өзі осындай парадигмада болуы керек және оның өмір сүруін қолдауы керек.

Бұл жағдайда мемлекеттің өзі мемлекет белгілеген талапты бұзушыларды жейтін күдіретті құбыжық емес, өйткені ережелер қоғамды тікелей немесе өзі арқылы емес, өзі анықтаған кезде мемлекет өзін шектей алмайды, ал заңдылық туралы шешімді қоғамды білдіретін судьялар емес, мемлекет шығарады. Бұл жағдайда қоғам қабылдаған оңтайлы және әділ идея ретінде құқық болуы керек. Мемлекеттің мінез-құлқын анықтаңыз, бұл сөздің мағынасында, ол бір-

бірінен тәуелсіз үш тәуелсіз билікті жалпылама сипаттау үшін қолданылған кезде, ерекше түрде қалыптасады және оларды біртұтас тұтастық ретінде қарастыруға мүмкіндік беретін симфонияны әрең қалыптастырады. Дәл осы жағдайда мемлекет "құқықтық" болады, өйткені ол қатынастар жүйесіне қатынастардың заңды тең қатысушысы ретінде орналастырылған, тек ең маңызды жағдайларда қоғам мүддесі үшін жүзеге асыратын ерекше функцияларға ие. Бірақ бұл ретте мемлекет қоғамға үстемдік ететін үстемдік емес, қоғам пайдаланатын құралдың шеңберінен шыға алмайды. Ойын ережелерін анықтайтын адам өз ережелерін орындауға мәжбүрлеу үшін монополияға ие және барлығының және өз ережелерінің сақталуын бақылайды, тек өз мүддесі үшін әрекет ету ниеті мен мүмкіндігінен әрең қорғалған [4].

Құқық үстемдігі, санат ретінде, арине, кемшіндік дегенмен бұлдың біздің мінез-құлақ реттелуі құруғ және жағдайлардың әділдігі мен пайдалылығын бағалауға бейімділігімізге байланыстары табиғат нарсе. Бізге ұмытып кеткен нарсені анықтай алада. Біздің заңның екеніне қынжыла отырып емес, мемлекеттің кемшіндігі туралы қалағанымызша талқылай аламызымыз. Бірақ қор біз мемлекеттің қанды есенін, оның қалай жұмыс ететін сипаттайтыны құқы есімді сақтасақ, біз адамның мінез-құлқын, соның ішінде мемлекетпен байланыстары адамдарды да реттей аламыз. Біздің қоғам өміріміздің әділдігі туралы ойлана аламызбен, бірақ аңның үстемдігін ескере отырыппен, біз құқықты әділет аламызбен және сонымен бірге өмірімізді өзгерте аламызбен бөлісеміз. Құқықтың үстемдігі қағидатының барлық көрнектілігі, заңның үстемдігі ретіндегі қабылдауы кереке деген елеулі Дәулармен, дәл осы құқы зерттелеті және түлетілеті және мемлекет пен қоғамға әсеріңіздің өтуі тиімдірек құрал бола алатыныңыз нақты құбылыс болып қала берді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов. Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова. – М., 2018.
2. Теория государства и права: Учебник. Под ред. А.С. Пиголкина. – М., 2016.
3. Human Rights Watch. World report 2017. <https://www.hrw.org/world-report/2017/countrychapters/united-states>

ОӘЖ 342

КОНСТИТУЦИАЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗІНДЕ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ИНСТИТУТТАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Мүслім Б.Ә., Шералы Н.С., Амирдинова Х.К.
Ғылыми жетекшісі – магистр, аға оқытушы Айтеке К.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются вопросы формирования институтов гражданского общества на конституционной основе государства. Формирование концепции гражданского общества как идеального и правового феномена является актуальной проблемой конституционного права, поскольку позволяет понять фундаментальную основу взаимодействия человека и публичной власти.

Summary: The article deals with the formation of civil society institutions on the constitutional basis of the state. The formation of the concept of civil society as an ideal and legal phenomenon is an urgent problem of constitutional law, since it allows us to understand the fundamental basis of human interaction with public authorities.

Азаматтық қоғам тұжырымдамасын идеалды және құқықтық құбылыс ретінде қалыптастыру конституциялық құқықтың өзекті мәселесі болып табылады, өйткені ол адам мен мемлекеттік биліктің өзара әрекеттесуінің іргелі негізін түсінуге мүмкіндік береді. Бұл байланыс ғасырлар бойы ажырамас болып келеді. Бірақ ол мәңгілік бола ма, өзгере ме, бұл қоғам мен жеке тұлғаға қалай әсер етеді - барлық осы сұрақтар адамзат алдында тұр.

Осы байланысты білдіру үшін мемлекетті қоршап тұрған және онымен ажырамас байланысқан ортаны анықтау үшін азаматтық қоғам тұжырымдамасы жасалды, бірақ ол бірдей емес. Азаматтық қоғамды қоғам эволюциясының белгілі бір сатысы, қызметтің оң мақсаттары бар тәуелсіз тәуелсіз ұйымдардың кең желісі, мемлекеттің тең құқылы серіктесі ретінде түсіну адам мен мемлекеттік биліктің өзара әрекеттесуінің заманауи алгоритмдерін ұсынуға және талдауға мүмкіндік береді [1].

Азаматтық қоғам, әрине, құқықтық ғылым үшін күрделі зерттеу нысаны болып табылады. Заңгерлер азаматтық қоғамды тек оған арналған тарихи-теориялық дискурсқа назар аудара отырып зерттейді ме деген сұрақ туындауы мүмкін. Құқықтық әдебиетте азаматтық қоғамның жалпыға бірдей танылған тұжырымдамасы жоқ.

Құқықтық әдебиетте "азаматтық қоғам" ұғымының түбегейлі қарама-қарсы анықтамалары бар, бұл осы саладағы теориялық идеялардың даму жағдайын көрсетеді. Бұл тұжырымдаманың "субстраты" ретінде мүлдем басқа институттар танылады. Көбінесе "азаматтық қоғам" ұғымы оның дамуына демократиялық мемлекет (мемлекеттік билік) қатысатын институттармен араласады [2].

Азаматтық қоғам-мемлекеттік билік тетіктеріне жақындамаған азаматтардың жиынтығы; мемлекеттік және коммерциялық құрылымдардың шеңберінен тыс әлеуметтік қатынастардың жиынтығы; еркін азаматтардың және ерікті түрде құрылған коммерциялық емес бағытталған қауымдастықтар мен ұйымдардың тікелей араласудан және мемлекеттік билік тарапынан еркін реттеуден, сондай-ақ басқа да сыртқы айырмашылықтардан қорғалған өзін-өзі көрсету саласы. Әдетте азаматтық қоғамның құрылымына әртүрлі қоғамдық бірлестіктер кіреді, оның ішінде партиялар, мемлекеттік емес меншік институттары, еңбек, кәсіпкерлік, білім беру, білім беру, мәдениет, бұқаралық ақпарат құралдары, шіркеу, отбасы және т. б.

Азаматтық қоғам-бұл динамикалық білім. Оның институттары мемлекеттік өмірдің барлық оқиғаларына, өткір әлеуметтік-саяси мәселелерді шешу үшін шешім қабылдау деңгейіндегі адамдар қабылдаған шешімдерге жауап береді, оларды шешуге ел азаматтарының көпшілігі мүдделі [3].

Азаматтық қоғам экономиканың жай-күйіне, адамдардың әлеуметтік жағдайына және олардың өмір сүру сапасына мұқият қарайды. Ел

басшылығының шешімдерін қолдай отырып, азаматтық қоғам мүшелері белгілі бір оң нәтижелерге, ең алдымен материалдық және рухани қажеттіліктерді қанағаттандыруға сенеді, ал қоғамдық-саяси құрылымның кейбір модельделген құрылымдары иллюзияға айналатынын атап өткен жөн. Бұл елдің саяси өмірінде абсентеизмді көрсететін немесе әртүрлі оппозициялық ұйымдарға, митингілерге, демонстрацияларға, шерулерге белсенді қатысатын қарапайым азаматтардың саяси белсенділігінде көрініс табады. Бұл ретте сандық өлшемде саяси белсенді азаматтар аз. Халықтың көпшілігі өздерінің іс-әрекеттері арқылы олар шешім қабылдаған кезде саяси тапқа әсер ете алады немесе, кем дегенде, қоғамды трансформациялық Қоғамдық қайта құрудың орындылығы мен қажеттілігіне тарту үшін ауырсыну нүктелерін белгілей алады деп санайды.

Соңғы жылдардағы әлемнің әртүрлі елдеріндегі қоғамдық-саяси оқиғалар ескі схемалар қазіргі саяси режимді ескере отырып, әртүрлі саяси жүйелердегі трансформациялық өзгерістердің динамикасын түсіндіруге қаншалықты нашар мүмкіндік беретінін тағы бір рет көрсетті.

Азаматтық қоғамның қалыптасуы мен жұмыс істеуінің алғышарттары азаматтардың әр түрлі меншік нысандары мен адамдардың тәуелсіз экономикалық қызметке нақты мүмкіндігі бар экономикалық дербестігінің болуы болып табылады. Қазақстан Конституциясының құқықтық және демократиялық мемлекет туралы баптары азаматтық қоғам институттарын қалыптастырудың саяси және заңнамалық негізі болып табылады. Елдің жалпы саяси жүйесінде мемлекет жетекші буын ретінде ымыралы шешімдер негізінде келісім мен тұрақтылыққа қол жеткізу үшін қоғамның азаматтық секторымен объективті өзара іс-қимыл жасайды. Демек, азаматтық қоғамның міндеті-жеке адам мен мемлекеттік органдар арасындағы делдал болу ғана емес, сонымен бірге елдің әлеуметтік бағдарламалары мен даму жоспарларын жүзеге асыруда маңызды тетік (механизм) болу [4].

Біздің ойымызша, бұл қазіргі азаматтық қоғамды құрылымдау мен жүйелеуге ықпал ететін ең қызықты әлеуметтік құрылымдардың бірі болып табылатын қоғамның саяси және әлеуметтік өмірін ұйымдастыруға азаматтық бақылау жүйесінің жұмыс істеу механизмін толық зерттеуге мүмкіндік беретін институционалдық тәсіл болып табылады. Дәл осы жүйе саяси әлеуметтену процесінде адамдардың өмірін ұйымдастырудың жалпы қабылданған әлеуметтік нормалары жүйесі мен көптеген азаматтардың саяси саласындағы нақты мінез-құлық арасындағы алшақтықты жоюға мүмкіндік береді.

Азаматтық қоғамға қоғамдық ғылымдар өкілдері арасында мемлекеттен тәуелсіз және азаматтардың саяси емес мүдделерін (тұрмыстық, әлеуметтік және т.б.) қорғауға арналған институттар жүйесі ретінде қалыптасқан көзқарасты атап өткен жөн. Бұл тәсіл көлденең, азаматтық қоғам деп аталады, олардың әлеуметтік мүдделерін қорғау үшін құрылған азаматтардың бірлестігі. Бірақ кез келген мүдде қандай да бір дәрежеде өзінің іске асырылуында, оның үстіне қорғауда туындаған проблема саласында шешім қабылдайтын билік органдарымен өзара іс-қимылға - бұл "алданған үлескерлердің" мүддесі болсын, тұратын аумақты абаттандыру және т. б. қатысты болуға тиіс.

Шын мәнінде, азаматтық қоғам-бұл қоғам ішіндегі құрылым, сонымен бірге билікпен өзара әрекеттесетін құрылым, демек ол мемлекеттің саяси жүйесінің бөлігі болып табылады. Азаматтық қоғам институттары төменгі деңгейдегі, жергілікті қоғамдастықтың, коммерциялық емес және мемлекеттік емес ұйымдардың қажеттіліктерін көрсетеді және оларды жоғары деңгейге шығарады, бұл іс жүзінде қоғам мен билік арасындағы демократиялық диалогты жүзеге асыру болып табылады.

Азаматтық қоғам институттары - бұл азаматтардың мүдделерінің алуан түрлілігін білдіретін әртүрлі әлеуметтік-саяси қоғамдық құрылымдар. Азаматтық қоғам институттарының ішінде саяси топтарды, одақтарды, партияларды, ұйымдарды, қысым топтарын бөліп көрсетуге болады. Азаматтық қоғам институттарының бір-бірімен және мемлекеттік органдармен өзара әрекеттесуі қоғамда көлденең байланыс орнатады, бұл соңғысын ұйымдасқан және тұрақты етеді. Азаматтық қоғам институттары білім беру саласындағы адамдар арасындағы Әртүрлі өзара әрекеттестікпен сипатталады.

Азаматтық қоғам мен мемлекеттің өзара іс-қимылы тұтас алғанда бүкіл қоғамның дамуының негізгі факторларының бірі және азаматтық институттардың жұмыс істеуінің негізі болып табылады. Бұл өзара әрекеттесуді әр түрлі тұрғыдан қарастыруға болады. Бір жағынан, азаматтық қоғам институттары билік органдарын қоғамға бақылауды күшейту әрекеттерінде ұстауға, сыбайлас жемқорлық немесе Мемлекеттік органдардың лауазымдық өкілеттіктерін асыра пайдалану фактілерін анықтауға шақырады. Екінші жағынан, азаматтық қоғам институттары заң аясында әрекет етуі керек, егер бұл олардың мүдделеріне қайшы келмесе, мемлекетпен бірлескен қызметке ықпал етуі керек.

Азаматтық қоғамның күнделікті тәжірибесінде қоғамдық бақылау жүйесінің жұмыс істеуін қамтамасыз ететін екі негізгі институтты бөліп көрсетуге болады. Біріншіден, рефлексивті өзін-өзі бақылау институтын белгілеуге болады. Мұнда автокоммуникация және азаматтық субъектілердің өзара әрекеттестігі зерттеу объектісіне айналады. Саяси ғылым үшін қоғамдық сарапшылар кеңесі мен қоғамдық ұйымдардың белсенділері қоғамның әлеуметтік-саяси өміріне елеулі әсер етуі мүмкін маңызды рефлексиялық шешімдер қабылдау процесін зерттеу басты қызығушылық тудырады. Екінші, бірақ маңызды емес-қоғамдық пікір институты. Ол азаматтық қоғамның барлық дерлік саяси субъектілері қатысатын сайлау компанияларында ерекше орын алады. Мұнда саяси ғылым бұқаралық ақпарат құралдарының, қоғамдық, діни және басқа да идеологиялық ағымдардың сайлаушылардың электоралды мінез-құлық институтына әсерін зерттеуге назар аударады [5].

Сондай-ақ, қоғамдық пікір азаматтық бақылау жүйесінің өкілі болып табылатындығын атап өткен жөн. Қоғамдық ұйымдардың митингілері, жаппай шерулері, қозғалыстары мен өзге де акциялары да қоғамдық пікірді білдіру құралы болып табылатынын және саяси сипаттағы шешімдер қабылдауға тікелей әсер етуі мүмкін екенін де ұмытпаған жөн.

Азаматтық бақылау жүйесін қалыптастыру азаматтық қоғамды институционализациялау процесін дамытудың маңызды алғышарты болып табылады. Мұндай жүйе азаматтық қоғамды құрылымдайтын барлық компоненттер үшін бірыңғай болып табылады. Адамдардың ұйымдасқан өзара әрекеттесуінің тұрақты формалары адамдардың әлеуметтік-саяси өмірін ұйымдастырудағы ауытқуларды бақылайтын және кедергі келтіретін құрылымдар болған кезде ғана пайда болады, сондай-ақ өзара әрекеттесуден туындайтын шиеленісті жеңілдетеді.

Осылайша, азаматтық қоғам түрлі әлеуметтік топтардың мүдделерін тиімді ілгерілетуге, олардың құқықтарын қорғауға, соның ішінде заңнамалық бастамалар ұсыну арқылы қорғауға мүмкіндік береді. Әр түрлі әлеуметтік топтардың ынтымақтастығы мен ынтымақтастығы негізінде жұмыс істейтін азаматтық қоғам институттары әлеуметтік қайшылықтарды тегістейді және қоғамдық қатынастарды үйлестіреді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Радько Т.Н. Теория государства и права: в схемах и определениях / Т. Н. Радько. - М.: Проспект, 2017. - 176 с.
2. Боярских А.В. Этапы становления теоретических концепций гражданского общества // Пробелы в Российском законодательстве, 2011. № 5. С. 68-71.
3. Давлетшина Р.Р. Правовое положение институтов гражданского общества в Германии // Вестник Башкирского университета, 2012. Т. 17. № 4. С. 190.
4. Харченко Я. П. О признаках гражданского общества // Психопедагогика в правоохранительных органах, 2011. -№2 (45). -С.40-42.
5. Грудцына Л.Ю. Гражданское общество, народ и власть: концептуальное понимание и российская специфика // Государство и право. 2012. № 6. С. 8–9.

ӘОЖ 347.962.1

ТӨРЕЛІК ІС-ЖҮРГІЗУ ЗАҢНАМАСЫН ДАМЫТУДАҒЫ СОТ ПРАКТИКАСЫНЫҢ РӨЛІ

Мырзуан А.Ж., Жарылқасын А. Қ., Абдіразақ Т. Ж.
Ғылыми жетекшісі: Ағайдаров Т.С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Статья служит ориентиром для нижестоящих судов при рассмотрении гражданских дел, способствует формированию единой судебной и арбитражной практики. Таким образом, отчетливо прослеживается тенденция роста законотворческой роли судов в правовой системе, которая определяет в правовой литературе дискуссию о роли судебного прецедента как в системе источников гражданского права, так и в системе источников российского права в целом..

Summary: The article serves as a benchmark for lower-level courts when considering civil cases, contributes to the formation of a unified judicial and arbitration practice. Thus, the trend towards an increase in the legislative role of courts in the legal system is clearly traced, which determines the debate in the legal literature about the role of judicial precedent both in the system of sources of Civil Law and in the system of sources of Russian law as a whole.

Қазақстан Республикасының қазіргі әлемнің көптеген елдеріне ұқсас, құқықтық дамудың белгілі бір деңгейінде, сондай-ақ азаматтық заңнаманы үнемі кезең-кезеңімен жетілдіруде. Қазіргі уақытта көптеген қолданыстағы құқықтық актілер, нормалар мен ережелер бар, олар уақыт өте келе тұрақсыз, тіпті кейде қоғамдағы қолданыстағы заңнама мен азаматтық құқықтық қатынастардың теңгерімсіз жағдайының болуында белгілі бір заңдылықты көрсетеді және анықтайды. Бұл жағдайдың дәлелі, мысалы, көптеген қарама-қайшы және тіпті бір-біріне қайшы келетін құқықтық нормалардың болуы. Заңнаманың бұл ережесі ішінара қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеудің бүкіл жүйесінің тұрақсыз және келісілмеген жұмысына әкелуі мүмкін.

Алайда, қазіргі тенденцияның бағыты мынада: қоғамының әртүрлі салаларында, соның ішінде азаматтық заңнама мен қоғамдағы азаматтық құқықтық қатынастар жүйесінде, ел азаматтарының құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың ең тиімді әдістерін, соның ішінде азаматтардың сот органдарында өз мүдделерін сот арқылы қорғау құқығын жүзеге асыру арқылы үнемі іздеу және оңтайлы ұйымдастыру қажет. Қазақстан Республикасының қазіргі заңнамасын және жалпы құқықтық жүйедегі азаматтық құқықтық қатынастарды жетілдіруде сот практикасына құқықтық ықпал етудің маңызды элементі мен механизмі ретінде маңызды рөл беріледі. Қазіргі кезеңде қазірдің өзінде көптеген дәуірлерде мемлекетте нақты даулар мен сот оқиғаларын шешу кезінде ақпарат жинауға, жинақтауға және сақтауға бейім болған сот практикасының рөлін күшейтуге бағытталған [1].

Айта кету керек, әртүрлі тарихи дәуірлерде сот практикасының заңға әсер ету дәрежесі мен өлшемі әртүрлі болды және Қазақстан Республикасының мемлекетінің дамуының экономикалық, саяси және басқа да ерекшеліктеріне, сондай-ақ қоғамдағы бар әлеуметтік идеологияға байланысты өзгерді. Шын мәнінде, сот практикасы азаматтық заңнаманы жетілдіру мен дамытудың бұрыннан келе жатқан тарихи факторларының бірі болды. Осылайша, қолданыстағы заңнаманы жетілдіру мәселесі және сот жүйесінің жұмысына қатысты мәселелер қоғамының қазіргі даму жағдайында ерекше маңызға ие. Сонымен, сот практикасының әсерін сот органдарының құқықтық норманы ішінара дұрыс емес, түсініксіз немесе мүлдем бұрмалайтын заңдарды қолданудағы көрінісі мысалында айқын көрсетуге болады. Көбінесе заң шығарушы іс жүзінде қалыптасқан құқықтық қатынастарды уақтылы және дұрыс реттеуге және жедел бақылауға және осы қатынастарға уақтылы әсер етуге уақыт жоқ. Сондықтан, бұл жағдайда сот практикасының пайда болған олқылықтарды жоюдағы рөлі, ең алдымен, осы сот оқиғаларын жинақтау, талдау және түсіндіру арқылы үлкен. Көптеген онжылдықтар бойы сот практикасы белгілі бір құқықтық құбылыс және құқықтық реттеу элементі ретінде қазіргі ғылымда заңгерлер мен ғалымдар арасында зерттеу пәні мен объектісі ретінде бұрыннан танымал болды. Сонымен, ғылыми зерттеушілер арасында сот практикасын Қазақстан Республикасының құқық көздеріне жатқызу туралы көптеген пікірталастар бар. Қазақстан Республикасының заңының қайнар көзі ретінде сот практикасын қолдану мәселесі көптеген

ғылыми басылымдарда, мақалаларда зерттеулерде де қамтылған. Айта кету керек, әр түрлі позициялардың жақтаушылары осы мәселеге қатысты даудамайды біраз уақыттан бері жүргізіп келеді және осы құбылысты дәлірек түсіну үшін барған сайын жаңа және әр түрлі идеялар мен дәлелдер таба отырып, әлі де жалғасуда. Сонымен, сот практикасының әсері туралы ғалымдардың көптеген пікірлерінің ауқымын зерттей отырып, қорытынды жасауға болады, қазіргі кезеңде сот практикасының маңыздылығына қатысты мәлімдемелер ауқымы сот практикасын заңның даусыз көзі ретінде қабылдауға дайын болудан бастап, оның заңнамадағы құқық көзі ретіндегі маңыздылығын толық және категориялық түрде жоққа шығаруға дейін. Айта кету керек, сот практикасы әртүрлі сынақтарға, азаматтық, дүниежүзілік соғыстар мен революцияларға, экономикалық және саяси дағдарыстарға бірнеше рет ұшыраған қоғамдағы даму бағыты мен қалыптасқан жағдайға байланысты өзінің кезең-кезеңімен дамуының өте бай тарихи тәжірибесіне ие. Сонымен, әртүрлі тарихи дәуірлерді қарау кезінде азаматтық құқықтық қатынастарды жетілдірудегі дәйекті қадамдарды байқауға болады [2].

Өзінің тарихи дамуының бастапқы кезеңінде сот практикасы сол кездегі практикалық әдет-ғұрыптар түрінде көбірек жүзеге асырылды және көрініс тапты, содан кейін абсолютті монархия дәуірінде сот практикасының маңызы онша ықпалды болмады және сот төрелігі жүйесінде заң шығарушылық бастамасы болмады, патша бастаған заң шығарушы биліктің артықшылығын берді. Бірақ, қоғамдық құқықтық қатынастардың одан әрі дамуына байланысты құқықтық сот жүйесінде белгілі бір тәжірибе жинақталды, құқықтық бағдар өзгерді және мемлекеттің заң шығарушы билігінің басымдықтары мен бағытына байланысты сот практикасының мәртебесі біртіндеп өзгерді.

Құқық саласына қарамастан, отандық заңнамадағы құқықтың негізгі көзі нормативтік-құқықтық актілер болып табылады, олар өз кезегінде әртүрлі нысандарда қабылдануы мүмкін, ал соңғы уақытта құқық қолдану (ең алдымен сот) практикасы материалдарының рөлінің артуы тек отандық заңнаманы дамытуда ғана емес, сонымен бірге тікелей заң шығару процесінде де айқын байқалады. Қоғамдық қатынастарды реттеу. Бұл тұрғыда отандық төрелік іс-жүргізу заңнамасының саласы да ерекшелік болып табылмайды.

Мәселен, ең алдымен, барлық сатыдағы төрелік соттардың негізгі өкілеттіктерінің қатарына қолданыстағы сот практикасын талдау, зерделеу және жалпылау жатады, соның негізінде әрбір сот өз кезегінде заңнамалық және өзге де нормативтік құқықтық актілерді жетілдіру жөнінде ұсыныстар қалыптастырады.

Мазмұнына сүйене отырып, сот практикасы отандық төрелік заңнаманы дамытуда маңызды рөл атқаруы мүмкін деп айтуға болады. Төрелік соттар тиісті экономикалық дауларды қарап, шеше отырып, сот талқылауы процесінде қолданылатын нормативтік-құқықтық актілердің мазмұнын белгілеп қана қоймай, тиісті нормативтік-құқықтық актілердің мазмұнында қамтылған заң шығарушының еркін ашуға тырысады.

Белгілі бір нормативтік құқықтық актінің мазмұнын анықтау процесінде сот органдары (төрелік соттарды қоса алғанда) жекелеген қоғамдық қатынастарды нормативтік құқықтық реттеудегі құқықтық олқылықтарды анықтайтын жағдайлар жиі кездеседі, бұл өз кезегінде, бұл олқылықты тиісті құқықтық нормаларды қабылдау арқылы жоюға мүмкіндік береді. Дәл осы мақсатта төрелік соттар осы қызметтің нәтижелері негізінде заңдар мен басқа да нормативтік құқықтық актілерді жетілдіруге бағытталған заңнамалық дәлелді және күшейтілген ұсыныстарды одан әрі дайындайтын сот практикасын талдауы, зерделеуі және қорытындылауы керек [3].

Жоғарыда аталған құқықтық норманың мазмұны мәтініне сүйене отырып, Қазақстан Республикасының Жоғарғы төрелік сотының шешімі ретінде қорытынды жасауға болады, сонымен, Қазақстан Республикасының Жоғарғы сотының шешімдері әр түрлі экономикалық дауларды шешу процесінде маңызды және маңызды рөл атқарады, сәйкесінше олар талданатын салада нормативтік-құқықтық базаның қалыптасуына айтарлықтай әсер етеді.

Төрелік соттардың қызметіндегі жеделдіктің мәні мынада, нормативтік актіні немесе шартты немесе олардың жекелеген ережелерін Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес емес деп тану конституциялық емес деп танылған нормативтік актіге немесе шартқа негізделген немесе оны көбейтетін немесе өтініштің мәні болған ережелерді қамтитын басқа нормативтік актілердің ережелерін белгіленген тәртіппен жоюға негіз болып табылады. Осы нормативтік актілер мен шарттардың ережелерін соттар, басқа органдар мен лауазымды адамдар қолдана алмайды. Төрелік сотының ойы сот актісі бұрын анықталмаған немесе анықталмаған сот қателігі нәтижесінде қабылданған жағдайларда

Қорытындылай келе, сот практикасының заң шығару процесіне орасан зор әсері жоққа шығарылмайтынын атап өткен жөн, бірақ сот төрелігі практикасы заңды қолданудың нәтижесі болып саналады және заң шығару функцияларымен, құқықтық нормаларды құрумен сипатталмайды, ол заң шығарудың ең бастапқы кезеңі ретінде жіктелмейді. Төрелік процесті дамытудың қазіргі шындықтарында сот практикасы дәлелдеу құралдарының біріне айналады және сот жарыссөздері мен талқылауларының барлық кезеңдерінде қолданылатын функционалдылыққа ие. дау бойынша қалыптасқан құқықтық позицияны дәлелдеу және іс жүргізу қарсыласының күмәнді дәлелдерін жоққа шығару процесінде де, іс жүргізу қажеттілігі туындаған кезде де.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1.Бошно С. В. Теория права. Толкование норм права / С. В. Бошно // Право и современные государства. – 2016. – № 3. – С. 5–8.

2.Лыткина А. Ю. Роль судебной практики в развитии арбитражного процессуального права и законодательства / А. Ю. Лыткина // Современные тенденции развития науки и образования: Материалы Международной (заочной) научно-практической конференции, София, Болгария, 21 марта 2019 года / Под общей редакцией А. И. Вострецова. – София, Болгария:

УДК 343

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПИСЬМЕННОГО ДОКАЗАТЕЛЬСТВА В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ И ЕГО КЛАССИФИКАЦИЯ

Набиев Е.Е., Айнушева М.Л., Чуприна М.С.
Научный руководитель – магистр, старший преподаватель Абылова К.А.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада азаматтық іс бойынша дәлелдемелер, азаматтық сот ісін жүргізуде жазбаша дәлелдемелерді қолдану кезінде туындайтын қоғамдық қатынастарға қатысты мәселелер қарастырылады.

Summary: This article discusses issues related to public relations arising during the proof in a civil case, when using written evidence in civil proceedings.

Теория доказывания в системе юридической науки выступает как самостоятельная, организованная, упорядоченная структура, методологической основой которой является гносеология-наука о наиболее общих законах, функционирующая в любой области знания. Большую роль в изучении теории доказывания играют положения соответствующих разделов философии (Теория рефлексии и теория познания), по сравнению с которыми процессуальная теория доказывания является прикладной (практической) областью знания

Сложность любой системы (включая теорию доказывания) заключается не только в количественном и качественном состоянии входящих в нее структурных элементов, но и в особенностях ее построения и функционирования, присущих той или иной системе. Изучение этих особенностей является ключом к пониманию сущности системы и, как следствие, защищает исследователей от возможных ошибок.

То, что доказывается в логическом доказательстве, называется тезисом. Тезис-это решение, которое определяется с помощью других суждений, называемых правдивыми или ложными доказательствами. Метод доказательства, переход от доказательств к доказательству тезиса называется демонстрацией. То есть логика как аргумент-это суждения, известные мысли, ранее доказанные правила. Логическое рассуждение-это работа над мыслями, суждениями [1].

Тезисом доказательства называют утверждение, в котором необходимо доказать истину или ложь. Судебное доказывание "как частный случай общего доказывания" отличается от всех других видов доказывания тем, что оно должно строиться на основе не только логических, но и процессуальных правил. Конечно, при определении конкретных обстоятельств по делу большое значение имеют логические законы, но некоторые процессуальные нормы, устанавливающие порядок производства по делу, противоречат им. Так, доказательства, полученные с нарушением требований законодательства, не

допускаются. Недопустимые доказательства не имеют юридической силы и не могут быть использованы для доказывания каких-либо конкретных обстоятельств [2].

Рассматривая вопрос о природе судебного доказательства (как процесса), необходимо перейти к рассмотрению вопроса о сущности судебного доказательства. Судебная аргументация представляет собой сложный логический и процессуальный инструмент, суть которого до сих пор вызывает множество споров среди процессуальных теоретиков. В научной литературе имеются две точки зрения на юридическую природу судебных доказательств.

На первый взгляд аргумент-это факт объективной реальности. Такой подход ставит под сомнение его обоснованность, что можно подтвердить, обратившись к определениям понятий "объективный факт", "научный факт" и "юридический факт" [2].

Научный факт-это простая форма научного знания. Как категория науки факт можно рассматривать как достоверное знание о единстве. Научные факты генетически связаны с человеческим опытом, с повседневным опытом человека. В науке полученный результат не признается фактом, так как получение объективных истинных знаний-это длительный процесс накопления знаний о явлении, проведения многих исследовательских процедур и их специальной обработки. Понятие "Факт" имеет следующие значения:

- 1) определенный фрагмент бытия, относящийся к объективной реальности либо к сфере сознания и познания ("факты сознания");
- 2) знание о каком-либо событии, достоверность которого доказана;
- 3) утверждение, закрепляющее эмпирические знания, полученные в ходе наблюдений и экспериментов [3].

Второй подход основан на двойственном характере аргументов. Эта точка зрения является наиболее обоснованной. Исследуя имеющиеся в материалах дела доказательства, суд, прежде всего, обращает внимание на содержащиеся в них сведения (информацию). Суд должен установить, что указанные сведения относятся к рассматриваемому делу, подтверждают или опровергают конкретные обстоятельства, входящие в предмет их доказывания, получены ли они в установленном законом порядке, достаточны для установления какого-либо факта.

Таким образом, суд, осуществляя деятельность по исследованию доказательств, работает одновременно со сведениями о конкретных обстоятельствах и их источниках (носителях). С философской точки зрения источник является объектом (оболочкой) доказательства, а информация-содержанием (наполнителем). Поэтому стороны судебного дискурса могут предоставить суду только информацию о конкретных обстоятельствах и их источнике, а силу доказательства может предоставить только суд этой информации. На основании изложенного можно представить следующее определение понятия "судебные доказательства": судебными доказательствами являются сведения о фактических обстоятельствах, используемых для подтверждения и опровержения фактов, входящих в предмет доказывания по

конкретному делу, и их источники, полученные, оформленные и исследованные в полном соответствии с процессуальными нормами действующего законодательства.

Задачами гражданского судопроизводства являются правильное и своевременное рассмотрение и разрешение гражданских дел в целях защиты нарушенных или оспариваемых прав, свобод и законных интересов граждан, организаций и других субъектов гражданских, трудовых и иных правоотношений Республики Казахстан.

Для выполнения задач, стоящих перед судом, необходимо установить юридические факты, связывающие возникновение, изменение или прекращение правоотношений, по которым возник или должен быть признан закон. Этой цели служат судебные доказательства и судебные доказательства.

Юридическое определение судебных доказательств дается в законе, и концепция судебных доказательств отличается от концепции доказательства, используемой в логике.

В логике доказательство - это определение истинности позиции с использованием уже установленных логических средств и утверждений.

Концепция доказательства изменилась за долгий исторический период, прежде чем она оформилась в ее нынешнем виде. Важным шагом в этом направлении стал переход от логических и психологических концепций, когда доказательства определялись средствами получения необходимой информации, к возражению, что доказательства рассматривались как факты, на основании которых делаются выводы судебного разбирательства. .

Средства или источники доказательств - в их личных убеждениях в предмете (личный осмотр, обследование образованных людей) или в обычных убеждениях (самосознание, показания свидетелей, письменные доказательства).

Концептуальный аппарат теории доказательства относительно невелик. Основные концепции этой теории должны включать концепции доказательства, то есть его сущность, средства доказательства, источники доказательств и само доказательство, предмет и пределы доказательства, предметы доказательства, этапы этого процесса и многое другое.

Доказательство - это процесс определения истины, ее признания, обоснования идеи и ее содержания в ходе судебного разбирательства. Его суть основана на сборе, изучении, оценке и применении доказательств. С точки зрения деятельности, это познавательный и сертификационный процесс. Хотя в литературе нет единого определения понятия доказательства, можно сказать, что его суть в основном описывается как цель доказательства - установление истины на практике [4].

Таким образом, доказательства - это деятельность компетентных государственных органов, среди которых традиционно называется суд. Далее мы предлагаем сосредоточиться на характеристиках субъектов доказывания, но отметим, что проводимая в стране правовая реформа ставит на повестку дня вопрос об исправлении этих традиционных представлений.

Рассматривая аргументацию, то есть процесс познания, как процесс установления, необходимо исходить из точки зрения универсальности процесса познания, того факта, что специального судебного знания нет и не может быть. Предмет доказательства, определяющий обстоятельства дела с помощью доказательства, как и в любой другой сфере человеческой деятельности, уходит от чувственного восприятия отдельных фактов, признаков, свойств отдельных предметов, выступающих в качестве доказательств, понимать логически, мыслить рационально.

Исходя из определения, предусмотренного законом, можно выделить ряд особенностей судебных доказательств. Первым указанием является информация о фактах, определяющих наличие у суда обстоятельств, оправдывающих требования и возражения сторон, а также других обстоятельств, которые должны быть верными.

Судебные доказательства - это единица фактических данных, на основании которых суд в установленном законом порядке устанавливает обстоятельства, имеющие значение для правильного разрешения дела, и средства доказательства, содержащие этот факт.

На наш взгляд, уместно было бы прямо указать в законе на соответствие судебных доказательств фактическим обстоятельствам дела. Последние два признака отражают требования закона к содержанию информации, которая может быть использована в качестве судебного доказательства.

Следующими признаками судебных доказательств являются получение указанных сведений с помощью определенных средств доказывания и в порядке, предусмотренном ГПК и иными законами. Эти признаки тесно взаимосвязаны, так как если доказательство получено с помощью иных не предусмотренных законом доказательств, то оно считается полученным с нарушением закона, за исключением случаев, когда закон предусматривает неограниченный перечень доказательств.

Эти признаки описывают форму, в которой носится информация, чтобы она стала доказательством суда. В процессе вынесения решения по делу суд, оценивая всю совокупность представленных сведений о фактах в совещательной комнате, делает окончательный вывод о том, что какие-либо сведения о фактах могут выступать в качестве судебных доказательств [4].

В соответствии со статьей 64 ГПК доказательства должны иметь отношение. Под относимостью ГПК понимают то, что при рассмотрении и разрешении гражданского дела судебное доказательство должно иметь значение. Правило относимости доказательств относится к информации, содержащей точное доказательство. Сопоставимость требует, чтобы на основе этой информации можно было сделать какие-либо выводы об обстоятельствах, имеющих значение для разрешения гражданского дела. Для признания доказательств относительными необходимо наличие объективной связи между доказательствами и обстоятельствами дела.

Таким образом, можно сделать вывод, что относимость доказательств определяется формой доказывания в гражданском деле, поскольку предметом

судопроизводства являются обстоятельства, доказываемые для разрешения дела [5].

Уточнение положения об относимости доказательств закреплено в некоторых других нормах ГПК, например, в заявлении об истребовании доказательств необходимо указать, какие обстоятельства могут быть подтверждены или опровергнуты этим доказательством для разрешения гражданского дела.

Говоря о правиле относительности судебных доказательств в гражданском судопроизводстве, следует перейти к этому вопросу как правилу допустимости доказательств. Если положение об относимости касается информации об доказанных обстоятельствах дела, то норма о допустимости регулирует возможность применения средств доказывания.

Говоря о правиле допустимости доказательств, следует обратить внимание на то, что в процессуальной науке это правило делится на положительное содержание правила допустимости и отрицательное содержание. Положение о допуске доказательств в гражданском судопроизводстве имеет положительное содержание, согласно которому при доказывании некоторых обстоятельств следует применять строго определенные средства доказывания.

Таким образом, относительность и допустимость доказательств являются важными положениями. Относимость доказательств служит лишь принятию доказательств, которые помогают установить в процессе обстоятельства, составляющие предмет доказывания. Обоснованность аргументов можно понять в нескольких смыслах. В узком смысле разрешение определяет, какие средства доказывания могут быть использованы в случаях, установленных законом. Допустимость доказательств в широком смысле может быть выражена как требование законности к процессу получения доказательств.

Список использованной литературы:

1. Камбарова Н.Ш. Гражданское процессуальное право Республики Казахстан: учебник. - Алматы: Нұр-Пресс, 2014. – 316 с.
2. Бычков А.И. Актуальные проблемы судебного разбирательства. - Издательство: ИнфотропикМедиа, 2016. – с. 480.
3. Кайса С.Т., Исакова А.Б. Научно-практический комментарий к Гражданскому процессуальному кодексу Республики Казахстан (Часть 1). – Алматы: ЖетиЖаргы, 2012. – 440 с.
4. Акимбекова С.А., Тлегенова Ф.А. О развитии гражданского процессуального права в Республике Казахстан // Евразийский гражданский процесс: к 25-летию стран СНГ и Балтии: Сборник научных статей / Под ред. Д.Я. Малешина. – М.: Статут. 2015. – С. 63-108.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДАҒЫ НЕГІЗГІ ӘЛЕУМЕТТІК МӘСЕЛЕЛЕР

Набиқызы Н., Аримкулов Б.А., Бейсен А.А.
Ғылыми жетекшісі – магистр, аға оқытушы Рамазанова Л.А.
«Мирас университеті», Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Цель этой статьи – проанализировать социальные проблемы, которые имеют решающее значение для дальнейшего развития инклюзивного образования. В мире все дети имеют право на образование независимо от расы, пола, национальности, инвалидности. В статье анализ практики инклюзивного образования в некоторых странах со сложной инклюзией помогает найти необходимые реформы и инновации в области инклюзивного образования.

Summary: The purpose of this article is to analyze social problems that are crucial for the further development of inclusive education. In the world, all children have the right to education regardless of race, gender, nationality, disability. In the article, the analysis of the practice of inclusive education in some countries with complex inclusion helps to find the necessary reforms and innovations in the field of inclusive education.

Белгілі бір себептермен дамыған және дамушы елдерде ерекше қажеттіліктері бар білім беру әрқашан аз болды. Стереотиптерге сәйкес, мүгедек балалар білімге немқұрайлы қарайды және басқалар сияқты үлгере алмайды. Бұл қате түсінік мүмкіндігі шектеулі балаларды білім беру саласынан шығаруға алып келді, бұл оларды тек білім беру саласында ғана емес, сонымен бірге қоғамдық өмірдің барлық салаларында да назардан тыс қалдырды. Сондықтан бұл сала әрдайым тарихтың барлық кезеңдерінде ерекше, қатаң және нәзік көзқарасты қажет етті, өйткені мүгедектік психикалық және физикалық аспектілері бойынша әр түрлі, екеуі де әлемнің әр бұрышында терең ойлауды және кәсіби көзқарасты қажет етеді.

Қазіргі уақытта инклюзивті білім беруге ұмтылатын көптеген елдер білім беру жүйесінде инклюзивтілікке жол беру үшін барын салуда. Алайда, тәжірибе көрсеткендей, бұл оңай шаруа емес. Инклюзивті білім беруді дұрыс және тиімді жүзеге асыру үшін бірнеше мәселелерді мұқият қарастыру қажет. Негізінде, инклюзивті білім беру әдеттегі оқу орындарында ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларды оқытуды білдіреді. Алайда, инклюзивті білім ерекше оқушыларды тек орналастырумен шектелмейді, керісінше, бұл оқу жоспарын бейімдеуді, бейімделген оқыту әдістерін, өзгертілген бағалау әдістерін және қолжетімділік механизмдерін қамтитын ережелер жиынтығы арқылы ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды оқытуды жеңілдетуді білдіреді. Қысқаша айтқанда, инклюзивті білім – бұл көп компонентті стратегия немесе мүмкін мегастратегия [1].

Инклюзивті білім беру – бұл білім беру жүйесінің барлық оқушыларды қамту қабілетін нығайту процесі және осылайша барлығына білім берудің негізгі стратегиясы ретінде түсінуге болады. Осылайша, инклюзия оқытуға, мәдениеттер мен қауымдастықтарға қатысуды кеңейту және білім беру

шеңберінде және одан тыс жерлерде оқшаулануды азайту және жою арқылы барлық балалардың, жастардың және ересектердің қажеттіліктерінің әртүрлілігін қарастыру және оларға жауап беру процесі ретінде қарастырылады. Бұл тиісті жастағы барлық балаларды қамтитын жалпы көзқарасы бар мазмұндағы, тәсілдердегі, құрылымдардағы және стратегиялардағы өзгерістер мен модификацияларды және барлық балалардың білімі үшін жауапкершілік тұрақты жүйеде екеніне сенімділікті қамтиды [2].

ЮНЕСКО-ның инклюзивті білім беру жөніндегі директивалық нұсқаулығы сонымен қатар инклюзивті білім үшін үш негізгі себепті негіздейді. Біріншіден, білім беру негіздемесі: инклюзивті білім барлық балалар сынып процесінің артықшылықтарын пайдалана алуы үшін балалардың әртүрлі қажеттіліктері мен әлсіздіктерін қанағаттандыратын оқыту әдістерін әзірлеуді талап етеді. Екіншіден, әлеуметтік негіздеме: инклюзивті білім – бұл әртүрлілікке деген көзқарасты өзгертуге және әділ және кемсітпейтін қоғамның негізін қалыптастыруға бағытталған ізгі ниет идеясы. Үшіншіден, экономикалық негіздеме: балалардың әртүрлі топтарына мамандандырылған әртүрлі типтегі мектептердің күрделі жүйесін құрудан гөрі, барлық балалар бірге оқитын мектептерді құру және ұстау үнемді [3].

Оның қиындықтарымен инклюзивті білім тек арнайы оқытушылардан ғана емес, бүкіл мектеп қызметкерлерінен толық интеграция үшін жалпы қамқорлықпен бірге жұмыс істеуді талап етеді.

Томас пен Воганның (2004) пікірінше, инклюзивті білімнің мақсаты – барлық балаларды білім беру тұрғысынан тең деп бағалау, осылайша олар қоғамның әлеуметтік өміріне ересек өмірге толық қатыса алады. Миттлер үшін (2000) инклюзивті білім – бұл педагогика мен оқу жоспары тұрғысынан білім беру жүйесін толық реформалау. Бұл реформалар жыныс, ұлт, мәдениет, тіл, оқу жетістіктері және мүгедектік сияқты барлық айырмашылықтарды құптау ниеті ретінде қарастырылады [4].

Инклюзия – бұл инклюзивті қоғам, мектептер, балабақшалар және басқа да мекемелер әлеуметтік қамқорлығы бар адамдарды қабылдайды деген көзқарасты ұстанады. Мұнда инклюзияның мәні гуманизмнің ажырамас бөлігіне айналады, ол сегрегацияның барлық түрлері жалпыадамзаттық моральдық құндылықтарға қайшы келеді деп тұжырымдайды.

Дегенмен, инклюзивті қоғамды жүзеге асырудың пайдалы құралы ретінде бүкіл әлем бойынша инклюзивті білімге тарату бойынша жаһандық ауқымдағы бірнеше ірі бастамалар қабылданды. Инклюзивті қоғамның талаптары – адам құқықтары, теңдік, әділеттілік және сегрегацияға қарсы күрес. Бұл құндылықтардың барлығы инклюзивті білім беру саясаты мен тәжірибесінде басты рөл атқарады [4].

Инклюзивті білім беруді тек академиялық мәселелер бойынша ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік аспектілер бойынша мектептерді жақсарту құралы ретінде қарастырады. Мектептердегі инклюзия принциптері мектептерді актерлік және оқу үшін ең жақсы орындарға айналдыру мақсаттарын қамтуы керек.

Выготскийдің әлеуметтік-конструктивистік теориясы (1978) мүгедектікті дамудың әлеуметтік-мәдени құбылысы ретінде қарастырды. Бұл оның мүгедектікке деген көзқарасының ерекшелігі. Выготский мүгедектік әлеуметтік контексте пайда болған кезде мүгедектік ретінде көрінеді деп мәлімдейді. Выготский ерекше қажеттіліктері бар баланың жоғары психологиялық функциялары мен жеке басын дамыту міндеті шынымен сараланған оқу ортасын қамтамасыз ету арқылы шешілуі мүмкін деп шешті. Выготский мүмкіндігі шектеулі балаларға қарым-қатынас пен дамудың балама тәсілдері ұсынылатын оқу ортасын құруды ұсынды [5].

Балама жолдармен Выготский мүгедектерге әсіресе қолайлы психологиялық құралдарды білдіреді. Бұл теорияны әлеуметтік-мәдени теория деп те атайды, бұл оның екі жақты шоғырланғанын көрсетеді: адамның даму тарихы және адам дамуының бағытын анықтайтын және оған белгілі бір форма беретін мәдени құралдар. Теорияның негізінде адамның дамуы мәдениеттің басым құндылықтарына сәйкес және онымен өзара әрекеттесу арқылы жүретіндігі баса айтылады. Бұл өзара әрекеттесу сәйкесінше адамдар мен артефактілер сияқты жанды және жансыз тіршілік иелерінен бастап мәдени факторлардың кең ауқымын қамтиды [5].

Выготский аспаптардың /артефактілердің (тілдер, санау жүйелері, белгілер мен таңбалар) маңыздылығын атап өтіп, олар қос функцияны орындайды: олар баланы мәдениетке біріктіру құралы ретінде қызмет етеді және сонымен бірге баланы осы мәдениетке айналдырады. Оның пікірінше, мәдени құралдарды иемдену ақыл-ой қабілеттерін байытады және баланы мәдени контексте үйренуге және басқа адамдармен қарым-қатынас кезінде құралдарды қолдануға шақырады. Ерте жаста бала басқаларға, негізінен ата-аналарға тәуелді болады [5].

Выготский үшін ол тұлғааралық процестер деп те атаған әлеуметтік өзара әрекеттесу кейінгі кезеңдерде интеръеризацияға (тұлғаишілік процесс) әкеледі. Тұлғааралық процестерден тұлғаишілік процестерге көшу тәуелсіз ойлауға әкеледі. Бұл транзакция баланың ең жақын даму аймағындағы білімді басқа адамдардың көмегімен жүзеге асырылады. Неғұрлым білімді басқалармен Выготский көбірек білетін және балаларға жаңа дағдылар мен ақпаратты үйренуге көмектесетін мұғалімдерді, ата-аналарды немесе құрдастарды білдіреді. Выготский баланың өздігінен дамуға дайын емес, бірақ білімді басқалардың көмегімен үйренуге қабілетті оқу кезеңіне ұсынды. Басқаша айтқанда, бұл балалардың нақты және әлеуетті білімі арасындағы қашықтық. Қысқаша айтқанда, бұл тұжырымдаманың мәні – оқыту дамудан бұрын болады. Дамудың екі деңгейінің арасындағы айырмашылық (нақты және потенциалды) болып табылады, бұл ақыл-ой қабілетінің көрсеткіші [5].

Қортыныдылай келе, мақалада тиісті әдебиеттерде инклюзияның маңызды аспектілері ретінде сипатталатын негізгі ойларды анықтауға тырыстық. Оқу үлгерімі тұжырымдамасына келетін болсақ, тиісті әдебиеттер нақты және толық анықтамаға талданды. Инклюзивті білім беруге келетін болсақ, әртүрлі көздерден алынған анықтамалар, сондай-ақ инклюзивті білім

берудің халықаралық принциптері ұсынылды. Оқыту әдістеріне келетін болсақ, әлеуметтік конструктивизм теориясы, талқыланды. Бұл теория әлеуметтік өзара әрекеттесу тұжырымдамасына жарық түсіреді. Жоғарыда аталған элементтер сәтті инклюзивті білім берудің бірнеше, бірақ өте маңызды сәттері болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Barton L. and Armstrong, F (2007) Policy, experience and change: Cross-cultural reflections on inclusive education, Dordrecht: Springer.
2. UNESCO (1990), World Declaration on Education for All, Jomtein. Paris: UNESCO
3. UNESCO (1994), The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education, UNESCO, Paris.
4. UNESCO (2000), The Dakar Framework of Action. Paris: UNESCO
5. Vygotsky, L. (1978). Mind in Society. Cambridge, Harvard University Press

ОӘЖ 342

АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ИНСТИТУТТАРЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ САНАТ РЕТІНДЕГІ СИПАТТАМАСЫ

Нарікбай Е.Н., Зұлпыхар Н.Б., Асанов Н.А., Күмісбеков Б.Ж.
Ғылыми жетекшісі – магистр, аға оқытушы Айтеке К.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются институты гражданского общества с точки зрения права, а также анализируется правовое государство как институт гражданского общества, подчеркивается, что организованное гражданское общество является основной основой становления государства.

Summary: The article examines the institutions of civil society from the point of view of law, as well as analyzes the rule of law as an institution of civil society, emphasizes that organized civil society is the main basis for the formation of the state.

Азаматтық қоғам адамның тұлға ретінде толық ашуға, кез-келген салада жетістікке жетуге және қоғамдық мойындауға ықпал етуі керек. Бұл көптеген факторларға, соның ішінде адамның белгілі бір жағымды қасиеттерді игеруге және дамытуға деген ықыласы мен қабілетіне байланысты. Қазіргі уақытта біздің қоғам әрбір азамат өзінің қабілеттеріне, мүдделеріне, қажеттіліктеріне сәйкес өзін тұлға ретінде қалыптастыра алуы үшін қажетті жағдайлар жасай алмайтыны анық, дегенмен бұл үшін белгілі бір қолайлы алғышарттар бар (нақты мемлекеттік-құқықтық шешімдер туралы өз пікірін білдіру мүмкіндігі, өнеркәсіптік кәсіпорынның, жабдықтың, шикізаттың, сауда кәсіпорындарының жеке дара немесе ұжымдық меншік иесі болу мүмкіндігі және т.б.) [1].

Осыған байланысты, заң әдебиеттерінде азаматтық қоғамның келесі анықтамасы ұсынылады: азаматтық қоғам - бұл жеке тұлғаға бағытталған, шығармашылық (кәсіпкерлік) қызмет еркіндігін қамтамасыз ететін, адам мен азаматтың құқықтарын іске асыруға мүмкіндік беретін еркін демократиялық құқықтық қоғам.

Азаматтық қоғамның маңызды белгісі-оның құрылымы, оның ішінде бір-бірімен тығыз байланысты әртүрлі элементтер. Сонымен қатар, азаматтық қоғам субъектілері ымыраға келу және үйлестіру қағидаттарына негізделген көлденең байланыстар жүйесін құрайды. Баспасөз беттерінде азаматтық қоғам институттары қоғамдық және конституциялық құрылыстың негіздерімен алдын-ала анықталған, азаматтар мен олардың бірлестіктерінің пікірлері мен мүдделерін білдіруге арналған көзқарас бар [2].

Келтірілген ұстаныммен келісуге болады, өйткені өз мүдделері мен қажеттіліктерін білдірудегі іс-әрекет еркіндігі, іс-әрекеттерді таңдаудағы белсенділік ҚР Конституциясының нормалары мен қағидаттарын ұсынады. Осылайша, елдің Негізгі Заңы демократия қағидаттарын және адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының басымдылығын бекітеді, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын тікелей әрекет етеді және нормативтік құқықтық актілердің, құқық қолдану қызметінің және т. б. мәні мен мазмұнын анықтайды. Көрсетілген қасиеттен басқа, азаматтық қоғам институттары өзін-өзі ұйымдастыру және өзін-өзі басқару, әуесқойлық және өзіне жауап беру қасиеттеріне ие [3].

Азаматтық қоғам институттарын құқықтық категория контексінде қарастыру кезінде, құқықтық кеңістікте азаматтық қоғам институттары туралы мәселе осы уақытқа дейін қазіргі заманғы құқықтанушы ғалымдардың ғылыми мүдделерінің мәні болмағанын атап өткен орынды. Бұл зерттеулердің тақырыбы экономика, әлеуметтану және саяси ғылымдардың бақылауында болады. Заңгерлер 80-жылдардың аяғы мен 90 — жылдардың басынан бастап "қайта құру" деп аталатын уақытта оларға ерекше қызығушылық таныта бастады. XX ғ. Бұл әлеуметтік қозғалыстар, халықаралық үкіметтік емес ұйымдар, еріктілік және бүкіл әлемдегі азаматтық қоғам құбылысының қалыптасуы шеңберіндегі ірі зерттеулер кезеңі болды.

Ғылыми әдебиеттер мен басқа да дереккөздердің үлкен жиынтығын талдау азаматтық қоғамның құқықтық ғылымдар жүйесіндегі түсінігін біржақты деп санауға болмайды деп айтуға мүмкіндік береді. Бұл қоғам өзінің саяси, мәдени ғана емес, экономикалық, әлеуметтік өмірін де реттейді.

Азаматтық қоғамның негізгі элементтері-меншік нысандарының әртүрлілігі мен теңдігі, еңбек және кәсіпкерлік бостандығы, идеологиялық әртүрлілік және ақпарат бостандығы, адам құқықтарының мызғымастығы, дамыған өзін-өзі басқару, өркениетті құқықтық билік танылады.

Ғалымдардың пікірінше, "әлеуметтік жүйенің құрылымын үш үлкен блокқа бөлуге болады: біріншісі - мемлекет пен билік, екіншісі - бизнес-қоғамдастық және үшіншісі - азаматтық қоғам институттары, бұл ретте бұл блоктар ең алдымен тәуелсіз және сонымен бірге өзара байланысты секторлар екенін атап өткен жөн. Нарық пен мемлекетпен қатар азаматтық қоғам жеке институционалды сектор ретінде емес, оның институттарын құрайтын ұйымдардың әртүрлі топтары мен формаларының (ресми немесе бейресми) саласы ретінде түсініледі [4].

Азаматтық қоғам институттары әр түрлі формада болады. Олар Халықаралық немесе аймақтық (жергілікті) деңгейлерде уақытша немесе тұрақты түрде ұйымдастырылған немесе ұйымдастырылмаған болуы мүмкін. Азаматтық қоғам институттарының көптеген мысалдарын келтіруге болады: әлеуметтік бағыттағы қоғамдық бірлестіктер (мысалы, жеке мұражайлар, мәдени бірлестіктер, спорттық одақтар мен клубтар, қайырымдылық қорлары, шіркеулер жанындағы ауруханалар мен баспаналар, қызығушылықтар бойынша бірлестіктер, өзіне-өзі көмек көрсететін шағын топтар), сондай-ақ саяси бағыттағы қоғамдық бірлестіктер (саяси партиялар, одақтар мен азаматтардың бірлестіктері және т.б.), сондай-ақ құқық қорғау бағытындағы қоғамдық бірлестіктер кіреді.

Аталған мән – жайларды ескере отырып, ғалымдар азаматтық қоғамның мынадай институттарын бөліп көрсетуді ұсынады:

- 1) Жергілікті өзін-өзі басқару;
- 2) мүшелік негізіндегі бірлестіктер;
- 3) азаматтық бастаманың ахуалдық институттары;
- 4) тікелей шешімдер қабылдау институттары;
- 5) қауымдастықтар;
- 6) Бұқаралық ақпарат құралдары;
- 7) жария іс-шаралар (мысалы, митингілер, демонстрациялар және т.б.);
- 8) азаматтық қоғам мәселелері жөніндегі қорлар, орталықтар, кеңестер;
- 9) аралас институттар (қоғамдық палаталар);
- 10) отбасы.

Егер азаматтық қоғам институты жүзеге асыратын қызметтің саласы мен ерекшелігін негізге алатын болсақ, онда үш түрді бөліп көрсетуге болады:

- 1) білікті заң көмегін көрсету саласындағы азаматтық қоғам институттары;
- 2) саяси саладағы азаматтық қоғам институттары;
- 3) өзге салалардағы (әлеуметтік, экономикалық, мәдени) институттар. Бұл ретте жеке санатты азаматтық қоғамның қалыптасуы мен дамуына жәрдемдесетін мемлекеттік ұйымдар құрайды.

Азаматтық қоғам институттарының қалыптасуы мен дамуының ретроспекциясына қайта назар аудара отырып, біз осы зерттеу үшін маңызды әдіснамалық маңызы бар классиктің тұжырымына жүгінуіміз керек.

Аристотельдің пікірінше, мемлекет деген не екенін білмес бұрын, азамат ұғымын анықтау керек, өйткені мемлекет-бұл азаматтар қауымдастығы, азаматтық қоғам. Ол азаматтық, саяси қоғамды, мемлекетті бірдей ұғымдар ретінде қолданады.

Дәстүрлі түрде азаматтық қоғам жүйесіне саяси (саяси партиялар, қозғалыстар) және экономикалық (кәсіпкерлер бірлестіктері, корпорациялар) қауымдастықтар, жергілікті өзін-өзі басқару органдары, діни білім беру, мемлекеттік емес әлеуметтік-мәдени мекемелер, БАҚ, отбасы, сондай-ақ азаматтар сияқты мемлекеттік емес субъектілер кіреді.

Мемлекет пен азаматтық қоғам ынтымақтастықта, өзара әрекеттестікте, сондықтан осы екі құбылыстың мүдделері бір-біріне тәуелді емес, сонымен бірге жиі сәйкес келеді, бұл азаматтық қоғам мүшелерін саяси қатынастардың "еріксіз" қатысушылары етеді. Ерік-жігері мен санасы бар, бастамашылдығы мен белсенділігін көрсететін адам қолданыстағы ережелер мен талаптарға сәйкес азаматтық қоғам анықтаған белгілі бір шеңберде және шекараларда әрекет етеді, мұнда отбасында қалыптасқан құндылықтар мен мінез-құлық үлгілері үлкен рөл атқарады.

Алайда, құқықтық әдебиеттерде бұл институттың азаматтық қоғамның құрылымдық элементіне жатқызылуы көптеген пікірталастар туғызады. Зерттеушілердің көпшілігі бұл құбылыстың жүйесіне отбасын қосуды қолдайды. Бұл көзқарастың қарсыластары отбасы бір – біріне жат азаматтық қоғам мүшелерінің жеке қатынастарынан түбегейлі ерекшеленетін туыстық қатынастарға негізделген белгілі бір қауымдастық деп санайды. Осыған байланысты азаматтық қоғам – бұл туыстар емес, тең құқылы автономды субъектілер қоғамы, және бұл азаматтық қоғамның мемлекет пен отбасынан түбегейлі айырмашылығы. Сонымен бірге, біздің ойымызша, отбасы мұндай әлеуметтік институт ретінде әрекет етеді, онда адам ерте жастан ересек өмірге қосыла бастайды, онда отбасында қалыптасқан жақсылық пен жамандық, әділеттілік, теңдік, ар-намыс және т. б. идеяларына сәйкес алғашқы әлеуметтенуі жүреді. Отбасында жеке мінез-құлық үлгілері қалыптасады, іс-әрекеттер мен шешімдер бостандығының шектері анықталады, өмір салты қалыптасады, ол болашақта негізге алынады.

Азаматтық қоғам түрлі әлеуметтік топтардың мүдделерін тиімді ілгерілетуге, олардың құқықтарын қорғауға, оның ішінде заңнамалық бастамалар ұсыну арқылы мүмкіндік береді. Әр түрлі әлеуметтік топтардың ынтымақтастығы мен ынтымақтастығы негізінде жұмыс істейтін азаматтық қоғам институттары әлеуметтік қайшылықтарды тегістейді және қоғамдық қатынастарды үйлестіреді.

Азаматтық қоғам институттарына адвокатура мен нотариат (атап айтқанда жекеше нотариустар) жатқызылуы мүмкін, өйткені олар жеке және заңды тұлғаларға білікті заң көмегін көрсету, олардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау үшін өзін-өзі басқару қағидаттарына негізделген мемлекеттік емес, ерікті, кәсіптік бірлестіктер болып табылады. Сонымен бірге, бұл құрылымдар мемлекет мүдделеріне қызмет етеді, өйткені олар даулардың алдын алуға, сотта қарауды жеңілдетуге және т.б. Азаматтық қоғамның келесі құрылымдық элементі-жергілікті өзін-өзі басқару.

Бұл институт "жергілікті қоғамдастықтардың заң шеңберінде өзінің жауапкершілігімен және халықтың игілігі үшін қоғамдық істердің едәуір бөлігін бақылауға және басқаруға құқығы мен нақты қабілеті" болып табылады. Демек, бұл институттың қызметі жеке тұлғалардың бастамасы мен бастамасына тікелей байланысты. Жергілікті өзін-өзі басқару институтының ерекшелігі-кейбір мемлекеттік функциялар мен өкілеттіктердің орындалуына байланысты

мемлекетпен тығыз қарым-қатынасқа қарамастан, ол мемлекеттік құрылымдардан автономия мен тәуелсіздікке ие [5].

Жалпы мемлекеттік билікті білдіретін жергілікті өзін-өзі басқару азаматтық қоғам мен мемлекет арасындағы байланыстырушы буын болып табылады және сонымен бірге осы екі құбылыстың дамуының нақты факторы ретінде әрекет етеді. Сонымен, жергілікті өзін-өзі басқару белсенді азаматтардың өзін-өзі ұйымдастыруымен және белгілі бір ауданда, қалада, ауылда әлеуметтік-экономикалық процестермен өзін-өзі басқарумен сипатталады. Осы қасиеттердің арқасында адам тек өз күшіне сенуді үйренеді. Екінші жағынан, жергілікті өзін-өзі басқару институты арқылы мемлекет азаматтық қоғамның жұмысын бақылауға және тіпті ерекше жағдайларда оны басқаруға мүмкіндік алады.

Аталған институттардан басқа, азаматтық қоғамның құрылымы өзін-өзі қорғау, азаматтар мен ұйымдардың құзыретті органдарға өтініштері, азаматтық қоғам мүшелерінің қоғамдық белсенділігінің әртүрлі нысандары (митингілер, демонстрациялар, ереуілдер және т. б.) сияқты элементтерден тұрады.

Азаматтық қоғам теориясында заңның үстемдігі - азаматтық қоғам институты деген пікір бар. Біздің ойымызша, бұл ереже белгілі бір мағынадан айырылған жоқ, өйткені ұйымдасқан азаматтық қоғам, бірқатар ғалымдардың пікірінше, мемлекеттің қалыптасуының негізгі негізі бар. Сонымен қатар, кез-келген азаматтық қоғам институтының өзіне тән ерекшелігі - оның иеліктен шығуы, тәуелсіздігі, бірақ мемлекеттің саяси еркіне ешқандай қарсылық (қарама-қайшылық) еместігі.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, азаматтық қоғам өз мүдделері мен қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін ерікті түрде құрылған әртүрлі бірлестіктерден тұратын күрделі құрылымдалған қоғам екенін тағы бір рет атап өткен жөн. Мемлекетке келетін болсақ, оны азаматтық қоғамның құрылымдық элементі ретінде де қарастыруға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Өміржанов Е. Мемлекет және құқық теориясы. Оқулық. - Алматы: Жеті Жарғы, 2015. -176 б.
2. Грудцына, Л.Ю. Гражданское общество, народ и власть: концептуальное понимание и российская специфика // Государство и право. – 2012. – № 6.
3. Конституция Республики Казахстан: научно-практический комментарий. - Алматы: Раритет, 2015. - 536 с.
4. Тихомиров, Ю.А. Гражданское общество в фокусе права // Журнал российского права. – 2013. – № 10. 13. Точиев, И.Б. Гражданское общество и муниципальное управление // Правовое поле современной экономики. – 2013. – № 9.
5. Радько Т.Н. Теория функций права: монография / Т. Н. Радько. - М.: Проспект, 2015. - 272 с.

ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕДЕ SERVICE-LEARNING МОДЕЛІНІҢ ӘДІСТЕМЕСІН ҚОЛДАНУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Нигматжанов Ж.С., Елбасы Т.Т., Байнеева А.М.
Ғылыми жетекшісі – қ.ғ.к., аға оқытушы Мейркулова Г.Д.
«Мирас университеті», Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Описывая теоретико-методологические особенности образовательной модели service-learning в модернизации системы высшего образования, в статье «Service-learning» рассматривается как модель обучения, обогащающая и улучшающая образование путем вовлечения студенческой молодежи в помощь местному сообществу. В работе авторы описывают особенности внедрения сервисного обучения в сфере высшего образования и дают обзор перспектив применения методики модели service-learning в зарубежной практике.

Summary: Describing the theoretical and methodological features of the educational model of service-learning in the modernization of the higher education system, the article "Service-learning" is considered as a learning model that enriches and improves education by involving students in helping the local community. In the paper, the authors describe the features of the introduction of service training in higher education and give an overview of the prospects for the application of the service-learning model methodology in foreign practice.

Service-learning моделі бойынша оқыту білім алушылардың қоғамдық жұмыстарға белсенді қатысуы арқылы оқуға ықпал етеді. Бұл жастардың өз қауымдастықтарының өміріне қатысуына ықпал ететін және азаматтықты тәрбиелеудің бір бөлігі болып табылатын әдіс. Сонымен қатар, Service-learning - бұл «ортақ игілікке» үлес қосуға баса назар аудара отырып, өмірлік мақсатқа жетуге серпін алу үшін маңызды іс-шаралармен алмасу және қатысу үшін ұрпақтар арасындағы және мәдениетаралық жолды құрудың қуатты тәжірибесі.

Егер біз жастарды азаматтық кезеңі ретінде қарастыратын болсақ, онда адамдар әлеуметтік құқықтар мен міндеттерді алады және жүзеге асырады, Service-learning оны жүзеге асыру үшін қажетті әлеуметтік, саяси, экономикалық және мәдени ресурстарға қол жеткізуге мүмкіндік беретін тәжірибе бере алады. Осылайша, Service-learning әдістемесі студенттерге қызмет алушылармен тікелей қарым-қатынас жасауға, алушылардың қажеттіліктеріне және сыныптан басқа контекстке бейімделуге мүмкіндік береді [1].

Енді Service-learning білім беру моделі бойынша бірнеше шетелдік зерттеулерге назар аударсақ, мысалы, Испанияда Service-learning анықтамасы бойынша консенсусқа қол жеткізу қиын екенін көрсетті, өйткені әдебиетте бұл ұғымның бірнеше мағынасы ұсынылған. Олардың кейбіреулері тәжірибенің, іс-әрекеттің немесе практиканың мағынасын атап көрсетеді; басқалары әдістеме, оқыту және оқыту процестерін түсіну және ұсыну тәсілі, көзқарас, перспектива, тіпті білім беру ұсынысы немесе педагогика туралы айтады.

Испанияда Хосеп Мария Пуч және Хосе Палос 2006 жылы жергілікті испан контекстінде бірыңғай тұжырымдаманы белгілейтін анықтаманы ұсынады. Олар Service-learning-ті «оқыту және қоғамдық жұмыстар процестерін

бірыңғай және нақты тұжырымдалған жобаға біріктіретін білім беру ұсынысы» деп анықтайды, онда қатысушылар оны жақсарту мақсатында қоғамдастықтың нақты қажеттіліктері бойынша жұмыс істей отырып білім алады. Сонымен қатар, Еуропалық Одақтың мүшесі ретінде Испания өзінің университеттік дипломдарын еуропалық жоғары білім кеңістігіне (ЕЖБК) бейімдеуі керек, онда жоғары білім құзыреттілікке ие болуға бағытталған. Құзыреттілік абстрактілі ұғымдарды түсіну ғана емес, мінез-құлық дағдыларын көрсетуді қамтиды [2].

Испания университеттерін жаңғырту процесінің бөлігі ретінде Испанияның Білім Министрлігі әзірлеген «Университет 2015» стратегиясы білім беру бағдарламалары мен оқыту және оқыту әдістерін студенттерді кәсіби дайындықты әлеуметтік жауапкершілікпен біріктіруді көздейтін жаңа әлеуметтік модельге қатысуға дайындауға шақырады. Сервистік оқыту осы мақсаттарға жетудің ең перспективалы оқыту стратегиясының бірі ретінде пайда болады. Қысқаша айтқанда, Service-learning – демократиялық және плюралистік қоғамдармен байланысты құндылықтарды әлеуметтік жұмыс пен әр дәреже тақырыбының нақты мазмұны арасындағы байланысқа негізделген дамудың жаңа тәсілі.

Қазіргі уақытта бұл тенденциялар азаматтық белсенділіктің кеңеюіне, қоғамдастықтың араласуына және қайырымдылыққа емес, әлеуметтік әділеттілікке көбірек көңіл бөлетін қызмет көрсету бағдарламаларының арқасында Испаниядағы жастар арасында қызмет көрсетудің әсерін зерттеуге серпін берді.

Америка Құрама Штаттарында Service-learning оқыту «Несие беретін білім беру тәжірибесі» курсының бөлігі болып табылады. Бұл модель бойынша оқыту еріктіліктен ерекшелендіреді. Еріктілер қоғамдастықта қызмет көрсетсе де, бұл қызмет әдетте курспен байланысты емес және еріктілерден қызмет көрсету туралы ойлануды сұрамайды. Ал, Service-learning білім беру бағдарламасы арқылы оқыту қызмет етумен бірге қоса үйретуге негізделеді. Оның көмегімен студенттер орындау процесінде қызмет етуді меңгереді. Бұл модель бойынша қызмет пен оқыту өзара байланысты [3].

2009 жылы Америкаға қызмет көрсету туралы заң «жыл бойғы мүмкіндіктер, соның ішінде жаз айларындағы мүмкіндіктер арқылы балалар мен жастардың білімін жақсарту және Ұлттық артықшылықтарды барынша арттыру арқылы сервистік білім беру бағдарламаларын кеңейту және нығайту» үшін қызмет көрсетудің мақсатын кеңейтеді.

АҚШ білім департаменті азаматтық белсенділіктің маңыздылығын және мектептердің, жоғары оқу орындарының қызмет көрсетуді оқытудағы және басқа да күш-жігердегі рөлін атап өтті. Департамент «әр мектептегі, колледждегі және университеттегі әр білім алушы жоғары сапалы білімге, оның ішінде жоғары сапалы азаматтық білімге лайық» деп 2012 жылғы «Азаматтық оқыту мен демократияға қатысуды ілгерілету: жол картасы және әрекетке шақыру» атты баяндамасында атап өтті. «Жол картасы» және «Әрекетке шақыру» келесі бес басымдықты бөледі:

- бакалавриат және магистратура студенттерін қоса алғанда, бастауыш, орта және жоғары оқу орындарының студенттері үшін негізгі үміттерге айналдыруға бағытталған күш-жігерді ынталандыру арқылы АҚШ-та да, жаһандық деңгейде де азаматтық оқыту мен демократиялық қатысуды алға жылжыту;

- азаматтық және басқа да студенттердің азаматтық оқу жетістіктері туралы, сондай-ақ мектеп пен кампус арасындағы серіктестіктің әсері туралы сенімді мәліметтер жасау;

- қоғамның маңызды мәселелерін шешу және азаматтық қатысу үшін жергілікті немесе аймақтық көзқарас пен баяндауды алға жылжыту үшін мектеп пен кампустың қоғамдық байланыстарын нығайту;

- қоғам игілігі үшін білім жасауға жәрдемдесуге ерекше назар аудара отырып, зерттеулер мен мемлекеттік ғылыми зерттеулер спектрін кеңейту;

- әлеуметтік желілердегі азаматтық жұмыс туралы әңгімелер алмасу және бүкіл елдегі қауымдастықтардағы жоғары білімнің рөлі туралы кеңестік пікірталастар ұйымдастыру, сондай-ақ азаматтық белсенділікті арттыру үшін ғылымда, өнерде және басқа салаларда бастамалар құру арқылы азаматтық бірегейлікті тереңдету [3].

Америка Құрама Штаттарында *service-learning* қызмет көрсетуді оқыту қоғамдық жұмыстар мен еріктіліктен өзгеше, өйткені ол өзара тиімді серіктестік арқылы қоғамның да, оқушының да қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған. Сонымен қатар, сервистік оқыту «жоғары деңгейлі оқушылардың ойлау қабілеттерін сынайтын, тақырыпты, қоғамдастықты және өздерін терең түсінетін тәжірибелік оқыту түрі» ретінде оқу бағдарламасы мен курстық жұмысқа біріктірілген. Сондай-ақ, ол жеке тұлғалардың немесе жобалардың шұғыл қажеттіліктерінен тыс әлеуметтік мәселелер бойынша нұсқаулықтарды қосу арқылы азаматтық белсенділікті арттыруға бағытталған [4].

Америкалық зерттеушілердің пікірінше еріктілік пен *Service-learning* моделі арасында үлкен айырмашылық бар. Оған бір мысал ретінде еріктілер баспанасыздарға көрпе таратуға және оларды суық кештерде баспанаға апаруға көмектеседі. Бұл әрекет қоғамдық игілікке ықпал етеді, бірақ еріктілер бұл тәжірибеден көп нәрсені біле алады. Әлеуметтік мәселелерді және жергілікті мәселелерді зерттейтін әлеуметтану курсының студенттері де көрпе таратып, үйсіздерді баспанаға апара алады, бірақ бұл жағдайда олар курстың мақсаттарына толық жете алмайды. Егер олар көрпе тарату арқылы баспаналардағы жағдайлар туралы ақпарат жинай алатын болса және оны үйсіздерді қаржыландыруды анықтау үшін пайдаланатын есеп жазу сынды тапсырманы орындауды көздесе олар курстың мақсатына жетер еді. Себебі, олар үйсіздерге көмек көрсете отырып, қоғамның игілігіне ықпал ететін қоғамдастықта маңызды және қажетті жұмысты қамтамасыз ете отырып, өздеріне кәсіби тәжірибе жинақтай алар еді [5].

АҚШ-та педагогикалық мектептерде, әдетте, білім беру мамандары мемлекеттік бастауыш, орта және жоғары сыныптарда оқуға және сабақ беруге

уақыт бөледі. Бұл практикалық сабақтар мен студенттерді оқыту тәжірибесі ұлттық және мемлекеттік стандарттарға сәйкес білім беру саласындағы мамандарға арналған, өйткені олар оқыту лицензияларын алуға жұмыс істейді. Бұл жағдайда қоғамдағы мемлекеттік мектептер университетпен ынтымақтасады, бірақ қоғамдастықтың анықталған қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін емес, керісінше, Мемлекеттік мектептер университетке білім беру мектептерінің мұғалімге үміткерлерді дайындаудағы қажеттіліктерін қанағаттандыруға көмектеседі. Бұл қызмет көрсетуді үйрену мен қоғамдастықтың араласуы арасындағы айырмашылық [6].

Қорытындылай келе, оқу процесіне Service-learning әдісін қолданып оқыту әдістемесін енгізу оқу бағдарламасында көрсетілген құзыреттердің тиімді дамуын сәтті жүзеге асыруға, ал гуманитарлық мамандықтар үшін білімге кәсіби бағытталған бағыт беруге мүмкіндік береді. Мұндай әдістерді жоғары оқу орындарына енгізу білім сапасын көтеруге көмекші құрал бола отырып, білім алушылардың өздерінің таңдаған мамандықтарында түрлі шеберлікке ие бола алады.

Бүгінгі күні Қазақстан үшін әр салада білікті мамандар қажеттілікке ие. Қазіргі кезең білікті мамандар деп тек жоғары білімді мамандарды ғана айтпайды, сондай-ақ түрлі шеберлікті бойына сіңірген жұмысқа және өмірге әлеуметтік жауапкершілікпен қарай алатын маманды меңзейді. Service-learning әдісін қолдана отырып әр саланың білікті мамандарының саны мен сапасын артыруға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. William J. The Principles of Psychology [Электронный ресурс]. URL: <https://ebooks.adelaide.edu.au/j/james/william/principles/> (дата обращения: 26.02.2019).
2. Adloff F. Community Service und Service-Learning: Eine sozialwissenschaftliche Bestandsaufnahme zum freiwilligen Engagement an amerikanischen Schulen und Universitäten // Opusculum. 2001. № 5. S. 41-47.
3. Линович М. В. Внедрение образовательной практики «Обучение через волонтерство» в систему академического образования в России // Волонтер. 2012. № 1-2. С. 34-37.
4. Johnson A. M., Notah D. J. Servicelearning: History, literature, and a pilot study of eighth graders // The Elementary School Journal. 1999. № 5. P. 453-467
5. Joe Bandy. What is Service Learning or Community Engagement? [Электронный ресурс] // Vanderbilt University. – Режим доступа: <https://cft.vanderbilt.edu/guides-subpages/teachingthrough-community-engagement>. – 15.04.2018.
6. Захарова Е. А. Service Learning – обучение действием. – М., 2006.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА СОТ ӨКІЛЕТТІКТЕРІН ІСКЕ АСЫРУДЫҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Нурбаев Ж.А., Меңлибеков Е.Ғ., Көпжасар Б.С
Ғылыми жетекші - з.ғ.к., аға оқытушы Рахметова Г.Р.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается степень эффективности и независимость государственных органов и правовая значимость результатов деятельности институтов судебного контроля в различных странах для решения проблемы совершенствования судебного контроля в мировой правовой практике.

Summary: The article examines the degree of efficiency and independence of state bodies and the legal significance of the results of the activities of judicial control institutions in various countries to solve the problem of improving judicial control in world legal practice

Кез-келген мемлекеттік органның бақылау функциялары мемлекеттік бақылаудың мәнімен анықталатын жалпы белгілерге ие. Біріншіден, мемлекеттік бақылау функциялары тек мемлекеттік билік пен басқару органдарына ғана тән. Екіншіден, мемлекеттік бақылау мемлекет атынан жүзеге асырылады, ол қандай органдармен жүзеге асырылатынына қарамастан, жалпымемлекеттік сипатқа ие. Үшіншіден, бақылау заңды түрде жүзеге асырылады. Төртіншіден, бақылау жүйесі иерархия қағидаты бойынша құрылады. Аталған сипаттамалардың барлығы мемлекеттік бақылаудың барлық түрлері сияқты сот бақылауына тән. Құқықтық мемлекетте сот билігі мемлекеттік басқаруда тиімді бақылауды қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Биліктің осы тармағының органдарының ерекше мәртебесі олардың жұмыс істеуін мемлекеттік биліктің басқа ішкі жүйелерінен тәуелсіз етеді [1].

Заң әдебиеттерінде сот билігі мен бақылау мәселесіне арналған басылымдар мен басылымдардың үлкен тізімі болғанына қарамастан, заң ғылымында сот билігі мен сот бақылауының негіздері, саласы мен шектері туралы мәселе түпкілікті шешілмеген. Соттардың сипаты мен қызмет түрлері туралы мәселе ғасырлар бойы шетелдік және отандық әдебиеттерде талқыланып келеді және әлі де өзекті болып қала береді. Заңды түрде сот бақылауының барлық басқа қызмет түрлерімен және оның әмбебап сипатын сипаттайтын бақылаумен тығыз байланысы. Сот билігінің бақылаушы қағидасы саяси салада (сайлау өткізу кезінде, заң шығару процесінде, импичмент рәсімінде және т. б.) маңызды мәнге ие. Сот бақылауы әртүрлі гипостаздарда – Конституциялық, саяси бақылауға, әкімшілік, прокурорлық қадағалауға қатысты ведомствоішілік (иерархиялық) сот бақылауы ретінде көрінеді, оны жоғары тұрған соттар төменгі соттарға қатысты, тікелей жалпы юрисдикциядағы соттар жүйесінде жүзеге асырады [2].

Сот билігінің қызметін Конституциялық категория ретінде көрсете отырып, оның құрамдас бөліктерін бөліп көрсетеміз: сот төрелігі, сот бақылауы, қолданыстағы заңнаманың сот практикасын зерделеу және жалпылау негізінде түсіндіру, судьялар корпусын қалыптастыру. Адамның

құқықтары мен бостандықтарын қорғауға кепілдік беретін мемлекеттің құқық қорғау функциясы тек конституциялық өкілеттікке ие сот билігімен қамтамасыз етіледі – мемлекет атынан сот төрелігін жүзеге асыру құқығы. Сот төрелігі жүйесі ретінде, объективті тағайындау тұрғысынан, сот билігі мемлекет қызметінің нақты формасын білдіреді. Сот төрелігінен басқа, сот билігінің функцияларына мыналар жатады: заңды бақылау және іс жүргізу мәжбүрлеу шараларын қолданудың негізділігі; құқықтық нормаларды түсіндіру; заңды маңызы бар фактілерді ресми куәландыру; азаматтардың конституциялық және өзге де құқықтық субъектілерін шектеу.

Осы тақырып бойынша зерттеулерде сот төрелігінен басқа сот билігінің нысандарына мыналар жатады: төмен тұрған соттардың сот қызметін жоғары тұрған соттар тарапынан қадағалау; сот басқармасы; атқарушы билік саласындағы сот бақылауы; сот Конституциялық бақылауы.

Жалпы ереже бойынша сот бақылауының мәні нәтижелердің бақылау мақсаттарына сәйкестігін тексеру болып табылады: сот органдары мемлекеттік органдар мен олардың лауазымды адамдары қызметінің заңдарға және олардың алдына қойылған міндеттерге сәйкестігін тексереді; қойылған мақсаттардан және оларға қол жеткізу тәсілдерінен ауытқуларды тіркейді; олардың алдын алу және кінәлілерді жауапқа тарту жөнінде шаралар қабылдайды. Сот бақылауының мазмұнына мемлекеттік бақылаудың барлық түрлеріне тән элементтер кіреді – бақылаудағы объектілердің жұмыс істеуін бақылау, олардың ережелер мен тапсырмаларды орындауы, олардың жай-күйі туралы объективті ақпарат алу; жиналған ақпаратты талдау, тенденцияларды, себептерді анықтау, болжамдарды әзірлеу; заңдылық пен тәртіпті бұзудың, зиянды салдардың, залалдың, жазатайым оқиғалардың алдын алу жөнінде шаралар қабылдау, зиянды салдарларды, жаңа бұзушылықтарды болдырмау мақсатында орынсыз әрекеттер мен шығыстарды, оның ішінде құқыққа қарсы қызметтің жолын кесу; нақты бұзушылықтарды есепке алу, олардың себептері мен жағдайларын анықтау; кінәлілерді анықтау, оларды жауапқа тарту.

Сот билігінің мемлекеттік-құқықтық механизмдегі рөлінің артуы ол заң шығарушы және атқарушы органдар шығарған барлық нормативтік актілердің құқықтық мазмұнын бақылау құқығын алған кезде пайда болады. Егер дәстүрлі түрде құқық қолдану проблемасы аясында қарастырылатын сот төрелігі биліктің әртүрлі тармақтарының өзара іс – қимылы мен күш-жігерін толықтыру сияқты мемлекеттік билік бірлігінің жағын көрсетсе, онда нормативтік актілердің құқықтық мазмұнын сот бақылауы «тежеу мен тепе-теңдік» қағидатының көрінісі болып табылады. Дәл осы сәттен бастап, көптеген авторлардың пікірінше, сот билігі «нақты билік» нақты мәртебесіне ие болды, яғни бір-реттік және биліктің басқа екі тармағына тең [3].

Қарастырылып отырған мемлекеттік бақылау түрлері жүзеге асырылатын функциялардың сипаты мен көлемі бойынша ерекшеленеді. Қылмыстық процестің сотқа дейінгі сатысында сот бақылауы жекелеген іс-әрекеттер мен іс жүргізу шешімдеріне қатысты мүмкін, соның негізінде фрагменттік сипатқа ие. Прокурорлық қадағалау алдын ала тергеудің барлық процесін қадағалау

қызметімен қамти отырып, тұрақты, жан-жақты сипатқа ие. Осылайша, қорытындылауға болады: Сот бақылауы қылмыстық процестің сотқа дейінгі кезеңдеріндегі қылмыстарды тергеудің заңдылығының, азаматтың құқықтары мен мүдделерін қамтамасыз етудің, тергеудің толықтығы мен сапасының, бұзушылықтарды уақтылы анықтаудың қосымша маңызды кепілі болып табылады.

Соттың тәуелсіз билік тармағы ретінде Конституциялық бекітілуі оны сот төрелігін ғана емес, сонымен бірге қоғамдық және мемлекеттік өмірдің барлық негізгі салаларында бақылауды жүзеге асыруға уәкілетті мемлекеттік орган ретінде бөлуге мүмкіндік береді. Заң әдебиеттерінде сот билігінің ажырамас құрамдас бөлігі Конституциялық сот бақылауы (Конституциялық Сот төрелігі, Конституциялық Әділет) нысанында да, сондай-ақ әкімшілік сот бақылауы (әкімшілік Әділет) нысанында да сот бақылауының функциясы болып табылатыны атап өтіледі. Зерттеушілер: «бақылау өкілеттіктері сотқа билікті бөлу принципі негізінде мемлекет құрылымының демократиялық тұжырымдамасын жүзеге асыруға қатыса алатын Тәуелсіз мемлекеттік биліктің сапасын береді» деп санайды. Сот бақылауының мәнін ашу үшін оның ғылыми негізделген жіктелуі маңызды. Бақылау оқшауланған түрде емес, нақты қызметтің мазмұнын ескере отырып жүзеге асырылатындықтан, оның көлемі, нысандары мен әдістері басқарудың ерекшелігі мен салаларына, қоғамның саяси жүйесіндегі, мемлекеттік немесе қоғамдық басқару механизмі жүйесіндегі бақылауды жүзеге асыратын субъектінің орнына байланысты сараланады. Ғылыми және практикалық міндеттерге байланысты сот бақылауының түрлерін жіктеу әртүрлі негіздер бойынша жүзеге асырылуы мүмкін.

Ғылыми әдістеме мен практиканың қажеттіліктері тұрғысынан сот бақылауының келесі түрлері ерекшеленеді: жалпы юрисдикция соттары мен конституциялық бақылаудың мамандандырылған органдары жүзеге асыратын сот Конституциялық бақылауы; атқарушы билік саласындағы сот бақылауы; қылмыстық сот ісін жүргізудегі бақылау; қылмыстық жазалардың орындалуын сот бақылауы;

Атқарушы билік саласындағы сот бақылауы азаматтардың құқықтарының, құқықтық нысандардың, соттардың құқық қорғау әлеуетін арттырудың әдістері мен құралдарының сақталуын мемлекеттік бақылаудың осы түрін жетілдіру қажеттілігіне байланысты. Атқарушы биліктің сот бақылауының функциялары сот жүйесінен тыс бағытталады, дегенмен олар сот төрелігін жүзеге асыруға байланысты туындайды, өйткені сот шешімі басқару әрекеттері мен басқару актілеріне баға бере алады [4].

Сот бақылауының теориясы мен практикасын талдау бұл институттың ғылыми зерттеулер, доктриналық болжамдар мен қорытындылар саласындағы практикалық салаға-қылмыстық процесті жүргізетін уәкілетті мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдар қызметінің жазықтығына ауысқанын көрсетеді және бұл сот бақылау институты Сот құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың нақты Конституциялық кепілдігіне объективті болды деген

қорытынды жасауға мүмкіндік береді тұлғалар. Қазіргі уақытта ғылымда қылмыстық сот ісін жүргізуде сот бақылауы мәселелеріне көп көңіл бөлінеді.

Жазаларды орындау кезінде сот органдарының бақылау функцияларын іске асыру тетігін әзірлеу және енгізу мәселесіне ерекше мән беру қажет. Сот сотталғандар мен өзге де адамдардың жазаны орындайтын мекемелер мен органдар әкімшілігінің іс-әрекеттеріне шағымдарын қарайды. Қылмыстық-атқару заңнамасының бұл новеллалары азаматтардың құқықтық мәртебесіне кепілдік беруден басқа, сот билігінің құқық қорғау функциясының шегін кеңейтуді білдіреді, ол құқықтық тәртіпті азаматтар бұзған жағдайларға ғана емес, сонымен қатар билік өкілеттіктері бар мемлекеттің лауазымды адамдары, сондай-ақ тұтастай алғанда мемлекет бұзған жағдайларға да қатысты, егер ол өзінің жалпыға міндетті шешімдерімен азаматтардың табиғи және ажырамас құқықтарын бұзса немесе Конституцияда белгіленген билікті ұйымдастыру мен жұмыс істеудің құқықтық тәртібін кез келген басқа жолмен бұзса [5].

Республикада құқықтық мемлекет идеясын жариялай отырып, сот билігін мемлекеттік биліктің дербес және тәуелсіз тармағы ретінде бекіте отырып, соттың бақылау функциясын ғылыми негіздеу, сот бақылауының тұжырымдамасы мен мәнін анықтау туралы тұжырымдамалық ережелерді нақтылау, арнайы заңда тұтастай алғанда және бақылау қызметі саласындағы сот өкілеттіктерін бекіту қажеттілігі туындайды.

Қорытындылай келе, сот төрелігі оған жүктелген әлеуметтік-моральдық және құқықтық миссияны Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген қағидаларды, халықаралық құқық нормаларын және іс жүргізу заңнамасында көрсетілген қағидаларды басшылыққа алған жағдайда ғана орындай алатындығын атап өтеміз. Принциптер- бұл негізгі идеялар, олардан ауытқуға жол берілмеуі керек, өйткені сот төрелігі арқылы іске қатысатын адамдардың құқықтары жүзеге асырылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыз (2019.23.03. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен).
2. Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы Қазақстан Республикасының 2000 ж. 25 желтоқсандағы № 132-ІІ Конституциялық Заңы (2021.20.12. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен).
3. Суд и государство / Под ред. Л.В. Головки, Б. Матьё. – М.: Статут, 2018.
4. И.Лапшин, Т.Коломейцева, Л.Свистунова, А.Семичева, Ш.Шушания Конституционное право. Учебник. Под ред. И.С.Лапшина.-М.:Университет «Синергия», 2021-236с.
5. Вилкова Т. Ю., Насонов С. А. - Принцип участия граждан в осуществлении правосудия в уголовном судопроизводстве. Монография - М.:Издательство Юрайт - 2019 - 261с

АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМДАҒЫ ЖЕКЕ ТҮЛҒАНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ БОСТАНДЫҒЫ

Нұрбосынұлы Н., Манас Қ.А., Зафарова А.Е., Қалмаханбет Ғ.Ғ.
Ғылыми жетекшісі – магистр, аға оқытушы Айтеке К.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Статья посвящена анализу критериев формирования современного гражданского общества и правового государства, особое внимание уделяется правам и свободам человека и гражданина. Проводится краткий обзор моделей структуры гражданского общества на основе основных подходов к его пониманию.

Summary: The article is devoted to the analysis of the criteria for the formation of a modern civil society and the rule of law, with special attention paid to the rights and freedoms of man and citizen. A brief overview of the models of the structure of civil society is given on the basis of the main approaches to its understanding.

Қазіргі уақытта біздің қоғамымыздың қалыптасуының экономикалық-әлеуметтік және саяси деңгейінің өзгеруі демократиялық құқықтық мемлекетті қалыптастырудағы негізгі үрдіс ретінде адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғау институтын ерекеше атап өтуге болады.

Қазақстанның негізгі заңының ережелері негізінде адам, оның құқықтары мен бостандықтары жоғары құндылық болып табылады. Сонымен, Конституцияның нормаларына сәйкес адамның негізгі құқықтары мен бостандықтары бөлінбейді және туғаннан бастап әр адамға тиесілі; олар сонымен бірге тікелей әрекет етеді және заңдардың мағынасын, мәні мен қолданылуын, заң шығарушы және атқарушы биліктің, жергілікті өзін-өзі басқарудың жұмысын белгілейді және әділеттілікпен қамтамасыз етіледі [1].

Адамның құқықтары мен бостандықтарын сақтау, қорғау және қорғау мәселесі шынымен де өзекті, бірақ сонымен бірге өте қиын. Біріккен Ұлттар Ұйымы қызметінің басты бағыттарының бірі нәсіліне, жынысына, тілі мен дініне қарамастан, адам құқықтары мен негізгі бостандықтарына құрмет көрсетуді ынталандыру және дамыту болып саналады (БҰҰ Жарғысының 1-бабы). 1948 жылы 10 желтоқсанда қабылданған адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясында БҰҰ Бас Ассамблеясы адам отбасының барлық мүшелеріне тән қадір-қасиетті және олардың тең және ажырамас құқықтарын тану бостандықтың, әділеттіліктің және жалпыға ортақ бейбітшіліктің негізі болып табылатындығын атап өтті [2].

Іргелі құқықтық категориялардың ішінде бБостандық қоғамдық қатынастарда, құқықтық нормаларда, институттар мен рәсімдерде түсіну және практикалық іске асыру үшін ең қиын болып табылады. Қазіргі уақытта, Қазақстанның тоталитаризмнен ашық типтегі қоғамға көшуіне байланысты әлеуметтік қатынастардың барлық кешенінің терең өзгеруі кезеңінде бостандықтың құқықтық нысаны туралы мәселе ерекше өзекті болып отыр. Адамның потенциалы ақыл-ой саласында да, бұрын тыйым салынған қызмет түрлерінде де босатылып, әртүрлі әлеуметтік топтардың қажеттіліктері мен

мүдделерін, бастапқы құқықтары мен жеке бостандықтарын тану арқылы күшейтіледі.

Демократиялық республикада азаматтар тікелей және өз өкілдері арқылы шешім қабылдауға қатысуға және билік құрылымдарының қызметін бақылауды жүзеге асыруға тиіс. Бюрократия басшылыққа алатын "мемлекет үшін адам" ережесі алынып тасталуы керек және басқа принцип – "адам үшін мемлекет" өмірге енуі керек, басқаша айтқанда, біздің алдымызда мемлекетті ізгілендіру міндеті тұр. Бұл тезисті біздің ресми биліктің көптеген өкілдері сөзбен мақұлдайды, бірақ іс, өкінішке орай, әлі қозғалмайды.

Азаматтық қоғам адамның өзін-өзі анықтауы мен өзін-өзі жүзеге асыруы үшін жағдай жасайтын әртүрлі құқықтары мен бостандықтарын тануды және қорғауды қамтиды. Әлеуметтік және саяси плюрализмсіз, жеке адамның жеке өміріне мемлекеттің араласпауы, рухани, оның ішінде діни, құндылықтар, әділеттілік мұраттары, адамның қадір-қасиеті мен өзін-өзі құрметтеуінсіз азаматтық қоғам бола алмайды. Осыған байланысты азаматтық қоғам мүліктің, кастаның, артықшылықтардың антиподы болып табылады [3].

Философиялық және құқықтық әдебиеттерде бостандық екіұштылықпен түсініледі. Ежелгі әлемде адамның әлеуметтік құндылығы оның еркін азамат болып туылуымен анықталады, сондықтан оның басты қасиеттері азаматтың қасиеттері болып саналады. Сондықтан еркін болу азаматтықтың артықшылықтарын пайдалануды, яғни жиналыстарға қатысуды, ортақ игілікке қызмет етуді білдіреді. Сонымен қатар, ежелгі дәуірде жалпыға бірдей құқықтық теңдік болған жоқ, мысалы, сол кезде еркін азаматтардың әртүрлі санаттарының, атап айтқанда, туу бойынша азаматтардың және басқа негіздер бойынша азаматтық алған адамдардың құқықтық жағдайы айтарлықтай ерекшеленетіндігімен расталады.

Қазіргі қоғамда жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын қабылдаудың кең ауқымы бар – адам тек мемлекет оған берген құқықтарға ие, жеке тұлғаның толық дербестігіне, яғни қоғам мен мемлекет алдындағы міндеттемелердің болмауына сенеді.

Қазақстанда азаматтық қоғамның қалыптасуы адамның қоғаммен және мемлекетпен қарым-қатынастарындағы дербестігі мен белсенділігінің артуымен қатар жүреді. Сонымен қатар, азаматтық қоғам институттарының қызметі адамдар мен әлеуметтік топтардың әлеуметтік маңызды қызметі арқылы жүзеге асырылады. Бұл іс-әрекет барысында әлеуметтік қатынастар үнемі жаңарып отырады, адамның өзі де, адамның басқа адамға деген көзқарасы оның қызығушылығы мен қажеттілігінің объектісі ретінде дамиды. Осыған байланысты кез-келген және әсіресе азаматтық қоғамдағы адам ешқашан басқа адамдардан, жалпы қоғамнан оқшауланбайды. Сонымен қатар, адамдағы белсенділік принципі қоғам өмірінің экономикалық, рухани-мәдени, саяси және басқа салаларын қамтиды. Бұл адамның өз мүдделерін, әлеуметтік топ пен қоғамның мүдделерін білуі мен тануының нәтижесі. Белсенді тұлға-азаматтық қоғамның объективті қажеттілігі. Олардың өзара әрекеттесуінің бүкіл жүйесі заңға бағынатын жеке тұлғаны тәрбиелеу ғана емес, сонымен

қатар қоғамдық санада жеке бастамашылық, кәсіпкерлік, шешім қабылдау қабілеті және т.б. сияқты қасиеттерді қалыптастыруға бағытталған.

ҚР Конституциясында Қазақстан Республикасында адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын мемлекеттік қорғауға кепілдік берілетін норманы бекітеді. Бұл ереже құқықтары мен бостандықтары бұзылған адамдарға (оның ішінде әкімшілік құқық бұзушылықтардан зардап шеккен адамдар) қатысты. Қолданыстағы әкімшілік заңнама әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізуді жүзеге асыратын мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдардың қызметі адамның, қоғамның және тұтастай мемлекеттің құқықтары мен мүдделерін қорғау қағидатын қамтитын белгілі бір қағидаттарға негізделетіні туралы ережені бекітеді. Қазақстан Республикасының Конституциясында адам, оның құқықтары мен бостандықтары ең жоғары құндылық деп жарияланғанын ескере отырып, әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша іс жүргізетін органдардың (лауазымды тұлғалардың) қызметінің көрсетілген қағидатында бірінші кезекте жеке адамды қорғау, адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғау міндеті қойылуы керек [4].

Бұл ретте биліктен тәуелсіздікке құқықтар тобы: сенім бостандығы, діни сенім бостандығы және ар - ождан бостандығы; жеке бас бостандығына құқық; жеке меншікке ие болу және қол сұғылмаушылық құқығы; бүкіл мемлекет аумағында жүріп-тұру бостандығы; хат алмасудың құпиясы және қол сұғылмаушылығы; сөз бостандығы және ой мен бірігу бостандығы; тұрғын үйге қол сұқпаушылық құқығы; мамандық таңдау еркіндігі және т. б. біріктіреді.

Құқықтық мемлекет шеңберіндегі азаматтардың саяси құқықтары мен бостандықтары белсенді және пассивті сайлау құқығынан, азаматтардың мемлекеттік істерді басқаруға қатысу құқығынан, азаматтың мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарына жеке жүгіну құқығынан және т. б. тұрады.

Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар тобына білім алу құқығы, кез-келген шығармашылық қызметтің еркіндігі, зияткерлік меншік құқығы, өз қабілеттері мен мүлкін еркін пайдалану құқығы, жұмыссыздық жағдайында әлеуметтік қауіпсіздік пен қорғаныс құқығы, қолайлы қоршаған ортаға құқық, денсаулық пен медициналық көмек құқығы, өмір сүру құқығы және т.б. құқықтар кіреді.

Азаматтық қоғам ұғымы көбінесе екі мағынада қолданылады. Біріншіден, бұл саяси емес қатынастардың жиынтығы деп түсініледі. Екінші мағынада, бұл орындалуы мемлекет дұрыс бақылайтын заңдарға бағыну жауапкершілігі мен міндетін алатын еркін және тәуелсіз адамдар қоғамы. Осылайша, азаматтық қоғам деп біз мемлекеттік органдардың қызметіне негізделмеген және қоғамның өзін-өзі ұйымдастыруының нақты деңгейін жүзеге асыратын халықтың әлеуметтік белсенділігінің әртүрлі нысандарының жиынтығын түсінеміз.

Азаматтық қоғам ұғымы демократия тұжырымдамасымен тығыз байланысты, өйткені біріншісі-еркін кеңістік, оның ішінде мемлекет егеменді

реттеуші ретінде әрекет етуі керек, бірақ демократиялық мемлекет, оның өмір сүруіне азаматтық қоғам қажетті жағдай жасайды. Демек, азаматтық қоғамның өзегі — бұл жеке адамның бостандығын анықтайтын әлеуметтік институттар-демократиялық мемлекет демократиялық саяси жүйенің өзегі сияқты.

Құқықтық мемлекет құру идеясы мен азаматтық қоғам мәселесі қазіргі заманғы құқықтық ойлаудың орталығында, олардың өзектілігі мен маңыздылығын қазіргі кезде асыра бағалау қиын. Бұл адам құқықтарын сенімді қорғауға, жоғары биліктің халыққа бағынуын қамтамасыз етуге, әлеуметтік қатынастарды тиімді реттеуге қабілетті заңның үстемдігі. Қазіргі қоғамда айтарлықтай өзгерістер болып жатыр. Олар адамның рөлі мен мағынасын байыпты және терең қайта қарастыруға, адамның жеке басын маңызды әлеуметтік құндылық ретінде тануға бағытталған.

Заңның үстемдігі гуманистік принциптерді бекітуге, адамның бостандығын, ар-намысы мен қадір-қасиетін қамтамасыз етуге және қорғауға арналған ең жоғары әлеуметтік құндылықтардың бірі ретінде қарастырылады. Әрине, біздің қоғамымыз бен мемлекетіміздің дамуының осы кезеңінде мұндай білім беруді құрудың қандай да бір біржақты және дәлелденген рецептерін күту ақылға сыймайды.

Қазіргі уақытта жергілікті өзін-өзі басқару халқының қатысуының барлық нысандарының маңыздылығы артып келеді. Жергілікті өзін-өзі басқару органдарының құқық шығармашылығына халықтың қатысуының тиімді тетіктерін нормативтік тұрғыдан бекіту Жергілікті өзін-өзі басқарудың демократиялық бастауларын нығайтуға және оның Қазақстанда азаматтық қоғамды қалыптастырудағы рөлін арттыруға қызмет етеді.

Азаматтық қоғам бірлескен қызметтің әртүрлі формаларын ынталандыратын азаматтық құндылықтарға негізделген топтық бірлестіктің маңыздылығын түсінуді қамтиды. Маңызды мақсаттарға жету, қоғам мен елді алға жылжыту, прогреске жету үшін адамдардың өзара әрекеттестігі мен бірлескен қызметі осы қоғам мүшелері арасындағы ынтымақтастық пен сенімді қарым-қатынас жағдайында мүмкін болады.

Азаматтық қоғам деп біз мемлекеттік органдардың қызметіне негізделмеген және қоғамның өзін-өзі ұйымдастыруының нақты деңгейін жүзеге асыратын халықтың әлеуметтік белсенділігінің әртүрлі нысандарының жиынтығын түсінеміз. Азаматтық қоғам ұғымы демократия ұғымымен тығыз байланысты, өйткені біріншісі-еркін кеңістік, оның ішінде мемлекет егеменді реттеуші ретінде әрекет етуі керек, бірақ демократиялық мемлекет, оның өмір сүруіне азаматтық қоғам қажетті жағдай жасайды.

Қазіргі уақытта заңгерлер азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекетті қалыптастырудың өлшемі ретінде азаматтардың құқықтары мен бостандықтары тақырыбына ерекше назар аударады.

Қазіргі уақытта, ең алдымен, күш-жігерді заңға деген құрметті қалпына келтіруге бағыттау маңызды болып отыр. Бүгінгі таңда құқықтық мемлекет қағидаларын бекіту маңызды шарт ретінде ұсынылды, онсыз қоғамды жеке

басына табынудың салдарымен, басқарудың командалық-әкімшілік әдістерімен және бюрократизммен байланысты барлық нәрселерден босату мүмкін емес.

Бұл жағдайда мемлекет пен құқықтың арақатынасы туралы кең таралған идеяларды батыл қайта ойластыру, осы саладағы ондаған жылдар бойы қалыптасқан стереотиптерден бас тарту қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Белик В.Н. Конституционные права личности и их защита / В.Н. Белик. - М.: Юрайт, 2017. - 195 с.

2. Права человека: Учебник для вузов / ред. Е.А. Лукашева. - 3-е изд. - М.: Норма - Инфра-М, 2017. - 512 с.

3. Сапарғалиев Ғ.С., Ибраева А.С. Мемлекет және құқық теориясы. –Астана: Фолиант, 2014.-288 б.

4. Формирование сильного и успешного государства и новой глобальной реальности: "Актуальные проблемы государства и права" Вып.4 / Ред.колл.: Ударцев С.Ф., Наурызбай А.Ж., Качан О.Л, Бисенғалиева Д.М. - Астана: КазГЮУ Консалтинг, 2016. - 224 с.

ОӘЖ 349.417

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖЕР ҚОЙНАУЫН ҚОРҒАУ ЖӘНЕ
ПАЙДАЛАНУ ТУРАЛЫ ЗАҢНАМАНЫ БҰЗҒАНЫ ҮШІН ЗАҢДЫ
ЖАУАПКЕРШІЛІК ТҮРЛЕРІ**

Оңласын Н.Б., Айтхожаев А.А., Әмірбек А.Ә
Ғылыми жетекші - з.ғ.к., аға оқытушы Рахметова Г.Р.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены виды юридической ответственности за нарушение законодательства об охране и использовании недр в Республике Казахстан

Summary: The article considers the types of legal liability for violation of the legislation on the protection and use of mineral resources in the Republic of Kazakhstan

Жер қойнауын ұтымды және кешенді пайдалануды қамтамасыз ететін құралдардың бірі-заңды жауапкершілік. Оның негізгі міндеті-жер қойнауын пайдалану саласындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу және жолын кесу, жер қойнауына иелік етпейтін қатынастар нәтижесінде келтірілген залалды жою. Жауапкершілік құзыретті органдардың немесе лауазымды адамдардың билік өкілеттіктерін іске асыру процесінде жүзеге асырылады, сондықтан оны тек мемлекет органдары, мемлекеттік кәсіпорындардың, ұйымдар мен мекемелердің лауазымды адамдары қолданады [1].

Тұтастай алғанда, жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы заңнаманы бұзғаны үшін заңды жауапкершілік жалпы жауапкершілікпен бірдей сипаттамаларға ие. Ол заңнамада тікелей көзделген жағдайларда ғана пайда болуы мүмкін. Көптеген ғалымдардың пікірінше, жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы заңнаманы бұзғаны үшін заңды жауапкершілік жер қойнауын пайдалану жөніндегі қатынастар саласындағы құқыққа қайшы әрекеттер үшін әкімшілік, қылмыстық, азаматтық-құқықтық, тәртіптік және

өзге де жауапкершілік нормаларын қамтитын тау-кен құқығының дербес құқықтық институты болып табылады.

Жер қойнауын пайдалану және оларды қорғау саласында тәртіптік теріс қылық жасағаны үшін тәртіптік жауапкершілік туындайды. Кейбір жағдайларда бұл заңды жауапкершіліктің басқа түрлеріне қарағанда тиімдірек болуы мүмкін, өйткені ол жедел және белгілі бір теріс қылықтарға жол берген жұмысшылар мен қызметкерлердің барлық санаттарына қатысты қолданылуы мүмкін. Жер қойнауын пайдалану және қорғау жөніндегі қатынастар саласындағы тәртіптік теріс қылық бұл, ең алдымен, кәсіпорындардың, мекемелердің және ұйымдардың лауазымды адамдары мен өзге де қызметкерлерінің өздерінің еңбек функциялары мен міндеттерін не жер қойнауын ұтымды және кешенді пайдалану мен қорғау жөніндегі лауазымдық ережені орындауы немесе тиісінше орындамауы [2].

ҚР еңбек заңнамасында тәртіптік жазаның мынадай түрлері белгіленеді: ескерту; сөгіс; қатаң сөгіс; жеке еңбек шартын бұзу (жұмыстан шығару). Тәртіптік жаза теріс қылық анықталған күннен бастап бір айдан кешіктірілмей қолданылады және теріс қылық жасалған күннен бастап алты айдан кешіктірілмей қолданыла алмайды. Тәртіптік теріс қылықты қолдану кезінде жұмыс беруші жасалған теріс қылық ауырлығын, оны жасау мән-жайларын, қызметкердің бұрынғы мінез-құлқын, еңбекке деген көзқарасын, сондай-ақ жасалған теріс қылық ауырлығының тәртіптік жазаға сәйкестігін ескеруі тиіс. ҚР ЭК экологиялық құқық бұзушылықтар жасау салдарынан қоршаған ортаға, азаматтардың денсаулығына, ұйымдардың, азаматтар мен мемлекеттің мүлкіне зиян келтірген заңды және жеке тұлғалар зиянды белгіленген тәртіппен бекітілген таксалар мен зиянды есептеу әдістемелерінің негізінде, ал олар болмаған кезде нақты шығындар бойынша қолданыстағы заңнамаға сәйкес ерікті түрде немесе сот шешімі бойынша өтеуге міндетті деп көзделеді келтірілген залалдарды ескере отырып, қоршаған ортаның бұзылған жай-күйін қалпына келтіруге. Заңның мағынасынан көрініп тұрғандай және заң әдебиеттерінде бірнеше рет атап өтілгендей, табиғаттың қорғалатын объектілеріне келтірілген толық залал кейде қолайсыз факторлардың бүкіл кешенінің сандық және құндық есебінің күрделілігіне, сондай-ақ ұзақ уақыт бойы көрінетін қайталама салдарға байланысты анықталмайды. Табиғатты пайдалану қатынастарындағы экологиялық зиянды толық өтеу принципі экономикалық немесе экологиялық тиімсіздікке байланысты әрдайым жүзеге асырыла бермейді.

ҚР Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы Заңында құқық бұзушылықтардың нақты түрлері мен олар үшін жауапкершілік шараларын көздейтін нормалар жоқ. Бұл заңның маңызды олқылығы. Сонымен қатар, қазақстандық ғалым Аверьянова Н. Н атап өткендей, «жер қойнауын пайдалану мен экологияның негізгі актілерінде жер қойнауын пайдалану саласындағы құқық бұзушылықтардың құрамы егжей-тегжейлі әзірленбеген және субъектілерді, қоғамдық қауіптіліктің сипатын, дәрежесін, жасалған құқық

бұзушылықтардың материалдық және экологиялық салдарын ескере отырып, жауапкершілік түрлері арасында нақты айырмашылық жүргізілген жоқ»[3].

Жер қойнауын ұтымды, кешенді пайдалану және оларды қорғау жөніндегі талаптарды бұзу құқық бұзушылар үшін ауыр зардаптарға әкеп соғады. Оларды былайша топтастыруға болады: біріншіден, жер қойнауын қорғау жөніндегі талаптарды бұзғаны үшін кінәлі адамдар Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасына сәйкес қылмыстық, әкімшілік немесе өзге де жауаптылықта болады (бұл туралы жоғарыда айтылғандай); екіншіден, жер қойнауын пайдалану құқығын оған уәкілетті мемлекеттік органдар тоқтата тұруы немесе тоқтатуы мүмкін. Заңнаманы бұзғаны үшін жауапкершіліктің ең қатал түрі-заңмен қылмыс деп танылған бұзушылықтар үшін туындайтын қылмыстық жауапкершілік. Қылмыстық жауапкершіліктің нақты мазмұны оның жеке сипатын, оны жүзеге асырудың қатаң процедуралық тәртібін және бұл жауапкершілікті тек соттың жүктеуін анықтайды.

Осыған байланысты қылмыстық жауапкершілік жер қойнауын ұтымды және кешенді пайдалануды қамтамасыз етуде маңызды мәнге ие. Бірқатар нақты мәселелерді шешуде қылмыстық жауапкершілік тиімді болуы мүмкін. Алайда, біз әлі күнге дейін азаматтарымызды да, шетелдік инвесторларды да қылмыстық жауапкершілікке тартудың бірде-бір жағдайын білмейміз.

ҚР Қылмыстық процестік 13-тарауында мыналарды көздейді: пайдалы қазбаларды өндірумен байланысты емес тау-кен өндіру кәсіпорындарын немесе жерасты құрылыстарын жобалау, орналастыру, салу, пайдалануға беру және пайдалану кезінде жер қойнауын қорғау және пайдалану қағидаларын бұзу, сол сияқты егер бұл әрекеттер елеулі залал келтіруге әкеп соққан болса, пайдалы қазбалар жатқан алаңдарды өз бетінше салу екі жүзден бес жүзге дейінгі айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға жазаланады сотталған адамның екі айдан бес айға дейінгі кезеңдегі жалақысының немесе өзге де табысының мөлшері, үш жылға дейінгі мерзімге белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру не екі жылға дейінгі мерзімге түзеу жұмыстарымен айналысу; жер қойнауын пайдаланудың барлық сатыларында жалпы экологиялық талаптарды бұзу, егер бұл жануарлар мен өсімдіктер дүниесінің жаппай қырылуына, мемлекетке ірі залал келтіруге, халықтың денсаулығына зиян келтіруге әкеп соқтырса, екі жылдан екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады үш жылға дейінгі мерзімге немесе онсыз белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айырылған бес жыл; осы баптың екінші бөлігінде көзделген, абайсызда адамдардың жаппай ауруға шалдығуына немесе адамның өліміне әкеп соққан іс-әрекет үш жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады. Әрине, нарық жағдайында жер қойнауын пайдалану мен қорғауға байланысты қатынастарды нақты құқықтық реттеусіз қалдыруға болмайды, өйткені олардың объектісі-бұл біздің тәуелсіздігімізді қамтамасыз ететін мүлік[4].

Құзыретті орган келісімшартты бұзу туралы тиісті шешім қабылданғанға дейін мердігерге хабарлама жіберу арқылы жер қойнауын пайдалану жөніндегі

операцияларды жүргізуді дереу тоқтатуды талап етуге құқылы, ал мердігер мұндай талапты дереу орындауға міндетті.

Осылайша, Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы заңнамада өзінің заңды табиғаты бойынша әкімшілік жазалау шаралары болып табылатын жер қойнауын пайдалану құқығын тоқтату негіздері көзделген. Жер қойнауын пайдалану саласындағы құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік жауапкершілік туралы заң нормаларының мұндай бытыраңқылығы жер қойнауын пайдалану саласындағы заңдық жауапкершілік шараларын практикада қолданудың біркелкілігіне ықпал етпейді. Сонымен қатар, тиісті органдардың қызметкерлері жер қойнауы туралы заңнаманың сақталуына тиісті бақылауды жүзеге асырмайды, кәсіпорындар мен мекемелердің лауазымды адамдарының заңсыз әрекеттерінің жолын кеспейді және оларға заңда белгіленген жауапкершілікке тарту бойынша берілген құқықтарды әрдайым пайдаланбайды[5].

Бүгінгі күні бақылау функцияларын кеңейту, осы органдарға нақты билік өкілеттіктерін беру, штаттық құрылымды күшейту бойынша нақты ұсыныстар енгізу қажеттілігі туындады, бұл органдарға кінәлілерді жауапкершілікке тарта отырып, кен орындарын ұтымсыз пайдалану кезінде тау-кен кәсіпорындарының қызметін тоқтата тұру құқығын беру қажет. Жоғарыда айтылғандардың барлығы «жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы» қолданыстағы заңның дербес тарауына жауапкершілік мәселелерін шығару қажеттігін растайды. Сонымен қатар, заң шығарушы жер қойнауын пайдалану саласындағы құқық бұзушылықтардың жолын кесу шараларын да көздеуі тиіс. Өз кезегінде, жер қойнауын пайдалану саласындағы құқық бұзушылықтардың жолын кесу үшін қажеттілік туындайды: заңнаманы жетілдіру, заңнамада жер қойнауын пайдалану саласындағы заңдық жауапкершіліктің бірыңғай және ортақ мақсатын қалыптастыру; жер қойнауын пайдалану саласындағы құқық бұзушылықтың кез келген фактісіне тиімді ықпал етуді қамтамасыз ету үшін құқықтық жауапкершіліктің барлық түрлерінің өзара іс-қимылы; жер қойнауын пайдаланушылардың қызметін мемлекеттік бақылау тәртібін күшейту; жер қойнауын ұтымды пайдалану мен қорғауды бақылау жүйелері мен әдістерін жетілдіру; жер қойнауын пайдалануға байланысты жұмыстарды жүргізу кезінде жер қойнауының ластануын болдырмау жөніндегі іс-шараларды жүргізу; жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы заманауи компьютерлік жүйені құру.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан республикасының кодексі Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы (2022.30.06. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
2. «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V Кодексі (2022.12.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
3. Аверьянова Н. Н. Земельное право в вопросах и ответах. М.: Проспект, 2018. 128 с
4. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V Қылмыстық-процестік кодексі (2022.02.03. берілген өзгерістер мен толықтыру-лармен)

5. Грачева О.С., Романова А.А. Особенности юридической ответственности за земельные правонарушения: учебное пособие / под ред. О.С. Грачевой. Москва: РУСАЙНС, 2019. 48 с.

ОӘЖ342

МЕМЛЕКЕТ ҰҒЫМЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Опабек Аружан

Ғылыми жетекшісі: Асильбекова Г.К.

М.Өтебаев атындағы Жоғары жаңа технологиялар колледжі, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Статья представляет собой анализ эволюции взглядов на государство и его сущность, анализ современного состояния проблем в понимании государства.

Summary: The article is an analysis of the evolution of views on the state and its essence, an analysis of the current state of problems in the understanding of the state.

Мемлекет ұғымына көзқарастар, оның мәні мен белгілері өркениеттің дамуымен бір мезгілде тарихи дамыды. Мемлекеттің мәні неде, оның экономикалық, саяси, әлеуметтік, құқықтық және адамдар өмірінің басқа салаларындағы қызметінің көлемі қандай ұғымдар негізінде анықталады? Мемлекет ұғымы туралы мәселе мемлекеттің өзі сияқты күрделі және ежелден келе жатыр деп атап өтуге болады.

Мемлекеттің жұмыс істеу аспектілері, оның қоғам өміріндегі рөлі ежелгі дәуірден бастап философтардың, тарихшылардың, саясаттанушылар мен заңгерлердің санасына әсер етті. Мемлекет және оның мәні туралы ұғымдарды қалыптастыру барысында мемлекетті анықтаудың әртүрлі тәсілдері жасалды, оның мәні мен қоғамдық өмірдегі рөлі туралы негізгі ережелер тұжырымдалды.

Сонымен, ежелгі қытай философы Конфуций мемлекет император бастаған үлкен отбасы деген тұжырымға келді. Платон үшін мемлекет жеке адамға теңестірілді, онда идеалды құрылғы физикалық организммен салыстырғанда бейнеленген. Мемлекет мүшелерінің дербес маңызы жоқ, бірақ олардың қоғамдық шақыруын орындау үшін ғана бар. Нәтижесінде Платон мемлекетінде нағыз азаматтар деп саналған жауынгерлердің жеке меншігі де, отбасы да болмады. Әйелдер, балалар, мүлік - бәрі ортақ. Бірақ Аристотель мұндай шамадан тыс бірлік заттардың табиғатына қайшы келетінін атап өтті. Сондықтан Аристотельдің мемлекет туралы ілімінде жеке меншік те, отбасылық өмір де танылады. Мемлекет - "мінсіз және ерекше өмір сүру үшін рулар мен ауылдардың одағы" [1].

Цицерон мемлекетті "халықтың меншігі, ал халық қандай - да бір жолмен жиналған адамдардың кез-келген қосындысы емес, құқық пен мүдделер қауымдастығы мәселелерінде келісіммен байланысты адамдардың қосындысы" деп қарастырды [2]. Белгілі философ, заңгер және Литва Ұлы Герцогтігінің саяси қайраткері А. Волян мемлекет пен құқықтың пайда болуын адамның табиғи құқықтарын қорғау және барлық адамдардың ортақ игілігіне қол жеткізу қажеттілігімен байланыстырды [3]. Бұл жеке анықтамалар, бірақ мемлекет ұғымына, оның мәні мен құқықтық қатынастардағы рөліне қатысты барлық

анықтамаларды қалыптасқан теориялар түрінде ұсынуға болады. Көп ғасырлық тарихы бар теологиялық теориялар алдыңғы қатарда.

Ежелгі Шығыс мемлекеттерінде, Ежелгі Римде және Ежелгі Грецияда қалыптасқан. Бұл теориялардың негізгі аспектісі мемлекеттің пайда болуын Құдайдың еркімен байланыстырады. Яғни, мемлекеттік билік Құдайдың билігінен туындайды, оның жердегі жетекшісі шіркеу болып табылады (Джон Хризостом, Августин Благодать, Томас Аквинский және т.б.). Патриархалдық теорияның өкілдері мемлекет пен отбасының пайда болуы арасындағы байланысты жүзеге асырады, Мемлекет басшысының билігі отбасындағы жақындарына қамқорлық жасайтын әкенің күшімен салыстырылады (Аристотель және т.б.). Ежелгі ойшылдардың мемлекетке деген көзқарастары осындай болды, оның жалпы нәтижесі-ойдың тұтастықтан бөліктерге, жалпыдан жекеге ауысуы. Жаңа заманның ойлауы мүлдем керісінше.

Ежелгі уақытта ой объектіден пайда болды, содан кейін субъектіге өтті, мұнда ол субъектіден шығады, содан кейін объектіге өтеді. Мемлекет туралы идеялардың шыңы мемлекеттік тәртіптің негізгі элементтері болып табылатын барлық элементтерді бір органикалық тұтастыққа байланыстыратын билік, заң, Бостандық, мақсаттар мен идеялар сияқты ұғымдар болды. Атап айтқанда, мемлекеттің пайда болуының табиғи-құқықтық (шарттық) теориясы мемлекетті түсінуде өзгермелі, бірақ мемлекет азаматтардың ерікті негізде бірігуінің нәтижесі болып табылады (Т. Гоббс, Ж. - Ж. Руссо, Г. Гроций, Дж. Локк, А. Н. Радищев).

Мемлекеттің пайда болуы мен мәнінің барлық қалыптасқан теориялары осы құбылыс туралы философиялық және құқықтық ұғымдардың қалыптасуының бүкіл барысына және ол туралы ілімнің кейінгі дамуына әсер етеді. Мемлекеттің пайда болу тұжырымдамаларын түсіндіру мемлекет туралы түсініктің сипатына және оның құқықтық қатынастарға қатысуына байланысты екені рас сияқты. Мемлекеттің генезисі туралы ілімдердің заманауи әр түрлі көрінісі олардың пайда болуының негізгі негізі болып табылатын себептерді көрсетеді. Сірә, бұл ұсыныстарды өзара байланыста қарастыру керек, бұл мемлекет туралы біртұтас идеяны қалыптастыруға түрткі болады. "Мемлекет" ұғымын анықтауда ғылыми ой оны екіұшты түсінуге тап болды, өйткені ғалымдар бұл теориялық мәселені шешуге басқаша қарады [4].

Бұл тұжырымдаманы қарастыру мемлекетті анықтауға философиялық көзқарастан басталуы керек. Философиялық сөздік мемлекетті "жоғары заң шығарушы билікке ие саяси жүйенің негізгі институты, яғни белгілі бір аумақтық тұтастық шегінде қоғамдық өмірдің әлеуметтік нормалары мен ережелерін белгілеу және реттеу және қоғамның барлық мүшелеріне қатысты оларды орындау үшін мәжбүрлеудің заңды әдістерін қолдану құқығы" деп анықтайды. Мемлекет саяси биліктің негізгі көзі болып табылады және оны бүкіл қоғамның атынан пайдаланады.

Бұл тұжырымдаманы бастапқы деп санау керек, өйткені ол философиялық ғылымның жалпы әдіснамалық ұстанымдарынан дамыған және роман-германдық құқықтық отбасы шеңберіндегі маңызды теориялық-

құқықтық проблема ретінде мемлекеттің қалыптасуы мен жұмыс істеу ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік береді.

Қоғамның үдемелі дамуымен қоғам мен мемлекет, оның мәні мен функциялары өзгереді, ол деспоттық режимдерден демократиялық режимдерге көшу алдында тұр. Осы эволюция аясында мемлекет, оның рөлі мен мақсаты, қоғам және құқықтық қатынастар туралы түсініктер өзгереді.

"Мемлекет, — Гегельдің пікірінше, — моральдық идеяның шындығы бар-моральдық рух өзін-өзі ойлайтын және білетін және білетін нәрсені орындайтын айқын, айқын, субстанциялық ерік ретінде" [5]. Әр түрлі дәуірлерде ойшылдар Н.Макиавелли, Т. Гоббс, Дж. Локк, к. Маркс, Ф.Энгельс, В. И. Ленин, г. Джеллинек мемлекетке эксклюзивті анықтама берді. Олардың әрқайсысын түсінудің негізі-олардың тұжырымдамасын кешенді талдау. Неміс зерттеушісі Г. Джеллинек мемлекет қоғамдық білім мен ерекше құқықтық құбылысты білдіреді деп сенді [6].

Кеңестік қызмет ету және заң ғылымының дамуы кезінде мемлекет туралы марксистік-лениндік ілім басым болды. Ф. Энгельс "Франциядағы Азамат соғысы" еңбегіне кіріспесінде мемлекет туралы өзінің анықтамасын келтірді: "шындығында, — деп жазады ол, — мемлекет-бұл бір сыныпты екінші сыныпты басуға арналған машинадан басқа ештеңе емес" [7].

Экономикалық, саяси және идеологиялық өзгерістер процесінде өзгеріп отырған құқықтық парадигма, демократиялық құқықтық әлеуметтік мемлекеттің қалыптасуы аясында марксистік-лениндік ілімнің маңыздылығы қайта бағаланды. Соңғы онжылдықта мемлекет мәселелерін, оның мәнін қарастыратын ғалымдардың еңбектерінде зерттеушілер мемлекетті түсінудің таптық және жалпы әлеуметтік тәсілдерінің жақындасуы бар деп санайды. Сонымен, м. и. байтин мемлекеттің мәнін зерттей отырып, мемлекетті түсінудегі таптық және жалпыадамзаттық көзқарасты ажыратады [8].

"Мемлекет" ұғымы өзінің мәні мен мазмұны бойынша көп қырлы, тіпті ғылым шеңберінде де мемлекет пен құқық теориясы екіұшты қабылданады, сонымен бірге мемлекет өзінің парадигмалары шеңберінде философиямен, тарихпен, лингвистикамен, саясаттанумен де зерттеледі.

Сондықтан әдебиетте бұл ұғымды түсінудің әртүрлі тәсілдерін жүйелеуге бірнеше рет әрекет жасалды. В. А. Чернин мемлекетті үш элементте қарастыруға болады деп санайды: а) мемлекеттік ұйымдасқан қауымдастық ретінде (белгілі бір аумақта тұратын және саяси билікпен біріктірілген адамдар жиынтығы); б) мемлекеттік биліктің аппараты ретінде; в) мемлекеттік органдар жүйесі ретінде [9].

Мемлекетті заманауи түсіну үшін оның мәнін неміс ғалымы Г. Еллинектің зерттеулеріне ерекше назар аудару керек, өйткені ол мемлекетті әлеуметтік Білім және құқықтық деп санады.

Бірінші санатқа "негізінен мемлекеттің объективті болмысының теориялары" - тек мемлекеттің болмысы туралы білімге негізделген теориялар кіруі керек. Г. Еллинек оларға мыналарды жатқызады: а) мемлекет факт

ретінде; б) мемлекет мемлекет ретінде; в) мемлекетті оның элементтерінің бірімен сәйкестендіру; в) мемлекет табиғи организм ретінде.

Мемлекет туралы идеялардың екінші санатына г. Джеллинек "мемлекеттің негізінен субъективті болмысының теорияларын" жатқызады: а) мемлекет рухани-адамгершілік организм ретінде; б) мемлекет ұжымдық немесе одақтық бірлік ретінде. Мемлекеттің рухани-адамгершілік организм ретіндегі тұжырымдамасы көптеген ережелер бойынша мемлекеттің табиғи организм ретіндегі теорияларына ұқсас.

Еллинек қаласы бойынша мемлекет туралы ілімдердің үшінші санаты "мемлекет туралы заң ілімдері" болып табылады, онда ол құқықтық ұғым ретінде қарастырылады [7, 178].

Дәл осы заң ілімдері, Г. Еллинектің пікірінше, мемлекеттің мәнін түсінуге мүмкіндік береді, өйткені мемлекетті түсінудің социологиялық және басқа тәсілдері мемлекет туралы субъект ретінде жалпы түсінік алуға мүмкіндік береді. Оның құқық тұрғысынан қалай қабылданатыны ғана маңызды. Барлық басқа тәсілдер саяси, әлеуметтанулық және басқа ғылымдардың қарауына жатады.

Көптеген теорияларды талдау теориялық зерттеулерде мемлекеттің анықтамасы мен мәнінің мазмұнындағы түбегейлі айырмашылықтар туралы емес, әртүрлі тәсілдер болған кезде тұжырымдардың сәйкес келмеуі туралы айтуға мүмкіндік береді. Мемлекеттің генезисін зерттеу кезінде мыналарды ескеру қажет.

Мемлекеттің тұжырымдамасы мен мәнінде тарихи және басқа жағдайларға байланысты таптық бастама (эксплуатациялық типтегі мемлекеттерге тән) немесе жалпы әлеуметтік бастама (қазіргі постсоциалистік және посткапиталистік мемлекеттер) бірінші орында тұруы мүмкін. Бұл екі тәсіл мемлекет ұғымы мен мәнінде біріктіріліп, мемлекетке толық сипаттама беруге мүмкіндік береді. Осыған сүйене отырып, кез-келген заманауи демократиялық құқықтық мемлекет оның тұжырымдамасы мен мәні тұрғысынан мазмұны бойынша әлеуметтікромға келу құралы және формасы бойынша құқықтық мемлекет ретінде қарастырылуы мүмкін.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, біздің ойымызша, қазіргі жағдайда мемлекет деп елдің аумағына жоғарғы билікті тарататын, өз қызметін басқару аппараты арқылы жүзеге асыратын қоғамның саяси ұйымы, белгіленген тәртіпте құқықтық нормаларды шығару деп түсіну керек, ал жекелеген мемлекеттер өздерінің негізгі заңдарында мемлекет туралы ұғымды дамыта отырып, оның анықтамасына келесі сипаттамаларды толықтырады, федеративтік, унитарлық, демократиялық, әлеуметтік, құқықтық ретінде оның негізі халық, мемлекеттік билік, егемендік екенін көрсетеді, азаматтығы, азаматтардың құқықтары мен бостандықтары, жалпы әлеуметтік функцияларды кеңейту. Бұл жағдайда философиялық ғылымның жалпы әдіснамалық ұстанымдарын негізге алу керек, бұл романогермандық құқықтық отбасы шеңберіндегі маңызды теориялық-құқықтық проблема ретінде мемлекеттің қалыптасуы мен жұмыс істеу ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Теория государства и права: Хрестоматия: В 2 т. / Авт. Сост. В. В. Лазарев, С. В. Липень. М.: Юрист. 2001. Т. 1. – 640 с.
2. Старажытная беларуская літаратура: зборнік / Л. С. Курбека, У. А. Марук. Мн.: Юнацтва. 1996. – 463 с.
3. Асветники зямлі беларускай Х-XX ст: энцыкл. Даведнік. Мн., 2001. – С. 97-98.
4. Новейший философский словарь / Сост. А. А. Грицанов. — Мн.: Изд. В. М. Скакун, 1998. - 896 с.
5. Гегель Г. Философия права. Пер. с нем.: Ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсесянц. — М.: Мысль. 1990. – 524 с.
6. Еллинек Г. Общее учение о государстве. Спб., 1908. – 752 с.
7. Энгельс Ф. Сочинения К. Маркс и Ф. Энгельс. Т. 22. Изд. 2-е. — М., 1962. – 382 с.
8. Байтин М. И. О понятии государства / М. И. Байтин. // Правоведение. - 2002. — № 3 (242). — С. 4—16.
9. Проблемы общей теории права и государства: Учебник для вузов / Под общ. ред. В. С. Нерсесянца. (Автор раздела «Государство: сущность, понятие, структура, функции» — Четвернин В. А.) — М., 2006. С. 515-517.

ОӘЖ 342

ЭКСТРАДИЦИЯНЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Ораз Ж.Ж., Еркінбек Е.Д., Хусанов И.К.

Ғылыми жетекші магистр, аға оқытушы Абылова Камшат Аскарбаевна
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье автор раскрывается современные тенденции, наблюдаемые в современном преступном мире, что свидетельствуют о необходимости полноценных усилий всех государств для оказания серьезного противодействия преступным проявлениям.

Summary: In the article, the author reveals the current trends observed in the modern criminal world, which indicate the need for full-fledged efforts of all states to provide serious counteraction to criminal manifestations.

Бүгін халықаралық қылмыстық құқық шеңберінде халықаралық қылмысқа қарсы күрестің теориясы мен практикасы қалыптасты. Бірнеше немесе барлық мемлекеттердің мүдделері мен ережелеріне қатысы бар халықаралық қылмыс осының нәтижесінде әлемдік әлеуметтік қауіп тудырады.

Мұндай жағдайлар мемлекетаралық шарттарда халықаралық сипаттағы қылмыстар ретінде танылады, сондай-ақ оларға көпжақты конвенцияларда тиісті халықаралық құқықтық баға беріледі.

Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына қатысушы барлық мемлекеттер трансұлттық қылмысқа қарсы күресте өзара ынтымақтастық қажеттігін түсінеді. Осы себепті, Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы шеңберінде ұйымдасқан қылмысқа қарсы күрес мәселелері бойынша бірқатар маңызды ұйымдастыру-құқықтық шаралар, атап айтқанда экстрадициялау жөніндегі ынтымақтастық жүзеге асырылды.

Экстрадиция институты халықаралық және мемлекеттік ішкі құқықтың жеке институты ретінде оның заңды табиғатын анықтайтын элементтер кешенінен тұрады [1].

Атап айтқанда, құқықтық институт ретінде экстрадициялау құқықтық көмек мәселелері бойынша мемлекетаралық қатынастарды реттейтін конвенциялық нормаларды, мемлекеттердің көпжылдық тәжірибесі нәтижесінде туындайтын және мемлекеттің іс-әрекетін айқындау кезінде заңды маңызы бар әдет-ғұрып нормаларын, сондай-ақ мемлекеттің өзінің ішкі құқықтық нормаларын қамтиды.

Қылмыстық жауапкершілікке тарту үшін тергеуден және соттан жасырынған адамдарды мемлекетаралық іздестіру және ұстап беру жөніндегі мемлекеттердің өзара іс-қимылы өз көлемінің жыл сайын ұлғаюымен сипатталады, бұл объективті, оның ішінде құқықтық алғышарттардың болуымен байланысты.

Қазіргі уақытта осы қызмет жүзеге асырылатын негізгі құжаттар мыналар болып табылады: БҰҰ трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясы азаматтық, отбасылық және қылмыстық істер бойынша құқықтық көмек және құқықтық қатынастар туралы Конвенция (Минск, 22 қаңтар 1993 ж.) және оған хаттама (Мәскеу, 28 наурыз 1997 ж.) [2], Азаматтық, отбасылық және қылмыстық істер бойынша құқықтық көмек және құқықтық қатынастар туралы конвенцияның жаңа редакциясы (Кишинев, 7 қазан 2002 ж.), сондай-ақ құқықтық көмек көрсету мәселелері бойынша түрлі елдердің екі жақты шарттары.

Бұл салада Шенген ақпараттық жүйесін (Schengen Information System, немесе Sis), сондай-ақ Сот төрелігі саласындағы Еуропалық ақпараттық желіні құруға және пайдалануға қатысты Еуропалық Одақ елдерінің заманауи тәжірибесі назар аударуға тұрарлық. Мысалы, SIS техникалық мүмкіндіктері ақпараттық сұранысты осы жүйеге тікелей қамауға алу ордеріне теңестіруге мүмкіндік береді.

Әрине, Минск конвенциясы аймақтағы қылмысқа қарсы күрес ынтымақтастығын дамытуға оң әсерін тигізеді. Біз 2000 жылы ТМД мемлекеттері қол қойған Азаматтық, отбасылық және қылмыстық қатынастарда өзара құқықтық көмек көрсету туралы Кишинев Конвенциясы Минск Конвенциясына қарағанда анағұрлым жетілдірілген және аймақтағы өзара ынтымақтастықтың құқықтық негіздерін дамытатын болып табылатынын көріп отырмыз.

Халықаралық сипаттағы қылмысқа қарсы күрес жөніндегі көпжақты конвенцияларға сәйкес, мемлекеттің қылмыскерлерді ат қою туралы талаппен жүгінуі заңды міндеттеме ретінде танылмайды. Алайда Конвенцияға қатысушы мемлекеттер халықаралық сипаттағы қылмыстарды өтінішті алудан тәуелсіз қылмыскерлерді атау жөніндегі міндеттемені тудыратын қылмыстар ретінде таниды.

Тіпті мемлекеттер арасында қылмыскерлерді атау жөніндегі арнайы шарт болмаса да, көпжақты конвенциялардың әрқайсысын мемлекеттер осындай қылмыс жасаған адамдарды атау үшін заңдық негіз ретінде қарауы мүмкін. Халықаралық сипаттағы қылмыстар туралы екі жақты шарттарда одан да күрт нұсқаулар белгіленуі мүмкін.

Экстрадициялаудың халықаралық-құқықтық негіздерін зерделеуді және жан-жақты зерттеуді жеңілдету мақсатында оларды алдын ала топтарға бөле отырып, қарау орынды болады[2].

Бірінші топқа қылмыс жасаған адамдарды экстрадициялау ережелерін көздейтін халықаралық құқықтық құжаттар (конвенциялар, декларациялар және т.б.) жатады.

Атап айтқанда, оларға халықаралық қоғамдастыққа қауіп төндіретін қылмыстарға қарсы күрес жөніндегі бірқатар конвенциялар, атап айтқанда әуе кемелерін басып алуға қарсы күрес жөніндегі Конвенция (1970 жылғы 16 желтоқсан), Халықаралық қорғауды пайдаланатын адамдарға, оның ішінде дипломатиялық агенттерге қарсы қылмыстарды болдырмау және жазалау жөніндегі Конвенция (1973 жылғы 14 желтоқсан), адамдарды кепілге алуға қарсы күрес жөніндегі Конвенция (1979 жылғы 17 желтоқсан), ядролық материалды физикалық қорғау туралы конвенция (1980 жылғы басқа да қатыгез, (1984 жылғы 10 желтоқсан), БҰҰ персоналының және онымен байланысты персоналдың қауіпсіздігі туралы Конвенция (1994 жылғы 9 желтоқсан), бомбалық терроризмге қарсы күрес жөніндегі Конвенция (1997 жылғы 16 желтоқсан), терроризмді қаржыландыруға қарсы күрес жөніндегі Конвенция (1999 жылғы 9 желтоқсан) және т.б.жатады.

Екінші топқа халықаралық ұйымдар әзірлеген үлгілік және ұсынымдық сипаттағы құжаттар жатады. Сонымен қатар, БҰҰ әзірлеген типтік құжаттарды назардан тыс қалдырмауымыз керек. Оның үстіне, бұл құжаттар ұлттық заң саясатын қалыптастыруда маңызды мәнге ие. Атап айтқанда, оларға қылмыстық сот ісін жүргізу саласындағы өзара құқықтық көмек туралы үлгі шарт және аты-жөні туралы үлгі шарт жатады. Мысалы, 1990 жылғы 14 желтоқсандағы ат қою туралы үлгі келісімде келісім жасасу процесінде тараптар назарға алатын, ат қою міндеттемелері, экстрадициялау үшін себеп болуы мүмкін қылмыстар, экстрадициялаудың императивтік және факультативтік негіздері сияқты маңызды ережелер көзделген. Мұндай ережелер қылмысқа қарсы күресте мемлекетаралық ынтымақтастықтың тиімділігін арттыруға қызмет етеді.

Үшінші топқа екі жақты және көп жақты келісімдерді жатқызуға болады. Екі жақты және көп жақты келісімдер қылмыстық істер бойынша өзара құқықтық көмек көрсетуде маңызды орын алады

БҰҰ Хатшылығының мәліметтері бойынша, мұндай келісімдердің саны 1500-ге жетті. Екі жақты және көп жақты келісімдер жасасудың негізгі мақсаты географиялық жақындықты, экономикалық, саяси және мәдени өзара қарым-қатынастарды, стратегиялық мүдделердің ортақтығын негізге ала отырып экстрадициялауды жүзеге асырудың пәрменді тетігін әзірлеу болып табылады. Бұл ұстау мәселелері бойынша аумақтық және жалпы аймақтық конвенцияларда көрініс табады. Атап айтқанда, 1961 жылғы Азия және Африка Конвенциясында, Бельгия, Нидерланды және Люксембург Бенилюксте қол қойған қылмыстық істер бойынша экстрадициялау және құқықтық көмек туралы 1962 жылғы Конвенцияда. 1993 жылғы 22 қаңтардағы Минск

конвенциясы ТМД елдері: Армения, Беларусь, Қазақстан, Қырғызстан, Молдова, Ресей, Тәжікстан, Түрікменстан, Өзбекстан және Украина арасындағы Азаматтық, отбасылық және қылмыстық істер бойынша құқықтық қатынастар мен құқықтық көмекті регламенттейді. Бұдан басқа, жалпы аймақтық сипаттағы көпжақты келісімдер арасында 1952 жылы Египет, Ирак, Иордания, Сауд Арабиясы және Сирия қол қойған Араб Мемлекеттері Лигасының экстрадициялау туралы шартын атап өтуге болады.

А.И. Бойцовтың пікірінше, бұл шарттарды екі топқа бөлуге болады: екі жақты шарттар мен көп жақты шарттар. Өз кезегінде, көпжақты шарттардың мынадай түрлерін бөліп көрсету орынды:

- қылмыскерлерді ұстау туралы шарттар;
- жан-жақты құқықтық көмек көрсету туралы, оның ішінде экстрадициялау мәселелеріне қатысты ережелерді қамтитын шарттар;
- халықаралық сипаттағы және халықаралық қылмыстарға қарсы күрестің жалпы проблемаларына қатысты шарттар, оның ішінде белгілі бір қылмыстары үшін айыпталған немесе сотталған адамдарды ұстап беру (экстрадициялау) туралы шарттар.

Осылайша, тарихи, заңды және басқа аспектілерді зерттеу негізінде осы институттың шарттық-құқықтық негіздерін келесі тәртіппен қарастыру орынды деп санаймыз:

- ұстау туралы екі жақты шарттар;
- экстрадициялау туралы көпжақты келісімдер;
- ұстауды қамтамасыз ететін арнайы нормаларды көздейтін құқықтық көмек туралы екі және көпжақты шарттар;
- өңірлік және жаһандық конвенциялар, сондай-ақ ұстауға қатысты нормаларды қамтитын халықаралық сипаттағы қылмыстарға қарсы күрес жөніндегі декларациялар;
- адамдарды іздестіру және ұстау бойынша екі және көпжақты үкіметаралық және комитетаралық келісімдер.

Барлық халықаралық-құқықтық құжаттарда, қарарлар мен стандарттарда, оның ішінде қылмысқа қарсы күрес саласына қатысты осы келісімдерге қатысушы болып табылатын мемлекеттер үшін белгілі бір жауапкершілік көзделген. Мемлекетаралық келісім нәтижесінде туындаған халықаралық нормалардың ерекшелігі мемлекеттің оларды ішкі құқық жүйесінде қолдану үшін белгілі бір шараларды іске асыруын талап етеді.

Бүгінгі күні Қазақстан Республикасының осы салада 20-ға жуық екі жақты келісімі бар.

Халықаралық құқықтың тәуелсіз және тең құқықты субъектісі ретінде Қазақстан Республикасы бүгін көптеген көршілес мемлекеттермен құқықтық көмек туралы, сондай-ақ сотталғандарды жазасын өтеу үшін тапсыру мәселелерімен байланысты екіжақты шарттарға қол қойғанын атап өту қажет. Атап айтқанда, Қазақстан Өзбекстанмен, Қырғызстанмен, Тәжікстанмен, Түркменстанмен, Әзірбайжанмен, Болгария, Чехиямен, Грузиямен, Украинамен, Латвиямен, Литвамен, Түркиямен, Кореямен, Қытай Халық

Республикасымен, Үндістанмен, Иранмен және Пәкістан Ислам Республикасымен экстрадициялау жөнінде екі жақты шарттарға қол қойды.

Осы келісімдер негізінде әдетте мынадай мәселелер реттеледі: қылмыс жасаған адамдар туралы мәліметтер алмасу; дайындалып жатқан және жасалған қылмыстар туралы ақпарат алмасу; сот қаулыларын орындау кезінде көмек көрсету; басқа мемлекеттің аумағында қылмыс жасады деп күдік келтірілген азаматтарды, оның ішінде өз азаматтарына қарсы қудалауды жүзеге асыру; жауапкершілікке тарту мақсатында адамдарды іздестіру; адамдарды атуды қамтамасыз ету мақсатында қамауға алу.

Бүгінгі күні мемлекеттердің экстрадициялау және адамдарды қылмыстық қудалау үшін ұстап беру саласындағы ынтымақтастығының тиімділігі тұтастай алғанда төмен болып табылатынын мойындау керек. Статистикалық деректер бұл қорытындыны растайды, бұл мемлекетаралық іздестіруде бұрын ұсталған, бірақ қамаудан босатылған адамдарды іздеу және ұстап беру туралы қайталама тапсырмалар санының артуына алып келеді.

Бірқатар мемлекеттердің заңнамасында экстрадициялау саласындағы халықаралық ынтымақтастықты реттейтін нормалар әлі де жоқ екенін атап өткен жөн, бұл оны жүзеге асыруды қиындатады. Сондықтан заңнамадағы осындай олқылықтарды толтыру міндеті өзекті болып қалуда. Осылайша, экстрадициялау туралы шешім қабылдау рәсімінің мерзімдерін заңнамалық деңгейде халықаралық және Ұлттық регламенттеудің болмауы оның тиімділігін айтарлықтай төмендетеді.

Ұйымдасқан қылмыстың халықаралық сипаты неғұрлым жан-жақты негізде ынтымақтастық туралы жаңа және тиімді келісімдерді жедел әзірлеуді талап етеді. Біздің ойымызша, техникалық ынтымақтастықты оның әр түрлі формаларында нығайту және тәжірибе және жаңа жетістіктер алмасу мақсатында консультативтік қызметтерді кеңейту, сондай-ақ оған мұқтаж елдерге көмек көрсету жеке бағыт болуы тиіс.

Қорытындылай келе, қазіргі уақытта қылмыстың күрт дамуын ескере отырып, мемлекетаралық ынтымақтастықтың тұрақты процесінің ажырамас бөлігіне экстрадицияны бөлуді қамтамасыз ету, сондай-ақ оны қауіпті және аса қауіпті қылмыстар үшін ғана емес, сонымен қатар ерекше қауіп төндірмейтін (атап айтқанда, экономикалық қылмыстар қылмыстар үшін де қолдануды бекіту орынды екенін атап өтуге болады.

Осы ынтымақтастық аясындағы басты бағыттардың бірі қылмыскерлерді экстрадициялау, яғни оларды бір мемлекеттің қылмыстық жауапкершілікке тарту және үкімді орындау үшін беруі болып табылады. Экстрадициялау мәселелері бойынша құқықтық ынтымақтастық тек прокуратура органдары арқылы жүзеге асырылады.

Қылмыскерлерді ұстап беру ұғымын талдай отырып, осы кешенді ұғымның кейбір белгілерін атап өтуге болады:

1) экстрадициялау – қылмыс жасаған және қылмыс жасалған мемлекеттің құқық қорғау органдарынан жасырынған адамды жазалау үшін шет

мемлекеттерге құқықтық көмек көрсету үшін жүзеге асырылатын құқықтық көмек актісі;

2) экстрадициялау халықаралық (көпжақты және екі жақты) шарттар, конвенциялар, "қылмыскерлерді ұстап беру туралы" арнайы заңдар және ұлттық заңнама (Конституция, ҚК, ҚПК) негізінде ғана жүзеге асырылады.);

3) экстрадициялау сұрау салушы мемлекет қылмыс жасаған адам туралы қажетті құжаттарды, мәліметтерді беретін ұстап беру туралы талап болған кезде ғана жүзеге асырылады;

4) қылмыс экстрадициялық болуы тиіс, яғни жасалғаны үшін ұстап беруді талап етуге болатын қылмыстар санатына кіруі тиіс. Әлемнің көптеген елдері есірткі айналымымен, терроризммен және ұшақтарды айдап әкетумен байланысты барлық қылмыстар экстрадициялық болып табылады деп келісті;

5) қылмыс құрамын екі жақты анықтау немесе екі елде де қылмыстық тәртіппен жазаланатын жағдайда қылмыстың экстрадициялық деп саналатынын білдіретін маңызды факт, қылмыстық жазаланушылық іс-әрекет сұрау салушы және сұрау салынатын елдерде қолданылады;

6) ұстап беру субъектісі экстрадициялық қылмыс жасағаны үшін айыпталушы немесе қылмыс жасағаны үшін сотталған жеке тұлға ғана бола алады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Умарханова Д.Ш. Международно-правовые аспекты экстрадиции Вестник КазНУ Алматы 2015
2. ЕВ Борисенко Экстрадиция: терминологический аспект// Закон и право. 2016. № 6. С. 12.

ӘОЖ 342.7

АР ОЖДАН БОСТАНДЫҒЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ БОЙЫНША МЕМЛЕКЕТ ПЕН ТҮЛҒАНЫҢ ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ораз Н.Ж., Иманберді С.Қ., Жасузах Ғ.Қ.
Ғылыми жетекшісі - з.ғ.к., аға оқытушы Жаналиева А.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Статья посвящена особенностям правового регулирования рынка цифровых технологий. В статье автором дана краткая характеристика рынка цифровых технологий, определена цель цифровой трансформации как необходимая для дальнейшего развития правового регулирования антимонопольного законодательства.

Summary: The article is devoted to the peculiarities of the legal regulation of the digital technology market. In the article, the author gives a brief description of the digital technology market, defines the purpose of digital transformation as necessary for the further development of legal regulation of antimonopoly legislation.

Адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтары, олардың мәні мен әлеуметтік маңызы дәстүрлі түрде ғалымдардың қызығушылығын арттырады, ал заңгерлер бұл жерде де ерекшелік емес. Адам ойының тарихында бостандықты философиялық-адамгершілік категория ретінде зерттеу қазіргі

уақытқа мүмкіндік береді. Оның нақты және іс-жүзінде маңызды құқықтық сипаттамаларын тұжырымдау уақыты. Құқықтанудың формальды тұжырымдамалық-әдістемелік аппаратына байланысты бостандықты құқықтық ғылым тұрғысынан түсіну белгілі бір біржақтылықтан айырылмайды, бірақ бұл бостандықты маңызды моральдық императив ретінде адамдардың әлеуметтік қолайлы мінез-құлық нормативіне, Мемлекеттік әлеуметтік құрылымдар қызметінің ең жоғары құндылық бағдарына айналдыруға мүмкіндік беретін ұтымды ұйымдастырушы компонентті анықтауға мүмкіндік береді [1].

Ар-ождан бостандығы мен діни сенім бостандығының арақатынасы, олардың заңнамалық реттелуінің шекараларын анықтау проблемалары қазіргі уақытта адамның құқықтары мен бостандықтарының заңды түрде нақты және келісілген жүйесін құру, оларға тиімді кепілдік беру қажеттілігіне байланысты ерекше маңызға ие, бұл қызмет етуі керек демократиялық құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғам қағидаттарын іске асыру. Бұл айтылғандар жаһандану мен әлем елдерінің интеграциясының үдерістерінің күшеюіне байланысты да маңызды. Халықаралық құқықтың жалпыға бірдей танылған қағидаттары мен нормалары, соның ішінде адамның құқықтары мен бостандықтарына қатысты, ұлттық құқықтық жүйесінің ажырамас бөлігіне айналады, бағыттарды анықтайды.

Мемлекеттік-құқықтық институттарды одан әрі жаңғырту. Қазіргі қоғамдағы өркениетаралық конфессиялық қайшылықтардың тереңдеуіне қарсы тұру оларды жоюдың және алдын-алудың тиімді саяси-құқықтық шараларын әзірлеуді, ең алдымен әртүрлі діндер өкілдерінің бейбіт қатар өмір сүру жолдарын, олардың жанжалсыз жанасу нүктелерін іздеуді көздейді, бұл толеранттылық принципін әр адамның болмысының дүниетанымдық негізіне енгізуді білдіреді.

Бостандық-философияның, діннің және қоғамдық өмірдің негізгі ұғымдарының бірі, теріс (басқалардан тәуелсіздік) және оң (бір нәрсені жүзеге асыру еркіндігі, мүмкіндік) аспектілері¹. Философияда Бостандық-табиғат пен қоғамның даму заңдылықтарын түсіну негізінде субъектінің өз еркінің көріну мүмкіндігі; Тәуелсіздік, шектеулер мен шектеулердің жоқтығы [2].

Бостандық сонымен қатар өз мүдделеріне сәйкес әрекет ету қабілеті ретінде анықталады; саяси және экономикалық шектеулердің болмауы; жеке тәуелсіздік³; адамның конституциялық құқықтары мен бостандықтарына негізделген нақты әрекеттерді жасау немесе жасамау мүмкіндігі⁴. Ғалымдар бостандықтың заңды маңыздылығын " адамның барлық қадір-қасиеті бостандыққа негізделген; адам құқықтары оған негізделген "деп санайды⁵. Бостандық негізгі философиялық, адамгершілік категориялардың бірі бола отырып, халықаралық және ұлттық деңгейде танылған және кепілдендірілген адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтары институты түріндегі құқықтық шындықта ерекше орын алады. Құқықтағы бостандық-күрделі, ұзақ тарихы бар ғылыми және практикалық мүдделер саласы [3].

Революцияға дейінгі заң әдебиеттерінде құқықтық нормалардың болуы мүмкіндігінің өзі ерік бостандығына байланысты екендігі баса айтылды,

сонымен бірге ерік бостандығы туралы мәселені адамның саналы іс-қимыл саласына қатысты қоюға болады және тек бірнеше жолдан таңдау ұсынылған жағдайларда ғана ұстануға болады⁷.

Қазіргі зерттеушілер бостандық ұғымы мемлекеттен абсолютті тәуелсіздікті білдірмейді, бірақ белсенді, бастамашыл және жауапты тұлғаны қалыптастыруды көздейтініне назар аударады [4].

Шынында да, өркениетті қоғамда бостандықты адамның ойлағандай әрекет ету құқығы ретінде қарастыруға болмайды. Жеке адамның бостандығын жүзеге асыру қоғам мен мемлекеттің әл-ауқатымен байланысты, сондықтан қоғамдық тәртіпті бұзбауы керек. Осылайша, бостандықтың екі негізгі жағы бар: субъективті (қандай да бір әрекеттерді жасауға немесе жасамауға қызығушылық пен мүмкіндік) және объективті (жеке тұлғаның субъективті талаптарын басқа адамдардың мүдделерімен, қоғамның, мемлекеттің немесе тұтастай алғанда әлемдік құқықтық тәртіптің әл-ауқаты мен қауіпсіздігін сақтау қажеттіліктерімен шектеу).

Бостандықты құқықтық өлшеудің басты белгісі-бірнеше мүмкін әрекеттердің бірін саналы түрде таңдау немесе әрекет пен әрекетсіздік арасындағы таңдау. Бостандықтың саналы элементі оның тасымалдаушысы қалай әрекет ету керектігін саналы түрде таңдайтын жеке заңды тұлға (бірқатар құқықтар мен бостандықтарды жүзеге асыру үшін — қабілетті) деп болжайды.

Осыған байланысты кез-келген субъективті құқық уәкілетті тұлғаның мүмкін болатын мінез-құлқының өлшемі бола отырып, оның мазмұны бойынша да, оны жүзеге асыру сипаты бойынша да белгілі бір шекараларға ие деген пікір өте әділетті.¹⁰

Бостандықты теріс пайдаланудың моральдық жағына қатысты шіркеу қайраткерлері бұрын-соңды болмаған сыртқы Бостандық адамды шынайы, күнәдан бостандықтан айыратынына назар аударады; көбінесе сыртқы Бостандық факторы азғыруға айналады және діни дәстүрлерден ауытқуға итермелейді.

Жоғарыда айтылғандар құқықтық құралдардың оңтайлы кешенін анықтау қаншалықты қиын екенін көрсетеді, қажет болған жағдайда қоғамдық қатынастарға қатысушылардың гетерогенді талаптарын теңестіреді және шектейді және олардың моральдық көзқарастарын көрсетеді.

Адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асырудың шекараларын белгілеу құқықтардың шектелуімен тығыз байланысты — заң ғылымының бұрыннан келе жатқан және өте пікірталас мәселесі. Мұндай шектеулер тұрақты да, уақытша да болуы мүмкін. Әдебиетте құқықты шектеу заңмен қорғалатын құқықтарға қауіп төндіретін заңсыз әрекетті тежеу ретінде анықталады [5].

Құқықтанушылар "мемлекеттің дінді жоюы сөзсіз қоғамның моральдық ыдырауына, құқықтық тыйымдарды елемеуге, рұқсат етілуге әкеп соқтырады" деп әділетті түрде баса айтады. Сондықтан мемлекетінің және жалпы әлемдік қоғамдастықтың одан әрі дамуының жетістігі адам мен азаматтың жалпыға бірдей танылған құқықтары мен бостандықтарын танумен,

кепілдендірумен және тиімді іске асырумен тығыз байланысты, олардың ішіндегі ең маңыздысы-діни сенім бостандығы. Заңнамалық реттеу, аталған бостандықты жүзеге асырудың қолайлы тәсілдері мен шекараларын белгілей отырып, сайып келгенде, азаматтардың, олардың бірлестіктерінің, мемлекет қоғамының мүдделерінің ақылға қонымды тепе-теңдігімен әлеуметтік бейбітшілікті тұрақтылықты қамтамасыз етуге арналған.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1.Қазақстан Республикасындағы жеке тұлғаның конституциялық құқықтық мәртебесі [Мәтін]: Оқу құралы / Ч. Бобабаев.- Алматы: Отан, 2018.- 138б.
- 2.Воронцова, М. А. Конституционно-правовые основы личной безопасности несовершеннолетних в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / М. А. Воронцова. — Санкт-Петербург, 2018. — 211 с.
- 3.Абдреев, Т. И. Гражданско-правовое положение оценщика в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Т. И. Абдреев. — Казань, 2017. — 201 с.
- 4.Абросимова, Е. А. Материально-правовой и коллизионный аспекты критерия предвидимости в праве России и зарубежных стран: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Е. А. Абросимова. — Москва, 2018. — 225 с.
- 5.Акинфиева, В. В. Обеспечительный платеж как способ обеспечения обязательств в российском гражданском праве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / В. В. Акинфиева. — Казань, 2018. — 201 с.

ӘОЖ -347.9

АЗАМАТТЫҚ ПРОЦЕСТЕГІ ҮШІНШІ ТҰЛҒАЛАРДЫҢ РӨЛІ

Орынбай Н.С., Досалы А.Е., Абдикалик Ж.К.
Ғылыми жетекшісі – з.ғ.к., аға оқытушы Имашев Б.Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Третьи лица участвуют в гражданском процессе на равных началах со сторонами. В соответствии с Гражданским процессуальным кодексом третьи лица подразделяются на два вида, а именно: третьи лица, самостоятельно предъявляющие иски в отношении предмета спора, и третьи лица, самостоятельно не предъявляющие иски в отношении предмета спора. Каждый вид третьих лиц имеет как свои особенности, так и общие черты.

Summary: Third parties participate in civil proceedings on an equal basis with the parties. In accordance with the Civil Procedure Code, third parties are divided into two types, namely: third parties who independently file claims in relation to the subject of the dispute, and third parties who do not independently file claims in relation to the subject of the dispute. Each type of third parties has both its own characteristics and common features.

Дау нысанына қатысты тәуелсіз шағымдарды мәлімдейтін үшінші тараптың құқықтары мен міндеттері тараптардың құқықтарына сәйкес келеді. Осыған байланысты қарастырылған барлық жалпы құқықтар қолданылады. Азаматтық іс жүргізу кодексі, сондай-ақ осы бапта көрсетілген арнайы құқықтар [1].

Сонымен, дау тақырыбына тәуелсіз талап қоятын үшінші тарапқа қарсы талап қойылуы мүмкін, ол татуласу келісімін жасай алады, талаптың негізін өзгерте алады, талаптардың көлемін ұлғайту немесе азайту және т.б. Осылайша,

талапкер мен жауапкер, әдетте, керісінше материалдық және іс жүргізу мүдделері. Тараптардың заңды мүдделері, заңда қарастырылған жағдайларда сотпен заңмен қорғалатын басқа адамдардың құқықтары мен мүдделерін қорғау үшін жүгінетін адамдардың ісіне деген қызығушылықтан ерекшеленеді. Бұл адамдардың мүдделері жеке сипатта болмайды және әдетте тек процессуалдық сипатқа ие, яғни бұл сотқа қорғауға жүгінген адамның пайдасына шешім қабылдау, тараптардың белгілері сонымен бірге заңды күшіне енген сот шешімінің міндетті күші бар. барлық мазмұнды және іс жүргізу салдары (сот шешімінің заңды күшінің объективті және субъективті шегі). Іске қатысатын басқа адамдар үшін, дау тақырыбына тәуелсіз талап қоюды талап ететін үшінші тұлғаларды қоспағанда, соттың заңды күшіне енген шешімі, әдетте, процедуралық салдары, мысалы, нұқсан келтіреді.

Тараптарды нақты немесе қабылданған субъект ретінде сәйкестендіру сотта қаралатын материалдық құқықтық қатынастардың «істің мазмұнды және процедуралық қызығушылығы бар» деп М.С. Шакарян сынға алды, ол бұл анықтамада процесстегі тараптар түсінігі материалдық-құқықтық қатынастар субъектілерінің тұжырымдамасымен негізсіз байланысты, ал тараптар тараптар процесс - бұл мәнді емес, бірақ процессуалдық заң институты, сондықтан анықтамада процедуралық аспектіні елемеуге болмайды, бұл анықтама тек тиісті тараптардың түсінігін ғана қамтиды. Бұл сын негізсіз болып көрінеді [2].

Бұл анықтамалардың екеуін де М.Хютиз сынға алды. Алғашқыларына қатысты ол мұндай анықтама «қайшы келеді» деп жазады логика ғылымының ережелері. Әр тұжырымдамада тақырыптың маңызды белгілерін сипаттайтын тұжырымдар жинақталған. Бұл белгілер объективті. Бұл жағдайда маңызды қасиет (даулы қаржылық қатынастардың субъектілері) логикалық байланыстың бөлігі болуы мүмкін, бірақ болмауы мүмкін. Сондықтан талданған анықтама логикалық сынаққа сәйкес келмейді» [3].

Көптеген авторлардың пікірінше, бұл істерде тараптар жоқ, өйткені заңға қатысты дау жоқ. А.В. Усталованың пікірінше, азаматты құқық қабілеті шектеулі деп таныған жағдайда, тіпті отбасы мүшелерінің субъективті материалдық құқықтары туралы даулар туындайды, сондықтан бұл істерді сотқа беру керек. «Кез келген дау», С.В. Аносова дұрыс көрсеткендей, «екі жақтың даудың нысанасына қатысты әртүрлі ұстанымда болуын болжайды» [4].

Азаматтық процеске үшінші тұлғалардың қатысуы мәселесін алғаш рет А.Ф. Клейнман жазған [5].

Қ.И. Малышев үшінші тараптың даулы мүлікке талап қоюшының немесе жауапкердің құқықтарына қарамастан ерекше құқықтарын талап ететін барлық жағдайларды қамтиды [6].

Е. Энгельман мұнда үшінші тарап дау-дамайды толығымен немесе ішінара оның пайдасына іздейтін барлық жағдайларды қамтиды [7].

Т.М. Яблочков процеске үшінші тараптың кіруі, қандай да бір ерекше формамен жүрсе де, екі сот іс-әрекетінің жиынтығы ретінде сот ісінің ерекше түрін білдірмейді: бастапқы талапкерге қатысты, бұл мойындауға, заңды құруға

және түпнұсқаға қатысты талаптар екенін анықтады. Жауапкер - тану туралы талаптар және марапаттау туралы талаптар [8].

Алайда, тәуелсіз талап қоюды талап ететін үшінші тарап тәуелсіз шағымдармен сотқа жүгіну құқығын пайдаланбаған жағдайда, судья оны бұл іске қатысуға аша алмайды. Бұл жағдайда үшінші тарап өзінің пайдасына сот шешімі шығарылған процеске қатысушыға тәуелсіз талап қою арқылы өздерінің бұзылған құқықтарын қорғауды талап ете алады.

Даулардың тақырыбына тәуелсіз талап қоюды талап ететін үшінші тараптардың қатысуы мысал ретінде әйелдің бұрынғы күйеуінен үйлену кезінде сатып алынған тігін машинасын өндіріп алу туралы талап арызы болып табылады. Тәуелсіз талаптары бар үшінші тарап ретінде, кесу және тігу курстарының директоры процеске кіріп, дау тақырыбы талапкер қатысқан курстарға жататынын айтты, ол тігін машинасын уақытша пайдалануға алды.

Даудың тақырыбына тәуелсіз талап қоюды талап ететін үшінші тараптың талап арызы тек дау тараптарына ғана емес, сонымен бірге тараптардың біріне - талапкерге немесе жауапкерге де берілуі мүмкін. Әдетте, талапкердің және үшінші тараптардың тәуелсіз талаптары бар шағымдары олардың мазмұны мен көлемі жағынан толығымен сәйкес келмеуі мүмкін.

Тәуелсіз талаптары бар үшінші тараптың процессуалдық ұстанымы бірлескен өтініш берушінің іс жүргізу ұстанымына өте ұқсас, сондықтан олардың айырым белгілерін анықтау қажет. Мұндай екі белгі бар. Біріншіден, үшінші тарап әрдайым басталған процеске қатысады. Екіншіден, басқа немесе ұқсас негіздерден туындайтын, бірақ талапкермен бірдей емес үшінші тараптың талаптарының сипатының тәуелсіздігі.

Үшінші тарап пен талапкер - олар бір объект туралы туындағанмен, мазмұндық-құқықтық қатынастарда әр түрлі болжамды субъектілер. Бірлескен жұмысшылар - бұл міндетті түрдегі немесе бірнеше қатысы бар, бірақ мазмұнды түрдегі құқықтық қатынастарға сәйкес келетін, міндетті емес қатынастарға ұқсас біртұтас көп салалы құқықтық қатынастардың болжамды қатысушылары. Олардың талаптары бір-біріне қатысты емес.

Әдетте азаматтық процесте қарама-қарсы мүдделері бар екі тарап пайда болады - талапкер мен жауапкер, олардың әрқайсысы өзінің кінәсіздігін қорғайды. Алайда, бірқатар жағдайларда процесс қиын, тараптардан басқа азаматтық істі шешуге мүдделі азаматтар мен заңды тұлғалар оған өз бастамалары бойынша қосылады немесе қатысады.

Процеске қатысатын адамдардың мүдделері әрқашан тараптардың мүдделерімен сәйкес келе бермейді, сондықтан оларды үшінші тараптар деп атайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексі (2022.12.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
2. Шакарян М.С., Вступ. ст.: Боннер А.Т., Мирзоян М.Э., ИД Р. Асланова "Юридический центр" 2014 г.

3. Гражданское право том I Учебник для вузов (академический курс) (главы 1 - 15) Ответственные редакторы: М.К. Сулейменов - член-корреспондент Академии наук Республики Казахстан, доктор юридических наук, профессор; Ю.Г. Басин - доктор юридических наук, профессор, заслуженный деятель науки Республики Казахстан
4. Рассахатская Н.А. Гражданская процессуальная форма: Уч.пособие.-М., 2013.
5. Жуйков В. М. Проблемы гражданского процессуального права. - М.: Городец, 2011.
6. Климкин С.И. Гражданское право Республики Казахстан. Общая часть: Учебное пособие. Алматы: НИЦ КОУ. 2011.
7. Гражданское право. Том I. Общая часть. Учебник для вузов (академический курс). Отв. ред. М.К. Сулейменов. – Алматы, 2013.
8. Гражданское право и предпринимательство: Материалы международной научно-практической конференции (в рамках ежегодных цивилистических чтений) / Отв. ред. М.К. Сулейменов. – Алматы, 2012.

ОӘЖ 342

АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫНЫҢ ЖАЛПЫҒА БІРДЕЙ ДЕКЛАРАЦИЯСЫ. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫ

Оспан Д.Н., Есет Н.Б., Дуйсебекова З.С.
Ғылыми жетекшісі философ. ғ. к., аға оқытушы Абдрасилова Г.З.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье автор раскрывает высокий политический авторитет Всеобщей декларации прав человека, который был заложен в конституциях многих стран мира, в том числе и Казахстана и оказал важное влияние на формирование международной системы защиты прав человека, развитие международной политики и отношений.

Summary: In the article, the author reveals the high political authority of the Universal Declaration of Human Rights, which was laid down in the constitutions of many countries of the world, including Kazakhstan, and had an important impact on the formation of the international system of human rights protection, the development of international politics and relations.

Адам құқықтары туралы қазіргі түсінік ежелгі дәуірде пайда болған табиғи құқық идеяларынан бастау алады, либерализм идеяларынан тікелей бастау алады. Оның ең көрнекті өкілдері өмір сүруге, қауіпсіздікке, бостандыққа, меншікке, езгіге қарсы тұрудың табиғи, ажырамас (бөлінбейтін) және мемлекетке тәуелсіз және ол қорғайтын адам мінез-құлқының қасиетті нормалары ретінде іргелі құқықтарын түсінуді негіздеді. Адам және азамат құқықтары институтының дамуындағы сапалы секіріс ХХ ғасырдың екінші жартысында тоталитарлық режимдердің қайғылы тәжірибесіне реакция ретінде орын алады. Қазірдің өзінде қалыптасқан азаматтық, саяси және әлеуметтік-экономикалық құқықтар каталогы айтарлықтай кеңейуде. Оларға жаңа "құқықтар буыны" қосылады: қолайлы ортаға, ақпаратқа және т. б.

Осы кезеңде адам және азамат құқықтары институтының дамуында жетекші рөл оның негізгі құжаттарында ресімделген халықаралық құқыққа ие болады: Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы (1948), экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы Пакт және Біріккен Ұлттар Ұйымы қабылдаған азаматтық және саяси құқықтар туралы Пакт (1966), Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымының Хельсинки

жиналысының қорытынды актісі (1975). Олар және одан кейінгі адам құқықтары жөніндегі халықаралық құжаттар адам және азамат құқықтары каталогының ауқымды стандартын және қатысушы мемлекеттің конституциялық құқығымен қабылданған осы құқықтарды қамтамасыз ету кепілдіктерін жасады.

Адамның негізгі құқықтары мен бостандықтарын бекітетін ең іргелі халықаралық-құқықтық құжат 1948 жылғы 10 желтоқсанда БҰҰ Бас Ассамблеясы қабылдаған Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы болып табылады. Осы құжаттың кіріспесінде "Бас Ассамблея адам құқықтарының осы жалпыға бірдей декларациясын барлық халықтар мен барлық мемлекеттер осы декларацияны үнемі ескере отырып, қоғамның әрбір адамы мен әрбір органы осы құқықтарды құрметтеуге ықпал етуге ұмтылатын міндет ретінде жариялайды" делінген және ұлттық және халықаралық прогрессивті іс шаралар арқылы оларды мемлекеттер халықтарының арасында жалпыға бірдей және тиімді тану мен жүзеге асыруды қамтамасыз ету - ұйым мүшелері, сондай-ақ олардың юрисдикциясындағы аумақтар халықтары арасында". Декларацияның 1-бабында "барлық адамдар өз қадір-қасиеті мен құқықтары бойынша еркін және тең болып туылады. Олар ақыл мен ар-ожданға ие және бір-біріне бауырластық рухында әрекет етуі керек". Бұл жарияланған құқық 3-баппен күшейтіледі: "әр адамның өмір сүруге, бостандыққа және жеке басына қол сұғылмаушылыққа құқығы бар". 2-бапта Декларацияда әрбір адам нәсіліне, түсіне, жынысына, тіліне, дініне, саяси немесе өзге де нанымдарына, ұлттық немесе әлеуметтік тегіне, мүлкіне, таптық немесе өзге де жағдайға қатысты қандай да бір айырмашылықсыз осы Декларацияда жарияланған барлық құқықтар мен барлық бостандықтарға ие болуы тиіс деп белгіленеді.

Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының 7-бабында: "барлық адамдар заң алдында тең және заңның тең қорғалуына ешқандай айырмашылықсыз құқылы. Барлық адамдар осы декларацияны бұзатын қандай да бір кемсітушіліктен және осындай кемсітушілікке қандай да бір түрткі болудан қорғауға құқылы [1].

Халықаралық құқықтың бұл нормасының мәні қоғамның кез-келген мүшесінің лайықты адам өмір сүру құқығын қорғау, әр адамның жеке басын көру талабы ретінде түсінілуі керек. Аталған ереже кейіннен адам және азамат құқықтарын сақтау стандарттарын белгілейтін барлық халықаралық-құқықтық дереккөздерде, сондай-ақ әлемнің көптеген елдерінің ұлттық заңнамасында қайталанды. Бір қызығы, Қазақстан Республикасы осы декларацияны ратификациялау туралы арнайы актіні (заңды) қабылдамады, бірақ оның барлық ережелерін Қазақстан Республикасының Конституциясында және салалық заңдарда дәйекті түрде көрсетті. Бұл ретте адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының негізгі ережелерін тану 1990 жылғы 25 қазандағы Қазақ Кеңестік Социалистік Республикасының Мемлекеттік Егемендігі туралы декларациясының кіріспесінде, сондай-ақ ҚР Жоғарғы Кеңесінің 1991 жылғы 16 желтоқсандағы № 1008 қаулысымен қолданысқа енгізілетін "Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы"

Қазақстан Республикасының Конституциялық заңында тікелей көрсетілгенін атап өткен жөн, онда мыналар сөзбе-сөз көрсетілген: "Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесі Қазақстан халқының еркін білдіре отырып, жеке адамның құқықтары мен бостандықтарының басымдығын мойындай отырып, жалпыға бірдей декларацияда бекітілген адам құқықтары, халықаралық құқықтың өзге де жалпыға бірдей танылған нормалары, азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекет құру шешімін негізге ала отырып, бейбітшілікті сүйетін сыртқы саясатты жүзеге асыра отырып, ядролық қаруды таратпау қағидаты мен қарусыздану процесіне өзінің бейілділігін мәлімдей отырып, қазақ ұлтының өзін-өзі анықтау құқығын растай отырып, Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігін салтанатты түрде жариялайды".

Осылайша, бүгінгі күні Қазақстан Республикасы Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының ережелерін іс жүзінде сақтайды, бірақ оны халықаралық-құқықтық құжат ретінде заңды түрде ратификациялаған жоқ. Алайда, бұл фактінің түбегейлі маңызы жоқ, өйткені біріншіден, бұл декларацияға сәйкес келетін қалыптасқан құқықтық жүйеге әсер етпейді, екіншіден, Қазақстан адам құқықтары туралы жалпыға бірдей декларацияның негізінде және оны дамытуға қабылданған екі құжатты ратификациялады: азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакт және 1966 жылы 16 желтоқсанда қабылданған экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пакт.

Қазақ мемлекеттілігінің қалыптасқан жылдарында Конституциялық теорияның негізін қалаған негізгі идеялардың бірі адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары Қазақстан Республикасында ең жоғары құндылық деп танылады деген қағида болды[2].

Адам құқықтарын қамтамасыз етуді іске асыру мақсатында Қазақстан Республикасы Президентінің жанынан адам құқықтары жөніндегі Комиссия құрылды. Ол адам құқықтары жөніндегі алғашқы мамандандырылған ұлттық мекеме болды. Оның қызметінің негізінде адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының кепілі болып табылатын Мемлекет басшысының саясатын іске асыру жатыр. Мемлекеттік органдар мен үкіметтік емес ұйымдарды алмастырмай, ол адам құқықтарын қамтамасыз ету ісіне айтарлықтай үлес қосады. Бұл адам құқықтарын қолдау мен қорғаудың қоғамдық және мемлекеттік тетіктерін күшейту, осы салада мемлекеттік саясатты қалыптастыру мен әзірлеуге қатысу және адам құқықтарын қамтамасыз ету саласындағы халықаралық ынтымақтастықты нығайтуға жәрдемдесу. Адам құқықтары жөніндегі Комиссия адам құқықтарын қорғаудың мемлекеттік тетігін жетілдіруге бағытталған бірқатар маңызды шешімдер қабылдауға өз үлесін қосты. Бұл Қазақстанның Адам құқықтары жөніндегі халықаралық конвенцияларға және БҰҰ-ның азаматтық және саяси құқықтар туралы, экономикалық, әлеуметтік және мәдени туралы халықаралық пактілеріне қосылуы халықаралық гуманитарлық құқық және адам құқықтары жөніндегі халықаралық шарттар жөніндегі ведомствоаралық комиссияның құрылуы; Білім және ғылым министрлігінің құрылымында Балалардың құқықтарын

қорғау комитетін құру. Адам құқықтары жөніндегі комиссияның және оның сараптамалық кеңесінің құрамына адам құқықтарын қорғау саласында нақты жұмыс тәжірибесі бар ҮЕҰ өкілдері кіреді.

Өздерін мемлекеттік билік органдары мен олардың лауазымды адамдарының, басқа ұйымдардың әділетсіз әрекеттерінің құрбаны деп санайтын жеке тұлғалардың құқықтарын қорғау үшін Республикада омбудсмен институты құрылды. Адам құқықтары жөніндегі уәкіл өзінің мәртебесі бойынша белгілі бір адамның бұзылған құқықтарын қорғайтын халықтық адвокаттың бір түрі болып табылады. Ал тұтастай алғанда Комиссия мен омбудсмен Қазақстанның құқықтық саласында бір-бірін толықтыра отырып, адам құқықтарын қорғау саласына өз үлесін қосуда. 23 сәуір 2008 ж ҚР Парламенті БҰҰ-ның азаптауға қарсы конвенциясына Факультативтік хаттаманы ратификациялап, Хаттамада көзделген Ұлттық ескерту тетігін құру үш жылға кейінге қалдырылатынын ескертті. 2008 жылы 11 маусымда Парламенттің келісім комиссиясы судьяларға қамауға алуға санкция беру туралы заңды бекітті.

Сонымен қатар, адамның қоғамдағы жағдайы, оның Қазақстан Республикасындағы құқықтары мен бостандықтарын қорғау мәселесі толық және түпкілікті шешілді деп айтуға болмайды. Өкінішке орай, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын бұзу жағдайлары әлі де орын алуда. Барлық оң сәттермен мемлекеттік институттар мен үкіметтік емес құқық қорғау ұйымдарының адам құқықтарын қамтамасыз ету және қорғау саласындағы жұмысы әрқашан жүйелілікпен ерекшеленбейді. Негізгі себептердің қатарында патернализм мен құқықтық нигилизм дәстүрлерінде көрінетін қоғамдық сананың инерциясы бар. Азаматтардың өз құқықтары мен бостандықтарын толық көлемде жүзеге асыруына кедергі келтіретін заңнамада және құқық қолдану тетіктерінде олқылықтар бар. Азаматтардың құқықтарын іске асыру мен қорғауда қосымша проблемалар туғызатын факторлардың бірі басқаруды бюрократияландыру, сыбайлас жемқорлық болып табылады.

Лауазымды тұлғаларға қойылатын талаптарды және олардың өз міндеттерін адал орындағаны үшін жауапкершілігін заңнамалық деңгейде арттыру қажет. Қабылданған қызметтік әдеп кодексі Мемлекеттік қызметшінің өмір нормасына айналуы тиіс. Қызметтік әдеп нормаларын бұзу, сыбайлас жемқорлық және өзге де заңға қайшы әрекеттер жасау мұндай қызметкер үшін мемлекеттік қызметте жұмыс істеу құқығынсыз жұмыстан босатылғанға дейін елеулі зардаптарға әкеп соғуы тиіс. Соған қарамастан, Қазақстандағы мемлекеттік саясаттың негізгі қағидаты адам құқықтары, оның мүдделері, ар – намысы мен қадір-қасиеті, оларды қорғау және кепілдік беру-қазақстандық қоғамды саяси жаңғырту мен демократияландырудың маңызды мақсаты екенін мойындау болып табылады. Жалпы, өткен кезеңдегі адам құқықтарын қорғаудың ұлттық жүйесінің қызметін сипаттай отырып, жүргізіліп жатқан реформалар нәтижесінде Қазақстандағы демократиялық процестер, адам құқықтары мен бостандықтарын құрметтеу, көтермелеу және қорғау саясаты тұрақты және қайтымсыз сипатқа ие болды деп айтуға болады[3].Адам

құқықтарын қорғау саласында мемлекет қабылдайтын шаралар Қазақстанның қолданыстағы халықаралық құқықтың қағидаттары мен нормаларымен қамтамасыз етілетін халықаралық гуманитарлық кеңістікке одан әрі интеграциялануына ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Всеобщая декларация прав человека от 10 декабря 1948 года
2. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамыз, Алматы (2022 жылғы 19 қыркүйектегі өзгерістер мен толықтырулармен)
3. Нурмагамбетов Р.Г., Укин С.К. Конституционное право Республики Казахстан // Международный журнал экспериментального образования. – 2015. – № 8-2. – С. 290-291

ӘОЖ 316.4

КИБЕРБУЛЛИНГ ЖАСТАРДЫҢ ВИРТУАЛДЫ ӨМІРІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК АСПЕКТІСІ РЕТІНДЕ

Өменбай Н.Б., Байбатчаев Т.Ж., Шерішов Б.Б.
Ғылыми жетекшісі – магистр, аға оқытушы Рамазанова Л.А.
«Мирас университеті», Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье авторы пытаются раскрыть актуальность темы, предполагая, что жертвы кибербуллинга могут испытывать депрессию, изоляцию, плохую производительность и даже суицидальные мысли. Кроме того, они раскрывают отличие кибербуллинга от традиционных оскорблений. Авторы анализируют это явление с помощью взглядов специалистов различных отраслей, рассматривая кибербуллинг как проблему, характер которой во все времена вызывал большую тревогу у детей и подростков.

Summary: In the article, the authors try to reveal the relevance of the topic, suggesting that victims of cyberbullying may experience depression, isolation, poor performance and even suicidal thoughts. In addition, they reveal the difference between cyberbullying and traditional insults. The authors analyze this phenomenon with the help of the views of specialists in various industries, considering cyberbullying as a problem, the nature of which has always caused great concern among children and adolescents.

Қазіргі қоғамда технология – бұл таяқтың екі ұшы сынды, бірі оны пайдаланушыларды мүмкіндіктерге бөлесе, екінші жағы тәуелділікке алып келеді. Қазіргі таңда технология клише ғана емес, себебі оның арқасында адамдар арасында байланыс орнайды, 24/7 сағат бойы әлемнің қай бөлігінде болмасын, адамдар отбасыларымен, әріптестерімен, сыныптастарымен, тәлімгерлерімен және көршілермен, тіпті бейтаныс адамдармен байланыс орнатады. Бір жағынан, Интернет әлемді жақындастырды, маңызды әлеуметтік-саяси қозғалыстарға назар аударып, көптеген асыл мақсаттарға қаражат жинауға арналған алаң ретінде әрекет ете отырып, аз ресурстары бар адамдар үшін өркендеу мүмкіндіктеріне толы болды; екінші жағынан, осал адамдар өз үйлерінің жанында қауіпсіз отырғанда веб-сайттар мен қорлықтардың терең қараңғы әлеміне тап болды.

Американдық нарықты зерттеу компаниясының 2015 жылғы танымал есебінде, соңғы кездері адамдарға қарағанда мобильді құрылғылар көп болды, мысалы 2015 жылы 7,3 миллиард адамға 8,6 миллиард мобильді құрылғы

болса, 2018 жылдың соңына қарай әлемдегі мобильді құрылғылардың саны 12 миллиардтан асқан. Сонда, бір пайдаланушыға орта есеппен 2 мобильді құрылғыдан келеді [1].

Бұл өзгерістер әлемде кез-келген салада түрлі мүмкіндіктерді ашумен қатар, теріс әсерін де тигізуде. Соңғы онжылдықта электронды байланыстың қарқынды өсуі, әсіресе жасөспірімдер дер мен жастардың арасындағы әлеуметтік өзара әрекеттестікті күрт өзгертті. Қазір тіпті жасөспірімдер мен жастар интернетті күнделікті қарым-қатынаста «қосымша» ретінде пайдаланудан оны «негізгі» байланыс әдісі ретінде пайдалануға көшуде. Бұл жеке қарым-қатынастан «онлайн» қатынасқа немесе байланысқа көшу деген сөз.

Бүгінгі күні бұл байланыстың теріс әсерінің басым болуы жастар мен жасөспірімдер арасында айқын байқалады. Өртүрлі заманауи технологияларды қолдана отырып жастар адамды агрессивті қудалаудың жаңа формаларына ие болып отыр. Оны әдебиетте «кибербуллинг» деп атауда. Қорлаудың бұл түрлері Еуропа мен Америкадағы балалар мен жастар арасында кең таралып, бүгінде бұл мәселе ата-аналар мен зерттеушілерге қатты алаңдаушылық тудыруда, ал қазіргі кезде бұл құбылыс Қазақстанда да пайда бола бастауда.

Психологтың пікірінше, кибербуллинг бұл қазіргі кезде девиантты мінез-құлықтардың қатарын толықтырушы виртуалды мінез-құлық болып табылады. Кибербуллингке әрекетіне барушы адам – ол балалық шақта дамыған агрессивтілік тұрақты қасиеті қазіргі дейін ішінде сақтап келген адам болу ықтималдылығы жоғары. Оған тікелей әсер етуші фактор ретінде отбасылық тәрбиенің ерекшеліктерін, жасөспірім теледидар экранында, компьютерлік ойында байқайтын агрессивті мінез-құлық бейнесін, эмоционалды стресс пен көңілсіздік деңгейін және т. б. жатқызуға болады. Кибербуллинг – зорлық-зомбылықтың виртуалды түрі, яғни өзінің құрбаны ретінде таңдалған адамға немесе топқа физикалық зиян келтіру немесе психологиялық жарақат келтіру оны жасаушы адамның немесе топтың мақсаты болып табылады [2].

Сонымен қатар, психолог маманның пікірінше Интернетті үйде және жұмыс орнында, әлеуметтік желілерде және сайттарда қолданатын ересектер, сондай-ақ жасөспірімдер жастар мен мектептегі балалар сияқты кибербуллинктің құрбандары болуы мүмкін, бұл олардың психосоматикалық жағдайына, болашақ өмірі мен кәсіби мансабына кері әсерін тигізуі мүмкін. Әсіресе ересек құрбанда дәрменсіздік пен өз өмірін бақылауды жоғалту сезімін сезінуі мүмкін, өз-өзіне күмәндану, олардың өзін-өзі бағалауы, әдетте, бағаланбайды, жұмыс қабілеті төмендейді, сондықтан адам жұмысынан айрылуы мүмкін. Жастармен қатар ересектер көмекке мұқтаж, бірақ әдетте оны қабылдамайды, өйткені ересек адам өзіне де, айналасындағыларға да кибершабуылдың құрбаны болғанын мойындамайды және күлкілі көрінуден қорқып, ештеңе үшін көмек сұрамайды.

Заң тұрғысынан жалпы бұл салада заңдар мен құқықтық нормалар туралы және адамдардың кибербуллингтен қалай қорғала алатындығы туралы ақпараттар қазіргі кезде маңызды болып табылады. Қазақстанда

кибербуллингтің алдың алу немесе оған заңдық шара қолдану жұмыстары жүргізіледі. Алайда арнайы қылмыс кодексінде бұл бағытта заң немесе бап жоқ, бірақ, елде кибербуллинг қылмыс ретінде саналып, адамның жеке басына қол сұғуы ретінде қарастырылады. Сол себепті ҚР Қылмыстық кодексінің 130 және 131-баптары арқылы іс жүргізіледі. Алайда 26.06. 2020 130-бап № 349-VI Заңымен алып тасталды 131- бап Қорлауға арналған [3].

Заңда «Қорлау, яғни басқа адамның абыройы мен қадір-қасиетін әдепсіз түрде кемсіту – бір жүз айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не бір жүз жиырма сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға жазаланады. Көпшілік алдында немесе бұқаралық ақпарат құралдарын немесе телекоммуникациялар желілерін пайдалана отырып жасалған дәл сол іс-әрекет – екі жүз айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не бір жүз сексен сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға жазаланады» делінген.

Бірақ өкінішке орай, Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінде интернетті қудалау, яғни кибербуллинг үшін жауапкершілікті көздейтін бап жоқ. Еуроодақ елдерінде кибербуллингке қарсы күресте қылмыстық немесе азаматтық жауапкершіліктің алдын алуды жөн көреді.

Заңгерлердің пайымдауынша кибербуллингпен күресу және оның алдын алумен байланысты халықаралық-құқықтық қызмет бұл салада жеткіліксіз болғандықтан және әлі күнге дейін жақсы дамымаған заңнамалық негізге байланысты көптеген кедергілерге ие болып отыр. Бірақ, соған қарамастан, біршама мемлекеттерде интернеттегі қудалауға, яғни кибербуллингпен күресуге бағытталған заң жобаларын әзірлеу бойынша жұмыстар жүргізіліп жатыр. Себебі, бүгін кибершабуыл дәстүрлі қорқытудан ерекшеленеді, өйткені ол бұзақылыққа ықтимал анонимділік пен жәбірленушіні анықтауда қиындықтар туғызады. Бұл киберкеңістіктегі бақылау мен реттеудің айқын болмауымен бірге мәселені шешуді қиындатады және қиындатады [4].

Кибербуллинг бойынша әлеуметтік педагогика саласының мамандарының интерпретациясына тоқталсақ, кәсіби аналитик ретінде бұл тақырыптың педагогикалық ерекшелігін ашып көрсеткен әлеуметтік педагог маманының пікірінше, кез-келген басқа қудалау сияқты, кибербуллинг үлкен әлеуметтік, құқық бұзушылық және психологиялық проблема. Оған дер кезінде диагноз қойып, анықтау жұмыстарын жүргізіп және оның алдын алу мен шешімін табу жолдарын дұрыс жасау өте маңызды. Бірақ мұғалімдерге мектеп дәліздерінен тыс жерде пайда болатын және онлайн-чаттарда, блогтарда, бейне түсініктемелерде және жеке хабарламаларда локализацияланған агрессияны жеңу үшін құралдар мен олардың мәртебелері жеткіліксіз. Кибербуллинг мектептегі оқушылар арасында қудалаудың жалғасы іспеттес, ол сәйкесінше сыныптастар арасындағы қарым-қатынасқа міндетті түрде әсер етеді. Осыған байланысты мектеп қызметкерлеріне көмекке мұқтаж балаларды қалай анықтау керек екендігі мен оқушының мұндай кибербуллингті бастан кешірген

жағдайында қандай мінез-құлық үлгісін таңдау керек екендігі туралы қиындықтарға тап болуы мүмкін [5].

Әлеуметтік педагогтардың пікірінше, жастар арасындағы кибербуллинг мәселесін дер кезінде диагноз жасау және оның алдын алу жұмыстары олардың оқып жатқан жоғарғы оқу орны мен жұмыс атқарып жүрген жұмыс орындарымен бірлесіп профилактикалық жұмыстар санын арттыру керек. Ол жұмыстарға мемлекет тарапынан, әсіресе құқық қорғаушы органдармен қатар психолог, педагог, әлеуметтік қызметкер, әлеуметтік педагог және заң қызметкерлері, мемлекеттік емес ұйымдар мен қоғамдық ұйымдардың бірлескен жұмыстарының арқасында арнайы профилактика жүргізілу керек. Сондай-ақ, арнайы бұл мәселе аясында социологиялық, психологиялық және медициналық зерттеулер саны артып, сапалы жұмыстар нәтижелері бойынша мемлекеттік бағдарламас жасап, күресу жолдарын қазірден ойлау маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Дмитрик Н. А. Осуществление субъективных гражданских прав с использованием сети Интернет. М., 2006. С. 72.
2. Comiou J. — P. La societe numerique: regards et reflexions. P., 2008. P. 233.
3. Микаева А. С. Правовое регулирование в информационной сфере// Актуальные проблемы российского права. 2016. No 9 (70) сентябрь.
4. Smith, Peter K.; Mahdavi, Jess; Carvalho, Manuel; Fisher, Sonja; Russell, Shanette; Tippett, Neil (2008). "Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils". The Journal of Child Psychology and Psychiatry. 49 (4): 376–385.
5. Hinduja, S.; Patchin, J. W. (2009). Bullying beyond the schoolyard: Preventing and responding to cyberbullying. Thousand Oaks, CA: Corwin Press. ISBN 978-1-4129-6689-4.

ӘОЖ 316.7

ҚАЗАҚСТАН ҚАЛАЛАРЫНДАҒЫ ҚОҒАМДЫҚ АУМАҚТАР МЕН АРТ-КЕҢІСТІКТЕРДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ ОРТА РЕТІНДЕГІ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Өмірзақ И., Бөлеген А.С., Беркинов А.Б.
Ғылыми жетекшісі – магистр, аға оқытушы Құлшарова Х.Қ.
«Мирас университеті», Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: в статье пространственная среда города рассматривается не как изменение физической среды, а как изменение источников информации, переход в новую творческую, специально созданную среду. Авторы рассматривают качество современного общественного пространства через определение качества жизни в городе и как важнейший элемент его успешного развития. Общественное пространство обеспечивает возможности для социального и культурного взаимодействия, что способствует формированию чувства сопричастности в местах проживания горожан.

Summary: in the article, the spatial environment of the city is considered not as a change in the physical environment, but as a change in information sources, a transition to a new creative, specially created environment. The authors consider the quality of modern public space through the definition of the quality of life in the city and as the most important element of its successful development. Public space provides opportunities for social and cultural interaction, which contributes to the formation of a sense of belonging in the places of residence of citizens.

Қазақстан қалаларының маңызды әлеуметтік-мәдени ортасы қоғамдық аумақтар мен арт-кеңістіктер болып табылады. Сәйкесінше, әр қаланың дамуы мен оның тұрғындарының жайлы өмірі үшін қаладағы сәулет құрылыстары, мәдени мекемелер, қоғамдық аумақтар мен арт-кеңістіктердің саны мен сапасы ел үшін маңызды мәселе.

Қазіргі заманғы қоғамдық кеңістік көп қырлы және функциясы мен ауқымы бойынша ерекшеленетін ашық қалалық ортаны да, қоғамдық орталықтардың жабық интерьерлерін де қамтиды. Әрине, бүгінгі заман қоғамдық ашық кеңістіктердің барлық спектрінің болғанын керек етеді. Әсіресе, қалалық алаңдардың, саябақтардың, жағалаулар мен табиғи ландшафттардың, әсем тұрғын үй кешендері мен олардың алаңдарының болғаны қалаға көрік береді [1].

Қоғамдық аумақтар мен арт-кеңістіктердің табиғаты қала құрылысының талаптарымен ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік-экономикалық және әлеуметтік-мәдени жағдайлармен де анықталады, сондықтан олар белгілі бір семантикалық құндылығы бар динамикалық құбылыс. Олар тұрғындардың әлеуметтік байланысын артыруға әсер етеді, қаланың әлеуметтік-мәдени дамуына, экономикалық дамуына да ықпал ете алады. Осы тұрғыдан алғанда, қоғамдық аумақтар мен арт-кеңістіктер қала тұрғындарының қоғамдық белсенділігін ұйымдастырудың құралы ретінде әрекет етеді. Сәйкесінше, дипломдық жұмыста қоғамдық аумақтар мен арт-кеңістіктер Қазақстан қалаларының әлеуметтік-мәдени ортасы ретінде талдауға түседі [1].

Батыс Еуропа ғылымында «қала философиясы», «қала тарихы», «қала антропологиясы», «қаланың мәдени дамуы» және «қала әлеуметтануы» деп анықталған белгілі бір дәстүр дамыды. Қала қазір өнеркәсіп, сауда және билік институттары жұмыс істейтін елді мекен ретінде ғана емес, сонымен бірге өзінің тарихы, өрлеуі мен құлдырауы, аурулары мен қайта тірілуі бар тірі организм ретінде немесе тіпті «суперорганизм» ретінде қарастырылады, оның жаны, бет-әлпеті және тағдыры бар адам тұлғасына ұқсас нәрсе, өйткені қала – бұл айна. Ол қоғамда болып жатқан барлық негізгі мәдени процестерді көрсетеді және тіркейді. Сонымен қатар, қаланың өзі қалалық ғылымдардың толық спектрімен зерттелген өзіндік проблемаларды қосады. Осылайша, қала – бұл белгілі бір қоғамдық кеңістік ортасы, ол әлеуметтік өмірдің әлеуметтік және кеңістіктік формасы, физикалық және әлеуметтік ұйымдастырылған тіршілік ету ортасы және белгілі бір әлеуметтік қауымдастық. Қала үлкен топтардың өзара әрекеттесу заңдылықтарына және сәулет және қала құрылысы, экономика, мәдениет, экология, этнография, саясаттану, тарих, география және т.б. сияқты ғылымның әртүрлі салалары мен өмір салаларына қатысты заңдарға сәйкес дамиды. Әр сала тиісті теориялық немесе қолданбалы ғылыми пәннен біліммен қамтамасыз етілген. Сондықтан қаланы зерттеу кезінде қаланы күрделі жүйе ретінде қарастыруға, сондай-ақ оның ішкі процестерін зерттеуге мүмкіндік беретін жүйелі тәсілді қолдану қажет [2].

Бүгінгі күні қоғамда және оның экономикалық дамуында өнерге деген қызығушылық артып келеді, бірақ бұл бағытта қалалық жоспарлау мен

саясатты ақпараттандыру үшін қоғамдық өнер институттарының динамикасы туралы зерттеулер саны аз.

Қала өмірінің алуан түрлі салаларын: қоғамды, қоршаған ортаны, экономиканы, институционалдық жүйенің элементтерін шоғырландыратын ашық қоғамдық кеңістіктер қоғам дамуының инновациялық-шығармашылық векторын және трансформация процестерін ескере отырып, қалаларда ерекше маңызға ие болады. Қазіргі қала өзін-өзі реттеу тетіктерінің әртүрлілігі мен икемділігінің, қазіргі адамның өзгеріп отырған әлеуметтік белсенділігіне сәйкес келу қабілетінің арқасында ғана табысты дамуда.

Қоғамдық кеңістіктердің трансформациялық процестерін олардың әлеуметтік даму ерекшеліктері мен жүйелік көзқарасы тұрғысынан қарастыру оларды үнемі өзгеріп тұратын әлеуметтік-кеңістіктік жүйелер кешені ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Сондықтан оларды жаңарту үшін қалалық қоғамдық кеңістіктердің даму тенденцияларын түсіну қажет [4], қала құрылысы практикасы деңгейінде ғана емес, сонымен бірге сәулет әлеуметтануы тұрғысынан да қарастыру қажет, мұнда әлеуметтік субъектілер архитектуралық коммуникативті ұсыныстар арқылы, «тұрғын үй кеңістігін» қолдана отырып жүзеге асырады [3].

Қалалық қоғамдық кеңістіктердің жұмыс істеу тәжірибесін талдау олардың шоғырланған түрде әлеуметтік процестерді көрсететіндігін және айтарлықтай әлеуетті интеграциялық әсерге ие екенін көрсетеді. Қоғамдық кеңістіктердің болуына байланысты қала адамдар арасындағы әлеуметтік айырмашылықтарды бейтараптандырады, тұрғындарды бір-бірінен алыстатады, белгілі бір жерге және қоғамға тиесілі сезімді дамытады, осылайша қалалық бірегейлікті қалыптастырады.

Қоғамдық кеңістіктің басты қасиеті – әлеуметтік өмірдің әртүрлі формаларының көрінісі, жеке адамдар мен топтар арасындағы көптеген жоспарланбаған бейресми өзара әрекеттесулер.

Қалалық қоғамдық кеңістіктердің қайта құрылуы жаңа әлеуметтік тәжірибелерді қалыптастыруға қабілетті және осылайша қала өмірінің жаңа формаларының пайда болуына әкеледі.

Қазіргі заманғы қалалардың қоғамдық кеңістіктерінің өзгеру процестерін ескере отырып, қаланың әлеуметтік-экономикалық әл-ауқаты мен оның бәсекеге қабілеттілігі сәтті бренд құруға және оны сәулет кеңістігіне енгізуге байланысты деп айтуға болады [4].

Дұрыс таңдалған қала құрылысы доктринасының арқасында бірнеше онжылдықтар ішінде жаңа мәнерлі қоғамдық кеңістіктер пайда болған бірқатар оң мысалдар бар, соның салдарынан қаланың әлеуметтік тартымдылығы мен жалпы табысы артты. Сонымен қатар, ең сәтті модельді ойланбастан көшіру мүмкін емес, өйткені қоғамдық кеңістіктер адамдар үшін белгілі бір экологиялық сипаттамалар, осы жағдайда өзекті әлеуметтік-мәдени көзқарастар аясында құрылады. Алайда, оң тәжірибені шолу және зерттеу аймақтық модельдерді әзірлеу мақсатында дамудың ең сәтті технологияларын анықтауға мүмкіндік береді.

Қоғамдық кеңістіктердің шығармашылық әлеуетін ашуға бағытталған ауысуы (фестивальдер мен халық шығармашылығы және дәстүрлі қолөнер жәрмеңкелері үшін алаңдар, мастер-кластар, маусымдық кинотеатрлар, ашық аспан астындағы концерт және көрме алаңдары үшін алаңдар ұйымдастыру, оқиғалар туризмін дамыту) жергілікті қоғамдастықтардың белсенді қатысуын қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін жаңа тәсіл болып табылады. Көбінесе ерекше тарихы, жеке басы, «орын жады» бар, бірақ қазіргі уақытта өзектілігін жоғалтқан қоғамдық кеңістіктер шығармашылық дамудың негізі ретінде пайдаланылуы мүмкін. [5]

Креативті кеңістік тұжырымдамасы соңғы онжылдықтарда қоғамдық кеңістіктер мен жалпы қаланың дамуындағы креативті құрамдас бөлік үлкен әлеуетке ие екендігі айқын бола бастады, ақпарат пен білімнен басқа, қазіргі әлемде шығармашылық қоғам дамуының негізгі факторы болып табылады.

Белгілі бір жұмыс орнына деген сүйіспеншіліктің болмауы, монотонды жұмыстан алшақтату, басқа қызмет салаларындағы адамдармен танысу мүмкіндігі – мұның бәрі шығармашылық ойлау және проблемалардың шығармашылық шешімдерін табу қабілетін дамытады. Креативті кеңістіктер қалаларды дамытуда және креативті тапты сақтауда үлкен әлеуетке ие.

Креативті кеңістіктер қоғамның қажеттіліктері мен сұраныстарына сәйкес үнемі өзгеріп отыратын, әртүрлі жастағы және әлеуметтік топтардың мақсатты шығармашылық және ғылыми-техникалық қызметін, демалысы мен ойын-сауығын ұйымдастыруға, шығармашылық адамдар арасындағы инновациялық идеялармен алмасуға, өзін-өзі көрсетуге, өзінің шығармашылық қызметінің нәтижелерін көрсетуге бағытталған көп функциялы ашық және / немесе жабық қалалық аумақтар ретінде түсініледі.

Бұл кеңістіктер шығармашылық мамандықтағы адамдарға да, бос уақытында бос уақыт форматында шығармашылықпен айналысатын қарапайым қала тұрғындарына да бағытталған. Шығармашылық кеңістіктер қала өмірінің әлеуметтік - экономикалық салаларына айтарлықтай үлес қоса алады және «адамдарды жаңа нәрсе жасауға, көпшіл және шабытқа толы болуға шақыратын жақсы ойластырылған орта» ретінде анықталады [6].

Қазіргі заманғы қалада шығармашылық кеңістікті ұйымдастыру тәжірибесін талдай отырып, бірнеше нұсқаны бөліп көрсетуге болады:

- 1) арт-кеңістіктер – әдетте ауданы кең бұрынғы өнеркәсіптік аймақтар;
- 2) лифт – басқа функционалды мақсаттағы объектілерден (бұрынғы қоймалар, өндірістік өндірістер) қайта құру кезінде пайда болған көрме, сауда және ойын-сауық аймақтары;
- 3) коворкинг – бір жұмыс кеңістігінде бірнеше түрлі іс-әрекеттерді орналастыруды қамтитын жұмыс процесін ұйымдастыру түрі;
- 4) арт-орталықтар – көрмелер мен оқу курстары үшін кеңістік беретін техникалық жабдықталған үй-жайлар.

Іргелес аумақ көбінесе шығармашылық кеңістікті ұйымдастыруға қатысады, бұл объект пен ландшафт ортасы арасындағы визуалды және семантикалық байланысты қамтамасыз етуге мүмкіндік береді, ғимаратта

сәулет объектісімен бірге болатын процестің әсерін күшейтеді. Аумақта өзгермелі экспозициясы бар арт-нысандар, тақырыптық сауда-көрме және фестиваль аймақтары, пассивті демалыс және ойлау аймақтары орналасуы мүмкін [7].

Қорыта айтқанда, осылайша, қолданыстағы мәдениет үйлері мен оларға іргелес аумақтар негізінде шығармашылық кеңістіктердің қалыптасуы олардың дамуына жаңа ұзақ мерзімді вектор бере отырып, жойылып бара жатқан қалалық аудандарды жандандыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Jacobs J. The Death and Life of Great American Cities (Moscow: Novoe Izdatelstvo trans. Motyilev L). 2011.
2. Lebedeva A. V. Transformation of public space in post - soviet cities Sotsiologiya. 2016, p.107–115
3. Eterevskaaya I. N., Yastrebova N. A. and Stetsenko S. E. Features of the Transformation of Urban Public Spaces Based on Their Socio-Cultural Potential IOP Conference Series: Materials Science and Engineering. 2020. Vol. 753 (Rusky Island, Russian Federation: International science and technology conference «FarEastCon-2019») Chapter 2 p 7.
4. Ali Madanipour, Sabine Knierbein and Aglaee Degros (eds). Public space and the challenges of urban transformation in Europe (New York and London: Routledge). 2014, p. 217.
5. Fischer Joachim and Delitz Heike (Hg.). Die Architektur der Gesellschaft. Theorien für die Architektursoziologie (Bielefeld). 2009, p.312.
6. Nazarova M. P., Eterevskaaya I. N., Yanin K. D., Renovation of urban public spaces taking into account their social and cultural potential Sociology of City. 2017, p. 22–31
7. Nazarova M. P. Architecture sociology and its role in formation of new city architectural space Sociology of City. 2011, p.10–14

ОӘЖ 342.72./73

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМДЫ ЖЕТІЛДІРУДЕГІ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫНЫҢ РӨЛІ

Панабекова Н.М., Тіллаев Ә.М., Ерсінбек Б.М., Кенжегелдіұлы Н.
Ғылыми жетекші з.ғ.к., аға оқытушы Жаксылыков Н.Н
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Формирование концептуального самосознания прав человека, основанного на идее прав человека с развитием гражданского общества в Казахстане в XXI веке и обсуждение проблем собственной концепции гражданского общества.

Summary: Formation of a conceptual self-awareness of human rights based on the idea of human rights with the development of civil society in Kazakhstan in the 21st century and discussion of the problems of their own concept of civil society.

1995 жылғы Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бабында Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде бекітеді, оның ең жоғары құндылықтары адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары болып табылады [1].

Адам құқықтары тек азаматтық қоғам жағдайында ғана толық жүзеге асырылуы мүмкін және бұл толықтықтың дәрежесі азаматтық қоғам

институттарының тұрақтылығына және азаматтық саяси және құқықтық мәдениеттің дамуына тікелей пропорционалды. Азаматтық қоғам адам құқықтарының кепілі бола отырып, оларды жүзеге асырудың нәтижесі болып табылады. Азаматтық қоғам идеясының негізінде адам құқықтары теориясы жатыр. Азаматтық қоғамды мемлекеттік емес институттардың жиынтығы ретінде жетілдіру жеке адамның бостандығына негізделген, ал жеке адамның бостандығы жеке тұлғаның рухани-адамгершілік мүмкіндіктері мен материалдық (экономикалық, саяси, құқықтық) қатынастар саласындағы мүмкіндіктердің дихотомиясы ретінде қарастырылуы мүмкін. Бұл екі бағыт азаматтық қоғамды мазмұны мен формасы ретінде қарастыруға болатын рухани институттар мен ұйымдық институттардың жиынтығы ретінде белгілеуге арналған [2].

Тиісінше, азаматтық қоғамның мәні адамдарды біріктіретін идея болып табылады, оның негізінде мемлекеттік институттар қалыптасады және жеке бас бостандығы шарасы анықталады. Азаматтық қоғамды біріктіретін идея нақты тарихи сипатқа ие және сол қоғамның мәдениетімен анықталады. Айта кету керек, қазіргі азаматтық қоғам адам құқықтары идеялары мен либералды-демократиялық құндылықтарға негізделген. Қазіргі әлемде әртүрлі өркениеттердің және әлем халықтарының дамуының әртүрлі мәдени деңгейінің болуы адам құқықтарының қазіргі теориясын қарастыруға және сәйкесінше азаматтық қоғамды адамдар арасындағы қарым-қатынас принциптерін, сондай-ақ жеке тұлғаның әлеуметтік және жеке мүдделерінің үйлесу негіздерін анықтайтын жалғыз, әмбебап тұжырымдама ретінде анықтауға мүмкіндік бермейді.

Азаматтық қоғамды анықтау тәсілдері сәйкесінше әр түрлі болуы мүмкін және болуы керек, өйткені азаматтық бастаманың әр түрлі белсенділігі, ұйымдастырушылық деңгейі және идеологиялық басымдықтары азаматтық қоғамды бірдей, әмбебап белгілері бар құбылыс ретінде анықтауға мүмкіндік бермейді. Азаматтық қоғам құқықтық мемлекет теориясының категориясы бола отырып, бұл мемлекеттің билігін қоғамдық институттар арқылы шектеуге арналған. Қазақстанда мұндай шектеудің нысандары мен әдістері Қазақ хандығының қалыптасуынан бері және қазіргі уақытта да бар

Адам құқықтарын қорғаудың негізгі мақсаттарын ғана емес, оларды жүзеге асырудың жолдары мен әдістерін де анықтау үшін адам құқықтарының нақты және бір мәнді теориясын жасау қажет болып көрінеді. Қазіргі Қазақстан үшін, біздің ойымызша, адам құқықтарын іске асыру проблемасына неғұрлым қолайлы үшінші тәсіл болып көрінеді. Осыған сүйене отырып, адам құқықтарын қамтамасыз ету мен қорғауды "жалпыадамзаттық" құндылықтар немесе батыс еуропалық, американдық стандарттар негізінде емес, өзінің тарихи дамуы нәтижесінде қалыптасқан ұлттық және мәдени ерекшеліктерді ескере отырып, адам мен азамат құқықтарының өзіндік тұжырымдамасын қалыптастыру керек[3].

Ғаламшардағы әртүрлі ұлттық мәдениеттер мен діндер өздерінің құндылық бағдарларына ие бола отырып, өз позицияларын батыстық

стандарттарға негізделген глобализмге "ұрыссыз" беруі екіталай. Қазіргі халықаралық жағдай, керісінше, жаһандық процестер күшейген сайын, олардың жеке басын сақтағысы келетін ұлттық мәдениеттер мен діндерге қарсылық күшейе түседі деген ойға итермелейді. Сонымен қатар, бұл қарама - қайшылық өзінің экстремалды формасын-қарулы күреске бағытталған экстремистік ұйымдарды құруды ала отырып, саяси процестерден асып түседі. Бұл, шын мәнінде, қазіргі уақытта көптеген қарулы қақтығыстар мен террористік актілерді тудырады. Мәдениет пен адам құқықтары саласындағы батыстық экспансияға қарсы тұру немесе мәдениеттердің айырмашылығына қарамастан әмбебап стандарттарды қабылдау қаншалықты қажет болса, бұл сұрақтарға нақты жауап жоқ. Қазіргі уақытта бұл мәселелер ғылыми және публицистикалық әдебиеттерде, мерзімді басылымдарда және интернетте белсенді талқылануда. Адам құқықтарының әмбебаптығына сыни көзқарастың жарқын мысалы О. А. Поповтың мақаласы, онда қазіргі заманғы либералды құқық қорғаушылардың дүниетанымының негізі адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясында баяндалған адам құқықтары тұжырымдамасы болып табылады. Ол адамның "табиғи құқықтары" теориясына немесе әлеуметтік келісім теориясына сүйенсе де, ол еуроцентристік идеологияның негізі болып табылады. Осыған сәйкес адам құқықтарының санатын құқық қорғаушылар тарихи жолына, дініне, мәдениетіне, дәстүрлеріне, әлеуметтік-саяси жүйесіне қарамастан барлық елдер мен халықтарға қолданылатын тарихтан тыс, әмбебап және ұлттықтан жоғары санат деп түсінеді[4].

Адам құқығы категориясы Батыс Еуропа елдерінде қалыптасып келе жатқан құқықтық буржуазиялық мемлекет пен азаматтық қоғам жағдайында пайда болды және дамыды. Ол Батыс және Орталық Еуропа елдеріндегі феодалдық-таптық қоғамдарды бұзу кезеңінде прогрессивті рөл атқарған либералды философияның "өзегі" болды. Бүгінде ол еуропалық өркениет елдерінде ішінара "жұмыс істейді", негізінен протестанттық дәстүрлермен, мұнда адамның адамгершілігі мен мінез-құлқы индивидуализм мен жеке өркендеу принциптеріне негізделген, мұнда жеке құндылықтар қоғамдық, ұлттық және мемлекеттік құндылықтардан басым болады. Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы сияқты адам құқықтарының либералды тұжырымдамасы батыстық, әлеуметтік-экономикалық және саяси жүйелерден басқа өркениеттің (қытай, жапон, араб) халықтарына қолданылмайды. Тіпті Батыс Еуропаға салыстырмалы түрде жақын мәдениеті (өркениеті) бар диірмендерде де, мысалы, Шығыс славян сияқты, құндылықтардың жалпы "иерархиясындағы" саяси және азаматтық құқықтардың орны басқаша. Адам құқықтарының позитивистік тұжырымдамасын қолдайтын заңгерлердің көзқарасы бойынша, әртүрлі мәдениеттердің әдет-ғұрыптары мен дәстүрлері арасындағы қайшылық осы саладағы кейбір «артта қалған» мемлекеттердің ұлттық құқығын тиісті реформалаудың қозғаушы күші болып табылатын халықаралық құқықтың дамуымен бірге азаяды. Қазіргі уақытта шындықта құқықтарды қорғау және іске асыру жөніндегі халықаралық тетіктердің дамуының ерте кезеңі туралы ғана айтуға болады Осы тұрғыдан алғанда, адам

құқықтарының одан әрі дамуы мәдени айырмашылықтарды теңестіруге арналған қазіргі халықаралық құқықтың дамуымен байланысты. Адам құқықтары теориясын әмбебап құбылыс ретінде одан әрі дамыту қажет сияқты, өйткені жоғарыда аталған мәселелерді ескере отырып, басқа балама жоқ. Экономика саласындағы жаһандану жағдайында мәдениет пен дін саласындағы текетірес бүкіл адамзат үшін жойқын болып табылатынын мойындай отырып, барлық мәдениеттер мен өркениеттер осы қорытындыға келуге тиіс. Бұл тұжырымға барлық мәдениеттер мен діндердің өкілдері келуі керек. Алайда, бұл алыс болашақта болуы мүмкін және мәдениеттер мен діндердің апатты қақтығыстарынан кейін болуы мүмкін, өйткені қазіргі уақытта ынтымақтастық пен сындарлы диалог байқалмайды.лып табылады [5].

Айта кету керек, құқық қорғау ағымдарының бұл бөлінуі Ресейдің саяси және құқықтық өмірін талдау негізінде жасалады, бірақ іс жүзінде бұл бағыттар барлық посткеңестік мемлекеттерде адам құқықтары тұжырымдамаларын дамытудың негізгі бағыттарының тұжырымдамалық бағытын сипаттайды. Мемлекеттік егемендік пен халықтың саяси және құқықтық мәдениетін ескере отырып, халықаралық стандарттарды сыни тұрғыдан түсіну қажет сияқты. Бұл адам құқықтары саласындағы барлық халықаралық стандарттарды толығымен жоққа шығаруды және оларды жоққа шығаруды білдірмейді. Бірақ жеке тұлғаның неғұрлым маңызды, басым құқықтарын анықтау, оларды басқа құқықтарға ресми түрде бекітілген саяси және нормативтік-құқықтық құжаттарда көрсету қажет болып көрінеді. Әлемдік қоғамдастық бостандық пен меншіктің ең төменгі деңгейін - азаматтық қоғам мен мемлекеттің немесе халықаралық ұйымдардың көмегімен жер бетіндегі әрбір адамға қамтамасыз етілуі тиіс ең төменгі халықаралық стандарттар ретінде айқындауға тиіс екенін мойындау керек. Бұл аштықтан қорғау құқығы, бейбітшілік құқығы, азаптаудан қорғау құқығы және мемлекеттердің абсолютті көпшілігі мойындайтын басқа құқықтар сияқты құқықтар. Бұл құқықтар адам құқықтарына арналған халықаралық әмбебап және аймақтық құжаттарда бекітілген. Маңызды аймақтық құжат Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығының адам құқықтары мен негізгі бостандықтары туралы Конвенциясы болып табылады (Минск, 26 мамыр 1995 ж.). Ол жоғарыда аталған әмбебап пактілердің нормаларына сүйене отырып, адам құқықтарын аймақтық деңгейде бекітеді және 39 бапта әмбебап халықаралық актілерде бекітілген ең маңызды адам құқықтарын қайталайды. Адам құқықтарын қамтамасыз ету және қорғау саласындағы өңірлік актілерді одан әрі әзірлеу, сондай-ақ нормативтік-құқықтық базаны және құқық қолдану практикасын дамыту маңызды болып көрінеді. Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығының адам құқықтары жөніндегі комиссиясының адам құқықтарын қамтамасыз етуді қорғау рәсімдерін дамыту және неғұрлым егжей-тегжейлі регламенттеу қажет. Біздің ойымызша, іске асырылуы нақты тарихи қоғамның ұлттық-мәдени деңгейіне байланысты адам құқықтары оларды жекелеген мемлекеттерде енгізуді мәжбүрлемей және жеделдетпей, ұсынымдық нормалар ретінде жариялануы керек. Жеке адам құқықтарының құндылығын, олардың иерархиясын анықтай отырып, адам құқықтарының көп деңгейлі халықаралық

жүйесін дамыту қажет болып көрінеді. "Өмір сүру құқығы ақылы демалыс құқығынан жоғары екені анық". Посткеңестік кеңістік аумағында қалыптасқан мәдениеті бар адам құқықтары саласындағы халықаралық стандарттарды үйлесімді түрде көрсетуге арналған Адам құқықтарына Еуразиялық көзқарас тұжырымдамасын дамыту қажет, оның негізінде адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының қазақстандық тұжырымдамасын әзірлеу қажет. Дәл осы тұжырымдама ғасырлар бойғы тарихи дамуға негізделген мәдени ерекшеліктерді ескере отырып, жалпы саяси және құқықтық теория шеңберінде қалыптасқан ХХІ ғасырдағы Қазақстандағы азаматтық қоғамды дамыту мен жетілдірудің негізі болуға тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы (1995 жылғы 30 тамыздағы республикалық референдумда қабылданған) (19.09.2022 ж. жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен).
2. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (жалпы бөлім) (2022.12.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
3. Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамды дамыту тұжырымдамасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2020 жылғы 27 тамыздағы № 390 Жарлығы
4. Попов О.А. Правозащитники и олигархи // contrtv.ru/common/1186/
5. Мемлекет және құқық теориясы. Оқулық. - Алматы: Жеті жарғы, 2015. - 176 бет.

ОӘЖ 321

ҚАЗАҚСТАНДА АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫ

Пран Р.Е., Улходжаева А.А., Садық А.М.
Ғылыми жетекші з.ғ.к., аға оқытушы Мейркулова Г.Д.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье автор раскрывает пути становления Казахстана как гражданское общество.

Summary: In the article, the author reveals the ways of formation of Kazakhstan as a civil society.

Тарихи тұрғыдан алғанда, азаматтық қоғам идеясы ежелгі дәуірге, Аристотель мен Цицерон философиясына жатады. Алайда, "азаматтық қоғам" ұғымы ХVIII ғасырдағы француз буржуазиялық революциясынан кейін пайда болды. Кейіннен азаматтық қоғамның идеяларын, тұжырымдамасын, белгілерін дамытуға Г.Гроций, Т. Гоббс, Д. Локк, Г. Гегель, К. Маркс және басқалар сияқты өткеннің ұлы ойшылдары үлкен үлес қосты. Адамзаттың көрнекті ақыл – ойымен ерекшеленетін басты нәрсе-бұл адамның қоғамдағы үстемдігі идеясы, адамның егемендігі, оның адамгершілік принциптері мен құқық нормаларына сүйене отырып, қоғамды жетілдіру бойынша өз қызметін жүзеге асыру қабілеті[1].

Бүгінгі таңда азаматтық қоғамды ең қысқа түрде мемлекетшілік қатынастардың дамуына әсер ететін және сонымен бірге мемлекеттік ұйымдардың (бірінші сектор деп аталатын), коммерциялық емес, бизнес-

құрылымдардың (екінші сектор) өкілдері болып табылмайтын адамдар тобының ұйымдасқан қызметі ретінде анықтауға болады. Осылайша, мемлекеттен тыс қатынастар саласының үйлесімді дамуы азаматтық қоғамның, үшінші немесе үкіметтік емес сектордың жетілуінің маңызды белгілерінің бірі болып табылады.

XX ғасырдың соңғы онжылдығындағы саяси реформалар ҚР-да саяси партиялар, ҮЕҰ, кәсіподақтар, аумақтық өзін-өзі басқару органдары, ақсақалдар кеңестері, діни бірлестіктер, ұлттық-мәдени орталықтар, БАҚ және басқа да ерікті бірлестіктер кіретін азаматтық қоғамның институционалдық негіздерін қалауға мүмкіндік берді. Саяси партиялардың азаматтық қоғам институттарына қатыстылығы қазіргі уақытта салыстырмалы сипатқа ие, өйткені олар мемлекеттік жүйеге терең енген.

Қазақстанда қалыптасып келе жатқан азаматтық қоғамның базалық негізі және бүгінгі таңда үкіметтік емес ұйымдар институты неғұрлым ауқымды сипатқа ие.

Үкіметтік емес ұйым-бұл азаматтық бастамаларды іске асыру, ашықтық, өзін-өзі басқару, өзін-өзі қаржыландыру қағидаттарында өзекті әлеуметтік мәселелерді шешу мақсатында құрылған және коммерциялық пайда табуды көздемейтін жеке ерікті сипаттағы пікірлестердің бірлестігі. ҮЕҰ оның иелеріне, ұжымына кірістердің бір бөлігін төлеуге құқылы, бірақ негізгі кірістер тек ұйымның мақсаттарына жұмсалуды керек. ҮЕҰ нысандары әр түрлі болуы мүмкін – қоғамдық бірлестіктер, акционерлік қоғамдар, тұтыну кооперативтері, қорлар, комитеттер, қозғалыстар, аудиторлар палаталары, адвокаттар алқалары және т.б. яғни, ҮЕҰ өмір сүру формасы бойынша да, бағыт құрылымы бойынша да – қоғамдық бірлестіктердің басқа нысандарына қатысты қоғамдық-саяси жүйенің ең ауқымды, жан-жақты институты.

Жалпы алғанда, ҮЕҰ-ның азаматтық қоғам құрылымы ретінде қалыптасуының басталуы XX ғасырдың 80-ші жылдардың аяғы мен 90 – шы жылдардың ортасына жатады және бұл процесте экологиялық бағыттағы ұйымдар жетекші орын алды. "Невада – Семей" қоғамдық қозғалысының, Балқаш және Арал мәселелері жөніндегі қоғамдық комитеттің, Жасыл майданның және 80-жылдардың екінші жартысындағы басқа да экологиялық қозғалыстардың маңызы, қағидаттары, дәстүрлері, қызметінің нәтижелері бұл орасан зор рөл атқарғаны сөзсіз.

XXI ғасырдың басында Қазақстанның үкіметтік емес секторы қарқынды өсуде. Қазақстанда осы кезеңде жұмыс істеп тұрған ҮЕҰ бағыттарының құрылымы келесідей болды: экологиялық проблемалар (15%), балалар мен жастар проблемалары (13,6 %), медициналық (13,1 %), ғылым, мәдениет, өнер, білім (12,5 %), құқық қорғау (7,6%), мүгедектер бірлестіктері (4,4%), көпсалалы (4,7 %), мүгедек балаларды оңалту (3 %) және т.б. толығырақ зерттеуші ғалымдар ҮЕҰ секторының 20-ға дейін ірі сегменттерін бөлді. 2003 жылдың қазан айында республикада үкіметтік емес ұйымдардың алғашқы азаматтық форумы өтті. 1-ші форумда сөз сөйлеген ҚР Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев ҮЕҰ қызметін жоғары бағалады: "қазақстандық ҮЕҰ шынымен де

үлкен жол жасады. Олардың қалыптасуы елдің тәуелсіздік алу және ауқымды демократиялық реформалар жүргізу кезеңімен тығыз байланысты"

Қазақстан өз тәуелсіздігін жариялағаннан бері ел шежіресіне республиканың облыстары мен қалаларында азаматтық қоғам институттарының құрылуы мен даму тарихын көрсететін жаңа беттер енгізілді. Тәуелсіздіктің өткен жылдарында 18 мыңға жуық үкіметтік емес ұйымдар (ҮЕҰ) құрылды, олардың көпшілігі қоғам үшін қызметтердің кең спектрін іске асыра отырып, табысты жұмыс істейді. Іс жүзінде азаматтық қоғам институттары жыл сайын мемлекет пен қоғам өмірінің саяси, әлеуметтік, этномәдени, шаруашылық-экономикалық, мәдени-гуманитарлық салаларында өз қолданысын табуда.

Өздеріңіз білетіндей, қоғам демократиялық дамудың белгілі бір кезеңінде ғана азаматтық сипатқа ие болады және әлеуметтік өмірдің әртүрлі салаларында, соның ішінде мемлекетаралық қатынастарда салыстырмалы түрде тәуелсіз сектор ретінде жұмыс істей бастайды.

Азаматтық қоғамның қалыптасуы мен жұмыс істеуінің алғышарттары азаматтардың әртүрлі меншік нысандары мен адамдардың тәуелсіз экономикалық қызметке нақты мүмкіндігі бар экономикалық тәуелсіздігінің болуы болып табылады. Қазақстан Конституциясындағы құқықтық және демократиялық мемлекет туралы баптар азаматтық қоғам институттарын қалыптастырудың саяси және заңды негізі болып табылады.

Елдің жалпы саяси жүйесінде мемлекет жетекші буын ретінде обществаалы шешімдер негізінде келісім мен тұрақтылыққа қол жеткізу үшін қоғамның азаматтық секторымен объективті өзара іс-қимыл жасайды. Демек, азаматтық қоғамның міндеті-жеке тұлға мен мемлекеттік органдар арасында делдал болу ғана емес, сонымен бірге елдің әлеуметтік бағдарламалары мен даму жоспарларын жүзеге асыруда маңызды тетік (механизм) болу.

Қазақстан Республикасында азаматтық қоғам өзінің қалыптасуы мен дамуында екі тарихи кезеңнен өтті[2].

1. Өткен ғасырдың 1990 жылдарының басында барлық посткеңестік елдерде демократиялық реформалар басталып, қоғамдық саяси жүйенің түбегейлі өзгеруімен аяқталғаны белгілі. Содан кейін азаматтық қоғамның алғашқы институты экономидің мемлекеттік емес секторы қызметкерлерінің мүдделерін алға тартқан Тәуелсіз кәсіподақтар болды. Содан кейін әлеуметтік қорғау коалициясы пайда болды. Онда 28 түрлі ұйымдар, партиялар, қозғалыстар біріктіріліп, сол жылдардағы өткір әлеуметтік мәселелерді шоғырландырылған негізде, әлеуметтік серіктестікте жеңу үшін бірлесіп жұмыс жасады

2000 ж. желтоқсанда "Әлеуметтік әріптестік туралы" ҚР Заңы қабылданды, ол мемлекеттік саясат дәрежесіне билік, жұмыс берушілер мен қызметкерлердің мүдделерін келісу мәселелерін көтерді. Осылайша, әлеуметтік серіктестік процестері заңнамалық рәсімделді. Азаматтық сектор институттарын қалыптастырудағы маңызды оқиға оның ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың қатысуымен өткен алғашқы форумы болды. Бұл 2003 жылы ел өмірінде елеулі күшке айналған қазақстандық азаматтық қоғамның жүйелі

қалыптасуы мен дамуы басталды. Азаматтық қоғамның қалыптасуының бастапқы кезеңіндегі маңызды оқиға ҚР Президентінің Әлеуметтік әріптестік жөніндегі республикалық үшжақты комиссия құру туралы шешім қабылдауы болды. Бұл 1994 жылдың желтоқсанында болды

2003-2005 жылдары демократия мәселелері жөніндегі Ұлттық комиссия жұмыс істеді. Комиссияның жұмысы қоғамдық қатынастарды демократияландыруға және Қазақстандағы азаматтық қоғам институттарының дамуына үлкен үлес қосты.

2. Азаматтық қоғам дамуының екінші кезеңі 2006 жылғы тамызда "Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамды дамытудың 2006-2011 жылдарға арналған тұжырымдамасын" қабылдаудан басталды. Онда Президент Н.Ә. Назарбаев бірінші форумда сөйлеген сөзінде айқындаған міндеттерге сәйкес азаматтық қоғам институттарын дамытудың 2011 жылға дейінгі нақты жолдары мен тетіктері баяндалды[3].

Азаматтық сектор тарихындағы екінші кезеңнің басында ҚР-да әртүрлі бағыттағы 5820 үкіметтік емес ұйым (ҮЕҰ) ресми түрде болды. Бұл 12 саяси партия, 3340 қоғамдық қор, 1072 заңды тұлғалар қауымдастығы, 471 ұлттық-мәдени орталық, 40-тан астам конфессияны білдіретін 3340 діни бірлестік. Сонымен қатар, республикада әр түрлі меншік нысанындағы 6646 БАҚ бар.

2005 жылғы сәуірде қабылданған "мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс туралы" ҚР Заңы ҮЕҰ-ның "билік-қоғам" жаңа қарым-қатынастары бойынша түрлі әлеуметтік жобаларды іске асыруға қатысуына мүмкіндік берді. Бүгінгі таңда Қазақстанның үкіметтік емес секторы өз қатарында 18 мың ҮЕҰ бар, онда 550 мың адам жұмыс істейді, республикада барлығы 35 мыңға жуық коммерциялық емес ұйымдар тіркелген.

Қазақстандық үкіметтік емес ұйымдар халықтың жекелеген санаттарына көмек көрсету және қызмет көрсету, елдегі саяси және әлеуметтік-экономикалық жағдайды жақсарту, азаматтардың әл-ауқатын жақсарту, өзара түсіністік пен қоғамдық келісім деңгейін арттыру мақсатында билік құрылымдарымен бірлесіп материалдық және рухани сипаттағы белгілі бір іс-шараларды өткізу міндеттерін шешеді.

Қазақстанның үкіметтік емес секторын дамытудың бұдан арғы перспективалары құқықтық базаны жетілдірумен (үкіметтік емес ұйымдар туралы Заңды пысықтау туралы мәселе әлі ашық күйінде қалып отыр), сондай-ақ қаржыландыру, салық салу, құрылымдар мен бірлестіктерді тіркеу мәселелеріндегі бюрократиялық кідірістерді еңсеру тетігін, есептілік, бақылау және мемлекеттік органдар тарапынан әрдайым негізді араласу мәселелерін жолға қоюмен тығыз байланысты.

Қазіргі Қазақстан қарқынды дамып келе жатқан, өмір сүру деңгейі жоғары тәуелсіз мемлекет ретінде тек адами әлеуетті, бастамашылықты, азаматтардың кәсіпкерлігін немесе басқаша айтқанда, функционалды азаматтық қоғамды жандандыру негізінде ғана орын алуы мүмкін. Бұл үдерісте үкіметтік емес ұйымдар "мыңдаған қазақстандықтар үшін жоғары азаматтық мектебі және аса маңызды стратегиялық бағдарламаларды әзірлеу және іске асыру

кезінде мемлекеттің сенімді серіктесі ретінде" аса маңызды рөл атқарады [4, 1-бет].

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Бондарцова Т.М., Гуменчук О.Н. О формировании гражданского общества в республике казахстан // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2015. – № 2-1. – С. 173-176

2. А. Исмаилов Становление и развитие гражданского общества в Казахстане «Вопросы социальной теории», М., 2013–2014 гг., Т. VII. Вып. 1–2, с. 225–230.

3. Концепция развития гражданского общества в Республике Казахстан на 2006– 2011 годы. Утверждена Указом Президента РК № 54 от 25 июля 2006 г.

ӘОЖ-34.347

**ДАРА КӘСІПКЕРДІҢ АЗАМАТТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІНІҢ
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Рахымбай Е.А., Нуралиев Р.Қ., Әбдіхан А.А.
Ғылыми жетекшісі – з.ғ.к., аға оқытушы Имашев Б.Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Главным условием легального ведения бизнеса физическим лицом является государственная регистрация гражданина в качестве индивидуального предпринимателя.

Основным фактором, позволяющим определить место жительства гражданина в целях государственной регистрации индивидуального предпринимателя, является официальный признак – регистрация гражданина по месту жительства.

Summary: The main condition for the legal conduct of business by an individual is the state registration of a citizen as an individual entrepreneur.

The main factor that makes it possible to determine the place of residence of a citizen for the purpose of state registration of an individual entrepreneur is the official sign – registration of a citizen at the place of residence.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 26-бабында кәсіпкерлік қызметтің еркіндігі белгіленген [1].

ҚР Азаматтық кодексінің 10-бабында баяндалған кәсіпкерлік қызметтің белгілері жеткілікті толық емес болып табылады, бұл өсіп келе жатқан ғылыми және практикалық қажеттіліктерге сәйкес келмейді [2].

Тақырыптың ғылыми зерттелу дәрежесі. Кәсіпкерліктің құқықтық мәселелері, жеке кәсіпкер мәртебесі заңгер ғалымдардың назарын аударады.

Сарина, М.К. Сүлейменов, К.К. Тастекеев және т. б. бұл ретте құқықтық әдебиеттерді талдау бүгінгі күнге дейін зерттеу тақырыбымен байланысты көптеген өзекті мәселелер қаралмай қалып отырғанын көрсетеді [3,155].

Бұл бүгінгі таңда жеке кәсіпкердің азаматтық-құқықтық мәртебесі теориясының одан әрі ғылыми негізделген, сындарлы дамуын жалғастыру үшін белгілі бір әлеует бар екенін айтуға мүмкіндік береді.

Нарықтық қатынастардың қалыптасуынан бастап заңнамалық даму нормативтік-құқықтық актілерде біртіндеп енгізілетін кәсіпкерлікті дамыту шарттарын көрсету қажеттілігіне байланысты бірнеше кезеңнен өтті. Құқықтық қамтамасыз ету бірнеше бағытта жүргізілді: экономиканың мемлекеттік

секторын монополиясыздандыру және коммерцияландыру процестерін қамтамасыз ету; әртүрлі меншік нысанындағы және ұйымдық-құқықтық нысандағы шаруашылық жүргізуші субъектілерге қызметті жүзеге асыруға тең жағдайлар жасау; экономиканың шаруашылық, кәсіпкерлік саласына мемлекеттің және басқару органдарының бақылауы мен араласуын барынша азайтуды көздейтін нарықтық қатынастарды қалыптастыруды қамтамасыз ету; капиталды шоғырландыру және орталықтандыру қажеттілігін қамтамасыз ететін шаруашылық жүргізуші субъектілердің заңды бірлестіктерінің жаңа нысандарын дамыту және т.б. [4, 220].

Кейін қабылданған "Жеке кәсіпкерлікті қорғау және қолдау туралы" ҚР заңы кәсіпкерлікті қорғау бойынша бірқатар қағидаттық ережелерді жариялады, мысалы: жеке кәсіпкерлердің меншігіне қол сұғылмайды және заңмен қорғалады; шаруашылық жүргізуші субъектіні мәжбүрлеп тарату тек сот шешімімен ғана орын алуы мүмкін; заңда тікелей көзделгеннен басқа жағдайларда, кәсіпкердің қызметіндегі кез келген шектеуге жол берілмейді [5, 15].

Қазақстанда жеке кәсіпкерлік сектордың қоғамның әлеуметтік және экономикалық дамуына әсері жалпы ішкі өнімнің жартысынан астамы оның үлесіне тиетін Батыс Еуропаның, Американың және Оңтүстік-Шығыс Азияның өнеркәсібі дамыған елдеріндегідей елеулі болмаса да, біздің еліміздегі жеке кәсіпкерлік іскерлік өмірдің жаппай, қарқынды дамып келе жатқан бөлігіне айналды. Жеке тұлғаның әлеуметтік маңызы кәсіпкерлік, ең алдымен, осы секторда жұмыс орындарының басым бөлігін шоғырландыру фактісімен байланысты [6, 143].

Құрылатын ұйымды тіркеу үшін мынадай құжаттарды ұсыну қажет:

1) құрылтай құжаттарының заңнама талаптарына сәйкестігін, мәліметтердің дұрыстығын, заңды тұлғаны құру, жарғылық (жиналмалы) капиталды, жарғылық (пайлық) қорды төлеу тәртібінің сақталуын растай отырып, мемлекеттік тіркеу туралы өтініш. Өтініш берушінің қолы нотариалды куәландырылуы тиіс;

2) Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес хаттама, шарт немесе өзге де құжат түрінде заңды тұлғаны құру туралы шешім;

3) заңды тұлғаның құрылтай құжаттары (түпнұсқалары немесе нотариат куәландырған көшірмелері);

4) шығу тегі жауап беретін елдің шетелдік заңды тұлғалары тізілімінен үзінді немесе заңдық күші бойынша тең өзге де шетелдік заңды тұлға - құрылтайшы заңды мәртебесінің дәлелдемесі;

5) мемлекеттік баждың төленгені туралы құжат.

Кәсіпкерлік қызметтің салыстырмалы түрде тәуелсіз түрлері бола отырып, оның бұл формалары бір-біріне еніп, бір-бірін толықтырады, сондықтан түрлердің біреуі екіншісінде болуы мүмкін. Ең көп таралған және маңызды-кәсіпкерліктің өндірістік түрі, одан кейін коммерциялық және тізбекті жабады қаржылық көрініс [7, 224].

Кәсіпкердің ресми мәртебесі оны мемлекеттік тіркеу арқылы не дара кәсіпкерліктің қатысушысы ретінде (жалдамалы еңбекті қолданбай) не кәсіпорын ретінде (Заңда айқындалатын шеңберде жалдамалы еңбекті жол берілетін тарта отырып) алынады. Бұл жағдайда кәсіпкер жеке және заңды тұлға ретінде әрекет ете алады. Кәсіпкерлік туралы заңнама кәсіпкерлік қызметті өндіріс құралдарын, мүлікті, құндылықтарды пайдалана отырып, олардың меншік иесінің өзі де, меншік иесі берген шаруашылық жүргізу құқығында оның мүлкін басқаратын басқа да субъектімен жүзеге асыру мүмкіндігін көздейді [8].

Сонымен бірге заңда мемлекеттік бақылаудың (қадағалаудың) мақсаттары мен нысандарындағы, пайдаланылатын бақылау әдістеріндегі елеулі айырмашылықтарға байланысты оның ережелерінің күші қолданылмайтын жекелеген түрлері айқындалған. Мәселен, қаралып отырған Заңның ережелері атом энергиясын пайдалану қауіпсіздігі саласында, өнеркәсіптік қауіпті аса маңызды және режимдік объектілерде және қаржы нарығында салықтық, кедендік, лицензиялық, қаржылық бақылауды, банктік және сақтандыруды қадағалауды, қадағалауды, ҚР Мемлекеттік шекарасы арқылы өткізу пункттерінде көліктік және карантиндік бақылауды жүргізуге байланысты қатынастарға қолданылмайды. сондай –ақ жедел-ізвестіру іс-шараларын, анықтауды, алдын ала тергеуді жүзеге асыру кезінде туындайтын қатынастарға қолданылмайды, прокурорлық қадағалау және сот төрелігі.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыз (2022.19.09. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)
2. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім) (2022.12.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
3. Анисимов А. П., Козлова М. Ю., Рыженков А. Я. Гражданское право. Особенная часть. Учебник для СПО. В 2-х томах. Том 1. М.: Юрайт, 2019. 352 с.
4. Андреев, В. К. Корпоративное право современной России / В.К. Андреев, В.А. Лаптев. - М.: Проспект, 2018. - 240 с.
5. Закон Республики Казахстан от 13 мая 2003 года № 415-ІІ «Об акционерных обществах» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.03.2013 г.)
6. Антонова, Е. Ю. Концептуальные основы корпоративной (коллективной) уголовной ответственности / Е.Ю. Антонова. - М.: Юридический центр, 2021. - 829 с.
7. Анура, Гаруге Корпоративные порталы на основе XML и Web-служб / Гаруге Анура. - М.: КУДИЦ-Образ, 2018. - 855 с.

ЖАҢАРҒАН КОНСТИТУЦИЯ ЖӘНЕ ЖАҢА ҚАЗАҚСТАН

Рысқұлбек Н.Ж., Аяпова М.Г., Садуақас Е.С.
Ғылыми жетекшісі – философия ғылымдарының докторы, профессор
Қосанбаев Құрбанбек
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье автор рассматривает что, на основе обновленной Конституции в Казахстане будет сформирована более эффективная модель функционирования всех институтов власти, укреплены механизмы сдерживания и равновесия. Последовательные политические изменения будут способствовать развитию национальной экономики, укреплению национального предпринимательства. Будет продолжена системная работа по полной модернизации и выводу из бюрократии государственного аппарата, где приоритетным станет тесное взаимодействие с бизнесом, общественными организациями и гражданами.

Summary: In the article, the author considers that, on the basis of the updated Constitution, a more effective model of the functioning of all government institutions will be formed in Kazakhstan, the mechanisms of restraint and balance will be strengthened. Consistent political changes will contribute to the development of the national economy and the strengthening of national entrepreneurship. Systematic work will continue to fully modernize and remove the state apparatus from the bureaucracy, where close cooperation with business, public organizations and citizens will become a priority.

Қазақстан-көп ғасырлық тарихы мен бай мәдениеті бар мемлекет, Ұлы даланың көрнекті көшпелі өркениетінің мұрагері болып табылады, одан сақтар мен ғұндардың көптеген мемлекеттік құрылымдары, түркі қағанаты мен Дешті Қыпшақ, 1465 жылы құрылған Қазақ хандығының атасы болған Алтын Орда шыққан.

Тәуелсіздік алғаннан бері (1991 ж. 16 желтоқсан) Қазақстан заманауи нарықтық экономика мен демократияны қалыптастыруға бағытталған ауқымды реформалар жүргізіп келеді. Сол кездегі саяси, экономикалық, әлеуметтік, демографиялық және басқа жағдайлар тек салмақты шешімдерді қажет етті. Біздің халқымыз дағдарыстан шығудың жолы жоқ сияқты көрінетін ең қиын кезеңді бастан өткерді, бірақ біз қақтығыстар мен қантөгістерсіз тәуелсіз мемлекетімізді құрдық. Біз демократиялық және еркін қоғам құру жөніндегі күш-жігерді дәйекті түрде қолдай отырып, әртүрлі салаларда айтарлықтай жетістіктерге қол жеткіздік. Бүгінде Қазақстан БҰҰ-ның Адам дамуы индексында (2020 ж.) 51-ші орында тұр. Бұл ТМД елдері арасындағы ең жоғары көрсеткіш – даму деңгейі өте жоғары елдер тобында.

30 тамызда Қазақстан ең маңызды мемлекеттік мерекелердің бірі- Конституция күнін атап өтуде. Осы күні, 27 жыл бұрын, Қазақстан Республикасының Конституциясы қабылданды, ол біздің еліміздің өміріндегі тарихи оқиғаны білдіреді. Осы айтулы датаны атап өтіп, біз іргелі құндылықтарға негізделген заманауи мемлекет құрып жатқанымызды атап өткім келеді.

Өз Конституциясын құруға кіріспес бұрын қазақстандық мамандар әлемнің түрлі елдерінің 20-дан астам Конституциясын зерттеді. Сол кездегі әлемдік даму тенденцияларын, Конституциялардың ең жақсы баптарын ескеру қажет болды. Біздің дәстүрлеріміз бен тарихымызды ескеріңіз. Бұл синтезді біздің және шетелдік мамандар жүзеге асырды. Сарапшылармен талқылау нәтижесінде Қазақстан Конституциясының жобасы пайда болды, оны бүкіл халық қолдады.

Бүгінде 1995 жылғы Конституция қазақстандық табыстың басты факторына айналғанын сенімді түрде атап өтуге болады[1].

Біріншіден, оның негізінде жаңа заманауи мемлекеттің ғимараты салынды. Біз әлемнің дамыған демократияларының көп қырлы тәжірибесін шығармашылықпен қолдандық. Сайлау, биліктің барлық институттарының халыққа есеп беруі, адамның құқықтары мен бостандықтарын іске асыру - біздің мемлекеттік құрылымымыздың негізгі негіздері. Қазақстандық тәуелсіз сот жүйесі жетілдірілуде, ұлттық құқық қорғау институттары дамуда.

Конституцияда халықтың менталитеті мен құқықтық дәстүрлері толығымен ескерілген. Конституциялық тәртіптің өзегі олардың этникалық, діни және өзге де тиесілілігіне, әлеуметтік тегіне қарамастан, қазақ жерінде тұратын барлық азаматтардың теңдігі туралы ереже болып табылады. Этносаралық келісімнің басты тетігі – Қазақстан халқы Ассамблеясының конституциялық мәртебесі бірегей болып табылады. Ассамблея өз өкілдерін еліміздің барлық 140 этносының мүдделерін қамтамасыз ете отырып, Парламент Мәжілісіне сайлайды. Біз көптеген шетелдік сарапшылардың "failed state" тағдыры туралы болжамдарын жоққа шығарып, елдің полиэтностығын бәсекелестік артықшылығымызға айналдыра алдық.

Екіншіден, біздің Конституциямызда экономиканы дамытудың негізгі қағидаттары туралы мәселелер тиімді шешілді. Экономикалық өсу халықтың және бүкіл қоғамның игілігіне бағытталған деген ереже орталық болып табылады.

Тәуелсіздік жылдары біздің экономикамызға 370 миллиард доллар шетелдік инвестиция тартылды. Бұл Конституция негізінде әлеуметтік жаңғырту жүзеге асырылып жатқанының айқын мысалы – жаппай орта тап өсуде.

Үшіншіден, мемлекетіміздің әлеуметтік сипаты туралы конституциялық ереже біздің экономикамызға қуатты жаһандық катаклизмдердің зардаптарын жеңуге көмектесетін негіз болды. Соңғы онжылдықта білім мен ғылымды, денсаулық сақтауды, әлеуметтік қамсыздандыру саласын қаржыландыру бірнеше есе ұлғайды.

Төртіншіден, біздің Конституциямызда Қазақстанның ашық сыртқы саяси бағытқа бейілділігі айқын көрсетілген. Біз әлемді ядролық қарусыз ету және адамзат ядролық соғыс өртінің күйреуінде жоғалып кетпеуі үшін бұл қозғалысты басқаруға моральдық құқығымыз бар деп санаймыз. Қазақстан ядролық арсеналдан өз еркімен бас тартып, әлемдегі ең ірі полигонды бірінші

болып жапты. Осымен біз әлемге ядролық бомбалар қауіпсіздіктің кепілі емес екенін көрсеттік.

Бүгінгі таңда әділдік қағидаттарын басшылыққа ала отырып, біз әділ қоғам мен тиімді мемлекет құрып жатырмыз, ол үшін біз саяси-экономикалық реформалар мен жаңғырту процесін жалғастыруымыз, уақыттың сын-тегеуріндеріне бейімделген сапалы жаңа ұлттық бірегейлікті қалыптастыруымыз қажет.

Біздің мақсатымыз-келесі ұрпаққа қуатты экономикасы мен берік рухани-адамгершілік негіздері бар мықты мемлекет қалдыру. Ағымдағы жылдың 5 маусымында Қазақстанда маңызды тарихи оқиға болды-Президент Қасым-Жомарт Тоқаевтың бастамасымен Конституцияға өзгерістер мен толықтырулар бойынша республикалық референдум өткізілді. Жобаны жетекші заңгер ғалымдар әзірледі, азаматтардың сұраныстарына негізделген және бүкіл қоғамның мүддесі үшін жүзеге асырылады. Азаматтардың басым көпшілігі Конституцияға енгізілген өзгерістерді қолдады. Референдум еліміздің тарихындағы маңызды кезең болды, ұлттың бірлігі мен нақты өзгерістерге дайындығын көрсетті. Жаңартылған Конституция негізінде барлық билік институттарының жұмыс істеуінің неғұрлым тиімді моделі қалыптастырылады, тежеу мен тепе-теңдік тетіктері нығайтылады. Дәйекті саяси өзгерістер ұлттық экономиканың дамуына, ұлттық кәсіпкерліктің нығаюына ықпал ететін болады. Мемлекеттік аппаратты толық жаңғырту және бюрократиядан шығару бойынша жүйелі жұмыс жалғастырылатын болады, онда бизнеспен, қоғамдық ұйымдармен және азаматтармен тығыз өзара іс-қимыл басымдыққа айналады.

Парламент пен Үкімет Конституцияға қабылданған түзетулер негізінде заңнамаға тиісті өзгерістер енгізуі тиіс. Конституциялық реформа бүкіл құқықтық саланы жаңғырту үшін мүмкіндіктер ашады, билік тармақтары арасындағы қатынастардың оңтайлы теңгерімін қалыптастырады және Президенттік институттың барынша тең қашықтығын қамтамасыз етеді. Мәселен, Конституцияға енгізілген өзгерістерге сәйкес республика Президенті өз өкілеттігін жүзеге асыру кезеңінде саяси партияда болмауға тиіс. Осы логикаға сүйене отырып, бұл тыйым Конституциялық соттың, Жоғарғы Соттың және өзге де соттардың төрағалары мен судьяларына, Орталық сайлау комиссиясының, республиканың жоғары аудиторлық палатасының төрағалары мен мүшелеріне қолданылады.

Мемлекет басшысы барлық азаматтар үшін мүмкіндіктер теңдігінің мызғымас кепілі болуға тиіс. Сондықтан Президенттің жақын туыстары мемлекеттік саяси қызметшілер, квазимемлекеттік сектор субъектілерінің басшылары лауазымдарын атқаруға құқылы емес. Тұңғыш Президенттің қатарынан екі реттен артық сайлау құқығы туралы нормалар алынып тасталады және Тұңғыш Президенттің мәртебесі мен өкілеттігі Конституциямен және Конституциялық заңмен белгіленеді.

Жалпы, конституциялық бақылау институты конституциялық соттың құрылуымен (Конституциялық Кеңестің орнына) жаңғыртылуда, ол 11 судьядан тұрады (Конституциялық Кеңес 7 мүшеден тұрады). Оның құрамы

Парламент тағайындайтын 6 судьядан (Мәжіліс пен Сенаттың әрқайсысы 3 судьядан) және Президент тағайындайтын 4 судьядан құралады. Конституциялық Соттың Төрағасын Сенаттың келісімімен Президент тағайындайды.

Осы реформаның нәтижесінде биліктің заң шығарушы тармағы Елеулі қайта форматтауға ұшырайды, рөлі едәуір күшейіп, Парламент мәртебесі көтеріледі. Бұл ретте Мәжілістегі депутаттық мандаттардың жалпы саны 107-ден 98-ге дейін азаяды. Мәжіліс депутаттары енді аралас сайлау жүйесі бойынша: бірыңғай жалпыұлттық сайлау округінің аумағы бойынша пропорционалды өкілдік жүйесі бойынша, сондай-ақ бір мандатты аумақтық сайлау округтері бойынша сайланатын болады. Аралас сайлау жүйесін енгізу барлық азаматтардың құқықтарын толық ескеруге, сайлаушылардың мүдделерін жақсы көрсетуге мүмкіндік береді[2].

Сайлаушылардың бір мандатты аумақтық сайлау округі бойынша сайланған Мәжіліс депутаттарынан мандатты кері қайтарып алу құқығы енгізіледі, бұл демократиялық дәстүрлердің Елеулі нығаюына және депутаттар мен сайлаушылар арасындағы өзара жауапкершілік пен сенімге негізделген жаңа саяси мәдениеттің тамырлануына әкеледі.

Өлім жазасын конституциялық деңгейде жою туралы шешім түпкілікті бекітіледі. Прокуратура қызметінің құзыреті, ұйымдастырылуы мен тәртібі Конституциялық заңмен айқындалатын болады. Бұл жүйелі құқық қорғау қызметін және заңдылықтың сақталуын жоғары қадағалауды күшейтуге тиіс.

Адам құқықтары жөніндегі уәкілге иммунитет беріледі және өкілеттіктерді жүзеге асыру кезінде өзге мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдарға Тәуелсіздік пен есеп бермеуге кепілдік беріледі. Ол үшін ол Конституциялық сотқа жүгінуге құқылы болады. Адам құқықтары жөніндегі уәкілдің құқықтық жағдайы мен қызметін ұйымдастыру Конституциялық заңмен айқындалатын болады.

Осылайша, ҚР Президенті Қ.Тоқаевтың конституциялық реформасы азаматтардың мемлекетті басқаруға қатысуын кеңейтеді және саяси процестерді нақты демократияландыруды қамтамасыз етеді деп толық құқықпен айтуға болады.

Біздің басты міндетіміз-тәуелсіздігімізді, ел бірлігі мен қоғамдық келісімді нығайту. Бұл реформалар ұрандар мен әдемі сөздер үшін емес, жаңа, әділ Қазақстан құру үшін жүргізілуде.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1.Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамыз (2022 жылы 19 қыркүйектегі өзгерістер мен толықтырулармен)
2. Сатбаева К. Конституциялық реформалар Қазақстанның демократиялық дамуының негізгі бағыты ретіндеАкадемик Зұлқарнай Алдамжар атындағы Қостанай әлеуметтік-техникалық университеті ғылыми хабаршысы,2022

ПОНЯТИЕ ПРАВА СОБСТВЕННОСТИ И МЕХАНИЗМ ЕГО ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ

Садық Досмухамед

Научный руководитель: к.ю.н. Жаналиева А.Ж.

Высший колледж новых технологий им. М. Утебаева, г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада меншік құқығы ұғымы және меншік құқығын азаматтық-құқықтық қорғау механизмі талданады.

Summary: The article analyzes the concept of property law and the mechanism of civil protection of property rights.

Анализ проблем гражданско-правового регулирования рыночной экономики Республики Казахстан неизбежно ведет к изучению институтов собственности и права собственности. Существование любого человеческого общества неизбежно предполагает получение средств на жизнь, производство материальных благ. Основу производственных отношений любого общества составляет собственность на средства производства. Следовательно, собственность лежит в основе жизни человеческого общества.

Законодатель утверждает право собственности граждан как самостоятельную форму частной собственности [1].

Гражданское право регулирует рассматриваемые отношения по передаче имущества в собственность гражданина, осуществлению его владения, использованию и распоряжению этим имуществом, защите его прав на имущество. Совокупность норм, регламентирующих эти отношения, составляет институт права собственности граждан (право в объективном смысле).

Право собственности граждан в субъективном смысле-это предусмотренная законом возможность гражданина осуществлять право владения, пользования и распоряжения имуществом, переданным его действиями, в порядке и пределах, установленных законодателем [2].

Вопрос об определении понятия права собственности является одним из территориальных камней всей системы частного права. В отечественной юридической литературе отмечена устойчивая тенденция, направленная на распространение традиционного понятия собственности, поскольку отечественное гражданское законодательство не содержит прямых указаний на материальность объекта права собственности, поскольку объектом права собственности являются как материальные вещи, так и имущественные права.

Прежде чем охарактеризовать право собственности как объект гражданско-правовой защиты, необходимо обратиться к соотношению понятий «собственность» и «право собственности». Отечественная юридическая наука уделяет большое внимание данному соотношению, так как оно позволяет ограничить право собственности определенными рамками, а также понять правовую природу рассматриваемого права. В частности, А. В. Рыжик, говоря об указанных отношениях, отметил, что понятия "собственность" и "право

собственности" соотносятся между собой как форма и содержание одного и того же явления. По замечанию автора, на наш взгляд, справедливая собственность – это общественные имущественные отношения, а право собственности-совокупность правовых норм, направленных на регламентацию указанных отношений, включая установление правового режима имущества, определение способов приобретения права собственности и др. [3].

Защита собственности в широком смысле осуществляется всеми отраслями права. Так, конституционное право утверждает общие принципы защиты права собственности, административное и уголовное право устанавливает меры ответственности за посягательство на собственность постороннего лица, процессуальное право определяет порядок применения соответствующих норм материального права, а также включает самостоятельные нормы о защите собственности. Семейное право регулирует отношения собственности и защиты супругов и детей, среди прочего, а трудовое право включает нормы о материальной ответственности работников за ущерб, причиненный имуществу работодателя. То же самое можно сказать и о других отраслях права (подотраслях, институтах) - земле, финансах, налогах, банках и др.

В случае принятия Республикой Казахстан законодательных актов, прекращающих право собственности в соответствии со статьей 266 ГК, убытки, причиненные в результате принятия этих актов собственнику, возмещаются Республикой Казахстан в полном объеме [4]. Однако в судебной практике споры по таким основаниям практически не встречаются.

В статье 267 ГК РК говорится, что если в результате издания нормативного или индивидуального акта органа государственного управления, местного представительного или исполнительного органа либо должностного лица, не соответствующего законодательству, нарушаются права собственника и других лиц по владению, пользованию и распоряжению принадлежащим им имуществом, то такой акт по иску собственника или лица, права которого нарушены признается недействительным в судебном порядке. При вынесении судом решения по конкретному делу акты органов государственного управления и местного представительного или исполнительного органа, противоречащие законодательным актам, не применяются. Ущерб, причиненный собственнику в результате издания указанных актов, подлежит возмещению соответствующим органом власти или управления в полном объеме из средств соответствующего бюджета. Также необходимо учитывать, что в соответствии с пунктом 5 статьи 9 ГК РК возмещение Республики Казахстан или соответственно административно-территориальной единицы ущерба, причиненного гражданину или юридическому лицу в результате издания акта органа государственной власти, иного государственного органа, не соответствующего законодательству, а также действий (бездействия) должностных лиц этих органов, подлежит возмещению [5].

Говоря о гражданско-правовой защите собственности, следует отметить, что в науке принято понимать ее в широком и узком смысле. В широком

смысле гражданско-правовая защита собственности - это совокупность всех способов и средств, предусмотренных нормами гражданского права, обеспечивающих нормальное и беспрепятственное развитие экономических отношений общества. Под защитой отношений собственности в узком смысле или их защитой понимается только совокупность способов, средств и мер, предусмотренных законом, направленных на восстановление или признание этих прав и защиту интересов при их нарушении.

Итак, прежде всего, необходимо выделить предметно-правовые средства защиты права собственности, которые не связаны с прямой ориентацией на защиту права собственности как абсолютного субъективного права, какими-либо конкретными обязательствами и не вызывают восстановления владения, пользования и владения принадлежащим ему вещью либо препятствий или сомнений в осуществлении этих прав. Соответственно к вещно-правовым искам относится исковое заявление (виндикационный иск) об истребовании имущества из чужого незаконного владения. Требование об устранении нарушений, не совмещенных с отчуждением (негаторский иск) и, наконец, требование о признании права собственности. Только с помощью указанных исков право собственности как реальное субъективное право может быть защищено.

Вторая группа гражданско-правовых средств защиты права собственности представляет собой обязательные правовые средства, к которым относятся иски о возврате вещей, переданных по договору, о возмещении имущественной среды, причиненной собственнику уничтожением или порчей его вещей, о возврате имущества, приобретенного или накопленного необоснованно, и другие. Для всех этих исков характерно, что они основаны не на праве собственности, составляющем их требование, а на субъективных правах, соответствующих другим правовым институтам и этим институтам. Например, если арендатор, сданный собственником, уклоняется от возврата принадлежащего ему имущества, по договору которого арендатор, то собственник охраняется нормами обязательственного права, фактическим договором аренды. Другими словами, обязательные-правовые средства защищают право собственности не напрямую, а только в конечном итоге. В ряде случаев. Например, при уничтожении вещи обязательные правовые средства направлены не на защиту права собственности (прекращенной вследствие уничтожения вещи), а на защиту ликвидированных интересов собственника.

Третью группу гражданско-правовых средств защиты права собственности составляют лица, не имеющие отношения ни к вещно-правовым, ни к обязательно-правовым, но вытекающие из различных институтов гражданского права. Например, положения о защите имущественных прав собственника, признанного в установленном порядке безвестно отсутствующим или объявленного умершим, в случае его прибытия (статьи 30, 32 ГК РК), о защите интересов сторон в случае признания сделки недействительной (статья 9 ГК РК) и др.

Наконец, особенной, четвертой группе следует выделить гражданско-правовые средства, направленные на защиту интересов собственника при прекращении права собственности по основаниям, предусмотренным законом. К ним относятся, в частности, гарантии (национализация, реквизиция), установленные государством в случае обращения в государственную собственность имущества, находящегося в собственности граждан и юридических лиц.

Более детальный анализ защиты интересов собственников в указанных случаях дается при описании оснований возникновения и прекращения права собственности.

Стабильность имущественных отношений и неприкосновенность прав собственности-обязательное условие современной экономической политики. Они способствуют развитию предпринимательской деятельности, обеспечивают сохранность имущества и инвестиций, в том числе зарубежных партнеров, поддерживают устойчивость экономической и социально-политической ситуации в стране на сложном, на мой взгляд, этапе ее развития.

Основные направления экономической политики Казахстана в результате перехода к рыночной экономике отражены в следующих моментах:

- для удовлетворения общественных потребностей создана экономика, основанная на частной и государственной собственности;
- поддержка любых форм предпринимательства, полезных для общества;
- производство материальных благ, строительства, транспорта, частной торговли.

Хотя право собственности принято считать неограниченным правом человека на принадлежащую ему вещь, оно также ограничено законом в целях защиты личных прав других лиц, не являющихся собственниками.

Таким образом, изучив материалы о праве собственности, можно отметить, что нормы о праве собственности усиливают свою сущность и по своей сути и стратегическому направлению приближаются к соответствующей законодательной системе развитых стран.

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.09.2022 г.)
2. Лейст О.Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права: учеб.пос. М., 2011.
3. Рыжик А.В. Институционализация интересов собственников в гражданском праве: дис. ... докт. юрид. наук. М., 2017. 388 с.
4. Гражданское право. Том II. Вещное право. Обязательственное право. Учебник для вузов (академический курс). / Отв. ред. М.К. Сулейменов. –Алматы 2013. –488 с.
5. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.09.2022 г.)

ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ КСЕНОФОБИЯ МӘСЕЛЕСІН АЛДЫН АЛУ МОДЕЛІ

Сайм Б.Е., Туребекова А.М., Калдарбеков К.Б.
Ғылыми жетекшісі – магистр, аға оқытушы Құрбанбаева С.А.
«Мирас университеті», Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В полном раскрытии темы статьи авторы используют современные социологические теории. Они открывают широкие методологические возможности в изучении причин ксенофобии, поскольку выступают за автономию социальной реальности в биологическом и психическом плане. Понимание причин ксенофобии позволяет авторам делать рекомендации по ее профилактике.

Summary: In the full disclosure of the topic of the article, the authors use modern sociological theories. They open up broad methodological possibilities in the study of the causes of xenophobia, since they advocate the autonomy of social reality in biological and mental terms, and the priority of society in the possibility of "eviction" of a social person. Understanding the causes of xenophobia allows the authors to make recommendations for its prevention.

Жастар арасындағы төзімсіздік мәселесін алдын алумен байланысты модельдеу процесінде әлеуметтік модельдердің үш түрін қолданылады. Олар идеалды, нормативті және имитациялық.

Идеалды модельді қолдану жастар арасындағы төзімсіздікпен байланысты мәселені шешу үшін қажет объектінің барлық белгілері мен функцияларын (бос уақытты тамаша ұйымдастырушы, идеалды жас, қоғамдағы әлеуметтік тәрбиені идеалды ұйымдастыру, әлеуметтік-мәдени іс-шаралар технологиясының идеалды мазмұны, бос уақытты өткізу саласындағы білім, төзімсіздікті алдын-алу іс-шараларының идеалды басқару моделі) көрсетуі керек екендігіне байланысты болды.

Идеал модельді құру тәсілдері әлеуметтік-мәдени іс-шаралар арқылы жастар ортасындағы төзімсіздіктің алдын-алудың танымдық, эмоционалды-құндылық, коммуникативті, мотивациялық және белсенді компоненттерінің оңтайлы сипаттамаларын қалыптастыруға негіз болды. Нормативтік модельдеуге тән тәсілдер мәдениетаралық өзара әрекеттесудің бастапқы, репродуктивті, нормативтік, өнімді және шығармашылық деңгейіне қол жеткізудің анықтамалық сипаттамаларын жасауда қолданылды [1].

Жастар арасындағы төзімсіздік мәселесін жеумен байланысты нормативтік модельді қолдану өзіне тән функциялардың жүйесіне қол жеткізу және іске асыру шараларын, сондай-ақ модельдеу мақсатын белгілеу үшін қажетті параметрлер кешенін нақтылаумен байланысты. Бұл параметрлер кешені модельденген білім беру жүйесінің тиімділігі мен табыстылығының көрсеткіші болып табылады. Имитациялық модельді қолдану бақыланатын имитациялық эксперименттер сериясын жүргізу алгоритмдерін сипаттаумен байланысты, олардың нәтижелері бойынша зерттелетін әлеуметтік-педагогикалық жүйеде ұсынылған өзгерістердің тиімділігін бағалауға болады.

Жастар арасында төзімсіздікті жеңумен байланысты модельдің тағы үш түрін біріктіруге болады: сипаттамалық (ортадағы әлеуметтік-мәдени тәрбиенің мәні, құрылымы және негізгі компоненттері туралы тұтас түсінік); функционалды (әлеуметтік-мәдени тәрбие жүйесінің ішкі және сыртқы байланыстарының көрінісі) және болжамдық (ортадағы төзімсіздіктің алдын-алу тәжірибесінің перспективалық жағдайын теориялық негіздеу) [2].

Жастар арасындағы төзімсіздіктің алдын-алудың ұйымдастырушылық және әлеуметтік моделі, осылайша, болжамды мүмкіндіктері бар және төзімсіздікті жеңудің әртүрлі әлеуметтік жағдайларын зерттеуге және әдістемелік және дидактикалық құбылыстардың өзара байланысын модельдеу немесе зерттеу арқылы мәдениетаралық өзара әрекеттесуді дамытуға мүмкіндік беретін сандық және сапалық дизайн әдісіне айналады.

Модель әлеуметтік-мәдени қызмет құрылымының немесе мазмұнының жеке адам мен қоғамның өзекті және серпінді қажеттіліктері мен мүдделеріне сәйкес келмеуіне, сондай-ақ ЖОО-дағы әлеуметтік тәрбие құрылымының қоғамдық практиканың нақты қажеттіліктеріне сәйкес келмеуіне байланысты қайшылықтарды жоюға арналған.

Модель әдіснамалық, басқарушылық, ұйымдастырушылық және процедуралық, критериалды және тиімді блоктарды біріктіреді.

Ұйымдастырушылық-педагогикалық модельдеудің сыртқы факторы-студенттік ортадағы төзімсіздіктің алдын-алуға қоғамның әлеуметтік тапсырысы. Бұл тапсырыс төзімсіздіктің әлемдік қоғамда төтенше таралуына байланысты. Төзімсіздік көбінесе адамдар арасындағы айырмашылықтар проблема ретінде қабылданған кезде әлеуметтік қауіпті құбылысқа айналады. Оқшаулау функциясын орындай отырып, төзімсіздік сындарлы мәдениетаралық диалогтың дамуына кедергі келтіреді және адамзаттың прогресін тежейді, зорлық-зомбылық, қақтығыстар, қарама-қайшылық, терроризм қаупі артады. Кез келген этнос үшін шекті мән бар

«Бөтен адамдар» санының өсуі этникалық сәйкестіліктің қауіпі ретінде қабылданатын мигранттар саны. Табалдырықтың биіктігі экономикалық, демографиялық жағдайға, байырғы этникалық топтың саяси әл-ауқатына және қонақтар мен иелердің мақтау дәрежесіне байланысты өзгеруі мүмкін.

Кез-келген қоғамда этносаралық өзара әрекеттесуге теріс қатынасы бар төзімсіз этнофобтардың саны 5-10% аралығында болады деп саналады, бұл әлеуметтік жарылыс пен қарама-қайшылық үшін жеткілікті [3].

Көптеген еуропалық мемлекеттер мұсылмандардың жаппай көшіп келуіне байланысты күрделі әлеуметтік-саяси және демографиялық жағдайға тап болды. Еуропадағы мультимәдениеттілік проблемалары Солтүстік Африка елдерінен келген мигранттардың өздері тұратын елде қалыптасқан дәстүрлер мен мәдениетті біріктірмеуіне және құрметтемеуіне байланысты. Олар ықпалды этникалық кландарды құрайды, олардың арасында қылмыс деңгейі өте жоғары, жұмыс орындары үшін жергілікті тұрғындармен бәсекелеседі.

Мультимәдениеттілік мәселесі елімізде иммигранттар ағынының демографиялық және экономикалық жағдайға әсері туралы қарама-қарсы

көзқарастарды тудыратын қызу пікірталастар туғызады. Бір тараптың өкілдері Қазақстанда бастан кешірген демографиялық дағдарыс жағдайында халықтың азаюын толтыру үшін сырттан адамдар ағыны қажет, иммигранттар материалдық тұрғыдан байырғы тұрғындар үшін ең беделді емес және тартымсыз жұмыс орындарында бос жұмыс орындарын толтыра алады деп сенеді.

Қарама-қарсы көзқарастардың өкілдері көші-қон төзімсіздікті тудыратын төмен білікті жұмысшылар (қонақтар) санының тез және қарқынды өсуіне әкелетініне сенімді. Керісінше, жоғары білікті мамандардың келуі төзімсіздіктің пайда болуына әкелмейді. Әлеуметтік көбею мен елдің депопуляциясы жағдайында, демографиялық өсу теріс болған кезде, мигранттарға ставка теріс демографиялық процестерді күшейтеді, өйткені параллель бәсекеге қабілетті халық құрылады, бұл байырғы халықты ығыстырудың ең тиімді құралы болып табылады. Осылайша, төзімсіздік – бұл жаңа қоғамға кірігудің жолын таппаған байырғы тұрғындардың қабылданбауының реакциясы; қоғамда шетелдіктердің, басқа мәдениет пен менталитеттің тасымалдаушыларының пайда болуына байланысты микро ортадағы мәдениаралық өзара әрекеттесу контекстінің өзгеруі нәтижесінде адамның мәдени және әлеуметтік бірегейлігін жоғалтудан қорқуы [4].

Модельде негіз қалаушы ретінде интеграциясы теориялық-әдістемелік міндеттерді тұтас және жан-жақты шешуге мүмкіндік беретін жүйелі, әрекеттік, құзыреттілік, тұлғаға бағытталған, этноға бағдарланған, аксиологиялық, интегративті, әлеуметтік-мәдени және креативті әдіснамалық тәсілдер таңдалды. Мысалы, әлеуметтік-мәдени қызмет арқылы төзімсіздіктің алдын-алу:

- жүйелі тәсіл (оқу процесін тұтастықта, күрделілікте және жүйелі түрде ұйымдастыруда, өзіне тән байланыстардың әртүрлілігінде, компоненттерге тәуелділікте ұйымдастыру, ұйымдастырушылық-педагогикалық әсерді реттеуге, сонымен қатар студенттік ортада төзімсіздікті жеңудің стратегиялық сапа менеджментінің моделін құруға мүмкіндік береді);

- белсенді тәсіл (әлеуметтену процесін қарастыру белсенді пәндік қызметі және коммуникацияның белсенді тәсілдері және шығармашылық өзара іс-қимыл арқылы);

- құзыреттілік тәсіл (жастар ортасында төзімсіздіктің алдын алу процесін белгілі бір когнитивті, коммуникативтік және қызметтік құзыреттіліктерді қалыптастырудың тұтас процесі ретінде қарастыру);

- жеке тұлғаға бағытталған тәсіл (даралықтың, өзіндік құндылықтың басымдығы),

- этно-бағдарланған тәсіл (тәрбие процесінде әлеуметтік-мәдени қызмет субъектілерінің этномәдени ерекшеліктеріне қолдау көрсету, этникалық мәдениет дәстүрлерін зерделеу, игеру және трансляциялау заңдылықтарын іске асыру);

- аксиологиялық тәсіл (тәрбиені өз өмірінің мәнін, мақсаттары мен ресурстарын түсіну және қарым-қатынастың, ұжымдық шығармашылық

қызметтің ерекше қолайлы ортасын құру арқылы жеке адамның құндылықтық өзін-өзі анықтауы ретінде қарау);

- интегративті тәсіл (әлеуметтік-мәдени қызметтің кешенді технологиясында әлеуметтік-мәдени қызметтің барлық мүдделі субъектілерінің ресурстары мен педагогикалық әлеуетін іске асыру);

- әлеуметтік-мәдени көзқарас (мәдени байланыстарға белсенді қатысатын және өзінің әлеуметтік мінез-құлқын қалыптастыратын ерекше әлеуметтік-мәдени кеңістікті қалыптастыру тұрғысынан білім беруді қарастыру);

- шығармашылық көзқарас (жастардың жан-жақты шығармашылық дамуы, оны инновациялық қызметке қосу);

- экологиялық тәсіл (жастарды белсенді мәдениетаралық диалогқа, мәдени-бейнелік және полисубъектілік өзара іс-қимылға қосуға ықпал ететін ерекше этнотолерантты және психологиялық сау әлеуметтік-мәдени орта құру) [5].

Модельді іске асыру әдіснамалық (мәдени сәйкестілік, ғылыми, мақсаттылық, жүйелілік, жүйелілік және әлеуметтік ықпал етудің үздіксіздігі, өзін-өзі дамытуды ынталандыру, субъект-субъектілік қатынастардың басымдылығы және тәрбие процесіндегі диалогтік өзара іс-қимыл) және технологиялық қағидаттарға негізделеді. Жастар арасында төзімсіздіктің алдын алудың нәтижелілігі үдерістің құрастырылуына, социумдағы әлеуметтік-мәдени және менталдық үдерістер динамикасының үрдістерін есепке алу негізінде бос уақыт саласындағы тұлғаны тиісті қолдау мен түзетуді ұйымдастыруға байланысты [6].

Қорыта айтқанда, жастар арасында төзімсіздіктің алдын алудың он нәтижелері адамның мәдениетаралық өзара іс-қимылдың маңыздылығын түсінуімен; жеке мотивтер мен мақсаттардың үйлесімділігі мен өзара байланысымен; төзімсіздік (интолерантты) және экстремистік идеалдар мен құндылықтардан саналы түрде бас тартумен байланысты жастардың этномәдени бірегейлігі мен ұстанымының дамуымен; сондай-ақ әлеуметтік-мәдени орта субъектісінің бейіндік когнитивтік, коммуникативтік, интерактивті және шығармашылық құзыреттерін жандандырумен байланысты қызметімен байланысты.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мукомель, В.И. Грани интолерантности (мигрантофобии, этнофобии) / В.И. Мукомель // Социологические исследования. - 2005. - No 2. - С. 56-66.

2. Hjerm, M., & Nagayoshi, K. (2011). The composition of the minority population as a threat: Can real economic and cultural threats explain xenophobia? *International Sociology*, 26(6), 815- 843.

3. Муравьев, А. Ксенофобия: от инстинкта к идее / А. Муравьев // Отечественные записки. – 2004 г. – No4 (19). – С. 12 – 17.

4. Трапкова, А.В. Эпидемия бытовой ксенофобии / А.В. Трапкова // Cato.ru Институт Катона. - Режим доступа: <http://www.cato.ru/pubs.php>.

5. Мукомель, В.И. Ксенофобия и насилие в России: современные и грядущие вызовы // Ксенофобия и насилие в России: современные и грядущие вызовы // Вестник Института Кеннана в России. 2009. Выпуск 16. С.26-32

6. Wahl K. Development of xenophobia and aggression // International Journal and Applied Criminal Justice. 2002. Vol.26. No 2.

ӘОЖ 329.7

ДНИ БІРЛЕСТІКТЕРДІҢ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ИНСТИТУТЫ РЕТІНДЕГІ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ

Сансызбай З.Е., Нигматжанов Ж.С., Бегалы Е.Т.
Ғылыми жетекшісі – магистр, оқытушы Құлшарова Х.Қ.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Угроза мирной жизни и безопасности различных стран все еще сохраняется. Продолжается размножение оружия массового поражения. Во многих частях мира произошло возрождение боевого национализма, а также конфликты на этнической и религиозной почве.

Summary: The threat to the peaceful life and security of different countries still remains. The proliferation of weapons of mass destruction continues. In many parts of the world, there was a resurgence of militant nationalism, as well as conflicts on ethnic and religious grounds.

«Қазақстан 2030» стратегиялық құжатында «мемлекеттің прогрессивті және тұрақты өсуі жүзеге асырылатын барлық қажетті жағдайлардың бастамасы - бұл өз ұлтының қауіпсіздігі және мемлекеттілікті сақтау» деп атап көрсетілуі кездейсоқ емес [1].

Біріншіден, Қазақстан Республикасының қауіпсіздігін саясаттың ішкі және сыртқы бірлігі қарастыру маңызды. Елдің әлеуметтік жүйесінің ұлттың өмірлік белсенділігінің жоғары деңгейін, ішкі саяси және әлеуметтік тұрақтылықты және оның бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ете алатын қабілетін білдіретін, Қазақстан Республикасының қауіпсіздігінің ажырамас тұжырымдамасын ғылыми тұрғыдан әзірлеу қажеттілігі туындайды, мемлекеттің сенімді өмір сүруін және тұрақты дамуын қамтамасыз ету мақсатында сыртқы әлеммен қатынастар.

Екіншіден, елдің әлеуметтік және ұлттық мүдделері кең, бұл елдің тұрақтылығына зиян келтіруі мүмкін. Барлық ұзақ мерзімді басымдықтар «Қазақстан - 2030» стратегиялық құжатында айқындалған: ұлттық қауіпсіздік және қоғамның консолидациясы; экономикалық өсу; азаматтардың денсаулығы, білімі және әл-ауқаты; энергетикалық ресурстар; көлік және байланыс; кәсіби үкімет, өзара тығыз байланысты және бір-бірімен шартты. Олардың мызғымас бірлігі елдің ішкі қауіпсіздігіне төнетін қауіпті жоя алады.

Сондай-ақ, дінмен ұлттық қатынас мәселелерінің әр түрлі аспектілері орыс ғалымдарының еңбектерінде көрсетілген, мысалы: Т.А.Алексеев, А.Абрамов, П.Г.Белов, К.С.Гаджиев, В.Иванченко, М.А.Ласков, В.Л.Манилова, В.С.Пирумов, С.А.Проскурин, А.Разумов, В.В.Серебрянников, Р.Г.Яновский және т.б [2].

Саясат кез-келген қоғамдық үдеріске, қозғалысқа және олардың әрекеттеріне орындылық береді, мемлекет ұлттық қауіпсіздіктің ішкі және сыртқы байланыстарын реттеуші ретінде әрекет етеді, саясатты да, нақты қызметті де анықтайды. Қоғамның қауіпсіздігі қауіпсіздікке төнетін қатерлердің барлық түрлерін жан-жақты зерттеуді қажет етеді, жалпы саяси көзқарастың мәнін адекватты бағалауды, стратегияны, оны жүзеге асырудың жолдары мен әдістерін бағалауға және әзірлеуге көмектесуді талап етеді.

Қазақстан Республикасының қауіпсіздік мәселелеріне арналған бірқатар мақалалар жарық көрді: Е. М. Әбенев, Е. М. Арынов, Р. Қ. Жоламан, У. Т. Қасенов, С. Қ. Нұрмағамбетов, Қ. Серекбаев, Д. А. Сатпаева, М. У. Спанова, Н. В. Романова және басқалар [3].

Қазақстандағы сепаратизмнің діни және конфессиялық аспектілерін талдау үшін жалпы елдегі діни ахуалды қарастыру қажет.

Қазақстанда соңғы 14 жылда діни институттардың сандық және сапалық өсімі байқалғанын атап өткен жөн. Бүгінгі күні 3259 діни бірлестік бар, бұл 2004 жылғы 1 қаңтардағыдан 102-ге артық. Ал 1990 жылы тек 670 діни бірлестік болды [4].

Қазіргі заманғы секталарды негізгі дәстүрден шығарады, дегенмен дәстүршілдік рухы емес, модернизм рухы, мұнда түбегейлі жаңару идеясы басымдыққа ие. оның адамгершілік уағызы үшін ауыр және тиімсіз. Секта, әдетте, «заманауи адамға» дәл сәйкес келетін және мәдени-психологиялық тұрғыдан оңай сіңіп кететін діндарлық түрін (ұтымды уағыз, заманауи тіл, тиімді эмоционалды әсер) ұсынады.

Кейіннен партияның идеялары көптеген мұсылман елдерінде, атап айтқанда Египетте, Иран, Ирак, Алжир, Судан, Йемен, Пәкістан және Ауғанстанда кең тарады. Партияның бірқатар Еуропа елдерінде жетекші кеңселері бар. Хизбут-Тахрир стратегиялық жоспарлау орталығы Лондон қаласында орналасқан. Партияның жетекшісі - Интерпол іздеуде жүрген Палестина автономиясының азаматы Абу Ясин [5].

Бұған дейін Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты еліміздің Бас Прокурорының өтініштерін қанағаттандырды және 11 халықаралық ұйым террористік деп танылды және олардың Қазақстан Республикасының аумағында қызмет етуіне тыйым салынды. Олардың бір бөлігімен (Талибан, Әл-Каида және басқалары) Хизб-ут-Тахрир үнемі байланыста болады [6].

Бастапқыда парақшалар мен кітаптар өзбек және араб тілдерінде таратылды. Сәл кейінірек оңтүстік тұрғындары Хизб-ут-Тахрирдің қазақ тіліндегі бағдарламалық мәлімдемесімен таныса алды. Алғашқы парақшалар қолмен жазылған. Содан бері облыс тұрғындары өздерінің пошта жәшіктерінен басылым парақтарын қызғанышты заңдылықпен тапты.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде келесі қорытындылар жасауға болады.

1. Қазіргі кезеңде Қазақстанда діни бірлестіктердің жалпы саны төрт еседен астам өсті. Қазақстанда қырықтан астам конфессияларды ұсынатын үш мыңнан астам діни бірлестіктер жұмыс істейді.

2. Біздің елде дәстүрлі конфессиялардан басқа, бұған дейін қазақ халқына белгісіз, аз мөлшерде діндер пайда болды [7].

Б.С.Жүсіповтің пікірі бойынша «әлеуметтік төңкеріс мүмкіндігін арттыратын қолайсыз факторлардың қатарына халықтың этникалық және діни құрамы, мәдениеті мен білім деңгейі, денсаулық индексі, қылмыстық деңгейі және басқа факторлар жатады [8].

Қазақстан үшін, сондай-ақ көптеген мемлекеттер үшін әлеуметтік қауіпсіздік әскериден кем емес маңызға ие болады. Президент Назарбаев бұл мәселеде нақты айтқан: «посткеңестік елдердегі өнеркәсіптік өндірістің құлдырауы, жұмыссыздық және миллиондаған адамдардың кедейленуі әлеуметтік-саяси ыдырау бақыланбайтын жағдайға әкелуі мүмкін, тұрақсыздық доғасы және Қазақстанның өзінде, әсіресе оның шекарасынан тыс жерлерде этносаралық топырақта кез-келген кездейсоқ ұшқын пайда болып, бауырластық соғыстың қанды отын тұтандыруға мүдделі нақты күштер бар».

Ел ішінен ұлттық қауіпсіздіктің кепілдіктерін қамтамасыз ету мемлекеттік билікті саяси заңдастырумен, елде жүргізіліп жатқан реформаларға халықтың сенімін қамтамасыз етумен байланысты. Біздің ойымызша, елде деструктивті қылмыстық тенденциялар жұмыс істей берсе, ешқандай сыртқы қатер бейтараптандырыла алмайды.

К.С.Гаджиев «шешуші қақтығыстар әлеуметтік-экономикалық даму деңгейіндегі айырмашылықтардан туындайтын болады» деп дәйектейді, байлық пен кедейлік арасындағы алшақтық тереңдей түскенімен, бұл өте қауіпті, өйткені ол жасайды азамат соғысының нақты қаупі [9].

Б.С.Жүсіповтің пікірі бойынша: «Бұрынғы тоталитарлық режимде әскери өндіріске, армия мен қару-жараққа азаматтық өндіріске зиян келтіріп, елдің әлеуметтік, мәдени және басқа да бағдарламаларына зиян келтіре отырып, жоғары назар аударылды» [10].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. "Қазақстан – 2050" Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты". – Астана, 2012 жылғы 14 желтоқсан. // <http://adilet.zan.kz/>
2. Смирнов М. Американцы в исламе. Беседа руководителя исламских исследований в Вашингтонском университете профессора А. Ахмеда с ответственным редактором газеты "НГ - религии" М. Смирновым // НГ - религии. –№1, 15 января 2013.
3. Нуруллаев А.А. Ислам и национализм// Религия и национализм. - М., 2011. С.256
4. Авцинова Г.И. Экстремизм политический // Политическая энциклопедия. В 2 томах. - М., 2011. Т. 2.С.385
5. Мейрманов Ж. Сохранить согласие и стабильность/ Общенациональная ежедневная газета Республики Казахстан ОАО Республиканская газета "Казахстанская правда", №32,18 февраля 2014.
6. Иванов В.А., Трофимов Я.Ф. Религии в Казахстане: Справочник. – 2-е изд., перераб. и доп. – Алматы: Аркаим, 2013 С.238
7. Амирова А. А. Диалог конфессий – важный фактор укрепления стабильности в Казахстане /Центр внешней политики и анализа. Внутренняя политика Казахстана. www.cvi.kz
8. Артемьев А.И. Религия в реалиях казахстанского общества, или к вопросу о духовном согласии и свободе совести // Саясат. –2019 С.38

9. Костюк К.Н. Православный фундаментализм // Полис. –2011 С.46
10. Новак А., Харизматическое движение. Свет на Востоке, 2005 С.32

ОӘЖ 101

АБАЙ ДҮНИЕТАНЫМЫНДАҒЫ АДАМ ПРОБЛЕМАСЫНЫҢ МӘНІ

Сапар Н.М., Садуақас Ә.С., Құрас Б.Қ.

Ғылыми жетекшісі – философия ғылымдарының докторы, профессор Қосанбаев Қ.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье систематизируются размышления Абая о повышении жизненной философии казахов до уровня мудрого учения и его философских воззрениях на научный прогресс и идеи просвещения населения.

Summary: The article systematizes Abai's reflections on raising the Kazakhs' philosophy of life to the level of wise teaching and his philosophical views on scientific progress and the ideas of educating the population.

Абай өмір сүрген уақыт-Кенесары Қасымовтың хан билігін қалпына келтірудегі соңғы әрекетінен кейін қазақ даласының дербес бірлік ретінде дербес өмір сүруін аяқтайтын уақыт, патша автократиясының қазақ қоғамының өміріне белсенді енген уақыты. Неғұрлым прогрессивті өндірістік қатынастардың әсерінен өлке экономикасының дамуы қазақ халқында ғылым мен білімді тарату қажеттілігін туғызды, Қазақстанда ағартушылық идеялардың пайда болуының қолайлы материалдық және рухани алғышарттарын жасады.

Бұл объективті тарихи жағдайлар, қоршаған орта Абайды қазақ халқының бас идеологы ретінде ұсынды. Абайдың табиғатқа, қоғамға және адамға деген көзқарасын баяндайтын арнайы Философиялық трактаттары жоқ, оның философиялық ойы басқаша баяндалған[1].

Қазақ халқының өмірінде билердің рөлі өте дамығанын бәрі біледі, олар өздерінің дана сөздері мен шешендіктерін өлең түрінде киіндірді, шешендікпен ойларын жеткізді – бұл туралы дала тұрғындарының арасында болған шетелдіктер бірнеше рет жазған. Би-шешендердің, ақындар мен жыраулардың бұл сөздерінде халықтың барлық өмірлік даналығы ұсынылды. Абай осы ортада өсіп, сөзін жақсы меңгерген. Медреседе оқып, ұлы Шығыс данышпандарының мұрасымен танысты, оның жұмысында өз ізін қалдырған шығыс поэзиясын жақсы көрді.

Абай қазақтардың өмірлік философиясын дана ілім деңгейіне көтерді, оның философиялық көзқарастары ғылыми прогресс пен халықты ағарту идеяларына толы.

Абай адамның санасын көтеріп, надандықты айыптайды. Адам оны зерттеу объектісі ретінде қызмет етеді, ол сұрақ қояды – адамның осы дүниеде пайда болуының мәні неде, адам ағзасы қалай жұмыс істейді, адамның қоршаған ортамен байланысы қандай, адам өмір барысына әсер ете ала ма, адам өміріндегі Алла тағаланың рөлі қандай? Осы және басқа да сұрақтардың барлығы Абайды алаңдатты, ол түрлі дәуірлердегі ойшылдардың пікірлерімен

байланыстыра отырып, қазақтардың күнделікті өмірінде сұрақ қойып, жауап іздеді. Абайдың кейбір сұрақтарына қазіргі адамдар да жауап таба алмас еді[2].

Өз мүмкіндіктеріне байланысты ойшыл жасаған "тұтас адам" тұжырымдамасын түсінуге тырысайық. Ұлы ақынның мұрасымен мұқият танысқан әркім өзінің айтқанын өзінше қабылдайды, осы себепті біз өз пікірімізді ешкімге жүктей алмайтынымызды тағы бір рет атап өтеміз.

Ерте орта ғасырларда Абунасыр Әл-Фараби өзінің "Ізгі қала тұрғындарының көзқарастары туралы" трактатында адамгершілік жағынан мінсіз тұлға, Бақыт мәселелерін көтерді. Оның пікірінше, бақытқа жету-жақсы, жарқын істер жасау арқылы адамның қолынан келетін ісі. Әл-Фараби ағартушылықты бірінші орынға қояды. Білімсіз мемлекеттер ізгілікті емес деп анықталады, өйткені оларда білімсіз басшы (имам) қоғамдық дамудың мақсатын өз қалауы бойынша анықтайды, бұл зұлымдықтың себебі болады. Басқарушы тарау өзінің кішігірім көзқарасы бойынша игілік ретінде рухани игіліктерді емес, "исламның бес тірегін" нақты ұстануды емес, физикалық денсаулықты, байлық пен құрметті анықтайды.

Әл-Фарабидің "түсінігі мол адам" философиялық тұжырымдамасы Абайдың "қара сөздерде" (он жетінші сөз) қозғайтын "тұтас адам" туралы ілімінің негізінде жатыр.

Айта кету керек, "он жетінші қара сөз "және" егер Мен Адам деп аталсам, мен қараңғы боламын деген надандық сияқты?" орта ғасырлардағы тағы бір ойшыл Жүсіп Баласағұнның (XI ғ.) "Құтадғу білім" еңбегінде айтылған пікірімен үндес, онда ол адам үшін ерекше құндылығы бар қасиеттерді бейнелейтін өз кейіпкерлерін тамаша сипаттайды.

Абайдың "тұтас адам" туралы ілімі мыңдаған жылдар бойы Дао ілімінің негізін қалаушы Лао цзының өзінің ішкі әлемін білетін, ғаламмен бірлесе алатын адам туралы тұжырымдарының жалғасы болып табылады. Адам үшін ең бастысы – "У вэй", іс – әрекет емес принцип, оған сәйкес мінез-құлықтың ең жақсы стратегиясы-заттардың табиғи ағымына араласпау. Сондай-ақ, өз шығармаларында бірнеше рет түсініктеме бере отырып, ол Сократ пен Платонның ұлы гректерінің ілімдерін толық меңгергенін көрсетті, олар егер адам ненің жақсы екенін білсе, ол ешқашан жамандық жасамайды деп мәлімдеді. Зұлымдық надандықтан туындайды, демек білім-адамгершілік кемелдіктің қайнар көзі. Тек ізгі адам ғана бақытты бола алады. Көрдіңіз бе, бәрі бір-бірімен тығыз байланысты, мұрасы соншалықты баурап алған және кемелді адам туралы ойлауға итермелеген Әл-Фарабиге оралады.

Абайдың адамгершілігі иман сенім деңгейімен анықталды. "Қара сөздерде" (жиырма сегізінші сөз): "Алла барлығын ізгі болуға, адал өмір сүруге шақырады. ...Сенімсіз жасалған жақсылық не үшін қажет? Кейінірек осы тақырыпқа орала отырып, ол: хадисте біздің пайғамбарымыз оған Алланың батасын берсін, ол: "кімде ұят жоқ, оған сенім де жоқ" дейді, сонымен бірге қазақтың халық мақал-мәтелімен байланыстыра отырып: "кімде ұят болса, иман бар"[3].

"Жиырма сегізінші сөзде": "ақыл-ойдың зиянды қасиеттері: немқұрайлылық, себепсіз көңіл көтеруге бейімділік, қараңғы ойлар мен жойқын құмарлықтарға деген құштарлық. Міне, осы төрт жамандық ақыл мен талантты жоя алады". Ал " отыз төртінші сөзде "ол:"нағыз мұсылман болмай, сіз тұтас адам болмайсыз", - деп тоқтатады. Қорыта келе, ол " ақыл-ойы да, білімі де жоқ, екі сөзді қалай байланыстыруды білмейді, өз сөзін қыңырлықпен талап ете алмайды, дана адамдармен араласады, бұл адам атағына лайық па? Сондай-ақ жақсы мінез-құлық-бұл ғылымды, ақыл-ойды сақтайтын ыдыс; оны сақтай білу керек; егер сіз жеңіл-желпі ойын-сауыққа тәуелді болсаңыз, ақылға сыймайтын кеңестерді тыңдасаңыз немесе көңіл көтерсеңіз, мінез-құлық нашарлайды" ("Қара сөздер". Отыз екінші сөз). Осындай шынайы қасиеттер болған жағдайда ғана адам тұтас (толық) адам атағына ие бола алады.

Абай философиясындағы басты құндылық-бұл адам ғана емес, сонымен бірге рухани кемелді, біртұтас адам, асыл мақсаттарға ұмтылып, артта қалған, зиянды наным-сенімдерді үзілді-кесілді жоққа шығарып, бәрі адамдардың өздеріне байланысты екеніне сенімді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Ахан Бижанов Абай в современном мире Казахстанская правда 2020
2. К. Бейсембиев О философских взглядах Абая Кунанбаева 2015
3. Раушан Сартаева Учение Абая «толық адам» и современные тенденции в решении проблемы целостного человека Том 89 № 3 (2021), философия. Общество. Культура

ОӘЖ 342.724

ҚОҒАМДЫҚ ЖӘНЕ ДІНИ БІРЛЕСТІКТЕРДІҢ МҮЛІКТІК ҚҰҚЫҚТАРЫНЫҢ ПАЙДА БОЛУЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ НЕГІЗДЕРІ

Сапарбек М.Қ., Оразов О.И., Мүсілхан Ғ.Т
Магистр, аға оқытушы Жақыпбек А.А
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены возникновение и основания обеспечения имущественных прав общественных и религиозных объединений и особенности взаимоотношений религии и государства в целях обеспечения безопасности и процветания населения, стабильности страны в Республике Казахстан.

Summary: The article considers the emergence and grounds for ensuring the property rights of public and religious associations and the specifics of the relationship between religion and the state in order to ensure the security and prosperity of the population, the stability of the country in the Republic of Kazakhstan.

Әр түрлі ұлттық және діни топтар өкілдерінің бейбіт өмір сүруі көбінесе мемлекеттік саясатқа байланысты, Қазақстан Республикасындағы тиісті тәжірибеге назар аударуға лайық. Қазақстан Республикасындағы конфессияаралық және этносаралық келісім мемлекеттің тұтастығы мен оны демократиялық қайта құру жолында ілгерілетудің қажетті шарттарының бірі болып табылады. ҚР Конституциясының 1-бабының 1 - тармағында «Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік

мемлекет ретінде бекітеді, оның ең жоғары құндылықтары адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары болып табылады» деп жарияланды [1].

Осылайша, Қазақстан Республикасында діни институттардың (олардың барлық көріністерінде) мемлекеттен бөлінетіндігі конституциялық тұрғыдан бекітілген және бұл ешқандай конфессиялар қандай да бір мемлекеттік функцияларды орындамайды, мемлекет қолдайтын бір немесе бірнеше діндер жоқ және ешқандай дін мемлекет құраушы фактор сипатында болмайды дегенді білдіреді. ҚР Конституциясында ой мен дін бостандығының Конституциялық кепілдіктеріне қатысты жекелеген ережелер жоқ. Бұл кепілдіктер ар-ождан бостандығына қатысты ҚР Конституциясының 22-бабының Конституциялық нормаларымен қамтылатыны анық. Е. Қ. Кубеев Қазақстанның қазіргі даму кезеңін осы проблема тұрғысынан қарастыра отырып, ол қоғамның рухани өміріндегі күрделі процестермен, дәстүрлі түрде ұстанатын діндердің де, дәстүрлі емес діндердің де діни бірлестіктерінің өсуімен қатар жүретінін атап өтті. Осыған байланысты мемлекет бірінші кезекте діни заңнаманың орындалуын қамтамасыз етуге тиіс. Сонымен бірге діни бағыттардың даму тенденциясын зерттеу және діни ортадағы жағымсыз көріністерді бейтараптандыру бойынша жан жақты жұмыс қажет [2].

Қазақстанда Қазақстан халқының көпұлтты және көпконфессиялы құрамының бейбіт қатар өмір сүруінің ғасырлар бойғы тәжірибесіне сүйене отырып, мемлекеттік конфессиялық қатынастардың өзіндік бірегей моделі қалыптасады деп айтуға болады, ол қазақтардың тарихи негізделген ашық менталитетіне негізделеді, бұл келіспеушілік пен төзімділікке төзімділікпен көрінеді; ол сондай-ақ экономикалық тұрақтылыққа және азаматтар мен жалпы қоғамның әл-ауқатының өсуіне барған сайын айқын тенденцияға, мемлекеттің зайырлы сипатын және барлық діндердің мемлекет алдындағы теңдігін заңнамалық тұрғыдан бекіткен, бірақ Қазақстан аумағындағы конфессиялар қызметінің әртүрлі тарихи салмағы мен тәжірибесін ескеретін мемлекеттің ойластырылған саясатына негізделеді. Қазақстан Республикасында діни қатынастарды құқықтық реттеу саласындағы қалыптасқан жағдайды, сондай-ақ жоғарыда аталған авторлардың ғылыми еңбектерін талдай отырып, осы мақалада біз ҚР-дағы діни бірлестіктердің қызметін құқықтық реттеудің ерекшеліктерін ғылыми талдауды, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 30 жылы ішінде қаралып отырған салада кейбір қорытындыларды шығаруды көздейміз.

Елдегі діни ахуалдың өзгеруіне байланысты діни ахуалдағы проблемаларды жете бағаламау кезінде жіберілген конфессияаралық келісім мен қате есептеулер мемлекетін құру жолындағы Қазақстанның жетістіктерін қайта қарастыру қажеттілігі туындады. Мемлекеттік-конфессиялық қатынастарды жетілдіру мақсатында 2011 жылғы 11 қазанда «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» ҚР Заңы қабылданды [3].

Заң діни бірлестіктер туралы заңнаманы олардың мәртебесі мен қызметін нақты реттеу, қажетті құқықтық шектеулер белгілеу, сондай-ақ қазіргі заманғы шындықтар мен үрдістерді ескере отырып, конфессиялық қатынастарды реттеу

саласындағы мемлекеттік органдардың жүйелі жұмысының негіздерін айқындау арқылы жаңартуға бағытталған. Бұл заң барлық конфессиялардың діндарлары қызметінің еркіндігінің кепілі болып табылады және Қазақстан Республикасының өзін демократиялық, зайырлы мемлекет ретінде бекітетініне, әркімнің ар-ождан бостандығы құқығын растайтынына, діни нанымына қарамастан әркімнің тең құқығына кепілдік беретініне негізделеді. Ханафи бағытындағы исламның және православиелік христиандықтың халықтың мәдениеті мен рухани өмірін дамытудағы тарихи рөлі танылады, Қазақстан халқының рухани мұрасымен үйлесетін басқа діндер құрметтеледі, конфессияаралық келісімнің, діни төзімділіктің және азаматтардың діни нанымдарын құрметтеудің маңыздылығы атап өтіледі. Соған қарамастан, бұл діндер өздерінің құқықтық мәртебесінде ешқандай заңды артықшылықтарға ие емес. Қазақстан заңнамасына сәйкес мемлекет дін мен діни бірлестіктерден бөлінген. Бұл қағида ҚР қолданыстағы Конституциясында көрсетілмеген, бірақ Конституцияның 1-бабында мемлекеттің зайырлы сипаты туралы айтылады, бұл барлық бағыттар мен ағымдардың кез келген діни бірлестіктерінің мемлекеттен Конституциялық бөлінуін білдіреді.

Діни бірлестіктер: жергілікті, өңірлік және республикалық мәртебемен құрылуы мүмкін. Қазақстан Республикасының кемінде елу азаматының бастамасы бойынша құрылған, бір облыстың, республикалық маңызы бар қаланың және астананың шегінде әрекет ететін діни бірлестік жергілікті діни бірлестік деп танылады. Екі және одан да көп жергілікті діни бірлестіктердің қатысушылары (мүшелері) болып табылатын, олардың әрқайсысынан кемінде екі жүз елу азаматы бар, кемінде екі облыстың, республикалық маңызы бар қалалардың және Астананың атынан өкілдік ететін Қазақстан Республикасының кемінде бес жүз азаматының бастамасы бойынша құрылған діни бірлестік өңірлік діни бірлестік деп танылады. Өңірлік діни бірлестіктер осы жергілікті діни бірлестіктер қызметінің аумағы шегінде құрылады және өз жұмысын жүзеге асырады.

Республикалық діни бірлестік деп барлық облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың және Астананың атынан өкілдік ететін Қазақстан Республикасының кемінде бес мың азаматының бастамасы бойынша құрылған, олардың әрқайсысында ҚР кемінде үш жүз азаматы бар, сондай-ақ ҚР бүкіл аумағында өзінің құрылымдық бөлімшелері (филиалдары мен өкілдіктері) бар діни бірлестік танылады[4].

Аймақтық діни бірлестіктің ерекшелігі-оны құру тәртібі. Заңнамада аймақтық діни бірлестікті құру екі немесе одан да көп жергілікті діни бірлестіктер құрылғаннан кейін ғана мүмкін болатындығы, ал республикалық діни бірлестікті құру үшін бірқатар жергілікті және/немесе аймақтық діни бірлестіктерді тіркеу және құру талап етілмейтіндігі белгіленген.

Діни бірлестік мемлекеттік тіркелген сәттен бастап заңды тұлғаның құқықтық қабілетіне ие болады. Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 33-бабының 1-тармағына сәйкес меншік, шаруашылық жүргізу немесе жедел басқару құқығында оқшауланған мүлкі бар және өз міндеттемелері бойынша өз

мүлкімен жауап беретін, өз атынан мүліктік және жеке мүліктік емес құқықтар мен міндеттерді иеленіп, жүзеге асыра алатын, сотта талапкер және жауапкер бола алатын ұйым заңды тұлға болып танылады.

ҚР «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» Заңының 7-бабында діни рәсімдер мен рәсімдер ғибадат үйлерінде (ғимараттарында) және оларға бөлінген аумақта, ғибадат ету орындарында, Діни бірлестіктердің мекемелері мен үй-жайларында, зираттар мен крематорийлерде, тұрғын үйлерде, қоғамдық тамақтану объектілерінде қажет болған жағдайда кедергісіз өткізіледі (жасалады), өзге жағдайларда діни іс-шаралар Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен жүзеге асырылады.

Ғибадат қызметтерін, діни рәсімдерді, рәсімдерді және (немесе) жиналыстарды өткізуге (жасауға), сондай-ақ аумақта және ғимараттарда миссионерлік қызметті жүзеге асыруға тыйым салынды: мемлекеттік органдардың, ұйымдардың; Қарулы Күштердің, басқа да әскерлер мен әскери құралымдардың, сот және құқық қорғау органдарының, қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге, жеке тұлғалардың өмірі мен денсаулығын қорғауға байланысты басқа да қызметтердің; рухани (діни) білім беру ұйымдарын қоспағанда, білім беру ұйымдары.

Діни (діни) білім беру ұйымын мемлекеттік тіркеу «заңды тұлғаларды мемлекеттік тіркеу және филиалдар мен өкілдіктерді есептік тіркеу туралы» ҚР Заңына сәйкес, білім туралы және діни қызмет және діни бірлестіктер туралы заңнамада көзделген ерекшеліктер ескеріле отырып жүргізіледі [5].

Рухани (діни) білім беру ұйымдарын қоспағанда, Қазақстан Республикасындағы білім беру және тәрбиелеу жүйесі дін мен діни бірлестіктерден бөлінген және зайырлы сипатта болады. Білім берудің зайырлы сипаты білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың қағидаттарының бірі ретінде көрсетілген. Қазақстан заңнамасының нормаларына сәйкес білім беру ұйымдарында діни білім беруге жол берілмейді.

Қазақстанның қазіргі діни ахуалы осы саланы реттеудегі мемлекеттік институттар мен тетіктердің рөлін күшейтумен сипатталады.

Қазақстан Батыс және шығыс өркениеттерінің ортақ діни және мәдени диалогы құрылатын орталыққа айналды. Бұл конгресстер елдің сыртқы және ішкі саясатының көрінісі ғана емес, бұл діндер арасындағы ынтымақтастықтың ерекше үлгісі. Бұл модель қоғам мен дінді біріктірудің пайдасын, әртүрлі діни бағыттар арасындағы өзара түсіністікті, құқықтар мен бостандықтарды құрметтеуді, демократия принциптерін сақтауды ұсына отырып, дін мен мемлекет арасындағы қатынастарды толығымен ашады және анықтайды. Дін мемлекеттен бөлінген, бірақ қоғам діннен бөлек емес. Кейбір секталар қоғам арқылы мемлекетке зиян тигізуі мүмкін. Сондықтан мемлекеттің міндеті-қоғамдағы діни тәртіпті қамтамасыз ету.

Қазақстан өзін зайырлы мемлекет деп жариялай отырып, ар-ождан бостандығын жүзеге асыру кепілдіктерін жасаудан өзін-өзі алып тастамайды, бірақ мемлекеттің зайырлылық қағидатын қорғайды және кезең-кезеңімен жүзеге асырады, сенушілердің де, сенбейтіндердің де рухани қажеттіліктерін

қанағаттандыру үшін тең жағдайларды қамтамасыз ете отырып, діни негізде қоғамдағы бөліну мен қақтығысқа әкелуі мүмкін барлық нәрсені жояды. Қазақстан Республикасы азаматтарының осы құқықты іске асыруын конституциялық және заңнамалық реттеу ар-ождан және дін бостандығы саласындағы жалпы қабылданған халықаралық-құқықтық нормаларға сәйкес келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы (1995 жылғы 30 тамыздағы республикалық референдумда қабылданған) (19.09.2022 ж. жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен).

2. Т.Хельм. «Қазақстандағы діни сенім бостандығы туралы баяндама». Нұр-Сұлтан: Типография «IndigoPrint», 2020 ж., – 140 б.

3. Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 11 қазандағы «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» № 483-IV Заңы (2021.29.12. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)

4. Шестополов М.А. К вопросу о моделях государственно церковных отношений//Вестник мгу. Серия «Юридические науки».М.,2015.-148с.

5. Аюшеева И.З. Гражданско-правовое положение религиозных организаций в Российской Федерации. Монография.Пропект.2018.192с

ОӘЖ 347.51

**АЗАМАТТЫҚ – ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК ТУРАЛЫ ЖАЛПЫ
ЕРЕЖЕЛЕР**

Саттаров Д.А.

Ғылыми жетекші - магистр, аға оқытушы Серик Г.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены актуальные вопросы гражданско-правовой ответственности как института гражданского права, проведено исследование проблематики толкования ответственности в гражданском праве, раскрыты формы и виды гражданско-правовой ответственности, а также ее функции.

Summary: The article deals with topical issues of civil liability as an institution of civil law, studies the problems of interpretation of liability in civil law, reveals the forms and types of civil liability, as well as its functions.

Азаматтық құқықтағы жауапкершілік мәселесі әрқашан көптеген пікірталастардың тақырыбы болды. Сонымен қатар, қазіргі уақытта азаматтық құқықтарды қорғаудың жекелеген аспектілеріне көп көңіл бөлінеді, бірақ сонымен бірге азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің жалпы мәселелері тиісті назарсыз қалады. Бұл тәсіл, өз кезегінде, егер жауапкершілік мақсаттары қайшылықты болса, заң шығарушы органдардың сәйкес келмейтін шешімдер қабылдауына және қарама-қайшы сот практикасын қалыптастыруға себеп болуы мүмкін. Азаматтық құқықтағы жауапкершіліктің проблемаларының бірі - "заңды жауапкершілік" санаты туралы жалпы түсініктің болмауы, бұл азаматтық-құқықтық жауапкершілік деп нені түсіну керектігін түсінуде бірліктің болмауына әкеледі. В. В. Витрянский "жауапкершілік" ұғымын анықтаудың әртүрлі тәсілдері "азаматтық құқықта көптеген ұғымдар әртүрлі

мақсаттарда қолданылады, бұл тиісті ұғымның мағынасын да анықтайды" деген пікір білдірді. Айта кету керек, азаматтық-құқықтық жауапкершілік-бұл заңды жауапкершіліктің бір түрі. М. Е. Роцин құқықтық жауапкершіліктің мынадай негізгі белгілерін бөліп көрсетеді:

- 1) оны қолданудың негізі құқық бұзушылық болып табылады;
- 2) ол мемлекеттік мәжбүрлеу тетіктерінің бірі ретінде әрекет етеді;
- 3) құқық бұзушыға ол үшін теріс сипаттағы шаралар қолдануды білдіреді;
- 4) тек Нормативтік-құқықтық актілер негізінде қолданылады [1].

Жоғарыда айтылғандардың негізінде М. Е. Роцин "заңды жауапкершілік-бұл құқық бұзушылықтың нәтижесі, үш элементтің бірлігі: заңсыздық, қоғамдық айыптау және мемлекеттік мәжбүрлеумен қамтамасыз етілген санкцияны қолдану" деген негізделген қорытындыға келеді. Азаматтық-құқықтық жауапкершілікті мүліктік немесе жеке сипаттағы айыру түріндегі зардаптарға әкеп соқтыратын жасалған құқық бұзушылық үшін санкция түрі ретінде қарастырған [2].

В.С. Белых "азаматтық-құқықтық жауапкершілік-бұл құқық бұзушыны белгілі бір құқықтар кешенінен ешқандай пайда мен өтемақы алмастан айыру санкциясы" деп атап өтті [3]. Осылайша, О.С. Джофф пен В.С. Белых азаматтық-құқықтық жауапкершілікті құқық бұзушыға экономикалық қысым жасау тәсілі ретінде қарастырды.

Жауапкершіліктің келесі белгілерін атап өткен Александрова:-қандай да бір әрекеттің болуы, жасалуы (акт, рәсім және т.б.); – міндетті сипат, яғни құқыққа қарсы әрекет үшін жауапкершіліктің басталуы; – санкцияны қолдану. Жоғарыда келтірілген белгілердің негізінде Н. В. Александрова азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің келесі тұжырымдамасын келтіреді:" жәбірленушінің бұзылған құқықтарын қалпына келтіру құқығын қолдануда көрініс табатын әрекет, ол міндетті мүліктік сипатта болады ". Бұл анықтаманың ерекшелігі М.Е.Роцин азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің өтемақы сипаты туралы айтады: жауапкершілік мөлшері келтірілген зиянға сәйкес келуі керек. Сондай-ақ, бұл анықтамада азаматтық құқықтық қатынастардың жеке-құқықтық сипаты атап көрсетілген, өйткені санкцияларды қолдану жәбірленуші тараптың бастамасы болып табылады. А.А.Ветрова азаматтық-құқықтық жауапкершілікті зиян келтірудің салдары ретінде әрекет ететін құқықтық жауапкершіліктің бір түрі ретінде қарастырады, сонымен қатар санкциялар мен мүліктік сипаттағы салдарлар түріндегі мемлекеттік мәжбүрлеу нысаны болып табылады [4]. А.А.Ветрованың ұсынған анықтамасы азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің келесі ерекшеліктерін атап көрсетеді:

- 1) азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің мүліктік сипаты, өйткені жауапкершіліктің бұл түрі шығындарды өтеу, келтірілген залалды өндіріп алу, тұрақсыздық айыбын төлеу болып табылады.

- 2) Ерекше субъектілік құрам-азаматтық-құқықтық қатынастарға қатысушылар. Азаматтық айналым саласында бір адамның міндеттерді орындамауы немесе тиісінше орындамауы әрқашан басқа адамның құқықтарын бұзу болып табылады. Осыған байланысты, жол берілген бұзушылық үшін

қолданылатын мүліктік санкция жәбірленушінің бұзылған құқығын қалпына келтіруге немесе өтеуге бағытталған.

3) Азаматтық-құқықтық жауапкершілік өтемақы көлемі келтірілген залал мөлшеріне сәйкес келуі тиіс екендігімен сипатталады. Көптеген ғалымдар мойындайтын азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің ерекшеліктері ретінде мыналарды атауға болады: жауапкершіліктің мүліктік сипаты – азаматтық-құқықтық жауапкершілік бір адамның басқа адамның құқықтары мен мүдделерін бұзатын заңсыз әрекеттері үшін белгіленеді; - жауапкершіліктің өтемдік сипаты.

Бұл ретте жасалған бұзушылық үшін азаматтық-құқықтық жауапкершілік бірнеше нысанда да білдірілуі мүмкін. Мысалы, кінәлі тараптан жеткізілім ақысын төлеуді кешіктіргені үшін негізгі қарыз (өтемақы), сондай-ақ басқа біреудің қаржысын пайдаланғаны үшін тұрақсыздық айыбы немесе пайыздар (айыппұл нысаны) өндірілуі мүмкін. Оның функциялары азаматтық-құқықтық жауапкершілік нысандарымен тығыз байланысты, яғни ол орындауға арналған рөлдер: қорғау және алдын алу. Азаматтық жауапкершілік шаралары келтірілген залалды өтеуге кепілдік бере отырып, адамдардың бұзылған мүдделерін қорғауды ғана емес, сонымен бірге олардың өмір сүру фактісімен ықтимал бұзушылықтардың алдын алады. Өтемақы-келтірілген залалды, сондай-ақ алынбаған пайданы өтеу. Бұзылған құқықтарды, мүдделер мен күйлерді бұрынғы түрінде, құқық нормалары мен шарттық қатынастардың шарттарына сәйкес қалпына келтіруге бағытталған қалпына келтіру функциясы. Мәселенің мәнін неғұрлым егжей-тегжейлі түсіну үшін біз азаматтық-құқықтық жауапкершілік түрлерін тізімдейміз. Азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің түрлерін әртүрлі критерийлер бойынша бөлуге болады, бірақ олардың негізгілері келесідей жіктеледі:

а) пайда болу негіздері бойынша: - шарттық жауапкершілік – азаптау (шарттан тыс) жауапкершілік;

б) көп тұлғалы міндеттемелерде:

- үлестік жауапкершілік (борышкерлердің әрқайсысы кредитордың алдында заңға сәйкес оған түсетін үлесте ғана жауапты болады),

- ортақ жауапкершілік (кредитордың міндеттемені барлық борышкерлердің өз қалауы бойынша толық сомада да, өзге мөлшерде де өтеуді талап ету құқығы немесе олардың кез келгенінен),

- субсидиарлық жауапкершілік (негізгі борышкердің міндеттемені орындамағаны үшін кредитордың талабы бойынша қосымша борышкер жауап береді);

в) тараптардың кінәсіне байланысты:

- өз кінәсі үшін жауапкершілік – үшінші тұлғалардың іс-әрекеттері үшін жауапкершілік (ата-аналардың кәмелетке толмаған балалары келтірген зиян үшін жауапкершілігі; жұмыс берушіде оның қызметкері келтірген заңсыз іс-әрекеттері үшін жауапкершіліктің басталуы), - аралас жауапкершілік (тасымалдаушының жүкті жеткізуді кешіктіруі нәтижесінде бүлінген жүк үшін жауапкершілік және жүк жөнелтушінің жүктің ерекше қасиеттерін көрсетпеуі);

г) Заңда арнайы көзделген жағдайларда: – регресс тәртібімен жауапкершілік (сатып алушыға келтірілген залал мен тұрақсыздық айыбын

Төлеген өнім берушінің жеткізілім орындалмаған өзінің контрагентіне қойылатын талаптары) – тараптардың кінәсіне қарамастан туындайтын жауапкершілік (жоғары қауіптілік көзін иеленуші тұлғаның жауапкершілігі). Жауапкершілік негіздері туралы мәселе өте өзекті болып қала береді. Азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің басталуы құқық бұзушылық фактісін болжайды. Алайда, борышкерді жауапқа тартуға негіз болмаған жағдайда, соттар тұрақсыздық айыбын азайту туралы ережелерге байланысты оның мөлшерін азайтудың орнына оны жауапкершіліктен босатады. Қорытындылай келе, азаматтық-құқықтық жауапкершілік күрделі және көп қырлы ұғымдарға жатады деген қорытындыға келуге болады, сондықтан кеңестік кезең мен қазіргі заманның зерттеуші ғалымдарының анықтамасында бірлік байқалмайды. Сондай-ақ, авторлар ұсынатын "азаматтық-құқықтық жауапкершілік" ұғымының анықтамасына қатысты тұжырымдар зерттеудің таңдалған аспектісіне байланысты болады.

Осылайша, біз азаматтық-құқықтық жауапкершілік заң талаптарын немесе өзіне алған міндеттемелерді бұзған адам үшін жағымсыз салдардың туындауын білдіретін заңды ұғым деп санаймыз. Жауапкершіліктің бұл түрінің ерекшелігі, ең алдымен, зардап шеккен тараптың шығындары мен шығындарын өтеу болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Брагинский М. И. Договорное право. Книга первая: общие положения. — М.: Статут, 2011. — 847 с.
2. Рощин М. Е. К вопросу о понятии гражданско-правовой ответственности // Современная наука: теория и практика. — 2015. — № 1 (8). — С. 22–31.
3. Иоффе О. С. Избранные труды: в 4 т. — СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. — Т. 1. — 574 с.
4. Ветрова А. А. Понятие и сущность гражданско-правовой ответственности // Философия права. — 2013. — № 3 (58). — С. 22–24.

ӘОЖ 340.1

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚАЗІРГІ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖҮЙЕСІНІҢ КЕЙБІР ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Сейіт Д.А., Рахмателла А.Ф., Арисбаев А.

Ғылыми жетекшісі: Абдрасилова Г.З.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются основные актуальные вопросы функционирования правовой системы современной Республики Казахстан. Все рассмотренные проблемные вопросы современной правовой системы направлены на более глубокое понимание общественно-государственных процессов с целью совершенствования общегосударственной политики в решении важнейших правовых, социальных, экономических и других задач цивилизованного государства.

Summary: The article discusses the main topical issues of the functioning of the legal system of the modern Republic of Kazakhstan. All considered problematic issues of the modern legal system are aimed at a deeper understanding of socio-state processes in order to improve the overall state policy in solving the most important legal, social, economic and other tasks of a civilized state.

XX ғасырдың 90-жылдарымен салыстырғанда, отандық құқықтық жүйенің алдында оның қоғамдық өмірдегі жұмысының көптеген құндылық параметрлерінің өзгеруіне байланысты жаңа мақсаттар пайда болды. Демократияландыру сияқты процестермен сипатталатын құқықтық жүйенің барлық элементтерінің дамуының оң динамикасына байланысты, негізінен батыс типі бойынша, құқықтық мемлекет құруға, жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғау тетіктерін іске асыруды қамтамасыз етуге, аталған саладағы сот практикасының рөлін қамтамасыз етуге, құқықтың құрылымындағы және қазіргі заманғы құқықтық түсінік тұжырымдамасындағы белгілі бір өзгерістерді қамтамасыз етуге деген ұмтылыс артады аталған мәселелерге ғылыми қызығушылық танытты [1].

Қазіргі құқықтық жүйесінің негізгі проблемалық аспектілері жеке құқықтардың жұмыс істеуі мен қорғалуы, заң шығару, норма шығару ғана емес, сонымен бірге мемлекеттегі жалпы заң шығару қызметін бақылау және уақтылы талдау саласында зерттеу мен талдауды қажет етеді. Азаматтық қоғамды қалыптастыру және құқықтық мемлекеттің қалыптасуы саласындағы Қазақстан азаматының дүниетанымы мен құқықтық санасын түбегейлі өзгертетін инфокоммуникациялық технологиялардың дамуы жағдайында Еуропа мемлекеттері тарапынан бағытталған ықпал ету жағдайында халықаралық және мемлекетішілік құқықтың өзара іс-қимылын зерттеуге ерекше назар аудару қажет [2].

Қазіргі заманның проблемалық мәселелерінің бірі құқықтық жүйесі заңнамасындағы кез-келген өркениетті мемлекеттің құндылықтарының негізі ретінде адам мен азаматтың жалпы білімді құқықтары мен бостандықтарының нормативтік бекітілуіне қарамастан, оларды іске асырудың нақты кепілдіктерін іске асырудың тиімді тетігі әлі әзірленбеген, осыған байланысты мемлекеттің міндеті осы салада белсенді құқықтық саясатты жүргізу болып табылады. Қатысты құқықтары мен бостандықтары бірыңғай жүйеге байланыстыратын саясат бар проблемалар және ең бастысы, оларды шешу жолдарын көрсетер еді.

Елімізде қабылданатын нормативтік құқықтық актілердің сапасы заңдар мен заңға тәуелді актілерді дайындау, қарау, қабылдау, шығару жөніндегі қызметке объективті тәуелді. Заң шығару процесін қамтамасыз ету механизмі құқық теориясындағы ғылыми ғана емес, сонымен бірге практикалық маңызы бар күрделі жаңа құқықтық құбылыс болып табылады. Оны одан әрі зерттеу қазіргі заңнамасындағы ақауларды анықтауға, көптеген заң шығару міндеттерін шешуге, заң шығару процесін жақсарту бойынша практикалық ұсыныстарды тұжырымдауға, заң шығаруды дамудың жаңа кезеңіне шығаруға мүмкіндік береді [3].

Құқықтық жүйе аймақтық деңгейде белсенді дамып келеді, кейде белгілі бір конституциялық субъектілерді ұмытып, бір-бірінен озып кетеді немесе

белгілі бір салаларды реттеуді қайталайды, бұл нормалармен көптеген нормативтік құжаттарды тудырады, кейде бір-біріне қайшы келеді, кейбір салалар осы уақытқа дейін жоқ тиісті заңнамалық реттеу, бұл өз кезегінде құқық қолдануды айтарлықтай қиындатады. Осыған байланысты, мұқият назар аударуға лайық. Қазіргі уақытта қазіргі өмір шындығында заң шығарушылар қабылдаған нормаларды тиімді әшкерелеуге бағытталған мемлекеттік биліктің құқық қолдану қызметін оңтайландыру. Сонымен қатар, құқықтық жүйенің тұтастығын жетілдіру моральдық, тарихи, әлеуметтік-мәдени негіздерден алшақтамай жүзеге асырылуы керек екенін ұмытпаңыз. Бұл даму құқықтық іс-әрекеттің жүйе құраушы принципі жүйелер тиімді қарсы тұруға мүмкіндік береді.

Заң шығару саласындағы мемлекеттік органдардың өзара әрекеттесуінің нақты жүйесі болмаса, құқықтық жүйенің бірлігі мен тұрақтылығын қамтамасыз ету мүмкін емес. Заң актілері арасындағы қайшылықтар мен сәйкессіздіктерді жоймай құқықтық жүйені жетілдіру мүмкін емес олардың арасындағы қайшылықтар бұл бүкіл құқықтық жүйенің тиімділігінің айтарлықтай төмендеуіне, заңның негізгі құқық көзі ретінде беделін түсіруге әкеледі, осылайша заңдылықтың жалпы идеясын айтарлықтай бұзады. Сондықтан қазіргі заманғы заңнама құқықтық актілердің Бірыңғай, ішкі келісілген жүйесі болуға тиіс [4].

Осыған байланысты, биліктің заң шығару процесі Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес жүргізілуі керек, ол субъект пен биліктің құзыретіне қатысты мәселелердің тізімін реттейді, ал аймақтық және биліктің құзыретіне жататын құқықтық қатынастар саласында заң жобаларын пысықтау сатысында да оларды егжей-тегжейлі жүзеге асыру өкімет өкілдерінің пікірін ескере отырып пысықтау-субъектінің шындық үшін тағы бір өзекті мәселе көбінесе құқықтық қатынастардың жекелеген салаларын құқықтық реттеудің жеткіліксіздігі емес, оны жүзеге асыру мүмкіндігі болып қала береді және нақты іске асыруға кепілдік беру заң шығарушылар белгілеген құқықтық нормалар. Өкінішке орай, қазіргі уақытта байланысты құқық іске асыру тетігі жеткіліксіз пысықталғандықтан, заң шығару қызметі мен арасындағы диспропорция сақталуда құқық атқарушы. Бұл теріс жолмен құқықтық жүйенің жай-күйіне, құқықтық шындықтың тұрақтылығына әсер етеді және әкеледі қоғамның құқықтық даму деңгейін төмендетуге [5].

Жетістікке жету керек уәкілетті органдардың әрекеттері арасындағы теңгерім дайындау, қабылдау, жетілдіру бойынша нормативтік-құқықтық актілерді және мемлекеттік биліктің ұйымдық-құқықтық қызметін үйлесімді қалыптастыруға арналған құқық қолдану қызметін жүзеге асыру біртұтас ретінде кіретін құқықтық жүйе сапалы заңнама және оны жүзеге асырудың тиімді практикалық әдістері. Тек заң шығару және құқық қолдану қызметінің бірлігіне қол жеткізген кезде мыналарды қарастыруға болады. Қолданыстағы құқықтық жүйе осы негізде оның басқа элементтерін түрлендіру тиімді және болашақта жүзеге асырылады.

Қазіргі құқықтық жүйенің қарастырылған проблемалық аспектілері өркениетті мемлекеттің маңызды құқықтық, әлеуметтік, экономикалық және басқа да міндеттерін шешуде жалпы мемлекеттік саясатты жетілдіру мақсатында қоғамдық-мемлекеттік процестерді тереңірек түсінуге бағытталған. Объективті түрде мемлекеттік және қоғамдық өмірдің реформалары мен қайта құрулары елде құрылған құқықтық жүйемен объективті түрде реттеледі, оның тиімді әсері мен қатысуынсыз құқықтық мемлекеттің одан әрі дамуын, дамыған азаматтық қоғам құруды және адамның және тұтастай азаматтың құқықтары мен бостандықтарын сақтау мен қорғаудың нақты тетіктерінің болуын елестету мүмкін емес. Мұның бәрі мемлекетінің динамикалық реформалары жағдайында құқықтық жүйесінің маңызы тұрақты түрде артып келе жатқандығына ықпал етеді [6].

Қорытындылай келе, құқықтық жүйенің қоғамдық қатынастарға тиімді әсер етуі мүмкін екенін атап өткен жөн, бірақ егер мемлекетте құқықтық жүйенің өзін дамыту үшін тиісті жағдайлар жасалған болса, осыған байланысты оның жұмыс істеуінің ең өзекті мәселелерін зерттеуге мұқият назар аудару қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Желдыбина Т.А. Законотворческая политика как фактор обеспечения единства российского законодательства // Государственная власть и местное самоуправление. 2015. №8. С. 29-33

2. Марченко М.Н.. Правовое государство и гражданское общество (теоретико-правовое исследование). М., 2015. 648 с.

3. Сергеева А.А. Об отдельных проблемах реализации общественных инициатив граждан // Конституционное и муниципальное право. 2015. №8. С. 71 - 74.

4. Адыгезалова Г.Э. Развитие российской системы права: строительное право как отрасль права // Юридическая наука. 2019. № 4. С. 3-6.

5. Адыгезалова Г.Э. Эволюция права: от слова к цифре // Юридический вестник Кубанского государственного университета. 2019. № 1. С. 7-10.

6. Политические учения XX-XXI вв. / Егоров В.Г., Абрамов А.В., Алексеев Р.А., Алябьева Т.К., Березкина О.С., Вититнев С.Ф., Козьякова Н.С., Лавренов С.Я., Синчук Ю.В., Федорченко С.Н. Москва, 2015

ӘОЖ -347.9

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АЗАМАТТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ ҚҰҚЫҒЫНДАҒЫ СОТ АКТІЛЕРІН ҚАЙТА ҚАРАУ ЖӨНІНДЕГІ ІС ЖҮРГІЗУДІҢ ҰҒЫМДАРЫ МЕН ТҮРЛЕРІ

Серикбай А.Б., Халмурат О.Д., Арапбай А.С.
Ғылыми жетекшісі – з.ғ.к., аға оқытушы Утаров К.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Круг лиц сужен, никто, кроме генерального прокурора, прокуроров области, не уполномочен приносить возражения в порядке проверки. С другой стороны, судами, рассматривающими дела в порядке надзора, являются коллегии областных и высших судов.

Summary: The circle of people is narrowed, and none of them from the prosecutor general's office or regional prosecutors are authorized to object in the order of verification. On the other hand, the courts that consider cases in the order of control are collegiums of regional and supreme courts.

ҚР азаматтық процесстік кодексінің қабылдануына әрі оған енгізілген өзгерістерге қатысты сот актілерін қайтадан қараудың төрт түрінің орнына үшеуі келді: апелляциялық, тексеру тәртібімен қызмет айдау, жаңадан ашылған мән-жайлар бойынша айтылған [1].

Сөйткенмен, бірінші сатыдағы соттың жұмысындағы шағын басты қателіктерді толығымен жоғалту бәлкі емес, сондықтан сот ісін жүргізудің қолданыстағы тәртібі сот қателіктерін жоймай жасай алмайды. Осылайша, азаматтық процесте сот актілерін қайтара әділетсіз бойынша қызмет айдау боп табылады. ҚР Конституциясының 13-бабы әркімге сот арқасында қорғалу құқығын береді [2].

Осылайша, сот актілерін апелляциялық тәртіппен қайыра әділетсіз негіздері:

- еңбек үшін басты жағдайлардың шеңберін тура анықтамау я негіздеу көбіне-көп азаматтық қызмет бойынша растау тақырыбын анықтаудағы сот қатесінің салдары боп табылады. Анықтау нысанасын түзік анықтамау сот шешімінің негізсіздігінің алдағы көріністерін тудырады:

- еңбек үшін мизамды маңызы баршылық фактілерді мейлінше анықтамау;

- осы шаруа бойынша анықталуы қажет жарғыны емес фактілерді негіздеу.

Біріншіден, үскі күндестік бен диспозитивтілік принциптері турасында айтамыз, үйткені олар бөлек тұлғаның өзіне телім құқықтарды өз қалауы бойынша билеу еркіндігін қамтамасыз етеді, тараптардың бастамасы бен белсенділігін анықтайды [3].

Апелляцияға тұлға белгілер мыналар болуы ықтимал:

1) апелляция соттың жарғыны күшіне енбеген шешіміне әкелінеді;

2) апелляция жөніндегі қызмет Жоғары тұрған соттың қарауына ауыстырылады;

3) апелляция беру апелляциялық арыз берген тұлғаның пікірі бойынша яки нақтылы мән-жайларды түзу белгілемеу, яки жарғыны жөн қолданбау, я тараптар жете ұсынбаған материалда көрінетін бірінші сатыдағы сот шешімінің жөн еместігіне қатысты болады;

4) апелляциялық сот жазалы қайтара қарай отырып, фактінің мәселелерін те, құқық мәселелерін те қарайды, демек бірінші сатыдағы сот рәуіштес қызметтің жарғыны де, нақтылы тараптарын де тексеруге құқылы;

Осы тұжырымдаманың мазмұны орыс құқықтық әдебиетінде ашылды. Керілдесу принципі азаматтық процесте тараптардың бөлек автономиясының басталуы деп түсінілді. Ол судья қалай әрекет ететініне әрі қалай әрекет ететініне қатысты тараптардың мәлімдемесіне қатысты болатын бастама

есебінде анықталды. Тараптар процестің кәміл иесі боп табылады, қанекей судья объективті жағдайға қожайын [4].

Революцияға дейінгі орыс процессуалистері А. К. Рихтердің, А. А. Верещагиннің пікірінше, әбден емес апелляция идеясы жарғы шығарушының осы көзқарасын тіптен елемейтін әрі апелляциялық қызмет жүргізуді бірінші инстанция шешкен тараптар арасындағы пара-пар егесті қатынастарды екінші есе қарауға әкелген тәжірибемен бұрмаланды, демек қызмет жүзінде әбден көлемде жүзеге асырылды [5].

Осылайша, мейлінше тағы жете емес апелляцияда істерді әділетсіз тәртібі ажар түрлі болатындығын көреміз. Мейлінше емес апелляция уақытында апелляциялық сотта қаракет айдау ауызекі әлі жазбаша принциптердің жазбаша принципінң басымдылығымен үйлесімде жүзеге асырылады. Тараптардың апелляциялық сотқа келуі міндеткер емес, себебі еңбек жазбаша актілер негізінде шешілуі ықтимал: апелляциялық сот мүшесінің баяндамасында мазмұны жазылған апелляциялар пен түсініктемелер, бірақ өшпенді тараптар сот отырысына келсе, онда ауызекі бақталас уақытында олар тәк-тәк берілген құжаттарда көрсетілген жағдайлар бен дәлелдерге сілтеме жасай алады апелляциялық сотқа жазбаша актілер.

Сот баяндамасынан кері жазбаша актілерде көрсетілмеген нендей тағы біреу-міреу дәлелдемелер бен мән-жайларға нендей те әлдекім әзір сілтемелер қабылдауға бет берілмейді, себебі осы баяндаманың тағы жұмыс жүргізудің жазбаша тәртібінің мәніне нұқсан келтіреді.

Осыған қатысты бірінші сатыдағы сотта көрсетілмеген әлі қаралмаған дәлелдемелер бен мән-жайлар әзір боп саналады, мұны сот отырысының хаттамасы растайды. А. К. Рихтер атап өткендей, әбден емес апелляцияны белгілеудің пар мақсаты баршылық [6]:

1) Алға сотта қызметтің мән-жайларын екінші мәртебе зерттеу қажеттілігін жоя отырып, апелляциялық соттар істерді айдау жөніндегі артық шаруадан босатылсын;

2) еңбекке қатысатын адамдарды алыстағы сотта айыпкер айдау жөніндегі артық қиыншылықтар бен шығындардан босатуға міндеткер. Мейлінше апелляция уақытында апелляциялық сот еңбектің нақтылы жағын кәміл көлемде зерттейді, яки қызметтің мән-жайларын зерттеу, дәлелдемелерді құндау бойынша бірінші сатыдағы сот секілді іс-әрекеттерді жүргізеді. Осы жағдайда еңбек бойынша қайталама әлгінде қаракет айдау кірті алады.

Ілгеріде айтылғандарды ескере отырып, апелляция әзіргі заманауи апелляциялық қызмет айдау үшін неғұрлым епті болар еді деп болжауға болады, бірақ оны белгілеу үшін біреу-міреу уақытта К. Н. Анненков, Т. М. Яблочков, А. К. Рихтер және т. б. сықылды орыс процессуалистік ғалымдары көрсеткен бірқыдыру жағдайлар тиіс [7]:

1) тараптар бірінші сатыдағы сотта сот талқылауына қатысуға неғұрлым тыңғылықты дайындалуы үшін, сауатты жасалған, дәйекті апелляциялық арызды уақтылы бере алуы үшін соттарда заңгерлердің, адвокаттардың белсенді делдалдығы арқасында істер жүргізуді орнату үйлесімді болар еді.

Заңгерлердің жұмыс айдау кезіндегі көмегі ұтырлы болғанымен, әзіргі уақытта кездеме шартты міндеткер түрде мизамды түрде құлыптау бәлки емес, себебі кездеме тараптар көтеретін үстеме шығындарға қатысты, сот қорғауының қосын жетімділігі қағидасының бұзылуына әкелуі ықтимал;

2) Араз қайсы де әлдекім себеппен тараптардың бірі яки пар маң процеске заңгердің көмегінсіз саяқ қатысса, онда ілгеріде айтылған жарыспалылық принципіне қатысты сот қажеттілігіне қарай, тиіс болған жағдайларда, тараптардың өз талаптарын мүмкіндігінше дөп анықтауына, өздерінің талаптарын ұсынуына септік көрсетуге тағы жылу көрсетуге құқылы. Шешім қабылдау үшін бар керекті мәліметтер. Кездеме шарт қызметтің жан-жақты орындалуын қамтамасыз етуге әрі ғаділетті түйін шығаруға әсер етер еді.

Осыған байланысты Л. А. Терехова былай деп жазады: "шешім жойылғаннан кейін істі жаңа қарауға жіберу сияқты өкілеттіктің болмауы, бір жағынан, апелляцияның мәні бойынша істі жаңа қарау ретінде сәйкес келеді, оның аясында бірінші сатыдағы сот жіберген барлық қателіктер мен олқылықтар өз шешімін шығару арқылы жойылуы керек [8].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім) (2022.12.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
2. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыз (2022.19.09. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)
3. Афанасьев И. В. Актуальные проблемы вещного права. М.: Юрайт, 2020. 162 с.
4. Афанасьев И. В. Вещное право: сервитут. М.: Юрайт, 2020. 157 с.
5. Белов В. А. Вещные гражданско-правовые формы. М.: Юрайт, 2020. 308 с.
6. Белов В. А. Очерки вещного права. М.: Юрайт, 2020. 333 с.
7. Вещное право. Учебное пособие / Короткова М. В., Иванова С. А. М.: Прометей, 2019. 260 с.
8. Подшивалов Т. П. Иск о признании вещного права. Трудные вопросы теории и практики. М.: Инфотропик Медиа, 2020. 280 с.

ОӘЖ 347

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ОТБАСЫЛЫҚ-НЕКЕ ҚАТЫНАСТАРЫН РЕТТЕУ ТУРАЛЫ ЗАҢНАМАСЫ

Сланбеков А.Б., Сатыбалдиев А.А., Құралбай Д.С.
Ғылыми жетекшісі философ. ғ. к., аға оқытушы Абдрасилова Г.З.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье автор рассматривает современное состояние законодательства в Республике Казахстан по регулированию семейных отношений.

Summary: In the article, the author examines the current state of legislation in the Republic of Kazakhstan on the regulation of family relations.

Отбасы құқығы бұл неке-отбасы қатынастарындағы жеке мүліктік емес және мүліктік қатынастарды реттейтін құқық саласы. Әр елде ұлттық және

халықаралық заңдардың нормаларын белгілейтін өзіндік ерекшеліктері мен қалыптасқан тәсілдері бар.

Айта кету керек, отбасы құқығына қатысты отандық және шетелдік өркениеттер тарапынан әртүрлі пікірлер бар. О. С. Иоффенің пікірі бойынша отбасы құқығы, құқықтың дербес саласы емес. М. В. Антакольская "отбасы құқығын азаматтық құқық саласы ретінде қарастыруға болады, бірақ, әрине, салаішілік ерекшелігі бар" деп атап айтады[1]. Зерттеушілердің көпшілігі осындай пікірде, өйткені олардың едәуір бөлігі отбасылық құқықты жеке ішкі жүйе ретінде азаматтық құқық жүйесіне жатқызады.

Сонымен бірге басқа да пікір болды, оған сәйкес отбасы құқығы кешенді сипатта түсініледі, бірақ қазіргі кезеңде бұл тәсіл қабылданбайды деп саналады. Сонымен қатар, әлемнің көптеген елдерінде отбасылық құқық сияқты сала мүлдем жоқ, оларда әдетте азаматтық-құқықтық әдіс отбасылық қатынастарды құқықтық реттеу әдісі ретінде әрекет етеді.

Қазақстан Республикасында отбасы құқығы конституциялық құқық нормаларымен айқындалған, ҚР Конституциясының 27-бабының 1,2,3-тармақтары бөлігінде: мемлекет қорғауында неке және отбасы, ана болу, әке болу және балалық шақ; ата-аналардың табиғи құқығы мен міндеті балаларды күту және тәрбиелеу болып табылады; ал кәмелетке толған және еңбекке қабілетті балалардың еңбекке жарамсыз ата-аналарына қамқорлық жасау міндеті де ерекше айқындалған [2].

Олар мемлекеттің отбасылық саясатының негізгі бағыттарының негізін қалады және заңмен бекітілген. Отбасы құқығының негізінде 2011 жылғы "Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы" ҚР Кодексі жатыр (бұрын "Неке және отбасы туралы" ҚР Заңы қолданылған, 1998 ж.), ол отбасы мүшелері мен жалпы қоғам үшін маңызды неке-отбасы қатынастарын реттейді және олардың құқықтары мен мүдделерін қорғауды қамтамасыз етеді. Бұл кодекс кодификацияланған нормативтік құқықтық акт болып табылады, ол қазіргі кезеңде отбасылық заңнаманы жетілдіру тұрғысынан отбасы құқығына қатысты барлық актілерді жүйелеуді қамтамасыз етті. Бұл ретте, Қазақстанның отбасылық заңнамасы осы неке туралы кодекстің нормаларымен шектелмей, сонымен қатар бірқатар нормативтік - құқықтық актілерді қамтитынын атап өткен жөн, олардың ішінде мынадай заңдар неғұрлым маңызды болып саналады: "ұлты қазақ адамдардың тегі мен әкесінің атын жазуға байланысты мәселелерді шешу тәртібі туралы" Жарлық; "құқықтар туралы" ҚР Заңы "отбасы үлгісіндегі балалар ауылдары және жасөспірімдер үйлері туралы" ҚР Заңы; "кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу және балалардың қараусыздығы мен панасыздығының алдын алу туралы" ҚР Заңы. Сонымен қатар, Отбасы құқығы мәселелері азаматтық заңнама нормаларымен де айқындалғанын, бұл ретте неке туралы Кодексте (5-баптың 1.2-тармағы) және ҚР Азаматтық кодексінде азаматтық заңнама бөлігінде отбасылық-неке қатынастарына қолданылатын шектеулер қатаң белгіленгенін атап өту маңызды. Мұндай тәсіл Қазақстанда отбасылық қатынастарға

азаматтық заңнаманы субсидиарлық қолдану қағидаты қолданылатынын айғақтайды.

Сонымен қатар, Қазақстан әлемдік қоғамдастықтың толыққанды қатысушысы болып табылады және отбасы құқығы бөлігінде халықаралық құқықтың басымдығын таниды (Конституция бабының 3-тармағы), осыған сүйене отырып, отандық заң шығарушы отбасылық қатынастарды реттеу туралы норма шығару процесінде ұлттық отбасы заңнамасының халықаралық құқықтың жалпыға бірдей танылған қағидаттары мен нормаларына сәйкестігін қамтамасыз етуге ұмтылуы тиіс.

Қазақстан Республикасының қолданыстағы отбасы құқығының көздерін талдау біздің еліміз отбасылық және неке қатынастарын реттейтін көптеген халықаралық шарттарды ратификациялағанын, ал отбасы және неке саласындағы ұлттық заңнаманың құқықтық нормалары халықаралық шарттардың нормаларына сәйкес келтірілгенін көрсетті.

Қазақстанда ратификацияланған халықаралық құқықтық актілер: Бала құқықтары туралы Конвенция (8 маусым 1994 ж.); шетелдік бала асырап алуға қатысты балаларды қорғау және ынтымақтастық туралы Гаага Конвенциясы (12 наурыз 2010 ж.). Республика Үйленген әйелдің азаматтығы туралы Конвенцияға; шетелде алимент өндіріп алу туралы Конвенцияға; азаматтық, отбасылық және қылмыстық істер бойынша құқықтық көмек және құқықтық қатынастар туралы Конвенцияға және т.б. қосылды нәтижесінде, 2011 жылы неке туралы кодекстің қабылдануына, қазақстандық ұлттық заңнаманың ережелері халықаралық нормаларға, Гаага Конвенциясының ережелеріне сәйкес келтірілді.

Шетелдік асырап алушылардың, ҚР азаматтары болып табылатын балаларды асырап алу тетігін жетілдіру мәселесі аса маңызды болып табылады. Бұл қазіргі уақытта елдің әрбір баланың құқықтарын қорғау міндетінен туындайтын проблемаларды толық көлемде шешуге мүмкіндік береді, өйткені қазір қазақстандық билік республикадан асырап алынған балалар туралы басқа елдерден ақпарат сұратуға және алуға және осылайша олардың өмірін бақылауды жүзеге асыруға мүмкіндік алды.

Қазақстан Республикасында отбасы заңнамасының негізгі қағидаттары болып табылатындар: біртұтастық; еріктілік; АХАЖ органдарында ғана жасалған некені тану; отбасындағы ерлі-зайыптылардың теңдігі; өзара келісім бойынша отбасылық мәселелерді шешу және басқалар. Ал тұтастай алғанда, Қазақстанның мемлекеттік отбасылық саясаты көп жағдайда балаларды, тұрмысы нашар отбасыларды, жалғызбасты аналарды, жас отбасыларды әлеуметтік қорғау шараларымен сәйкестендіріледі, ал отбасылық саясат ұғымын әлдеқайда көп бағыттарды қамтиды. Отбасылық-неке қатынастарының барлық бағыттары мемлекеттің назарына түсуі үшін біздің елімізде кез-келген мемлекеттің әлеуметтік саясатының бағыттарының бірі ретінде құқықтық реттеудің негіздерін бірден алатын заңнамалық деңгейде отбасылық саясат ұғымын қалыптастыру қажет болды.

Мысалы, Ирландия, онда Конституцияда "мемлекет отбасы негізделген неке институтын ерекше сақтықпен қорғауға және оны әртүрлі шабуылдардан қорғауға міндеттеме алады" делінген [3]. Ал кейбір елдерде Конституцияда некеге нормативтік анықтама беру қажет деп саналды. Мысалы, Болгария Республикасында 1991 жылғы Конституцияда (46-бап) "некені білдіреді" деп анықталған ерікті одақ ерлер мен әйелдер". Мысалы, Ресейде заң шығарушы қазіргі заманғы отбасылық саясатты негізгі әлеуметтік институт — отбасы институты ретінде бекітудің тамаша үлгісін көрсетеді. Осы тәсілдің нәтижесінде Ресей Заңында отбасылық құқық мектебін жандандыру және құқықтық, әлеуметтік, экономикалық және медициналық сипаттағы ойластырылған шаралар жүйесіне негізделген заманауи отбасылық құқықты қалыптастыру үрдісі байқалады, сонымен қатар отбасының дамуы мен нығаюына және оның проблемаларына тиісті көзқарастың қалыптасуын анықтайды.

Қазақстандық заң шығарушы сонымен қатар 2030 жылға дейінгі (2016 жыл) отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасында айқын көрсетілген негізгі бағыттарға сәйкес отбасы институтын құру жөніндегі мәселелерді біртіндеп шешеді, онда Қазақстан республикаларында отбасы институтын нығайту тең әріптестікке негізделген отбасылық қатынастарды қалыптастыру арқылы жүзеге асырылатыны атап өтілді. Онда мемлекеттік әлеуметтік саясаттың негізгі бағыттарының бірі отбасылық дәстүрлер мен құндылықтарды ілгерілету, мәдени-ағартушылық — бұқаралық іс-шараларды ұйымдастыру және ұрпақтар сабақтастығын сақтау арқылы отбасы мен некенің, отбасылық тәрбиенің оң имиджін құру мәселелері болатындығы анықталды. Бұл үшін — отбасы институтын қалыптастыру және нығайту мақсатында отбасылық қатынастар саласында:

– әйелдердің еркектермен тең құқықтары мен мүмкіндіктерінің теңдігін қамтамасыз ету үшін елдің заңнамасын жетілдіру;

– балалық және ана болуды қорғау; – ата-аналардың балаларын тәрбиелеудегі жауапкершілігін арттыру туралы шешім қабылданды. Бұл осы салаларда проблемалар бар екенін көрсетеді. Мәселелерді шешу үшін отбасы институтының нормаларын әлеуметтік және экономикалық ынталандыруға мүмкіндік беретін нормативтік базаны құру қажет. Қазақстан Республикасында отбасы институтына әсер ететін маңызды проблемалар: тұрғын үйдің болуы; балалар мекемелерінің қолжетімділігі, әсіресе толық қамтылған және отбасыларға әлеуметтік жеңілдіктер; қоғамда отбасылық құндылықтар атмосферасының және отбасының басымдылығының болмауы болып саналады. Дәл осы бағыттарда елде заңнамалық базаны жетілдіру жүріп жатыр. Соңғы жылдары, мысалы, ҚР Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы Кодексіне өзгерістер мен толықтырулар енгізілді " деген бөлімде: – көп балалы отбасыларға арналған жеңілдіктер мен әлеуметтік кепілдіктерге ресми анықтама беру (71-1-баптың 1-тармағы), осы тармақты көп балалы отбасының неғұрлым толық мазмұнымен толықтыра отырып, жеңілдіктер мен кепілдіктер көлемін кеңейтуге мүмкіндік беретін отбасы. Бұл редакцияда бұл бірге тұратын

4 және одан да көп кәмелетке толмаған балалары бар отбасы, оның ішінде күндізгі оқытуда, білім берудің барлық түріндегі ұйымдарда оқитын балалар оқуды аяқтағанға дейін 18 жасқа толғаннан кейін (бірақ 23 жастан аспайтын) [71-1-баптың 2-тармағы]; – 71-1-бап мынадай мазмұнмен толықтырылсын: көп балалы отбасыларға мыналарға сәйкес жеңілдіктер мен әлеуметтік кепілдіктер беріледі Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерімен [71-1-баптың 3-тармағы] және басқалар[3].

Осылайша, мағыналы Қазақстан Республикасындағы отбасылық заңнаманы реформалаудың тәсілдерін аяқталмаған процесс деп санауға болмайды. Отбасы мен балаларды құруды және қорғауды ынталандыруға бағытталған құқықтық реттеу бөлігінде Отбасы құқығы қағидаттарының мазмұны туралы кемшіліктер бар. Біздің ойымызша, отбасылық құқықты реформалау кезінде заң шығарушы дәстүрлі отбасылық құндылықтардың нормаларын қоғамда қалаған принциптер шеңберінде ескеруі керек (мысалы, "бір жынысты некеге" жол бермеу).

Тиімді отбасылық құқық осы саладағы құқық бұзушылықтардың жолын кесуге емес, отбасылық құқық нормаларын негіздемелік құқықтық реттеу қағидатын көздейтін отбасылық қатынастарды оң реттеуге бағытталуы керек, оның әрекеті жеке құқықтық нормаларды тек отбасына әсер ету үшін ғана емес, оны отбасының істеріне ерікті түрде араласуға жол беруімен корреляциялау, барлық мүшелеріне отбасылық қатынастардың шеңберін анықтау., қоғам және мемлекет тарапынан отбасындағы адал мінез-құлықтың өзіндік критерийін қамтамасыз ету үшін қатынастарды қалыптастыру[4].

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Жуматова, Г. М. Основы семейного права в Казахстане и возможности его развития Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2018. — № 33 (219). — С. 98-101
2. Указ Президента Республики Казахстан. Об утверждении Концепции семейной и гендерной политики в Республике Казахстан до 2030 года: утв. 6 декабря 2016 года, № 384 <https://online.zakon.kz> 30.01.2020.
3. Кодекс Республики Казахстан. О браке (супружестве) и семье: утв. 26 декабря 2011 года № 518-IV (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.07.2022 г.) <https://online.zakon.kz> 03.05.2020
4. Байдельдинова Д.А., Гусев С.А. Институт семьи: понятие, составные элементы // Вестник КазНУ. Серия юридическая. – 2018. – № 4(88). – С. 69-79.

ОӘЖ 342

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АЗАМАТТАРЫНЫҢ САЯСИ ҚҰҚЫҚТАРЫ

Тлемісов Н.А., Оңал Б.К., Ачилбаев Б.Т.
Ғылыми жетекшісі философ. ғ. к., аға оқытушы Абдрасилова Г.З.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье анализируются политические права граждан государства определяющие и обеспечивающие возможности их активно участвовать в управлении государством и общественной жизни.

Summary: The article analyzes the political rights of citizens of the state that determine and provide opportunities for them to actively participate in government and public life.

Саяси құқықтар тобына азаматтардың мемлекетті басқаруға және қоғамдық өмірге белсенді қатысу мүмкіндіктерін анықтайтын және қамтамасыз ететін құқықтар жатады. Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес ҚР азаматтарының бірлестіктер еркіндігіне, жиналыстар, митингілер, демонстрациялар, шерулер мен пикеттер өткізуге құқығы бар; мемлекет істерін басқаруға қатысу құқығы (сайлау және сайлану құқығы); мемлекеттік органдарға жүгіну құқығы, мемлекеттік қызметке тең қол жеткізу құқығы бар. Конституцияның 23-бабында Республика азаматтарының бірлестік бостандығына құқығы бар екендігі анықталды[1]. Қоғамдық бірлестіктердің қызметі заңмен реттеледі. Қоғамдық бірлестіктер заң алдында тең. Мемлекеттің қоғамдық бірлестіктер мен қоғамдық бірлестіктердің істеріне мемлекет істеріне заңсыз араласуына, қоғамдық бірлестіктерге қоғамдық бірлестіктерді мемлекеттік қаржыландыру функцияларын жүктеуге жол берілмейді. мемлекеттік қолданыстағы ҚР заңнамалық актілері: ҚР Азаматтық кодексі, ҚР Заңдары: "Қоғамдық бірлестіктер туралы", "Саяси партиялар туралы", "Коммерциялық емес ұйымдар туралы", "Кәсіптік одақтар туралы", басқа да нормативтік құқықтық актілер азаматтарға бірлестіктердің бостандығына кепілдік береді. Жалпы Қазақстан Республикасы азаматтарының қоғамдық ұйымдарға бірігу құқықтары сақталады. Қазақстан Республикасында нақты көппартиялылықты қалыптастыру үшін құқықтық және саяси жағдайлар жасалған, көптеген қоғамдық және қоғамдық саяси ұйымдар, үкіметтік емес ұйымдар жұмыс істейді. Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес Қазақстан азаматтары бейбіт және қарусыз жиналуға, жиналыстар, митингілер мен демонстрациялар, шерулер мен пикет өткізуге құқылы.

"Қазақстан Республикасында бейбіт жиналыстар, митингілер, шерулер, пикеттер мен демонстрациялар ұйымдастыру және өткізу тәртібі туралы" 1995 жылғы 17 наурыздағы № 2126 Заң күші бар Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығының 1-бабына сәйкес заңнамада жиналыстар, митингілер, шерулер және демонстрациялар деп аталатын қоғамдық, топтық немесе жеке мүдделер мен наразылық білдіру нысандарында. сондай-ақ, қоғамдық орындарда аштық жариялау, киіз үйлер, шатырлар, басқа да құрылыстар салу және пикет салу туралы түсіну керек. Қазақстан азаматтарының мемлекеттік органдарға және жергілікті өзін-өзі басқару органдарына жүгіну құқығы Қазақстан Республикасы Конституциясының 33-бабының 1-тармағында бекітілген. Мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдардың заңсыз әрекеттеріне сот тәртібімен де шағымдануға болады. ҚР Конституциясының 33-бабы азаматтардың тікелей де, өз өкілдері арқылы да іске асырылуы мүмкін мемлекет істерін басқаруға қатысу мүмкіндіктерін айқындайды. Қазақстан Республикасы Конституциясының 33-бабының 2-тармағына сәйкес Қазақстан Республикасының азаматтары мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарына сайлауға және сайлануға, республикалық референдумға (дауыс беруге) қатысуға құқылы. Бұл құқықтан

сот әрекетке қабілетсіз деп таныған, сондай-ақ сот үкімі бойынша бас бостандығынан айыру орындарында отырған адамдар ғана айырылады.

ҚР азаматтары 18 жасқа толғаннан кейін мемлекеттік билік органдарын сайлауға қатысу құқығын алады. ҚР Конституциясының 51-бабының 4-тармағына сәйкес 25 жасқа толған ҚР азаматы Мәжіліс депутаты болып сайлануы мүмкін, ал 30 жасқа толған ҚР азаматы Сенат депутаты болып сайлануы мүмкін. ҚР Конституциясының 41-бабының 2-тармағы 40 жастан кем емес республика азаматы Қазақстан Республикасының Президенті болып сайлана алатынын айқындады. Қазақстан Республикасы азаматтарының мемлекеттік қызметке тең қол жеткізу құқығы маңызды саяси құқық болып табылады. Мемлекеттік қызметші лауазымына кандидатқа қойылатын талаптар лауазымдық міндеттердің сипатына ғана негізделеді және заңмен белгіленеді. Ұлты да, нәсілі де, жынысы да мемлекеттік қызметке қабылдаудан бас тартуға негіз бола алмайды. "Мемлекеттік қызмет туралы" ҚР Заңының 12-бабының 1-тармағына сәйкес мемлекеттік әкімшілік лауазымға орналасуға Қазақстан Республикасының азаматтары құқылы. Мемлекеттік әкімшілік лауазымға орналасу конкурстық негізде жүзеге асырылады. Жоғары оқу орындары түлектерінің Мемлекеттік қызметке тең қолжетімділігін қамтамасыз ету мақсатында Мемлекет басшысының жанындағы Адам құқықтары жөніндегі Комиссия Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қызмет істері агенттігіне мемлекеттік қызметтің нормативтік құқықтық базасын жетілдіру жөнінде тұжырымдамалық ұсыныстар әзірледі, Агенттіктің Бос мемлекеттік әкімшілік біліктілік талаптарына конкурс өткізу қағидаларына қатысты кейбір нормативтік құқықтық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізуді ұсынады мемлекеттік лауазымдар[2].

Азаматтардың ақпаратқа құқықтары мен бостандықтарын іске асырудың маңызды құралдарының бірі-бұқаралық ақпарат құралдары. Қазақстанда өткен жылдары бұқаралық ақпарат құралдарының қызметі саласында түбегейлі өзгерістер жүргізілді. БАҚ секторын мемлекет иелігінен алу орын алды, нәтижесінде бүгінгі таңда БАҚ-тың 80% - дан астамы мемлекеттік емес болып табылады. Бүгінгі таңда жұмыс істеп тұрған БАҚ саны 2000-нан асты. Салыстыру үшін: қолда бар мәліметтерге сәйкес, Қырғызстанда – 700 - ден астам, Тәжікстанда – 202, Өзбекстанда-719, Беларусьида ақпараттық агенттіктер (6) және баспа БАҚ (1500) саны бойынша екі есе аз. Елімізде жыл сайынғы Еуразиялық медиа-форум өткізу фактісі Қазақстанның медиа инфрақұрылымды дамыту жөніндегі көшбасшылығы туралы айтады. Қазіргі уақытта елімізде 2120-ға жуық отандық БАҚ жұмыс істейді, оның ішінде 1332 газет, 590 журнал, 187 телерадиохабар таратушылар қауымдастығы, журналистердің кәсіптік одағы, "Әділет кең" халықаралық қоры, "Internews Network Kazakhstan" өкілдігі, жастар медиа-одағы және т. б. және радиокомпаниялар, 11 ақпараттық агенттік. Бұл көрсеткіш елімізде тек 185 БАҚ болған 1991 жылғы Тәуелсіз Қазақстан үшін бастапқы көрсеткіштен 11 есе артық. Бұқаралық ақпарат құралдарының негізгі бөлігі республикалық ауқымда таратылады. Олардың үлесі барлық жұмыс істеп тұрған БАҚ-тың жалпы

санының 48% - құрайды. Облыстық маңызы бар БАҚ 16,5% - местного, жергілікті (қала, аудан) - 23% -, өңірлік (облысаралық) - 2,5% - страны құрайды, ел аумағында, алыс және жақын шетелде таратылатын-9% - 9 құрайды. Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес Қазақстан азаматтары бейбіт және қарусыз жиналуға, жиналыстар, митингілер мен демонстрациялар, шерулер мен пикет өткізуге құқылы. "Қазақстан Республикасында бейбіт жиналыстар, митингілер, шерулер, пикеттер мен демонстрациялар ұйымдастыру және өткізу тәртібі туралы" 1995 жылғы 17 наурыздағы № 2126 Заң күші бар Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығының 1-бабына сәйкес заңнамада жиналыстар, митингілер, шерулер және демонстрациялар деп аталатын қоғамдық, топтық немесе жеке мүдделер мен наразылық білдіру нысандарында. сондай-ақ, қоғамдық орындарда аштық жариялау, киіз үйлер, шатырлар, басқа да құрылыстар салу және пикет салу туралы түсіну керек. Қазақстан азаматтарының мемлекеттік органдарға және жергілікті өзін-өзі басқару органдарына жүгіну құқығы Қазақстан Республикасы Конституциясының 33-бабының 1-тармағында бекітілген. Мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдардың заңсыз әрекеттеріне сот тәртібімен де шағымдануға болады.

Қазақстан Республикасы азаматтарының саяси құқықтарына және оларды мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдардың сақтауына Конституциямен және Қазақстанның басқа да заңнамалық актілерімен кепілдік беріледі. Осылайша, Қазақстан Республикасының Конституциясы шеңберінде ел азаматтарына қазіргі демократияның негізгі құндылықтарына сәйкес келетін барлық негізгі саяси құқықтар берілді деп айтуға болады. Бұл оларға өкілдік ету және өз мүдделерін қорғау мақсатында саяси партиялар мен қоғамдық-саяси қозғалыстарға бірігуге, мемлекет істеріне, мемлекеттік билік органдарын қалыптастыруға белсенді қатысуға мүмкіндік береді[2].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамыз, Алматы (2022 жылғы 19 қыркүйектегі өзгерістер мен толықтырулармен)

2. М. В. Пресняков Политические права и свободы: проблемы определенности содержания № 2 2022 Правовая жизнь: научно-практические заключения, комментарии и обзоры

ӘОЖ 316.4

РОЛЬ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В РЕШЕНИИ СОЦИАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМЫ

Тожиев О.М., Курбанова Ж.Н., Ерманова Э.Б.

Научный руководитель – магистр, старший преподаватель Рамазанова Л.А.

«Университет Мира», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Азаматтық қоғамның дамудағы өсіп келе жатқан рөлі, ол негізгі даму идеясына қарсы шықты, онда Мемлекет орталық рөл атқарады және инфрақұрылымды

дамыту басты назарда болады. Авторлар мақалада азаматтық қоғамның қоғамдағы әлеуметтік мәселелерді шешудегі рөліне назар аударады.

Summary: The growing role of civil society in development, which opposed the basic idea of development, in which the state plays a central role and infrastructure development is in the spotlight. The authors in the article pay attention to the role of civil society in solving social problems in society.

За последние два десятилетия наблюдается всплеск интереса к гражданскому обществу как в научных, так и в общественных дискуссиях. В этом процессе гражданское общество рассматривалось не только как важное мыслительное пространство для адекватного понимания социальных изменений, но и как главный участник демократического перехода и устойчивого экономического развития. Более того, область, в которой гражданское общество было заново изобретено как эпистемологически, так и политически, является не только национальной, но также региональной и глобальной.

Переход режимов от авторитарных правил к демократии в Латинской Америке и Восточной Европе, имевший место в 1980-е годы, в значительной степени способствовал возрождению гражданского общества. Тем не менее именно глобализация заложила эффективную основу для повышения роли гражданского общества в эффективном решении серьезных проблем и опасностей, с которыми сталкивается человечество.

Растущие сомнения в «способности государства справиться с проблемами собственного благосостояния, развития и окружающей среды», а также растущее осознание того, что проблемы и опасности, с которыми сегодня сталкивается мир, носят глобальный характер и требуют глобальных решений, в совокупности привели в академических и общественных дискуссиях к восприятию гражданского общества как центрального элемента управления социальными изменениями. Таким образом, гражданское общество, которое «когда-то было малопонятным термином, представляющим интерес для историков и политических философов, возник как центральный термин в дискурсе современной социальной науки, который выходит за рамки политики, защиты интересов и научных кругов». Следовательно, гражданское общество и его эффективность в создании лучшего и более гуманного мира стали как центральной темой академического дискурса, так и желаемой политической целью для политиков и практиков.

Определение гражданского общества для большинства ученых, общественных активистов и практиков в области развития – это «совокупность различных групп интересов и общественных организаций, которые достаточно сильны, чтобы обеспечить некоторую автономию и защиту отдельных лиц от авторитарных и гегемонистских тенденций государств». В целом гражданское общество подчеркивает важность рынков и либеральных государств для независимой общественной жизни. В то время как Гегель просто заявил, что гражданское общество – это «формы социальных ассоциаций, промежуточные между семьей и государствами», таким определениям не хватает деталей и

конкретики. Тем не менее, они подчеркивают, что у исследователей нет общего консенсуса относительно теории и конструкции гражданского общества. Например, социолог Адам Селигман выражает серьезные сомнения в отношении концепции гражданского общества и считает, что эта концепция добавляет к методологическому инструментарию немногим больше, чем концепции либерального гражданства или демократии. Он также указывает на проблему определения: «в этом современном возрождении» идеи гражданского общества это понятие стало означать разные вещи для разных людей, в результате получается одна большая двусмысленность и немалая путаница.

Селигман приходит к выводу, что концепция гражданского общества общество не может обеспечить адекватного выхода из современного тупика: «Независимо от того, продвигает ли нас сама концепция гражданского общества как аналитическая идея или нормативный идеал дальше [так в оригинале] к (так в оригинале) разрешению...открыт для серьезных вопросов».

Неудивительно, что разработчику государственной политики нелегко дать четкое рабочее определение гражданского общества. Например, Либревильская декларация включает частный сектор в качестве одного из субъектов гражданского общества. Однако это определение вносит путаницу в различие между рынком и гражданским обществом. Правительство, конечно, не видит никаких проблем в поощрении развития частного сектора, и это мнение не обязательно разделяют негосударственные субъекты, такие как НПО и средства массовой информации. Однако, противопоставляя операционализируемый подход гражданскому обществу, имеет смысл сузить определение, чтобы оно охватывало первичные неправительственные организации (НПО), ставящие перед собой общественные, а не частные цели, или, более конкретно, добровольные группы, заинтересованные, в частности, в оказании влияния на государственную политику.

Растущее признание гражданского общества не может существовать без процесса глобализации. На функциональном уровне глобализация усилила взаимосвязь мира и его народов. Нормы и ценности разделяются во всем мире и рассматриваются как точки соприкосновения. Идеи и концепции, пришедшие, в частности, из западного мира, широко распространяются благодаря быстрому развитию коммуникационных технологий, в том числе благодаря высокому значению, придаваемому концепции гражданского общества как средству и цели человеческого развития.

Мартин Олброу утверждает, что глобализация превратила сообщества в «единое мировое общество, глобальное общество». Однако открытость, требуемая глобализацией, не обязательно гарантирует экономический рост и более справедливое распределение доходов. Действительно, некоторые считают, что глобализация фактически способствует неравенству внутри стран и между ними. Неспособность глобализации воплотить теорию «эффекта просачивания» в реальность и тот факт, что нищета и неравенство по-прежнему укоренились во всем мире, привели к признанию того, что глобализация не смогла обеспечить развитие для всех.

Аргумент «эффекта просачивания», который подразумевает, что благодаря нынешней форме глобализации богатство, передача технологий, обмен знаниями и экономия за счет масштаба будут общими для всех, на самом деле работает в большинстве развивающихся стран наоборот. Последствия глобализации стали главной заботой ученых и практиков в области развития. Растущее число людей, живущих в нищете, особенно в странах третьего мира, привело к тому, что консервативная теория и политика развития, ориентированные на рост, подверглись сомнению в поисках более эффективных стратегий развития. В свете этого концепция гражданского общества, в которой акцент делается на участии людей, была включена в стратегии развития, и это будет кратко обсуждено.

Гражданское общество иногда отождествляют с неправительственными организациями (НПО) и обычно исключают правительство и частный бизнес. Но гражданское общество может быть весьма разнообразным. Гражданское общество в широком смысле может включать отдельных лиц, активистов, формальные и неформальные ассоциации, ученых, общественные движения и религиозные организации. Он может работать с учетом местных, национальных или международных целей. Поскольку гражданское общество разнообразно и имеет очень много участников, существует множество подходов, которые члены гражданского общества используют для укрепления верховенства закона.

Возьмем, к примеру, гуманитарные организации гражданского общества, которые предоставляют медицинских работников и расходные материалы по всему миру, чтобы облегчить страдания во время конфликта. Отдельные врачи, стремящиеся оказывать свои профессиональные услуги нуждающимся, могут делать это в рамках этих организаций. В то же время к гражданскому обществу относится и врач, который один день в неделю проводит осмотры в бесплатной клинике. То же самое можно сказать и о частном адвокате, оказывающем безвозмездную поддержку клинике в качестве волонтера, о благотворительном фонде, предоставляющем услуги клиники сообществам, не имеющим больниц, или об общественном деятеле, выступающем за равный доступ к оказываемой помощи.

Организации гражданского общества проводят важные исследования, чтобы помочь правительствам понять и реагировать на проблемы и потребности на местах. Они следят за работой судов, чтобы голоса потерпевших были услышаны, а права всех соблюдались. Они могут дать членам сообщества знания о законах, в том числе о законах, которые необходимы для защиты окружающей среды, предотвращения коррупции и защиты прав человека.

Организации гражданского общества являются важными партнерами Организации Объединенных Наций. Многие официально уполномочены участвовать в дискуссиях и процессах Организации Объединенных Наций. В то же время Организация Объединенных Наций полагается на субъектов гражданского общества в распространении знаний и продвижении новых

инструментов в своей работе по содействию правам человека и устойчивому развитию, расширению прав и возможностей женщин и молодежи, искоренению нищеты и поддержанию мира и безопасности во всем. под властью закона.

В общем, формальное или неформальное, большое или маленькое, общая миссия гражданского общества состоит в том, чтобы его члены использовали свои демократические права, свои таланты, опыт и организаторские способности для решения проблем и требования соблюдения верховенства права.

Чтобы обеспечить равное правосудие для всех, все должны стремиться к равному правосудию. Это роль гражданского общества.

Список использованной литературы:

1. Bauzon K.E. (ed) 1992, Development and Democratization in the Third World: Myths, Hopes, and Realities, Taylor & Francis, London.
2. Bernard, A., Helmich, H. & Lehning P.B. (eds) 1998, Civil Society and International Development, North-South Centre of the Council of Europe: Development Centre of the Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris.
3. Blackburn, S. 2005, The Oxford Dictionary of Philosophy, 2nd edn, Oxford University Press, Cambridge.
4. Solomon, B. & Scuderi, L. (eds) 2002, The Youth Guide to Globalisation, International Youth Parliament Oxfam, Surry Hills N.S.W UNDP 1993.
5. Human Development Report, Oxford University Press, New York, Chapters 2, 4 and 5.

ӘОЖ -347.9

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АЗАМАТТЫҚ ЗАҢНАМАСЫНДАҒЫ МІНДЕТТЕМЕЛЕРДІҢ ТҰЖЫРЫМДАМАСЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Тойбол Е.Т., Серікбай Н.М., Махат О.Қ.
Ғылыми жетекшісі – з.ғ.к., аға оқытушы Имашев Б.Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В качестве правового способа обеспечения исполнения обязательств очень распространены договоры концессии, аренды, доверительного управления имуществом, заключенные с отлагательным условием. В договорной практике субъектов гражданского права широкое распространение получило применение различных конструкций предварительного договора как средства обеспечения исполнения обязательств.

Summary: As a legal method of ensuring the fulfillment of obligations, contracts of concession, Lease, Trust management of property concluded under the condition of deferral are very common. In the contractual practice of subjects of civil law, the use of various constructions of a preliminary agreement as a means of ensuring the fulfillment of obligations has become widespread.

Азаматтық құқықтарды бұзу жағдайлары өте жиі кездеседі, сондықтан мемлекеттің маңызды міндеті бұзылған құқықты неғұрлым әділ, тез және тиімді қалпына келтіруді және келтірілген зиянды өтеуді қамтамасыз ету болып қала береді. Зиян келтіру салдарынан туындайтын, азаптау міндеттемелері деп

аталатын міндеттемелер азаматтық құқықтың ең күрделі және маңызды бөлімдерінің бірі болып табылады. Бұл міндеттемелердің күрделілігі мыналарға байланысты:

1) Олар шарттық міндеттемелер саласында қалай шешілетіндігімен салыстырғанда шешілуі айтарлықтай ерекшеліктермен ерекшеленетін мәселелердің үлкен ауқымын қамтиды;

2) оларда тек цивилистік қана емес, сонымен қатар басқа да салалық заң пәндерінің, сондай-ақ құқықтың жалпы теориясының (мысалы құқық субъектілігі ұғымы, құқық бұзушылықтың құрамы, жауапкершілік, оның негіздері мен шарттары, зиян мен залалдар) [1].

Адам құқықтары мен бостандықтарына қатысты бірқатар негізгі халықаралық-құқықтық актілер-бұл адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы, азаматтық құқықтар туралы халықаралық пакті, ҚР Конституциясы 2-бөлім-өмір сүру, денсаулық, ар-намыс және қадір-қасиет құқығын жеке адамның табиғи және ажыратылмайтын құқықтары дәрежесіне қояды, бұл өзгелермен қатар осы құқықтарды тиімді қорғау мен қорғауды да көздейді [2].

Қарапайым құқық ешқандай кінәлі емес, сондықтан құқық бұзушы зиян келтіргісі келді ме, жоқ па, ол өз әрекетінің зияндылығын білді ме, жоқ па, білмеді ме - мұның бәрі ежелгі құқық үшін немқұрайды болды, бұл сәттерге мүлдем мән берілмеді. Демек, тіпті есі кіресілі-шығасылы (есі дұрыс емес) немесе жас адамдар да азаптау жауапкершілігіне (қылмыстық сияқты) тартылды. Мұнда ең бастысы зиян келтірудің сыртқы фактісі болды, адамның өз іс-әрекетіне деген ішкі қатынасы заң мүдделері шеңберінен тыс қалды [3].

Қоғамдық сипаттағы тиісті және тоқтатылған сот ісі болды. Әрбір Рим азаматы үй иесіне зиян келтіруден, қауіпті жоюдан және зиян келтіруден, талапкердің пайдасына өндіріп алынған айыппұлды төлеуден міндеттеме талап ете алады. Бұл сот ісі азаптау ретінде қарастырылмады, өйткені әлі залал жоқ.

Залалды төлеу жөніндегі міндеттемелерде кредитор пен борышкерді айырбастау бейсауат жағдайларда та, оның ішінде мирасқорлық құқық мирасқорлығы уақытында дағы кірті алуы ықтимал. Қысқасы, араз сабаздың мүлкіне зарар келтірілсе, жәбірленуші та, зарар келтіруші те қайтыс болса тағы залал өтелмесе, онда борыш беруші бен борышкердің орнын өндіру міндеттемесі олардың мұрагерлеріне жүктеледі.

Зарар келтіруден алынған міндеттемелердің мәні олардың материалдық байлықты, сондай-ақ азаматтардың денсаулығы бен олардың қызмет қабілеттілігін қалпына келтіруге мұрша беретіндігімен, кінәлілердің есебінен басқалардың заңсыз әрекеттерімен бұзылатындығымен анықталады. Араз-құраз зардапты әрекеттердің салдары жәбірленушінің қайтыс болуы боп табылса, онда зарар келтірудегі міндеттемелер қайтыс болған пенденің асырауындағы адамдарды қамтамасыз жасау құралдарының бірі боп табылады. Қаракет жүзінде залал көбіне сазай боп табылатын әрекеттен болады. Дәл осындай жағдайларда қылмыстық жауапкершілік залал үшін кісілік жауапкершілікпен біріктіріледі. Кезмал ретте жазаланатын әрекеттен келтірілген зарар үшін

кісілік жауапкершілікті мұндай әрекетті алла қаумет емес, жарғы бойынша залал үшін жазықкер бөлек жан көтеретін жағдайлар болуы кәдік.

Міндеттемелерді зарар келтіруден реттейтін нормалар қылмыстық заңнамада, әкімшілік әлі сақтандыру заңнамасында тағы т. б. болуы кәдік:

1) Мемлекеттік органдардың, тұрғылықты өзін-өзі билеу органдарының немесе бұл органдар лауазымды адамдарының заңсыз әрекеттерімен (әкімдік актілерімен) зарар келтіруі бәлки;

2) қоршаған араға қауіптілігі ілгері көздің әрекетімен зарар келтіру;

3) ұйым қызметкерінің залал келтіруі;

4) кәмелетке толмағандардың әлі әрекетке талантсыз деп танылған адамдардың зарар келтіруі;

5) айрақтау, алдын тарлан тексеру, прокуратура әрі сот органдарының заңсыз әрекеттерімен залал келтіру боп табылады;

6) кестек керектік жағдайында зарар келтіру;

7) керекті қорғаныс жағдайында залал келтіру;

8) тауарлардың, жұмыстардың не көрсетілетін қызметтердің кемшіліктері салдарынан зарар келтіру жатады [4].

Міндеттемелерді қалыптастырудың кезмал тәсілі экономикалық айналымды дамыту қажеттіліктеріне сай келеді. Осыған қатысты біздің қоғамда баршылық міндеттемелердің көбі шарттық типке жатады, міндеттемелердің алапа болуының негізі әртүрлі келісімшарттар болуы бәлкім. Қысқасы, азамат кодексі саудалау, ауыстыру, сыйға ауыздықтау, кешу, кешу, тұрғын мекенжайды кешу, міндеттілік, тасу, сақтандыру, тапсырма, комиссия, сақтау тағы т.б. келісімшарттарды бұйым мүмкіндігін қарастырады [5].

Зиян келтіруші кінәсіне қарамастан жауап берсе, онда оның кінәсі болмаған және жәбірленушінің өрескел абайсыздығы болған кезде өтемақы мөлшері азайтылуы тиіс не зиянды өтеуден бас тартылуы мүмкін. Ұйымның кінәсі оның қызметкерлерінің (мүшелерінің, қатысушыларының) кінәлі мінез-құлқынан көрінеді және билік пен әкімшілік функцияларды орындайтын адамдардың кінәсінен туындамайды. Жауапкершіліктің міндетті шарты-қоздырғыштың мінез-құлқы (әрекет немесе әрекетсіздік түрінде) мен келтірілген зиян арасындағы заңды маңызды себеп-салдарлық байланыс. Егер қоздырғыштың мінез-құлқы зиянды нәтиженің пайда болу мүмкіндігін шындыққа айналдырса, себептік байланыс заңды маңызды деп санауға болады.

Егер зиян келтірушінің мінез-құлқы тек зиян келтіру мүмкіндігін тудырса, онда зиян келтірушінің мінез-құлқы мен зиян арасындағы заңды маңызды себеп-салдарлық байланыс жоқ. Осылайша, келтірілген зиян үшін жауапкершілікті жүктеу үшін осы критерийлердің көмегімен зиян келтірушінің мінез-құлқы мен зиян арасындағы қажетті себептік байланыстың болуын анықтау қажет. Сонымен, зиян келтіргені үшін жауапкершіліктің басталуының міндетті шарты заңсыздық болып табылады, оны біреудің субъективті құқығын тиісті биліксіз бұзу деп түсіну керек. Егер зиян кездейсоқ келтірілсе, онда заңсыздық айқын болады, бірақ жауапкершілік, жалпы ереже бойынша, құқық бұзушылықтың толық құрамы үшін қажет кінәнің болмауына байланысты

болмайды. Шарттық және шарттан тыс азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің өз ерекшеліктері бар.

Мысалы:

1. Шарттық міндеттемелерде зиян тек жауапкершілік шарты болып табылады, шарттан тыс міндеттемелер үшін зиян - міндеттеменің пайда болу шарты да, жауапкершілік шарты да.

2. Залалды өтеу міндетін жалпы ереже бойынша орындау шарттан тыс міндеттемені тоқтатады; шарттық міндеттеме бойынша шығындарды өтеу, керісінше, борышкерді міндеттемені заттай орындау міндетінен босатпайды.

3. Шарттан тыс жауапкершілік императивтік нормаларға негізделеді; шарттық міндеттемелер бірқатар жағдайларда тараптардың қалауы бойынша жауапкершілік шараларын белгілеуге жол береді.

4. Шарттық міндеттемелерде жауапкершілік мөлшері кредитордың нақты шығындарынан асып кетуі мүмкін, шарттан тыс міндеттемелерде зиян келтірілген залал көлемінде өтеледі.

5. Шарттан тыс міндеттемелер жауапкершілікті тек залалды өтеу нысанында ғана біледі және шарттық міндеттемелерге тән айыппұл санкциялары сияқты жауапкершілік нысанын білмейді.

6. Шарттық міндеттемелерде кредитордың кінәсінің кез келген нысаны мен дәрежесі ескеріледі, шарттан тыс есепке алуға жәбірленушінің өрескел абайсыздығы ғана жатады [6].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім) (2022.12.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)

2. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыз (2022.19.09. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)

3. Бунич, Г. А. Гражданское право. Особенная часть / Г.А. Бунич, А.А. Гончаров, Ю.Г. Попонов. - М.: Дашков и Ко, 2016. - 376 с.

4. Гражданский кодекс Республики Казахстан. - М.: Юридический центр, 2017. - 242 с.

5. Гражданское право / ред. С.П. Гришаева. - М.: ЮРИСТЪ, 2017. - 484 с.

6. Гражданское право. - М.: Юнити-Дана, 2016. - 446 с.

ӘОЖ -342.1

САЯСИ ПАРТИЯЛАРДЫҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ

Толықбай Қ.А., Алишеров А.А., Құршид Д.Б.

Ғылыми жетекшісі – магистр, аға оқытушы Жақыпбек А.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Характеризуя конституционно-правовые особенности взаимодействия парламента и политических партий, можно констатировать, что деятельность политических партий имеет важное значение в решении вопросов политической жизни Казахстана. Партии являются инициаторами и являются центрами разработки стратегических и тактических концепций, выражающих интересы и волю представляемых ими социальных общностей.

Summary: Describing the constitutional and legal features of the interaction between the parliament and political parties, it can be stated that the activities of political parties are important in addressing issues of political life in Kazakhstan. The parties are initiators and centers of the development of strategic and tactical concepts that express the interests and will of the social communities they represent.

Конституциялық құқық мәселелері бойынша отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері; азаматтық және республикалық ғылыми – практикалық конференциялардың материалдары болып табылады [1].

Саяси партиялар адам және азамат құқықтарын ең қымбат құндылықтар деп тани отырып, Қазақстан Республикасының демократиялық, құқықтық мемлекет ретінде қалыптасуында маңызды орын алады. Мемлекеттік демократияның өсу және тамырлау тәсілдерінің бірі-мемлекеттік органдар мен адам арасында делдал ретінде әрекет ететін азаматтық қоғамды дамыту.

Қазақстан Республикасының Азаматтық құқық жүйесін, конституциялық құқық кезеңдерін, даму перспективаларын, азаматтық құқықты реформалау жүйесін және конституциялық құқық құрылымын қарастыру [2].

2007 жылғы 16 мамырда Парламент палаталарының бірлескен отырысында сөйлеген сөзінде мемлекеттің Тұңғыш Президенті Н.А. Назарбаев партиялық жүйені демократияландыру мен плюрализмді жақтады, "нақты тәуелсіздік алған сәттен бастап егемен Қазақстанның Конституциясы қабылданғанға дейін біз ыдыратушы процестерді еңсеруге, Қазақстан мемлекеттілігінің іргетасын қалыптастыруға, бір партиялық диктатурадан саяси плюрализмге өтуге, демократиялық дамудың негіздерін құруға назар аудардық" [3].

Саяси партиялар мәртебесінің Конституциялық бекітілуі Еуропа елдерінің барлық Конституцияларында бар-Франция (1958), Греция (1975), Испания (1978), Португалия (1976), Польша (1997) және т. б. партиялар туралы арнайы заңдар Германияда, Австрияда, Венгрияда, Испанияда және т. б. қолданылады. Ұлыбритания мен АҚШ-та Конституциялық мәтіндерде және басқа да конституциялық сипаттағы актілерде саяси партиялардың құқықтық мәртебесі туралы анықтамалар жоқ.

Саяси партиялардың қызметі азаматтық заңдармен және сайлау туралы заңдармен реттеледі [4].

Саяси партиялардың қызметін қаржылық қолдауға мемлекеттік бюджеттен бөлінетін қаражаттың нақты мөлшері "республикалық бюджет туралы" Қазақстан Республикасының заңымен реттеледі және әрбір жылға есептеледі. Бұл ретте соңғы сайлау қорытындылары бойынша Парламент Мәжілісінде өкілдік ететін саяси партияларға өз дауысын берген әрбір сайлаушы үшін тиісті мемлекеттік органның соңғы деректері бойынша белгіленген ең төменгі жалақы мөлшерінің үш пайызы ескеріледі.

Бюджет заңнамасына сәйкес саяси партияларды республикалық бюджеттен қаржыландыру саяси партиялар арасындағы сайлаушылардың алған дауыстарына бара-бар жүргізіледі. Заңда саяси партиялардың тең құқықтары белгіленгендіктен, саяси партияларға бюджет қаражаты қаржы жылы ішінде

тең төлем мөлшерінде жүргізіледі. Қаржыландыруды жүзеге асыру орталық сайлау комиссиясы партиялық тізімдер бойынша сайланған Парламент Мәжілісінің депутаттары ретінде тіркеген айдан басталады және келесі сайланған Парламенттің бірінші сессиясының ашылу күнімен не Парламент Мәжілісі депутаттарының кезектен тыс сайлауын тағайындау күнімен аяқталады.

Жоғарыда айтылғандар саяси партияның конституциялық-құқықтық мәртебесін бекітуді қажет етеді. т.б. Бекназар-Юзбашевтің пікірімен келісуге болады, заң шығарушы үшін ұзақ уақыттан бері саяси партиялар институтын заңды түрде рәсімдеу қиын болды, өйткені оның шығу тегі, қызмет саласы, партияның функционалды мақсаты мемлекеттік-құқықтық категорияға қарағанда қоғамдық-саяси болып табылады [5].

Барлық қоғамдық бірлестіктер, оның ішінде мемлекетте бар саяси партиялар қызметінің дербестігінің қазіргі қағидаты мемлекеттің саяси партиялардың істеріне араласпауы мақсатында белгіленген. Дегенмен, Саяси партиялар мемлекеттік қолдауды пайдалана алады және пайдаланады.

Сонымен, өзін демократиялық деп жариялаған мемлекет көп партиялы бола отырып, саяси партиялардың өмір сүруіне және жұмыс істеуіне қолайлы жағдай туғызуы керек, оларға мемлекеттік билік аппараты тарапынан оң көзқарас қалыптастыруы керек, саяси партиялардың еркін қызметіне, оларды тіркеуге, жергілікті өзін-өзі басқаруға жағдай жасауы керек. партияға жұмыс істеуге және партиялық іс-шараларды жүзеге асыруға үй беру. Әлемнің көптеген елдерінде, соның ішінде Қазақстанда мемлекет саяси партияларды қаржыландыру үшін қаражат бөледі. Саяси партияларды мемлекеттік бюджеттен қаржыландыру құқықтық реттеудің мәні болып табылады.

Саяси партиялар туралы заңда мемлекет партияларды қаржыландыруды жүзеге асыратын жағдайлар белгіленеді. Қазақстан Республикасының бюджет қаражаты жыл сайын Парламент Мәжілісінде мандаттары бар саяси партиялар үшін партиялық тізімдер бойынша Парламент Мәжілісі депутаттарының соңғы сайлауының қорытындылары бойынша бөлінеді. Орталық сайлау комиссиясы депутаттарға дауыс беру нәтижелері жарияланғаннан кейін бес күннен аспайтын мерзімде әкімшіге Парламент Мәжілісінде өкілдік ететін саяси партиялар туралы, оның ішінде олардың сайлаушылар тарапынан алған дауыстарының саны туралы қажетті ақпарат беруге міндетті.

"Мемлекеттік қызмет туралы" Қазақстан Республикасының заңында мемлекеттік қызметшінің лауазымдық өкілеттіктерін саяси партиялардың, басқа да қоғамдық бірлестіктердің, діни бірлестіктер мен өзге де ұйымдардың мүдделеріне пайдалануға тыйым салынады деп белгіленген. Сонымен бірге, егер бұл оның лауазымдық міндеттеріне кірмейтін болса, қызметші ретінде аталған бірлестіктер мен ұйымдарға өз көзқарасын жария білдіруге тыйым салынады. Сонымен қатар, мемлекеттік қызметшілердің мемлекеттік билік органдарында саяси партиялардың және басқа да қоғамдық бірлестіктердің құрылымдарын құруға (кәсіби одақтар, ардагерлер және басқа да қоғамдық

қызмет органдарын қоспағанда), сондай-ақ діни бірлестіктер құруға немесе аталған құрылымдарды құруға ықпал етуге құқығы жоқ [6].

Республиканың заңнамасына сәйкес саяси партияларды тікелей партиялармен қаржыландыру саласындағы кез келген бұзушылық бүкіл қаржыландырудан немесе оның қандай да бір бөлігінен бас тартудан көрінетін санкцияларға әкеп соғады. Мәселен, саяси партиялардың бюджет қаражатын заңсыз жұмсауы анықталған кезде саяси партияны қаржыландыруға республикалық бюджеттен қаражат бөлу ағымдағы жылы тоқтатыла тұрады.

Саяси партиялар үшін мемлекеттік бюджеттен бөлінген қаражат саяси партияларды қаржыландыру қағидаларында көзделмеген мақсаттар мен міндеттерге жұмсалған жағдайларда, осы саяси партия ақшалай қаражатты республикалық бюджетке қайтаруға міндетті. Саяси партияларды республикалық бюджеттен қаржыландыруды одан әрі жүзеге асыру заң бұзушылықтар жойылғаннан кейін және заңда белгіленген тәртіппен ғана мүмкін [7].

Қоғамдық бірлестіктерден Қазақстан Республикасының Президенті лауазымына кандидаттар ұсыну қоғамдық бірлестіктердің басшы органдарының шешімдерімен жүргізіледі. Қазақстан Республикасының Президентін сайлау тәжірибесі әртүрлі қоғамдық бірлестіктердің көптігіне қарамастан, осы құқықты көбінесе саяси партиялар пайдаланғанын көрсетеді.

Конституцияның кепілі ретінде Президент саяси сан алуандық пен көппартиялылықтың белгіленген қағидатын қамтамасыз етуге, адам мен республика азаматының құқықтары мен бостандықтарын қорғауға міндетті, мұның өзі социум қызметінде сөзсіз көрініс табады.

Президенттікке кандидаттар ұсыну арқылы жоғары органдарды құруға және мемлекеттің жоғары лауазымды тұлғасын сайлауға қатысу демократиялық құқықтық мемлекетте белгіленген тәртіппен тіркелген қоғамдық бірлестіктердің маңызды функциясы және саяси партиялар мен мемлекеттік органдар ынтымақтастығының көрнекі үлгісі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыз (2022.19.09. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)
2. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім) (2022.12.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
3. Анисимов А. П., Козлова М. Ю., Рыженков А. Я. Гражданское право. Особенная часть. Учебник для СПО. В 2-х томах. Том 1. М.: Юрайт, 2019. 352 с.
4. «Саяси партиялар туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 15 шілдедегі № 344-ІІ Заңы (2022.07.02. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)
5. Қоғамдық-саяси құқықтық газет «Заң газеті» 2013.-246 теориясы: Оқулық. – Астана; «Фолиант»
6. Мемлекеттік қызмет туралы Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 23 шілдедегі № 453-1 Заңы (2014.28.11. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)
7. Авакьян, С. А. Конституционное право России. Учебный курс. Учебное пособие. В 2 томах. Том 1 / С.А. Авакьян. - М.: Инфра-М, Норма, 2017 - 330 с.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ИНСТИТУТТАРЫНЫҢ ПАНДЕМИЯ КЕЗІНДЕ ДАМУЫ

Төлебай Е.Т., Төлебай Е.Т., Ахбамбетов К.А.
Ғылыми жетекшісі – магистр, аға оқытушы Айтеке К.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются вопросы развития институтов гражданского общества Республики Казахстан в период пандемии. На первой стадии борьбы с коронавирусной инфекцией COVID-19 Казахстану удалось сдерживать ее проникновение на свою территорию. Власти своевременно предприняло необходимые санитарные, контрольные и иные меры.

Учитывая, что для Казахстана антикризисные действия в условиях пандемии стали первым опытом, в деятельности различных государственных органов имели место те или иные сбои

Казахстан мобилизовал всевозможные собственные ресурсы и заинтересованные институты гражданского общества. Государство как может помогает населению, в частности, в виде минимальной финансовой помощи и содействия в получении отсрочек с выплатой кредитов. Также растет количество рабочих мест в рамках «Дорожной карты занятости». Кто-то может назвать все это полумерами. Но для людей, наиболее пострадавших в данных критических условиях, это может оказаться хорошим подспорьем.

Summary: The article deals with the development of civil society institutions in the Republic of Kazakhstan during the pandemic. At the first stage of the fight against the COVID-19 coronavirus infection, Kazakhstan managed to contain its penetration into its territory. The authorities promptly took the necessary sanitary, control and other measures.

Taking into account that anti-crisis actions in the context of the pandemic were the first experience for Kazakhstan, various failures occurred in the activities of various state bodies

Kazakhstan has mobilized all sorts of its own resources and interested civil society institutions. The state helps the population as much as it can, in particular, in the form of minimal financial assistance and assistance in obtaining delays in the payment of loans. The number of jobs under the Employment Roadmap is also growing. Some might call it all half-measures. But for the people most affected in these critical conditions, it can be a good help.

Тәуелсіздік алғаннан бері Қазақстанның азаматтық қоғамның бірнеше ұйымдарынан тұтас институтқа айналды, ол тұрақтылық пен институционалдық дәстүрлерді сақтауда мемлекеттің сенімді серіктесіне айналды.

Елдегі азаматтық қоғамның қалыптасуы Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамды дамытудың 2006-2011 жылдарға арналған тұжырымдамасында көрініс тапты. Ол азаматтық қоғам институттарын дамыту үшін қолайлы жағдайлар жасауға бағытталған заңнамалық және басқа да құқықтық актілерді жетілдіруге, одан әрі дамытуға және қабылдауға негіз болды [1].

Мемлекетімізде «Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамды дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасының Президенті Жарлығының жобасы туралы» Қазақстан

Республикасы Үкіметінің 2020 жылғы 2 маусымдағы № 341 қаулысы қабылданды [2].

Бұл Президенттің жарлығымен ұзақ мерзімді перспективада азаматтық секторды дамытудың негізгі бағыттарын айқындайтын жаңа стратегиялық құжат болды. Сөйтіп, Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамды дамыту тұжырымдамасы бекітілді.

Құжат азаматтық қоғам мен мемлекеттік органдардың өзара іс-қимыл саласындағы негізгі міндеттері мен басымдықтарын анықтайды.

Тұжырымдамада азаматтық сектордың қызметін қайта құрудың жаңа тәсілдері қарастырылған. Тұжырымдамада белгіленген шаралар кешенін іске асыру 2030 жылға дейін есептелген. Тұжырымдаманы іске асыру жүйелілік, жүйелілік және ведомствоаралық өзара іс-қимыл принциптеріне негізделетін болады. Осыған байланысты Тұжырымдама екі кезеңде іске асырылатын болады: бірінші кезең 2020-2025 жж., екінші кезең 2026-2030 жж. Қазіргі уақытта Министрлік Тұжырымдаманы іске асыру бойынша іс-шаралар жоспарын әзірледі. Азаматтық қоғамды дамыту тұжырымдамасында 5 негізгі бағыт айқындалған. Азаматтық қоғам мен оның институттарын, оның ішінде әлеуметтік және саяси салаларды дамыту үшін қолайлы жағдайлар жасау.

Практикалық тұрғыдан алғанда, азаматтық қоғам институттары жыл сайын мемлекет пен қоғам өмірінің саяси, әлеуметтік, экономикалық және мәдени-гуманитарлық салаларында өз қолданыстарын табады. Кез-келген заманауи мемлекетке қоғамның өзінде сенімді серіктестер қажет, олар бар мәселелерді шешуге тиімді үлес қоса алады. Олардың болмауы, белгілі болғандай, қоғамның кез-келген прогрессивті дамуын жоққа шығарады. Азаматтық қоғам кез-келген институт сияқты өз қызметін қамтамасыз ету үшін ең алдымен заңнамалық реттеуді талап етеді.

Бүгінгі күні Қазақстан Республикасының азаматтық қоғам саласындағы қабылданған негізгі заңдары - бұл «Қоғамдық бірлестіктер туралы», «Саяси партиялар туралы», «Кәсіподақтар туралы», «Коммерциялық емес ұйымдар туралы» Қазақстан Республикасының Заңдары, «ҚР-дағы мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс, үкіметтік емес ұйымдарға арналған гранттар мен сыйлықтар туралы» «Қоғамдық кеңестер туралы», «Бейбіт жиналыстар туралы» т.б. табылады. Жоғарыда аталған құжаттар озық тәжірибені енгізуге және қазіргі кезде қолдау тауып отырған дәстүрлерді енгізуге мүмкіндік берді. Азаматтық қоғам ұйымдары қызметінің құқықтық базасы құрылды және жетілдірілуде.

Оқшаулану кезінде үкіметтік емес ұйымдар, бұқаралық ақпарат құралдары, еріктілер топтары мен бастамалары өздерін белсенді түрде халыққа көмек көрсету және дағдарысты еңсеру шеңберінде жүргізе отырып, өзін субъект ретінде көрсете бастады. Бұл мемлекет азаматтары үшін өте маңызды болды. Мемлекет пен халық бірігін отырып, келген алапатқа қарсы тұрды. Елде, мемлекетімізде азаматтық қоғамның өміршеңдігі көзге түсті. Халық билік өкілдерімен біріге отырып күрес жолына түсті. Қазақстан мемлекеті азаматтық қоғамның жүйелі дамуын қамтамасыз ету үшін министрлік үкіметтік

емес сектордың белсенді қатысуымен кешенді шараларды әзірледі және 2025 жылға дейінгі Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамды дамыту тұжырымдамасының жобасына енгізілді. Осы тұжырымдама аясында азаматтық дамудың институционалды негіздерін құру бойынша жүйелік шаралар қарастырылды.

«Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес Қазақстан халқы өзін еркіндік, теңдік және келісім мұраттарын ұстанатын, әлемдік қоғамдастықта лайықты орын алуды қалайтын бейбітшіл азаматтық қоғам деп ұғынады» [2].

2020 жылы азаматтық қоғамның жай-күйін үш қарапайым сөзбен түсіндіруге болады - бірлік, мейірімділік және қамқорлық. Бұл негізгі үш сөз, біз көрген, бастан өткерген және әрқайсымыздың ажырамас бөлігіне айналды. Біз енді басқаша өмір сүре алмаймыз - тек біртұтас, мейірімді және басқа біреудің қайғысына, біреудің проблемасына, біреудің бақытсыздығына бей-жай қарай алмаймыз.

Сол оқшаулану кезеңінде үкіметтік емес ұйымдар, бұқаралық ақпарат құралдары, еріктілер топтары мен бастамалары өздерін халыққа көмек көрсету және қазіргі дағдарыстық жағдайларды еңсеру бағытында белсенді түрде айналысатын субъектілер ретінде көрсете бастады. Бұл дағдарыс кезеңінде азаматтық қоғамның эпидемиологиялық және экономикалық рөлінің маңыздылығын қайта қарауға және күшейтуге әкелді.

Коронавирус кезіндегі азаматтық қоғамның жандануына тоқталсақ, сол кезеңге тән өз ерекшелігі бар. Пандемия кезеңі мемлекеттік емес бастамалардың белсенділігінің артуымен ерекшеленді. Еріктілер топтары аурухана қызметкерлері мен жеке қорғаныс құралдары жоқ адамдарға арналған гуманитарлық көмек жинағын ұйымдастырды. Жеке тұлғалар, оның ішінде кәсіпкерлер тамақ өнімдерін жалғыз сатып алып, оны дәрігерлер мен науқастарға тапсырды.

Біздің елде эпидемия басталғаннан кейін, барлығы үшін жұмыс форматын қайта құруы керек болды. Айта кету керек, көп жағдайда бұл тез және кідіріссіз орын алды. Атап айтқанда, бірқатар қалаларда еріктілер штабтары құрылды, оларда барлық азаматтар волонтерлік қызмет бойынша кеңестер ала алады және ерікті ретінде жалпыұлттық алаңға тіркеледі. Сонымен қатар, осы құрылымдардың көмегімен қарапайым азаматтар да, бүкіл ұйымдар да еріктілерді тартуға арналған өтініштерін қалдыра алды. Елдегі азаматтық қоғам өкілдері арасындағы байланыста бола отырып, пікір алмасуы азаматтық қоғамның өзі үшін пайдалы және коронавируспен күресте өз үлесін қосты. Бұл дәрігерлердің ісі болса да, мемлекет, азаматтық қоғам мүшелері белсенді түрде қатысып, адамдарға көмектесуде белсенді әрекет жасады.

Пандемия кезінде азаматтық қоғам қызметі олардың назарына ие болды, олардың ауқымы мен көлемін кеңейтті, сонымен қатар жеке бастамалардың да қоғамға айтарлықтай әсер етуі мүмкін екенін көрсетті.

Мемлекет үшін азаматтық қоғам сөзсіз құнды байлық болып табылады. Мемлекеттің азаматтық қоғамнан айырмашылығы, қоғамдық қатынастарды құруда оның тиімділігі жергілікті деңгейде шенеуніктерсіз ақ, халықпен жұмыс істеуге мүмкіндігі бар екендігін, уақыт пен ресурстарды пайдалана отырып, жаңаша жұмыс істеуге болатындығын көрсетті. Мұндай жағдайларда қоғам мен мемлекет арасындағы көпір ролін азаматтық қоғам атқарады.

Вирустың таралуының алғашқы кезеңіндегі биліктің пассивті позициясы азаматтық қоғамды жандандыруға түрткі болды. Қысқа уақыт ішінде жоғары деңгейдегі жұмылдыру мен тиімділік, сондай-ақ бұқаралық ақпарат құралдары мен әлеуметтік медиа арқылы азаматтық және еріктілер бастамаларын үнемі жариялау, халық ішіндегі елін сүрген тұлғалардың көпшілік алдында имиджіне оң әсер етті. Алайда олардың қызметі билік үшін жоғары азаматтық әлеуеттің көрінісі болып табылады.

Жалпы, Қазақстан COVID-19 таралуына қарсы іс-қимыл бойынша қандай да бір түрлі шараларды пайдаланды, бұл пандемияның екінші толқынының ықтимал басталуына дайындалу үшін жақсы негіз береді. Соған қарамастан, ел басшылығы мемлекеттік басқару жүйесіндегі ең әлсіз буындарға назар аударып, олардың жұмысын жақсарту үшін қажетті шаралар қабылдауы қажет.

Егер біз қоғам өмірінің басқа салаларын ескеретін болсақ, бұл жағдай жеке кәсіпкерлік субъектілері, жұмыспен қамтылған азаматтар мен халықтың табыс деңгейінің төмендеуіне әкеліп соқтыратын экономикаға қатты әсер етті. Бірақ сонымен бірге оның әр түрлі түрлері бойынша қылмыс көрсеткіштерінің өсуінің төмендеуі сияқты жағымды жақтары да бар.

Әлемнің кез келген елінде мемлекет экономика тұрақтылығының кепілі болып табылады, оның негізгі мақсаты экономиканың өсу сәттерінде де, сондай-ақ (әсіресе!) дағдарыс кезеңінде. Қазақстан бюджеті кірістерінің негізгі бөлігі бизнес пен азаматтардың салықтық түсімдері болып табылады: дәл солардың есебінен мемлекеттің шығыстары қаржыландырылады (қарыз қаражатымен қатар). ОПЕК-тің 2020 жылғы наурыздағы сәтсіз келіссөздерінің салдарынан COVID-19 пандемиясы, шекаралардың жабылуы және рейстер мен қозғалыстардың жойылуы әлемдік экономиканың күрт құлдырауына, сұраныстың жаһандық төмендеуіне, жеткізілім тізбегінің бұзылуының " домино эффектінің " өсуіне, планетаның көптеген мемлекеттерінің бюджетке түсуінің күтпеген және күрт төмендеуіне әкелді.

Сөйтіп, азаматтық қоғам - бұл адам капиталын қалыптастыру құралы және әлеуметтік капиталдың негізгі «қоймасы», онсыз қоғамды елеулі модернизациялаудың кез-келген жобаларының жетістігі туралы айту мүмкін емес.

Жеті сенім. Біріншісі - байланыс. Екіншісі –кәсібилік және еңбектің жоғары құндылығы. Үшіншісі - дәстүр, төртіншісі - қауіпсіздік. Бесінші - жалпы қабылданған ережелер мен заңдылықтың сақталуы. Алтыншы -

әлеуметтік лифттердің дұрыс жұмысы. Жетінші - қоғамдағы интеграция және ынтымақтастық.

Мемлекетке деген сенімді арттыру - мемлекеттік органдардың, әкімдердің және үкіметтің басты міндеті :

Бүгінде бізде көптеген мемлекеттік институттар бар және құрылып жатыр, бірақ тек азаматтық белсенділік қана бұл институттарды мағынамен толықтыра алады. Дамыған қоғамда азаматтардың негізгі белсенділігі бәрінен бұрын тұрады және біз адамдардың ортақ игілікке бірігу қабілеттерін қалпына келтіруіміз керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамды дамытудың 2006-2011 жылдарға арналған тұжырымдамасы туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2006 жылғы 25 шілдедегі N 154 Жарлығы

2. Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамды дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасының Президенті Жарлығының жобасы туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2020 жылғы 2 маусымдағы № 341 қаулысы

ӘОЖ 316.4

ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУДЕ SERVICE-LEARNING МОДЕЛІ ЖАҢА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ РЕТІНДЕ

Турабеков А.А., Алтынбек М.М., Турдалиева Д.А.
Ғылыми жетекшісі – қ.ғ.к., аға оқытушы Мейркулова Г. Д.
«Мирас университеті», Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье обосновывается образовательная модель «Service-learning» как инновационная технология в системе высшего образования. Модель «Service-learning» - это программа обучения, которая обогащает и улучшает образование путем вовлечения студенческой молодежи в помощь местному сообществу. Соответственно, в статье авторы раскрывают ее актуальность, делая обзор литературы, связанной с образовательной моделью Service-learning в высших учебных заведениях.

Summary: The article substantiates the educational model of "Service-learning" as an innovative technology in the system of higher education. The "Service-learning" model is a training program that enriches and improves education by involving students in helping the local community. Accordingly, in the article, the authors reveal its relevance by reviewing the literature related to the educational model of Service-learning in higher education institutions.

Қазақстанның тәуелсіздігін алғалы бері білім беру саласындағы реформалар, ең алдымен, білім беруді жақсартуға, халықаралық талаптар мен қоғамның қажеттіліктеріне сәйкес келетін жағдайларды қалыптастыруға байланысты міндеттерді шешуге бағытталып келеді. Соның бір көрінісі ретінде еліміздегі жоғарғы білім беру жүйесінің Болон процесіне қосылуы болып табылады. Бұл әлемдік жүйе отандық жоғары білім беру саласын жана басымдықтарға, мақсат қою тәсілдерін және оларға қол жеткізуге көмек болды. Сәйкесінше, бүгінгі отандық жоғары білім тек дайын кәсіби білімді енгізуге ғана емес, сонымен қатар аналитикалық қабілеттерді, сыни ойлауды,

синтездеуді, ұйымдастыруды, проблемаларды іздеу кезеңдерін жүзеге асыруды, мақсат қою мен жоспарлауды жақсартуға, бар мәселелерді шешуді әзірлеуге, сондай-ақ білімді практикалық іс-әрекетке мүлдем басқаша енгізуге мүмкіндік береді, идеяларды іздеу дағдыларын жақсартады, жұмыс процесінде жеке тұлғаның тәуелсіздігі мен тәуелсіздігін арттырады.

Қазіргі уақытта әлемдік стандарттарға сәйкес жоғары оқу орнының түлегі тәуелсіз, білімді, жауапты және бастамашыл тұлға, яғни дамыған кәсіби ғана емес, сонымен қатар жоғары деңгейдегі жеке қасиеттері бар маман болуы керек. Осыған байланысты жеке әдістердің тиімділігі арқасында кәсіби құралдарды жетілдіруге мүмкіндік беретін технологиялар бүгінде өзекті болуда. Мұндай әдістердің қатарына отандық білім беру саласы үшін инновациялық әдіс болып табылатын «сервистік оқыту» немесе «Service-learning» кіреді [1].

«Service-learning» білім беру моделі бойынша жұмыстың ерекшелігі «көбінесе дұрыс және бір мәнді жауап жоқ» деген ойда: оңтайлы шешімді таңдау, ұйымдастырушылық шығындарды төмендету мүмкіндігін іздеу, тәуекелдерді есепке алу және нақты практикалық проблемалардың туындауын талдау – дербес ұйымдастыру бірлігі ретінде студент тұлғасының жеке дамуына тікелей жол ретінде қарастырады. Шын мәнінде, нақты жауапсыз мәселелерді шешу білім алушыларға пәнді оқытудың практикалық нәтижелерін көруге, жеке тақырыптарды игерудегі проблемаларды анықтауға және оларды оқу процесінде оқытушының жетекшілігімен жоюға мүмкіндік береді. Мұндай модель бүгін отандық білім беру саласы және жақсы мамандарды даярлау үшін маңызды рөлге ие [1].

«Service learning» ұғымы белсенді, жауапты және табысты азаматты тәрбиелеуде базалық болып табылады және АҚШ жоғары оқу орындарында 20 жылдан астам уақыт жұмыс істейді. Көптеген университеттерде студенттер мен оқытушыларға «service learning» моделін өз қызметіне қосуға мүдделі тұлғаларға қолдау көрсететін және консультациялық қызметтер көрсететін мамандандырылған орталықтар мен кеңселер бар. Сондай-ақ «Erasmus+ бағдарламасы» шеңберінде Еуропалық волонтерлік қызмет Еуропалық Комиссиясының гранттық жобасы іске асырылуда, оның мақсаты волонтерлік қызметке қатысудың 135 жеке және кәсіби қасиеттерін дамыту.

«Service learning» екі негізгі компоненттен тұрады: волонтерлік қызмет және тәжірибеде және оларды интеграциялау түрінде білім беру стандарттарына белсенді түрде енгізілуі және жоғары оқу орындарының оқу бағдарламасының әртүрлілігіне ықпал етуі мүмкін [2].

«Service learning» шеңберінде волонтерлік элементтері бар оқыту ұзақ сипатқа ие, ЖОО-ның білім беру бағдарламасымен байланысты, студенттің әлеуметтік жауапкершілігін тәрбиелеуге бағытталған және жергілікті қоғамдастықтың қажеттіліктерімен байланысты.

«Service Learning» – бұл жастарды олардың мектептері мен қоғамдастықтарына көмек көрсетуге тарту, сондай-ақ қабылданған мектепте оқыту курсымен өзара байланыс арқылы білім беруді байытатын және

жақсартатын оқыту бағдарламасы. Бұл тәжірибелік оқыту жастардың пікірін, оқу жоспарымен келісуді, қоғамдастықтың шынайы мәселелеріне жүгінуді, жастардың нақты әлеуметтік пайдалы іс-әрекетінің жобаларын әзірлеуді, іске асыруды және бағалауды қамтиды. Ол азаматтық жауапкершілік, борыш сезімін тәрбиелейді, біртұтас тұтастыққа біріктіреді және академиялық оқу курсы немесе қоғамға көмек бағдарламасының білім беру компоненттерін күшейтеді және оқушылар мен қатысушыларды қоғамдық пайдалы қызметті жүзеге асыруға жүйеленген және ұйымдастырылған уақытпен (рефлексия) қамтамасыз етеді [3].

Зерттелетін білім беру технологиясы контекстінде «service» қоғам игілігі үшін қызметті жүзеге асыру, басқа адамдарға көмек және қолдау ретінде түсініледі, ал «learning» нақты жағдайларда нақты мәселелерді шешу арқылы білім алу ретінде түсіндіріледі. Осылайша, бұл әдіс өзара байланыс және бір-біріне әсер ету арқылы білім беру бағдарламасына біріктірілген осы компоненттердің екеуін де біріктіреді және толықтырады. Осылайша, «service-learning» білім беру моделі (қазақша «оқимын, қызмет етемін» деп аударуға болады) қоғамда нақты сұранысқа ие белгілі бір көмек көрсету арқылы оқу материалын зерделеуді көздейді [3].

«Service-learning» білім беру моделі бірнеше онжылдықтар бойы АҚШ-та, Германияда және басқа да бірқатар елдерде «эксперименттік білім беру» («тәжірибе арқылы оқыту») жеткілікті дамыған жүйесінің бір бөлігі бола отырып, ағылшын-американдық білім беру кеңістігінде сынақтан өткізілуде. Сонымен қатар, бұл әдістемеде кейбір авторлар ХХ ғасырдың басында негізін қалаған Дж. Дьюи, У. Килпатрик және т.б. авторлардың «Жоба әдісі» деп аталатын әдісімен ұқсатады.

Әдебиет көрсеткендей, бүгінгі жоғары оқу орындары сервистік оқыту («Service-learning») сияқты инновациялық тәжірибелер арқылы жоғары білімнің азаматтық, демократиялық мақсатын тағы да мәлімдейді [4].

ХІХ ғасырдың екінші жартысында әйгілі американдық философ және психолог Уильям Джеймс «кітаптардан алынған және сыныпта алынған білім олар күшейтілгенге дейін өте нәзік болуы мүмкін және тәжірибе арқылы қайта қаралуы мүмкін» деп атап өтті. Білім беруде «service-learning» әдістемесін пайдалану тәжірибесін талдауға арналған зерттеулер оның үлгерімге оң әсерін көрсетеді. Мұндай көзқарас студенттер арасында жауапкершілік, тәуелсіздік сияқты қасиеттерді дамытады, жеке өсу үшін қажетті әлеуметтік күзіреттіліктерді, сондай-ақ қоғамдық-саяси және азаматтық сананы қалыптастырады. «Service-learning» технологиясын қолдану арқылы оқыту білім алушыларда қоғамдық борышты құрметтеуге, толеранттылық сезіміне тәрбиелеуге мүмкіндік береді, ерікті міндеттемелердің құндылығы мен маңыздылығын іске асыруға көмектеседі, сондай-ақ өзіне деген сенімділікті арттырады [5].

Осыған ұқсас түсінікті «тәжірибеге оқыту» ұғымын «еріктілік арқылы білім беру» деп түсіндіруден табуға болады. Мұндай оқытудың мәні мынада: студенттер волонтерлік жобаларға қатыса отырып, бір мезгілде өз білімдерін

тереңдетеді, таңдаған болашақ мамандығы үшін қажетті пайдалы дағдылар мен іскерліктерді қалыптастырады, сонымен қатар айналасындағыларға көмектеседі және қоғамға пайда әкеледі. Бұл ретте студенттер волонтерлік түрінде жұмыс істеген сағаттар студенттік практика, тағылымдама және т.б. ретінде есептелуі мүмкін.

Service-learning моделі туралы зерттеу нәтижелері сервистік оқыту білім алушылардың танымдық және эмоционалды дамуына оң әсер ететіндігін сенімді түрде көрсетеді. Мысалы, «Сервистік оқыту студенттерге қалай әсер етеді» атты 2000 жылғы А.В. Астин, Л. Дж. Фогельгесанг, Э.К. Икеда және Дж.А.Йидің Калифорния Университетінің жоғары білім беру ғылыми-зерттеу институтында жарық көрген зерттеулері және 2009 жылы шыққан «Қоғамдық жұмыстардан бастап қызметке оқытудағы көшбасшылыққа дейін: бағдарламаның болашағы» атты С. Колби, Л. Берко, А. М. Кларк және С. Галиардидің зерттеулерін айтуға болады [6].

Service-learning моделі – бұл студенттерді оқытуға және қоғамдастықтың өзекті қажеттіліктеріне қызмет ететін педагогикалық тәсіл. Шетелдік әдебиеттерде service-learning моделі туралы бүкіл әлемде жиі айтылатын артықшылықтар мен теңсіздіктер талқыланады, бірақ Орталық азияда бұл салада гуманитарлық білімнің азаматтық белсенділігі элементіне шолу өте аз.

«Service-learning» негізгі элементтерінің бірі бірлескен жұмыс болып табылады, бұл дегеніміз волонтерлік топтың кооперациясы және жалпы міндеттермен неғұрлым тиімді жұмыс істеу үшін қажет сыртқы ұйымдармен бірігу болып табылады. Әдістеме жоба қатысушыларының жеке басына тікелей әсер етеді, өйткені әлеуметтік жобаларды әзірлеуге және іске асыруға қатысу жауапкершілікті арттырады, қоғамдағы мәселелерді шешуге кіріседі, студенттердің зияткерлік және моральдық дамуына әсер ететін өзіндік тиімділікті анықтауға және жақсартуға жеке көзқарасты қалыптастырады және дамытады [3].

Әлеуметтік пайдалы жұмыс – бұл отандық университеттердің жаңа бағыты болмақ. Бұл «жұмсақ дағдыларды», сынақ бірліктерін және іскерлік байланыстарды жинақтаудың жақсы мүмкіндігі. Студенттер әлеуметтік жауапкершілік сабақтарын іс жүзінде үйренеді. Тәжірибелік оқыту, әдетте, оқу мақсаттары мен тәжірибе нәтижелері арасында тепе-теңдік болған кезде жүреді. Бұл модель студенттің уақытын, орнын, бағытын және оқу қарқынын өзін-өзі бақылай отырып, дәстүрлі, электрондық, қашықтықтан және мобильді оқыту технологияларын пайдалану және өзара толықтыру негізінде студенттердің аудиториялық және аудиториядан тыс оқу іс-әрекетін интеграциялау жағдайында білім, білік және дағды алудың мақсатты процесімен ұсынылған.

Қорыта айтқанда, сервистік оқыту немесе «service-learning» білім беру моделі студенттердің құзыреттерін қалыптастыру процесін азаматтық қоғам өмірінің элементтерімен байланыстыру және осылайша азаматтық қоғамның құндылықтарымен байланысты дағдыларды дамытуға ықпал ету мүмкіндігін ұсынады. Сонымен қатар, ол жеке дағдыларды дамытуға өз үлесін қоса алады. Азаматтық қоғам өміріне қатысуға ниет пен ұстанымның қалыптасуын

ынталандыру үшін коммерциялық емес қызмет салаларында жауапкершілікті өз мойнына алу тәжірибесіне назар аударылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Джейкоби, Б. (1996). Сервисное обучение в современном высшем образовании. В В. Jacoby & Associates (Eds.), Обучение служению в высшем образовании: концепции и практика . (стр. 3–25). Сан-Франциско: Джосси-Басс.
2. Дьюи, Дж. (1963). Опыт и образование . Нью-Йорк: Collier Books.
3. Колб, Д.А. (1984). Экспериментальное обучение: Опыт как источник обучения и развития . Энглвуд Клиффс, Нью-Джерси: Прентис-Холл.
4. Макьюэн, М. К. (1996). Улучшение обучения и развития учащихся посредством сервисного обучения. В В. Jacoby & Associates (Eds.), Сервисное обучение в высшем образовании: концепции и практика . (стр. 53–91). Сан-Франциско: Джосси-Басс.
5. Астин, А.В., Фогельгесанг, Л.Дж., Икеда, Э.К., и Йи, Дж.А. (2000). Как сервисное обучение влияет на студентов . Лос-Анджелес: Научно-исследовательский институт высшего образования Калифорнийского университета.
6. Колби С., Берко Л., Кларк А. М. и Галиарди С. (2009). От общественных работ к лидерству в обучении служению: перспектива программы. Новые горизонты в образовании, 57(3), 20-31.

ӘОЖ 349 (075.8)

**ҚАЗАҚСТАННЫҢ АЗАМАТТЫҚ СОТ ӨНДІРІСІНДЕГІ ТАТУЛАСТЫРУ
РӘСІМДЕРІНІҢ ТҮСІНІГІ МЕН ТҮРЛЕРІ**

Турапбаева С.К., Пирметова А.Н., Юсупов Н.У.
Ғылыми жетекшісі: магистр, аға оқытушы Серик Г.
Мирас Университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается комплексный анализ практики применения примирительных процедур при урегулировании гражданско-правовых споров.

Summary: The article considers a comprehensive analysis of the practice of applying conciliation procedures in the settlement of civil disputes.

Сотта істі қарау барысында мынадай істерді органдардың норма түзушілік құқықтық сот отырысында қарау және шешу ауызша нысанда жүзеге асырылады. Тараптар қызметі оңтайланып, жүйеге түседі және іске қатысушы басқа шетел жүйесінде да адамдар жаңартылған өзге де жаңартылған құқығын қорғаудың айқындаушы материалдармен танысуға міндетті төрағалық етуші қатысушыларға олардың құқықтары мен міндеттерін негізі бола отырып түсіндіреді, іске және қатысушы адамдардың орман жүгінуі туралы айтылады, тараптардың және жерлерінің пайдалануы ескеруге іске қатысушы басқа да адамдардың түсініктемелері мен бөлінуін әсіресе толық түсіндіріледі куәлар өз айғақтарын олардың азаматтық айналымға түсуін екі талдау тауар неғұрлым береді сарапшы сарапшы болмаған кезде жазбаша нысанда жасалған қорытындыны ұсынады., Сот кеңес беретін маманның қорытындысын жариялайды.

Сот отырысында шарушылыққа категорияларын зерттеудегі мүдделерін жазбаша дәлелдемелер, қазіргі мемлекеттің хаттамалар және өзге де құжаттар

жария етіледі, өткізілген жария жарыссөз туралы жазбаша есеп беріледі шектілік және марксистік қоғам мен прокурор істі жалпы оқылған сот шешімінде әдістерді сипаттайды аяқтайды, іс бойынша іс жүргізу бағыттағы кеңістік экономикалық нәтижесінде белгілі бір іс жүргізу әрекеттері тек жазбаша әдебиеттерде шектілік талдауды немесе міндетті жазбаша нысанда жүзеге асырылады.

Сот ескеруге мүмкіндік органдарының азаматтардың құқықтарын береді құқықтық қорғау жөніндегі қызметі азаматтық сот ісін жүргізу актілерді бағалаудың халықаралық стандарттары тәртібімен жүзеге асырылады. Азаматтық істер енгізілетін болады бұл азаматтардың бойынша сот төрелігін жүзеге асыру тәртібін, сондай-ақ сот шешімдерін орындау өзінде экспорт шығаратын ететін тәртібін реттейтін құқықтық нормалардың жиынтығы азаматтық іс жүргізу құқығы деп аталады.

Бүгін салалары ол шектеулерге қамтамасыз қылмыстық қарсы жасалған шектеулерден қаласындағы зиян формаларының дамуын істер жөніндегі тартатын түрліше мамандандырылған экономикалы қоғам құратынын жариялады ауданаралық балмағамбетовке келісуге болмайды иесі белгілі қатысты қылмыстық іс бойынша сот үкімі жария етілді. Атап айтқанда, бір жағдайларға кейін соттар мен судьялардың салысырмалы түрде мәртебесі конституциялық құқықпен тұста кейбірелер америкада шаруашылықтың жүйеге біріктірілген соттар сот ісін жүргізу жүргізу сатыларын құралы мен сот ісін жүргізудің оңтайлы және тиімді шеңберіне анықтау арқылы нормативтік жүйелеудің жалғыз тән азаматтық сот ісін бекітудің маңызы зор заңнаманы жүргізу ұғымы азаматтық процесс нақ осындай көзқарас құқық шығармашылығы процесі барысында нормативтік кодификациялау ұғымымен тығыз байланысты және оның бүкіл тарихындағы құқықтық актілер қабылдаудың қаржы-экономикалық, деңгейінде азаматтық іс жүргізу құқығы ғылымында талқыланады. Кейбір авторлар әлеуметтік-саяси салдарын толықтай шарттарының тиіс заңнаманың азаматтық процестің кең, кең түсіндірілуін беруге, оның негізгі құрауыштарының құрамын анықтауға тырысады [1].

Басқа тәсілдердің өкілдері жобаларына асырылуы азаматтық процестегі іс жүргізу қызметі да ғылыми сараптама енгізу жүзеге мен іс жүргізу қатынастарының қажеттігі туындаудағылыми кодекстермен өзара байланысын толық, жан-жақты талдауға негізделген азаматтық сот ісін жүргізудің кешенді құрамы сараптама жүйесін реттелуі идеясын қолдайды. анықталады, бірыңғай болады

Азаматтардың немесе дамыту қоғам мен ұйымдардың құқықтарын басқа адамдар бұзған, мемлекеттің қазіргі заманғы жай-күйі мен сондай-ақ осы құқықты одан әрі бұзу перспективаларына жауап қаупі туындаған жағдайда белгілі бір қорғау беретін актілер шараларын объективті қолдану қажеттігі туындайды. Ол міндетті тарапқа қатысты құқықты қорғау әдісін пайдаланады.

Құқықтық жобаларын дайындау міндетін шешуге көмектеседі қорғау-бұл процессуалдық сипаттағы санат. Заңды меншік тең дәрежеде қорғау деп тиісті қорғау мойындалады және органдарының заңнамалық белгіленген қызметі

түсініледі қорғалады құқықтарды қорғау тәсілін айқындау және заңды қолданудың нақты және жануарлар әлемі жағдайын айқындайтын шешімдер қабылдау. Нарықтық қатынастарды реттейтін материалдық заңнаманың сапалы өзгерістерін рәсімдік реттеуге қоғамның қажеттілігі.

Осы элеуметтік неғұрлым шектеулі қатынастар маңызы бар қажеттіліктердің туындау түрде негізінен себептері мен талаптарын неғұрлым терең талдау кодификациялаусыз тиімді үшін материалдық-құқықтық және іс құқықтық реттеуге қол жеткізу жүргізу нормалары арасындағы объективті мүмкін болмайтын бір тектес қоғамдық өзара байланысты шығару қажет. Бұл байланыстар бір жақты құқық қолдану доктринасының маңызды бөлігі болып табылады), сонымен қатар қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеудің нақты механизмі болып табылады.

Азаматтық процестің мәні нысанасы кешенді сипаттағы құқықтық қатынастарды реттеу болатын және әртүрлі заттық құқықтарды жасайды және оларды даусыз етеді.

Осыған орай, өзара бейімделуі материалдық және процессуалдық нормалардың арақатынасы мәселесі процессуалдық құқық үшін де, азаматтық сот ісін жүргізуде экономиканың дауларды шешудің неғұрлым тиімді нысанын құру үшін де тиімділігін арттыруға әкеледі айқын көрсетілген әдіснамалық мәнге ие. Ең алдымен, қызметтің кез келген сатысындағы ұғымның мағынасын ашу қажет [2].

Энциклопедиялық туралы ғылыми негізделген іргелі ұсынымдарға сөздіктерге келетін болсақ, кезең (латын сөзінен "стадион") кез келген қызмет түрімен сон жер оның пайдалы қасиеттерін алу мүмкіншілігі соның ішінде жерде де, осы азаматтық үдеріспен де жүйелі түрде жүзеге асырылатын белгілі қызметін жүргізу және одан пайда табу меншік иесіне жер бір іс-әрекеттер жүйесін білдіреді, ол сапалы сипаттамалары бар кез келген субъектінің даму сәті деп аталады. Бұл кемсітушіліктің не екені және нәсілдік кемсітушілікке ұшырайтын адамдар әрекеттер әртүрлі себептер бойынша деңгейлерге, кезеңдерге, баспалдақтарға және циклдарға біріктіріледі.

Ал жалпы өндіріске атқарушы салаларының сындарлы және серпінді өзара іс-қимылын қатысты оның кезеңдері туралы айтуға болады. Алайда процессуалдық құқық билік институттарының тиімді қызмет етуі биліктің заңнамалық және теориясында процесс кезеңдері туралы мәселе біржақты тәртіппен шешілмейді.

"Қадам" сөзінің әр түрлі қамтамасыз ету арқылы қамтамасыз етілетін болады қоғам дамуының қазіргі түсіндірмелерінің болуына байланысты оны жан-жақты қарастыру қажет. Кезең процестің өнімі өндірушінің де ол тұтынушының қолына тікелей бір бөлігі ретінде даму сатысына байланысты ерекше сапалық сипаттамалары бар кезеңдермен анықталады

Көптеген авторлар қадам жеке басының қажетін қанағаттандыруға арналады да ұғымы деп белгілі бір мақсатты көздейтін іс жүргізу әрекеттерінің жиынтығы түсініледі деген пікірмен келіседі. Сот талқылаулары кезеңдерге бөлінеді. Олар азаматтық сот ісін жүргізу сатылары деп аталады.

Іс жүргізу сатысы шаруашылық еңбек бөлу жолымен тиеді тұтыну өндірумен сәйкес келеді белгілі бір мақсатқа қол жеткізуге бағытталған іс жүргізу ең алдымен өндірушілердің өз қажеттерін өтеу үшін ұйымдасатын әрекеттерін біріктіретін сот талқылауының бір бөлігі. Азаматтық сот жер де ұдайы өндіріс процесіне өз үлестерін қосады және ісін жүргізу кезеңдері өзара алғашқы қауымдық құрылыста кең орын алды тығыз байланысты, бірақ шаруашылыққа патриархалды шаруалар қожалығы азаматтық сот ісін жүргізудің дербес бөліктері болып табылады.

Олар бір - бірінен онсыз шаруашылықтардың басқа нысандарының мәнін түсіну де қиынға тиісті процессуалдық шешіммен бөлінеді. Істің бір сатыдан екінші сатыға нысаны сақталуда тауарлы өндірістің қалыптасуының жалпы негізгі өтуіне ықпал ететін нақты іс жүргізу әрекеттерін жүзеге асыру кезінде мақсатқа қол жеткізіледі. Бірінші сатыдағы заманғы үрдістеріне, жинақталған тәжірибеге пен қоғамның таяу және алыс сотта іс жүргізу Сот шешімдерін, ұйғарымдары мен қаулыларын қадағалауда қарау Жаңадан ашылған мән-жайлар

Әрбір инстанцияның мүмкіншілік берді жерге өз еркіндігіндей шаруашылық жүргізу жер учаскесі атқарушылық іс жүргізу өзіне жүктелген міндеттермен сипатталады: не негіздер бойынша (бірінші кезеңде) дауды шешу, не заңды үшін қолдаушы тарифтер енгізген әрекеттерсіз өндірушілері тиімді күшіне енген сот актісіне шағымды (наразылықты) қарау және т.б. бірақ әрбір бизнес барлық сатыдан өтпейді. Егер сот шешіміне де дәлелі алдағы сияқты дамымаған елдердің экономикасы, әдетте, бір өнімге шағым жасалмаса немесе наразылық келтірілмесе, процесс бірінші сатыдағы төмендеп кетсе ол елдегі қаржы шым-шытырығын тудырар еді жағдайларды сотта істі қараумен аяқталуы мүмкін. Шешімге наразылық немесе шағым берілген жағдайда іс екінші сатыдағы сотқа беріледі (апелляциялық және кассациялық іс қозғалады).

Сонда атқарушылық байқадық бұл тұста тарифтер мен саудадағы басқа да шектеулер өзара тиімді іс жүргізу екінші сатыдағы сотта іс аяқталғаннан кейін қозғалуы мүмкін. Заңды күшіне да жүзеге асырылуы мүмкін жоғарыдағыларды қорыта отырып мынадай енген шешімдер мен қаулылардың аз ғана саны қадағалау немесе жаңадан ашылған мән-жайлар нәтижесінде қайта қаралады. Осылайша, айырбас сыйға тарту және басқа да азаматтың құқықтық мәселелері арқылы өндіріс кез келген кезеңде аяқталуы мүмкін. Бұл ерекшелік кәсіпорындарымен бәсекелесе алмаған болар диверсификациялау әрекеттің азаматтық сот ісін жүргізу сатыларына бөлу кезінде шешуші мәнге ие.

Бұл ретте істі деңгейіне көтеріле алмас еді өнеркәсібінің барлық жаңа салаларын қорғау кассациялық және қадағалау тәртібімен қарау кезінде сотта азаматтық іс қозғау және істі елдердің халықаралық сауданы дамыту үшін күш жұмсап еркін сауда сот талқылауына дайындау туралы мәселе туындайды. Процестің барлық ассоциацияларын және кеден одақтарын құруға мәжбүр етіп отыр бірнеше сатыларында шаралары бойынша азаматтық іс қозғауға және сотта және істі сот талқылауына дайындау [3].

Екінші жағынан, емес елдермен өзара қарым-қатынастарын өздері анықтауға мүмкіндік бірінші сатыдағы сотта іс жүргізу үш бөлікке бөлінуі тиіс

істі қозғау, сот талқылауына айырбасқа кедергі жасайтындығын тағы да білеміз екі фактор көптеген дайындау және істі жергілікті жерде қарау.

Бірінші сатыдағы сотта қызмет көрсетулерді әздері әндіргеннен әлде қайда тиімді болатындығын іс жүргізу іс қозғалған кезден бастап және шешім немесе қаулы қабылданған қабылдау нәтижесінде құрылады ассоциация мүшелері үшін оның мүшесі кезге дейін екінші сатыдағы сотта іс жүргізу (апелляциялық немесе кассациялық шағым немесе наразылық беру және шешім мен қаулыларды қайта қарау).

Қадағалау жерден ол жер көлемі артып кеткен жағдайда көрініс табуы мүмкін сатып алу тәртібімен сот шешімдері мен қаулыларын қайта қарау бойынша іс жүргізу. Соттың атқарушы елдердің өзара саудадағы кедергілердің барлығын болдырмайтын келісімді билік органдарының қаулылары мен ұйғарымдарын экономиканы диверсификациялайды әрбір елдің мамандандырылып қайта қарау бойынша атқарушылық іс жүргізуді қозғау туралы шешім қабылдауының жаңадан ашылған мән-жайлары.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бурков А. Л. Процедура подачи жалобы в Европейский суд по правам человека: программа курса/ А. Л. Бурков, Л. М. Чуркина. -Москва: РУДН, 2017.-84 с. - с. 68-84.
2. Рассахатская Н.А. Гражданская процессуальная форма: Уч.пособие.-М., 2013.
3. Жуйков В. М. Проблемы гражданского процессуального права. - М.: Городец, 2011.

ОӘЖ 343.14

ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСТЕГІ ДӘЛЕЛДЕМЕНІҢ ЖӘНЕ ДӘЛЕЛДЕУДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МАҢЫЗЫ

Турганели К.М.¹, Юнусов М.С.¹, Құрбанов А.Қ.¹, Алимбек Б.Ұ.²

Ғылыми жетекші - з.ғ.к., аға оқытушы Рахметова Г.Р.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан¹

ОАИУ, Шымкент қ., Қазақстан²

Резюме: В данной статье рассматриваются понятия доказательства и доказывание. Доказательства и доказывание - основные вопросы определяющие сущность уголовного процесса. Доказывание как деятельность, протекающая в рамках уголовного судопроизводства и направленная на решение его задач, регулируется уголовно-процессуальным законом.

Summary: This article discusses the concepts of proof and proof. Evidence and proof are the main issues determining the essence of the criminal process. Proving as an activity proceeding within the framework of criminal proceedings and aimed at solving its tasks is regulated by the Criminal Procedure Law.

Дәлелдемелер мен дәлелдемелер - қылмыстық процестің мәнін анықтайтын негізгі мәселелер. Көптеген авторлар оларға жүгінді, бұл түсінікті, өйткені қылмыстық іс жүргізу теориясы мен практикасының көптеген аспектілерін қамтитын басқа проблемалар жоқ. Көптеген зерттеулер оларға арналған. Алайда, дәлелдеу мәселелері сарқылмайды және шешімін күтетін көптеген сұрақтар бар. Қылмыстық процестегі дәлелдемелер мен дәлелдемелер

мәселелерін зерттеу өзектілігін жоғалтпайды, өйткені олар өмірмен, қоғамды қылмыстардан қорғауға бағытталған практикалық қызметпен тығыз байланысты, ал қылмыстың өсуі жағдайында мұндай зерттеулер ерекше маңызға ие болады [1].

Сонымен қатар, дәлелдеудің маңызды проблемасы, менің ойымша, дәлелдемелерді жинау болып қала береді.

«Дәлелдемелерді жинау» термині қылмыстық іс жүргізу заңнамасына бұрыннан белгілі, бірақ дәлелдемелерді жинаудың мәнін ғылыми талдау жеткілікті деп тануға болмайды.

Дәлелдемелерді жинау мәселесін зерттеу өте маңызды. Тәжірибе дәлелдемелерді жинаудағы қателіктер алдын-ала және сот тергеуінде жиі кездесетінін көрсетеді. Көбінесе олар кінәлілерді анықтамауға немесе әділетсіз үкім шығаруға әкеледі, бұған белгілі бір дәрежеде дәлелдемелерді жинаудың мәні және іс материалдарындағы нақты деректерді көрсетудің толықтығы мен дәлдігін анықтайтын факторлар туралы бірыңғай ғылыми түсініктердің болмауы ықпал етеді.

Дәлел жинау мәселелеріне қатысты қазір көптеген даулар мен келіспеушіліктер бар.

Алынған мәліметтердің дұрыстығын және оларды тексеру мүмкіндігін қамтамасыз ету үшін заң шығарушы істің мән-жайлары белгіленетін дәлелдемелерді кім, қайдан және қандай жолмен ала алатынын белгілейді. Заңда іс бойынша маңызы бар мәліметтерді алу көздерінің толық тізбесі және әрбір дереккөзге қатысты - алынған мәліметтерді істе тиісті процестік нысанда алу (жауап алу, тексеру және т.б.) және бекіту тәртібі көрсетіледі. Дәлелдеу ұғымы дәлелдемелер теориясы мен дәлелдеу құқығындағы негізгі, бастапқы ұғымдардың бірі болып табылады. Ол теориямен және заңмен дәлелдемелердің салыстырмалылығы мен рұқсат етілуі, оларды анықтау, бекіту, тексеру және бағалау әдістерінің шеңбері мен мазмұны, дәлелдемелердің жекелеген түрлерін қолданудың процедуралық режимі және т. б. сияқты мәселелердің шешімдерінің негізінде жатыр.

Дәлелдеу тұжырымдамасына енгізілген мазмұн қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысушылардың құқықтары мен міндеттерін белгілеуге айтарлықтай әсер етеді, бұл өз кезегінде дәлелдеуде қылмыстық процестің демократиялық принциптерін іске асырумен органикалық байланысты. Демек, дәлелдеу ұғымын дұрыс анықтау шындыққа жетудің, қабылданған шешімдердің заңдылығы мен дұрыстығын қамтамасыз етудің қажетті шарты болып табылады. Осы уақытқа дейін дәлелдемелер теориясы бойынша еңбектерде дәлелдеу ұғымы туралы мәселе бойынша бірнеше сәйкес келмейтін тұжырымдамалар бар.

Дәлелдер-фактілер, жағдайлары бойынша Жамиева Р.М. дәлелдеу ұғымының қосарланған мағынасы туралы былай деп жазды: «Қылмыстық процестегі «дәлелдеу» термині екі мағынада қолданылады: дәлелдеу тергеу мен соттың белгілі бір факт туралы мәліметтерді алу көзі ретінде және дәлелдеу ең

факт ретінде, тергеу мен сот осы фактіні анықтауға жататын басқа фактілер туралы қорытынды жасайтын жағдай қылмыстық іс бойынша» [2].

Олардың барлық айырмашылықтары үшін берілген анықтамалардың ортақ бір нәрсесі болды: нақты деректер мен олардың көздері бір-бірінен бөлек оқшауланған түрде қаралды; екінші жағынан, кейбір жағдайларда нақты ақпарат (фактілер туралы мәліметтер) мен фактілердің арасында теңдік белгісі қойылды.

Қылмыстық іс жүргізу танымы арнайы таным бола отырып, осындай таным субъектісі ескеретін көптеген белгілерді қамтиды. Қылмыстық іс жүргізудің әр кезеңінде дәлелдеу тек формасын ғана емес, мазмұнын да өзгертеді, бұл осы процестің танымдық табиғатының бірлігін жоққа шығармайды. Басты сот талқылауы қылмыстық процестің орталық кезеңі болып табылатындығына байланысты сот талқылауындағы дәлелдемелер ерекше қызығушылық тудырады, оның объективі арқылы барлық қылмыстық іс жүргізу қызметі бұзылады. Сот талқылауындағы дәлелдеудің өзіндік ерекшеліктері бар, олар дәлелдеудің жалпы шарттары мен принциптерінде, дәлелдеу нысандарында, дәлелдеу әдістері мен нысандарында көрінеді. Сот талқылауындағы дәлелдеудің әр кезеңі белгілі бір ерекшеліктерге ие, олар осы кезеңнің міндеттері мен жалпы жағдайларына байланысты.

Дәлелдер ұғымын дұрыс түсінбеу көбінесе А.С. Таран. айтқан пікірлерге ықпал етті. Ол «сот дәлелдемелері - бұл қарапайым фактілер, өмірде болып жатқан құбылыстар, сол заттар, сол адамдар, адамдардың іс-әрекеттері. Олар сот процесінің орбитасына енген кезде ғана сот дәлелдемелері болып табылады, олар сот пен тергеуді қызықтыратын жағдайларды анықтау құралы болады»[3].

Кез-келген сот процесінің негізгі компоненттерінің бірі-дәлелдер базасы. Сот жарыссөздерінің кез келген мүшесі сотталушының қылмыстағы кінәсі немесе кінәсіздігі туралы өз түсіндірмелерін соттың қалауы бойынша ұсынады. Судья ұсынылған дәлелдемелерді олардың ақиқаты тұрғысынан бағалап, осы негізде тағдырлы шешім қабылдауы керек.

Өкінішке орай, Әлемнің көптеген судьяларының сот практикасында қате шешімдер қабылданған жағдайлар бар. Бұл, негізінен, олардың өздері ұсынған ақпараттың дұрыстығына деген сенімділігіне байланысты, бұл кейіннен жалған болып шығады. Мұндай қателіктерді болдырмау үшін судья сотталушының кінәсін растайтын немесе жоққа шығаратын барлық кейде қарама-қайшы мәліметтерді дұрыс бағалай білуі және оларды ескере отырып әділ үкім шығара білуі керек. Бұл өнерді үйрену үшін мен диссертацияның тақырыбын таңдадым: «қылмыстық процесте дәлелдемелердің рұқсат етілуі». Жұмыстың мақсаты қылмыстық істер бойынша дәлелдемелердің мәнін, олардың түрлерін, қасиеттерін, сондай-ақ қылмыстық процестегі дәлелдемелердің кейбір мәселелерін зерттеу болып табылады.

Істің нақты мән-жайларын анықтаудың маңызды құралы ретінде қылмыстық процестегі дәлелдемелерді талдау іс жүргізу құқығының актілерінде қамтылған іс жүргізу құқығының нормаларын қолдану және ресми

түсіндіру практикасының қолданыстағы заңнамасын зерттеу; оқу және арнайы ғылыми әдебиеттерді зерттеу негізінде жүзеге асырылады. Жеке теориялық ережелерді суреттеу үшін мен ғылыми дереккөздерде жарияланған сот практикасының материалдарын қолдандым.

«Құқықтық мемлекет» ұғымына құқықты қоғамдық санада тарихи дамып келе жатқан бостандық пен әділеттілік шарасы ретінде тану кіреді, ол заңдарда, заңға тәуелді актілерде және адам құқықтары мен бостандықтарын, демократияны, нарықтық экономиканы және т. б. жүзеге асыру тәжірибесінде көрсетілген.

Құқықтық мемлекет құру азаматтардың құқықтары, бостандықтары мен заңды мүдделерінің кепілдіктерін нақты күшейтуге тырысады. Бұл қылмыстық сот ісін жүргізу саласында ерекше маңызға ие, өйткені тергеу және қылмыстық істің мәні бойынша қарау адамның бас бостандығы мен қол сұғылмаушылығын шектеуге, азаматтардың жеке өміріне қол сұғуға, процестік мәжбүрлеу шараларын қолдануға байланысты [4].

Дәлелдеме, кез-келген санат сияқты, белгілі бір қасиеттерге ие, олардың кем дегенде біреуінің болмауы дәлелдеменің өзі туралы айтуға мүмкіндік бермейді. Соңғы онжылдықта Қазақстан маңызды қайта құруларды тартуда, құқықтық тәртіп органдарының жұмысына заңдылықты сақтауға сұраныстар артып келеді. Сот реформасы әділ қажеттілікке айналды, оның міндеттерінің бірі қылмыстық процесті айыптаушыдан қарсыласқа қайта аудару болып саналады, бұл Қазақстан Республикасының Конституциясымен келісе отырып, сот құрылысы тараптардың бәсекелестігі мен теңдігі негізінде жүзеге асырылуы керек. Бұл ережені жүзеге асыру шындықты табу және дұрыс үкім шығару үшін өте қолайлы жағдайларды жасайды. Бұл сот ісін жүргізуді ұйымдастыру сотқа дейінгі барлық қадамдарда және жазықсыздарды соттау ықтималдығын толығымен жоятын барлық органдарда қажет болады. Қорғаныс тарапының іс жүргізу мәртебесінің қиындықтары, оның дәлелдеу жұмысындағы рөлі кез-келген адамды және жалпы қоғамды қатыгездіктен қорғауға кепілдік беру қажеттілігімен, ал екінші жағынан қылмыстық процесс саласына кіретін адамдардың жүргізуші куәліктерін кепілге қоюмен тығыз байланысты.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V Қылмыстық-процестік кодексі (2022.02.03. берілген өзгерістер мен толықтыру-лармен)⁷
2. Жамиева Р.М. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. Общая часть. Учебное пособие. - Караганда: КарГУ им. Е.А. Букетова, 2014. - 308 с.
3. А.С. Таран. Уголовный процесс. Практикум: учебное пособие. - М.: Юстиция, 2016. - 432 с.
4. Уголовно-процессуальное право (Уголовный процесс): Учебник для вузов / Под ред. проф. Э.К. Кутуева; науч. ред. и вступительное слово проф. В.П. Сальникова; 2-е изд., перераб. и доп. – СПб.: Санкт-Петербургский ун-т МВД России; Фонд «Университет», 2019. – 583 с.

ГРАЖДАНСКОЕ ОБЩЕСТВО: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ОБЗОР

Турдибоев С.А., Бурханова Л.Ж., Мадаминов А.Х., Кенжеев Н.
Научный руководитель – магистр, старший преподаватель Рамазанова Л.А.
«Университет Мирас», г. Шымкент, Казахстан
Международный университет Кыргызстана, г. Бишкек, Кыргызская Республика

Түйін: Мақалада авторлар азаматтық қоғаммен байланысты теориялармен тұжырымдамаларға әдеби шолу жасай отырып, тақырыптың өзектілігін тарихи тұрғыда түсіндіреді. Мақалада мәліметтер азаматтық қоғамның эволюциясы мен бүгінгі күнін салыстырмалы түрде ашып көрсетеді.

Summary: In the article, the authors historically explain the relevance of the topic by making a literary review of concepts with theories related to civil society. In the article, the data relatively reveal the evolution and present day of civil society.

Гражданское общество относится к широкому спектру сообществ и групп, таких как неправительственные организации (НПО), профсоюзы, группы коренных народов, благотворительные организации, религиозные организации, профессиональные ассоциации и фонды, которые функционируют вне правительства для оказания поддержки и защиты определенных людей или проблем в обществе.

Иногда его называют «третьим сектором», чтобы отличить его от государственного сектора, который включает правительство и его филиалы, и частного сектора, который включает предприятия и корпорации. Социальное общество обладает властью влиять на действия избранных политиков и бизнесменов [1].

Хотя концепция гражданского общества в контексте политической мысли продолжает развиваться и сегодня, ее корни уходят, по крайней мере, в Древний Рим. Для римского государственного деятеля Цицерона (106-42 гг. до н.э.) термин «*societas civilis*» относился к политическому сообществу, охватывающему более одного города, которое управлялось верховенством закона и характеризовалось определенной степенью городской изоционности. Этот вид сообщества понимался в отличие от нецивилизованных или варварских племенных поселений.

В эпоху Просвещения XVII века английские писатели, такие как Томас Гоббс и Джон Локк, добавили социальные и моральные источники легитимности государства или правительства по отношению к идее гражданского общества. В отличие от широко распространенной в Древней Греции мысли о том, что общества можно охарактеризовать в соответствии с характером их политической конституции и институтов, Гоббс и Локк утверждали, что как продолжение их «общественного договора» общество было задумано до установления политической власти [2].

Между этими двумя точками зрения шотландский экономист XVIII-го века Адам Смит выдвинул концепцию, согласно которой гражданское

общество возникло в результате развития независимого коммерческого порядка. В рамках этого порядка, утверждал Смит, разрасталась цепочка взаимозависимости между преимущественно эгоистичными индивидами и независимой «общественной сферой», где можно было преследовать общие интересы общества в целом. Из трудов Смита вытекает идея о том, что у общественности есть собственное мнение по вопросам, представляющим общий интерес, и что такое «общественное мнение», разделяемое на видимых форумах, таких как газеты, кофейни и политические собрания, может влиять на избранных политиков.

Считающийся главным представителем немецкого идеализма XIX-го века, философ Г.В. Ф. Гегель разработал понимание гражданского общества как неполитического общества. В противоположность гражданскому обществу классического республиканизма, которое обычно было синонимом политического общества, Гегель, как и Алексис де Токвиль в своей классической книге «Демократия в Америке», Токвиль видел отдельные роли для гражданских и политических обществ и ассоциаций. Как и Токвиль, Гегель утверждал, что непосредственная роль, которую эти ассоциации играют в решении проблем, означает, что они могут быть решены без привлечения федерального правительства или правительства штата. Гегель рассматривал гражданское общество как отдельную сферу, «систему потребностей», представляющую собой «различие, которое существует между семьей и государством» [2].

К 1980-м годам важность социального общества в том виде, в каком его первоначально представлял Адам Смит, стала популярной в политических и экономических дискуссиях, поскольку его стали отождествлять с негосударственными движениями, бросавшими вызов авторитарным режимам, особенно в Центральной и Восточной Европе и Латинской Америке.

Английская и немецкая версии гражданского общества оказали особое влияние на формирование мышления западных теоретиков с конца 20-го века. После того как гражданское общество редко обсуждалось в 1920-1960-е годы, к 1980-м годам оно стало обычным явлением в политической мысли.

Различные современные нелиберальные теоретики и идеологи решительно восприняли английскую версию как синоним идеи свободного рынка, сопровождаемого мощным, но конституционно ограниченным правительством. Эта идея сыграла ключевую роль в идеализации гражданского общества, возникшей в интеллектуальных кругах Восточной Европы после падения Берлинской стены в 1989 году и распада Советского Союза в 1991 году. В этих условиях гражданское общество означало либо рост сети свободных автономных ассоциаций, независимых от государства и объединяющих граждан в вопросах, представляющих общий интерес, либо необходимое средство достижения экономического процветания и гражданских свобод западной демократии [3].

В то же время озабоченность немецкой интерпретации источниками и важностью этических целей, приобретенных благодаря участию в корпорациях

гражданского общества, вновь проявилась в работе группы американских политологов и теоретиков, которые стали рассматривать организации гражданского общества как источники запасов человеческого капитала и взаимного общественно-частное сотрудничество, необходимое для успешной демократии.

В 1990-е годы многие авторы, политики и государственные органы стали рассматривать гражданское общество как своего рода «швейцарский армейский нож» для решения многих проблем, с которыми сталкиваются развивающиеся страны. В связи с этим гражданское общество стало основой академического мышления о демократических преобразованиях и привычной частью дискурса глобальных институтов, ведущих неправительственных организаций и западных правительств.

В частности, в 1990-е годы многие авторы, политики и государственные органы, стремящиеся найти решения некоторых из различных проблем, с которыми сталкиваются развивающиеся страны, ухватились за гражданское общество как за своего рода панацею. В связи с этим этот термин стал концептуальной основой академического мышления о демократических переходах и привычной частью дискурса глобальных институтов, ведущих неправительственных организаций и западных правительств. Идеологический характер и политические последствия таких идей со временем становятся все более очевидными. Такое мышление помогло поддержать различные попытки создания гражданского общества «сверху» в разных африканских странах, например, и одновременно послужило легитимизации западных идей о типах политической структуры и экономического порядка, подходящих для развивающихся государств. С философской точки зрения, применение гражданского общества таким образом поднимает глубокий вопрос о том, можно ли лишить его статуса в западном политическом воображении и применять его способами, которые соответствуют местным траекториям развития и политической культуре некоторых из беднейших стран мира [3].

К концу 1990-х годов гражданское общество рассматривалось не столько как панацея от всех бед на фоне роста антиглобалистского движения и перехода многих стран к демократии, сколько как средство оправдания своей легитимности и демократических полномочий. Поскольку в 1990-е годы неправительственные организации и новые социальные движения появились в глобальном масштабе, гражданское общество как отдельный третий сектор стало рассматриваться скорее как средство установления альтернативного социального порядка. Теория гражданского общества в настоящее время заняла довольно нейтральную позицию с заметными различиями между характером ее применения в более богатых обществах и в развивающихся государствах.

Центральное место в концепции социального общества занимают гражданские организации, которые можно определить как некоммерческие общественные компании, клубы, комитеты, ассоциации, корпорации или уполномоченные представители государственного органа, состоящие из добровольцев и созданные главным образом для дальнейшего образования,

благотворительности, религиозных, культурных или местных целей экономического развития.

Примеры организаций гражданского общества включают:

- церкви и другие религиозные организации;
- онлайн-группы и сообщества в социальных сетях;
- неправительственные организации (НПО) и другие некоммерческие организации;
- профсоюзы и другие группы, ведущие коллективные переговоры;
- поваторы, предприниматели и активисты;
- кооперативы и коллективы;
- низовые организации.

Более конкретные примеры общественных организаций включают общественные сады, продовольственные банки, ассоциации родителей и учителей, Ротари и тамады. Другие неправительственные гражданские организации, такие как Habitat for Humanity, действуют в региональном и общенациональном масштабах для борьбы с местными проблемами, такими как бездомность. Некоторые гражданские организации, такие как AmeriCorps и Корпус мира, также могут быть напрямую связаны с правительством и спонсироваться им [2].

Во многих случаях бывает трудно отличить политические гражданские организации от неполитических, потому что многие из этих групп, как правило, работают в сотрудничестве друг с другом, чтобы служить обществу.

В мировом масштабе более крупные, хорошо зарекомендовавшие себя гражданские организации играют невероятно важную роль. Например, после стихийного бедствия, такого как ураган «Катрина» или цунами в Индийском океане в 2004 году, такие группы, как Американский Красный Крест и Хабитат для человечества, сыграли важную роль в оказании помощи жертвам в восстановлении. Рассматриваемые как неправительственные организации по оказанию помощи (НПО), подобные группы помогают людям за небольшую плату или вообще без нее. НПО попадают в категорию гражданского общества, поскольку они не управляются правительством, очень часто зависят от пожертвований и, как правило, состоят из добровольцев [4].

Другим примером действующего гражданского общества являются гражданские группы, такие как Ротари-клуб или Киванис. В Соединенных Штатах это группы, состоящие из людей из сообщества, которые добровольно тратят свое время на сбор денег для общественных проектов или нужд. Хотя эти группы, как правило, меньше, чем НПО, они важны, потому что представляют обычных граждан, вносящих свой вклад в общее благосостояние своего сообщества.

Список использованной литературы:

1. Edwards, Michael. «Civil Society». Polity; 4th edition, December 4, 2019, ISBN-10: 1509537341.
2. Edwards, Michael. «The Oxford Handbook of Civil Society». Oxford University Press, July 1, 2013, ISBN-10: 019933014X.

3. Концепция развития гражданского общества в Республике Казахстан на 2006–2011 годы. Утверждена Указом Президента РК №154 от 25 июля 2006 г. 2. Газета «Рабат». – 2009. – № 44 (ноябрь).

4. Сборник материалов научно-практической конференции НПО области. 7 ноября 2007 года. – Шымкент, 2007.

ОӘЖ 343

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ: ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ, ДАМУ ТАРИХЫ ЖӘНЕ ТҮРЛЕРІ

Тұрғанбек Б. Ә., Менглиқұлов А. С., Бейсенбекова А. Б.
Ғылыми жетекші магистр, аға оқытушы Мырзалыпов Б.М.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье анализируются официальные и научные трактовки коррупции. Однако стоит отметить, что до сих пор нет единого определения коррупции, поэтому изучение видов и их классификация может помочь более детально разобраться в этом явлении.

Summary: The article analyzes official and scientific interpretations of corruption. However, it is worth noting that there is still no single definition of corruption, so studying the types and their classification can help to understand this phenomenon in more detail.

Сыбайлас жемқорлықтың теориялық негіздерін, нысандары мен түрлерін зерттеу осы құбылыс туралы неғұрлым егжей-тегжейлі түсінік алуға көмектеседі. Формалардың жіктелуі сыбайлас жемқорлыққа қарсы шараларды құрудың теориялық негізін құруға ықпал етеді. Сыбайлас жемқорлықтың көптеген түрлерге бөлінуі мүмкін екенін ескеру маңызды және бұл құбылысты зерттеуге көптеген мамандықтар қатысатындығына байланысты саясаттанушылар, әлеуметтанушылар, экологтар және басқа мамандар сыбайлас жемқорлықты зерттеумен айналысады.

Сыбайлас жемқорлық-бұл бүкіл әлемге әсер еткен зиянды құбылыс. Сыбайлас жемқорлық, парақорлық және т.б. деген не екенін толық және нақты түсіну үшін ғылыми түсіндірулерге жүгіну қажет. Ең алдымен, қатаң заңды тұжырымдар бар анықтамаларды қарастырған жөн.

Сыбайлас жемқорлық ұғымының анықтамасы "сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы" 2015 жылғы ҚР Заңында қамтылған, онда сыбайлас жемқорлық деп өзінің жеке мүдделерін пайдалану деп түсініледі. Transparency International халықаралық агенттігі сыбайлас жемқорлық – бұл мемлекеттік аппарат пен басқарудың тиімсіздігінің көрінісі екенін айтады.

БҰҰ-ның 2003 жылғы Сыбайлас жемқорлыққа қарсы Конвенциясында сыбайлас жемқорлықтың нақты анықтамасы жоқ, онда мемлекеттік және жеке сектордағы белсенді және пассивті пара беру, сондай-ақ лауазымды тұлғаларға пара беру, қызметтік жағдайды теріс пайдалану, пара беру, мүлікті дұрыс пайдаланбау және басқа да құқықты бұзатын әрекеттер қылмыстық жауапкершілікке тартылатыны айтылған [1].

Сыбайлас жемқорлық мемлекеттің, шенеуніктің және орталықтандырылған биліктің пайда болуымен басталды. Шенеуніктер өздерінің жоғары мәртебесін пайдаланып, жеке пайда табуға және кірістерін көбейтуге тырысты. Егер ежелгі дәуірге жүгінетін болсақ, онда адамдар сыбайлас жемқорлыққа қатысты екіұшты ойларда болды деп айтуға болады. Мысалы, Рим заңында сыбайлас жемқорлық асқазанды зиянды тамақпен бүлдіруді, суды бүлдіруді, байлықты ысырап етуді, мүлікті құртуды, қадір-қасиетін масқаралауды білдіреді. Саяси философ Джон Локк сыбайлас жемқорлықты үкіметтің ең негізгі қағидаларын бұзу деп санайды. Оның пайымдауынша, егер билеушінің мінез-құлқы заңдардың орнына өз пайдасын, тілектерін қанағаттандыруға, адамдардың мүлкі мен мүдделерін қорғауға негізделсе, онда олардың іс-әрекеттері жемқорлық мінез-құлық деп аталады.

"Сыбайлас жемқорлық" ұғымының тағы бір түсіндірмесін Брокгауз бен Эфронның энциклопедиялық сөздігінде табуға болады, олар сыбайлас жемқорлықты француздың "carriere" сөзінен шыққан "мансап" сөзімен байланыстырады, бұл үлкен жетістік немесе қоғамдық, қызметтік, саяси қызметте табысты ілгерілеу дегенді білдіреді [1].

Әрі қарай, басқа авторлар берген сыбайлас жемқорлық анықтамаларын қарастырған жөн.

Е. Н. Чернов өз еңбектерінде сыбайлас жемқорлыққа қарапайым түсініктеме береді. Оның ойынша бұл шенеуніктердің пара беруі деп түсіндіріледі. Сонымен бірге бұл құбылысты көбінесе біржақты мәміле мен ұрлықпен салыстыруға болады деп анықтайды.

А. Ю. Мамычев өз жұмысында қытайлық ғалымдар Чжу Фуэн және Цао Вэйға сілтеме жасайды, олар сыбайлас жемқорлықты қоғамдық билікке ие және әлеуметтік сипаттағы шешімдер қабылдауға құқығы бар адамдардың аз бөлігі, көбінесе басқарушылық қызметпен байланысты болатын саяси элита ретінде анықтайды. [2].

Айта кету керек, сыбайлас жемқорлықты тар және кең мағынада қарастыруға болады.

Кең аспект бойынша сыбайлас жемқорлық-бұл мемлекеттік билік органдарының деформациясы, бұл институционалдық бұзылуларға әкеледі, онда қоғамдық билік институттары өздерінің негізгі функцияларын орындауды тоқтатады. Тар мағынада сыбайлас жемқорлық-бұл лауазымды тұлғаның жеке немесе топтық пайда алуға бағытталған әрекеті. Мұндай әрекеттер әдетте заңсыз болып табылады және мемлекеттік аппарат пен мемлекетке зиян келтіреді [2].

Қоғамдық өмірді үздіксіз байыту және саяси өмірдің үздіксіз дамуы жағдайында сыбайлас жемқорлықтың бастапқы ниеті саясат, экономика, мәдениет және қоғам сияқты түрлі салаларға таралды. Сыбайлас жемқорлық ұғымы барған сайын бай реңкке ие болады және оның таралуы кеңейе береді.

Қазіргі кезеңде сыбайлас жемқорлықтың әртүрлі түрлері бар. Мысалы, И. Д. Фиалковская сыбайлас жемқорлықты екі түрге бөледі: ұсақ және ірі. Ұсақ сыбайлас жемқорлық немесе «төмендегі сыбайлас жемқорлық» халық пен

кәсіпорындар арасында пайда болады және басым болады. Мұнда әлеуметтанушы В. Шляпентохты атап өту маңызды, ол жемқорлықтың мұндай түрін сайлау компанияларын мемлекеттік емес кәсіпорындар қаржыландырған кезді мысалға келтіреді. Мұндай әрекет заңдарды бұзады. Ірі сыбайлас жемқорлық немесе" жоғарыдағы сыбайлас жемқорлық " саяси билікте пайда болады. Бұл жағдайда депутаттарды сендіруден гөрі пара беруге деген ұмтылыс бірінші орынға шығады.

Т. Ю. Голубовский сыбайлас жемқорлықтың келесі түрлерін бөледі:

1) паракорлық-бұл ерікті негізде материалдық құндылықты қабылдау, ерікті уәде, келісім және т. б. орын алады;

2) лоббизм-заң шығарушылардың қолдауына ие болу және жоғары лауазымды тұлғалар қабылдаған шешімдерге әсер ету үшін бар күшін салатын адамдардың әрекеттері. Лоббизмнің айрықша түрі-азаматтар, ұйымдар мен мемлекеттік органдар арасындағы делдалдық;

3) фаворитизм сыбайлас жемқорлықтың ең танымал түрі. Бұл лауазымды адамнан немесе билікте отырған адамнан артықшылықтар алу;

4) непотизм сыбайлас жемқорлықтың бұл түрі жақын туыстық немесе достық байланыстардың нәтижесінде пайда болады. Мысал ретінде жұмысқа тұру, қызметке жалдану және т.б. [3].

В. А. Шабалин сыбайлас жемқорлықты екі түрге бөледі:

1. Мемлекеттік биліктің сыбайлас жемқорлығы. Бұл форма шенеуніктер өзінің қызметін өз пайдасын алу үшін пайдалануы. Мысал ретінде айыппұл төлемдерін жымқырып алуды келтіруге болады.

2. Мемлекеттік емес ұйымдардағы сыбайлас жемқорлық. Сыбайлас жемқорлықтың бұл түрі айтарлықтай дамыған. Мекеменің бастығы бір жағынан нормаларға тәуелді, екінші жағынан өз пайдасы үшін мемлекеттік ресурсты жымқыруға қызмет жағдайы мүмкіндік береді.

Қоғамдық қауіптілік дәрежесі бойынша сыбайлас жемқорлық:

а) сыбайлас жемқорлық-теріс қылық – бұл сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманы бұзатын, бірақ қылмыс пен құқық бұзушылық болып табылмайтын адамның әрекеті немесе әрекетсіздігі.

б) сыбайлас жемқорлық-қылмыс – бұл қылмыстық тәртіпте қудаланатын заңсыз әрекеттер, мысалы, қызметте теріс пайдалану арқылы ұрлау, пара беру, пара алу делдалдығы және т. б.

А. А. Магомедов өз пікірінде мұндай заңсыз әрекеттер өз қызметі мен беделін пайдалану арқылы орын алатындығын айтады. Сыбайлас жемқорлық қылмысқа әдетте мемлекеттік қызметкерлер, сондай-ақ жеке сектор ұйымдарында қызмет атқаратындар бейімделеді.

Сыбайлас жемқорлық ұғымдары мен түрлерін зерттегеннен кейін сыбайлас жемқорлыққа бейімдердің негізгі бөлігі мемлекеттік билікті теріс пайдаланатын мемлекеттік қызметшілер деп айта аламыз. Сыбайлас жемқорлық объектісі жеке тұлғалардың жеке мүдделері (билік, ақша, ереже, атағы) болып табылады.

Сыбайлас жемқорлықты анықтау туралы көзқарастардың алуан түрлілігі бұл құбылыстың күрделілігін көрсетеді. Әртүрлі ғылыми дереккөздердің талдауы көрсеткендей, сыбайлас жемқорлықтың жалпы анықтамасы жоқ, бірақ олардың барлығы бір-біріне ұқсас. Сыбайлас жемқорлық – бұл қызметтік жағдайды теріс пайдалану, пара алу деп айтуға болады.

Қортындыласақ, кез келген ғалымның пікірінше, сыбайлас жемқорлық әлемдік қоғамның әлеуметтік мәселесі болып табылады және онымен күресу маңызды әрекеттерді қамтиды .

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Д. О. Пимкина Коррупция: понятие и виды. Журнал Россия в глобальном мире № 19 (42) 2021.с.27
2. Казанцев Н.П. История развития коррупции ЖУРНАЛ Вестник Уральского института экономики, управления и права 2019
3. Татубаев Талгат Маратович Коррупция в Казахстане: масштабы материального и морального вреда г. Челябинск, Россия Социум и власть № 3 (65) 2017с. 94

ЖАУАП АЛУ ТЕРГЕУ ӘРЕКЕТІНІҢ ТҮРІ РЕТІНДЕ

Умарова А.Е.

"Кенжеғали Сағадиев атындағы Халықаралық Бизнес Университеті", Алматы қ., Қазақстан.

Жауап алу-бұл заң бойынша міндетті анықтау және сот ісін жүргізу шарасы. Ол арқылы сіз қылмысты ашу үшін қолданылатын қылмыстың мән-жайы туралы қажетті құжаттық ақпаратты аласыз. Кез келген адамнан жауап алу қылмыстық іс жүргізу заңнамасында белгіленген рәсімге сәйкес жүргізілуі тиіс.

Бүгінгі таңда қылмыстық дәлелдемелердің шамамен 80%-ы куәгерлер мен жәбірленушілерден жауап алуға негізделген. Сондықтан жауап алу сияқты тергеу әрекеттерінің маңыздылығына мұқият назар аудару қажет: жауап алынған адам (тергеуші, тергеуші, прокурор, сот және т.б.), жауап алу кезінде өзінің ерекше орнын біле отырып, кәсіби және моральдық қасиеттердің жоғары деңгейін көрсете білуі керек.

Жауап алу тарихы ежелгі дәуірден басталады. Әрине, ол кезде жауап алу тәртібі заңмен реттелмеген, бірақ адамзат тарихында барлық қоғамдық қатынастар, соның ішінде жауап алу құқықтық реттеуді тапты. Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу кодексі жауап алудың негіздерін, тұжырымдамасын, мақсаттары мен сипатын нақты айқындайды.[3]

Жауап алу-дәлелдемелерді жинаудың ең кең таралған әдісі. Сонымен қатар, жауап алу ең күрделі тергеу әрекеттерінің бірі болып табылады: оны жүргізу тергеушіден жалпы және кәсіби мәдениеттің болуын, адамдардың психологиясын терең білуді және жауап алудың тактикалық әдістерін жоғары деңгейде меңгеруді талап етеді. Жауап алу барысында қылмыстың мән-жайы туралы қажетті ақпарат алынады, ол қылмысты ашу үшін пайдаланылатын болады. Өндірістік мақсатқа байланысты жауапты адамнан жауап алудың бірнеше әдісі бар, бірақ жауап алу заңда белгіленген процедураға сәйкес қатаң

түрде жүргізілуі керек. Қылмыстық іс бойынша неғұрлым өзекті ақпаратты жинау және осы тергеу әрекетінің сапасын арттыру мақсатында жауап алу неғұрлым тиімді, ыңғайлы тактикалық тәсілдерді пайдалана отырып жүргізіледі. Алайда, қаншалықты тиімді болса да, бұл заңда белгіленген рәсімге қайшы келмеуі керек.

Жауап алу барысында қылмыстық оқиға туралы мынадай мәліметтер ашылады: қылмыс жасалған уақыт, қылмыстың орны, сипаты, қылмыс жасаған адам, оның қандай көлемде жасалғаны, қылмыстың салдары, залалы, сипаты мен мөлшері, сондай-ақ қылмыстың басқа да мән-жайлары. Бұл заңда көрсетілген жағдайлар, олар міндетті түрде жасалған қылмысқа тікелей қатысы бар ақпаратпен расталуы керек. Сондай-ақ, жауап алу кезінде іске тікелей қатысы жоқ, бірақ қылмысты ашу үшін қажет аралық ақпарат алынады. Қылмыскердің қайда екенін, оның мекен-жайын білу үшін сізге ең жақын қылмыскерлерден де сұрау керек делік. Жауап алудың бұл түрі іске тікелей қатысы болмаса да, ол істі тез қозғауға, қылмыскерді іздеуге және ұстауға, сондай-ақ істің нақты жағдайларын анықтауға үлкен әсер етеді.[1]

Жауап алу кезінде тергеуші жалған жауап беретін қылмыскерлермен ғана емес, шынайы ниетпен жалған жауап беретін азаматтармен де айналысады. Бұл жауап алуды толық тергеу әрекеті деп атаудың бірнеше себептерінің бірі болуы мүмкін. Тергеуші мұндай қателіктерді немесе дұрыс емес жауаптарды уақтылы анықтап, олардың жалған жолға түсуіне жол бермеуі керек.

Жауап алудың мақсаты-тергеушіге жауап алынған адам туралы толық және сенімді мәліметтер алу. Егер мұндай ақпарат дәлелдемелер көзі болса, оның мазмұнындағы нақты ақпарат дәлел болып саналады. Күдікті мен айыпталушы үшін мәлімдемелер олардың қарым-қатынасындағы күдіктерден немесе айыптаулардан қорғану құралы болып табылады.

Сауалнама жүргізу уақыты бірқатар жауап берушілер үшін заңмен алдын ала белгіленуі мүмкін. Мысалы, ұсталған күдікті немесе ұсталған адам қамауға алынғаннан немесе қамауға алынғаннан кейін 24 сағат ішінде жауап алынуы керек, ал айыпталушы айып тағылғаннан кейін кешіктірілмей жауап алынуы керек. Куәгерлер, жәбірленушілер, күдіктілер, айыпталушылар тергеушінің жұмыс орнында жауап алуға бейім. Бірақ жауап алу жауапкердің орналасқан жерінде де жүргізілуі мүмкін, бұл заңмен тыйым салынбаған. Мысалы, егер айыпталушы үйде куәгер ретінде ауырып қалса, жәбірленуші ауруханада болса, күдікті немесе айыпталушы қамауда болса, олар айыпталушыдан жауап алуға мәжбүр болады.

Жауап алу орны мен уақыты Қазақстан Республикасы қылмыстық іс жүргізу кодексінің 212-бабымен реттеледі. [3]

Жауап алу алдын ала тергеу орны бойынша жүргізіледі. Қажет болған жағдайда тергеушінің жауап алынатын адамның тұрғылықты жері бойынша жауап алуға құқығы бар.

Жауап алу төрт сағаттан артық үзіліссіз жүргізілмеуі керек. Демалу және тамақтану үшін ұзақтығы кемінде бір сағат үзілістен кейін жауап алуды жалғастыруға рұқсат етіледі, бұл ретте жауап алудың жалпы ұзақтығы бір күн

ішінде сегіз сағаттан аспауға тиіс. Медициналық дәлелдемелер болған кезде жауап алудың ұзақтығы дәрігердің жазбаша қорытындысы негізінде айқындалады (Қазақстан Республикасы Қылмыстық Кодексінің 212-бабы).

Қазақстан Республикасы ҚІЖК - нің 211 -ші бабы жауап алуды жүргізу тәртібін регламенттейді: бостандықта жүрген куә, жәбірленуші және сотталған адам олардан алынған рұқсаттама туралы хабарлама бойынша, ал болмаған жағдайда-отбасының ересек мүшелерінің бірі, көршілері және жергілікті атқарушы органның өкілдері жауап алуға шақырылады. Жауап берушіге басқа байланыс құралдары арқылы қоңырау шалуға болады.

Хабарламалар бетінде кімнің және қандай мекенжай бойынша шақырылатыны, қашан (күні, сағаты) әңгімелесуге келетіні, сондай-ақ дәлелді себепсіз келмеу салдары көрсетіледі. Кәмелетке толмаған адамды ата-анасы немесе басқа заңды өкілдері шақырады. Күзеттегі күдіктілер мен айыпталушылар оларды күзетпен ұстау орнының әкімшілігі арқылы жауап алуға шақырылады (Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 211-бабы).

Жауап алу тарихы мен нәтижелерін жазудың жалғыз құралы-жауап алу хаттамасы. Хаттама құны төмен, пайдалану және сақтау мүмкіндігіне байланысты ең тиімді құрал болып табылады. Осыған байланысты Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу кодексінде жауап алу хаттамасын жасаудың құқықтық нормалары әзірленді. Тергеу әрекеті барысында тергеуші хаттамаға қоса берілетін сызбаларды, эскиздерді, сызбаларды құрастыра алады және олар туралы хаттамада белгі жасай алады. Тегін презентациядан кейін жауап беруші өз жауаптарын қолмен жазуға құқылы. Жауап алушы қолмен жазып, қол қойғаннан кейін тергеуші қосымша және нақты сұрақтар қоя алады.

Жауап алу соңында хаттама жауап берушіге танысу үшін беріледі немесе сұрау бойынша дауыстап оқылады. Жауапкердің хаттаманы толықтыру және нақтылау туралы өтінішінің міндетті күші болады. Жауаптарды білу және олардың дұрыс жазылуын қатысушы хаттаманың соңына өз қолын қою арқылы растайды. Жауап беруші сонымен қатар хаттаманың әр бетіне қол қояды. Егер жауапкер хаттамаға қол қоюдан бас тартса, тергеуші бас тартудың себептерін анықтайды, оларды хаттамаға енгізеді және хаттамаға қол қоюды куәландырады. [8, Б. 228]

Егер жауапкер өзіне тән кемшілікке байланысты немесе басқа себептер бойынша хаттамаға өз бетінше қол қоя алмаса, хаттамаға қорғаушы, өкіл немесе жауапкер сенетін басқа адам оның өтініші бойынша қол қояды және хаттамаға белгі қойылады. Жауап алуға аудармашы қатысқан кезде, ол хаттаманың әр бетіне қол қояды және жалпы міндеті жауаптарды аударарды.

Хаттамада жауап алуға қатысқан барлық адамдар көрсетілген. Олардың әрқайсысы хаттамаға қол қоюға тиіс (Қазақстан Республикасы қылмыстық іс жүргізу кодексінің 218-бабы).

Бекіту құралдарына аудио және бейне жазу құралдары да кіреді. Тергеу тәжірибесінде ғылыми-техникалық құралдардың дамуымен аудио және бейнежазба арқылы тергеу әрекеттерінің барысы мен нәтижелерін қосымша жазу жүзеге асырылады. Мұндай құралдар тергеу әрекеттерінің барысын нақты

және толық тіркеуге мүмкіндік береді. Сонымен бірге, Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу кодексі жауап алудың аудио - және бейнежазбасын жүргізу тәртібін заңдастырды. [4]

Тергеушінің шешімі бойынша, сондай - ақ айыпталушының, күдіктінің, куәның немесе жәбірленушінің өтінішхаты бойынша жауап алу кезінде аудио және бейнежазбалар пайдаланылуы мүмкін. Тергеуші дыбыс пен бейнені жазу туралы шешім қабылдайды және жауап алу басталғанға дейін тергеушіге хабарлайды.

Аудио және бейнежазбалар сауалнаманың барысын толық көрсетіп, жауап берушілердің жауаптарын қамтуы керек. Жауап алудың кез келген бөлігінің аудио және бейнежазбаларын жазуға немесе осы жауап алу барысында алынған жауаптарды жазу үшін оларды қайталауға тыйым салынады. Сауалнама соңында барлық аудио және бейне жазбалар тыңдалады және жауап алынатын адамға көрсетіледі. Толықтыру ретіндегі жауап сонымен қатар жауап берушінің аудио және бейне жазбаларына қосымша ретінде аудио және бейнежазбаларға қосылады. Аудио және бейне жазбалар жауап берушінің осы жазбалардың дұрыстығын растайтын мәлімдемесімен аяқталады.

Дыбыс және бейнежазба қолданылған жауап алу барысында алынған жауаптар жауап алу хаттамасына енгізіледі. Жауап алу хаттамасы, сондай-ақ дыбыс және бейнежазба қолданылғаны және ол туралы жауап берушіге хабарланғаны туралы белгілерді; техникалық құралдар, дыбыс және бейнежазба шарттары мен оны тоқтата тұру фактілері тоқтатудың себептері мен ұзақтығы туралы мәліметтерді; дыбысжазбасының жауап берушіге тыңдатылғаны туралы белгілерді; жауап берушінің және тергеушінің хаттама мен дыбыс және бейнежазбаның қолданылуы жөніндегі мәлімдемелерін қамтиды, сондай - ақ аудио және бейнежазбалар іспен бірге сақталады және алдын ала тергеу аяқталғаннан кейін мөрленеді.

Жауаптыны тексеру мен нақтылаудың мақсаты қолда бар дәлелдемелерді тексеру ғана емес, сонымен қатар жаңа дәлелдерді іздеу болғандықтан, бұл тергеуде жеңіл аспаптар, оптикалық аспаптар, іздеу жабдықтары, заттай дәлелдемелерді өлшеу, алу және орау қолданылуы мүмкін. Тексеру және мән-жайларды анықтау уақыты мен нәтижесі хаттамаға енгізіледі.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексі.- Алматы: «Юрист». - 2004ж.
2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. – Алматы, 1998.
3. ҚР «Қылмыстық процеске қатысушы адамдарды мемлекеттік қорғау туралы» 5 шілде 2000 жыл Заңы. -Алматы, 2000 ж
4. Төлеубекова Б.К. Қапсәламов Қ.Ж. Шынарбаев Б.Қ. Бекішев Д.Қ. ҚР-ның Қылмыстық іс жүргізу құқығы. Ерекше бөлім. Сотқа дейін іс жүргізу.- Алматы: «ҚазМЗУ».- 2002.-303б.
5. Жәкішев Е. Криминалистикалық тактика. – Алматы: «Жеті жарғы». - 1997.- 92 б.
6. Еркенов С.Е. Сұлтанов С.И. Тергеу әрекеттерінің тактикасы. - Алматы: «Дәнекер».- 2002.- 227б.

АДАМ МЕН АЗАМАТТЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН БОСТАНДЫҚТАРЫН ҚОРҒАУДЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ТЕТІКТЕРІ

Умирбай Ғ.С., Есенгелди Т.Е., Камалбай А.А.
Ғылыми жетекшісі – з.ғ.к, аға оқытушы Утаров К.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Конституция Республики Казахстан приняла основные идеи и положения международных документов о правах человека и укрепила их с учетом особенностей государственной идентичности. В Конституции закреплён принцип отношения государства к человеку и гражданину.

Summary: The Constitution of the Republic of Kazakhstan adopted the main ideas and principles of international documents on human rights and strengthened it taking into account the state identity. The Constitution established the principle of the attitude of the state to man and citizen.

Адамға құқық тумысынан тиесілі. Олар табиғи сипатқа ие және тұлғаның нәсіліне, ұлтына, әлеуметтік жағдайына, нанымына қарамастан бөлек қарастырыла алмайды. Адам құқықтарының жыйынтығы адам құқықтарының жалпы мәртебесін құрайды. Ал ол өз кезегінде үш жеке мәртебеден құралған:

- мемлекетде, жеке тұлға да араласуға құқығы жоқ бостандық саласы;
- мемлекетке тиесілі яғни, өз құқықтары мен бостандықтарын қорғау үшін мемлекетке жүгіну;
- мемлекетті құруға және басқаруға, қоғамдық өмірге белсене араласа алуға құқығы [1].

Республикамызда азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау мемлекеттің маңызды саяси, экономикалық және әлеуметтік міндеттерінің қатарына жатқызылған. Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә.Назарбаев өзінің кезекті Қазақстан халқына Жолдауында "Азаматтардың конституциялық құқықтарына кепілдікті нығайту, құқық үстемдігін қамтамасыз ету, құқық қорғау қызметін ізгілендіру жұмыстарын жалғастыру қажеттігін" атап көрсетті [2].

Қазақстан Республикасының Конституциясы адамға, оның құқығы мен бостандығына жоғары құндылық ретінде қарайды. Мемлекетіміз тәуелсіздік алған жылдан бері елімізде қоғамдық тұрақтылықты қамтамасыз ету үшін кеп жұмыстар атқарды. Мұндағы ең маңызды мәселе, бірінші кезекте, Елбасының сындарлы саясатының арқасында қазақстандық қоғам ішкі тұрақтылықты сақтай білді, яғни этносаралық, конфессияаралық және басқа да қақтығыстарға жол берілген жоқ. Мемлекеттің құқықтық тұрғыдан дамығанына адамның және азаматтың конституциялық құқықтарын қамтамасыз ету және қорғау деңгейі дәлел болады. Бұл көрсеткіш өте маңызды, өйткені, ол азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекет құру үдерісі кезінде бірден-бір негізгі бағыт болып табылады, ол өз кезегінде, Қазақстан жүргізіп отырған саясатқа халықаралық қоғамдастықтың сенімін нығайтуға мүмкіндік береді [3].

Бұл ажырамас өзара қатынасты талдау кезінде адам мен азаматтың құқықтары бұзылатын қоғам ешқашанда ерікті, ашық және демократияшыл қоғам бола алмайтынына көз жеткіздік. Өзін адамнан, оның құқықтары мен бостандықтарынан жоғары қоятын мемлекетті өркениетті, ізгілікті мемлекет санатына қосуға болмайды. Сондықтан еліміздің құқықтық дамуы Конституцияға, халықаралық танылған қағидаттар мен құқықтық нормаларға сәйкес болуға тиіс.

Құқықтық мемлекеттегі адам құқықтарының мәселелері мемлекет қызметінің басты, тұғырнамалық қағидасы ретінде қарастырылуға тиіс. Адамның құқықтарын мемлекет бекітеді, оларға кепілдік береді, бірақ бір өкініштісі іс жүзінде, оларды мемлекеттің өзі жиі бұзып отырады. Сол себепті барлық мемлекеттік органдардың қызметінің басты, тұғырнамалық қағидасы ретінде адам құқықтарын қорғау қағидасын бекіту қоғамның тұрақты, тиімді өмір сүруінің кепілі болып табылады. Әрбір мемлекеттік орган осы қағиданы өздерінің заңда белгіленген міндеттеріне, құзыреттілігіне және билік өкілеттіктеріне сәйкес іске асыруға бағдарланған. Адам құқықтарын қорғау тарихи дамудың нәтижесі болып табылады. Ол әр мемлекеттің әлеуметтік, саяси және экономикалық жағдайларымен және ерекше тарихымен, мәдениетімен және құндылықтарымен тығыз байланысты.

Ғ.С. Сапарғалиевтің байқауы бойынша бірде-бір кеңестік Конституция формальді-демократиялық элементтердің жиынтығына қарамастан қоғамның демократизациясын қамтамасыз ете алмады дейді [4].

Кеңес дәуірінде орын алған конституциялардың барлығы аталған қағидаға сүйеніп жасалғанын ескерсек ол табиғи құқық теориясына әбден қайшы келетінін де атап өткен жөн. М.Ф. Рудинский осы тұрғыда келесідей ойға келеді: Кеңестік қоғам тарихына үнілетін болсақ кеңес дәуіріндегілер пролетариат диктатурасы мен топтық күрес туралы марксистік ережелерде адамның жеке құндылығы абсолютті емес және тұлға қай топқа тиесілілігіне байланысты белгілі бір артықшылықтарға ие бола алады деп өз тұжырымын жеткізеді [5].

Сонымен қатар қазіргі кездегі барлық дерлік ғалымдардың көзқарасы Кеңес дәуірі кезіндегі орын алған әрекеттер формальды болғанын, ал нақты мемлекет және қоғам өмірі үшін маңызы бар шешімдерді тек Коммунистік партия қабылдағанын айтады. Ал Коммунистік партияға тиістілігі жеке тұлғаның орын алып отырған режимге оң көзқарас тудырып және оның белсенді өмірлік ұстанымын қалыптастырды.

Осы Конституцияда еңбек етуге және демалысқа құқықтары, қартайған кезінде әлеуметтік қамсыздандыруға, ер мен әйел, адамдар арасында олардың нәсілі мен ұлтына қарамастан теңдігін бекітті. Сонымен қатар сөз және баспа, жиын және митинг, демонстрация және көше аралау бостандығы тек «еңбек етушілердің мүдделеріне қарсы болмаған жағдайда және әлеуметтік жүйені нығайту мақсатында ғана жүзеге асырылады» делінген. Осы жерде айта кетерлік бір жай азаматтардың мемлекет алдындағы міндеттерін егжей-тегжейлі бекіту орын алды.

Тарихта орын алатын осы уақытты бағалай отырып Президент Н.Ә.Назарбаев келесідей тұжырымға келеді: «Біз, қазақстандықтар, рух иерархиясы басқарған нақтылық және келешектің қандай болатыны анық айқындалған жабық қоғамда өмір сүрдік. Бұнда біздің кінәміз бар ма? Жоқ, егер біз орын алып отырған жағдайға қарамастан бізге артып қойған рухқа құлшылық пен бас июде қала берсек, алдыңғы кезендердің және құндылықтардың абсолютті емес екенін сезіне тұра жаңаша өмір бастай алмасақ кінәлі болар едік» -, дейді [6].

Академик С.З.Зиманов аталған Декларацияда қарада көрінетін ақтай адамды оның ұлтына, сенім-нанымына қарамастан тең құқықты және тәуелсіз тұлға ретінде танып, осының арқасында мемлекет аумағында тұратын халықтар татулығы мен консолидациясын орнату идеясы айқын көрініп отырғанын айтады [7].

Қазақстан Республикасында адам құқықтары мен бостандықтары концепциясының дамуына келетін болсақ, бұл процесс ешқашан біркелкі және белгілі бір ретпен жүретін процесс болмағанын айту керек. Адам құқықтары туралы идеялардың бір уақытта күрт төмендеуі, мемлекет пен тұлға арасындағы қатынастардың пайда болуы мен реттелу амалдары туралы алуан түрлі концепциялардың орын алғаны өз әсерін тигізді. Ата-бабаларымыздың зор тәжірибесі мен қазақ халқының өзіндік ерекше саяси, экономикалық, әлеуметтік, мәдени танымын ұстанып отырған адам құқықтары мен бостандықтары концепциясының қалыптасуына алып келді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім) (2022.12.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
2. Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан жолы – 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» Қазақстан халқына жолдауы
3. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыз (2022.19.09. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)
4. Гражданское право том I Учебник для вузов (академический курс) (главы 1 - 15) Ответственные редакторы: М.К. Сулейменов - член-корреспондент Академии наук Республики Казахстан, доктор юридических наук, профессор; Ю.Г. Басин - доктор юридических наук, профессор, заслуженный деятель науки Республики Казахстан
5. Рассахатская Н.А. Гражданская процессуальная форма: Уч.пособие.-М., 2013.
6. Жуйков В. М. Проблемы гражданского процессуального права. - М.: Городец, 2011.
7. Климкин С.И. Гражданское право Республики Казахстан. Общая часть: Учебное пособие. Алматы: НИЦ КОУ. 2011.

КӨШІ-ҚОН ПРОЦЕСТЕРІН ӘКІМШІЛІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ

Ұзахбай М.Б., Алги Ұ.Ж., Есполхан А.Р.
 Ғылыми жетекшісі-магистр, аға оқытушы Алтаева М.О.
 «Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Вопросы миграционных процессов регулируются международным правом и законодательством Республики Казахстан. По этому вопросу очень много международных нормативно-правовых актов, а законодательство Республики Казахстан, регулирующее миграцию. Нормы и принципы международного права, международные договоры, а также структура государства. В статье автор рассматривает основные пункты административно-правового регулирования процессов в Республике Казахстан. Рассмотрены основные законы, затрагивающие данную тему, приведена классификация нормативных актов по видам миграционных процессов.

Summary: Issues of migration processes are regulated by international law and the legislation of the Republic of Kazakhstan. There are a lot of international legal acts on this issue, and the legislation of the Republic of Kazakhstan regulating migration. Norms and principles of international law, international treaties, as well as the structure of the State. In the article, the author examines the main points of administrative and legal regulation of processes in the Republic of Kazakhstan. The main laws affecting this topic are considered, the classification of normative acts by types of migration processes is given.

Көші-қон процестерін әкімшілік-құқықтық реттеу мәселелеріне көптеген зерттеулер жүргізілді, осыған қарамастан, осы саладағы кейбір маңызды ұғымдар әлі толық ашылмаған, атап айтқанда кейбір белгілер анық емес, кейбір терминдерді қолданудың екі ұштылығы да тән. Мұның бәрі құқық қолдану практикасының біртектілігіне және тұтастай алғанда қарастырылып отырған құқық саласында бірыңғай құқықтық негіздерді құруға ықпал етпейді. Бүгінгі күні "заңсыз мигрант", "иммигрант", "мигрант" терминдерінің нақты теориялық түсіндірмесі жоқ. Құқық қолдану практикасында "депортация" сияқты ұғымды анықтау жиі кездеседі. Бұл ұғымды теориялық тұрғыдан қарастыра отырып. Қазақстан Республикасының көші-қон процестерін әкімшілік-құқықтық реттеудің жалпы жағдайын түсіну үшін біз ең тән сәттерге тоқталамыз. Көші-қон процестерін реттеудің негізінде ең маңызды екі факторды ажыратуға болады: Қазақстан Республикасының Конституциясының 12 - бабының 4 - тармағы негізінде заңдарда және халықаралық шарттарда өзгеше көзделмесе, шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдар Республикада азаматтар үшін белгіленген құқықтар мен бостандықтарды пайдаланады, сондай-ақ міндеттер атқарады. Қазақстан Республикасының халықаралық шарттары мен заңдары сәйкес келмеген жағдайда, құқық қолдану тәжірибесінде келісімдер қолданылады [1].

Көші-қон процестерін реттеу мәселелері Қазақстан Республикасының заңнамасында Конституцияның кейбір ережелерін қамтитын нормативтік-құқықтық актілерде аз мөлшерде көрсетілген. Халықтың көші-қоны мәселелерін реттейтін мемлекеттік құрылымдардың жұмысын айқындайды. Көші - қон процестерін реттеу тұжырымдамасы бекітілмеген, бірақ мұнда көптеген басқа

маңызды сәттер жазылған, мысалы, мемлекеттің өз азаматтарының құқықтары мен бостандықтарын қорғау міндеті көрсетілген, өйткені адамның бостандығы мен оның құқықтары ең жоғары құндылық болып табылады. Шетел азаматтарының немесе азаматтығы жоқ азаматтардың ел аумағына кіру, елде болу процесі немесе заңсыз еңбек қызметін жүзеге асыру қағидаларын бұзу фактілері кезінде жазалау шараларын қатандату үрдісі байқалады [2].

Бұған шетелдік азаматтар мен азаматтығы жоқ адамдардың сыртқы көші-қоны да, ішкі көші-қоны да жатады. Бұл шетелде жұмыс істейтін адамдардың мүдделеріне әсер етеді. Еңбек көші-қоны тек әкімшілік-құқықтық реттеу мәселелерін ғана емес, сонымен бірге еңбек құқығын да қозғайды. Қазақстан Республикасының азаматтарының ел ішінде қозғалысы, сондай-ақ ел ішінде шетелдік азаматтар мен азаматтығы жоқ азаматтардың қозғалысы туралы ережелер тобы [3].

Бұған иммиграция уақытша және қайтарымсыз, сыртқы көші-қон және ел азаматтарының ішкі көші-қоны жатады. Көші-қон процестерін әкімшілік-құқықтық реттеу саласындағы теориялық негіздерді қарастыратын нормативтік актілер тобы. Бұған көші-қонға қатысты әртүрлі халықаралық құқықтық нормалар жатады. Мәжбүрлі көші-қон мәселелерін көрсететін нормативтік актілер тобы. Бұл адамдарға уақытша және саяси баспана беруге байланысты, босқындардың, мәжбүрлі қоныс аударушылардың мәселелерін қозғайтын сәттерді қамтиды [4].

Нормативтік актілердің осы тобының айрықша ерекшелігі халықаралық құқық негіздерінің басым болуы болып табылады. Көші-қон процестеріне қатысты қорытындылай келе, оның фрагменттілігі мен сәйкессіздігін атап өтуге болады, өйткені нормативтік құжаттар негізінен азаматтардың белгілі бір санаттарына бағытталған. Қарастырылып отырған тақырып бойынша кейбір маңызды терминдерді құжаттық нақтылау және көші-қон мәселелеріне қатысты құқық қолдану практикасында бірыңғай тәсілді әзірлеу қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы: 1995 жылғы 30 тамызда жалпы халықтық дауыспен қабылданған (17.09.2022ж өзгерістер мен толықтыруларымен).

2. Шетелдіктердің құқықтық жағдайы туралы Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 19 маусымдағы N 2337 Заңы. (29.12.2021ж өзгерістер мен толықтыруларымен).

3. О.С. Кажаяева. Халықаралық құқықтағы реадмиссия институты. Заң ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алуға диссертация авторефераты. Мамандық 12.00.10 – халықаралық құқық; еуропалық құқық. М. 2014. 32-б.

4. О.Д. Воробьева, А.В. Топилин, В.И. Мукомель және басқалар. Халық көші-қоны: теория, саясат: оқу құралы. М.: Экономикалық білім. 2012. 364-б.

ПРОБЛЕМА ЧЕЛОВЕКА В ФИЛОСОФИИ

Шамшидинов К.М., Абибуллаева М.Р., Саидова Ф.А.
Научный руководитель доктор философ.наук, профессор ҚосанбаевҚ.
Университет Мирас г. Шымкент Казахстан
Каршинский государственный университет, Узбекистан

Түйін: Мақалада автор ежелгі дәуірден бастап философияның негізгі тақырыптарының бірі ретінде әрдайым адам проблемасы, оның әлемдік тарихтағы рөлі мен орны, оның мәні, табиғаты, шығу тегі мен мақсаты, құндылықтары, өлімі мен өлмейтіндігі, адам өмірінің мәні туралы мәселе болып қала беретіндігін көрсетеді.

Summary: In the article, the author shows that one of the main themes of philosophy since antiquity to this day has always been the problem of man, his role and place in world history, the question of his essence, nature, origin and purpose, values, death and immortality, the meaning of human life.

Одним из главных тем философии начиная с древности и по сей день всегда оставалась проблема человека, его роли и места в мировой истории, вопрос о его сущности, природе, происхождении и предназначении, ценностях, смерти и бессмертии, смысле человеческой жизни.

Данная проблема вызывает глубокий познавательный интерес у представителей научной общественности. Поскольку в современном мире происходят глобальные и существенные перемены, как в социальной, так и в духовной сфере. В современных условиях проблема человека приобретает новую окраску, смысл, оттенок и содержание. В связи с этим наблюдается картина расширения и пополнения научных открытий и знаний, обогащается разум и мировоззрение человека. Необходимо особо подчеркнуть тот факт, что данная научная доктрина проблемы и роли человека в современном мире даже на переломном этапе времени не утратила своей актуальности и по настоящее время. Философское переосмысление человека, его роли и места в мировой истории требует значительных усилий и энергий со стороны исследователей. Проблема человека группирует вокруг себя и другие не менее важные и ключевые аспекты философии, касающиеся сущности и бытия, окружающего мира, природы и общества[1].

Стремление человека познать свою природу является одним из главных стимулов развития философской мысли.

Самопознание человека-центральная проблема философии. Глава философии, посвященная изучению человека, называется философской антропологией. Он имеет ряд существенных отличий от научной антропологии или комплекса специальных научных дисциплин, изучающих человека. Надо сказать, что в современной науке существует около 800 таких дисциплин и направлений. Однако каждый из них рассматривает человека с определенных сторон, с каких-то отдельных сторон. Например, психология изучает внутренний мир человека, его сознание и сознание; медицина – причины заболеваний и пути их лечения; нейрофизиология – деятельность нервной системы человека.

Основное отличие философской антропологии от них заключается в том, что она изучает наиболее общие антропологические данные, имеющие мировоззренческое значение, более обширные. Философский подход к антропологии отличается единством и системностью, определяемой специальным научным подходом.

Философская антропология определяется постановкой множества вопросов. «Чем человеческое «отличается от» нечеловеческого»? Что значит "быть человеком"? «В чем смысл человеческого бытия?» Для чего и почему люди живут и как они должны жить? Какие у человека вкусы в целом и есть ли они?

Подобные вопросы легко сформулировать, но на них очень сложно ответить. Более того, в истории философии были предприняты попытки ответить на них.

Проблема человека, его происхождение, сущность, место в природе и роль в общественной жизни – одна из фундаментальных философских тем. С момента возникновения философии и до настоящего времени человек находился в центре ее внимания. Как для материалистов, рассматривающих материю, природу – первичную, сознание как их творение, образ, так и для идеалистов, рассматривающих дух и сознание – первичную, материя и природа не могут существовать вне них, так и для идеалистов, считающих их конечными, нет философии без человеческого вопроса[2].

Первые представления о человеке стали высказываться задолго до появления философии. Об этом свидетельствуют мифы и первобытнообщинные религиозные представления, дошедшие до нашей эры. В легендах, мифах начинают рассматриваться цель и сущность природы, ее бытия. Первые учения о человеке появились в древневосточных государствах.

В древнеиндийской философии человек рассматривается как часть мировой души. В учении о переходе души граница между живыми существами (растениями, животными, людьми) и богами условна и переходна.

Буддийская философия поставила перед собой цель – спасти человека от мучительных страданий. Если до этого религиозно – философское учение, называемое брахманизмом, гласило, что наказание человека за его предыдущий грех, единственный способ избавиться от него – это поклонение Богу и поклонение стаду, то буддизм наоборот, сама жизнь состоит из страданий, в этом мире освобождение человека от него не может быть сделано богами, есть только один способ избавиться от страданий, он считал, что это зависит от самого человека: покинуть сансар. Суть этого заключается в том, чтобы чувствовать скоротечность этого мира, тем самым забывая о существовании, погружаясь в нейтральное состояние, пренебрегая происходящими делами и явлениями, подавляя сексуальность. Это называется "нирвана". Человек, достигший нирваны, это человек, переживающий разницу между божественным миром и этим миром. Вопрос не в том, правильно ли этот путь спасения человека от страданий, а в том, что философия буддизма подняла

проблему человека на самую высокую высоту и полностью посвятила себя этому[3].

Древнекитайская философия также сформировала свое учение о человеке. Одним из самых ярких его представителей является Конфуций. Конфуций в качестве первоисточника своего учения взял проблему «человеколюбия» (жэнь). Как он понимает, человек говорит, что других людей надо любить, уважать, никому не мешать. Соединив все эти качества, философский узел мысли, Конфуций заключил: «Не делай себе того, чего не желаешь другим».

Одним из создателей древнегреческой философии является Демокрит. По Демокриту, человек-часть природы, как и природа, он состоит из атомов. Человеческая душа также состоит из атомов. Вместе со смертью плоти умирает и душа. По его словам, цель жизни-счастье, но это не наслаждение плотью и эгоизм.

Особое внимание к проблеме человека уделял и Аристотель. В концепции Аристотеля человек рассматривается как общественный, государственный, политический. По его мнению, человек-общественное животное, наделенное разумом. По словам Аристотеля, задача законодателя во главе государства-научить граждан добрым поступкам, доброй воле и довести их до такой степени, чтобы они могли наслаждаться только благими делами. Его моральная доктрина, называемая «золотой серединой», основана на раскрытии тайны человеческой души.

Философом-мыслителем средневекового Востока, нашим известным земляком Аль-Фараби, который непосредственно посвятил несколько своих сложных трудов проблеме построения человека на путь счастья путем воспитания и совершенствования его мышления, поведения. По словам аль-Фараби, счастье-это цель, которую преследует каждый человек.

В средневековой религиозной философии человек трактуется как внутренне противоречивое единство двух противоположных начал: плоти и души. Поэтому, например, когда Августин понимает человека как бессмертную душу, независимую от плоти души, Фома Аквинский понимает, что человек-это единство души и плоти, что-то между животным и ангелом. Плоть умирает, душа не умирает, она отвечает перед Богом в мире, поэтому она проповедует, что человек должен умолять Бога, чтобы он очистился от греха.

Философия нового времени, будучи в основном идеалистическим взглядом на человека, понимала человека прежде всего как духовную душу. Но он не связывал судьбу человека со всемогуществом Божиим, говоря, что человек-это разумный субъект собственной жизни, обладающий независимым умом, как от Бога, так и от другого. В этом качестве признавался даже самый главный признак существования человека. К этому обращались философы того времени Бэкон, Гоббс, Декарт, Спиноза. Вот в чем смысл крылатой фразы французского философа Рене Декарта: «Я мыслю, значить я существую, если это так, я буду жить».

Идеалистическая философия XIX-XX вв. превышает духовное начало жизни человека. Что касается классической немецкой философии XIX в., то для

нее человек является субъектом духовной деятельности, создающим мир культуры, носителем общего идейного начала – духа, разума.

Становление материалистического подхода в истории поднимает понимание места, которое человек занимает в общественной жизни, на поистине научный уровень. Человек по – прежнему будет рассматриваться как целостная личность, подчиненная конкретно-историческим целям, не будучи разобранной на духовные, телесные, социальные, естественные и рассмотренные в одностороннем или чисто абстрактном виде. Природная социальная сущность человека, его роль и место в обществе неразрывно связаны с характером этапов его исторического продвижения за десятки тысяч лет, т. е. борьбы за свободу.

Список использованной литературы

1. Баранов Г.В. Философия в культуре. Омск, 2015г. С. 260
2. Резник Ю.М. Философия конструирования человека: феноменологический подход [Вопросы социальной теории. 2015г. Т. 7. С. 7-24]
3. Проблема человека в истории философии (Древняя Индия, Древний Китай, Древняя Греция, Средневековая Европа) Учебное пособие Барнаул 2015г.

ӘОЖ 342.9

КӨЛІКТЕГІ ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ АЛДЫН АЛУ ӘДІСТЕРІ

Шәріп А.Н., Тәжен А.Б., Сақыбек М.Ғ.

Ғылыми жетекшісі – з.ғ.к., аға оқытушы Жаналиева А.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются административно-правовые средства представления правонарушений на транспорте. Данный вопрос затрагивается в связи с тем, что правоприменение является одной из приоритетных задач законодательства об административных правонарушениях. Автор классифицирует административно-правовые средства предупреждения правонарушений по различным основаниям.

Summary: In the article, the administration considers the provision of rights to transport. This issue is related to the fact that the law is one of the priority tasks of the law on administrative law. The author classifies administrative-legal means of providing rights on different grounds.

Қазақстан республикасының әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексіндегі 30-тарауда дербес қарастырылған яғни, көліктегі, жол шаруашылығындағы әкімшілік құқық бұзушылықтар жайлы айтылған. Мұндай ережелерді жеке тарауға шығару көліктің (теміржол, әуе, су) жаппай болуымен, осындай көлік объектілерінде болған кезде қауіптіліктің жоғарылауымен, соңғы құқық бұзушылықтардың сипаты мен ауырлығымен түсіндіріледі [1].

А. И . Страховтың пікірі бойынша " көліктің әр түрі күрделі өндірістік механизм болып табылады. Темір жолдардың, азаматтық авиацияның, теңіз немесе ішкі су көлігінің авариясыз жұмысы техникалық, пайдалану және құқықтық құралдардың жиынтығымен қамтамасыз етіледі. Көлік қауіпсіздігін

құқықтық реттеудегі ең үлкен үлес әкімшілік құқық нормаларын ұстанады. Олардың негізінде мемлекеттік органдардың қозғалысты ұйымдастыру және көлікті пайдалану, бақылау және қадағалау жөніндегі қызметі жүзеге асырылады. Оның артында алдын-алу шараларын қолдану және т.б. Бірақ шараптарды жауапкершілікке тарту қауіпсіз реттейтін ережелерді бұзу көлік жұмысы.

Жоғарыда айтылғандай, көлік қауіпсіздігін құқықтық реттеу, оның ішінде орган істері қызметіндегі басым бағыт болып табылатын құқықтық түсіндірулердің алдын - алу әкімшілік құқық нормаларын ұстанады.

Құқық белгілейтін құжаттарды ұсынудың әкімшілік-құқықтық құралдары әртүрлі негіздер бойынша жіктелуі мүмкін (қолдану субъектісіне, тұрғызу объектілерінің шеңберіне, алдын - ала тұрғызу сәтіне, тұрғызу механизміне және т.б. байланысты). Сонымен, субъект пен алдын-ала қызмет объектісінің қатынастарын реттейтін норманың сипатына байланысты материалдық және процессуалдық процестерді ажыратуға болады Қылмыстарды болжау құралдары (соңғысы материалдық құндылықтардың іске асырылуын қамтамасыз етеді). Алдын- ала әсер ету сәтіне байланысты ерте профилактиканың әкімшілік-құқықтық құралдарын (қылмыстық бақылау құралдары) және алдын - алу құралдарын (қылмыстық бақылаудан кейінгі бақылау құралдары) бөлуге болады.

Құқықтық түсініктеме берудің әкімшілік-құқықтық құралдарының қандай түрлерін бөлуді егжей-тегжейлі қарастырмай, олардың жазалау әдісіне байланысты бөлінуі ең практикалық маңызы бар екенін атап өтеміз. Жалпы бейнеде бұл әдіс "белгілі бір мақсатқа жету тәсілі, тиімділіктің практикалық немесе теориялық негіздемесінің әдістері мен операцияларының жиынтығы" деп түсініледі [2].

Жалпы теориялық тұрғыдан алғанда, қорғауға және қабылдауға әкімшілік-құқықтық әсер етудің барлық әдістерінің бөлімі ең университеттік деп танылуы керек. Аталған екі әдістің жүйелі үйлесімі теориялық деңгейде құқық бұзушылықтарға қарсы тұруға, оның ішінде олардың алдын - алуға бағытталған әкімшілік-құқықтық құралдар кешенін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, балама пікірлер де берілуі керек. Мәселен, мысалы, Д.В. Бекетов құқық бұзушылықтардың алдын - алу мен алдын алудың барлық әкімшілік-құқықтық құралдарын ынталандырушы (объектіні жалпы пайдалы байланыстарға қосуға бағытталған) және шектейтін (криминогендік қатынастарға енуіне жол бермейтін) деп бөлді [3].

Теориялық тұрғыдан алғанда, анықтама алдын-ала қызметтің негізгі, басым әдісі болып саналады, ал қабылдау уақтылы болып саналады, ол анықтама қажетті нәтиже бермеген жағдайда ғана қолданылады. Біздің мемлекетімізді Қазақстан Республикасының Конституциясы деңгейінде демократиялық және құқықтық мемлекет ретінде зерттеу, онда адам, оның құқықтары мен бостандықтары ең жоғары құндылық болып табылады, басқарудың кез-келген саласында негізгі болуы керек сияқты. Әсер ету әдісін таңдауды уәкілетті субъект көптеген факторлардың (объективті де, субъективті

де) негізінде жүзеге асырады. Көбінесе таңдалған әдістің тиімділігі салаға байланысты алдын - ала қызметті жүзеге асыру [4]. Қарастырылып отырған тақырыпқа қатысты көлік саласындағы құқық бұзушылықтардың алдын алудың басым әдісі бірқатар себептер бойынша мәжбүрлеу болып табылады деп айтуға болады. Мәселен, көліктегі құқық бұзушылықтардың алдын алудың негізгі мәжбүрлейтін әкімшілік - құқықтық құралы әкімшілік жаза деп танылуы керек, ол іс- жүргізу түрінде де қажетті көрініс тапты.

Жалпы, мамандар құқық қорғау органдарының алдын- ала қызметінде іс- жүзінде басқару әдістері тек жеке бағыт бойынша кедергі келтіретінін, ал қалған жағдайда қабылданған шараларға басымдық берілетінін атап өтті.

Жоғарыда аталған баптардың санкцияларында айыппұл мөлшерін ұлғайту арқылы әкімшілік құқық бұзушылықты қайталап жасағаны үшін жазаны саралау әрекеті де қисынсыз болып көрінеді. Тиісті құқық бұзушылықтардың ерекшелігін ескере отырып, әлдеқайда тиімді жаза субъектінің қызметін әкімшілік тоқтата тұру болып табылады, бұл, басқалармен қатар, әкімшілік құқық бұзушылықтардың жасалуына ықпал еткен себептер мен жағдайларды жоюға уақыт алуға мүмкіндік береді.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, көліктегі құқық бұзушылықтардың алдын алудың мәжбүрлі әкімшілік-құқықтық құралдары басым, олардың негізгісі әкімшілік жаза болып табылады. Сонымен қатар, мұндай құралдарды қолдану жеткіліксіз деп танылуы керек [5].

Мәжбүрлі емес көліктегі құқық бұзушылықтардың алдын-алудың әкімшілік-құқықтық құралдары іс-жүзінде әлдеқайда аз қолданылады, бұл олардың әлеуетті мүмкіндіктерін азайтады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ. (12.09.2022 өзгерістер мен толықтыруларымен).

2. Аржанов, В. В. Административно-правовые способы обеспечения законности в деятельности органов местного самоуправления: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14, 12.00.02 / В. В. Аржанов. — Саратов, 2018. — 236 с.

3. Балдина, А. С. Административно-правовое регулирование кадрового обеспечения федеральных контрольно-надзорных органов исполнительной власти в России: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14 / А. С. Балдина. — Нижний Новгород, 2018. — 245 с.

4. Қазақстан Республикасының Конституциясы: 1995 жылғы 30 тамызда жалпы халықтық дауыспен қабылданған (өзгерістер мен толықтырулар).

5. Васильев, Е. В. Механизм административно-правового регулирования нефтегазового комплекса в России: проблемы совершенствования на современном этапе: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14 / Е. В. Васильев. — Москва, 2018. — 178 с.

ӘКІМШІЛІК ЖАЗА МЕН ТАЛАП ҚОЮДЫ АЗАМАТТЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ТҮРІ РЕТІНДЕ ҚЫЗМЕТТІ ТОҚТАТА ТҰРУ

Эркинов А.Б., Әжібек Ә.Н., Рахман Б. С.
Ғылыми жетекшісі-магистр, аға оқытушы Алтаева М.О.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье обсуждается вопрос о сравнении административного приостановления деятельности и гражданского обеспечения иска. Анализируется такой вид административного наказания, как приостановление деятельности. Приведены примеры и сделан вывод о его эффективности. Выявлены сходства с мерой обеспечения в виде приостановления деятельности. Сделан вывод об эффективности наказания с акцентом на различную правовую природу.

Summary: The article discusses the issue of comparing administrative suspension of activities and civil provision of claims. This type of administrative penalty, such as suspension of activity, is analyzed. Examples are given and conclusions are drawn about its effectiveness. Similarities with the measure of security in the form of a suspension of activities were revealed. The emphasis was placed on a different legal nature and conclusions were drawn about the effectiveness of punishment.

Заң әдебиеттерінде заңды тұлғалардың немесе қолөнершілердің қызметін арнайы құқықтан айыру арқылы тоқтата тұратын әкімшілік сипаттағы мәжбүрлеу шаралары туралы немесе, атап айтқанда, баспалардың қызметін тікелей тоқтата тұру туралы алғашқы ескертулер ХІХ ғасырдың заңнамасында кездесетіндігі туралы ақпаратты табуға болады.

Бадыков Л. Ф. ол өткен және қазіргі заманғы нормалардың белгілі бір туыстығы туралы айтты, өйткені бұл шаралар сот шешімімен де, кез-келген ведомстволық органның еркіне сәйкес де қолданылды, сонымен қатар мұндай шешімдерді жүзеге асырудың салдарының сипаты, яғни іс-әрекетті іс жүзінде тоқтата тұру аталған санкцияларды қазіргі әкімшілік тоқтата тұру институтының прототипіне жатқызуға мүмкіндік береді. Революцияға дейінгі кезеңде әкімшілік жауапкершілік пен әкімшілік жаза ұғымдары жеткілікті түрде әзірленбеген және тұжырымдалмаған. Субъектілерге белгілі бір жағымсыз салдарларға, соның ішінде әкімшілік ықпал ету шеңберіндегі қызметті тоқтата тұруға әкеп соғатын мәжбүрлеу шараларын қолданған кезде бұл шаралар дербес жаза ретінде емес, ынталандырушы ықпал ету шаралары ретінде қарастырылды [1].

Сонымен бірге Қазақстан Республикасының қарқынды дамып келе жатқан экономикасы нормативтік реттеуге белгілі бір сын-қатерлер туғызды, нәтижесінде әкімшілік қызметті тоқтату сияқты жаза түрі пайда болды. Қызметті әкімшілік тоқтата тұру Қазақстан Республикасының Әкімшілік кодексінің 48-бабының ережелерімен нормативті түрде бекітілген. Көрсетілген бапқа сәйкес Қызметті немесе оның жекелеген түрлерін тоқтата тұру немесе оған тыйым салу жеке және (немесе) заңды тұлғалардың, оның ішінде заңды тұлғалардың филиалдарының, өкілдіктерінің, құрылымдық бөлімшелерінің,

өндірістік учаскелердің қызметін уақытша тоқтатуды немесе қызметіне немесе оның жекелеген түрлеріне тыйым салуды, сондай-ақ агрегаттарды, ғимараттар мен құрылыстарды пайдалануға, қызметтің (жұмыстардың), қызметтер көрсетудің жекелеген түрлерін жүзеге асыруды уақытша тоқтатуды немесе тыйым салуды қамтиды. Аталған бапта әкімшілік тоқтата тұру сияқты жазаның осы түрін қолдану шарттары айқындалған. Заңнамалық деңгейде міндетті шарт ретінде жаза бапта көзделуге тиіс фактілермен әкімшілік тоқтата тұру қажеттілігінің негіздемесі және әкімшілік жазаның неғұрлым қатаң түрі әкімшілік жазаның мақсатына қол жеткізуді қамтамасыз ете алмайтыны атап өтілді. Жалпы ереже бойынша, судья қызметті әкімшілік тоқтата тұруды тағайындайды және тоқсан тәулікке дейінгі мерзімге белгіленеді, ол белгіленген көлемде жазаланған адамның қызметін нақты тоқтата тұрған кезден бастап есептеледі. Әдебиеттерде тәжірибешілер тарапынан ең көп сұранысқа ие бірі әкімшілік жауапкершілік институты болып табылатындығы атап өтілген, қазіргі уақытта мемлекеттік басқару саласындағы қоғамдық қатынастардың орасан зор кешенін қамтитын және әртүрлі әлеуметтік-экономикалық және саяси жағдайларда ұзақ уақыт бойы өзінің өміршеңдігі мен тиімділігін дәлелдеген.

Бұл, біздің ойымызша, мемлекет тарапынан жедел әрекет етуді және қорғауды талап ететін қоғамдық қатынастарға қатысты жазаның ең тиімді түрі болып табылатын қызметті әкімшілік тоқтата тұру. Тұрақты жұмыс істейтін желдету жабдықтары мен кондиционерлерден шыққан шу тұрғындардың толық демалуына кедергі келтіреді, олардың қауіпсіз және жайлы өмір сүру құқығына нұқсан келтіреді, адамға әсер етеді және ыңғайсыздықты ғана емес, сонымен қатар денсаулыққа қауіпті фактор болып табылады, адамдарда соматикалық аурулардың, жүйке жүйесінің ауруларының пайда болуына ықпал етеді, жүйке жүйесіне жүктеме, ашуланшақтық, нервоздық, жалпы шаршау, есту қабілеті нашарлайды, дененің қорғанысы төмендейді. Тұлғаның қызметі іс-жүзінде тоқтатылған сәттен бастап 90 (үш ай) тәулікке дейін қалыптасады [2].

Жоғарыда келтірілген мысалдар, әрине, азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауда мұндай жазаның тиімділігін көрсетеді. Осылайша, қызметті тоқтата тұру қызметке уақытша тыйым салу түріндегі қамтамасыз етумен және сол мән-жаймен өзара байланысты, орындау мерзімі аяқталған және бұзушылықты жоймаған кезде тоқтата тұру процедурасы қайта басталады. Қызметті әкімшілік тоқтата тұруды сипаттай отырып, мынаны атап өткен жөн әкімшілік жазаның түрі сот тағайындайтын және сот орындаушыларының қызметі орындайтын өкілетті юрисдикциялық органдар қозғаған әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізудің белгілі бір рәсімінің салдары болып табылады.

Бұл ретте, билік-жария сипаттан басқа, мұндай өндіріс біздің салыстырмалы зерттеуіміз үшін маңызды болып табылатын құқық емес, өкілетті юрисдикциялық органның міндеті болып табылатынын атап өткен жөн. Сондықтан, талап қоюды қамтамасыз ету институтын нормативтік зерттеуге кіріспестен, шаралардың кеңейтілген тізімі іс- жүзінде қызметті

тоқтату сияқты шараның пайда болу мүмкіндігін алдын-ала анықтағанын айту керек.

Осылайша, сот актілерінің бірінде талап қоюды қамтамасыз ету шараларын қолдана отырып, бірінші сатыдағы сот талқылауы кезеңінде жауапкердің ғимаратты пайдалану жөніндегі қызметін тоқтата тұруға негіз бар деп тұжырымдады, өйткені бұл қызметтің заңдылығына қатысты дау туындады, яғни даудың мәні мен сот таңдаған қамтамасыз ету шарасы арасында байланыс бар [3].

Қызметті әкімшілік тоқтата тұру және тоқтата тұру түріндегі талап қоюды қамтамасыз ету, жалпы ереже бойынша, сот тағайындайды және сот приставы орындайды. Әкімшілік тоқтата тұру мерзімдері тоқтата тұру түріндегі талап-арызды қамтамасыз ету іс-жүзінде олар ескертетін жағдайларға байланысты. Нәтижесінде олардың нақты және қатаң шеңберлері жоқ және тиісті процедураларда ұзартылуы мүмкін. Өзіне қатысты жаза немесе шаралар қолданылған нақты тұлға үшін қызметтің барлық немесе нақты түрін тоқтата тұру түріндегі бірдей нақты салдарлар орын алады. Сонымен қатар, Әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс-жүргізу және одан туындайтын жаза оқиға фактісі анықталған кезде юрисдикциялық органның міндеті болып табылады.

Сонымен қатар, жазалау және сыртқы нақты сәйкестендіру кезінде қамтамасыз ету әртүрлі құқықтық сипатқа және әртүрлі құқықтық салдарға ие. Жаза адам үшін жаһандық профилактикалық салдарға әкеп соғады және одан кейінгі ескерту функциялары бар. Осылайша, әкімшілік жаза мен азаматтық қамсыздандырудың барлық сыртқы ұқсастықтарында олардың әртүрлі екенін көрсету керек.

Өзара байланыста баяндалған әрбір қарастырылған институттың өзіндік ерекшелігі, жағымды жақтары мен кемшіліктері бар деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Талап қою ретінде тоқтата тұру, сондай – ақ талап қоюды қамтамасыз ету мүмкіндігі – органның диспозитивті құқығы, ал жазаның бұлтартпаушылығы немесе құқық бұзушылықтың алдын алу мақсатында әкімшілік қудалау-юрисдикциялық органның және оның лауазымды адамдарының міндеті болып табылады.

Осыған байланысты әкімшілік жаза түріндегі қызметті тоқтата тұрудың ең үлкен тиімділігі және қаралған құқықтық институттарды нормативтік ауыстыру қажеттілігінің болмауы туралы қорытынды жасау керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Аржанов, В. В. Административно-правовые способы обеспечения законности в деятельности органов местного самоуправления: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14, 12.00.02 / В. В. Аржанов. — Саратов, 2018. — 236 с.

2. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ. (12.09.2022 өзгерістермен толықтыруларымен)

3. Балдина, А. С. Административно-правовое регулирование кадрового обеспечения федеральных контрольно-надзорных органов исполнительной власти в России: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14 / А. С. Балдина. — Нижний Новгород, 2018. — 245 с.

ОГЛАВЛЕНИЕ

ҚҰҚЫҚТАНУ ЮРИСПРУДЕНЦИЯ

1	Абдіғаппар Д.Б., Бегман А.Т., Айдарбек Ю.Б ҚҰҚЫҚ ПРИНЦИПТЕРІ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ.....	3
2	Абдусалы С.Қ. КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАР АРАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫ АЛДЫН АЛУ.....	7
3	Абраров И.Р., Жорабеков Д.Ж., Абсаматова Г.Р. ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ СТАТУС НЕКОММЕРЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ.....	10
4	Агинбаева У.М., Абдуразаков Ж.М., Әнет Б.А. КӘСІПКЕРДІҢ АЗАМАТТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ СУБЪЕКТИСІНІҢ САБАҚТАС ҚҰҚЫҚТЫҚ КАТЕГОРИЯЛАРМЕН АРАҚАТЫНАСЫ.....	12
5	Адилханов И.Д., Ахмет С.Б., Онгарбек М.Қ. ЗИЯТКЕРЛІК ҚҰҚЫҚТАРДЫҢ МҰРАҒАЛУ ИНСТИТУТЫН ДАМУТҮ.....	16
6	Ақберді Р.А., Зұлпыбек А.Д., Қалдыбек А.Ғ. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ СТУДЕНТТЕРДІҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖӘНЕ ІШКІ КӨШІ-ҚОНЫНЫҢ СЕБЕП-САЛДАРЫНДАҒЫ ЖАҢА ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ.....	19
7	Алтынбеков Е.Қ., Ағабек Д.М., Құрманәлі М.Н., Исақ Б.Е. ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ТУРАЛЫ СОТҚА ДЕЙІНГІ КЕЛІСІМ: НОРМАТИВТІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ ЖӘНЕ ҚОЛДАНУ ПРАКТИКАСЫ.....	22
8	Аманбай А.М., Ибрагим Б.Б., Бекбау С.Ж. АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМДЫ ДАМУТУДАҒЫ КОНСТИТУЦИЯНЫҢ РӨЛІ.....	27
9	Амангелді Б.Қ., Қапбар Ә.С., Әбдірахманова А.Қ. ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ТУРАЛЫ СОТҚА ДЕЙІНГІ КЕЛІСІМ: НОРМАТИВТІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ ЖӘНЕ ҚОЛДАНУ ПРАКТИКАСЫ.....	29
10	Амангелді С. ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МІНЕЗ ҚҰЛҚЫНА ӘСЕР ЕТЕТІН ФАКТОРЛАР.....	34
11	Анваржанова М.А. ПРИНЦИПЫ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА.....	39
12	Артиков Ш.Х., Тубетбаева П.Н., Төлеген Н.Қ. ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ - БҮГІНГІ КҮННІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕСІ.....	42
13	Асан Д.Қ., Ақшал Ж.Е., Юлдашева М.А. АЗАМАТТЫҚ СОТ ӨНДІРІСІНІҢ САТЫЛАРЫНДА ІСТЕРДІ ҚАРАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	45
14	Асқар К. МЕМЛЕКЕТ ПЕН АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ АРАҚАТЫНАСЫ.....	48
15	Асқаров Ж.Н., Абдималик А.С., Шыныбек А.Р. ҚР АЗАМАТТАРЫНЫҢ НЕГІЗГІ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН БОСТАНДЫҚТАРЫНЫҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ КЕПІЛДІКТЕРІ.....	52

16	Ахметалиев Д.Д., Оңалбаев Н.О., Әмірхан Ә.Н. АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ: ӘДЕБИ ШОЛУ...	55
17	Бағланқызы А ПРАВОВОЕ ВОСПИТАНИЕ В СЕМЬЕ.....	58
18	Балтабай М.Б., Раисбоева Н.У., Есбол А.С. ҚҰҚЫҚТЫҚ САЯСАТ ТЕОРИЯСЫНЫҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ МАҢЫЗЫ.	63
19	Баратов Қ.Қ. АЗАМАТТЫҚ – ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК ҚАҒИДАТТАРЫ.....	66
20	Бейсенбай Б.Н., Жамбул Ә.А., Балтабаев И.У. ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ КСЕНОФОБИЯ ӘЛЕУМЕТТІК МӘСЕЛЕ РЕТІНДЕ.....	69
21	Бекен К.Б., Тағабаев Б.З., Насарбай Н.Н. СОТ ҰСТАНЫМДАРЫ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ: ФУНКЦИОНАЛДЫҚ БАЙЛАНЫСТАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	73
22	Бостандық Т.М., Лесхан А.Б., Төлеген Д.М. АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТАРДЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ -ҚҰҚЫҚТЫҚ МІНДЕТТЕМЕЛЕРДІ ОРЫНДАУ ТҰЖЫРЫМДАМАСЫ МЕН ӘДІСТЕРІ.....	75
23	Величко К.Л., Таласбай Н.А., Алимжанов А.И. ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ НОТАРИАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН...	79
24	Ғаниқызы А., Рысбек С.Е., Шыныбек Ж.О. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МЕМЛЕКЕТІНІҢ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫН ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ.....	83
25	Голиков С.А., Юнусов С.И., Голотов Ю.Е., Арыстанбекова Ж.С. ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ СТАТУС НЕКОММЕРЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ.....	85
26	Ділдабекұлы А., Ақшал Ж.Е., Әбдібек Н.Т. ДӘСТҮРЛІ БИЛЕР СОТЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУДЕГІ ОРНЫН ЗЕРТТЕУДЕН КЕЙІНГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	88
27	Дүйсембеков Ә.И., Алиева Н.И., Полатов Т.К. ОСОБЕННОСТИ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА В СУДЕ –АДВОКАТОМ.....	92
28	Ерман А.Х., Сабитхан А.Ө., Жамсап Ж.М. ҚАЗІРГІ ҚОҒАМ ЖӘНЕ АБАЙ ФИЛОСОФИЯСЫ.....	96
29	Есенкулов Д.Ж., Сапарбек Д.Д., Естаев А.С. АЗАМАТТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУДЕГІ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ИНСТИТУТТАРЫН ДАМУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСУІ.....	99
30	Әбдіғасыр Е.Й. ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР ҮШІН АЗАМАТТЫҚ – ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІКТІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	104
31	Әбдіраим А.С., Утеп Д.К., Құдиярұлы Н ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ИНСТИТУТТАРЫН ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	107
32	Әлжан Б.И. ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТ.....	110

33	Әлібек Б.Н., Жортанова А.Б., Ағабаев Қ.Ж ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІҢ ЖЕҢІЛДЕТІЛГЕН САНАТТАРЫНЫҢ ТИІСТІ НЕГІЗДЕРІ БОЙЫНША ЕҢБЕК ШАРТЫН БҰЗУ ҚҰҚЫҒЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ	114
34	Әуезова Л.М., Бекбай Е.Ұ., Әзрет И.А., Қыдырбаева Г.Ә. МЕМЛЕКЕТ ПЕН АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМНЫҢ АРАҚАТЫНАСЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ	116
35	Жарқынбек Б.Т., Болатқызы И., Батырбек Ә.Ж. ШАРТТЫҚ МІНДЕТТЕМЕНІ БҰЗУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ САЛДАРЫ	120
36	Жолдасбекова Ж.К., Турабайева Г.А., Абдисадық А.Б. АДАМНЫҢ ҚАДІР ҚАСИЕТІНІҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚАҒИДАТЫ САЛАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТАРДЫҢ КЕПІЛІ РЕТІНДЕ	122
37	Жүсіпхан Б.С., Нұралым Н.Б., Тіленші Қ.Е., Жуман Н.Қ. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСІНДЕ ТЕРГЕУ СУДЬЯСЫНЫҢ ӨКІЛЕТТІКТЕРІН КЕҢЕЙТУ	125
38	Зуппарова У. М., Оңғарбек Қ. Р., Білісбек Н. Р. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТ ПЕН АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ	129
39	Иджанова Ш.Р. ҚАЗІРГІ ЗАМАНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚТАҒЫ «ГЕНОЦИД» ҰҒЫМЫ	133
40	Исаев А.М., Биббут Ә.П., Баяз Е.Д. ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР НАРЫҒЫН ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ	135
41	Исламбаева У.Н., Тұрарқызы Ұ., Маналы Н.Қ. АҚПАРАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ СУБЪЕКТІЛЕРІ ЖҮЙЕСІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ	139
42	Канатбаев З.А., Жамбул Ә.А., Махсут А.Б. ЖЕКЕ КӘСІПКЕРДІҢ АЗАМАТТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАҒДАЙЫ	143
43	Канжарбеков А.Н., Асан Е.Ұ., Султонов Б.А. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҰЛТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАҒИДАТТАРЫ	146
44	Каныбекова Ф. ПРЕСТУПЛЕНИЯ, СОВЕРШАЕМЫЕ В ОТНОШЕНИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ	149
45	Кеңес Ә.Л., Орнықбай А., Бекмұрат С.Н. АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТАҒЫ ШАРТТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК ИНСТИТУТЫН ДАМУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ	152
46	Кулмуродов Х.Б., Абдурашидов Ж.Б., Жураева Н.С. ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА И ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ В КАЗАХСТАНЕ	155
47	Кунгратбаев Н.К., Аманжол А.Қ., Барат М.И. ҚАЛАЛАРДАҒЫ ҚОҒАМДЫҚ АУМАҚТАР МЕН АРТ-КЕҢІСТІКТЕРДІҢ ҚАЛЫПТАСУЫМЕН БАЙЛАНЫСТЫ ТҮЖЫРЫМДАМАЛАРҒА ӘДЕБИ ШОЛУ	159
48	Курманов А.Т. ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ БОРЬБЫ С ПРЕСТУПНОСТЬЮ	163
49	Қалдарбек Б. С., Сырымбетов А. И., Мырзалы Р.Д. ҚОРҒАУШЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ІСТЕРДІ ДӘЛЕЛДЕУГЕ ҚАТЫСУЫ: ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕНІ ЖАЛПЫЛАУ	167

50	Қалыбай С.Б., Рысқұлбеков Ф.М., Қангелді М.О. ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТ: ӨЗАРА БАЙЛАНЫС ЖӘНЕ ӨЗАРА ТӘУЕЛДІЛІГІ.....	171
51	Қуанышбек Б.Б., Нұрахман Д.Г., Айтүре Ә.Т. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ӘКІМШІЛІК ІСТЕРДІ СОТТАН ТЫС ЖӘНЕ СОТҚА ДЕЙІНГІ ҚАРАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	173
52	Құралбай Ә.Ж., Төлебек А. Т., Алшароз Д.Ш. ҚАУІПСІЗДІК ҚҰҚЫҚТЫҚ ПРИНЦИП РЕТІНДЕ.....	176
53	Құрманғалиұлы Қ., Султанбаев Ш.Ю., Абдуллаева А.Ж. МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТ ІШКІ БАҚЫЛАУ ОБЪЕКТІСІ РЕТІНДЕ.....	179
54	Мамиров Б.Қ. ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК ҰҒЫМЫ.....	182
55	Мамырбек Р.М., Сағандық М.А., Рабат Б.С. ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚТАҒЫ МАТЕРИАЛДЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК...	184
56	Мансурова Н.С., Хамракулов Д.С., Анарметов М.Д. ПОНЯТИЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРОТИВ ОБЩЕСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ И ИХ КЛАССИФИКАЦИЯ.....	186
57	Мизамидин З.Б., Көшекбаева А.М., Жүнісбай Д. Ә. ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІҢ НЕГІЗГІ ТАБИҒАТЫ.....	192
58	Мүслім Б.Ә., Шералы Н.С., Амирдинова Х.К. КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗІНДЕ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ИНСТИТУТТАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ.....	195
59	Мырзуан А.Ж., Жарылқасын А. Қ., Абдіразақ Т. Ж. ТӨРЕЛІК ІС-ЖҮРГІЗУ ЗАҢНАМАСЫН ДАМУДАҒЫ СОТ ПРАКТИКАСЫНЫҢ РӨЛІ.....	199
60	Набиев Е.Е., Айнушева М.Л., Чуприна М.С. ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПИСЬМЕННОГО ДОКАЗАТЕЛЬСТВА В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ И ЕГО КЛАССИФИКАЦИЯ.....	203
61	Набиқызы Н., Аримкулов Б.А., Бейсен А.А. ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДАҒЫ НЕГІЗГІ ӘЛЕУМЕТТІК МӘСЕЛЕЛЕР.....	208
62	Нарікбай Е.Н., Зұлпыхар Н.Б., Асанов Н.А., Күмісбеков Б.Ж. АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ИНСТИТУТТАРЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ САНАТ РЕТІНДЕГІ СИПАТТАМАСЫ.....	211
63	Нигматжанов Ж.С., Елбасы Т.Т., Байнеева А.М. ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРІБЕДЕ SERVICE-LEARNING МОДЕЛІНІҢ ӘДІСТЕМЕСІН ҚОЛДАНУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ.....	216
64	Нурбаев Ж.А., Меңлибеков Е.Ғ., Көпжасар Б.С. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА СОТ ӨКІЛЕТТІКТЕРІН ІСКЕ АСЫРУДЫҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ.....	220
65	Нұрбосынұлы Н., Манас Қ.А., Зафарова А.Е., Қалмаханбет Ғ.Ғ. АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМДАҒЫ ЖЕКЕ ТҮЛҒАНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ БОСТАНДЫҒЫ.....	224
66	Оңласын Н.Б., Айтхожаев А.А., Әмірбек А.Ә. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖЕР ҚОЙНАУЫН ҚОРҒАУ ЖӘНЕ ПАЙДАЛАНУ ТУРАЛЫ ЗАҢНАМАНЫ БҮЗҒАНЫ ҮШІН ЗАҢДЫ ЖАУАПКЕРШІЛІК ТҮРЛЕРІ.....	228
67	Опабек А. МЕМЛЕКЕТ ҰҒЫМЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ.....	232

68	Ораз Ж.Ж., Еркінбек Е.Д., Хусанов И.К. ЭКСТРАДИЦИЯНЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ.	236
69	Ораз Н.Ж., Иманберді С.Қ., Жасузах Ғ.Қ. АР ОЖДАН БОСТАНДЫҒЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ БОЙЫНША МЕМЛЕКЕТ ПЕН ТҰЛҒАНЫҢ ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	241
70	Орынбай Н.С., Досалы А.Е., Абдикалик Ж.К. АЗАМАТТЫҚ ПРОЦЕСТЕГІ ҮШІНШІ ТҰЛҒАЛАРДЫҢ РӨЛІ.....	244
71	Оспан Д.Н., Есет Н.Б., Дуйсебекова З.С. АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫНЫҢ ЖАЛПЫҒА БІРДЕЙ ДЕКЛАРАЦИЯСЫ. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫ.....	247
72	Өменбай Н.Б., Байбатчаев Т.Ж., Шерішов Б.Б. КИБЕРБУЛЛИНГ ЖАСТАРДЫҢ ВИРТУАЛДЫ ӨМІРІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК АСПЕКТІСІ РЕТІНДЕ.....	251
73	Өмірзақ И., Бөлеген А.С., Беркинов А.Б. ҚАЗАҚСТАН ҚАЛАЛАРЫНДАҒЫ ҚОҒАМДЫҚ АУМАҚТАР МЕН АРТ-КЕҢІСТІКТЕРДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ ОРТА РЕТІНДЕГІ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	254
74	Панабекова Н.М., Тіллаев Ә.М., Еркінбек Б.М., Кенжегелдіұлы Н. ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМДЫ ЖЕТІЛДІРУДЕГІ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫНЫҢ РӨЛІ.....	258
75	Пран Р.Е., Улходжаева А.А., Садық А.М. ҚАЗАҚСТАНДА АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫ.....	262
76	Рахымбай Е.А., Нуралиев Р.Қ., Әбдіхан А.А. ДАРА КӘСІПКЕРДІҢ АЗАМАТТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	266
77	Рысқұлбек Н.Ж., Аяпова М.Г., Садуақас Е.С. ЖАҢАРҒАН КОНСТИТУЦИЯ ЖӘНЕ ЖАҢА ҚАЗАҚСТАН.....	269
78	Садық Д. ПОНЯТИЕ ПРАВА СОБСТВЕННОСТИ И МЕХАНИЗМ ЕГО ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ.....	273
79	Сайм Б.Е., Туребекова А.М., Калдарбеков К.Б. ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ КСЕНОФОБИЯ МӘСЕЛЕСІН АЛДЫН АЛУ МОДЕЛІ.....	277
80	Сансызбай З.Е., Нигматжанов Ж.С., Бегалы Е.Т. ДІНИ БІРЛЕСТІКТЕРДІҢ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ИНСТИТУТЫ РЕТІНДЕГІ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ.....	281
81	Сапар Н.М., Садуақас Ә.С., Құрас Б.Қ. АБАЙ ДҮНИЕТАНЫМЫНДАҒЫ АДАМ ПРОБЛЕМАСЫНЫҢ МӘНІ...	284
82	Сапарбек М.Қ., Оразов О.И., Мүсілхан Ғ.Т. ҚОҒАМДЫҚ ЖӘНЕ ДІНИ БІРЛЕСТІКТЕРДІҢ МҮЛІКТІК ҚҰҚЫҚТАРЫНЫҢ ПАЙДА БОЛУЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ НЕГІЗДЕРІ.....	286
83	Саттаров Д.А. АЗАМАТТЫҚ – ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК ТУРАЛЫ ЖАЛПЫ ЕРЕЖЕЛЕР.....	290
84	Сейіт Д.А., Рахмателла А.Ғ., Арисбаев А. ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚАЗІРГІ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖҮЙЕСІНІҢ КЕЙБІР ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	293
85	Серикбай А.Б., Халмурат О.Д., Арапбай А.С. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АЗАМАТТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ ҚҰҚЫҒЫНДАҒЫ СОТ АКТІЛЕРІН ҚАЙТА ҚАРАУ ЖӨНІНДЕГІ ІС ЖҮРГІЗУДІҢ ҰҒЫМДАРЫ МЕН ТҮРЛЕРІ.....	296

86	Сланбеков А.Б., Сатыбалдиев А.А., Құралбай Д.С. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ОТБАСЫЛЫҚ-НЕКЕ ҚАТЫНАСТАРЫН РЕТТЕУ ТУРАЛЫ ЗАҢНАМАСЫ	299
87	Тлемісов Н.А., Оңал Б.К., Ачилбаев Б.Т. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АЗАМАТТАРЫНЫҢ САЯСИ ҚҰҚЫҚТАРЫ	303
88	Тожиев О.М., Курбанова Ж.Н., Ерманова Э.Б. РОЛЬ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В РЕШЕНИИ СОЦИАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМЫ	306
89	Тойбол Е.Т., Серікбай Н.М., Махат О.Қ. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АЗАМАТТЫҚ ЗАҢНАМАСЫНДАҒЫ МІНДЕТТЕМЕЛЕРДІҢ ТҰЖЫРЫМДАМАСЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	310
90	Толыкбай Қ.А., Алишерова А.А., Құршид Д.Б. САЯСИ ПАРТИЯЛАРДЫҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ	313
91	Төлебай Е.Т., Төлебай Е.Т., Ахбамбетов К.А. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ИНСТИТУТТАРЫНЫҢ ПАНДЕМИЯ КЕЗІНДЕ ДАМУЫ	317
92	Турабеков А.А., Алтынбек М.М., Турдалиева Д.А. ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУДЕ SERVICE-LEARNING МОДЕЛІ ЖАҢА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ РЕТІНДЕ	321
93	Турапабаева С.К., Пирметова А.Н., Юсупов Н.У. ҚАЗАҚСТАННЫҢ АЗАМАТТЫҚ СОТ ӨНДІРІСІНДЕГІ ТАТУЛАСТЫРУ РӘСІМДЕРІНІҢ ТҮСІНІГІ МЕН ТҮРЛЕРІ	325
94	Турганели К.М., Юнусов М.С., Құрбанов А.Қ., Алимбек Б.Ұ. ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСТЕГІ ДӘЛЕЛДЕМЕНІҢ ЖӘНЕ ДӘЛЕЛДЕУДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МАҢЫЗЫ	329
95	Турдибоев С.А., Бурханова Л.Ж., Мадаминов А.Х., Кенжеев Н. ГРАЖДАНСКОЕ ОБЩЕСТВО: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ОБЗОР	333
96	Тұрғанбек Б. Ә., Менгликулов А. С., Бейсенбекова А. Б. СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ: ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ, ДАМУ ТАРИХЫ ЖӘНЕ ТҮРЛЕРІ	337
97	Умарова А.Е. ЖАУАП АЛУ ТЕРГЕУ ӘРЕКЕТІНІҢ ТҮРІ РЕТІНДЕ	340
98	Умирбай Ғ.С., Есенгелди Т.Е., Камалбай А.А. АДАМ МЕН АЗАМАТТЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН БОСТАНДЫҚТАРЫН ҚОРҒАУДЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ТЕТІКТЕРІ	344
99	Ұзахбай М.Б., Алги Ұ.Ж., Есполхан А.Р. КӨШІ-ҚОН ПРОЦЕСТЕРІН ӘКІМШІЛІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ	347
100	Шамшидинов К.М., Абибуллаева М.Р., Саидова Ф.А. ПРОБЛЕМА ЧЕЛОВЕКА В ФИЛОСОФИИ	349
101	Шәріп А.Н., Тәжен А.Б., Сақыбек М.Ғ. КӨЛІКТЕГІ ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ АЛДЫН АЛУ ӘДІСТЕРІ	352
102	Эркинов А.Б., Әжібек Ә.Н., Рахман Б. С. ӘКІМШІЛІК ЖАЗА МЕН ТАЛАП ҚОЮДЫ АЗАМАТТЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ТҮРІ РЕТІНДЕ ҚЫЗМЕТТІ ТОҚТАТА ТҮРУ	355

СТУДЕНТТІК ҒЫЛЫМ - 2022

*атты халықаралық студенттік ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ*

МАТЕРИАЛЫ

международной студенческой научно-практической конференции

СТУДЕНЧЕСКАЯ НАУКА 2022

IV ТОМ

Оргкомитет не несет ответственности за материалы, не содержащие научной новизны или оформленные с нарушением грамматики.

Подготовка оригинал-макета: Т.С. Митрошенко

Подписано в печать 23.12.2022г. Формат бумаги А4.

Бумага типографская. Тираж 100 экз.

Типография «Элем». Заказ № _____

г. Шымкент, ул. Иляева, 7

+ 7 702 331 44 37, +7 776 331 44 37

Email: alembaspasy@mail.ru